This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Google

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

B 442033

1837
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

183
.K82

MARGARETHA VAN OOSTENRIJK

LANDVOOGDES DER NEDERLANDEN

TOT DEN VREDE VAN KAMERIJK

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

VAN

L. M. G. KOOPERBERG

AMSTERDAM
VAN HOLKEMA & WARENDORF
1908

MARGARETHA VAN OOSTENRIJK

LANDVOOGDES DER NEDERLANDEN

(TOT DEN VREDE VAN KAMERIJK)

MARGARETHA VAN OOSTENRIJK

LANDVOOGDES DER NEDERLANDEN

(TOT DEN VREDE VAN KAMERIJK)

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE NEDERLANDSCHE LETTEREN

AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

PROF. DR. J. J. HARTMAN

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

VOOR DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN

OP DINSDAG 28 APRIL 1908 DES NAMIDDAGS TE 4 UREN

DOOR

LEO MAURITS GERARD KOOPERBERG

GEBOREN TE OOSTERHOUT

AMSTERDAM

VAN HOLKEMA & WARENDORF

BOEK-, COURANT- EN STEENDRUKKERIJ G. J. THIEME, NIJMEGEN.

AAN MIJNE OUDERS

380108

INHOUD.

			Bladz.
Voorwoord			IX
Inleiding			XI
Hoofdstuk	I.	De Vrede van Atrecht	1
„	II.	De Vrede van Senlis	25
„	III.	Het spaansche huwelijk	78
„	IV.	Het savooische huwelijk	116
„	V.	Het eerste optreden als Regentes	181
„	VI.	De Regentes in de buitenlandsche staatkunde	241
Bijlagen			335

VOORWOORD.

Aan het einde mijner academische studie gekomen, acht ik mij verplicht te dezer plaatse een woord van dank te brengen voor het van hen genoten onderwijs aan de Hoogleeraren der Litterarische Faculteit van de Leidsche Hoogeschool, met name aan de Heeren BLOK, KALFF, SPEIJER, UHLENBECK en VERDAM, terwijl de Colleges van Prof. HEERES, Dr. BLINK en wijlen Prof. MULLER eveneens in aangename herinnering bij mij zullen blijven voortleven.

Doch inzonderheid wensch ik U, Hooggeleerde BLOK, hooggeachte Promotor mijne erkentelijkheid te betuigen voor de vele nuttige raadgevingen en wenken, zoomede voor den krachtdadigen steun mij verleend zoowel gedurende mijn studietijd als bij de bewerking van dit proefschrift, waarvoor door U noch tijd noch moeite werd ontzien.

Veel verplichting heb ik ook aan de Directiën en Ambtenaren van onderscheidene binnen- en buitenlandsche archieven en bibliotheken, wegens de in groote mate mij betoonde hulpvaardigheid. Als zoodanig vermeld ik gaarne de Koninklijke Bibliotheek en het Rijks-Archief te 's-Gravenhage, de Universiteits-Bibliotheken te Leiden en Amsterdam, het Rijks-Archief te Arnhem en verder de

bibliotheken en archieven te Brussel, Mechelen, Gent, Brugge, Yperen, Bergen, Rijssel en Parijs. Eveneens rust op mij verplichting ten aanzien van de Archivarissen te Weenen, Simancas en Londen, die mijne schriftelijke aanvragen met groote bereidwilligheid beantwoordden.

Mijn bijzonderen dank ook aan de verschillende binnen- en buitenlandsche geleerden — te veel om hen allen met name te noemen — die aan mijn verzoek om inlichtingen te verschaffen, gaarne gevolg gaven.

Den Nederlandschen Gezant te Brussel ten slotte, ben ik in hooge mate erkentelijk voor zijne welwillende tusschenkomst, waardoor het mij mogelijk werd, van hoogst belangrijke bescheiden gebruik te maken.

INLEIDING.

De groote historische beteekenis van Margaretha van Oostenrijk, de belangrijke rol door haar in onze binnen- en buitenlandsche staatkunde van het begin der zestiende eeuw gespeeld, zoomede hare vele voortreffelijke eigenschappen van hoofd en hart leidden er toe, dat ik mij genoopt gevoelde aan haar leven en werken een dieper gaande studie te wijden. Willende pogen eene beschrijving van dat aan vruchten zoo rijk leven saam te stellen, kwam ik echter reeds spoedig tot de overtuiging dat die taak misschien te veelomvattend zijn zoude en in ieder geval de grenzen van een proefschrift, dat ik mij voorstelde aan dit onderwerp te wijden, verre zou overschrijden. De bouwstoffen bleken te machtig, de bewerking te tijdroovend om aan het toch reeds tot meer dan gewonen omvang uitgezette proefschrift die uitbreiding te geven, welke de te verwerken stof zoo ruimschoots verdient.

Ik had mij eerst nog voorgesteld slechts het afgeronde tijdperk der minderjarigheid van Karel van Oostenrijk ter hand te nemen, doch ook dan nog zoude de bewerking der stof een te omvangrijk geschrift hebben vereischt. Ik heb daarom mijn onderwerp nog meer moeten beperken en ben dus niet verder gegaan dan tot den Vrede van Kamerijk, ongetwijfeld een zeer belangrijk punt in het leven van genoemde Vorstin.

Zooals men wel denken kan, is reeds meer dan eene biographie van haar verschenen. Nauwelijks had in 1530 de Landvoogdes de oogen gesloten en had de befaamde Cornelius Agrippa van Nettesheim de lijkrede uitgesproken, of Cornelius Grapheus schreef de „Fata Variaeque Fortunae

Omnium Clarissime Heroines" [1]). Wat te voren verschenen was, dus nog tijdens het leven van Margaretha van Oostenrijk, kunnen we hier ter plaatse te gevoegelijker voorbijgaan, waar het eigenlijk meer huldegedichten dan levensgeschiedenissen zijn. Zoo kunnen we dus ook voor „Le Retour de Madame" van Jehan Molinet en voor de „Dame Infortunée" en de „Couronne Margaritique" van den niet minder bekenden dichter Jean Lemaire de Belges, om hier alleen deze te noemen, verder naar den tekst verwijzen [2]).

Ook de „Institution de l'ordre des Annonciates et la fondation de ce cloitre à Bruges, l'an 1523, par Marguerite", trouwens wat den tijd betreft eigenlijk buiten ons onderwerp vallend, kan worden voorbijgegaan.

De zestiende en zeventiende eeuwen zijn niet rijk aan levensgeschiedenissen van Margaretha van Oostenrijk. Die van Blondeau de Charnage [3]) is zoo goed als geheel vergeten. Weinig beter verging het in de negentiende de studie van Cussinet [4]), terwijl daarentegen het reeds genoemde werk van

1) Fata Variaeq. Fortunae Omnium Clarissimae Heroines Optimaeq. Principis Felicissimae Divae Margaretae Augustae, Divi Maximiliani Caes. Aug. Filiae, Matris Patriae, Pacis et Concordiae Procuratricis Diligentissimae Archiducis Austriae Ducisque et Comitis Burgund. etc. gedrukt naar het hs. der Bourgondische Bibliotheek te Brussel (Antwerpen 1532), uitgegeven door de Reiffenberg eerst in zijn Archives philologiques (I 201—219), dan in zijn Notices et extraits des manuscrits de la Bibliotheque dite de la Bourgogne (Bruxelles 1829) p. 118 s.

Naar het eerste her-uitgegeven door Münch in zijn Margaretha von Oesterreich (Leipzig und Stuttgart 1833) S. 306 flg. Eveneens in de Bourg. Bibl. bevindt zich een handschrift, ook eene Historica Narratio de vita et morte Margarethae Maximiliani Caesaris et Mariae Burgondiae filiae, ab anno 1480 ad annum 1530. Ook een, uit het Latijn, vertaald nederlandsch levensbericht: Kort begrijp van 'tleven van Margaretha van Oostenrijk en van Bourgondien, van Charolois enz. fol. 53, hs. 15856.

2) Het gedicht van Molinet in de uitgave zijner werken in folio (1531) p. LXXV; de beide uitgaven van Lemaire de Belges in de uitgave van diens werken, o. a. van Stecher Oeuvres de Jean Lemaire de Belges (Louvain 1885). De „Couronne Margaritique" met enkele andere vroeger al uitgegeven bij Münch o. a. O. S. III flg.

3) Blondeau de Charnage: Abrégé de l'histoire de Marguerite d'Autriche (Paris 1764).

4) Cussinet: Essai sur l'histoire de Marguerite d'Autriche et sur le monastère de Brou (Lyon 1837).

Münch, die zich o. a. ook door zijne biographieën [1]) van Maria van Bourgondië en van Margaretha van York voor de nederlandsche geschiedenis verdienstelijk gemaakt heeft, „Margaretha von Oesterreich" [2]), langer in aandenken bleef.

Met den tijd evenwel vorderden ook de resultaten van het onderzoek, en de sinds de afscheiding van België in dit land opnieuw ontwaakte belangstelling voor de herinneringen aan de roemrijkste dagen van het verleden, leidde dat onderzoek als van zelf ook op Margaretha van Oostenrijk, onder wier bestuur de nederlandsche gewesten tot zulk een merkwaardigen bloei op velerlei gebied geraakten.

Achtereenvolgens zien we mannen als Willems en de Reiffenberg eener — Altmeyer en Juste anderzijds de hand aan het werk slaan. Bewogen de beide eerstgenoemden zich bij voorkeur op het terrein der kunst — ofschoon van Willems ook een artikeltje over „Margaretha van Oostenrijk" te noemen valt [3]) — de derde gaf, in eene reeks van artikelen in de „Revue Belge" een overzicht van haar leven, staatkunde en hof [4]), terwijl Juste in één boekje Margaretha van Oostenrijk en Karel V, eerst als haar pupil, behandelde [5]).

Maar vooral Gachard en Le Glay deden veel voor eene meer juiste beoordeeling van de staatkunde en de vorsten van het huis Oostenrijk, hier in het bijzonder van zijn leden Maximiliaan en Margaretha. Tot dusverre kende men nog geene andere brievenpublicaties, voor ons onderwerp van belang, dan de „Lettres de Louis XII", door Godefroy uitgegeven. [6]) Maar eerst terzelfder tijd of nadat de laatstgenoemde schrijvers hunne studiën leverden, die daarom ook al niet anders dan als proeven kunnen

1) Uitgegeven zoowel in het tijdschrift Aletheia als in de Fürstinnen des Hauses Burgund-Oesterreich in der Niederlanden (Leipzig 1832).

2) Leipzig und Stuttgart 1833.

3) Verschenen in zijn Belgisch Museum (II, 96—206.)

4) Revue Belge (1839), daar afzonderlijk uitgegeven; Altmeyer Marguerite d'Autriche, sa vie, sa Politique et sa Cour (Liege 1840).

5) Juste; Charles Quint et Marguerite d'Autriche (Bruxelles et Leipzig 1858).

6) Lettres du Roy Louis XII et du Cardinal d'Amboise (Brusseles 1712).

worden beschouwd, lieten, nadat nog Mone was voorafgegaan met zijn „Briefe des Kaisers Maximilian I und seiner Tochter Margaretha von 1499—1518" [1]) hunne publicaties verschijnen, Gachard, de verzamelaar der „Analectes historiques" [2]) en der „Analectes Belgiques", [3]) beiden ook voor de geschiedenis van de Landvoogdes en haar bewind van belang; ongerekend nog zijne hier eveneens in aanmerking komende: „La Bibliothèque nationale de Paris" [4]) en niet minder zijne „Etudes et Notices historiques concernant l'histoire des Pays-Bas", [5]) vooral zijn „Lettres inédites de Maximilien, Duc d'Autriche, sur les Affaires des Pays-Bas" [6]); Le Glay, reeds bekend door zijn „Analectes historiques" [7]), zijn onder de auspiciën van de Société de l'histoire de France uitgekomen „Correspondance de Maximilien I et de Marguerite d'Autriche", [8]) voorzien ook van uitstekende „Notices" over vader en dochter, van inventarissen enz., en daarna die zoo merkwaardige reeks der „Négociations diplomatiques entre la France et l'Autriche durant les trente premières années du XVIe siècle." [9])

Voorwaar, als men op dat alles let en ziet hoeveel er uit het stof der archieven reeds werd opgedolven — waar nog veel liggen bleef — begrijpt men het bescheiden „Nondum" van Juste, en ook dat, terwijl toch Van den Bergh bij de genoemde publicaties nog eene nieuwe, eveneens uit de archieven

1) Anzeiger für Kunde des deutscher Mittelalters (Karlsruhe 1835).

2) Compte Rendu des Séances de la Commission royale d'histoire ou recueil de ses bulletins, Bruxelles, depuis 1834.

3) Recueil de pièces inédites, mémoires, notices, concernant l'histoire des Pays-Bas (Bruxelles 1830).

4) Bruxelles 1875—77.

5) Bruxelles 1890.

6) Bruxelles, Gand et Leipzig 1851 (aanvankelijk in de Bull. de la Comm. Roy. de l'hist. de Belgique). Ons bestek laat niet toe meerdere werken van Gachard voor den aanvang der zestiende eeuw te noemen, al heeft ook de geschiedschrijver van Margaretha van Oostenrijk ongetwijfeld partij te trekken van zijne Lettre a MM. les Questeurs etc. (Bruxelles 1841), zijne Monuments de la diplomatie vénetienne, en vooral ook van de Collections des Voyages des Souverains des Pays-Bas (Bruxelles 1876—82, éd. de l'Acad. Roy.).

7) Lille 1839.

8) Paris 1839.

9) Paris 1845 (in de „Documents inédits").

van Rijssel geputte en ook van een „Notice" vergezelde uitgave, voegde, en wel de „Correspondance de Marguerite d'Autriche avec ses amis, [1]) nog in 1860, de ijverige en geestdriftige graaf de Quinsonas in drie lijvige deelen de „Matériaux" verzamelde, de „Matériaux pour servir à l'histoire de Marguerite d'Autriche" [2]) (met eene zeer uitgebreide bibliographie over verschillende vakken voor die gansche periode), die ons de herinnering verlevendigen aan de plaatsen, waar de vorstin gewoond heeft. Daardoor wenden onze blikken zich van zelve ook naar Savoye, het land, waar Margaretha hare gelukkigste dagen heeft doorgebracht, maar ook hare grootste smart geleden, het land, waar zij haar kunstwerk heeft doen scheppen, als symbool van heilige liefde en herinneringen, de kerk te Brou, alleen reeds voldoende voor haar roem.

Met de hertogin van Savoye en haar kathedraal hebben zich ook verschillende schrijvers bezig gehouden. We noemden reeds Cussinet, we zouden er nog bij kunnen voegen: Rousselet Histoire et description de l'église royale de Brou [3]). Ook de geschiedschrijver van Savoye, Guichenon, had aan de kerk en haar stichtster bijzondere aandacht gewijd [4]). Niet minder gold dit van den geschiedschrijver van de kerk te Brou, Baux, [5]) kort voor de Quinsonas. Degene, die het laatst de aandacht heeft gevestigd op de kathedraal, voornamelijk op het daarin prijkende, veel besproken, beroemde devies van Margaretha, was Laussac in zijne „Notice" [6]).

We zijn thans met ons overzicht tot de jongste tijden gekomen, daar we voor verhandelingen en dialogen als die van de Munck, de Molo en Vivario e. d. eenvoudig naar het genoemde bij

1) In de Gedenkstukken ter opheldering der nederlandsche geschiedenis ('s Gravenhage 1842—47).

2) Paris 1860.

3) Bourg. 1826.

4) Zoowel in zijne Histoire Genealogique de la Royale Maison de Savoye (Lyon 1660), als al vroeger van zijne Histoire de Bresse et de Bugey (Lyon 1660). Zoo ook Martin, zoo ook Quinet (Italie et Allemagne).

5) Baux: Histoire de l'Eglise de Brou (Lyon 1854), vgl. ook diens: Histoire de la Reunion à la France des provinces de la Bresse, de Bugey et Genève.

6) Eglise de Brou. Notice explicative du quintuple sens de la devise: Fortune Infortune-Fort-Une.

Le Glay verwijzen kunnen, en tevens het gelegenheidswerk kunnen voorbijgaan, ontstaan bij gelegenheid en naar aanleiding van de onthulling van het standbeeld der Landvoogdes te Mechelen in 1849 en waarover men o. a. raadplegen kan d'Avoine, Essai historique sur Marguerite d'Autriche, zelf ook zulk een gelegenheidsgeschrift [1]).

In onzen tijd zien we werken of artikelen ontstaan, gegrond op bekendheid uit tot dusverre weinig bekende of gebruikte bronnen, zooals sinds ook gedrukt zijn in de engelsche Calendars de dépêches der venetiaansche en andere italiaansche gezanten, de Diarii van Marino Sanuto e. d. Doch al zijn werken over Maximiliaan I, vooral dat van Ulmann [2]), die ook een artikel schreef Margaretha von Oesterreich [3]), Moeller's Éléonore d'Autriche et de Bourgogne [4]), van Busch England unter der Tudors König Heinrich VII, voor ons onderwerp van onmiddellijk en groot belang — een onzer Gouvernante opzettelijk gewijd werk zien we niet, afgezien van enkele artikelen als van Krul in de Tijdspiegel [5]) en eene Éloge in de Message des sciences historiques e. d., tenzij we in dit verband nog mogen noemen: Fredericq, De Nederlanden onder keizer Karel V. De eerste jaargang der 16de eeuw [6]) en Rahlenbeck: Trois régentes des Pays-Bas (1507—1567) [7]).

We moeten echter nog eene uitzondering maken voor de artistieke zijde van het leven van Margaretha van Oostenrijk, het voorwerp van hulde van tal van schrijvers [8]) over de geschiedenis der fransche letterkunde in België, van den abt Matthieu en van Hasselt's Essai af tot op onze dagen. En dan vallen, na den verdienstelijken baron de Reiffenberg,

1) Anvers 1849.

2) Ulmann: Kaiser Maximilian I (Stuttgart 1884—85).

3) Zeitschrift für allgem. Gesch. (1885).

4) Paris 1895.

5) Stuttgart 1892. Misschien mag hier ook nog genoemd worden: Duncker, Fürst Rudolf der Tapfere von Anhalt und der Krieg gegen Herzog Karl von Geldern 1507—08 (Dessau zonder jaartal).

6) Krul Margaretha van Oostenrijk (Tijdspiegel 1897).

7) Willems Fonds 1885.

8) Bruxelles 1893.

wiens reeds aangehaalde Notice [1]) de bekende balladenhandschriften van Margaretha der Bourgondische Bibliotheek behandelt [2]) en wiens „Nouvelles archives historiques des Pays-Bas" [3]) „Annuaires" [4]) en „Cours d'Amour" [5]) hier ook nog wel even in herinnering gebracht mogen worden; vooral op Gachet, die voor de „Société des bibliophiles belges de Mons", de Albums et oeuvres poétiques de Marguerite d'Autriche [6]) uitgaf, en, daargelaten diegenen als Stecher, die zich uitsluitend met lofdichters en hovelingen der Gouvernante hebben bezig gehouden, vooral Thibaut, die ons een schoon werk schonk in zijn Marguerite d'Autriche et Jehan Lemaire de Belges ou de la litterature et des arts aux Pays-Bas sous Marguerite d'Autriche." [7])

Zoo scheen eene poging om het leven van de Landvoogdes aan eene nadere bestudeering te onderwerpen, alleszins gerechtvaardigd. Doch, gelijk reeds in den aanvang van deze Inleiding werd vermeld, het kon niet meer dan een eerste stap zijn. Nergens meer dan juist door mijn persoonlijk onderzoek in archieven en bibliotheken, vooral in het Buitenland, is mij gebleken, hoeveel er nog te doen overblijft.

Van de door mij bezochte archieven, bevatten vooral de „Archives départementales du Nord" te Rijssel nog veel materiaal van groote waarde voor onze geschiedenis, waarop de aandacht der Regeering moge worden gevestigd, zoo goed als immers die Regeering al blijken van hare belangstelling heeft gegeven, toen zij er Van den Bergh heeft héengezonden. Wat Van den Bergh, overigens met den meesten ijver gedaan heeft, is echter van slechts zeer voorloopigen aard.

Ook in Brussel, in het Rijks-Archief, kan de beoefenaar der algemeene nederlandsche geschiedenis nog heel wat vinden, vooral

---

1) Vgl. d'Avoine v. c. p. 95.

2) Bruxelles 1829.

3) Bruxelles 1830—32.

4) Annuaire de la bibliothèque royale de Belgique (Bruxelles 1840—51).

5) Notice sur les Cours d'Amour en Belgique (Bruxelles 1841).

6) Bruxelles 1846.

7) Paris 1888.

in de rijke archieven der Rekenkamer, door Gachard zoo uitstekend beschreven. Van de Rekeningen is echter reeds lang een druk gebruik gemaakt, vooral in het groote maar verouderde werk van Henne: Histoire du règne de Charles Quint en Belgique [1]. Zoo ook van de voor heel de 16de eeuw en later belangrijke, door Oostenrijk teruggegeven, verzamelingen, en van tal van ordonnancien, plakkaten, charters enz., al of niet in registers verzameld en ten deele gedrukt vooral in de „Recueil des ordonnances du Pays-Bas" [2]. Van het een en ander is het meeste van de Charters van Brabant en de Acten der Staten-Generaal, op last van Gachard, indertijd in cartons bijeengebracht, zoowel te Brussel als ook te Bergen, verder ook te Mechelen, Gent, Brugge en Yperen. Overigens vond ik in de archieven in al die plaatsen weinig meer dan zaken van in hoofdzaak plaatselijk of gewestelijk belang. Doch vooral stelde het mij te leur in het Belgische Rijks-Archief en in de rijke handschriftenverzameling der Bourgondische Bibliotheek, zoo weinige brieven van of aan Margaretha van Oostenrijk te vinden; en wat er was, meestal afschriften van veel later tijd. De eigenlijk gezegde briefwisseling der Landvoogdes, begint voor Brussel eerst in 1523.

Heel wat rijker, gelijk reeds bleek, was de oogst te Rijssel. Ook daar gold het onderzoek vooral de schatten der oude Rekenkamer in hare afdeelingen „Comptes" en „Trésor des Chartes", doch boven alles de in zware Registers bijeengebracht, meest alle oorspronkelijken of minuten van brieven uit dien tijd, de „Lettres Missives". Niet alles daarvan was natuurlijk van evenveel belang, doch de meeste waarde voor mijne studie hadden de brieven van en vooral aan de Landvoogdes, veel meer dan er door Le Glay en van den Bergh waren uitgegeven. Daar ik mij had te beperken, koos ik voor algeheelen afdruk de brieven van Maximiliaan en Margaretha (voor de behandelde jaren 1507—1508), ter aanvulling van de uitgaven van beide bovengenoemde onderzoekers en van de Godefroy en van Mone. Doch vooral meende ik niet te mogen nalaten bij mijn proefschrift de zoo belangrijke briefwisseling uit te geven van de brieven, die de beproefde maar hier te lande nog te weinig bekende diplomaat

1) Bruxelles et Leipzig (1858—1860).
2) Van Laurent en Lameere.

Mercurino Arborio di Gattinara [1]) tot zijne meesteres richtte betreffende de zending, waarmede hij en dr. Sigismund Pflug door haar in 1507 en 1508 belast waren. Deze brieven, die voor dit werk een bron van groote beteekenis geweest zijn, werpen een verrassend licht op de gebeurtenissen van dien tijd, waarin Maximiliaan I betrokken was en waarin zijne dochter groot belang moest stellen.

En in welke vorm zijn zij gegoten! Het is waar, Margaretha leeren we er niet door kennen, maar des te beter haar vader, die onophoudelijk sprekende, jagende, krijg voerende, staatkundige plannen uitwerkende in deze brieven optreedt, in al de eigenaardige karaktertrekken, die hem kenmerkten en die de schrijver, man van erkend gezag bij vader en dochter beide, zoo meesterlijk doorgrondde.

Hoe handig wist Gattinara van die kennis gebruik te maken om zijne vorstelijke gebiedster allerlei raadgevingen te doen toekomen, hoe zij zich te gedragen had ten aanzien van Maximiliaan en diens staatkunde. En hij doet zulks op den toon van een ouden meester, die, bij allen gepasten eerbied, met vrijmoedige en tevens zeer gevatte openhartigheid meent, dat hij wel een dusdanig gebruik voor zijne ervaring mag maken ten behoeve der jeugdige Landsvrouwe, die hij hartelijk liefheeft en die hij trouw dient. Wel vergeet hij ook zijne persoonlijke belangen niet, maar hij stelt die, gelijk een onbaatzuchtig dienaar betaamt, ten achter bij die van het huis Oostenrijk, van hetwelk hij gezegd kan worden een warm aanhanger te zijn. Zijne oorspronkelijkheid van opmerken en uitdrukken, zijne vindingrijkheid in het ontdekken van telkens nieuwe gezichtspunten, de kijkjes die hij ons onwillekeurig vergunt, behalve op de staatkundige denkwijze, ook op het zwervend leven en de talrijke gebruiken van zijn hof en van dien tijd, de kloeke vastberadenheid, het wijs inzicht, het vooruitziend beleid, die er uit spreken, maken ons zijne briefwisseling hoogst boeiend en verhoogen er het belang van; te meer daar de stijl helder en vlot is en de taal geestig en zuiver, hoewel sterk de sporen van onvastheid dragend in die overgangs-

1) Zie over hem Le Glay in zijn Études biographiques sur Mercurino Arborio di Gattinara (Lille 1848), waarin, als in de Nég. Dipl. en bij v. d. Bergh, enkele brieven uit ons tijdperk zijn uitgegeven.

periode, bovendien in tal van woordvormen, des schrijvers italiaansche herkomst toonend [1]).

Na Rijssel valt voor dat onderzoek van Parijs niet veel te vermelden. Een paar rekeningen, van weinig belang, betrekking hebbend op het leven van Margaretha als „la petite Reine" in Frankrijk; eenige brieven van Karel van Gelre aan den koning van Frankrijk, echter meest van later tijd, was behalve een paar verbods- of vredestraktaten, genoegzaam bekend; het belangrijkste was in de „Archives Nationales". In verschillende bibliotheken der wereldstad maakte ik kennis met gedrukte bescheiden en bronnen, die ik elders niet zoo licht zou hebben aangetroffen. En wat de reusachtige verzameling handschriften der „Bibliothèque Nationale" aangaat, het „fonds français" [2]) en daarna het „fonds Dupuy" hadden voor mij nog de meeste waarde; ofschoon de meest aanwezige brieven van Margaretha van Oostenrijk gericht waren aan Louise van Savoye of aan de Montmorency en dus buiten den kring onzer onderzoekingen vielen. Hetzelfde gold ook hier weer voor brieven van hertog Karel van Gelre.

Hiermede zijn de voornaamste door mij geraadpleegde bronnen opgesomd; de vermelding van minder belangrijke stukken schijnt mij overbodig toe, daar ik ze toch in de noten vermeld heb.

1) De brieven worden hier trouw naar de handschriften uitgegeven. Alleen, voor het gemak der lezers, zijn de strikt noodige leesteekens aangebracht, en zijn de aanvangletters der namen van landen en volken in hoofdletters veranderd. De uitgegeven brieven loopen van het laatst van Augustus 1507 tot het eind van Maart, gedurende welke maanden Gattinara, ten behoeve van Margaretha van Oostenrijk, in Duitschland en aan het hof van haar vader werkzaam was. Er zijn nog veel meer brieven van den diplomaat bewaard, ja tot korten tijd vóór zijnen dood vindt men er te Rijssel. Zijn sterfjaar was hetzelfde als dat der Gouvernante.

2) Zie hierover voorzoover onze geschiedenis aangaat Blok, Verslag aangaande een voorloopig onderzoek te Parijs naar Archivalia, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, blz. 9 vlg. en blz. 15—16.

HOOFDSTUK I.

De Vrede van Atrecht.

De laatste regeerende hertog uit het huis van Bourgondië, Karel de Stoute vond ter gelegenheid van den slag bij Nancy in Januari 1477 op vreeselijke wijze den dood.

Uit zijn tweede huwelijk [1]), n.l. dat met Isabella van Bourbon, liet hij eene dochter na, Maria, geboren op 13 Februari 1457, die in de nagelaten weduwe van den hertog, Margaretha van York, een voortreffelijke en moederlijke vriendin had.

Na den dood van den hertog hadden deze beiden den strijd aan te binden tegen de moeilijke omstandigheden waarin zij verkeerden.

Ten einde den buitenlandschen vijand gemeenschappelijk te kunnen weerstaan, gold vóór alles het bevredigen van de onmiddellijk na de katastrophe by Nancy in beweging gekomen gewesten, deels ontevreden wegens de willekeurige handelingen van den laatsten hertog [2]), deels, zooals Gelre en Luik, in haat ontvlamd tegen het

---

1) Uit het huwelijk van Karel met Katharina van Frankrijk, dochter van Karel VII, waren geene kinderen gesproten. Evenmin uit dat met Margaretha van York, zuster van koning Eduard IV van Engeland.

2) Vgl. voor den afkeer van het Parlement van Mechelen, „het Walsche Parlement", waartegen men zich het eerst richtte, Blok: Geschiedenis II 406, en in het algemeen over die particularistische neigingen diens: Eene Hollandsche Stad onder de Bourgondische-Oostenrijksche heerschappij bladz. 30.

Bourgondische huis. Daartoe werd door het Groot-Privilegie van 11 Februari 1477 en andere minder vergaande voorrechten, die de vorstelijke macht ten zeerste besnoeiden [1]), aan die gewesten, en met name aan Vlaanderen, hun zin gegeven.

Tegenover het buitenland, vooral tegen Frankrijk waren andere maatregelen noodig. Koning Lodewijk XI zon op middelen om Maria aan zijn geslacht te verbinden, doch al spoedig bleek hem uit mededeelingen van vertrouwelingen [2]), als Philippe Crevecoeur, heer van Esquerdes, de afkeer van de ongeveer twintigjarige Bourgondische prinses van een huwelijk met den slechts 7-jarigen dauphin Karel [3]), den zoon van den doodvijand van haar geslacht.

Dra werd het hertogdom Bourgondië door 's konings troepen bezet, terwijl zijne agenten doordrongen in de steden van Vlaanderen, waar een oproer ontstond, vanuit Frankrijk aangestookt.

Tal van steden gaven zich over, andere werden met geweld genomen; zoo was b.v. het succès van de Franschen bij Doornik groot, daar Adolf van Gelre er sneuvelde.

Intusschen had Maria, met hare stiefmoeder te Gent vertoevende, uit verschillende huwelijkspretendenten eene keuze gedaan. Maximiliaan van Oostenrijk, zoon van keizer Frederik III, was de uitverkorene. Bij geheim schrijven van 26 Maart 1477 [4]) drong zij op zijne spoedige overkomst aan, die eindelijk na velerlei tegenwerking plaats had op 19 Augustus. Den volgenden dag werd te Gent in allen eenvoud het huwelijk voltrokken.

Slechts kort konden de jonggehuwden van hun geluk genieten. De jonge vorst moest weldra gaan deelnemen aan den strijd tegen Frankrijk, dat nog altijd een groot deel van Bourgondië

---

1) Zie hierover en over den Inhoud van het Groot Privilege Blok: Gesch. v. h. Ned. Volk, II, bl. 291; Pirenne: Geschichte Belgiëns (duitsche vert. v. Arnheim), III, S. 15.

2) Ook Antonie, bastaard van Bourgondië, die 15 Aug. 1477, den eed van trouw zwoer aan Lodewijk XI, elke verbinding met Maria van Bourgondië verbrekend. De text van den eed bij E. Münch: Die Fürstinnen des Hauses Burgund en Oesterreich in den Niederländen, S. 266—267.

3) Karel was geboren op het kasteel te Amboise 28 September 1470.

4) K. Rausch: Die Burgundische Heirat Maximilians I. (Wien, 1880, S. 167).

bezet hield en welks koning thans ook Maria als een misdadige beschouwde, die tegen alle recht leenen hield, welke eene vrouw niet erven kon [1]). Reeds had de hertog van Oostenrijk zijne eerste voordeelen bevochten en week de fransche vorst voor zijne troepen tot Atrecht terug, doch eene beslissende, zij het ook niet den oorlogstoestand beëindigende, slag werd geleverd tusschen Guinegate en Thérouanne, waarbij Maximiliaan zich zeer onderscheidde, zoodat hij met groote plechtigheid in de orde van het Gulden Vlies werd opgenomen.

Inmiddels had Maria 22 Juni 1478 [2]) het leven geschonken aan een zoon, den later als Philips de Schoone bekenden vorst [3]), terwijl 1 1/2 jaar later haar eene dochter geboren werd, die den naam Margaretha ontving.

Niet te Brugge, gelijk haar broeder Philips, ook niet te Gent, zooals de „Art de vérifier les dates", en in navolging van deze verschillende oudere schrijvers (o. a. in de Biographie Universelle) ten onrechte vermelden [4]), doch te Brussel aanschouwde Margaretha het levenslicht [5]), den 10den Januari veertien honderd tachtig (n. st.), in het schoone paleis van de brabantsche residentie, hetwelk echter nog lang niet het voorkomen had, dat het later zou vertoonen [6]). Ferry de Clugny, bisschop van Doornik, doopte het prinsesje in de St. Goedelekerk; Margaretha van York, hare

---

1) Pirenne, S. 34.

2) Arch. dép. de Lille. Trésor des Chartes B. 33, fol. XXXV (Chambre des Comptes).

3) Mémoires (éd. 1816), p. 1476: „le plus bel et le mieux adextre et adresse", vleit hun samensteller Olivier de la Marche.

4) T. III, p. 524. Vgl. daartegenover: Kort begrijp van 't leven van Margaretha van Oostenrijk en van Bourgondiën, van Charolais etc., fol. 53 hs. van de bourg. Bibl. te Brussel, no. 15866. Zie ook nog o.a. Chronyk van Vlaanderen II, 593.

5) Le Xe jour de Janvier MCCCC XXIX, mad. dame s'accoucha de mademoisellle Marguerite de Bourgoingne en la ville de Bruxelles". (Arch. départ. de Lille, Trésor des Chartres 'B. 33, fol. XXXV, Chambre des Comptes). Molinet voegt erbij „environ onze heures", maar geeft ten onrechte Februari op voor Januari (p. 228). Daarentegen juist bij de la Marche (p, 620) en bij Pontus Heuterus (die dikwijls dezen naschrijft), Rerum Belgicarum Libri Quindecim p. 97 (ed. MDXCVIII).

6) Zie reproductie en beschrijving bij Wauters en Henne: Histoire de Bruxelles" (1845).

petemoeder, en mevrouw van Ravenstein en de prins van Oranje [1]) hielden het ten doop [2]).

In de refereinen der rederijkers weerspiegelde zich de algemeene vreugde. De doopplechtigheden hadden met de gewone staatsie plaats. De vrouw van Le Veau de Bousanton, een edelman, die later haar hofmaarschalk werd, was de min van het prinsesje. Te midden van stormen en strijd was dit laatste op de wereld verschenen, zij wier leven, reeds zoo vroeg, eene aaneenschakeling van bittere smart, teleurstelling en strijd zou zijn — een leven, waaraan de rust, hoezeer somtijds ook begeerd, geheel vreemd zou zijn en blijven.

Reeds kort na de geboorte van Margaretha van Oostenrijk en Bourgondië — en dus volstrekt niet eerst na den dood van Maria — was bij koning Lodewijk, die oud en lichamelijk zwak geworden was, de neiging tot vrede ontstaan; nu kwam de gedachte bij hem op, dat het prinsesje als onderpand van dien vrede zou kunnen dienen. Een huwelijk [3]) van deze met zijn zoon Karel, den dauphin, zou dien vrede voor dezen, meende hij, aan de noordelijke grenzen voor goed bevestigen. Zou de hertogin van York dit plan misschien in den weg treden, hij hoopte op de tusschenkomst der Gentenaren, die ongetwijfeld evenals de andere Vlamingen naar het einde van den oorlog verlangden, daar deze hunnen handel benadeelde. Door dit huwelijk zouden dan hem, den koning, de graafschappen van Bourgondië, Auxerre, Masconne (Mâcon) en Charoloys gelaten worden, maar hij zou dan Artois teruggeven, doch de stad Atrecht — ofschoon ontmanteld — behouden.

1) Jean II de Chalons, prins van Oranje. Hij was de zoon van Willem VII, diende Lodewijk XI na den dood van Karel den Stoute, maar, onbeloond gebleven voor zijne diensten, sloot hij zich bij Maria van Bourgondië aan, waarop hij aan majesteitsschennis schuldig bevonden, en voor eeuwig verbannen werd. Hij had succès in het graafschap Bourgondië, versloeg de Franschen bij Cinagny, en bleef strijden tot den vrede van Atrecht. Later sloot hij zich aan bij het verbond van den hertog van Orleans tegen Anna de Beaujeu, maar werd gevangen genomen bij Sint-Aubin de Cormier (1488). Hij vergezelde Karel VIII en Lodewijk XII op hunne tochten naar Italië. De laatste gaf hem het vorstendom van Oranje in leen en herstelde hem in de rechten van eene vrije, onafhankelijke souvereiniteit. (Nouv. Biogr. Gén.)

2) Rijksarchief te Brussel. Cartularia en handschriften, n°. 920 fol. 2. (Cérémonies publiques à Bruxelles et dailleurs 1478—1725).

3) Commynes, éd. Dupont, Livre VI, Chap. VI, p. 38.

Van het hertogdom Bourgondië, het graafschap Boulogne, en de Somme-vestingen werd niet eens meer melding gemaakt. Voor het oogenblik kwam men nog niet verder dan tot een wapenstilstand, die 21 Aug. 1481 geteekend werd en tot 15 Maart 1481 (n. st.) zou duren.

Toch hadden niet alleen de Vlamingen, maar ook vele steden van Brabant, vooral Brussel, waar Maximiliaan en Maria hun verblijf hielden, wel ooren naar ernstige vredesvoorstellen. Van dag tot dag nam, vooral bij de eersten, steeds weinig eens met hunne heeren, de tegenzin tegen den hertog toe, hoewel zijne gemalin, die zich weinig met de zaken inliet (misschien ook wel hierom), geliefd bleef. Het verdroot hun voorts, zware lasten voor den oorlog te moeten dragen, terwijl de schriele maar ook arme keizer zijn zoon geen penning uit Duitschland toezond. En wat de jonge vorst bezat, verdween wonderbaarlijk snel; hij leefde vrij zorgeloos en bracht den tijd door met zijn adel, waaronder vele vreemdelingen waren, die met hem in het land gekomen waren en er een rol hoopten te spelen. Waar het gold ernstige plannen door te zetten, betoonde hij zich wankelbäar en gedurig veranderlijk; ook kon hij zich nog niet losmaken van de leen- en beambten-tradities zijner oostenrijksche erflanden, terwijl hij, althans toen nog, weinig begrip had van het overwegend stedelijk, half republikeinsche karakter zijner nieuwe omgeving [1]). Dit was vooral de oorzaak, dat hij, die in Duitschland als „Teuerdank" zulk eene algemeene populariteit verwierf, bij de Vlamingen althans, aan menige onaangename bejegening blootstond. Anderzijds mag ook volstrekt niet vergeten worden, dat ook deze zelve meermalen schuld hadden aan de bij verschillende gelegenheden wel eens minder gunstige onderlinge verstandhouding. Waren de Vlamingen toen nog een krachtig, bloeiend volk, zij, evenals andere Nederlanders kenmerkten zich door eene ruwheid, die door de andere volken maar al te zeer werd opgemerkt en die ook dikwijls op krasse wijze hun optreden kenmerkte tegen hun eigen vorsten, van wie ze tevoren al geneigd waren onverschilligheid ten aanzien van hunne voorrechten en achteruitzetting te verwachten. En juist dit duldden de prikkelbare Vlaamsche

1) Ed. Heyck: Kaiser Maximilian I (Monographien zur Weltgeschichte V; 1898).

gemeenten het allerminst, die, in haren trots, zich nog altijd de eersten waanden, waar het hun noodig scheen, zelfs boven hun vorst.

Dit alles dient men wel in het oog te houden bij de volgende gebeurtenissen, op gevaar af van ze anders te eenzijdig te beoordeelen, gelijk geschied is door Kervijn de Lettenhove [1]).

Het is reeds opgemerkt [2]), hoezeer, door het meer en meer terugvinden van de brieven van en ook aan Maximiliaan, het oordeel over dien vorst zich wijzigde, ja, ontegenzeggelijk gunstiger werd. Thans is men in staat zich een vrij nauwkeurig beeld te vormen, evenals van andere leden van het huis Oostenrijk, zoo ook van Maximiliaan [3]).

Als we dat beeld in oogenschouw nemen, zien we veel bevestigd, wat door tijdgenooten reeds werd opgemerkt. Zooals Machiavelli — die het als gezant van Florence aan zijn hof weten kon — dank zij ook zijn grondige opmerkingsgave omtrent menschen en zaken hem geteekend heeft, vinden we hem terug in de rapporten van een eveneens begaafden waarnemer, Mercurino Arborio di Gattinara, die, namens de landvoogdes Margaretha, ook dikwijls aan ditzelfde hof vertoefde. Maximiliaan bemoeit zich met alles [4]); zelfs kleinigheden zijn zijne aandacht waard; hij zit altijd vol van gedachten aan en plannen over oorlogen; hij weet trouwens, hoe hij die voeren moet; maar ook hier weer weet hij beter te voeren dan te voleindigen, vooral, als er, door gemis aan samenhang, of liever eene soort besluiteloosheid en eene zijne dienaren telkens van stuk brengende veranderlijkheid, tegenslagen en teleurstelling het gevolg van zijn. Hij weet zeer goed die plannen te smeden, omvangrijke,

---

1) In zijn Histoire de Flandres T. V. Heel wat gunstiger oordeel over Maximiliaan bij zijne landgenooten, Octave Delapiere en den abt Van de Putte (Annales de la société d'émulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre occidentale. t. II no. 4).

2) Door Th. Juste: Charles Quint et Marguerite d'Autriche. (Bruxelles et Leipzig 1858). Avant-propos VIII.

3) H. Ulmann: Kaiser Maximilian I (Stuttgart 1884) blijft nog altijd het standaardwerk over Maximiliaan van Oostenrijk. Voor twee jaar verscheen nog onder denzelfden titel een werk van Max Jansen te München.

4) En wil alles alleen doen: Machiavelli. (Opere VI, Discorso sopra le cose d'Allemagna et sopra l'Imperadore. (Milano 1811 pag. 227, 215). Intusschen Machiavelli overdrijft, wanneer hij zegt „non si consiglia con persona, e crede ad ognuno."

geniale somtijds zelfs, maar voor dat ze tot uitvoering zijn gekomen, ziet men ze reeds door andere vervangen, tot groote wanhoop zijner bevelhebbers. Zijn werkzame, vlugge geest wist telkens nieuwe hulpbronnen te vinden, en zijne staatkundige tegenstanders — zelfs de zoo geslepene Ferdinand van Arragon, evenzeer als Hendrik VII van Engeland, anders ook een politieke kop — vonden hem steeds gereed. Dat trouweloosheid zijne staatkunde evenmin vreemd was als die der genoemde vorsten, van koning Lodewijk XII en vele Italiaansche vorsten vooral, lag geheel in den geest des tijds, zonder hem daarom te verontschuldigen.

Dapper, ondernemend, van krachtige natuur [1]), trekt hem de strijd op zich zelf aan, althans in jonger jaren. Ook den persoonlijken kamp, de jouste, schuwt hij niet. Zoo in 1495 te Worms doorstond hij roemrijk een tweegevecht „à outrance" met een vermaard fransch ridder, Claude de Batre [2]), die de Duitschers overmoedig uitdaagde. Maximiliaan achtte het niet beneden zijne waardigheid als hoofd van zijn volk de uitdaging aan te nemen. Ook massa's wist hij te leiden, doch vooral was hij een goed technicus. Het wapen der artillerie had veel aan hem te danken. De geschutgieterijen te Mechelen en elders bloeiden onder zijn bestuur, terwijl menige verbetering in het krijgswezen in het algemeen en op dit gebied in het bijzonder werd ingevoerd [3]). Hij is de vader van het landsknechtenwezen, dat in de 16e eeuw zoo'n rol zou spelen. Die voorkeur voor militaire zaken hield wellicht verband met heel zijn ridderlijken aard.

Wat ridderlijkheid betrof, was nl. Maximiliaan in Duitschland en de Nederlanden, wat koning Frans was in Frankrijk. Een enkel voorbeeld. Toen Maximiliaan zich door zijne Brugsche onderdanen als gevangene behandeld zag, weigerde hij, ondanks alle daartoe aangewende pogingen hem voorgesteld, lang de gelegenheid aan te grijpen om die oproerige stad te verlaten, wetend, dat de stedelingen op zijn woord rekenden. Van het verhaal, dat Maximiliaan zich verkleedde, „in verscheijde verworpe kleeren", telkens met het doel om te vluchten, waarvan de Chronijk van

1) Machiavelli Opere VI 227.

2) Le Glay's: Notice sur Maximilien (achter zijn Correspondance de Maximilien et de Marguerite).

3) Henne: Histoire du règne de Charles V. t. V.

Vlaanderen melding maakt, blijkt elders niets [1]). Later intusschen, op zijn eerewoord ontslagen, verbrak ook dezelfde Maximiliaan dit, bij den eersten den besten drang, op hem uitgeoefend.

Maar niet alleen het zwaard, ook de pen wist hij, en in verschillende talen, te hanteeren. Zij het ook dat het fransch, gebezigd in de brieven aan zijne dochter, en ten believe van die dochter, die de taal van haar vader niet verstond, van een potsierlijk gehalte was, hij schijnt die taal, hem aangeleerd als de bourgondische hoftaal door zijne vrouw Maria, wie hij het hoogduitsch onderwees [2]), vrij gemakkelijk gesproken te hebben, evenals het latijn en het italiaansch. In zijn eigen taal wist hij zich met krachtige, vurige welsprekendheid uit te drukken. Een merkwaardig staaltje daarvan leverde hij in eene rede, waarmede hij op een rijksdag de rijksvorsten uit hunne onverschilligheid wil opwekken, om op Karel VIII de beleedigingen te wreken, die hij Maximiliaan had aangedaan. Trouwens, beleedigingen vergat hij zelf ook niet licht. Alle, sinds de dubbele van 1492, die hij van Frankrijk ondergaan had, verzamelde hij in een „rood boek", aangelegd ter rechtvaardiging van de wraak, door zijne nakomelingen te nemen, wanneer de maat zou zijn volgemeten en hij er zelf den tijd niet meer voor had. Maar als op een gegeven oogenblik Lodewijk XII zich met hem verzoent, dan verbrandt hij dat boek. Zoo was hij [3]).

Voor betere zaken heeft Maximiliaan de pen gehanteerd. Verscheidene werken zijn door hem geschreven of onder zijn invloed ontstaan. Er bestaat daarvan een catalogus [4]). Van die werken is „Weise Künig" een der bekendste, terwijl „Teuerdanck", waarvan hij zelf de held is, de titel is van een boek, door hem

1) Snellaert in Belgisch Museum I 231—238.

2) Zie de voorstelling van het wederkeerig onderricht in eene houtsnede bij de „Weiskunig", gereproduceerd bij Heyck a. a. o. S. 35.

3) Guicciardini. Het is ook Guicciardini, die van Maximiliaan getuigt, dat hij altijd overhelt tot „guerre e travagli" (Discorsi Politici discorso primo p. 230 (Opere inedite, Firenze 1857).

4) „Catalogus librorum ab ipso Maximiliano I° compositorum" van Lambeqius, aangehaald bij Le Glay Notice p. 417, die tevens eene noot (1) geeft over de „Weise Kunig", een eigenaardig boek, waarin de geboorte, de studiën en de voornaamste werken van Maximiliaan beschreven zijn, die dat werk schijnt gedicteerd te hebben aan zijn secretaris Mark Treitzsauerwein. In 1775 werd dit werk gedrukt.

aan zijn secretaris Melchior Pfinzing gedicteerd. En hoe zou uit zijne boeken niet de hartstocht gebleken zijn voor wapenen, valkerij en zoovele andere zaken betrekkelijk de jacht, waarmede zijn avontuurlijke geest zich vermeide en waarop zijn trouwe Tirolers hem in hun trotsche hoogland, dikwijls geheel alleen, de vlugge gems van rots tot rots zagen vervolgen, dankbaar onderwerp van het penseel van meer dan een schilder, van de veder van menigen lofdichter! Want de jacht was een hartstocht van hem, zoodat de vreemde gezanten dikwijls klagen over het oponthoud, dat zij ondervinden doordat zij niet weten, waar de koene jager zich bevindt. Overigens werden op die jachten ook wel staatszaken behandeld, want de zorg daarvoor verliet hem nooit. Op die verre tochten broeide hij dikwijls zijne plannen uit, zoo ingewikkeld soms, dat zij vriend en vijand somwijlen verbijsterden, en die den laatsten ten onrechte knutselarij toeschenen.

Hoe omvattend die plannen ook waren, dat de vorst tijd overhield voor letteren en kunst, bleek reeds. Hij hield bovendien veel van de muziek, ja, heeft haar zelf beoefend en veel gedaan voor hare ontwikkeling in de duitsche landen. Nog meer boeiden hem letteren, geschiedenis en schilderkunst. Groote mannen op die terreinen trok hij gaarne tot zich; hij vermeide zich in hun omgang en beschermde hen. Hoe wisten zij ook hem te waardeeren, wiens beminnelijke vormen, wiens vlug bevattingsvermogen, wiens levendigen geest zij om strijd prezen! Albrecht Dürer, die in zijn tijd bloeide, genoot inzonderheid zijne bescherming en heeft ook veel voor den vorst gewerkt. Het is niet zeker, of de versieringen in het prachtige gezangenboek, dat de keizer zijne dochter Margaretha ten geschenke heeft gegeven en dat in het stedelijk archief te Mechelen berust onder de zorg van den hoogbejaarden doch wakkeren archivaris, den heer Victor Hermans, die het met de uiterste vriendelijkheid aan iederen belangstellende vertoont [1]), het is niet zeker of die versieringen in dat Gezangenboek afkomstig van Dürer zijn. De heer Hermans, die het boek van Margaretha van Oostenrijk beschreef [2]),

1) Over dit gezangenboek van Marg. van Oostenrijk wellicht later meer.

2) In het Bulletin du Cercle Archéologique Littéraire et Artistique de Malines T. XVI (1904).

gelooft althans eenige der fraaie miniaturen aan Dürer te moeten toeschrijven, ook om het erin voorkomend portret van Maximiliaan [1]).

Men ziet er den keizer gezeten in al zijne majesteit, onder een troonhemel, versierd met zijne wapenen, terwijl hij de keizerlijke kroon draagt met eene dubbelen adelaar er boven op; in de eene hand twee lelietakken, in de andere een zwaard. De afgevaardigden van geestelijkheid, adel en derden stand, aan den voet van den troon, zweren hun eed tot heil van Karel, Eleonore, Elisabeth, Maria en Catharina, door hun keizer toevertrouwd aan Margaretha, landvoogdes der Nederlanden. Beroemde namen van toenmalige kunstenaars vindt men er in vertegenwoordigd. Eene verzameling gregoriaansche zangen voor 7 missen komen er in voor van niemand minder dan Pieter van der Straeten of Pierre de la Rue, een der beroemdste musici van dat tijdperk, en overgeschreven door Pieter Alamire op 112 perkamentbladen verguld op snee. Van hem, die tal van muziek- en andere handschriften bewonderenswaardig verlucht heeft, zijn waarschijnlijk ook de zeven groote versierde letters in wat men dan gewoonlijk „Het Boek van Margaretha van Oostenrijk", of „van Mevrouw" pleegt te noemen.

Maar zeker was Dürer de schepper van die prachtige houtsneefiguren in den „Triumph", strekkende ter verheerlijking van Maximiliaan, met medewerking van Jan Stabius [2]), zijn levensbeschrijver. Dit moge voldoende zijn, om de belangstelling van Maximiliaan voor de kunst te waardeeren. Voegen we er nog aan toe, dat Albrecht Dürer door hem geadeld is.

Zoo meenen wij in 't kort een beeld van zijne persoonlijkheid gegeven te hebben, die door de Vlamingen zoo weinig is begrepen, ofschoon ook hij hun niet steeds recht heeft doen wedervaren, dit laatste echter niet bewust; Maximiliaan kan een der recht-

1) Of het fragment van het beroemde gebedenboek van keizer Maximiliaan, getiteld: „Diurnale seu liber precum", waarop de keizer is afgebeeld, hetzelfde zou zijn als dit? Vermoedelijk niet, want dit boek, overigens eveneens „verlucht" met versieringen van Albrecht Dürer en zijne leerlingen, is gedrukt door zekeren Hans Schönsberger en Marg.'s geschenk wordt gezegd haar reeds in 1511 geschonken te zijn. In het „Diurnale seu liber precum" is het portret van Maximiliaan van H. D. (Hans Dürer).

2) Twee brieven van Maximiliaan aan Stabius over dat onderwerp den „cursus triomphalis" bij Mone, Anzeiger 1838. Col. 178.

vaardigste vorsten van zijn tijd genoemd worden, maar zijn zin tot recht ging nimmer tot wreedheid over. Hij is spoedig tot zachtmoedigheid geneigd [1]). De matigheid, die hij bij straffen jegens anderen in acht nam, paste hij ook op zich zelf toe, wat zijne gewoonten en levenswijze betreft, en meer dan in zijne staatkundige plannen, soms hersenschimmen, paste hij daarbij zijn devies toe: „Halt masz in allen ding".

Wat dit devies aangaat, komt het ons voor dat hij geruild kon hebben met dat van zijn vader. A(ustriae) E(st) I(mperare) Orbi U(niverse) past meer op het schild van den ondernemenden Maximiliaan, voor wien het Pausdom niet te hoog stond, dan van zijn vader, den ouden, armen keizer, die nooit veel noch in, noch buiten het Rijk had kunnen uitrichten. Maar toch beiden weer was de liefde voor het stamhuis gemeen, bij Maximiliaan een alles beheerschende trek, dien we bij zijne dochter later zullen terugvinden.

Over zijne verhouding tot haar en omgekeerd, waaruit eene groote wederkeerige liefde en genegenheid spreekt, kan beter later gehandeld worden, waar tevens de zorg van den grootvader Maximiliaan aan den dag zal komen. Volstaan we hier met erop te wijzen, dat, waar hij niet alleen innerlijk maar ook uiterlijk op zijne omgeving niet naliet indruk te maken [2]), dan behoeft niet slechts aan vleierij gedacht te worden van den hoveling Olivier de la Marche, wanneer deze, na allerlei eernamen beproefd te hebben, ten slotte stilstaat bij dien van „coeur d'acier". Inderdaad, krachtig volhardde hij, al ontbrak het hem geenszins aan teleurstellingen, dikwijls geheel alleen het gevolg van zijn wankelen en veranderen en daaruit voortvloeiende tegenstrijdigheid bij zijne bevelen. Slagen zoo fel als het verlies van zijne zeer geliefde Maria en van zijn eenigen zoon, die hem ook troffen, doorstond hij met een vast, godsdienstig vertrouwen. Steeds bleef hij vorst en waardig edelman, en ook dit zal wel niet onopgemerkt gebleven

1) Ha infinite virtu, e e temperasse quelle due parti sopradette, sopradette un uomo perfettissimo, perche egli è perfetto capitano, tiene il suo paese con guistizia grande, facile nelle udienze e grato, e molte altre parti da ottimo principe, concludendo che se temperasse quelle dua, giudica. (Machiavelli Opere VI 218).

2) Een mooi portret van koning Maximiliaan van B. Strigel in de Oude Pinakothek te München.

zijn voor Machiavelli en anderen zijner landgenooten [1]), anders zoo zeer geneigd „Massimiliano Poco Denaro" te spotten.

Hem nu begonnen de lastig te regeeren vlaamsche burgers ruw te behandelen, nog bij het leven zijner vrouw, die zij, als kind des lands ontzagen, ja, die om hare zachtheid aller gunst gewonnen had. Zij duldden het niet zware lasten op te brengen aan den vreemdeling, die niet anders meebracht dan eenige landgenooten als de bisschop van Metz, Doctor Willem Polheim, Volquestein, die zware heffingen van geld deden, naar hunne meening, om er zich zelven mede te verrijken of om het naar Duitschland te zenden. Nu namen zij den vorst ook kwalijk, dat hij de wapens van de hertogdommen, graafschappen en heerlijkheden van zijne echtgenoote opnam onder de zijne en in het algemeen, dat hij zich meer als heer, erfgenaam en bezitter van die landen zou gedragen hebben dan als haar echtgenoot [2]).

En vergetende, hoe zij zijn optreden in den strijd tegen Frankrijk hadden toegejuicht, hoe zij zich steeds door dat land hadden bedreigd geacht, naderden zij nu tot koning Lodewijk, die, zoodra hem die veranderde gezindheid bleek, door d'Esquerdes de bestuurders van Gent vooral deed bewerken, en al spoedig een pensionaris van die stad won, Willem Rive, en een zekeren Coppenoble, schepenklerk, beiden van groot gezag onder het volk. Dezen stemden toe in het huwelijk van den dauphin met de kleine Margaretha. Maar Maria zou dat niet beleven.

Den 2en September was haar een derde kind geboren. Wederom had er groote vreugde geheerscht en met veel luister waren de doopplechtigheden gevierd, ook door Philips en zijne zuster bijgewoond. Maar weinige weken daarna was Frans gestorven en te

1) Vgl. Guicciardini: Discorso secondo cortio la Seza con Maximiliano d'Andreo (Discorsi politici p. 237). Principalmente queste guesta besogna che si cominci e si sostenga co danari nosiri; co quali aremo a supplire non solo alle necessità che ricerca questa impresa, ma ancora a tutte le prodigalita e disordini del re de Romani, al quaquale non si può daze uno curatore che spenda bene e danari che noi gli daremo.

2) Zie over deze vlaamsche grieven het antwoord van „Philaletes" waarschijnlijk van ong. 1488, op een brief van Maximiliaan, waarin diens grieven en aanspraken tot in bijzonderheden worden nagegaan en afgewezen. (Gachard: Lettres inédites de Maximilien, duc d'Autriche. I 118 vlg.).

Cauwenbergh vóór het altaar begraven. In November had zich Maria naar Henegouwen begeven, om te Bergen en Valenciennes de hulde van het weer tot Bourgogne teruggebrachte gewest in ontvangst te nemen. Luisterrijk was zij er ontvangen, en door de rederijkers met spelen en refereinen gevierd. Maximiliaan, die den strijd in Holland had gevoerd, waar hij, na de vergeefsche pogingen van den heer van Den Veere, stadhouder van dit gewest, en na in Rotterdam zwaar ziek te hebben gelegen, Hoorn veroverd had, en later van uit Den Haag den Hoekschen Dordrecht ontnam; Maximiliaan, den strijd in Utrecht [1]) aan Lalaing, en dien in Gelderland aan zijn stadhouder aldaar, Willem van Egmond, overlatend, voegde zich bij zijne echtgenoote. Maar dra vertrokken zij weer uit Henegouwen, door oorlogsverwoestingen en hongersnood vreeselijk geteisterd, niet zonder nog eenige oorlogsindrukken te hebben opgedaan, daar de Franschen, ondanks den wapenstilstand, waaraan men zich ook nu aan weerszijden weinig stoorde, het land tot aan Valenciennes toe, waar het vorstelijk paar toen verblijf hield, in eene vuurzee herschiepen [2]).

Met hun gevolg begaven zich beide echtelingen naar Brugge, en in den omtrek van die stad was het, dat bij eene jachtpartij Maria het bekende ongeval trof, aan de gevolgen waarvan zij den 27en Maart 1482, slechts 25 jaar oud, bezweken is. Treffend was het haar in den mond gelegde afscheid van hare gelieven geweest, kort voor haar verscheiden genomen. Tot allen, in den lijve of alleen in de fantasie van de stervende aanwezig, richtte zij een laatste woord; in de eerste plaats tot haren geliefden Maximiliaan, wiens smart zoo geweldig was, dat die hem nimmer meer begeven heeft, zoo dikwijls haar beeld voor zijn geest oprees [3]).

---

1) In Utrecht, waar de zaak v. d. bourg. bisschop verloren scheen, hadden zich ook hollandsche Hoekschen verzameld, die in 1481 uit Leiden waren verdreven.

2) Barante: Histoire XII, 7.

3) Pontus Heuterus, II, 100—101. „In ipso enim adolescentiae flore ac vigore constituti, invicem tenerrime adamabant quod vel ex se constat, quia per omnem exinde vitam, cum de ea Maximilianus mentionem inferret, aut fieri audiret, a lachrymis aut suspirio abstinere non poterat. Vgl. Le Glay Notice, p. 390. Over Maria van Bourgondië zie nog; E. Munch: Die Fürstinnen des Hauses Burgund-Oesterreich in den Niederlanden (Leipzig, 1832).

Ook tot haar zoontje Philips en Margaretha, haar dochtertje, die op het punt stonden haar moeder, die zij ternauwernood gekend hadden, te moeten verliezen, te jong nog om den onherstelbaren slag te begrijpen, ook al waakten Margaretha van York en de vrouwe van Ravestein, aan wie de moeder nog hare kinderen aanbeval. Ook de echtgenoot van deze laatste, de heldhaftige Adolf van Ravestein, was aan het sterfbed aanwezig, evenzoo de graaf van Romont en Engelbert van Nassau, die zich bij Guinegate en andere gelegenheden zoozeer onderscheiden hadden. Evenmin werden hare andere redders en getrouwen vergeten, de prins van Oranje, Fiennes, de heeren van Chimay, Beveren, Gruuthusen. En vergiffenis vragend, zoo zij mocht gezondigd hebben, dankte zij hare landen van Bourgondië, Brabant, Vlaanderen, Limburg, Luxemburg, Holland, Zeeland en Henegouwen, vooral ook de Namenaars en de gemeenten voor de ondervonden trouw en bijstand [1]).

Zoo stierf de vrouw [2]), wier staatkundige beteekenis niet groot is geweest, maar wier liefelijke deugden toch een herinnering moeten hebben achtergelaten in de harten van hare beide jeugdige telgen. Het scheen geheel natuurlijk, dat deze toevertrouwd werden aan de zorgen van hun rechtmatigen voogd, hun vader. Dit was ook geheel overeenkomstig het testament, dat Maria nog kort vóór

---

1) Van het zgn. „adieulied", waarin van het een en ander sprake is, moge hier slechts de strofe een plaats vinden, waarin Philips en Margaretha worden aangesproken:

Adieu Margrete, edel bloeme reyn,
Myn liefste dochter, bidt voor mi;
Myn herte is in grooten weyn,
Eylaes, die doot is mi so bi;
Het moet doch eens ghestorven zyn.
Adieu Philips, lieve sone myn,
Ick scheyde noch veel te vroegh van dyn.

Vgl. over het lied van Vrouwe Marie vân Bourgognien Fredericq Onze hist. volksliederen bl. 43; Cornelia v. d. Graft, l. a. p. bl. 96: „Margrite, edel bloeme reyn", „het bloemken Marguerite (madeliefje)". Bloem, edele en beroemde bloem, bynaampjes, het prinsesje van hare prille jeugd af steeds gaarne gegeven. Op de penningen wordt zij met de Marguerite of madelief voorgesteld. Vgl.: Van Wyn: Bijv. en Aanm. voor het 3e deel der Vaderl. Historie van Jan Wagenaar, bl. 11.

2) Met grooten praal werd Maria te Brugge begraven, in de kerk van Onze Lieve Vrouw; het hart werd bijgezet te Antwerpen in het graf van hare moeder.

haar dood had opgesteld, Maar Maria mocht testamenten opstellen, de Staten vonden, dat zij daarin gekend hadden moeten zijn, althans die van de drie leden van Vlaanderen. Die van de andere gewesten maakten geen bezwaar om Maximiliaan als voogd te erkennen, doch die van het laatstgenoemde gewest vergaten hun onderwerpingsacte van 7 Sept. 1477, uitgevaardigd nadat in Aug. van dat jaar Maria de voorwaarden van haar huwelijk met Maximiliaan had bekend gemaakt [1]). Als men Commynes [2]) gelooven mag, ontstond er, evenals bij den dood van Karel v. Bourgondië, ook bij dien van zijne dochter groote vreugde bij koning Lodewijk, die nog verhoogd werd toen hij vernam, hoe de Gentenaren zich de bewaking hadden aangematigd van hare beide kinderen, waaruit hij hunne neiging opmaakte „à noises et divisions contre ceste maison de Bourgogne". Immers dit gedrag der Gentenaren was geheel in strijd met de afspraak, waarbij bepaald was, dat Vlaanderen, Brabant en Henegouwen beurt om beurt de kinderen van Maximiliaan en Maria gedurende vier maanden elk jaar onder hunne hoede zouden hebben. Want toen de eerste periode verstreken was, weigerden die van Gent hen aan de Brabanders over te leveren, bewerende, dat het hun voorrecht was de kinderen van den hertog te besturen, en zij benoemden eenen voogdijraad, samengesteld uit den bisschop van Luik [3]), Wolfert van Borselen en Philips van Kleef. Deze raad, waarbij nog eenige andere heeren te voegen zijn [4]), o. a. de heer van Gruuthusen en de heer van Rasseghem, zou zich echter waarschijnlijk alleen met Philips te bemoeien hebben, daar de kansen van het fransche huwelijk van Margaretha sterk gerezen waren. Zoo zag Lodewijk XI den toestand ook in, en al hield de strijd aan de zuidelijke grenzen der Nederlanden nog niet op, al werd hij integendeel met wisselenden uitslag voortgezet — zoo werden Bohain en Aire door de Franschen, St. Truyen in het Luiksche, en Tongeren door de Bourgondiërs genomen — de zaak der onderhandelingen werd ernstiger ter hand genomen. Gezantschappen werden over en weer gezonden.

---

1) Zie Lichnowsky: Reg. n°. 2080, bij Rausch S. 180.

2) Livre VI, Chap. VI, p. 47.

3) Deze, Lodewijk van Bourbon, werd echter 30 Aug. 1482 vermoord en in de Maas geworpen.

4) Olivier de la Marche, II, 624.

De koning van Frankrijk wenschte spoed. Dagelijks verzwakte hij meer, en hoezeer ook vervuld van vrees voor den dood, dien hij voelde naderen, hoewel hij dien op allerlei wijzen trachtte te bezweren, moest het leven hem een last zijn. Dieper steeds had hij zich als een mol ingegraven in zijn kasteel te Plessis, steeds zich meer en meer omringend met muren, grachten en traliën. Slechts zeer enkelen werden nog maar tot hem toegelaten. Commynes nog het meest, een der weinigen, die zijn vertrouwen genoten, en van de groote heeren slechts Pieter van Bourbon, gehuwd met zijne oudste dochter, Anna de Beaujeu, voor wie een belangrijke taak was weggelegd. 's Konings tweede dochter, leelijk, mismaakt zelfs en verwaarloosd, was door haren vader onmiddellijk na hare geboorte den jongen, overmoedigen hertog van Orleans opgedrongen, terwijl hij zich noch om de rechten, noch om de protesten van diens moeder, Maria van Kleef, bekommerde [1]).

Alleen Anna kon zich verheugen in de gunst van haren vader, daar deze zich ook aan zijn eenigen zoon weinig gelegen liet liggen, dien hij op het kasteel te Amboise streng afgezonderd liet houden, en in wien hij in herinnering aan eigen ervaring, meer een toekomstigen mededinger dan een zoon zag. Echter, in de laatste jaren, toen aanvallen van beroerte Lodewijks leven in gevaar brachten, toen hij zich ongerust begon te maken over het lot van zijn rijk [2]), waarvan hij de eenheid nauwelijks hersteld zag, doch steeds nog behalve door buitenlandsche, ook door binnenlandsche vijanden bedreigd, en dat hij zou moeten toevertrouwen aan een zoon, wiens lichamelijke zwakheid de strenge voorzorgsmaatregelen kon verklaren en ten deele billijken, begon hij toch bezorgd te worden en meer aandacht te schenken aan diens tot dusverre verwaarloosde opvoeding. Ja, bij eene enkele gelegenheid verwaardigde hij zich die zelf ter hand te nemen ten behoeve van den toen ongeveer twaalfjarigen dauphin, voor wien hij vroeger het „qui nescit dissimulare nescit regnare" voor de eenige noodzakelijke kennis van het Latijn gehouden had.

---

1) De Maulde de Claviere: Histoire de Louis XII (Paris 1890). Première Partie: (Louis d'Orleans) Chap. VI.

2) Over den toestand van Frankrijk aan het eind van de regeering van Lodewijk XI, zie, behalve diens biographen, ook Barante XII 33—40.

Nu echter had hij, alle vroegere plannen en besprekingen over verlovingen terzijde stellend of verwerpend, hem bestemd als echtgenoot voor Margaretha, Maximiliaans dochter, terwijl hij hem moest opvolgen in een rijk, waarvan hij, Lodewijk, de aangevangene organisatie hoe dringend ook noodig, niet meer zou kunnen voltooien. Het was, alsof wroeging zich van den ouden, stervenden koning meester maakte. Alles wilde hij zelf regelen. Hij, van wantrouwen bezield jegens Lodewijk, hertog van Orleans, die toen nauwelijks twintig jaar oud was, liet dezen bij het heiligste bezweren den dauphin, zijn schoonbroeder, trouw te dienen, wanneer deze den troon zou hebben bestegen.

Maar vóór alles ging hem het huwelijk van dezen, van Charles, ter harte, waarvan langdurige vrede aan de noordelijke grenzen, naar hij hoopte, het gevolg zou zijn. Zooveel was hem er aan gelegen den hertog van Oostenrijk op die wijze te binden, dat hij het er met koning Eduard op waagde, hoewel hij dien steeds met beloften gepaaid had en hem het jaargeld bleef betalen. En misschien zou nieuwe tweespalt tusschen de aanhangers van de huizen York en Lancaster hem daarbij te hulp komen.

Wat kon Maximiliaan doen, wanneer zijne landen, vooral Vlaanderen, gemeene zaak maakten met Frankrijk? Reeds veroorloofden zich de Gentenaren allerlei vrijheden tegen hem. Op eene vergadering te Aalst, waar hij ook tegenwoordig was, deden zij hem allerlei vertoogen, verbanden lieden uit de omgeving van zijn zoon en gaven vervolgens als hun wil te kennen, dat, ter wille van den vrede, het huwelijk tot stand zou komen, of hij erin toestemde of niet.

D'Esquerdes, die er van hoorde, bracht het bericht van die vergadering aan Lodewijk over. Hij verklaarde zich bereid de gezanten van Vlaanderen en Brabant te ontvangen. Maar alles hing af van Gent, dat de beide kinderen van den hertog in zijn macht had. Ook van dezen kwamen afgevaardigden, van wie Jan van Bergen, sinds 1481 ridder van het Gulden Vlies, zoowel bij deze onderhandelingen als bij zoovele latere een groote rol zou spelen.

Intusschen, de onderhandelingen werden in het geheim gevoerd, om den argwaan van koning Eduard IV niet te wekken. Wanneer deze er iets van merkte, dat aan Margaretha de voorkeur werd gegeven boven zijne dochter, reeds „madame la dauphine"

betiteld, zou Lodewijk met recht een samengaan van Maximiliaan met Engeland kunnen vreezen. De afgevaardigden van Gent, welke die vrees wel begrepen, trachtten op Lodewijk druk uit te oefenen door te dreigen zich bij dat laatste rijk aan te sluiten. Zelfs zoo ver ging hunne begeerte het huis Bourgondië afbreuk te doen, dat zij als bruidschat voor hunne jonge prinses alle gewesten en heerlijkheden, waar men de fransche taal sprak, aanboden.

Dit was veel meer dan Lodewijk verwachten kon, veel meer ook dan hij zelf had voorgesteld. Hij had slechts òf Artois òf het graafschap Bourgondië begeerd. Nu werden hem, als bruidschat, beide aangeboden, bovendien de landen van Charolois, Mâcon en Auxerre. Rin en Coppenolles, gouverneur van Gent, waren bij dit alles de drijvers geweest [1]). Toch, terwijl de Staten van verschillende gewesten te Aalst vergaderd bleven, schoot het met de onderhandelingen niet vlot op. De gezanten van Maximiliaan:- van Bergen, de Lannoy, Goswijn abt van Afflighem, Jan, heer van Lannoy, Jacob v. Goy, baljuw van Gent, en vooral ook de secretaris Jean d'Auffay, Maximiliaans rekwestmeester, die vooral „s'accoincta des Francois", en met de anderen de kwestie behandelde van het huwelijk. Te Atrecht kwam het daarover tot langdurige besprekingen tusschen hen en Lodewijks gezanten, den heer d'Esquerdes, voorzitter van het Parijsche parlement, Jean de la Vacquerie, gouverneur van Atrecht, Olivier de Quateman en Jean Guérin, hofmeester. Op de kwestie van de uitlevering van het prinsesje schenen de onderhandelingen zelfs spaak te loopen. Koning Lodewijk betoonde zich op dat punt zeer vasthoudend; en wat de graafschappen Artois, Bourgogne, Mâcon, Charolois en Auxerre betreft, hij nam er gemakkelijk genoegen mee, wanneer deze landen der prinses als bruidschat werden meegegeven. Kwamen uit het huwelijk geen kinderen, dan zouden de genoemde graafschappen weer terugkeeren, maar de koning van Frankrijk zou dan in rechten treden ter zake zijner aanspraken op Rijssel, Douay en Orchies, die nu met Vlaanderen werden verbonden. Van het hertogdom Bourgondië werd zelfs niet gesproken, maar de bourgondische gezanten vatten dit op, als had men te verstaan, dat hertog Philips in zijn recht bleef. St. Omer

1) Commynes XVI, p. 618.

konden de gezanten niet van de bruidschat losmaken, daar Lodewijk hiervan niets wilde hooren. St. Omer immers was eene „dépendance" van Artois; alleen was hij bereid waarborgen te geven, dat hij noch zijne opvolgers iets van daar uit tegen Vlaanderen zou ondernemen.

De hofmeester Guérin, die met de laatste instructies van zijn heer was gekomen, wees erop, dat deze nu een kort besluit wenschte en in geen wapenstilstand wilde treden. Vrede was het, wat hij begeerde, maar op de bekende voorwaarden. En om in zijn zin het huwelijk, waarvoor de koning de vlaamsche neiging wel kende, door te drijven, wees hij er op, dat hij voor den dauphin nog wel had „aultres alliances plus prestes comme en Angleterre, Espaigne, Bretaigne, dont il est fort requis", en dat hij die niet zou opgeven, „sans estre seur du corps et personne de mad. demoiselle (Marg.) pour nulle riens il ne le feroit". Zooveel haast werd er van fransche zijde achter gezet, dat Beaujeu reeds last gekregen had, haar te Atrecht te ontvangen, terwijl zijne vrouw, Orleans en andere aanzienlijke heeren en dames zich voor dit doel naar Amiens moesten begeven; Lodewijk zou met zijn zoon in Parijs zijn om de bruiloft te vieren.

Daar alle vroegere besprekingen over een vrede ook zonder huwelijk, waarbij Rijssel, Douay en Orchies aan Frankrijk zouden moeten worden teruggegeven in ruil voor Artois (doch zonder Boulogne), op niets waren afgeloopen; ook niet, wanneer bij Artois, Franche Comté en de andere graafschappen zouden gevoegd worden voor Frankrijk, wanneer de Vlamingen volstrekt op het bezit van Rijssel, Douay en Orchies zouden staan, waren de bourgondische gezanten geneigd in te gaan in den geest van de fransche voorstellen en wenschen [1]. Want de uitlevering van Margaretha te verschuiven bleek onmogelijk, daar de koning, die hun overigens te goeder trouw scheen, hierop te zeer stond; het graafschap Bourgondië moest onder den bruidschat begrepen worden. Betreffende St. Omer hadden ze niets meer kunnen bereiken, dan dat de stad behouden mocht worden met de belofte evenwel, dat zij aan den dauphin overgeleverd zou wor-

---

1) Deze bijzonderheden zijn ontleend aan een schrijven van de bourgondische gezanten aan Maximiliaan, gedateerd Arras 23 Oct. 1482. (Ms. Copie. Paris Bibl. Nat. Fonds français 17909).

den, wanneer het huwelijk voltrokken was [1]). D'Esquerdes en Guérin lieten zich gunstig over den dauphin uit, dien zij meermalen gezien hadden, terwijl hij in werkelijkheid een, tengevolge van zijne afzondering vrij menschenschuw, onwetend kind was.

Maximiliaan, die na den dood van Maria niet veel dorst in te brengen, verstoken van hulpmiddelen als hij was, moest zich wel naar den wil der Staten schikken en zond van uit Aalst 6 Nov. 1482 zijne volmacht om het verdrag te teekenen. Die van Lodewijk aan d'Esquerdes c. s. volgde 4 Dec. En den 23[en] werd dan ook de vrede te Atrecht geteekend, waarbij het huwelijk van den dauphin, die zijn belofte aan de engelsche prinses verbrak, met Margaretha van Oostenrijk werd vastgesteld, en dat voltrokken zou worden, wanneer zij den wettigen leeftijd zou hebben bereikt. (Art. 1).

Zij zou, onmiddellijk na de publicatie van den vrede, onder de noodige voorzorgen en waarborgen, met allen spoed naar Atrecht gebracht worden, gelaten in handen van Beaujeu of een ander prins van den bloede; de koning zal voor haar zorgen als voor de echtgenoote van den dauphin. (Art. 2).

En bij de uitlevering zal diegene, die Margaretha overneemt, Beaujeu of een ander, de plechtige gelofte afleggen, in tegenwoordigheid van hare Bourgondische begeleiders, dat de dauphin met haar zal huwen. (Art. 3 en 4).

Art. 5 handelt over den bruidschat, waaromtrent in den boven aangeduiden zin besloten werd, zoodat de graafschappen Artois en Bourgondië, en de landen en heerlijkheden van Mâcon, Auxerre, Salins, Bar-sur-Seine daartoe zouden behooren; bleef het huwelijk kinderloos, dan zouden die landen weer aan het huis Bourgondië—Oostenrijk terugkeeren; maar, mocht het gebeuren, dat die landen kwamen aan anderen dan aan den dauphin of de afstammelingen van dit huwelijk, dan zouden de koningen van Frankrijk ze verwerven, totdat men tot overeenstemming zou zijn gekomen betreffende het recht op de steden en kastellanijen van Douay, Rijssel en Orchies, waarop de koning aanspraak maakte.

In geval van kinderloosheid van het huwelijk, waarbij de voor-

1) Idem van denzelfden datum aan de Staten te Aalst (fol. 56 v. o.).

naamste landen en heerlijkheden aan hertog Philips zouden terugkeeren, zouden niet de fransche koningen, maar wel de graven en gravinnen van Vlaanderen het genot hebben van de drie steden en kastellanijen. Ten aanzien van het nederlandsche prinsesje werd nog bepaald, dat zij in Atrecht met toestemming des konings, door Beaujeu, in tegenwoordigheid van de Staten van Artois en der andere landen van haar gebied, ontvangen en uitgeroepen zal worden als gravin van Artois en Bourgondië en vrouwe van de genoemde heerlijkheden [1]).

In eenige artikelen werd de rechtsverhouding van de stad St. Omer uiteengezet, op de wijze als bij de onderhandelingen reeds was aangewezen. Het rechtsgebied van het Parijsche parlement over Vlaanderen werd weer hersteld; alle privilegiën, door Maria en Maximiliaan den bewoners van Vlaanderen toegestaan, bevestigd. Lodewijk daarentegen gaf nog eenige plaatsen in Luxemburg, door hem bezet, op, en beloofde den vijanden van Maximiliaan nergens hulp te bieden [2]). Deze had minder reden tot juichen dan zijn tegenstander, die, wat de noordelijke zijde van zijn rijk betrof, gerust het hoofd zou kunnen neerleggen, terwijl Vlaanderen, dat den aartshertog gedwongen had tot dezen vrede, er door zou open liggen voor hetzelfde Frankrijk, tegen hetwelk het den Nederlanden steeds als voormuur gediend had [3]).

De bourgondische dynastie verloor tijdelijk of voorgoed een groot deel van haar erfgoed.

Toch zou de vrede nog niet geldig zijn, wanneer niet behalve de koning, de dauphin en de aartshertog — Maximiliaan droeg in dien tijd nog dezen titel — de voornaamste heeren van Frankrijk en Vlaanderen, de goede steden, de Universiteit van Parijs, de Staten van de gewesten, en ook de Staten, steden en gemeenten van Vlaanderen, er door de aanhechting van hun zegels hunne goedkeuring niet aan zouden geschonken hebben, onder het afleggen der vereischte eeden.

---

1) Zie het verdrag waarvan hier voornamelijk is bijeengebracht wat op Marg., betrekking heeft bij Molinet, Chap. XCI; bij Commynes—Lenglet P. 95 naar Godefroy; Du Mont I 704 sv.

2) Pirenne 43—44.

3) Pirenne 44.

De Universiteit deed dit, in een stuk van 22 Maart 1482 op verlangen van den koning, daar hij zijnerzijds geenerlei „interruption ou faulte" [1]) wilde. Hij zal er de hand aan houden, dat de dauphin „demoiselle d'Autriche" tot echtgenoote zal nemen en het huwelijk zal gesloten worden, volgens de ordonnantie van de „Heilige Kerke", onmiddellijk nadat zij den wettigen leeftijd bereikt heeft. Mocht het onverhoopt verhinderd worden door den dood van den dauphin of door ander geval, voor zoover die verhindering kwam van de zijde van den dauphin, dan was men verplicht, dat de prinses in dit geval in volle vrijheid zou worden ontslagen van alle banden des huwelijks en verdere verplichtingen en in handen gesteld van den aartshertog op een veilige plaats onder zijne gehoorzaamheid in de landen van Brabant, Vlaanderen of Henegouwen. De landen van den bruidschat zouden dan worden teruggegeven aan haar vader of aan zijn zoon hertog Philips, gelijk in het verdrag is verklaard.

In verband met het een en ander verschenen fransche gezanten te Gent onder leiding van den aartsbisschop van Rouaan; de eeden werden afgelegd in de kerk van St. Jan aldaar, waarbij Margaretha ook tegenwoordig was, met haren vader en broeder. Daarop werden de Franschen met feestbanketten gevierd door de Gentenaren, door den graaf van Nassau en anderen [2]). Geen minder onthaal viel den bourgondische gezanten in Frankrijk ten deel, Den 4^{en} Januari 1483 kwamen zij te Parijs aan, waar zij zeer eervol ontvangen werden uit naam des konings, door Jean Allardel, bisschop van Marseille. Vervolgens begaven zij zich naar Plessis en naar Amboise, bij den koning en den dauphin, om hen den vrede te doen bekrachtigen en kwamen toen te Parijs terug om hem in het Parlement te doen publiceeren [3]). Parijs had de talrijke vlaamsche gezanten geëerd met Te Deums, optochten, vreugdevuren, schoone toespraken van een doctor van de Universiteit, een feest op het stadhuis, eene voorstelling van eene moraliteit, eene sotternie en klucht bij den kardinaal van Bourbon, die

1) Parijs Arch. Nat. Melanges (M. 67, A No. 71; gedrukt: Histoire de l'Université de Paris t. V. p. 755 (op het jaar 1482).

2) Molinet p. 370—375.

3) Chronique Scandaleuse II 126 s. De bekrachtiging des konings bij Commynes—Lenglet VI, 124 s.

een tooneel had doen oprichten in den hof van zijn hotel [1]). De koning, hoe noode hij ook zijne afzondering verbroken zag, ontving hen vriendelijk te Tours en schonk hun een aanzienlijk bedrag in geld en zilver vaatwerk. Ter zelfder tijd vaardigde hij open brieven uit, waarbij hij verklaarde, (22 Jan. 1483) dat, in geval Philips de Schoone zou komen te overlijden zonder kinderen na te laten, en zijne zuster aartshertogin Margaretha zijne erfgename zijn zou van de verschillende heerlijkheden, die hem toebehoorden, hij de genoemde heerlijkheden zou laten in den staat waarin zij zich bevonden op het oogenblik van den dood van den aartshertog, totdat de prinses op een leeftijd gekomen zou zijn, waarop zij het bestuur zou kunnen voeren [2]). Den dauphin hebben zij, gelijk vermeld is, te Amboise gezien. Tot hem hield, mede namens zijne metgezellen, de abt van St. Bertin, een gezwollen toespraak, geheel in den geest van dien tijd. Hij gaf daarin uiting aan zijne vreugde, dat nu de oorlogsgeesel, waardoor het arme volk zoovele jaren getroffen was, opgehouden had te woeden, en wel door bemiddeling van het huwelijk van den dauphin met Margaretha van Oostenrijk. Dit zelf gaf den redenaar stof voor eene oud testamentische vergelijking, waar immers door het huwelijk van koning Assuerus en koningin Esther ook een oorlog gestaakt wordt en wel dien, welken voornoemden Assuerus voerde tegen het volk Israël, van hetwelk Esther koningin was [3]). Spreker noemde het huwelijk het eenige middel tot den vrede. Evenmin als reeds bij de geboorte en doop der prinses, ontbrak het ook nu, in deze toespraak, aan zin- en toespelingen op haar naam in het fransch „Marguerite", waartoe de verbinding van die edele bloem met de blanke lelie schoone gelegenheid gaf. Doch ook diende de naam den gezant tot een geschiedkundig uitstapje, waarvan de vier Margaretha's, die aan deze voorafgingen, de hoofdpersonen waren.

---

1) Barante XII 73. Zie ook nog: Hist. de la Ville de Paris composée par D. Michel Félibien, revue, augmentée et mise au jour par D. Guy—Alexis Lobineau, tous deux prêtres religieux, Benedictins de la Congrégation de Saint Maure. Paris 1725. II 604, 606.

2) Chambre des Comptes de Lille (Trésor de Chartes. Traités B. 360 (carton) No. 17745 (Arch. départ. de Lille. (Orig.).

3) Dit was natuurlijk niet geheel juist; vóór haar huwelijk was Esther niet koningin, doch slechts een meisje uit eenvoudigen stand.

Ten slotte beval de abt de prinses en hare landen aan in de handen van den dauphin [1]).

Zoo scheen alles pais en vree en boter tot den boôm. Scheen — want twee waren er, die moeilijk konden instemmen met de vredevreugde. Doch een van hen, koning Eduard van Engeland, trok zich de zaak dermate aan, dat men volgens Commynes, als oorzaak van zijn dood, die weldra voorviel, de ondervonden teleurstelling beschouwde, benevens de vrees, dat inhouden van de fransche belasting volgen zou en zoo groote verachting in Engeland zou opwekken, dat er een opstand uit zou kunnen voortkomen; anderen evenwel schrijven zijn vrij plotseling verscheiden aan vergif toe. Doch zou Maximiliaan, de vader, wien zonder vrije instemming zijne dochter ontvoerd werd, op den duur kunnen berusten in een vrede, waarvan de dochter de losprijs moest zijn?

1) Deze rede, gehouden 16 Jan. 1483, is door Gachard getrokken uit de Rekenkamer van het Brusselsche Rijksarchief, en opgenomen in zijn Lettres inédites de Maximilien, duc d'Autriche I 31—39. Zie daar ook 39—43 den volgenden brief, geschreven te Amboise, v. d. 18 Jan., waarin de gezanten aan Maximiliaan en de Staten verslag geven van de ontvangst, hun in Frankrijk te beurt gevallen.

HOOFDSTUK II.

De Vrede van Senlis.

Intusschen de vrede was er, gesloten onder de meest plechtige vormen zelfs. Bij open brieven van 22 Jan. 1482, door Lodewijk XI bekrachtigd, waarbij hij nog eens uitdrukkelijk de uitvoering van het verdrag verzekerde, deed hij zijn voorbeeld nog volgen door Lodewijk, hertog van Orleans, Karel, graaf van Angoulême, den kardinaal van Bourbon, aartsbisschop van Lyon, door Frans van Bourbon, graaf van Vendôme, Antonie bastaard van Bourgondië, en andere wereldlijke en geestelijke heeren, benevens eenige voorname steden en ten slotte, gelijk we reeds zagen, door de Universiteit van Parijs. Pieter van Bourbon, graaf van Clermont en heer van Beaujeu, zwoer (16 Mei 1483) krachtens de hem door Lodewijk XI en den dauphin gegeven volmachten, uit naam van dien dauphin, dat hij de aartshertogin Margaretha van Oostenrijk, toekomstig echtgenoote van den dauphin, zal doen voeden, beschermen en onderhouden, en beloofde, dat deze laatste haar zou huwen, zoodra zij den huwbaren leeftijd zou hebben bereikt.

Maximiliaan zijnerzijds handelde als Lodewijk. Zijne bekrachtigingsbrieven, uitgevaardigd te Rijssel, waaraan de zegels van de vier prinsen van den bloede, nl. den heer van Ravenstein, Philips van Ravenstein zijn zoon, den heer van Beveren en den graaf van Nassau gehecht waren, alsook die van verschillende aanzienlijke edellieden, geestelijken en steden, o. a. Gent, Brugge en IJperen, ze werden den 19en Mei 1483 te Hesdin aan

---

1) Chambre des Comptes No. 17775. Orig. (Arch. départ. de Lille).

Beaujeu overhandigd. Margaretha van York, hertogin-weduwe van Bourgondië, was mede in den vrede begrepen. Niet alleen voor dit doel bevond zich de heer van Beaujeu in Hesdin, voor het afleggen van bovenstaande beloften en het aanvaarden van Maximiliaans bekrachtigingen, doch ook, om diens dochter, des dauphins verloofde, Margaretha, aldaar in ontvangst te nemen van haar geleide, dat bestond uit Adolf, heer van Ravenstein, de heeren van Veere en van Ligne, den abt van St. Bertin, den heer van Weert, kanselier van Brabant, Philippa van Gelre en andere aanzienlijke heeren en dames, onder welke laatsten Anna, weduwe van Adriaan van Borssele, in tweede huwelijk getrouwd met den heer van Ravenstein, eene eerste plaats innam.

Koning Lodewijk zou zijne aanstaande schoondochter reeds terstond krachtens de getroffen afspraken op franschen bodem hebben mogen ontvangen, ware het niet, dat de geneesheeren, bezorgd om het teere gestel van het ruim driejarig prinsesje, zich verzet hadden tegen haar vertrek vóór de maand Mei. Nu was zij in Artois aangekomen, en daar in de stad Hesdin, waar druk feest gevierd werd, nam de fransche adel, talrijk vertegenwoordigd, de taak over van den bourgondischen, die zijn afscheid nam.

Eervol was de ontvangst geweest door Pieter en Anna van Beaujeu, die een paar dagen te voren voor dat doel over Parijs naar het Noorden waren gereisd. Ook de heer van Albret, Alain le Grand, gehuwd met Françoise, dochter van Jan van Blois, gezegd van Bretagne, de heer van Saint Valier, de admiraal, en vele andere heeren met hunne dames vertegenwoordigden den koning. Philips van Crevecoeur, heer van Esquerdes, was als het ware de militaire bemiddelaar geweest, daar men, uit wantrouwen tegen Maximiliaan, vooral in Gent doch ook van fransche zijde, een sterk geleide noodig had geoordeeld. Nu was men op franschen bodem, en de eerste stad, die na Hesdin werd aangedaan, was Amiens. De registers op de rekeningen van deze stad hebben nog de namen van de personen bewaard, aan wie op hun doorreis geschenken werden gezonden. Vooral Anna van Frankrijk, de dochter van Lodewijk XI, en Charlotte van Savoye, met haar echtgenoot Pieter, sinds 1488 hertog van Bourbon, werden, evenals d'Albret, bedacht, waarbij onderscheid gemaakt

werd, tusschen den heen- en terugtocht en waaruit blijkt, dat die laatste begin Juni over Amiens plaats had [1]).

Lang hield het gezelschap zich trouwens niet in die stad op, maar weldra trok het door naar Parijs, waar groote hulde en een feestelijke ontvangst den vorstelijken personen ten deel vielen, gelijk Anna van Frankrijk reeds in April op haar heenreis genoten had. Het Parlement trok „madame la dauphine" „en corps" tegemoet. Op weg van de prachtig versierde poort St. Denis tot aan Notre Dame hadden talrijke vertooningen plaats om haar te vereeren en haar genoegens te verschaffen. De straten waren met guirlandes en groen behangen, de gevangenen werden vrijgelaten, en men stelde een groot aantal gildemeesters in, van welk recht Anna van Frankrijk of Beaujeu ook reeds gebruik gemaakt had, toen zij naar het Noorden reisde. Na de gebeden in de Notre Dame te hebben verricht, werd de kleine Margaretha geleid naar het hotel des Tournelles, over de Seine [2]). Van Parijs ging de vorstelijke stoet naar Amboise, waar de dauphin zijn verblijf hield. Toen men nu Zondag 22 Juni die plaats naderde, trok de twaalfjarige dauphin zijne drie en eenhalfjarige bruid tegemoet tot eene landhoeve dicht bij Amboise, „La Metairie de la Reine" genoemd, gezeten op eene hakkenei en vergezeld door Dunois, De la Tremouille, den groot-seneschal van Normandië, den baljuw van Meaulx en andere heeren. Na de dames begroet te hebben en van kostuum te zijn verwisseld, betrad hij een terrein bij de brug, waar eene stelling was opgericht, en dat aan alle zijden, overeenkomstig de strenge bevelen van den koning, met slagboomen was afgezet, zoodat niemand kon naderen. Daarop kwam de dauphine aan, die van de draagbaar werd afgetild en op het terrein gebracht; onmiddellijk daarop werden zij door den protonotarius, neef van den normandischen hofseneschal, op de gebruikelijke wijze gehuwd, waarbij de dauphin haar twee malen omhelsde. Daarop keerden beiden terug.

Ook Amboise was rijk versierd. De plechtigheden der eeden en der ringverwisselingen hadden plaats gehad, en daarop was

1) Comptes de la ville d'Amiens 1482 à 1483, cotés LIX, 93, note communiqué par M. H. Dusevel by Commynes-Dupont II, p. 240. Noot 3.

2) Hist. de la ville de Paris l.c. LXIV (Entree de la dauphine à Paris).

de mis gevierd. Margaretha was ter zijde gestaan door mevrouw van Segré, als hare eerste hof- of gezelschapsdame aangesteld, onder mevrouw van Beaujeu, die door den koning speciaal belast was met de opvoeding van het jeugdige vorstinnetje, weldra reeds „la petite reine" betiteld [1]).

De afgevaardigde der steden, die de plechtigheid hadden bijgewoond, ontvingen eene uitnoodiging om de viering van het huwelijk bij te wonen en tevens — teekenend voor Lodewijk XI — om eene wet te bespreken over de meerdere eenheid van munt en gewicht, in het belang van den koophandel [2]).

Zoo werd het huwelijk gevierd, dat, om de jeugd van het bruidje, eerst later zou kunnen worden voltrokken. De opgesmukte toespraak over dat huwelijk van den abt van St. Bertin wordt door vele schrijvers, op gezag van Molinet — en misschien ook van Pontus Heuterus, die dezen hierin gevolgd is — aangenomen in deze dagen te zijn gehouden, waarin zij het gezantschap van Vlaanderen, welks leden we reeds boven opnoemden, tot den dauphin laten gaan. Hier echter is de bedoelde toespraak geplaatst onmiddellijk na den vrede van Atrecht, omdat het ons voorkomt, dat hij met recht door Gachard gesteld is op 16 Januari 1483, toen de gezanten van Maximiliaan en de Staten, in Frankrijk waren, om de bekrachtiging der fransche regeering te erlangen, en daarvan zeker den 18en Januari aan hunne committenten een verslag hebben geleverd [3]).

Alleen zou het nu moeten gaan blijken, of Karel de Assuerus, en Margaretha de Esther zou zijn, waarop de abt had gezinspeeld. „Une très belle et gente marguérite" kon het prinsesje misschien nu al genoemd worden, hoe jong en teer zij ook nog was,

1) Als gouvernante, die Lodewijk XI aanwees, wordt genoemd de vrouwe van Thouars, d. i. Helena van Cambes, de vrouw van Philip van Commynes. Onder de oogen dus van den vlaamschen edelman — merkt Kervyn de Lettenhove op, Lettres et négociations de Commynes I, 330 — die Karel den Stoute verraden had, moest de kleindochter een ander vaderland leeren liefhebben. En hij was niet de eenige onder de hovelingen, die haar konden herinneren aan de ongelukken van haar huis.

2) Lettre des députés de la ville d'Amiens relative aux noces du Dauphin (12 Juli 1483). Preuves op de Mémoires v. Commynes (Commynes-Dupont III, 345).

3) De meerdere waarschijnlijkheid van deze meening wordt dan ook door dat verslag versterkt. (Gachard, Lettres inédites p. 41, vgl. p. 35 s.)

een fijn marguéritebloempje, aan de zorgen en hoede van den dauphin opgedragen.

Ook de Parijzenaars moeten in hunne feestvreugde aan deze gedachte uitdrukking gegeven hebben, toen zij, bij de eerste en bovenvermelde inkomste van de dauphine in hunne stad, op weg naar Amboise, op eene stellage twee schoone kinderen deden voorstellen, een jongen en een meisje, gekleed in wit damast, die den dauphin en de dauphine moesten verbeelden. Die beide kinderen waren geplaatst op de tweede verdieping der stellage. Op de eerste was de koning als souverein voorgesteld, ten prachtigste uitgedost, gezeten op den troon; op de derde weer twee personnages: de heer van Beaujeu en zijne echtgenoote. En aan ieder van die allen waren hunne wapenschilden terzijde gesteld. Dan aanschouwde men nog vier personnages, voorstellende de Arbeid, de Geestelijkheid, de Koophandel en de Adel, die allen by den intocht van de bourgondische een couplet voordroegen. En aan dergelijke allegorische personen ontbrak het nergens, allen den dauphin en de dauphine moetende voorstellen [1]). Wat er bij al die hulde in het gemoed van deze laatste kan zijn omgegaan, valt natuurlijk moeilijk te zeggen, zoo zij al eenig begrip gehad heeft van de beteekenis van die haar bewezen eer; maar zeker had zij zich over de ontvangst van koning Lodewijk niet te beklagen. Deze bejegende haar met grooter hartelijkheid dan men wellicht van hem zou verwacht hebben, omdat hij hoopte, dat ook deze Marguérite haren man geluk zou aanbrengen.

Na den dood van Lodewijk XI, die in 1483 plaats had, bleek het, dat de door hem gestichte monarchie allesbehalve sterk gevestigd was, en al het talent van Anna van Beaujeu was noodig om de gevaren te bezweren, die haar bedreigden. Zij en haar man waren door Lodewijk XI naar Amboise gezonden, om de zorg voor Karel en Margaretha op zich te nemen. Tegelijk regeert de eerste Frankrijk zonder regentes te zijn. Want weldra zal de

---

1) Chronique scandaleuse. Met dien naam worden gemeenlijk aangeduid, „Les Chroniques du Tres Chrestien et tres Victorieux Louys de Valois, feu Roy de France, unziesme de ce nom, van Jean de Troyes (Coll. complète des Mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, XIV).

dauphin zijn veertiende jaar bereikt hebben en daarmee meerderjarig zijn.

De aanstaande koningin van Frankrijk krijgt nu onder oppertoezicht van deze hare opvoeding. Want dat Margaretha van den aanvang af als koningin beschouwd werd, bleek niet alleen uit de betiteling in officieele stukken: reeds bij hare intrede in het land, waar zij als koningin zou opgevoed worden, had men haar souvereine handelingen laten verrichten. We zagen dat reeds te Parijs, waar zij nieuwe gilden schiep; maar reeds terstond, na overschrijding der grenzen, in haar graafschap Artois, had men, op verlangen van Adolf van Ravenstein, haar in Béthune acte van souvereiniteit laten doen, door twee gevangen broeders kwijtschelding te verleenen.

Nu ging zij haar leven doorbrengen in datzelfde Amboise, waar Karel het zijne grootendeels had doorgebracht. We kunnen er zeker van zijn, dat zij eene uitstekende opvoeding ontving, lichamelijk zoowel als geestelijk. Voor de eerste werkte zeker het heerlijk klimaat mede; de koningen en prinsen van Frankrijk wisten wel, waarom zij hunne kasteelen oprichtten in Plessis-les-Tours, Amboise, Blois, Chambord, kortom in dat geheele aantrekkelijke Touraine, om zijn zacht klimaat en de verrukkelijke hemel alom vermaard. In het midden van dat land was Amboise met zijn kasteel gelegen. De naam Amboise is al zeer oud; de stichting wordt aan Julius Caesar toegeschreven, en Gregorius van Tours spreekt erover. Lodewijk XI, die van dit vorstelijk verblijf hield, liet het duchtig versterken [1]).

Evenals aan Karel kon ook aan Margaretha moeilijk een aangenamer woonstee aangeboden worden. Wisten we maar, wat het koninginnetje er deed, behalve bewonderend genieten van af die hooge terrassen over heel dat weelderig, zich ver uitstrekkende landschap, waar de Loire als een zilveren lint doorheensneed. Ongetwijfeld moet zij meermalen aan de lachende oevers van dien stroom vertoefd hebben, misschien meestal wel in gezelschap van mevrouw de Segré, wier echtgenoot, Jacob van Espinay,

---

1) Zie verder over dat kasteel Vatout, Souvenirs historiques des residences royales: Chateau d'Amboise, bij „Le Cte E. de Quinsonas: Matériaux pour servir à l'histoire de Marguérite d'Autriche (Paris 1860) Ime partie, 17.

heer van Segré, kamerheer was, reeds in dienst bij Lodewijk, die hem met de Beaujeus naar Hesdin gezonden had, waarna hij mevrouw de Segré als eerste dame van gezelschap in dienst van Margaretha stelde. Karel bewees haar man gelijke eer en verhief hem tot den rang van grootmeester; beiden zouden krachtens ordonnantiën van Karel zoo lang mogelijk aan hare zijde blijven.

Mevrouw de Segré zou hare vertrouwde vriendin en troosteres worden, als moeilijke oogenblikken gingen komen. Maar voorloopig moet het daar in Amboise wel kalm en rustig zijn geweest voor Margaretha. Zij zal zich trouwens ook wel eens van daar verplaatst hebben. Quinsonas haalt, ten bewijze daarvan, een brief van haar aan [1], geschreven te Melun, gericht aan Anna van Bretagne. Intusschen dat ze aan deze laatste zou hebben geschreven, is niet waarschijnlijk. Vermoedelijk toch heeft hij haren brief bedoeld, in gezegde stad geschreven aan Anna, maar dan aan Anna van Frankrijk, wat ook heel wat natuurlijker is dan eene briefwisseling met Anna van Bretagne aan te nemen, waarvoor moeilijk voor die jaren een reden zou zijn te vinden.

Waar de duisternis, waarin de ijverige verzamelaar der „Matériaux" rondtastte, bij het onderzoek naar gegevens betreffende het verblijf van Margaretha van Oostenrijk sinds volstrekt niet is opgeklaard; waar we integendeel zoo goed als niets hieromtrent met zekerheid weten en ons met gissingen moeten tevreden stellen, is ons die brief, overigens niet van jaartal voorzien, welkom. Hij leert ons, dat de behandeling van Margaretha streng was. Koningin Charlotte van Savoye, die, met haren zoon Karel, kort vóór zijnen dood, nog de zeldzame eer van een bezoek van haar echtgenoot Lodewijk XI genoten had, bij welke gelegenheid de oude koning zijnen zoon en opvolger de vermaarde instructies gegeven had, zal in den beginne, na de komst van de bourgondische prinses, ook wel hare oogen over haar schoondochtertje hebben laten gaan, maar deze sloten zich weldra voor eeuwig. Nu ook hare schoonmoeder haar ontvallen was, kon Margaretha zich richten tot Anna van Beaujeu, in wier hoede zij immers gesteld was, hare zooveel oudere schoonzuster, die zij in den

1) De Quinsonas o. c. I, 23.

bedoelden brief met „tante" aanspreekt. Het gold daarin eene nicht en vriendin, die de koning uit hare omgeving wilde verwijderen, hetgeen zij niet wilde dulden, daar zij in haar haar volle vertrouwen had. Daarom roept zij nu hare „tante" te hulp.

Het slot geeft te denken; haar toch is de mededeeling gedaan dat zij beter behandeld zal worden, waarover zij zich zeer verheugt en waarin zij het bewijs ziet, dat „hare goede tante" nog aan haar denkt. Zou „de goede tante" te zeer door hare staatsbeslommeringen in beslag zijn genomen om het juiste toezicht te kunnen uitoefenen? of zou zij dit werkelijk te streng hebben gehouden? of zou de jeugdige schrijfster op kinderlijke wijze wat overdreven hebben? We bezitten niet de noodige gegevens om hier te beslissen. Maar de laatste veronderstelling schijnt toch de minst waarschijnlijke; er spreekt uit dit schrijven reeds iets van karakter; de behoefte schijnt reeds ontwaakt te zijn aan vertrouwelijkheid; „Margot" moet, toen zij dien brief schreef, reeds eenige jaren in Frankrijk geweest zijn [1]).

Dit eene document is ook ongeveer het eenige betreffende de fransche periode van het leven van Margaretha. Toch werd hier, aan het fransche hof, voorbereid, wat het later worden zou. Reeds begonnen zich hier die eigenschappen te ontwikkelen, welke haar later, trouwens ook reeds daar — bij den dauphin zelf, bij Orleans en bij de geheele hofomgeving — zoo bemind zouden maken. De geest ving reeds aan te rijpen, geheugen en verbeelding werden tegelijk ontwikkeld. We vernemen, dat zij de edele danskunst reeds vroeg machtig was en dat zij eene menigte liedjes, weldra liederen, uit het hoofd wist op te zeggen. Reeds treft men sporen aan van dien humor, dien we later als een kenmerkenden trek bij haar zullen opmerken. Haar liefelijk wezen nam ieder voor zich in; den hertog van Orléans, zelf nog jong, was het een genoegen, haar op de knie te nemen en te wiegen, en, in scherts haar straffend te tikken, wanneer zij zich jegens meer deftige grootheden wat al te dartel betoonde [2]).

Hare opvoeding was er ongetwijfeld eene zooals aan eene toekomstige koningin van Frankrijk toekwam, maar ze was eene uitsluitend

---

1) De brief, gedrukt bij Th. Godefroy, Histoire de Charles VIII (Paris 1617) p. 547, zonder opgaaf van bron, schijnt niet algemeen bekend te zijn.

2) E. Münch: Margaretha von Oesterreich (1833), I, S. 10—11.

Fransche. En wanneer we later op Margaretha's gebrek aan talenkennis zullen stuiten, weten we, dat de oorzaak daarvan te vinden is in de omstandigheden van hare jeugd. Overigens onderscheidt niets bijzonders haar leven van dezen tijd. Wanneer we uit posten voor poppenkleeren van een paar ten deele bewaarde, overigens nog niet bekende rekeningen [1]) (over de jaren 1484—1485, 1488—1489) mogen afleiden, dat het prinsesje met poppen speelde — eene zaligheid, die zij ook zonder „la petite reine" te zijn, zonder opgevoed te worden in het kasteel te Amboise, had kunnen genieten — vinden we daarin dan ook niets merkwaardigs.

Dat zij, om zich te verplaatsen, van draagbaren gebruik maakte [2]), dat zij zich verheugen kon in het bezit van een prachtigen, gouden gordel met gesp, van dito oorringen en spelden, ringen in menigte, fluweelen japonnen en mutsen en hoedjes van dezelfde stof; dat zij zich verlustigde in hare duiven en met haar papegaai en rijtoertjes maken kon op hare blanke hakkenei; dat zij het spinnewiel kon hooren snorren, en haar oog zich kon vermeien aan schelpvormige versierselen (cocquilles) van goud, met rood en wit afgezet, die zij ontving uit de handen van mevrouw de Segré, in de rekening „eerste madame" genoemd, en haren smaak bevredigen aan compôtes en geleien van kweeperen en aan appels van de vele boomen van het park van het kasteel; dat men dit alles haar bezit kon noemen, doet ons voor ons prinsesje aangenaam aan te vernemen, maar is toch geenszins geschikt om ons tot te verregaande gevolgtrekkingen betreffende de levenswijze van de jeugdige vorstin en haar toenmalig lot te verleiden, al mag er misschien wel even de aandacht op gevestigd worden, hoe destijds, ook in Frankrijk, althans in hofkringen, hollandsche lakens en linnen in aanzien stonden. Verder is uit die rekeningen niets te trekken dan hoogstens eenige vingerwijzingen, vage aanduidingen, waarbij evenwel de verbeelding levendig te hulp moet komen om een ietwat duidelijk beeld te geven van het

1) De Quinsonas wist blijkbaar wel van hun bestaan af, evenals van eene rekening van 1493, maar deelt er niets van mede. (p. 18 Noot.) Vgl. p. 21 en de Noot aldaar van het aangehaalde werk. Zij liggen te Parijs in de „Archives Nationales" K. K. 80 en K. K. 81.

2) En het blijkt, dat dit nog al eens geschiedde, naar Tours, naar Plessis of naar Blois, ook al eene van die vorstelijke residenties, die eene rol gaan spelen, naarmate de toenemende weelde ze tot aangenamer lustverblijven van het hof gaat maken.

leven der menschen aan het hof en van den adel, vooral juist in een land als Frankrijk, dat toen weer den toon begon aan te geven in zaken van mode, smaak en beschaving. Na Lodewijk XI begon de fransche adel zich weer op te beuren en kon hij, naast den bourgondischen, weer als model gelden voor dien van andere landen. Want die van Engeland had ontzaggelijk geleden en zou wederom sterk lijden door de Rozenoorlogen, door den usurpator Richard III weer gaande gemaakt. Die van Duitschland was wel talrijk, dapper en krijgshaftig, maar arm en ruw. En die van de spaansche landen ging zich opmaken om, onder leiding van hunne vorsten, den Mooren den laatsten slag toe te brengen, waarvoor inspanning van alle krachten noodig bleek.

In Frankrijk zelf was voorzeker Touraine, overdekt met kasteelen, niet het minste land voor den adel.

De jonge Margaretha moest daar wel veel in aanraking komen met den schitterenden adel, die haar wel menigmaal het genot van jacht en tournooien zal hebben aangeboden en voorts wat in hun gevolg lag: bals, muziekuitvoeringen en andere vermakelijkheden; reeds toen zou zij hartstochtelijk veel van muziek gehouden hebben [1]). En als weersgesteldheid of jaargetijde haar beletten op haar hakkenei uit te rijden naar die kasteelen van Montrichard, Chaumont en zoovele andere, waarvan sommigen nog een lang bestaan gehad hebben en hun namen geruimen tijd hebben doen voortleven, zou zij dan ook niet met welgevallen hebben geluisterd naar het lied van den troubadour of naar een verhaal uit een der toenmaals nog zeer in zwang zijnde of liever weer opkomende ridderromans, die eens een aanzienlijk deel van haar bibliotheek zouden uitmaken?

Mede met het oog op kundigheden, waarvan we later de blijken zullen tegenkomen, mag men wel aannemen, dat zij op de lange winteravonden de borduurnaald ter dege leerde hanteeren, misschien wel terwijl zij glimlachend of bewonderend opzag naar de „tours de force" van goochelaars en „basteleurs" [2]); de kleine „arc d'if", die we boven noemden, zal mede wel niet ongebruikt

---

1) De Quinsonas: Matériaux, I, 24.

2) Herhaaldelijk is er in de aangehaalde rekeningen, die overigens overvloeien van uitgaven voor kleermaker en goudsmid, sprake van die „basteleurs" of „bouffons", die voor haar komen spelen.

zijn gebleven; later zullen we haar, als ervaren schutter, op een volksfeest te Antwerpen, meer dan eens de roos zien treffen [1]).

Zoo ging het leven van ons prinsesje, of liever koninginnetje gelijkmatig, rustig voort. Weinig dringt daarvan door tot de buitenwereld. Een enkel maal krijgen haar eens afgezanten van groote steden te zien, die met de regeering overleg gaan plegen, maar ook weinig van daarbuiten dringt tot haar door [2]).

Langzamerhand begonnen zich echter donkere onweerswolken over haar hoofd samen te pakken. En juist bij de bovenbedoelde gelegenheid schijnt voor het eerst zich iets te openbaren van een angstig vermoeden of voorgevoel, hetgeen blijken kan uit het vervolg van de meegedeelde plaats, dat we te zijner tijd ook zullen vermelden.

Eerst hebben we nu die gebeurtenissen in oogenschouw te nemen, waaruit het onweer zal voortkomen, dat over Margaretha's onschuldig hoofd zal losbarsten, en zonder in breedvoerige herhaling te vervallen van eene reeds meermalen beschreven geschiedenis, dienen we toch de voornaamste feiten daarvan kortelijk te vermelden. Het zal er dus op aankomen alleen die gebeurtenissen te beschrijven, die in logischen samenhang en orde moeten uitloopen op de bedoelde verandering in Margaretha's lot, met voorbijgaan of hoogstens slechts korte vermelding van die, welke hierop moeilijk van invloed kunnen geacht worden of wier verband er mede als te ver verwijderd moet worden aangenomen.

1) Van „vrouwe Margriette" vermeldt later de „Luyster van Brabant", fol. 94, dat zij zoo geoefend was in het schieten met den boog, dat zij binnen Brussel twee maal den vogel heeft afgeschoten.

2) Zoo kwamen er van de aanzienlijke stad Rheims. Dit blijkt uit de volgende plaats, getrokken uit eene „Histoire de la ville de Rheims" van J. Rogier (in handschrift): Extraits faictz d'un gros manuel en journal faict par Johan Foulquart Procureur Scindicq des habitans de Reims contenant les faicts de la ville de Reims durant le temps de sa charge de procureur qui a commence le premier jour de mars nul quatre cens et septe avant Pasque (lees: mil quatre cent quatre vingt sept): Le lundy premier jour de sept. (1488) fut rapporté par le doyen de .... et le lieutenant du cappitaine de Luxembourg que le Roy leur avoit faict veoir la Royne laquelle avoit LII poulces de hauteur du sommet de sa teste jusques en terre, et que allant en Bretaigne il avoit este voir la Royne laquelle.... (Bibl. Nat. Ms. Fonds français 83 34 fol. 364, niet fol. 358, gelijk Pelicier: Essai du gouvernement de la Dame de Beaujeu p. 163 opgeeft, die bovendien de plaats niet geheel nauwkeurig aanhaalt).

De hoofdpersonen, waarom zij zich laten groepeeren, zijn Maximiliaan en Anna van Beaujeu, later Karel VIII; het terrein, waarop zij zich zullen afspelen, Vlaanderen en Bretagne. Beide genoemde personen hebben moeite hun regentschap, het zij al dan niet gewettigd, erkend te krijgen. Wie dat niet erkennen in de Nederlanden, n.l. de drie leden van Vlaanderen [1]), vinden steun bij Anna, die harerzijds niet alleen de weerspannige grooten te bestrijden heeft, van wie hertog Frans II wel niet de krachtigste maar toch de machtigste is, maar ook Maximiliaan, die zich met dezen verbonden heeft, in de hoop daardoor afleiding te verkrijgen voor het oproerige Vlaanderen, dat de Franschen te hulp zijn gesneld. Zoo goed als het den aartshertog er om te doen moest wezen zijn regentschap alom erkend te zien — zijne pogingen hiertoe weerhielden hem om zijn door Matthias Corvinus uit Weenen verdreven vader bijstand te bieden — zoo wis en zeker stond het vast voor Anna, of „madame de France", gelijk ze genoemd werd, dat de ontevreden heeren onder den duim moesten worden gehouden, wilde zij haar regentschap beveiligd achten, of liever, daar Karel VIII, overeenkomstig de ordonnantiën van koning Karel V, meerderjarig was bij de intrede van zijn veertiende jaar, hare macht, hare positie, die de waarborg was voor 's lands belang. Maar ongetwijfeld in het belang van hetzelfde land was het dit weer in zijne vroegere eenheid te herstellen, m. a. w. de opengevallen leenen aan de kroon terug te brengen. Zoo had Lodewijk XI het in 1477 begrepen ten opzichte van het hertogdom Bourgondië, en Anna, door hare ervaringen en die van de vroegere koningen te sterker gedreven, zag, bekwame dochter van een staatkundigen vader, zeer goed in, dat diens kort vóór zijn dood uitgesproken wensch, Bretagne althans voorloopig wat rust te gunnen, geenszins storend zou moeten werken op de logische voorzetting van diens staatkunde, nu wat dit hertogdom betrof. Daar kwam bovendien bij, dat de herwinning van Bretagne; de inmenging van Engeland in de fransche zaken belemmeren zou — een voorlooper op de algeheele verdrijving der Engelschen van franschen bodem, een denkbeeld, dat door Lodewijk XI nog niet voor verwezenlijking vatbaar geacht was. Herinneren we er ten overvloede nog aan, dat hertog

1) Volstrekt niet alle steden van Vlaanderen.

Frans oud en zwak was en slechts dochters had, zoodat na zijn dood de fransche regeering de Salische Wet van toepassing zou kunnen verklaren op het eenige hertogdom, dat nog een afzonderlijk bestaan voerde.

Daarom was het ook van belang te weten, wat voor eene houding Engeland zou aannemen, welk land het geenszins onverschillig kon zijn, of die lange bretonsche kuststrook, in welker havens het zijne koopwaren afzette en zijne troepen kon ontschepen, onafhankelijk zou blijven dan wel fransch zou worden. Misschien zag Richard III dit ook wel in; in elk geval, eenmaal door Lodewijk XI teruggewezen, zou een buitenlandsche oorlog hem niet onwelkom geweest zijn als afleiding voor de binnenlandsche moeilijkheden. Want den dwingeland werd geen rust gelaten. Reeds in October 1483 was de beweging tegen hem uitgebroken onder denzelfden hertog van Buckingham, die hem, Richard, aan de kroon geholpen had. Doch niet deze, maar John Morton, bisschop van Ely, was het, die onder het voorwendsel van eene echtverbintenis van eene dochter van koning Eduard met Hendrik Tudor, graaf van Richmond, met dezen, die als vluchteling in Bretagne vertoefde, betrekkingen aanknoopte.

Werd Richard III aldus eenerzijds door de, zijne onwettig verkregen kroon bedreigende gevaren, verhinderd om zich veel te bemoeien met de zaken van het vasteland, anderzijds had het een en ander invloed op zijne verhouding tot hertog Frans van Bretagne, die reeds geloofde aan de mogelijkheid van een huwelijk tusschen Tudor en zijne oudste dochter en erfgename Anna.

Zoo begon ook deze jeugdige prinses op vroegtijdigen leeftijd — Anna was in 1476 geboren — dienst te doen als speelbal van de staatkunde.

Want al spoedig zullen meerdere wervers naar haar hand opdagen, van wie Maximiliaan dra de ernstigste blijken zou.

Reeds kort na den vrede van Atrecht, die dezen zijne dochter en bloeiende gewesten gekost had, had hij, om terug te komen op dien vrede, gezanten gezonden, die duidelijk deden uitkomen, hoezeer hun heer tegen zijn zin daartoe gedwongen was, en mededeelden, hoe hij in eene vergadering met aanzienlijke heeren reeds overwogen had of en zoo ja, op welke wijze hij dien vrede zou kunnen verbreken. Deze vergadering had in elk geval doen blijken van hare gezindheid om Artois en de andere als

bruidschat afgestane landen weer terug te nemen. Hierover nu moesten de gezanten den hertog van Bretagne polsen. Natuurlijk verwachtte Maximiliaan een toestemmend antwoord van dezen, die hem tevens moest aanraden de voogdij over zijne minderjarige dochter op zich te nemen ten minste tot den leeftijd, waarop het huwelijk gesloten zou kunnen worden.

Tevens deed de hertog van Oostenrijk dien van Bretagne inlichten [1]), hoe hij Utrecht en Amersfoort bedwongen en den bisschop weer op zijn zetel hersteld heeft; hij laat uitkomen, hoe Brabant, Henegouwen, Holland, Zeeland, Namen en Luxemburg in goede gehoorzaamheid aan hem verkeeren, niet zoo evenwel Gent in Vlaanderen, door toedoen van eenige weinige personen die, naar hij vreest, door den koning van Frankrijk zullen gesteund worden; verder hoe hij in Luik de overwinning had behaald, waarbij de prins van Oranje hem groote diensten bewezen had, zoodat hij uit dat bisdom weer de 35000 pond betrok, die hertog Karel er op gekend had; en, ten slotte, dat hij ook een gezantschap gezonden heeft en zenden zal naar den koning van Engeland, omdat hij vernomen had, dat die van Gent dit ook gedaan hadden. Maximiliaan zal eveneens gezanten laten gaan naar den hertog van Bourbon, den heer van Beaujeu, Orléans, den graaf van Angoulême en andere aanzienlijke heeren in Frankrijk. Ook uit dergelijke zendingen, reeds kort na den dood van Lodewijk XI, naar den hertog van Lotharingen en naar Bourgondië, blijkt Maximiliaans stemming voldoende. Van de bewoners van dit land wilde hij de sympathie voor het oude huis weer opwekken, en hij deed dit op allerlei wijzen, ook door hun voor te houden, dat reeds Lodewijk XI tegen den vrede gehandeld had, door eenige van de voornaamste vestingen te ontmantelen. Ook met den Paus en met Ferdinand en Isabella werden betrekkingen aangeknoopt, aan welke laatste vorsten Maximiliaan hulp aanbood om Roussillon terug te verwerven en daarmee een vurigen wensch van Ferdinand te helpen vervullen.

1) De instructie van Maximiliaan aan de heeren van Longueil en van Beaugis, zijne afgevaardigden naar den hertog van Bretagne, is zonder opgave van datum, te vinden bij Commynes—Lenglet (Preuves p. 139 s.), afgedrukt naar Godefroy, die de origineele minuut gevonden had in de Arch. van de Rekenkamer te Rijssel.

Al was Maximiliaan niet zoo dwaas geweest het geleide van Margaretha aan te vallen, gebonden door de omstandigheid dat zijn zoontje in hun macht was, gegrond was dus wel het wantrouwen der Gentenaren geweest, op wie overigens de gevolgen moesten neerkomen van den door hen doorgedreven vrede. Nog vóór de afzending van Margaretha was haar broeder Philips in Brugge als graaf van Vlaanderen gehuldigd en, onder den voogdijraad gesteld, streng in dat landschap teruggehouden. Maar van Maximiliaan, den vreemdeling, bleef een deel van hen, alsmede van die van Brugge en IJperen, afkeerig. Zij, die meenden dat de zorg voor de kinderen en van hunne bezittingen toebehoorde aan hun vader en geenszins aan hunne onderzaten, die Maximiliaan te meer waren toegedaan, daar zij vonden dat hij tot dusverre de Nederlanden tot welvaren van de kinderen en van het Gemeene Best zeer goed had bestuurd en beschermd, werden grootendeels uit de drie hoofdsteden van Vlaanderen verbannen; bovendien, doch tevergeefs, vooral nadat enkele tegenstanders aldaar op last van den hertog van Vilvoorden waren gebracht en terechtgesteld, hadden zij getracht te verhinderen dat in Brabant hare partij de overhand kreeg. Maar nog minder vonden in andere gewesten hare voorstellingen, door volksleiders ingeblazen, gehoor, als zou Maximiliaan de inkomsten van de Nederlanden uitdeelen aan de duitsche en bourgondische heeren om te verkwisten en hen alleen in de ambten aanstellen, en dat men daarom „soodanigen Prince weer zenden moest naar Duitschland vanwaar hij gekomen was", terwijl de Staten beter konden zorgen voor de opvoeding van den jongen Prins dan eenige duitsche en bourgondische heeren, te meer omdat die opvoeding alleen aan de drie leden toekwam.

Geen wonder, dat de Gentenaren evenzeer als de Luikenaars als rustverstoorders werden aangemerkt, nadat de rust van de zijde van Frankrijk eindelijk verkregen was. En deze rust was den Nederlanders zeer aangenaam, omdat de handel, in geld, tarwe, wijn en andere goederen op geen ander land aanzienlijker dan juist op dit, daardoor weer opnieuw zou kunnen gedreven worden [1]) en de scheepvaart van Zeeland en Holland, waar de

1) Divisiekroniek 31ste divisie (433).

Kabeljauwen, Maximiliaans vrienden, volstrekt meester waren geworden, geen belemmering meer zou ondervinden.

En nu scheen het, alsof de Gentenaren dit alles weer in gevaar zouden brengen, daar zij bij de gelegenheid, dat zij Karel VIII bij zijn troonsbestijging door hun gezanten lieten complimenteeren, tevens zijne hulp tegen Maximiliaan kwamen inroepen.

Die gezanten waren, op hun terugkeer, door Maximiliaans luitenant Lancelot van Barlaymont, gevangen genomen. Karel VIII liet hunne invrijheidsstelling eischen [1]), maar Maximiliaan bereidde zich voor tot den oorlog tegen de Vlamingen, die onvermijdelijk was geworden. Weldra bleek door tal van nederlagen, dat dezen hunne krachten overschat hadden. Dendermonde, Oudenaarde en andere plaatsen werden door Maximiliaan gewonnen, en, de aankomst van fransche hulptroepen onder d'Esquerdes, kon het succès van Maximiliaans benden niet verhinderen. Echter waren deze, slecht betaald, door hunne ongebondenheid tot grooten last van vriend en vijand. Trouwens in plunder- en vernielzucht gaven de Gentenaren hun niets toe, en niet minder de fransche soldeniers, die allerlei moedwil bedreven. Deze waren gezonden, nadat Karel, zonder gevolg natuurlijk, Maximiliaan voor het Parlement van Parijs had gedaagd, om na de gewonnen steden te hebben teruggegeven, zijne rechten en aanspraken te verdedigen op het voogdijschap van Philips, daar de graaf van Vlaanderen leenman was van de fransche kroon.

Een verbond met de Vlamingen was gevolgd [2]), echter alleen op naam van Pierre de Beaujeu en zijne vrouw. Deze hadden intusschen de handen wat vrijer gekregen. Reeds terstond na hun optreden hadden zij eene partij tegen zich zien vormen, waarvan de jonge hertog van Orleans, voortgestuwd door zijn bekwamen, doch intriganten dienaar Dunois, de ziel was. Met moeite verliet Orleans zijne genoegens, vermaken en tournooien, om zijne rol te gaan spelen. Met de andere grooten stelde hij zich tegenover

1) Gachard, lettres inédites (Charles VIII au duc Philippe, Blois 5 Nov. 1483). Pelicier: Lettres de Charles VIII, publiées d'après les originaux par la Société de l'histoire de France (Paris 1898 T. I p. 21).

2) 5 Febr. 1485 (n. st.) den 26en opnieuw bevestigd, waarop Jan van Gruuthuzen zich naar Parijs begaf, om den steun van een leger te verkrijgen, waarvan het bevel moest worden toevertrouwd aan d'Esquerdes. Kervyn de Lettenhove, Histoire de Flandre (ed. 1854) IV p. 312.

de Beaujeu's, die over Karel zich eenen invloed hadden aangematigd welke inderdaad nergens anders op gegrond was dan op een wensch van Lodewijk XI.

Meenende bij hen gehoor te krijgen, hadden zij de bijeenroeping der Staten-Generaal doorgedreven, doch de macht van Anna van Beaujeu, door de groote meerderheid van het volk goedgekeurd, was er geenszins door geschokt, ook al was Karel intusschen te Rheims tot koning gewijd. Zij had zich immers reeds het oordeel van Brantôme waardig betoond, die van haar getuigt, dat zij was eene „fine femme et delliée, s'il en fust ong, et vray image en tout du roy Loys son père" [1]).

Was deze hulde aan het talent van Anna van den gewoonlijk nog al galanten heer van Brantôme volkomen juist, de opmerking, die hij eraan toevoegt, dat zij haren zwager Orleans haat toedroeg (nadat zij hem eerst genegen was geweest), schijnt aan eenigen twijfel te mogen worden onderhevig geacht. Zeker is het, dat Lodewijk van Orleans alles doet om dien haat op te wekken. Wat had zijn plotseling vertrek naar Bretagne te beteekenen? Alleen om daar het nauw afgebroken leven van feesten voort te zetten en spiegelgevechten te leveren? Werden ze al te diplomatisch van aard, dan zou het wel eens ernst kunnen worden met die spiegelgevechten, en aan het hof begreep men zeer goed, dat het hem er om te doen was, den ouden hertog van Bretagne mede te trekken in den kring van de ontevredenen. Zijn eed aan Lodewijk XI scheen hij vergeten.

Hertog Frans, gelijk vroeger door De Lescun, werd thans geheel beheerscht door zijn gewetenloozen gunsteling, Pierre Landois, een gewezen kleermaker; deze was verkocht aan Engeland, maar had daardoor tot zich en den hertog zelf de ontevredenheid getrokken van den adel en het volk. De adel beproefde toen een aanslag; Landois ontsnapte, de hertog werd gevangen genomen, doch bij de nadering der burgers van Nantes losgelaten. Toen kwam Orleans en Landois wierp zich in zijne armen. Maar Anna van Beaujeu nam hare maatregelen. Zij verhaastte de wijding van den koning, die 30 Mei 1484 plaats had. Orleans moest er zijn plaats bij innemen, en mokkend keerde

1) In het 8e deel van zijn Oeuvres complètes (des dame) Soc. de l'histoire de France VIII p. 97—105.

hij dus terug, organiseerde zelfs de feesten te Parijs, bij den intocht van den nieuwen koning. Maar weldra liet deze zich gewillig van zijn zwager verwijderen door Anna, die het gevaar van te groote nabijheid inzag. Dat verhoogde den wrok van Orleans, die de openbare meening trachtte te bewerken tegen de Beaujeu's; tot hetzelfde doel bediende hij zich van Dunois bij Frans van Bretagne, om den koning te bevrijden van hen, die hem „gevangen hielden". Maar bij de groote lichamen, de Universiteit en het Parlement, vond hij weinig of geen gehoor, en eenige groote baronnen van Bretagne o. a. De Rieux had Anna weten te winnen, om den koning te erkennen als toekomstig opvolger van hertog Frans, ten nadeele dus van diens dochters; ook den hertog van Lotharingen had zij op hare zijde weten te krijgen, terwijl in dezen tijd (25 Oct.) het verdrag gesloten werd met de drie leden van Vlaanderen, dat zoowel tegen Maximiliaan gericht was als tegen hare binnenlandsche tegenstanders.

Zoo had deze merkwaardige vrouw den draad van Lodewijks staatkunde weten op te vatten; Vlaanderen en Bretagne moesten haar wederkeerig dienen als afleiding tegen hare vijanden. In die richting werkte zij verder naar buiten voort. Ook in het verre Oosten moest de gehate Habsburger worden vastgelegd; daartoe trad zij in nadere verbinding met Hongarije.

Zoo spiegelde zich hare staatkunde reeds voor eene reeks van jaren af. Vlaanderen was voor het oogenblik neergeworpen; Gent zelf had moeten bukken en Maximiliaan moeten erkennen als voogd van zijn zoon, die het Prinsenhof verliet, om zich in Mechelen te gaan vestigen. Alle sinds 1477 verworven voorrechtsbrieven had het aan Maximiliaan moeten uitleveren [1]). Weinig genoegen had het dus beleefd van de oorlogsverklaring van Frankrijk aan den hertog van Oostenrijk; wel veel last, daar de Gentenaren het zoo weinig konden vinden met het brutale fransche krijgsvolk, hetwelk hun ouden wrok weer opwekte, dat d'Esquerdes zelf, voor hen beducht, uit hunne stad de wijk had genomen.

Maximiliaan had er haast achter gezet. Geen wonder, zijne tegenwoordigheid was in Duitschland reeds lang gewenscht [2]).

1) Pirenne S. 52.
2) Ulmann II S. 7 flg.

Zijn vader zwierf daar als vluchteling voor de Hongaren rond, doch genoot nu het voorrecht zijn zoon aartshertog Maximiliaan te Frankfort als Roomsch Koning verkozen te zien (1 Febr. 1486). Te Aken werd hij den 9en April 1486 door de hand van den aartsbisschop van Keulen gezalfd, en door dezen benevens door die van Mainz en Trier gekroond.

En dit alles, niettegenstaande een der keurvorsten, die van Boheme n.l., de zaak van den Hongaar omhelsd had en ondanks het geweldig intrigeeren van Frankrijk bij de anderen.

Niet lang toefde Maximiliaan in Duitschland. Vol wraakgedachten tegen Frankrijk, keerde hij terug, vast besloten het den oorlog aan te doen. Met 14 à 15000 Zwitsers en landsknechten en eene talrijke Waalsche en Duitsche „gendarmerie" drong hij Artois binnen, verraste en plunderde Thérouanne (9 Juni) en nam nog Lens weg. Maar de beide fransche maarschalken, d'Esquerdes en De Gié, een Breton uit het huis van Rohan, waren op hunne hoede, en de winter viel in zonder dat er nog iets van belang was uitgericht.

Zoo was er van den vrede van Atrecht niet veel meer te bemerken. Wie als de eigentlijke verstoorder moet worden aangemerkt, kan in het midden worden gelaten. Maximiliaan hield er zijn tegenstander voor en stelde het voor, alsof het er hem zelf om te doen was daardoor een zekeren vrede te krijgen en om zijne bondgenooten bij te staan [1]), maar het was hem nooit ernst geweest met dien van Atrecht, zijns ondanks gesloten, nu, na al de ondervonden tegenwerking van Frankrijk, minder dan ooit.

Anderzijds heeft men er op gewezen, dat, wanneer het verschaffen van steun aan de Vlamingen door Frankrijk al niet eene opene verdragsbreuk was (met beroep op art. 18), hier des te meer van eene boosaardige staatkunde kon worden gesproken, daar Karel VIII Maximiliaans schoonzoon was [2]).

Van bondgenooten kon Maximiliaan inderdaad spreken; den 13en Dec. was een geheim verdrag gesloten tusschen hem en den hertog van Orleans, die door mevrouw van Beaujeu van zijne waardigheden was vervallen verklaard en reeds met den Roomsch-koning schriftelijk in betrekking getreden; voorts den her-

1) Gachard, Lettres inédites, I 114.
2) Ulmann: Maximilian I, I 10.

tog van Bretagne, dien van Bourbon, Jan van Albret en zijne vrouw, koning en koningin van Navarre, hun vader Alain van Albret, die op de hand van Anna van Bretagne hoopte, den wankelmoedigen hertog van Lotharingen, den graaf van Narbonne, de graven van Angoulême, Nevers, Dunois, Cominges, en den prins van Oranje, die zich nog steeds achteruitgezet achtte.

Maar de Beaujeus versaagden niet.

Hun leger maakte zich zonder veel moeite meester van Guyenne. Daarop richtte het zich tegen Bretagne. En de daar heerschende tweedracht maakte het den koninklijken troepen ook hier niet te moeielijk. Verschillende baronnen, ontevreden den hertog te zien beheerscht door Orleans, Dunois, Oranje en andere vreemdelingen, verhieven zich en wendden zich tot Anna van Beaujeu, die verstandig genoeg was het vraagstuk van de hereeniging van Bretagne met Frankrijk niet op den voorgrond te schuiven; ze zond hare hulptroepen, die het eene succès na het andere bevochten, en eindelijk het beleg om Nantes sloegen.

In dien uitersten nood werden door Dunois, hertog Frans en Orleans [1]) verschillende pretendenten voorgeslagen voor de hand van Anna; trouwens den Roomsch-Koning had hertog Frans reeds vooruitzichten geopend.

Maximiliaan liet zich nu niet onbetuigd; hij zond den bastaard Boudewijn van Bourgondië met 1500 man over zee. Ook een ander pretendent, de heer van Albret, trachtte hulp te brengen, maar slaagde er niet in met zijn Gascogners en Bearneezen naar Bretagne door te dringen. Toen de winter naderde, werd evenwel het beleg van Nantes opgeheven; de hertogen van Bretagne en van Orleans werden voor het Parlement gedaagd.

De Roomsch-Koning had intusschen den oorlog, dien hij verklaarde uitsluitend tegen de Beaujeus te voeren, ook op papier gevoerd. Karel VIII had hij aangemaand niet naar hunne raadgevingen te luisteren, noch naar die van de heeren d'Esquerdes en Graville, maar wel, in diens belang naar de zijne. Maar het antwoord van Karel, hoogstwaarschijnlijk door zijne zuster gedicteerd, en gedagteekend: Beauvais 31 Aug. 1486, kan hem

1) Het duurde niet lang of deze viel in verdenking ook daaronder te behooren; althans bij diegenen, die zijn ongelukkig huwelijk kenden.

moeilijk meegevallen zijn [1]; het was scherp gesteld en ontzegde hem het recht van „contrôle". Ook in brieven aan het Parlement, aan de Universiteit, aan den „prévôt des marchands," beschuldigde hij de Beaujeus, tegen den door Lodewijk XI met hem, Maximiliaan, geteekenden vrede te hebben „machiné", tegen zijne persoon en tegen het welzijn zijner onderdanen. Het vuur, waarmede hij dezen pennestrijd voerde, scheen niet veel goeds te beduiden voor zijn succès in dien met de wapenen. Dit was dan ook niet groot. Hielden d'Esquerdes en De Gié die wapenen reeds eenige maanden door de hunne in bedwang, kwam daarna de winter tusschenbeide, het jaar 1487 was bepaald ongelukkig voor de kansen van Maximiliaan. St. Omer, en, het „viel umstrittene" Thérouanne gingen voor hem verloren.

Maar het meest leed zijne zaak schade door de nederlaag bij Bethune. Daar werd eene colonne van de troepen van Philips van Kleef, onder Engelbert van Nassau, bij wien zich Karel van Gelre had gevoegd, op handige wijze door den ervaren d'Esquerdes in de val gelokt, en ondanks den dappersten tegenstand, waarbij de aanvoerders zelf het voorbeeld gaven, grootendeels in de pan gehakt.

Beide genoemde edelen werden gevangen genomen. Deze tegenslagen lieten niet na op de stemming in de Nederlanden te werken, vooral in Vlaanderen en Brabant, waar men hevig verbitterd was op de bandelooze soldeniers, die, verslagen of werkeloos in het veld, voor de bevolking een groote plaag waren. Getergd tevens door de zware oorlogslasten, opgehitst alweer door fransche agenten, grepen die van Gent opnieuw naar de wapenen, opstaande in naam van graaf Philips en zich meester makend van de stad en het kasteel van Kortrijk (9 Jan. 1488). IJperen volgde dat voorbeeld en ook te Brugge vertoonden zich opnieuw de witte kaproenen. Sinds 16 Dec. 1487 bevond de Roomsch-Koning zich in die stad, weldra als gevangene van zijne onderdanen, sinds 5 Febr., op de Kranenburg. Om hem heen woedde een schrikbewind.

Op het vernemen van deze gebeurtenis riep de keizer een

---

1) Pelicier Lettres de Charles VIII, I 125—132. (Zie ook: De Maulde, Chron. de Jean d'Auton); de Cherrier I 146—148, over diens „guerre de plume".

rijksdag bijeen, die hem eene lichting van 15000 soldaten toestond. De Paus kwam tusschenbeide, dreigend met den banvloek. Het een en ander bewoog de Vlamingen tot meerdere toegevendheid, al had de regeering van Karel VIII, die tevergeefs in Namen en elders in de andere gewesten werkte, gaarne gezien dat Maximiliaan door hen uitgeleverd was.

Toch mocht zij niet klagen; ook in Bretagne had in hetzelfde jaar 1488 hare zaak vorderingen gemaakt; ook al hadden de opgestane bretonsche edelen, ontevreden over het gedrag der fransche generaals, zich weer verzoend met den hertog, ook al had Alain d'Albret, het pas met Frankrijk gesloten verdrag schendend, den Bretons weer hulptroepen toegezonden. Dit laatste alleen uit verlangen om de kleine prinses Anna te verwerven, die op zulk een huwelijk met den ongeveer 33 jaar ouderen, bovendien eenigszins pokdaligen man weinig gesteld kon zijn.

Van Maximiliaan kon natuurlijk in de gegeven omstandigheden niets verwacht worden voor het ongelukkige Bretagne, dat opnieuw de Franschen, die zich, na de opheffing van het beleg van Nantes bij het naderen van den winter ver hadden teruggetrokken, zag binnenvallen. Toch namen ook duitsche landknechten deel — en wel een zeer schitterend — aan het hoofdtreffen bij Saint-Aubin-du-Cormier, waarbij de negenentwintigjarige fransche generaal, Lodewijk de la Tremouille, aan het hoofd gesteld van het koninklijk leger, eene volslagen overwinning behaalde (27 Juli 1488). De hertog van Orleans. die in het vorige jaar zijne moeder Maria van Kleef verloren had, werd gevangen genomen, de prins van Oranje eveneens. De Beaujeus zegepraalden. Hun bondgenootschap was eene begeerlijke zaak en een hongaarsch gezantschap kwam dat vragen tegen den aartshertog van Oostenrijk.

Doch elders zag men hun optreden in Bretagne met toenemend wantrouwen; met name in Engeland.

Daar was Richard III reeds sinds lang gevallen. Was de bovenvermelde onderneming, als ontijdig begonnen, nog neergeworpen, die van 1485 was Hendrik Tudor beter gelukt.

Bij zijne landing viel hem het land steeds meer bij, naarmate hij verder trok en door zijne overwinning bij Bosworth (22 Aug. 1485), waar Richard sneuvelde, had hij zijne kroon veroverd [1]).

---

1) Over den slag bij Bosworth, Gairdner: History of Richard III 222 f.

De nieuwe koning, Hendrik VII, had het aanvankelijk veel te druk gehad met het bevestigen van zijne macht en het organiseeren van zijn rijk om zich sterk in te laten met de zaken van het vasteland. Bovendien had de Tudor volstrekt geen reden den haat over te nemen van de Plantagenets tegen Frankrijk, dat hem de behulpzame hand geboden had toen hij, door de bretonsche regeering verlaten, zijne onderneming tegen Richard had voor te bereiden. Maar de gevoelens van zijn volk waren over het algemeen andere, en velen hadden, hoewel tegen 's konings zin, als vrijwilligers aan de zijde der Bretons bij Saint-Aubin gestreden en den dood gevonden, o. a. hun aanvoerder Woodville. Op dien slag was weldra (20 Aug.) het verdrag van Sablé gevolgd, waarbij Frans had moeten beloven de tegenstanders van Frankrijk uit zijn land te wijzen, en voor alles zijne dochters niet zonder de toestemming van den franschen koning uit te huwelijken. Op 31 Aug. werd het verdrag door hem bekrachtigd, doch de oude hertog was gebroken; 9 Sept. stierf hij plotseling, zijne toen twaalfjarige dochter Anna als erfgename achterlatend. Hertog Frans had zich leenman van den franschen koning erkend.

Karel VIII had hierbij voor het eerst blijken van zelfstandigheid gegeven, vroeg niet Anna van Beaujeu om raad, terwijl bovendien haar wil in den koninklijken Raad door den kanselier van Frankrijk overvleugeld was [1]). Anna gevoelde, dat er eene kentering in haren invloed gekomen was. Zou toen opnieuw en met meer nadruk het plan al opgekomen zijn van een huwelijk van Karel met de erfdochter van Bretagne? Geruchten aan het hof, die niet verstommen wilden, schenen meer en meer hierop te wijzen. Tot Margaretha, te jong overigens nog om het gewicht der gebeurtenissen ten volle te begrijpen, drongen zij ook door. Toen Karel, op weg naar Bretagne, haar te Amboise een bezoek bracht, vroeg zij hem ongerust, of hij naar dat land ging om eene andere vrouw te huwen, waarop hij haar geruststelde [2]).

---

1) Pelicier, Essai 146.

2) De koningin, Margaretha, — deelt het slot van het bericht mee van de afgevaardigden van Reims, waarvan boven de eerste helft is medegedeeld — de koningin „Charles l'avoit moult honorablement salué et après l'avoit embrassé et baisé, en plorant luy avoit dit qu'on ly (Marg.) avoit dit qu'il s'en aloit en Bretaigne espouser une aultre femme, à quoy le Roy ly respondit que son perre luy avoit baillé pour

Maar haar vader was er nog, de voornaamste, nog erkende pretendent naar Anna's hand, daar het aanzien van den heer van Albret na St. Aubin, waar hij op de vlucht geslagen werd, er niet bepaald op gerezen was. Die vader had moeilijke maanden doorgebracht; eindelijk hadden zich de poorten van zijne gevangenis geopend, maar niet dan op voor hem vernederende voorwaarden [1]). Zoo moest de Roomsch-Koning afzien van de voogdij, en Keizer en Rijk gunstig voor het verdrag stemmen, ook beloven de vreemde troepen te doen aftrekken; panden achterlaten, o. a. Philips van Kleef te Gent, met zijne instemming zelfs zwerend de wapenen zelfs tegen Maximiliaan te zullen opvatten, zoo deze zijn woord brak.

Het behoeft hier niet meer uitvoerig te worden herhaald, hoe Maximiliaan dat woord toch gebroken heeft onder den invloed van vermaningen en nieuwe indrukken, opgedaan in het kamp van zijn vader, die van het Rijk eene aanzienlijke macht had weten te verwerven om den den Roomsch-Koning aangedanen hoon te wreken, en daarmede diep in Brabant was voortgerukt [2]). Le Glay [3]) stelt het werkelijk te gunstig voor, alsof Maximiliaan zich hier edel en loyaal betoond had, en geen deel wilde nemen aan de militaire operaties van de duitsche troepen.

Zoo ergens met recht, dan was het hier dat Philalethes den Roomsch-Koning kon voorwerpen, dat hij „traictiez solempnelz, jurez autant solempnellement que chrestien scauroit faire, il a enfrainct et rompu" (p. 129) [4]).

---

femme, et qu'elle fut seure que tant qu'elle vyve, il n'en aura poinct d'aultre, et sur ce, elle luy requist qu'il la menast doncques avec luy dont il fut content, et depuis par l'advis de son conseil, quant il l'eust menè aux Montils-les-Tours là y laissa sans la mener plus avant" (B. N. ms. f. fr. 8334, fol. 358].

1) Over die voorwaarden en de omstandigheden, waardoor Maximiliaan er toe kwam ze aan te nemen, uitvoerig bij Ulmann S. 27, flg.

2) Ulmann a. a. O. Pirenne S. 62. Vgl. Blok Geschiedenis II, 297.

3) Le Glay, Notice sur Maximilien 394.

4) In zijn vermaard, en boven reeds aangehaald antwoord (op den brief van Maximiliaan aan de Staten v. 21 Juli 1488) (Gachard: Lettres inédites, p. 118 s.), dat geheel het karakter draagt van een partijpamflet, ook met zijne gebreken, voortvloeiende uit verregaand eenzijdige partijdigheid. Een sterk staaltje daarvan is, dat de schrijver Maximiliaan nog zoo zeer als vreemdeling beschouwt, dat er volgens hem, wel dertig zijn, die voor hem zouden gaan (p. 140); ja, koning Karel VIII zou minder vreemdeling zijn dan Maximiliaan en in tegenstelling tot dezen, zoo vredelievend „comme le bon pasteur qui ayme et conquoist ses oylles (ouailles), et qui nest pas

Het is waar, Maximiliaan bleef niet lang bij het leger. Hij vertrok naar Holland, waar het gistte onder de Hoeksche partij, die zich onder Frans van Brederode begon samen te trekken, en reisde weldra van daar naar Duitschland, om de rijksvorsten tot krachtigen steun op te wekken, ook tegen Frankrijk, welks troepen zich hadden vereenigd met het volk van Philips van Kleef. Deze, onbekommerd om 's keizers ban, trouw aan zijn gegeven woord, zag zich aan het hoofd gesteld der vlaamsche benden, die weldra Brabant binnenvielen, waar spoedig weinig meer dan Antwerpen en Mechelen trouw bleven aan de zaak van Maximiliaan. Dit gewest nam het dezen kwalijk, dat hij in verschillende stukken den naam van voogd had weggelaten, doende alsof hij de vorst was van het land in plaats van de voogd. Het was het voornaamste gewest van die, welke zich, nog vóór dat Maximiliaan zich in vrijheid bevond, met de „drie leden van Vlaanderen" tot een verdrag hadden verstaan (12 Mei 1488), tot welker instandkoming deze, in afzonderlijke beraadslagingen met de vlaamsche afgevaardigden ter Staten-Generaalvergadering (in Mechelen bijeengeroepen), het meest hadden bijgedragen, en waarbij zij, als gewoonlijk, het hoogste woord hadden gevoerd [1]).

Hierop steunend en op de hulp van d'Esquerdes' troepen, hadden zij niet versaagd voor de keizerlijken. De krijgslust bij dezen bleek trouwens niet zeer groot. Dat de Gentenaren, ter beveiliging van hunne stad, er niet voor waren teruggeschrokken het gebied rondom onder water te zetten, beviel hun heelemaal niet. Bovendien begonnen de rijksvorsten weldra hun contingenten terug te roepen, te eerder, daar zij ontevreden waren, dat Maximiliaan zijne toezeggingen nog steeds niet gestand had gedaan, om in het Oosten op te treden tegen de Hongaren, die het zich in Weenen huiselijk hadden gemaakt.

Zoo verliep het leger na eenige schermutselingen snel, enkele afdeelingen slechts achterlatend.

---

pasteur estrangie ne mercenaire" (p. 138). Nog verdient vermelding dat Philalethes (127—129), niet alleen het huwelijk van Margaretha verdedigt, maar ook het meegeven, niet van geld, maar van landschappen, als bruidschat.

1) Over de beteekenis van dat verdrag, dat niets minder dan het herstel van het Groot-Privilege van 1477 beteekent, zie Pirenne, S. 60, en de daar genoemde litteratuur. Het verdrag zelf bij Molinet III, 342.

Onder de weinige vorsten, die achterbleven, was echter hertog Albrecht van Saksen-Meiszen [1]), die alleen een leger waard was, oom van Maximiliaan, door dezen nu aangesteld als luitenant-generaal, met volle bevoegdheid in zijn naam te handelen en te beschikken ook over den Raad van den jongen Philips.

Niemand was beter geschikt dan deze stoute en hoogst bekwame condotierre, voor de woeste guerilla, die deze gewesten eenige jaren vreeselijk ging teisteren; hij was de held van zijne landsknechten, waarvan de Nederlanden — de bourgondische zoowel als de andere — het wezen nu eens goed zouden leeren kennen [2]).

Intusschen zou hij niet steeds tevens de Franschen te bestrijden hebben. Er was na den dood van hertog Frans II van Bretagne een ommekeer gekomen. Mevrouw van Beaujeu wilde het voogdijschap over de erfdochter, en de tijd van inlijving van Bretagne bij Frankrijk scheen meer en meer te naderen. Dat begon toch niet alleen Engelands bevolking, maar ook zijn koning te verontrusten. Gezanten van Bretagne zoowel als van Frankrijk waren tot hem gekomen en hij, Hendrik, had daarbij een tijdlang de rol van bemiddelaar gespeeld; maar daarin kon hij niet blijven. Waren er moeilijkheden met Bourgondië, met hetwelk desniettemin het door Eduard IV in 1478 gesloten verdrag voor een jaar vernieuwd werd, moeilijkheden, meest van commercieelen aard, tot Bretagne werden Hendriks betrekkingen inniger. 10 Febr. 1489 sloot hij met hertogin Anna een verdrag [3]), waarbij hij haar tegen zekere onderpanden bescherming toezegde; het huwelijk en elk verbond, behalve met Maximiliaan of de Spanjaarden, moest aan zijne goedkeuring worden onderworpen [4]).

---

1) Over hem Ulmann 40—43.

2) Den aard van den nu te voeren vierjarigen guerilla, gevoerd vooral in Vlaanderen, Holland (Jonker Fransenoorlog), Luxemburg en Luik (waar Willem van Aremberg zich weer duchtig weerde), leert men nergens beter uit kennen, dan uit: Geschichten und Thaten Wiltwolts von Schaumburg, herausg. v. Keller (Publ. des litt. Vereins zu Stuttgart). Wilwolt von Schaumburg, evenals de trouwe Engelbert van Nassau, was een van de wakkerste aanvoerders. Over Philips van Kleef, den trotschen vorst, die beweerde van den Zwaanridder af te stammen, o. a. Blok II, 299 noot 2, waar zijne bekende krijgskundige verhandeling genoemd is.

3) Rymer: Acta Publica Angliae, 362—372.

4) Busch: England unter den Tudors, S. 48.

Trouwens tot Maximiliaan, tegenover wien hij in het vorige jaar nog een tegencandidaat aan Anna van Bretagne had voorgeslagen in den persoon van den jongen hertog van Buckingham, zoon van zijn neef, hoewel zijne voorliefde voor den Roomsch-Koning anders niet bijster groot was, was hij eveneens genaderd. Maar Maximiliaan greep met beide handen het hem aangeboden vriendschaps- of verdedigingsverbond met den engelschen koning aan (14 Maart 1489) [1]).

En als „dritte im Bunde" trad Spanje toe, dat daarom zoo gaarne de voorslagen van Hendrik aannam, omdat het, zelf vastgehouden door den tienjarigen krijg tegen Grenada, daardoor gemakkelijk de vurig begeerde landschappen Roussillon en Cerdagne hoopte terug te krijgen.

Bretagne, reeds zoo zwaar door de vreemde huurbenden geteisterd, scheen wederom het gelag te moeten betalen. Frankrijk had immers bij dit alles niet rustig stilgezeten en iedereen deed zijn best voordeel te trekken van den partijstrijd in dat ongelukkige land. Albret (en zijn aanhang) vond steun bij de Engelschen, maar weerzin bij Anna zelve; de Spanjaarden daarentegen steunden Maximiliaan. De vicomte van Rohan, hoofd van de fransche partij, trachtte Anna, die te Rennes tot hertogin van Bretagne was uitgeroepen, weg te voeren om haar uit te huwen aan een van zijne zonen. Maar Dunois was op zijne hoede; Frankrijk begreep, dat het in deze omstandigheden gevaarlijk was de wapenen der diplomatie te versmaden. Die keerde het in de eerste plaats in de richting van Maximiliaan, met wien men het te Frankfort spoedig eens werd. De vrede van Frankfort (22 Juli 1489) [2]) was echter, wel niet vormelijk, doch feitelijk weinig anders dan een wapenstilstand, te meer daar de beslissing over de voornaamste hangende kwesties werd uitgesteld. Koning Karel neemt op zich al het mogelijke te doen om de Vlamingen te bewegen tot de gehoorzaamheid van den Roomsch-Koning terug te keeren, geheel tot zijne (Maximiliaans) eer en voordeel, want hij (Karel) bezint zich opeens, „dat hij de vriendschap van zijn schoonvader moet stellen boven elke andere."

1) Du Mont I, 742 (ed. 1700); Molinet III 474, die opgeeft, dat het gesloten is te Valenciennes 14 Maart 1488 (1489 n. st.)

2) Du Mont I, 743, vgl. Molinet IV, p. 52 s.

Dan verder werden nog eenige afspraken gemaakt ten behoeve van Philips van Kleef eener-, Albret, Dunois, Commynes anderzijds. Omtrent den hertog van Orléans, die in harde gevangenschap gehouden was, werd wel eene vage toezegging gedaan, doch eerst veel later kon, gesteund door zijn vriend, George d'Amboise, zijne liefdevolle gade, Jeanne van Frankrijk, zijne invrijheidstelling bewerken, zonder dat zelfs dit bewijs van aanhankelijke trouw Orléans aangenamer kon stemmen jegens de lichamelijk als geestelijk onontwikkelde doch teedere en zorgvolle vorstin, die hem was opgedrongen en met wie hij nooit anders geleefd had dan in de gedachte zich zoo spoedig mogelijk van haar te ontslaan [1]).

Karel VIII belooft verder nog aan Anna van Bretagne de plaatsen weer in te leveren, die ten tijde van het verdrag van Sablé door de Franschen bezet waren, en wel in handen van den hertog van Bourbon en van den prins van Oranje, als onzijdige plaatsen. Maar de voorwaarde voor die laatste bepaling is, dat de Engelschen Bretagne moesten ontruimen. En juist daarom, vaag omschreven en niet nader omlijnd als die bepalingen ook waren, bleven ze eene doode letter; en met een schijn van recht kon worden aangevoerd, dat de laatste engelsche soldaat nog niet uit het betwistte land verdwenen was, en hieruit het blijven der Franschen verdedigd, die niets liever wilden. Maar de eerste bepalingen traden in werking en weldra ondervonden de Vlamingen het, dat zij door de Franschen in den steek werden gelaten. Brabant onderwierp zich nu terstond aan Maximiliaan en Philips van Kleef trok zich naar Vlaanderen terug, hetwelk hij trouw wilde blijven, gelijk hij den schepenen van Yperen uit Gent schreef [2]).

Maar de Vlamingen waren opgeofferd aan de staatkunde van Karel VIII, die er op gericht was om het verbond tusschen Maximiliaan, Engeland en Spanje te breken. Hoezeer het Karel ernst was, liet hij blijken in zijne scheidsrechterlijke uitspraak te Montil-lez-Tours, waar het geschil tusschen Maximiliaan en zijne vlaamsche

1) Over de samenwerking in deze van Johanna en George d'Amboise, die liet doorschemeren, dat de koning door Orleans te bevrijden in hem een bondgenoot zou vinden om Anna van Bretagne te huwen: De Maulde o. c. p. 230 S.

2) Den 29en Oct. 1489 (Gachard: Lettres inédites, II 52—53).

tegenpartij beslist werd. Tevergeefs hadden de Vlamingen den franschen koning uitgelegd, hoe art. 36 van den vrede van Atrecht „laissera(it) ycelluy pais de Flandres et les aultres provinces en tiel estat quils estoient alors", en dat er daarom geen sprake van kon zijn dat Maximiliaan de „mambournie" en het bestuur van land- en graafschap van Vlaanderen zou hebben. Zij hadden hem bovendien niet als voogd geschikt geacht, daar hij gewelddadigheden had begaan en hen op zóó zware geldelijke beproevingen had gesteld, dat Vlaanderen (zonder het waalsche gedeelte) in 14 maanden meer dan 800.000 kronen had moeten opbrengen, om maar oorlog te kunnen voeren, afgezien nog van de afpersingen van het krijgsvolk. Ziende, dat Karel VIII hen niet meer noodig had, doch wel Maximiliaan, dien hij in zijne brieven nu weer liefelijk met den naam „schoonvader" betitelde, verklaarden hun afgezanten hem, Karel, te willen believen en het vlaamsche volk er toe te willen brengen den Roomsch-Koning als voogd en mambour te erkennen over den hertog, zijn zoon, totdat deze den leeftijd van 15 jaar zou hebben bereikt. Maar dan moeten zij ook nooit tot oorlog gebracht worden tegen den Roomsch-Koning; het graafschap Vlaanderen was immers een deel, althans een leen van Frankrijk. Maar ook voor den Roomsch-Koning, die immers nu geheel in zijne eer hersteld is, zal geen oorlog kunnen gevoerd worden met het koninkrijk of den koning, daar immers Vlaanderen bestuurd zou worden in naam van Philips, met Philips van Kleef als zijn luitenant. Verlaten door hun ouden bondgenoot, koning Karel, misschien wel tegen den zin van d'Esquerdes, niet bestand tegen de van den aanvang af voorspoedige wapenen van Albrecht van Saksen, moesten de Vlamingen toegeven [2]).

Wel beproefden het Brugge en Gent daarna nog eens, maar deze opstand bleef beperkt van omvang, en de eigenlijke kracht was er uit, vooral toen Brugge bij het verdrag van Damme (29 Nov. 1490) het hoofd in den schoot moest leggen. Zoo waren de belangen der Vlamingen aan de algemeene europeesche ondergeschikt gemaakt [3]). Want de beslissing van de voornaamste

1) Hs. Nat. Bibl. te Parijs (fonds français 17909, fol. 59 v°).
2) Bij verdrag van 30 Oct. 1489. Over dien datum Ulmann S. 72, Noot.
3) Pirenne, S. 66.

europeesche verwikkelingen, met den vrede van Frankfort geenszins opgelost, lag veeleer in Bretagne dan in Vlaanderen. Dáár in Bretagne werd nog voortdurend gevochten, ofschoon wapenstilstanden of nieuwe verbonden telkens den strijd afwisselden. Op soortgelijke wijze ging het toe in het Oosten; in 1490 was daar de wapenstilstand met Matthias Corvinus weer gevolgd door oorlog, nu krachtig door Maximiliaan ter hand genomen, nadat de dood van Matthias Corvinus te Weenen er tevens een erfopvolgingskrijg van gemaakt had.

Zijne tegenstanders verdreef Maximiliaan uit Weenen, en daarop drong hij door tot Stuhlweissenburg, dat hij stormenderhand nam, doch toen moest hij, wegens hevige muiterij onder zijne troepen, weer terug. Bij den weldra te Presburg tot stand gekomen vrede (7 Nov. 1491) werd bepaald, dat Maximiliaan of zijne nakomelingen alleen dan den Pool Wladislaus, koning van Boheme, die als koning van Hongarije erkend werd, zou opvolgen, indien mannelijke nakomelingen ontbraken. Maximiliaan kreeg het recht den titel te voeren van koning van Hongarije [1]). Hierdoor was Maximiliaan verhinderd geweest zelf in Bretagne te komen, waar de van alle zijde gepreste Anna, uit afkeer voor Albret, onverwacht had toegestemd in een huwelijk met den knappen en nog betrekkelijk jongen Roomsch-Koning. Om hem te vertegenwoordigen, verscheen de bekwame Wolfgang van Polheim aan haar hof. Hij had gemakkelijk spel, want Anna wilde koningin worden en later keizerin. Maximiliaan begreep wel, dat er moeilijkheden zouden komen, en daar hij onmogelijk zijne afwezigheid kon verkorten, werd, zij het ook op zeer geheime en geheimzinnige wijze, het huwelijk doorgedreven. Polheim was daarbij procurator van zijn heer. Anna van Bretagne nam nu den titel van Roomsch-Koningin aan.

Dat was echter niet van de gading van koning Karel VIII, die als leenheer buiten zich om niet eene beslissing van dezen aard wilde genomen zien, en dan eene dergelijke verbintenis! Waarschijnlijk zal hij, steeds meer zelfstandig geworden, den raad van Anna van Beaujeu, „la grande madame" niet noodig

---

1) Ulmann, S. 86 f 9, S. 113. 6 April 1490, dood van Matthias van Hongarije te Weenen.

gehad hebben, al was haar invloed merkbaar, ook bij het spel, dat nu ging volgen.

Een oogenblik had het zelfs geschenen alsof zij voor haren broeder de hand wilde aannemen van Johanna van Arragon [1]; eerst was van Spaansche zijde de oudste dochter Catharina voorgesteld, maar die werd later voor den prins van Wales bestemd, doch zeer spoedig keerde zij weer terug in de richting van Bretagne, dat toch het einddoel zijn moest. Waren de Nederlanden door het huwelijk van Maria met Maximiliaan ontsnapt, Bretagne moest door den persoonlijken band van zijne hertogin met den koning van Frankrijk, aan dat land voor goed worden teruggebracht. En lang mocht niet worden gedraald want reeds was er weer een verdrag tot stand gekomen tusschen Maximiliaan en Hendrik, en wel te Oking (11 Nov. 1490) [2]. Ook had deze laatste zich weer (met het oog op het engelsch-spaansche huwelijk) opnieuw met de spaansche koningen verbonden, doch moest hij nu in den strijd tegen Frankrijk op den voorgrond komen, daar ook deze bondgenooten werden teruggehouden.

Gelijk Oostenrijk-Hongarije den Roomsch-Koning vast hield, zoo dwongen de Mooren Ferdinand en Isabella tot inspanning van alle krachten, daar na Almeria en het gebied van El Zagal, ten Oosten van Grenada, dit laatste steunpunt der Moorenheerschappij op het Pyreneesch schiereiland aan de beurt lag [3]. De fransche taktiek zal het dus, mits handig gevoerd, niet te moeielijk behoeven te hebben. Als zij eerst maar het wantrouwen tusschen Hendrik en de spaansche koningen gaande maakt, dan is haar eerste stap gedaan. De Roomsch-Koning mag vooral niet te Rennes komen. Zoolang het huwelijk niet daadwerkelijk voltrokken is, moet dit verhinderd en zoodoende de bretonsche erfdochter geheel afgezonderd en dan met geweld het terrein wat nog het

1) Bergenroth, Calendar of Letters etc. relatives to the negociations between England and Spain LX en LXXI. Zoo werd anderzijds voor de hertogin van Bretagne van spaansch-engelsche zijde gedacht aan een huwelijk tusschen haar en don Juan, vermoedelijk alleen om dat van Maximiliaan, die zijnen bondgenooten te Frankfort immers was afgevallen, te verhinderen. Vgl. Bergenroth p. 29 (Bericht van den spaanschen gezant te Londen, De Puebla).

2) Rymer XII, 393. Du Mont I, 748. Godefroy, Preuves, p. 605.

3) W. Busch, England unter den Tudors, S. 62.

hare is, haar ontnomen worden, eerder dan aan de westzijde nog langer een onafhankelijken, vijandigen leenstaat te dulden, gerugsteund door Engeland, terwijl men in het Oosten van de stemming in het oude hertogdom Bourgondië lang niet zeker is en in het heele Noorden de nooit te vertrouwen Roomsch-Koning op den loer ligt; aldus moest het plan der Bourbons en van Karel VIII [1]) er uitzien, aan de uitvoering van hetwelk bovendien nog verraad kwam medewerken. Voor 110,000 kronen gereed geld, de teruggave van zijne goederen, een pensioen van 25000 francs leverde d'Albret Nantes over (voorjaar 1491). De val van deze stad, die ongeveer gelijktijdig samenviel met de te Brugge en Gent weer begonnen onlusten, was, daar Maximiliaan in het Oosten in zijn zwaren strijd gewikkeld was, die hem belette iets voor zijne bruid te doen [2]), voor het verdere verloop der zaken beslissend; te sterker, daar de geldgierige Hendrik Anna eveneens in den steek liet, wijl zij zijne voorschotten niet had betaald. Zoo zag zich de hertogin weldra beperkt tot Rennes, terwijl Dunois, de intrigant Dunois, door de bevrijding van den hertog van Orleans in dezen tijd en door diens accoord met de Bourbons (gesloten te la Flèche), nu aan zijn eigen werk, de vereeniging van Anna van Bretagne met Maximiliaan, begon te tornen en de zaken van dit land op de voor Frankrijk meest gelukkige wijze te ontknoopen [3]). Eindelijk zou de groote slag vallen, die voor de Beaujeus een even be-

1) Karel VIII had het op Maximiliaans eigen volmacht voltrokken huwelijk, dat natuurlijk niet lang kon geheim blijven, van nul en geener waarde verklaard, in zijne kwaliteit van souverein en leenheer van Anna van Bretagne.

2) Ulmann S. 122—123. Aldaar zijn rechtvaardigend, althans verontschuldigend oordeel hierover van Maximiliaan, die zijn bezit te zeer als verzekerd had gedacht, gelet op de vastheid van zin van Anna, en de omstandigheid, dat Karel VIII, hoewel steeds gevaarlijk tegenstander, zijn schoonzoon was. Bovendien rekende hij, die te midden van den hongaarschen oorlog deze moeilijk afbreken kon, op Engeland, en stond voor het uiterste geval Anna nog de zeeweg niet ter redding open?

3) Martin, Histoire de France VII (Paris 1856). Over die bretonsche aangelegenheden natuurlijk ook de geschiedschrijvers van Bretagne (Bouchart: les grandes chroniques de Bretagne Paris 1514; Lobineau, Histoire de Bretagne), doch vooral: Lancelot, mémoire sur le mariage de Charles VIII avec Anne de Bretagne (Mémoires de littérature de l'académie des inscriptions et belles lettres), en Dupuy: La Réunion de la Bretagne à la France (1879).

langrijke zegepraal beteekende als voor de drie verbonden koningen een schandelijke nederlaag.

Reeds was er over het te Nantes gebeurde groote ergernis ontstaan, die vooral op den rijksdag te Neurenberg tot uiting kwam, evenals op volgende rijksdagen, tot voorwerp van een hevigen aanklacht van Maximiliaan, dat n.l. „rex Carolus, a sua solita natura non recedens, arcem et civitatem Nanetensem, totius ducatus Britanie maximam atque munitissimam, proditionibus ut alius late supratractatum est, occupavit, ipsamque illustrissimam ducem per verba de presente et cum omni sacri conjugii solemnitate desponsatam prosecutus, omnibus eam patriis et oppidis, excepta Rhedonensi civitate, spoliavit, eamque ad certam pactionem violenter induxit" [1]).

Dit was het verdrag van Rennes van 15 Nov. 1491, waarbij die stad zich overgaf. Doch dit was het voornaamste niet; Anna werd wel toegestaan zich naar Duitschland, naar den Roomsch-Koning te begeven, doch men had het anders met haar voor. Behalve Dunois, waren ook Rieux, de maarschalk van Bretagne, en de prins van Oranje, de vroegere bondgenoot van Maximiliaan, die tijdens de insluiting zich bij de hertogin in Rennes hadden bevonden, gewonnen voor de zaak van Karel VIII, die reeds, door de Staten van Bretagne bijeen te roepen, begonnen was zich als souverein van dat land te gedragen. Algemeen was over het een en ander de ergernis in Europa, dat in die stappen alleen maar eene fransche verovering zag, doch niet scheen te begrijpen, welke „finesse" er nog achter zat. Trouwens de schijn werd nog voortreffelijk bewaard; men onderhandelde met den vertegen-

1) Uit een hevig manifest, waarin alle onrecht en grievende beleedigingen zijn opgesomd, door het huis van Oostenrijk den koning van Frankrijk, Karel VIII, ten laste gelegd, vooral in hetgeen den inval in Bretagne en het huwelijk van hertogin Anna aanbelangt. Dit in het latijn gesteld pamflet is onder den titel „Contra falsas Francorum litteras 1491 (datas), pro defensione honoris serenissimi Romanorum regis semper Augusti", door le Glay niet zonder reden aan het hoofd geplaatst van eene reeks documenten, die een geschiedkundig overzicht moeten leveren van den naijver en ijverzucht tusschen de huizen van Oostenrijk en Frankrijk in de 16e eeuw, die gedurende dien tijd zoo nadeelig heeft gewerkt op beider onderdanen. (Le Glay, Négociations diplomatiques entre la France et l'Autriche durant les trente premières années du XVIe siècle, Paris 1845 (I. 1—19).

hare is, haar ontnomen worden, eerder dan aan de w
langer een onafhankelijken, vijandigen leenstaat te dul
steund door Engeland, terwijl men in het Oosten va
ming in het oude hertogdom Bourgondië lang niet z
in het heele Noorden de nooit te vertrouwen Roomsc
op den loer ligt; aldus moest het plan der Bourbo
Karel VIII [1]) er uitzien, aan de uitvoering van hetwel
dien nog verraad kwam medewerken. Voor 110,000 kron
geld, de teruggave van zijne goederen, een pensi
25000 francs leverde d'Albret Nantes over (voorjaar 1
val van deze stad, die ongeveer gelijktijdig samen
de te Brugge en Gent weer begonnen onlusten, wa
Maximiliaan in het Oosten in zijn zwaren strijd ge
was, die hem belette iets voor zijne bruid te doen [2])
het verdere verloop der zaken beslissend; te sterker, d
geldgierige Hendrik Anna eveneens in den steek liet,
zijne voorschotten niet had betaald. Zoo zag zich de he
weldra beperkt tot Rennes, terwijl Dunois, de intrigant D
door de bevrijding van den hertog van Orleans in dezen t
door diens accoord met de Bourbons (gesloten te la Flèche), n
zijn eigen werk, de vereeniging van Anna van Bretagne
Maximiliaan, begon te tornen en de zaken van dit land o
voor Frankrijk meest gelukkige wijze te ontknoopen [3]). Eind
zou de groote slag vallen, die voor de Beaujeus een even

---

1) Karel VIII had het op Maximiliaans eigen volmacht voltrokken huwe
dat natuurlijk niet lang kon geheim blijven, van nul en geener waarde verklaard,
zijne kwaliteit van souverein en leenheer van Anna van Bretagne.

2) Ulmann S. 122—123. Aldaar zijn rechtvaardigend, althans verontschuldige
oordeel hierover van Maximiliaan, die zijn bezit te zeer als verzekerd had gedac
gelet op de vastheid van zin van Anna, en de omstandigheid, dat Karel VIII, hoew
steeds gevaarlijk tegenstander, zijn schoonzoon was. Bovendien rekende hij, die te midd
van den hongaarschen oorlog deze moeilijk afbreken kon, op Engeland, en stond vo
het uiterste geval Anna nog de zeeweg niet ter redding open?

3) Martin, Histoire de France VII (Paris 1856). Over die bretonsche aangelegen
heden natuurlijk ook de geschiedschrijvers van Bretagne (Bouchart: les grands c
chroniques de Bretagne Paris 1514; Lobineau, Hist
Bretagne), doch vooral: Lancelot, mémoire sur le mariag
les VIII avec Anne de Bretagne (Mémoires de l
l'académie des inscriptions et belles lettr
Réunion de la Bretagne à la France (1879).

langrijke zegepraal beteekende als voor de drie verbonden koningen een schandelijke nederlaag.

Reeds was er over het te Nantes gebeurde groote ergernis ontstaan, die vooral op den rijksdag te Neurenberg tot uiting kwam, evenals op volgende rijksdagen, tot voorwerp van een hevigen aanklacht van Maximiliaan, dat n.l. „rex Carolus, a sua solita natura non recedens, arcem et civitatem Nanetensem [illegible] ducatus Britanie maximam atque munitissimam, proditionibus [illegible] alius late supratractatum est, occupavit, ipsamque illustrissimam ducem per verba de presente et cum omni sacri conjugii solemnitate desponsatam prosecutus, omnibus eam patriis et oppidis, excepta Rhedonensi civitate, spoliavit, eamque ad certam pactionem violenter induxit" [1]).

Dit was het verdrag van Rennes van 15 Nov. 1491, waarbij die stad zich overgaf. Doch dit was het voornaamste niet; Anna werd wel toegestaan zich naar Duitschland, naar den Roomsch-Koning te begeven, doch men had het anders met haar voor. Behalve Dunois, waren ook Rieux, de maarschalk van Bretagne, en de prins van Oranje, de vroegere bondgenoot van Maximiliaan, die tijdens de insluiting zich bij de hertogin in Rennes hadden bevonden, gewonnen voor de zaak van Karel VIII, die reeds door de Staten van Bretagne bijeen te roepen, begonnen was zich als souverein van dat land te gedragen. Algemeen was over het een en ander de ergernis in Europa, dat in die stappen alleen maar eene fransche verovering zag, doch niet scheen te begrijpen, welke „finesse" er nog achter zat. Trouwens de schijn werd nog voortreffelijk bewaard; men onderhandelde met [illegible]

1) [illegible] g manifest, waarin alle onrecht [illegible] opges[illegible] t huis van Oostenrijk den koning [illegible] VIII, ter laste [illegible] in het [illegible] den inval in Bretagne [illegible] hertogin Anna [illegible] Dit [illegible] in gesteld pamflet [illegible] „Cont[illegible] [illegible] 1491 (datae [illegible] regis [illegible] door [illegible] G[illegible] [illegible] een geschi[illegible] [illegible] de [illegible] Negotiations [illegible]

woordiger van Maximiliaan, die, na zich met koning Wladislas verstaan en van den bovengenoemden Rijksdag eene subsidie verkregen te hebben, zich nu toch weer gehinderd zag door de opgestane Bruggelingen en Gentenaren, eerst heimelijk, dan meer openlijk door Frankrijk gesteund.

Ook in Engeland, dat zich opnieuw met Spanje verbond, om den vorst van de Franschen aan te vallen [1]), die zich koning van Frankrijk noemt, stoof men verontwaardigd op.

En nog wist men het fijne van de zaak niet. Men was nog niet bekend met hetgeen door Karel VIII en zijne raadgevers, door hare eigene, door haren biechtvader zelfs, was aangewend, om druk te oefenen op de jonge, onervaren vorstin, die eindelijk, ten einde raad, meer geplaagd dan gebaat door het bondgenootschappelijk krijgsvolk, dat op hare beurs en ten laste van de bevolking teerde, alleen gelaten, op allerlei wijze geprest, gepaaid met de vooruitzichten, dat ze dan toch immers ook koningin zou worden, zich aan de wenschen van de Beaujeus en Karel onderwierp en dezen verwisselde voor Maximiliaan.

De zeer geheime verloving had plaats in de kapel van Notre Dame, in tegenwoordigheid van slechts weinige getuigen: de hertogin van Bourbon, Dunois, den hertog van Orléans, den prins van Oranje en een klein getal bretonsche heeren. Zoo was de trouwbreuk jegens Maximiliaan begaan. Ook als mensch zou men gezegd hebben, dat Anna van Bretagne eerder Maximiliaan zou gevoegd hebben dan den noch zeer begaafden noch uiterlijk bijzonder aantrekkelijken, integendeel weinig ontwikkelden Karel, terwijl Maximiliaan dapper, welgemaakt, fier en ridderlijk was, met eene levendige liefde voor de wetenschappen bezield, voor welke ook zij steeds zeer groote neiging toonde. Moest zij zich hem niet meer verwant gevoelen, zij, die zich eveneens vermeide in den omgang met geleerden, zij, die als hij en steeds in tegenstelling tot Karel, wiens kennis en ontwikkeling heel wat minder te beteekenen hadden, ook nog andere talen dan alleen de fransche kende, die begaafd was, vlug van begrip en aanvallig van uiterlijk, ofschoon een weinig hinkend [2])?

---

1) Bergenroth 63 (p. 39) ter bevestiging van het vroegere verdrag 62 (p. 37).

2) De Cherrier p. 212: Meer over innerlijke of uiterlijke eigenschappen van Anna van Bretagne, ook al heel spoedig „reine de France" genoemd, en als zoodanig

De Venetiaansche gezant Zaccaria Contarini, die in dezen tijd in Frankrijk toefde, schijnt haar goed gekend en waargenomen te hebben met de scherpe opmerkingsgave, die uit zoovele „Relazioni" van venetiaansche en andere italiaansche gezanten uit dien tijd en later ons verrassend tegenstraalt en waarvan we ook bewijzen bij Machiavelli en Guicciardini hebben aangetroffen. Ook Contarini heeft den lateren schrijvers menige bruikbare opmerking en stof voor hunne beschouwingen nagelaten [1]).

Nadat het huwelijksverdrag [2]) was gesloten, werd nog eenigen tijd de comedie stilzwijgend voortgezet, doch weldra was men over zijne bezorgdheid heen en vroeg men Polheim, voor wien deze geheele toedracht van zaken geheim was gebleven, niet zonder eenige bijtende ironie op de bruiloft. Begrijpelijkerwijze zeer verontwaardigd, ging het slachtoffer van dit dubbelzinnig spel naar zijn heer terug. Ja, zoo fijn was dit gedreven, dat Karel reeds verzekerd was van de toestemming der Roomsche Curie, wier dispensatie voor dit huwelijk noodig was door middel van ontbinding van dat met Margaretha van Oostenrijk [3]). Want dat deze der staatkunde van den geveinsden Karel VIII ten offer vallen moest, was slechts het noodzakelijke gevolg van diens door haar reeds veel vroeger angstig voorgevoelden stap [4]).

Toen Karel, nadat hij Margaretha versmaad had, afscheid van haar kwam nemen in de stad Bougy in Poitou, kwamen hem de tranen in de oogen, en vol spijt, gedreven door gewetens-

---

spoedig door de Parijzenaars met gelijken jubel begroet als eenige jaren te voren Margaretha, vooral haar biograaf: Le Roux de Lincy: Vie de la Reine Anne de Bretagne 1861 (p. 89 s.) aldaar over hare liefde tot letteren en kunst, vooral het derde boek. Deze schrijver wijdt tevens een hoofdstuk aan Karel VIII, en haalt daarbij het ongunstig oordeel aan van Guiccardini en van Commynes over diens lichtzinnigheid van karakter en stijfhoofdigheid en zijne neiging zich door gunstelingen te laten leiden.

1) Ook zijn rapport, loopende over de fransche zaken van 1492, is bij Alberi opgenomen.

2) Godefroy Hist. de Charles VIII, p. 622.

3) Ulmann S. 125, waar men een indruk krijgt van de erbarmelijke houding door paus Innocentius VIII aangenomen tegenover den keizerlijken gezant, Jacob van Baden, later aartsbisschop van Trier.

4) Zie boven (pag. 49).

wroeging, maakte hij allerlei verontschuldigingen, dat hare terugzending zeer tegen zijn zin was, daar hij haar van ganscher harte beminde, maar dat die alleen geschiedde, om koning Maximiliaan te behagen, die haar herhaaldelijk zoowel door gezantschappen als met de wapenen had teruggevraagd. Het antwoord getuigde van fierheid en karakter: zij begreep wel, dat die woorden onredelijk waren, immers niets goeds kon voortkomen uit een feit of handeling, waardoor anderzijds spijt en schaamte werden opgewekt. Waarmede zij tevens deed gevoelen, dat op geenerlei wijze haar terugkeer aan haar vader kon verweten worden, „aangezien de fransche koningin Anna hertogin van Bretagne, per procuratie reeds gehuwd was met Maximiliaan". Vrij vinnig en ter snede werd er zelfs aan toegevoegd, dat allen, die haar lot zouden hooren vertellen, om haar jeugdigen leeftijd nooit zouden kunnen zeggen of vermoeden, dat dit haar overkomen was door hare schuld, of doordien zij hem ergens in mishaagd had [1]). Daarvoor dus was zij, tengevolge van den wil van eenige Gentsche volksmenners, nu tien jaar geleden, naar Frankrijk gevoerd, daar als de toekomstige koningin opgevoed en behandeld, om nu de plaats voor eene andere te moeten ruimen!

Geen wonder, dat die dubbele beleediging geweldigen wrok opwekte bij Maximiliaan niet alleen, doch ook bij den ouden keizer, ja in het geheele Rijk, ook in de Nederlanden, waarheen Maximiliaan zich in dezen tijd begeven had, terwijl Frederik zijn best deed de vorsten aan te sporen tot eene groote wraakonderneming tegen Frankrijk. Ook Maximiliaan had zich in welsprekende doch heftige bewoordingen uitgelaten over den hem en het Rijk aangedanen hoon.

Van fransche zijde [2]) stelde men hier tegenover, dat men na den vrede van Atrecht aanhoudend last van dezen had gehad, ook in Bretagne, waarheen hij soldaten had gezonden evenals naar Bourgondië; dat hij, de Roomsch-Koning, „pour cuider plus infester le roy", een paar personen (Polheim en Nassau)

1) Zoo althans Lemaire de Belges in zijne „Couronne Margaritique". P. 193 (ed. Münch).

2) Zie onder de Pièces justificatives achter de „Lettres de Charles VIII" de instructie betreffende het huwelijk van den koning en de koningin (gedateerd Montilz-lez-Tours, 8 Dec. 1491).

gezonden had, die zich zijne gezanten noemden (!) en die bekend maakten, dat hij Anna [1]) ten huwelijk wilde hebben, hetgeen niet waarschijnlijk was, gelet op den grooten afstand van zijne landen van Oostenrijk. Het was Maximiliaan er alleen maar om te doen geweest om door „belles inventions" zijne dochter Margaretha weer terug te krijgen, die hij altijd terug had willen hebben, hopende daardoor zijne landen weer te herwinnen; ja, Karel VIII geloofde, dat Maximiliaan zich anders nimmer met Bretagne zou bemoeid hebben, ware het niet in die „craintive ymagination". En daarna heeft de fransche koning in het kort besloten hem zijne dochter terug te zenden, opdat Maximiliaan niet meer zou kunnen zeggen, dat hij haar met geweld wilde terughouden en, door middel van haar „avoir nouvelles successions ne nouveau pays".

Zoo geheel ongegrond scheen anders die beschuldiging niet. Werkelijk was het besluit van Margaretha's terugzending niet genomen dan na te zijn heengestapt over het verzet van sommige aanzienlijke heeren, al druischte dit in tegen de desbetreffende bepalingen van den vrede van Atrecht. Er was zelfs inderdaad sprake geweest van een plan om Margaretha, nu er op den troon geen plaats meer voor haar was, uit te huwen aan een der prinsen van den bloede, om de landen van haar bruidschat te kunnen behouden. Menschen als d'Esquerdes en de admiraal de Graville, van grooten invloed in 's Konings Raad, waren er zeer tegen deze terug te geven.

Van deze beiden konden Nederlanders en Duitschers niet veel goeds verwachten. De eerstgenoemde, Philip, heer d'Esquerdes uit het oude huis van Crevecoeur, de oude, geslepen held van den strijd tegen Maximiliaan, placht steeds te zeggen, dat de grootheid en de rust van Frankrijk afhingen van de verovering der Nederlanden, omdat het voornamelijk van daar was, dat het bemoeilijkt kon worden [2]). Evenals de maarschalk de Gié,

---

1) Er staat in dit stuk: „la royne, qui est a present" (Instruction et advertissement touchant le mariage du roy et de la royne, qui est à present, dont le roy veult que ses subjects soient bien au long advertiz) (p. 414 s.)

2) Archives curieuses de l'Hist. de France, depuis Louis XVIII par M. M. Cimber et Dangou (I, 172—173).

ook uit dien hoofde weinig ingenomen met de phantastische italiaansche plannen van Karel VIII, werd hij door dezen beschuldigd de wanorde te hebben in de hand gewerkt, die er bij hunne voorbereiding heerschte. Bij zekere gelegenheid voer de koning daarover zoo hevig uit tegen den grijzen held, dat deze, lang reeds walgend van al wat hij aan het hof zag, daarvan, gelijk welhaast (22 April 1494) uit het leven scheidde, getroffen door een aanval van beroerte. Ook Graville was sinds lang een man van invloed, vooral sedert hij in 1487 admiraal was geworden. Hij onderscheidde zich door zijn heftig optreden tegen de Duitschers, wien hij in 1486 het recht ontzegde zich te mengen in de zaken van Frankrijk, alsof Karel VIII niet hetzelfde één of twee jaren tevoren gedaan had ten opzichte van die van Maximiliaan. Graville nu achtte het voldoende Margaretha van Oostenrijk naar haren vader terug te zenden, zonder Franche-Comté en Artois af te staan, twee provinciën, niet door de troepen van Maximiliaan veroverd. Ja, eens ging hij zelfs zoo ver, diens lieden toe te voegen: „Entre bons Bourguignons vous ne cessez jamais de nous estaler et menasser une fois des Anglois, aultrefois des Suisses et aultres nations. Si mon maistre vouloit croire mon conseil, il ne vous rendroit jamais fille ne fillette, ville ne villette" [1])! Gelukkig, dat de meening van dergelijke heethoofden in 's konings Raad niet de overhand kreeg. Het was al erg genoeg. Uit zedelijk oogpunt vindt de dubbele beleediging door Karel VIII ook bij geen der hedendaagsche fransche schrijvers goedkeuring, al ziet men, dat sommigen hunner de staatkundige zijde der kwestie op den voorgrond stellen. En hier staan ze ongetwijfeld sterker.

Het doel, dat Lodewijk XI zich door het bourgondische huwelijk had voorgesteld te bereiken, was gemist, n.l. om aan de noordelijke grenzen voortdurend vrede te hebben. Dit huwelijk was gebleken daarvoor niet den gewenschten waarborg te geven. en was daarom nutteloos geworden. Door het bretonsche huwelijk daarentegen zou de rust hersteld worden in een land, dat, hoewel leen van de fransche kroon, broeinest was geworden van buitenlandsche intrigues. Dat moest ophouden; de gelegenheid om

---

1) P. M. Perret: Notice biographique sur Louis Malet de Graville, Amiral de France, 1889, Paris. Pelicier: Essai, 185—186.

Bretagne aan de kroon terug te brengen deed zich voor bij den dood van den laatsten hertog; Karel VIII had slechts de hand aan te nemen van de jeugdige erfgenaam, om zeker te zijn, dat het fransche gezag in Bretagne, toch eigenlijk fransch, geen engelsch en nog minder oostenrijksch gebied, weer erkend zou worden.

Met dergelijke en soortgelijke verklaringen verdedigde de „grant escuier" van Frankrijk de gedragslijn zijner regeering voor den „recteur, docteur et maistres" van Parijs [1]) en haalt daarbij de snoodheden der tegenpartij op, om het vooral te doen voorkomen alsof men uit tegenweer wel doen moest gelijk men gedaan had, wat trouwens ook het doel was der regeering. Uit Maximiliaans aanneming van de Orde van den Kouseband, door Hendrik VII hem geschonken, was immers gebleken, hoe innig verbonden hij was met de Engelschen, „anchiens ennemys de France" ! Daarna werd verhaald, hoe de koning zich naar Rennes had begeven en de zestienjarige hertogin zeer naar zijn zin vond. Hij had haar gevraagd, of er een huwelijksband bestond tusschen den Roomsch-Koning en haar, en zij zou geantwoord hebben, dat zij daarvan niet wist dan alleen door woorden voor de toekomst. Daarna had de Raad van de hertogin den koning een authentiek afschrift gezonden van den brief van den Roomsch-Koning, „la quelle" zegt de grant escuyer, „l'on trouve nulle comme vous polvez veoir".

Maar, erkende hij, toen de koning in Parijs was teruggekeerd, waren daar eenige duitsche heeren gekomen, zeggende, dat in Duitschland berichten kwamen, dat de Roomsch-Koning hertogin Anna had gehuwd. Dat had daar in Duitschland eenig gemor gewekt; dat was het niet, wat de Roomsch-Koning had moeten doen. Toen zou, om het gerucht te doen bedaren, keizer Frederik verklaard hebben, dat wat zijn zoon bedreven had, deze niet gedaan had om haar ten huwelijk te nemen maar om haar onder dat voorwendsel naar zijn zoon Philips te zenden. Toen mocht dus de koning van Frankrijk, in overeenstemming met den Raad van

---

1) Pelicier, Lettres de Charles VIII Pièces justificatives p. 419 S. Zie over hem Pierre d'Urfé, den grootvader van den schrijver van den bekenden roman Astrée, en zijne uiteenzetting voor de Universiteit van Parijs, ook Kervyn de Lettenhove, Histoire de Flandre IV, 394—395.

de prinsen van den bloede, handelend optreden; hij huwde de hertogin, en het huwelijk werd op het feest van St. Nicolaas voltrokken [1]).

En welke zullen voor Frankrijk de voordeelen zijn, die uit dat huwelijk kunnen voortspruiten? Het volk zal verlicht worden van het onderhoud van 1000 lansen, die men aan de grenzen van Bretagne ter bewaking moest hebben, evenzoo van 8000 „mortepaies" om de kasteelen en vestingen te bewaken. En vooral, de macht van den koning is er door versterkt met 12000 strijders, bereid om heen te gaan overal waar de koning het zal bevelen, en op zee met 600 vaartuigen, bemand met matrozen zoo goed als er maar ergens te vinden zijn; en ten slotte scheen het Karel toe, dat hij, door eene nicht van den koning van Arragon te huwen, dezen niet kon hebben mishaagd, nog minder, wanneer hij hem, Ferdinand, de landen teruggaf, die een gezantschap zijnerzijds had gevraagd, terwijl hij betreffende de eveneens verlangde teruggave van Roussillon, met zijn Raad bereid was over een goed antwoord overleg te plegen. Want het was zijn wil, zijn volk in vrede te doen leven. Daarom zal hij ook ten aanzien van den Roomsch-Koning correct handelen en hem zijne dochter terugzenden, om diens beschuldiging af te snijden, dat hij, Karel, haar tegen haar wil nog terughield, wat nimmer zijne bedoeling was geweest. Ja, Karel is zoo edelmoedig, dat hij liever niet langs den weg der feiten tegen Maximiliaan optreedt, die toch al genoeg bezet is in Hongarije en in het Rijk! En zoo er eenig geschil mocht ontstaan tusschen Maximiliaan en zijn zoon Philips, dan verklaarde „de vriendelijke en welwillende" vorst zich bereid, te trachten beiden te verzoenen, daar hij gaarne vrede bij hen gelijk bij hem zelf ziet. Alleen herinnerde hij, koning Karel, even aan Philips' leenplicht. Maar mocht Maximiliaan toch tot dadelijkheden willen overgaan, welaan, waar hij vroeger naar twee zijden zich schrap had gezet, zou hij, Karel, zeker wel aan één vijand het hoofd kunnen bieden. Wat de Engelschen betreft, de Koning hoopt hen door zijne maatregelen af te schrikken zijn koninkrijk lastig te vallen.

1) 8 dagen, voordat de „grand-écuyer" zich tot den „rector et maistres" richtte, zoodat dit stuk van 13 of 14 Dec. van het jaar moet zijn.

Bij de heeren der Universiteit zal de boodschapper des Konings wel goed geloof gevonden hebben, daar die gelooven wilden [1]). Doch heel andere voorstellingen van het gebeurde liepen in het buitenland en uit meer dan één plaats blijkt, hoe hardnekkig het gerucht rondging [2]), dat Anna, op weg naar Maximiliaan, door Karel VIII geschaakt was.

Zelfs de Paus schijnt aan geweld te hebben geloofd; althans, bij de tweede dispensatie, die noodig scheen, moest Anna uit-

1) Vgl. daarbij nog de bovengenoemde instructie, waarin op hetzelfde aambeeld gehamerd en de hoop uitgesproken wordt, dat Maximiliaan wel tot vrede zal willen komen, daar hij al genoeg om handen heeft en blij moet zijn van Bretagne af te zijn en zijne dochter terug te hebben (p. 418).

2) B.v. in Fugger's Ehrenspiegel. Hiermede in overeenstemming is de voorstelling, terug te vinden in een paar gedichten van dien tijd. In een daarvan (Liliencron S. 301): Das Fräulein von Britania (Bretagne), legt de dichter koning Karel o. a. deze woorden in den mond:

„Mijn wijf (Marg.) en was niet oudt genoech.
Si en heeft maar neghen jaren.
Si was mi teghen minen wil gegheven,
dat segge ic u voorwaer;
het was een joncfrau op desen dach.
Si was mi toe geschreven
daer si in den wieghen lach.

Die paeus nam dat ghelt van mi,
hi scheide mi van minen wive,
hi scheide (l. bringhe) ons beide te samen,
es gibt auch zwei zusam,
zwo sel und einen Leib.
twee sielen ende eenen live." (No. 180)

Maar nog duidelijker doet Hans Ortenstain de gewelddadige overreding en de daarover opgewekte verontwaardiging uitkomen in de volgende strophen over hetzelfde onderwerp (a. a. O. S. 292 a. a. O.)

Das mocht si (Anna) allsant helfen nicht;
er ist an ir gefaren als ein wicht:
Dasz er dester basz mügent verstan,
er hat geschmeckt got in dem tron,
durch zwai sacrament der e
plichtiglich: so merkent me:
das erst um frau Margret von Osterreich,
die ward im vermehelt sicherlich

europeesche verwikkelingen, met den vrede van Frankfort geenszins opgelost, lag veeleer in Bretagne dan in Vlaanderen. Dáár in Bretagne werd nog voortdurend gevochten, ofschoon wapenstilstanden of nieuwe verbonden telkens den strijd afwisselden. Op soortgelijke wijze ging het toe in het Oosten; in 1490 was daar de wapenstilstand met Matthias Corvinus weer gevolgd door oorlog, nu krachtig door Maximiliaan ter hand genomen, nadat de dood van Matthias Corvinus te Weenen er tevens een erfopvolgingskrijg van gemaakt had.

Zijne tegenstanders verdreef Maximiliaan uit Weenen, en daarop drong hij door tot Stuhlweissenburg, dat hij stormenderhand nam, doch toen moest hij, wegens hevige muiterij onder zijne troepen, weer terug. Bij den weldra te Presburg tot stand gekomen vrede (7 Nov. 1491) werd bepaald, dat Maximiliaan of zijne nakomelingen alleen d a n den Pool Wladislaus, koning van Boheme, die als koning van Hongarije erkend werd, zou opvolgen, indien mannelijke nakomelingen ontbraken. Maximiliaan kreeg het recht den t i t e l te voeren van koning van Hongarije [1]). Hierdoor was Maximiliaan verhinderd geweest zelf in Bretagne te komen, waar de van alle zijde gepreste Anna, uit afkeer voor Albret, onverwacht had toegestemd in een huwelijk met den knappen en nog betrekkelijk jongen Roomsch-Koning. Om hem te vertegenwoordigen, verscheen de bekwame Wolfgang van Polheim aan haar hof. Hij had gemakkelijk spel, want Anna wilde koningin worden en later keizerin. Maximiliaan begreep wel, dat er moeilijkheden zouden komen, en daar hij onmogelijk zijne afwezigheid kon verkorten, werd, zij het ook op zeer geheime en geheimzinnige wijze, het huwelijk doorgedreven. Polheim was daarbij procurator van zijn heer. Anna van Bretagne nam nu den titel van Roomsch-Koningin aan.

Dat was echter niet van de gading van koning Karel VIII, die als leenheer buiten zich om niet eene beslissing van dezen aard wilde genomen zien, en dan eene dergelijke verbintenis! Waarschijnlijk zal hij, steeds meer zelfstandig geworden, den raad van Anna van Beaujeu, „la grande madame" niet noodig

1) U l m a n n, S. 86 f 9, S. 113. 6 April 1490, dood van Matthias van Hongarije te Weenen.

gehad hebben, al was haar invloed merkbaar, ook bij het spel, dat nu ging volgen.

Een oogenblik had het zelfs geschenen alsof zij voor haren broeder de hand wilde aannemen van Johanna van Arragon [1]; eerst was van Spaansche zijde de oudste dochter Catharina voorgesteld, maar die werd later voor den prins van Wales bestemd, doch zeer spoedig keerde zij weer terug in de richting van Bretagne, dat toch het einddoel zijn moest. Waren de Nederlanden door het huwelijk van Maria met Maximiliaan ontsnapt, Bretagne moest door den persoonlijken band van zijne hertogin met den koning van Frankrijk, aan dat land voor goed worden teruggebracht. En lang mocht niet worden gedraald want reeds was er weer een verdrag tot stand gekomen tusschen Maximiliaan en Hendrik, en wel te Oking (11 Nov. 1490) [2]. Ook had deze laatste zich weer (met het oog op het engelsch-spaansche huwelijk) opnieuw met de spaansche koningen verbonden, doch moest hij nu in den strijd tegen Frankrijk op den voorgrond komen, daar ook deze bondgenooten werden teruggehouden.

Gelijk Oostenrijk-Hongarije den Roomsch-Koning vast hield, zoo dwongen de Mooren Ferdinand en Isabella tot inspanning van alle krachten, daar na Almeria en het gebied van El Zagal, ten Oosten van Grenada, dit laatste steunpunt der Moorenheerschappij op het Pyreneesch schiereiland aan de beurt lag [3]. De fransche taktiek zal het dus, mits handig gevoerd, niet te moeielijk behoeven te hebben. Als zij eerst maar het wantrouwen tusschen Hendrik en de spaansche koningen gaande maakt, dan is haar eerste stap gedaan. De Roomsch-Koning mag vooral niet te Rennes komen. Zoolang het huwelijk niet daadwerkelijk voltrokken is, moet dit verhinderd en zoodoende de bretonsche erfdochter geheel afgezonderd en dan met geweld het terrein wat nog het

---

1) Bergenroth, Calendar of Letters etc. relatives to the negociations between England and Spain LX en LXXI. Zoo werd anderzijds voor de hertogin van Bretagne van spaansch-engelsche zijde gedacht aan een huwelijk tusschen haar en don Juan, vermoedelijk alleen om dat van Maximiliaan, die zijnen bondgenooten te Frankfort immers was afgevallen, te verhinderen. Vgl. Bergenroth p. 29 (Bericht van den spaanschen gezant te Londen, De Puebla).

2) Rymer XII, 393. Du Mont I, 748. Godefroy, Preuves, p. 605.

3) W. Busch, England unter den Tudors, S. 62.

op weg daarheen in de bergengte ontstanen strijd, vervaardigd door Brant [1]), die slechts op de gelegenheid wachtte om te doen uitkomen, hoe juist hij had voorspeld, kan men eene levendige beschrijving vinden van de bijzonderheden van dit gevecht, dat, ondanks dapperen tegenstand, eindigde met een besliste nederlaag der Franschen, die verrast waren en dat in meer dan éen opzicht een tegenhanger van dat van Bethune genoemd kan worden. Beide slagen waren trouwens even arm aan onmiddellijke gevolgen.

Toch zullen deze krijgsbedrijven en de voortzetting daarvan met gelijk succès zeker wel druk geoefend hebben op Karel VIII, al wendde deze alleen vredelievende gezindheid voor. Trouwens dat die vredelievende gezindheid ook maar zeer betrekkelijk was, was reeds gebleken. Of zou het voor iemand ooit aannemelijk geweest zijn te veronderstellen, dat andere drijfveeren Karel er toe brachten, om land af te staan en met geld en eer te smijten, dan die, voortgekomen uit de lust om zoo spoedig mogelijk naar alle kanten het pad vrij te hebben, om zich te storten in het dwaze, door zijn vader alle aanbiedingen ten spijt steeds vermeden italiaansche avontuur, waardoor de onbezonnen vorst, door slechte raadgevers geleid, de Napelsche erfenis der Anjous hoopte te verwerven, maar waardoor hij in werkelijkheid een reeks van rampen over zijn eigen volk en de schoone italiaansche landen voor een lang tijdperk zou ontketenen? Maar Karel zag niet vooruit en dacht slechts aan toerustingen voor zijnen tocht. Om dien nu gerust te kunnen voorbereiden en uit te voeren, kocht hij eenige vredesverdragen met de eer en het geld van het land.

Ja, zelfs grondgebied gaf hij zonder veel moeite prijs, Rousillon en Cerdaignac nl., waarop Spanje reeds zoo lang aasde. Het is waar, Ferdinand en Isabella zouden anders geduchte tegenstanders van hem hebben kunnen worden, vooral na den val van Grenada (2 Jan. 1492), waarmee de spaansche koningen, sinds de katholieke genaamd, de kroon op hunne langdurige inspanning zetten [2]).

---

1) Liliencron a. a. O. S. 309 (No. 183).

2) Het verdrag te Barcelona werd den 19den Januari 1493 gesloten: du Mont I 770. Eene merkwaardige bepaling was, dat de spaansche koningen Karel hulp beloofden, voornamelijk tegen zijne oude vijanden de Engelschen en tegen den Roomsch-Koning, en hunne kinderen niet aan dezen of zijnen kinderen zouden uithuwen.

Nog meer dan op dezen bondgenoot had de Roomsch-Koning, na het weinige resultaat zijner bemoeiingen bij de Rijksvorsten, gerekend op de medewerking van Hendrik VIII. Inderdaad landden engelsche troepen, maar het was zonder hunne hulp dat Wilwolt van Schaumburg Atrecht overviel en hij, gelijk andere bevelhebbers van Albrecht van Saksen, hunne successen moesten bevechten. Deze zelf behaalde het voornaamste. Sluis nl., waarheen zich ook de laatste hollandsche Hoeken hadden teruggetrokken, dapper verdedigd door Philips van Kleef[1]), totdat het springen van een kruithuis het dappere garnizoen alle verdere hoop ontnam, Sluis moest zich aan hertog Albrecht overgeven, die bij dit beleg werkelijk gesteund is door eene engelsche vloot onder Poynings, welke samenwerkte met die van Philips van Bourgondië, heer van Beveren, admiraal der Nederlanden. Maar verder deden de Britten niets en Albrecht had alleen de laatste hand te slaan aan het werk ter bevrediging van den al jaren gevoerden krijg. Doch na Sluis en het eveneens neergeslagen Gent kon het Albrecht niet meer moeilijk vallen de opstandelingen tot gehoorzaamheid terug te brengen, temeer daar hij al vroeger een opstand van de westfriesche en kennemer boeren, bekend onder den naam van het Kaas- en Broodvolk, had onderdrukt. In 1492 was het verzet alom gebroken en de gehoorzaamheid aan den Roomsch-Koning, dank zij het beleid van den dapperen Saksenhertog, overal hersteld.

De werkeloosheid der Engelschen was te verklaren. Het was hun koning geen ernst met de zaak en het betrekken van een kamp om Boulogne was niet veel meer geweest dan eene schijnbeweging om zijn figuur te redden voor zijn volk en zich

1) Philips van Kleef, heer van Ravenstein, zoon van Adolf, hertog van Kleef, moest toen, bij verdrag van 13 October, den Roomsch-Koning en aartshertog Philips trouw zweren, als wanneer hij van den rijksban zou ontslagen worden en blijven in het bezit van de stad Sluis, totdat de aartshertog Philips den leeftijd van 18 jaren zou hebben bereikt; hij zou van die stad uit niemand meer, Nederlanders noch Engelschen, schade doen, maar zijne jaargelden en goederen zouden hem worden weergegeven. Twee jaren na het sluiten van dezen vrede, bezocht Philips van Kleef den Roomsch-Koning te Antwerpen, door wien hij zeer minzaam ontvangen werd; vervolgens begaf hij zich naar Frankrijk, waar hij sedert onderscheidene hooge krijgsambten bekleedde. Als gouverneur van Genua is hij overleden. Zie Biogr. Wdb. van v. d. Aa en vgl. Noot op blz. 50 over zijne vermaarde, krijgskundige verhandeling.

gerechtvaardigd te achten voor de aanvrage der gelden van het Parlement. Niet om roem of bezit was het Hendrik VII te doen, alleen om geld. Karel VIII had dus gemakkelijk spel met den Tudor en te Etaples was de formule voor den vrede spoedig gevonden. Die vrede kwam daar dan ook spoedig tot stand, tot verontwaardiging van Maximiliaan, die nog verergerde bij den snel daarop gevolgden vrede van Barcelona, maar welke opwelling toch niet geheel gerechtvaardigd scheen met het oog op zijne eigen houding in 1489.

Zoo bleef, mokkend, de Roomsch-Koning alleen over. Wat moest hij doen? Overal onrust in het Rijk, eene invallende beweging der Turken gevreesd, zijn vader oud en ziekelijk, de Rijksvorsten ongeneigd verder nog subsidiën toe te staan, ook al hadden zijne wapenen in Bourgondië voorspoed, ook al kreeg de hertog van Saksen in de Nederlanden de handen langzamerhand meer ruim om zich desnoods tegen Frankrijk te kunnen richten.

Anderzijds zagen we, welk een verlangen naar vrede Karel VIII bezielde. Offers had hij overgehad voor dien met Spanje en Engeland; wanneer hij, met Margaretha, ook hare landen teruggaf, dan zou hij toch eigenlijk ook niets doen in strijd met, laat staan verder gaan dan de vrede van Atrecht. Zoo naderden beiden elkaar, Maximiliaan, ietwat bekoeld door de voor hem minder gunstige omstandigheden in het Rijk, en Karel, die toch Artois en Franche-Comté niet kon veroveren [1]). En het duürde dan ook niet lang, of de vrede kwam te Senlis in dezen geest tot stand. Spoedig daarop werd zij bekrachtigd. (23 Mei 1493) [2]).

Dus gaf Karel Artois en het graafschap Bourgondië terug, benevens Charolais en de heerlijkheid Noyers, behoudens de leenheerlijke rechten over beide eerste. Hesdin, Aire en Bethune zouden onder bewaking blijven van d'Esquerdes, maarschalk van Frankrijk, totdat aartshertog Philips den leeftijd van 20 jaren zal hebben bereikt, hetgeen zijn zal den voorlaatsten dag voor de geboorte van Johannes den Dooper, in het jaar 1498. Op dien

1) Terecht wijst Ulmann (I 174, Noot 1) voorstellingen af als te vinden zijn bij Cherrier I 247, als zou Frankrijk (speciaal, wat Franche-Comté betreft) gebied hebben afgestaan, wezenlijk (actuellement) bezet door de fransche troepen.

2) Du Mont I 762 Preuves; Commynes-Lenglet p. 23; E. Münch: Margaretha von Oesterreich S. 380 f.

leeftijd zal hij leenhulde bewijzen voor de landen van 's konings souvereiniteit. De koning van Frankrijk behoudt de graafschappen van Mâcon, Auxerrois en Bar-sur-Seine.

Na de bevrijding en teruggave van vrouwe Margaretha met hare genoemde landen, zullen de vorsten, heeren, steden en gemeenten van Frankrijk kwijtgescholden zijn van hun beëedigde en bezegelde verklaringen, door hem in 1482 gezonden, wat dus betreft die teruggave van de landen en ook van de persoon van Margaretha. Ook Margaretha van Engeland, de hertogin-weduwe van Bourgondië, zal in dien vrede begrepen zijn.

In een afzonderlijk artikel, aan het vredesverdrag van Senlis toegevoegd, zien de gezanten van Maximiliaan: Willem, bisschop van Eichstadt, Christoffel, markgraaf van Baden, de gouverneur van het hertogdom Luxemburg, Engelbert van Nassau [1]), gouverneur van Vlaanderen, Frederik, graaf van Zollern, Jan van Bergen, heer van Walhain, Wolfgang, heer van Polheim, Antoine Rolin, heer van Aymeries, groot-baljuw van Henegouwen, Frans van Busleyden, proost van Luik en van St. Donaat te Brugge e. a., voor hem af van den titel van „hertog van Bretagne", die hem toch voortaan nutteloos was geworden en van alle rechten daarop en ook van alle vroegere afspraken betreffende het huwelijk; en tevens Margaretha zelve zullen zij ervan doen afzien.

Maximiliaan mocht tevreden zijn. Hierop waren dan ten slotte de bemoeiingen van heerschzuchtige volksleiders uitgeloopen, die een vrede hadden geschapen, welke ten slotte toch den vader niet binden kon en een strijd te voorschijn moest roepen, waarvan het jonge prinsesje, zijne dochter, het slachtoffer was. Margaretha [2])

1) Deze was in 1489 tegen een zeer hoogen losprijs vrijgelaten en diende Maximiliaan en Albrecht daarna weer ijverig als krijgsman en als diplomaat. Zoo heeft hij zich ook vroeg beijverd Karel VIII er toe te brengen Margaretha aan haar vader terug te zenden; „cequi seroit un grand commencement de bien", zoo heet het in een schrijven van hem aan den koning dat door baron Kervijn de Lettenhove ontleend is aan de Documents français à Saint-Petersbourg (Lettres et négocations de Philippe de Comines) II p. 82. 1479. De datum, 29 Juni 1479, dien Kervijn aan dit schrijven toekent, is natuurlijk eene drukfout.

2) Er wordt verhaald, dat Margaretha een voorgevoel had gehad van hetgeen stond te gebeuren. Men had haar, toen het huwelijk van Karel met Anna gesloten, maar nog niet bekend was, treurig in den tuin van het kasteel te Amboise zien binnengaan. In den droom had zij gemeend, vertelde zij aan de hofdames, dat zij een zeer schitterenden en zeer grooten edelsteen verloor. Dien edelsteen heeft zij werkelijk moeten

moet voor haren leeftijd reeds vrij rijp van geest zijn geweest, doch ook zonder dat, zou zij het grievende der ondervonden behandeling gevoeld hebben.

Hare moeder had zij moeten verliezen, zonder haar nog goed gekend te hebben, zeer zeker een onherstelbaar verlies; maar de herinnering aan *deze* teleurstelling, de eerste van eene reeks, zou haar haar heele leven bijblijven. Gaf zij niet reeds blijken van dat vroeg ontwikkelde verstand, van dien zoo eigenaardig in ietwat droefgeestigen humor gedoopten geest, die mengeling van gevatte ironie en treffend gemoedsleven, die haar steeds zal blijven kenmerken, die een zeer bijzondere karaktertrek van hare gedichten uitmaakt? Een enkel staaltje van die gevatheid. Toen aan tafel de opmerking gemaakt werd, dat het seizoen zoo ongunstig was geweest, dat niets had willen rijpen, ook niet de druiven van den wijngaard, die groenen wijn leverden, antwoordde zij: „ce n'est pas étonnant, les vins sont verts, les serments n'ayant rien valu" [1]).

Hieruit bleek ook, hoe gekrenkt zij zich gevoelde. De vrouwe van Segré trachtte haar te troosten: „Madame, laat U dat niet verdrieten; gij zijt de dochter van een grooten koning, het kan niet anders, of ge wordt nog eens eene groote vorstin; al hebt gij dezen koning niet kunnen krijgen, ge zult er niet minder een ander om hebben?" Later is aan die woorden eene booze uitlegging gegeven en werd gezegde vrouwe van Segré het opzet toegekend, als zou zij aan Margaretha gezegd hebben, dat

verliezen: het was de kroon van Frankrijk (Geschichte der romanischen und germanische Völker von 1494 bis 1515 von Leopold von Ranke, Dritte Auflage. S. 6 Leipzig 1885). In dien tijd was men royaal met droomen. Zoo wordt terzelfder tijd haar een andere droom toegekend. Zij verbeeldde zich nl. in een park te wezen, waarin een madelief (marguerite) geplant was, aan hare zorgen toevertrouwd; doch, ofschoon zij er zoo zorgvuldig mogelijk op paste, was een ezel (asne) gekomen, die, na haar verscheiden schoppen gegeven te hebben, eindelijk de bloem had opgeslokt. Margaretha was hierover een tijdlang zeer ontdaan en de echtverbintenis van Karel VIII met Anna van Bretagne, en Margaretha's terugzending, waren spoedig hierop gevolgd. Van Wijn's verhaal (Bijv. en Aanm. Y. Wagenaar's V^e deel bl. II noot c) is, evenals het bovenstaande van Ranke, ontleend aan Pasquier: Recherches de la France.

1) De Maulde Histoire de Louis XII p. 265; Mémoires sur Charles VIII in de Collection Cimber et Dangou, I p. 198.

zij koningin Anna wilde vergiftigen, welk bericht door Margaretha later aan den prins van Oranje zou zijn medegedeeld, die het aan de koningin overbracht. De zoo schandelijk hierdoor getroffen vrouwe van Segré heeft zich daarover ten heftigste bij den koning beklaagd. Uit de getuigenverhooren bleek, dat de heer en vrouwe van Segré, hoewel tegen hun zin, op last des konings, Margaretha tot het laatst toe, d. w. z. tot Valenciennes hadden begeleid en dat het geenszins vaststond, dat Margaretha zich had beklaagd, doch alleen in vertrouwen tot mevrouw van Segré gezegd had, dat zij bedroefd was en het haar zeer mishaagde zóó naar Vlaanderen te moeten terugkeeren. Hierop zouden dan woorden van de vrouwe van Segré gevolgd zijn, met Margaretha's antwoord daarop: „Comment pourroit-il faire? Le Roy est marié et la Reine a un enfant" [1]). Hierop had de vrouwe van Segré weer doen hooren: „Ne vous souciez de cela: l'on videra bien cette affaire", of „l'on vous en deffera bien", of iets van dien aard. Dat waren dan vooral de geïncrimineerde woorden geweest, waaruit men gif had zoeken te zuigen, terwijl het lang niet vaststaat, dat ze (laat staan in dien vorm) gesproken waren.

Geen der opgeroepen getuigen kon de beschuldiging waar maken, ondanks het scherpste verhoor [2]).

Het laat zich denken, dat de jeugdige prinses een hartelijk afscheid nam van den heer en vrouwe van Segré en de andere dames en heeren van haar gevolg, met wie ze van Blois vertrokken was over Melun en Amiens, waar men eerst gehoopt had haar over te geven, en zoo in Meaulx aangekomen was. Zoo werd zij tot het laatste toe met alle »égards" behandeld.

Ook koningin Anna liet zich van sympathieke zijde kennen en zocht alle middelen om haar zooveel mogelijk de beleediging te doen vergeten, die zij ondervond; ook door geschenken. Zoo schonk zij haar een gouden hoofdsieraad en dito ringen en kleinoodiën; zij toonde ook later welwillendheid en ondervond

---

1) Karel Orland, geboren 10 October 1492, evenals nog twee andere zoons en eene dochter, in de eerste levensjaren overleden.

2) Procédures politiques du règne de Louis XII, p. 110 S., p. 113. ed. de Maulde (Coll. des Doc. inéd. sur l'hist. de France). Het gold hier het proces tegen de maarschalk van Gié, waaruit we ongezocht eenige bijzonderheden leeren kennen over den terugkeer van Margaretha.

die op hare beurt [1]). Een uitvoerige inventaris van kleinoodiën enz., welke door de fransche begeleiders van Margaretha aan hun opvolgers te Valenciennes (14 Juni 1493) overhandigd werden, bevindt zich in de K. K. Arch. te Weenen [2]). Dit was dan het einde van de comedie, die in eene tragedie was omgezet.

De geschiedschrijvers stellen allen vast, dat Margaretha kalm van uiterlijk, innerlijk vol wrok tegen Frankrijk, is teruggekeerd. We zullen daarop niet verder ingaan, doch liever er nog eens den nadruk op leggen, hoe, tengevolge van haren aangeboren aanleg, door hare in dat land gekregen opvoeding de kiemen gelegd zijn van hare, later de heele wereld verrassende, ontwikkeling en begaafden kunstzin. Daar te Amboise heeft zij muziek en dans leeren liefhebben, den dans, dien zij eens, als regentes aan het hof te Mechelen en te Brussel inheemsch en populair zal maken, hartstochtelijk beminnares van den dans als zij van klein kind af aan geweest was, zooals zij ook de muziek grondig leerde kennen. De misschien wel van haren vader geerfde liefde voor de fraaie letteren heeft zij op allerlei wijzen aangekweekt en niet lang zal het meer duren of de eerste gedichtjes vloeiden uit hare pen [3]).

---

1) Le Roux-de-Lincy: Vie de la Reine Anne de Bretagne, Femme des Rois de France Charles XIII et Louis XII, I 109 (1860). Vgl. daarmee, onder de Bijlage no. 2: Extraits des Comtes g. IV. (Objets divers IV 202. 4).

2) Dit origineel uitgegeven bij Lichnowsky: Geschichte des Hauses Habsburg bd. 8. m. 26.

3) Zoo wordt haar, toen zij vrij was, het volgende lang niet onverdienstelijke gedichtje toegekend, dat een klacht behelst over hare terugwijzing uit Frankrijk:

Moy Marguérite, de toute fleur le chois,
Ay este myse au grand vergier franchois
Pour demourer et croistre,
Que je fus grande auprès la fleur de lys.
La ay receu tous bien,
La ay vus joustes, danses et tournois.
Que ces grans biens me sont prins et faillis,
Pas n'en doivent les mins estre jolis.
Je y ai esté noblement aousee,
Plus de dix ans de noble rouee,
Cuydant estre royne et espousée
Au roy Charles et couronne porter.
Mais bien parchois, que je suis abusée,
Par quoy dois estre en mon coeur doloriée,

Maar het einde was dan toch eene pijnlijke teleurstelling geweest, waarvan de herinnering niet zou verdwijnen, een van die „regretz" en „infortunes", waarvan Margaretha's poëzie zou overvloeien — spiegelbeeld in dezen van haar leven. Ook haar getrouwe Molinet kon niet zwijgend over zulk eene gebeurtenis heenloopen (evenmin als Le Maire de Belges), en „Le Retour de Madame" is lang niet een van zijne minste gedichten geweest [1]).

Het had nog erger kunnen afloopen, als Karel VIII er tenminste in geslaagd zou zijn te doen, wat hem een oogenblik werd toegedicht, Margaretha nl. terug te houden, niet meer om haar tot vrouw te nemen, maar alleen als waarborg en pand, om geen onrechtvaardigen oorlog te krijgen met Maximiliaan en aartshertog Philips [2]). Zoo'n vaart heeft het gelukkig niet geloopen.

Den 12en Juni 1493 konden de gezanten van Maximiliaan en zijn zoon te St. Quentin een stuk teekenen, waarin verklaard werd, overeenkomstig den inhoud van den vrede van Senlis, dat Margaretha hun in die stad op gezegden dag eervol was overgegeven en in handen gesteld door de afgevaardigden van den Koning van Frankrijk, vrij van alle banden des huwelijks en van alle verplichtingen, van hetwelk zij daarbij eene beëedigde verklaring afleggen uit naam van Maximiliaan en Philips, voor wie zij borg staan [3]).

Car de par luy ay esté réfusée
Et si m'a fait hors de vergier bouter.

Door de Cherrier afgedrukt. o. c. p. 249 Noot 2, naar een in de Mémoires de l'Académie de Dyon 1861 p. 120 uitgegeven brusselsch handschrift.

1) Minder bekend dan de „le Retour de madame Marguerite" is het werk van een rijmelaar, wiens gedicht, eveneens betrekking hebbende op de breuk van het huwelijk van Margaretha en den Koning, onder den titel „Le malheur de France" als tegenhanger van het eerstgenoemd gedicht opgeld moest doen. (E. Münch: Margaretha von Oesterreich). Het is gedrukt in een bundel: Danse aux aveugles, et autres Poésies du XVe siècle. Lille 1748.

2) In het bovengenoemde verslag van Contarini p. 24.

3) De „Acte de délivrance" (ook de verklaring van de prinses zelve) bij Godefroy p. 656, du Mont, I 776. Verder de verklaring dat Karel VIII nu „quitte" is, van Maximiliaan en Philips, gevolgd door de verklaring van Margaretha, eveneens beëedigd en op de Heilige Evangeliën bezworen in tegenwoordigheid van de fransche gezanten, die ook hun getuigenis opstellen (Paris Archives Nat. J. 1039 no. 30, no. 31); de fransche verklaring is gedateerd 12 Juni 1493, in de stad Vendeuil in de diocees van Kamerijk, buiten de grenzen van het koninkrijk. Een handschrift van de bijgenoemde verklaring van de gezanten

De fransche gezanten waren daarop vertrokken. Van de fransche dames en heeren van haar gevolg had de jeugdige vorstin een hartelijk afscheid genomen. Ook zij liet zich niet onbetuigd, waar het gold prachtige geschenken te geven [1]), vooral hare getrouwe Segrés, die gaarne het laatste afscheid hadden vermeden, werden bedacht. Dit laatste was dan ook begrijpelijker wijze zeer treffend; heel wat „larmes plorées d'ung quartier et d'autre", gelijk Molinet het uitdrukt [2]), onder veel „getraen van teerheijdt", volgens de typische zegswijze van de meermalen aangehaalde Chronycke van Vlaanderen [3]).

Hadden, gelijk gezegd, de fransche gezanten reeds in Kamerijk rechtsomkeer gemaakt, bovenbedoeld afscheid van het gevolg had plaats te Valenciennes. Reeds in Kamerijk hadden de burgers Margaretha met jubel begroet. „Noël, Noël"! met dezen echt franschen kreet hadden zij haar verwelkomd, doch de jeugdige vrouwe gaf hun op ietwat gekwetsten toon te verstaan, dat zij niet „Noël" moesten roepen, maar „vive Bourgogne"! Den dag daarop was men in Valenciennes aangekomen, waar de bevolking ondubbelzinnige blijken gaf van vreugde over het terugzien van haar prinsesje, dat zij als driejarig kind had zien heengaan en nu als dertienjarige zag terugkeeren. De aanzienlijksten der stad trokken haar tegemoet, allen gekleed in witte gewaden en gezeten op, met rijke schabrakken opgetuigde, paarden. De straten waren prachtig versierd en door fakkels verlicht. De markt was herschapen in een bloementuin. De ambachten werden gedwongen verschillende spelen op te voeren, waarvan de voornaamste waren: „de Wijding van den Roomsch-Koning", „Pegasus, vliegende in de lucht", „Daniel en Habacuc", „de Vijf dwaze en de Vijf vroede Maegden" en ten slotte, een jong meisje uit eene madeliefje tredend. Dan verder speelde men een stuk, waarin men den dauphin Karel zag, die eene kroon van „marguerites" droeg, en de prinses, het voorhoofd

---

van Maximiliaan en Philips, in de Bibl. Nat. fonds français, 6544. Recueil de pièces historiques du XVe et du XVIe siècle).

1) Zie de opsomming by Le Glay Analectes historiques p. 165 S. Wel niemand scheen overgeslagen.

2) IV, 589.

3) blz. 147. Zie over de bevrijding van Marg. te Vendeuil op de grenzen van het Kamerijksche in een molen en het daarop gevolgde: Le Glay Notice p. 424—426.

versierd met een diadeem van goudstukken, Carolusstukken genaamd. Hoe echter de jeugdige vorstin toen die toespeling, goed bedoeld, doch onhandig, gesmaakt zal hebben! Wel evenmin vermoeden we, als der hertogin-weduwe, hare grootmoeder, die haar al in Kamerijk ontvangen had [1]). De vrouw van den Grooten Bastaard, mevrouw van Ravenstein, de prinses van Tarente, talrijke gezantschappen uit Duitschland, Frankrijk en andere landen hadden al die heerlijkheid bijgewoond. Als eene bijzonderheid daarvan kan nog gewezen worden op eene schoone poort, waar Margaretha door heen moest, geheel van brood, „ende 't voorsz. Broot was al ghedeelt den Armen". De schrijver, aan wien dat bericht is ontleend [2]), herinnert er aan, hoe Van Wijn in zijn Huiszittend Leven als zijne meening heeft uitgesproken, dat men hierdoor te kennen heeft willen geven, hoe men met haar die zeer geliefd werd, den laatsten kruimel broods wilde deelen, doch de mogelijkheid hiervan erkennende, voegde hij er te recht aan toe, dat de armen een waar genot hadden van de feestelijke vreugde en deze daardoor niet weinig veredeld werd. Daarop, nadat de laatste Franschen verdwenen waren, verliet Margaretha het paleis van den bisschop, waar zij gelogeerd had, om verder de terugreis door hare bourgondische landen te vervolgen. Een oogenblik scheen zij nog eenig gevaar te hebben geloopen, nl. om in handen te vallen van muitzieke duitsche soldeniers [3]), die, door zich van haar meester te maken, haar toen in Oostenrijk vertoevenden vader wilden dwingen, hun de lang verschuldigde soldij uit te betalen. Wilwolt von Schaumburg wist die ontevreden, inderdaad ook zeer slecht betaalde mannen tot bedaren te brengen en aan zijn beleid was het te danken, dat dit gevaar, zoo het al werkelijk ernstig gedreigd had, verdween.

1) Bulletins de la Commission Royale d'Histoire 4me Série T. XVI p. 481 (naar het „deuxieme volume des Mémoires de la ville de Vallenciennes par Johan Cocqueau" p. 405).

2) R. R. R. in de Fakkel" (V, 63—64).

3) Ulmann 176—177.

HOOFDSTUK III.

Het spaansche huwelijk.

De stad Bergen in Henegouwen wilde voor Kamerijk niet onder doen. Zondag 16 Juni deed Margaretha er haren intocht, begeleid door de jonge lieden van de stad, allen te paard, terwijl de Raad haar was tegemoet getrokken. Ook hier weer prachtig versierde straten en stichtelijke schouwspelen, door de Rederijkers vertoond. Aan draperieën ontbrak het evenmin als aan eerebogen; schoolkinderen zongen; de prinses zou het verlangen te kennen gegeven hebben nog eens de mysteriën te zien „des exemples des heurs" en een algemeene optocht der geestelijkheid trok door de stad. Kortom, ook in deze stad was de vreugde algemeen over het weerzien van de vorstin, die eenige dagen verwijlde bij de stiftsdames van Saint Waudrin en daarna uit Bergen, dat haar twee stoopen wijn en twee zilveren kannen met de stadswapenen vereerde, naar Brussel vertrok. Ook Mechelen, de verblijfplaats van Margaretha van York en bestemd het ook van hare kleindochter te worden, benevens andere steden werden bezocht. Zoo leerde het volk tevens zijn prinsesje kennen, waartoe ze later trouwens gelegenheid te over geven zal. Veelal vergezelt zij haren broeder Philips, ook op diens huldigingsreis, toen hij in 1494 meerderjarig en heer werd [1]). Philips schijnt de beleediging, zijne zuster in Frankrijk aangedaan, eveneens hoog te hebben opgenomen.

---

1) Uit een Antwerpsch Kroniekje: 1493, Margaretha viert met haren broeder het Kerstfeest te Mechelen; 1494 (o. st.), zij houden Paschen in die stad en Pinksteren in Henegouwen.

Gelegenheidsdichtwerk, dikwijls slechts rijmelarij duidt hierop, waarin op ruwen toon de bewoners der Nederlanden, als de „Namurrois puissans", de „Zélandais doubtans", de „Hennuers parfaits", tot wraak worden opgeroepen. Zij moeten zich hun vorst waardig betoonen, aan wien de leeuw en de adelaar het leven gegeven hebben, aartshertog Philips, wiens schoon gelaat en voorkomen door iedereen gaarne gezien, dan bezongen worden [1]).

Trouwens ook zijne zuster begon eene hoogst aantrekkelijke verschijning te worden. Steeds aanvallig kind, ontwikkelde zij zich schoon en bewonderenswaardig. Doch niet alleen lichamelijk, maar ook in het geestelijke, dat zij reeds zoozeer boven het uiterlijke verkoos, dat zij zelfs den raad harer geneesheeren om hare gezondheid te ontzien in den wind sloeg, verklarende, hoe zij den geest stelde boven het lichaam. Hier, in de Nederlanden ging zij voort op de in Frankrijk reeds ingeslagen wegen. Vele kundigheden had zij reeds opgedaan en deed zij nog dagelijks op.

Maar of zij, behalve de kennis van het Fransch en het Latijn, ook die van de volkstaal, het Dietsch, de taal van verreweg de meerderheid van de bewoners der „lage landen", zich heeft leeren eigen maken, gedurende de vier jaren, die zij er nu ongeveer zal doorbrengen, meestal in Namen [2]), blijkt uit niets.

Overigens behoefde zij die taal niet, om te kunnen genieten van de „Chansons de geste", de groote epopeeën van Roland en de andere helden van Roncevalles, van de „avonturen-romans", die merkwaardige verhalen van de wonderlijke lotgevallen van de schitterende ridders van koning Arthur en de Ronde Tafel, die evenals de Oostersche sagenboeken, naast vele klassieken, eene belangrijke plaats gaan innemen in hare later zoo beroemde boekerij. De teekenlessen van Jan Perréal, wiens naam verbonden is aan of met hare kerk te Brou, zal zij nu niet vergeten hebben, Jan Perréal, wien ook aanleg voor de schilderkunst wordt toe-

---

1) Discours Préliminaire par De Reiffenberg (Hist. des Troubles des Pays-Bas par v. d. Vynckt p. XXXIII).

2) In de litteratuur komt weinig of niets voor over dat verblijf van Marg. te Namen. Doch, ofschoon blijkens een onderzoek, dat de archivaris op mijn verzoek wel heeft willen instellen, ook de Rekeningen dier stad ervan zwijgen — evenals trouwens de kronieken voor zoover ik weet — staat het toch vast, dat de prinses gedurende dezen tijd meestal op het kasteel van de genoemde stad gewoond heeft. Vgl. De Marne, Histoire du comté de Namur, p. 493.

gekend. Hoe zij ook deze kunsten en hare beoefenaars in bescherming neemt, zal hare geheele verdere levensgeschiedenis kunnen bewijzen [1]). Zoo gaat het geestelijk leven van den tijd niet geheel meer buiten Margaretha om en geeft het haar gelegenheid volop om zich verder te ontwikkelen.

En hoe rijk en merkwaardig was het alom, toen de vijftiende eeuw zich ging opmaken hare plaats af te staan aan hare opvolgster. De Renaissance was nog in vollen gang. Begonnen in Italië, nog steeds haar uitgangs- zoowel als haar middenpunt, begon zij haren weg naar de noordelijke landen te nemen. Eene wedergeboorte op allerlei gebied. Over alles stort zich een nieuwe geest uit, een geest van zelfstandig onderzoek, die aanleiding geeft tot menige omwenteling op het terrein des denkens, ook op dat der kunst.

Ja, soms schijnt het, alsof de praktijk de nieuwe theorieën reeds vooruitloopt. Voordat Machiavelli zijn boek „Il Principe" schrijft (1514), zijn zijn beginselen reeds in de staatkunde der europeesche vorsten en staatslieden doorgedrongen. De kunst der diplomatie dagteekent nog van de vijftiende eeuw: het werken nl. met vaste combinaties, het zich richten daarbij naar zekere leidende beginselen. Het bestudeeren van het daarvoor noodige materieel geschiedt ter plaatse zelf door bezoldigde agenten, gezanten, eerst met tijdelijke zendingen belast, later meer aan vaste posten gebonden. Italië, en in Italië Venetië, gaat hierbij voor, en zijn vertegenwoordigers worden weldra aan de voornaamste hoven aangetroffen, waar hunne scherpziendheid en hun goud de dichte weefsels der nationale en internationale politiek trachten te doorboren, en van waar zij hunne, van diepe menschenkennis sprekende rapporten — belangrijke getuigenissen van degelijke studie van de zeden en sociale toestanden in het land, waar zij vertoefden — geregeld aan hunne overheden opzenden. Venetië zelf, de machtige handelsrepubliek tusschen Turkije en Spanje, was op zijne beurt de belangrijkste diplomatieke post voor dit laatste land, dat onder de roemrijke regeering der katholieke koningen het eerst dat voorbeeld is gaan volgen. We troffen reeds te Londen een Spaansch gezant, dr. de Puebla, aan, die daar jaren lang voor zijne regeering werkzaam is.

---

1) F. Thibaut: Marguerite d'Autriche et Jehan Lemaire de Belges, p. 14. (Paris 1888).

En wat in de Turkenwereld voorvalt, kan in het algemeen voor Europa, evenmin als voor Venetië of Spanje, onverschillig zijn. Na den val van Constantinopel wordt voortdurend het Rijk, hierin een voorpost voor de Christenheid, door de Halve Maan bedreigd. In deze laatste decenniën der 15e eeuw reeds vallen de Turken herhaaldelijk in de oostenrijksche grenslanden. In deze jaren moeten meer dan eens Stiermarken en Krain het deerlijk ontgelden en de Turkenplaag is eene der oorzaken, die Maximiliaan beletten eindelijk weer naar het Westen terug te keeren, waar hij zijn zoon in geen vijf, zijne pas teruggekeerde dochter zelfs in geen veertien jaar gezien heeft. Alle voorstellingen, alsof Maximiliaan haar dadelijk bij haren terugkeer gaat verwelkomen of dat zij zich onmiddellijk naar haren vader zou hebben begeven [1]), zijn dan ook onjuist.

Niet zoo bewust doen zich al deze nieuwe denkbeelden aan de prinses of aan hare tijdgenooten voor; de toepassing schijnt aan plotseling ontstane behoeften te voldoen, en als in 1495 de groote Ligue (van Venetië) tegen Frankrijk ontstaat, waarvan de vroegere slechts een voorspel vormen, staat het duidelijk vast: er is eene europeesche staatkunde, welker doel het reeds is te waken voor het evenwicht, dat door genoemd land tengevolge van zijn optreden in Italië verstoord schijnt.

Terwijl de vorsten naar buiten hun evenwicht willen vestigen — Karel VIII draagt zelfs denkbeelden van een oostersch keizerschap in zich rond — is binnenslands in Frankrijk, sinds Lodewijk XI, de moderne monarchale staat zich beginnen te grondvesten en vast te zetten. In Engeland is juist de regeering van Hendrik VII in dit opzicht kenmerkend, daar zij, wankel als zij bij zijn optreden scheen tegenover de gevaren van binnen- en buitenland, onder instemming van eene vorstelijke persoonlijkheid als de intrigante weduwe van Karel den Stoute, van stokende kroonpretendenten en van hun in het binnenland nog steeds woeligen aanhang, bij zijn dood voor goed gevestigd was. Die regeering was thans machtiger dan ooit, hoewel het Parlement, en daardoor de volksmeening, in dit land toch steeds een invloedrijke factor bleef. Op het spaansche schiereiland houdt met de regeering van Ferdinand en Isabella de afzonderlijke rol der verschillende

1) O. a. bij Thibaut o. c. p. 15.

spaansche staatjes op; als de Moorenheerschappij met Grenada gevallen is, zijn de nabuurstaten Castilië en Aragon machtiger dan ooit, steeds — vooral Castilië — hechter aan de kroon geklonken, naarmate de macht der Cortez daalde. Nauw verbonden met Rome, ofschoon niet te zeer in den zin van afhankelijkheid van den Heiligen Stoel, vooral niet, toen die na den dood van paus Innocentius VIII in 1492 door een Borgia werd ingenomen, verdubbelde het aanzien der spaansche koningen na den Moorenoorlog, ook naar buiten, des te meer, waar de vloten van Columbus en zijne opvolgers hun naam over den geheelen aardbodem begonnen te verbreiden en het goud later uit de West-Indiën naar het moederland te voeren. Ook door andere buitenlandsche ondernemingen met hunne, voor Grenada, in de guerilla zoo lang en goed geoefende legers, zochten de katholieke koningen het land vergoeding te geven voor de ontnomen vrijheden, tot groote teleurstelling van Karel VIII, die op een bondgenootschap met hen gehoopt had, althans op onzijdigheid, wat Italië betreft.

Maximiliaan eindelijk zagen we reeds meermalen in botsing met de Rijksvorsten. De onderlinge twisten en jaloezie dier vorsten zijn het ongeluk voor het Rijk, daar zij geen offer voor dat Rijk over hebben, noch voor de veiligheid van het land, noch voor het vestigen van eene goede justitie. De populariteit van Maximiliaan vergoedde veel, maar de grootste moeilijkheden ondervond hij toch, wanneer hij geld van hen noodig had om zijne plannen door te zetten. Anderzijds schrikte de vorsten dikwijls ook de buitensporigheid dezer plannen af, voorts de veranderlijkheid van Maximiliaan bij het doorzetten en de slapheid der uitvoering; voor deze plannen gevoelden zij toch reeds weinig, daar hierdoor de macht en het aanzien van het huis Habsburg, waarop ze immers voor een goed deel gericht waren, versterkt werden.

Behalve op zijne erflanden kon (afgezien van adel en geestelijkheid) Maximiliaan vaster bouwen op zijne trouwe steden, van waar toen alle energie voortkwam, waar hij zelf, zoon der Renaissance, de meest verwante geesten op het gebied van kunst en letteren, de Peutingers en de Pirkheimers, van Augsburg, Neurenberg, Ulm, de Brants en de Murners, de Dürers en de Cranachs en zoovele anderen, reeds vóór Reuchlin en Luther, kon ontmoeten, waar de handel kon wijzen op namen als Fugger en Welser, wier sporen weldra in het verre Westen te vinden zijn,

en de nijverheid op uitvindingen als de boekdrukkunst, welke machtige verbreidster der Renaissance-denkbeelden, in beteekenis wel alle andere overtrof, Weldra zal zij de klassieken, tot dusverre slechts in handschrift en betrekkelijk zeldzaam, onder de oogen van honderden brengen en onder die van duizenden de heilige schriften, dra in de landstaal overgebracht, en zoo medewerken om de Hervorming voor te bereiden, in zekeren zin in aansluiting aan het werk van den Nederlandschen mysticus Jan Ruysbroek († 1381) en van den niet minder beroemden Gerard de Groote van Deventer.

Dat Humanisme zal ten onzent zijn grootsten vertegenwoordiger vinden in Erasmus van Rotterdam, maar de bloeitijd van Erasmus in zijne beste werken behoort eerst tot de 16e eeuw. We zullen bij Margaretha van Oostenrijk groote belangstelling aantreffen voor deze laatste zoowel als voor den persoon van hun schrijver. Nu zijn het nog de Broeders des Gemeenen Levens, die, der Scholastiek ontrouw geworden, den Bijbel maar ook de Klassieken bestudeeren en hun naam wijd en zijd bekend maken. Van hen of uit hun school onderscheidde zich vooral Wessel Gansfoort, die de beoefening der Platonische wijsbegeerte ter hand nam; maar ook Rudolf Agricola van Groningen en de bekende Deventer rector Alexander Hegius hadden hier te lande in den geest der Renaissance gewerkt en in dienst van het Humanisme voor haar gedaan, wat de Etiennes in Frankrijk, Colet en vooral Thomas Morus in Engeland, de beroemde Reuchlin en Ulrich von Hutten in Duitschland deden of zouden doen. Velen van hen hadden in Italië, waar sinds Petrarca en Boccaccio reeds sedert lang Florence de bakermat der nieuwe beweging was, hunne ontwikkeling voltooid, maar pausen als Leo X doen al het mogelijke om Rome een plaats te geven naast de stad der Medicis. Italië is het beloofde land, waarnaar bewonderend wordt opgezien als het land, dat der wereld het schitterend driemanschap kon aanwijzen — Michel-Angelo, Leonardo da Vinci en Raffael — genieën, die zich voor de eeuwigheid onsterfelijk hebben gemaakt. Hun bloei valt in het laatst der 15e eeuw, die tevens al hunne eerste leerlingen aan het werk ziet. Hunne scholen, die hebben bijgedragen tot de vorming van wat men de Gouden Eeuw der Wedergeboorte genoemd heeft, hebben niet alleen hun roem, maar ook hun

invloed met verbazende snelheid over geheel beschaafd Europa verbreid, maar hoog blijven de scheppers van het „Laatste Oordeel", van de versiering van de Sixtijnsche Kapel, „het Laatste Avondmaal" en niet minder der wereldberoemde „Madonna's", uitsteken boven al hunne leerlingen en navolgers in Italië, ook van de vreemdelingen, die zich aan de bron zelve gingen laven.

Ook Nederlanders zullen zich onder dezen bevinden, schilders, bouwmeesters en beeldhouwers. Nog bloeide de school der van Eycken en werkte Hans Memling, leerling van den beroemden Rogier van der Weyden, die reeds Italië bezocht heeft. Dit voorbeeld vond bij zijne leerlingen navolging, vooral sinds Jan Gossart van Mabeuge en meer nog sinds Bernard van Orley, dien we later in dienst der Landvoogdes zullen terugvinden. In het algemeen zijn de kunstenaars, die in Italië nieuwe denkbeelden voor kunst gaan opdoen en ze, thuisgekomen, in de hunne gaan toepassen, meer kinderen der 16e eeuw. Dat die toepassing dikwijls ten koste der oorspronkelijkheid plaats heeft, zal ook bij noordnederlandsche schilders als Lucas van Leiden en Jan van Schoorl waarneembaar zijn [1]).

De liefde voor de muziek mag voor dien tijd zeker wel een nationale trek genoemd worden. Orlando Lasso, de schepper van talrijke motetten, Obrecht, Ockeghem, Josquin des Prez, Adriaan Willaert, Philippus van Bergen, Cypriaan de Rore, houden den nederlandschen naam op het gebied der muziek hoog [2]).

Alleen met de letteren was het minder goed gesteld. Wat van den Renaissance-geest daarin werd overgenomen, waren voornamelijk uiterlijkheden, zoowel bij hen, die zich van de volkstaal bedienen als bij de fransch-schrijvenden, ook Jean Lemaire de Belges niet uitgezonderd, de opvolger van Molinet, de bibliothecaris der eerste landvoogdes, maar, zooals we zien zullen, reeds met haar in aanraking, vóórdat ze dat ambt bekleedde. Wat werkelijk goed werk was, weldra bovenal de pennevruchten

1) Blok, Geschiedenis II, 527 vlg.

2) Histoire Générale IV, 294. Blok II, 534. Zie daar ook over de beeldhouwkunst en bouwkunst, waarvan de roem spreekt uit de prachtige stadhuizen, gildehuizen en heerenhuizen te Brussel, Antwerpen en Mechelen, Oudenaerde, Leuven, Middelburg, Nijmegen, Dordrecht, Arnhem, Utrecht, Zierikzee, Franeker, Leeuwarden, Groningen enz. Daarover vooral ten tijde der landvoogdij van Margaretha, die er gansch niet onverschillig voor was, later nog iets.

van Erasmus, verscheen in het Latijn, en in zooverre, al werd ook de smaak door aanraking of wrijving met humanistische of liever klassieke denkbeelden en voorbeelden gezuiverd, kan niet gezegd worden, gelijk van de beweging in Duitschland, dat zij hier te lande een nationaal karakter droeg of voorloopig aannam. Dat laatste te hebben bevorderd is eene verdienste, waarop evenmin Philips de Schoone als zijne zuster aanspraak mag maken; alleen de fransche muze was bij de laatste in eere, en het Latijn kende zij heel wat beter dan de taal, die ook de hare moest zijn, maar het tengevolge van hare fransche opvoeding nooit werd. Als beiden den dietschen Rederijkers dan ook belangstelling toonen, dan is het, afgezien van staatkundige bijbedoelingen, minder voor hunne distichen, refereinen, zinnespelen, boerden en kluchten, dan wel voor de pracht en weelde, ontwikkeld op hunne landjuweelen, door die Kamers van Rhetorijke, wier invloed met den dag rees [1]).

Philips en Margaretha hielden ervan, zich op dergelijke volksfeesten te vertoonen, hetgeen natuurlijk ook hunne populariteit ten goede kwam. Vooral Antwerpen zag hen veel, waar in 1496 zulk een zeer vermaard gebleven landjuweel gevierd werd, waarop van alle 28 Kamers, die er uitkwamen, uit Vlaanderen, Brabant, Zeeland en uit Holland (Amsterdam), „die Ongheleerde" van Lier den eersten prijs behaalden, de broeders van Reimerswaal den tweeden [2]).

---

1) Over de „goede affectie ende ghenegentheyd, die hij (Philips) dragende was tot ter weerdigher conste van der Rhetorycke": Jonckloet, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde (ed. Honigh, 4e druk, II, 435). Daar ook over de te Gent gevestigde „overste ende souvereyne Camere", wier rechten in 1507 en 1511 door Maximiliaan werden bevestigd. Vgl.: Kalff, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde (Groningen 1907) deel II, bl. 77 vlg., vooral bl. 84 en 85.

2) Die Chronycke van Zeelandt (van Jan Reygersbergh van Cortgene). Het is opvallend, hoe op de lijst van landjuweelen, door Jonckbloet (a. p. bl. 443) meegedeeld, herhaaldelijk de naam voorkomt van Brussel, waar trouwens eene bloeiende en zeer oude Kamer bestond („Boeck" is van ongeveer 1400). Over de Rederijkers, behalve het Werk van Schotel verder ook vooral nog G. Kalff, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde in de 16e eeuw bl. 86 vgl., en in het algemeen over de Renaissance in de Nederlanden bovendien, behalve Blok, Pirenne S. 381 flg., bij welke schrijvers ook over de ontwikkeling van wetenschappen, taalstudiën en den invloed der boekdrukkunst op het een en ander breedvoerig gehandeld wordt.

Reeds in 1494 genoot Antwerpen de eer van een vorstelijk bezoek, toen Philips er gehuldigd werd en er feesten gegeven werden, waarbij behalve Maximiliaan, ook Margaretha tegenwoordig was, evenals eenige Duitsche vorsten. Men zag daar een glansrijk tournooispel, waarbij zestien nederlandsche „overlandsche" heeren, met lansen en zwaarden tegen elkaar inreden [1]). Voorts in 1496, bij de komst der spaansche gasten.

Doch, laten we de gebeurtenissen niet vooruitloopen.

Na dit korte uitstapje op Renaissance-terrein [2]), hebben we den draad weer op te vatten, waar we haar even lieten vallen om daardoor gelegenheid te vinden duidelijk te maken, hoe niet later, als Margaretha landvoogdes is geworden, zoo op eens en plotseling dat rijke cultuurleven voor haar is aangebroken, waarop zij ook harerzijds zulk een invloed in hare omgeving heeft uitgeoefend, doch dat die houding, ook gedurende hare vroegere verblijven in de Nederlanden, is voorbereid.

Reeds verder dan in hare omgeving begint de aartshertogin naam te krijgen. Wat hare persoonlijkheid betreft, deze kan voorzeker Maximiliaan niet in den weg staan bij zijne pogingen om door geschikte huwelijkscandidaten zijne staatkundige eerzucht te bevredigen. Deze was nu gericht op Hongarije, om daar voor Wladislaus het bestuur te voeren, die omgekeerd als zijn „gubernator" de regeering van het Rijk en der huizen Oostenrijk-Bourgondië en de voogdij over Philips zou waarnemen.

De bedoeling van Maximiliaan, die evenals zijn vader in den zomer van 1493 hard werkte op de neiging van den hongaarschen adel om onder een krachtiger leider dan Wladislaus, voor het Kruis tegen de Halve Maan op te trekken — een kruistocht,

1) Mertens en Torfs, Geschiedenis van Antwerpen, III 307, Hier (blz. 481) wordt tevens nog melding gemaakt van een bezoek van Margaretha in Hooimaand van 1494 aan den ouden Voetbogenhof te Antwerpen, waar zij zich verwaardigde met de schutters naar den papegaai te schieten. De schrijvers vinden het niet overbodig hieraan nog toe te voegen, dat uit niets blijkt, dat haar de eer te beurt viel den vogel te mogen treffen. En waarschijnlijk vergissen zij zich ook, want uit een ander dan door hen geraadpleegd Antwerpsch kroniekje blijkt, dat Marg. wel degelijk den vogel schoot, of er zou sprake moeten zijn van een ander bezoek, dat dan echter maar kort aan dit voorafgegaan zou zijn.

2) Eene zelfstandige studie over de Renaissance, zelfs alleen over hare beteekenis en invloed in de Nederlanden, kan natuurlijk geen oogenblik de bedoeling zijn voor den schrijver van een boek als dit.

waaraan Maximiliaan in dien tijd werkelijk gedacht heeft en waarvoor hij ook de Venetianen trachtte op te wekken — de bedoeling van Maximiliaan was geene andere, dan om te speculeeren op de hongaarsche erfenis [1]). Maar daarvan was men in Hongarije toch minder gediend, ook al moest Margaretha daarvoor het lokaas zijn. Dus, dadelijk na den vrede van Senlis, moest deze weer als een werktuig der staatkunde dienst doen. Edoch, nu bleek spoedig, dat men met een doodgeboren plan te doen had en er is niet lang ernstig sprake van geweest, doch wel van een kruistocht tegen de Turken, waarmee het bij Maximiliaan wel degelijk ernst schijnt geweest te zijn, althans vóór de Ligue van Venetië. De Turken gaven er alle aanleiding toe, door hunne steeds sneller weerkeerende en verwoestende plundertochten, lastige vijanden, ijlings met hunnen buit verdwenen, zoodra eene sterke macht, soms door Maximiliaan zelf geleid, tegen hen optrekt. Voorloopig bepaalt deze er zich verder toe, zijne staatkunde in die richting houdend, doch ook om den krijgslust aan te wakkeren, de orde van den Heiligen George op te richten. Want vele zaken hadden hem in beslag genomen, sinds hij in Aug. 1493 de taak van zijn vader had overgenomen. De oude Frederik was den 19en van die maand te Lintz overleden, nadat hij eigenlijk al een tijd te voren aan zijn zoon het bestuur had overgelaten, Het kon hem dus niet onaangenaam zijn eene bezending uit de Staten van de landen „van herwaerts over" tot hem te zien komen, met het verzoek om aartshertog Philips meerderjarig te verklaren, hem tot het bewind toe te laten en eenige personen te zenden, om hem, Philips, bij die toelating tot de regeering te begeleiden.

Ook zij, de Staten, hadden genoeg van die voortdurende geldheffingen, die, dachten zij, nu wel zouden kunnen ophouden, als Maximiliaan het bewind aan zijn zoon zou hebben overgedragen. Waren hun pas weer niet 200.000 guldens aangevraagd voor het onderhoud van het huis van den aartshertog? Op de eerste vergadering hierover in Juni te Antwerpen gehouden, werd te dier zake geen beslissing genomen, evenmin over de aanspraken van den hertog van Saksen en over twee andere aanvragen, eene van 22.000 kronen, de andere van 20.000 voor

1) Ulmann S. 210 flg.

„madame" Margaretha van Oostenrijk. Daarop waren de Staten verdaagd op 8 Aug. te Mechelen, waar het besluit van bovenbedoelde zending genomen werd, maar de 200.000 kronen geweigerd werden, totdat de aartshertog zou zijn gehuldigd; evenmin wilden zij het derde deel geven, gelijk hij verlangde, maar zij boden hem voor zijn onderhoud en dat van zijne zuster 40.000 kronen aan. De hertog van Saksen werd naar den koning verwezen. Maximiliaan nam genoegen met den wensch der Algemeene Staten en in 1494 kwam hij in de Nederlanden aan, om zijn zoon uit de voogdij te ontslaan [1].

De vorst kwam niet alleen; hij was vergezeld van Bianca Maria, dochter van Galeazzo-Maria Sforza, hertog van Milaan, kinderlooze weduwe van Philibert, hertog van Savoie, die hij, voor eenen bruidschat van 440.000 gouden kronen, ondanks het gemor der duitsche vorsten tegen eene dergelijke „mésalliance", den 16en Maart 1494, te Innsbrück in tweeden echt gehuwd had.

Tal van duitsche vorsten en andere aanzienlijke personen uit het Rijk waren in het gevolg van het koningspaar op hun weg naar Keulen, waar zij eene prachtige ontvangst genoten. Intusschen maakten de aartshertog en Margaretha zich op hun tegemoet te gaan, hopende den koning in Maastricht of ergens in de buurt aan te treffen. Jan van Lannoy, heer van Mingoval, eerste hofmeester des konings, begeleidde hem, den koning tegemoet, toen deze was aangekomen. Eindelijk kon Maximiliaan zijne kinderen die hij in zulk een langen tijd niet gezien had, in de armen sluiten. Lang zonderde de vader zich af met zijne flink opgegroeide telgen, van wie hij zijne dochter nauwelijks kende; daarna kwam hij weer te voorschijn, beiden aan de hand houdend, waarop zij

1) Gachard, Lettres inédites II 74—75. Vgl. Bull. de la Comm. Roy. d'Hist. 4e Série T. 16 p. 501, waaruit tevens blijkt, dat de Staten wel geneigd waren Philips en zijne zuster tot Kerstmis te helpen met een 40.000 gulden, tot er op andere wijze in voorzien moest zijn. Philips had daarop gezanten naar zijn vader gezonden, die inwilligde en, met achterstelling van zijne zaken in het Rijk, besloot tegen Pinksteren of St. Jan aanstaande zich „par decha" te bevinden, of in geval van verhindering, zou hij toch de zaak haar beloop laten hebben en in zijn plaats een voornamen duitschen bisschop zenden met den markgraaf van Baden, gouverneur van Luxemburg, den graaf van Nassau, zijn hofmeester en heeren uit de Nederlanden, terwijl Nassau en de kanselier den prins zouden begeleiden op zijn huldigingstocht. En omdat het noodig was, vroeg hij, dat eene gelijke „aide", als onlangs was toegestaan, zou worden voortgezet tot St. Jan.

in grooten triumph en vreugde hun intocht in Maastricht hielden [1]).

Weldra wachtten Maximiliaan gansch andere en gewichtiger zaken dan feesten. En wel vooreerst die, welke Gelre betroffen, waarvan niet alleen hij, maar ook zijne kinderen lange jaren den last zouden dragen. Toch werd haar, de machtige Habsburgsche familie die last aangedaan door een simpel hertogje van een enkel gewest, al omvatte Gelre toen, bovendien nog deelen van het tegenwoordige nederlandsche Limburg en Pruisen, (de kwartieren, waarvan Roermond en Stralen de voornaamste plaatsen waren). Maar dat hertogje was er een, die zijne zaak op goed recht gegrond achtte, haar dan ook hardnekkig trouw bleef met al de hem eigene slimheid, zoowel staatkundige als militaire en zijn land steunde op Frankrijk. Aan de andere zijden waren de landen van de Habsburgsche familie uiteengelegen — ook aardrijkskundig drong het geldersche land er in als eene wig en zijn weidsche, europeesche staatkunde gaf het stamhuis reeds genoeg te doen.

Kort nadat Karel van Egmond tegen een aanzienlijk losgeld, waarvoor hij den jongen graaf van Meurs jaren lang als gijzelaar liet zitten, hoewel die hem meermalen aan zijne belofte herinnerde, van zijn gedwongen verblijf in Frankrijk was ontslagen, ging hij vrijwillig daarheen. Wel had hij bij den keizer op beleening aangedrongen, onmiddellijk na zijn terugkomst bij de Gelderschen, die toen van den oostenrijkschen stadhouder, Adolf van Nassau, niet meer wilden weten, maar dat had hem niet gebaat, hoewel hij in den breede zijne aanspraken verdedigde. Nieuwe vijandelijkheden waren dus weer te wachten, die weldra groote beslommering voor het land aanbrachten, te meer daar ze dikwijls uitvielen ten voordeele van den troep van Albrecht van Saksen, de beruchte Zwarte Bende. Deze Zwarte Bende of Garde opende de reeks harer wandaden in het Geldersche, vrij geworden door den vrede van Senlis. In dien vrede was hertog Karel ook begrepen. Daarop bouwende was hij naar Frankrijk gegaan, om te zien, wat hij van zijn koning verwachten kon en op den terugtocht had hij het hof aangedaan van René, koning van Jeruzalem en hertog van Lotharingen, gehuwd met zijn zuster Philippa, die beiden zijne belangen goed gezind waren. Van den uitslag zijner reis [2])

1) Molinet V chap. CCLXXI.

2) Nijhoff, Gedenkwaardigheden VI, I: Inleiding.

vernemen we niet veel, wel dat daardoor zijne geldelijke lasten aanzienlijk rezen. En den graaf van Meurs, wien hij beloofd had binnen twee maanden vast in te lossen, liet hij kalmpjes manen.

Zijne aandacht en zijne beperkte middelen had hij geheel noodig, om zich te verdedigen tegen de benden van Maximiliaan, die, opgetrokken over Roermond, tevergeefs Nijmegen trachtte te overrompelen en bij eene poging om den Rijn bij Elten over te steken, werd teruggedreven. Toen moest het beiden partijen aangenamer zijn, zoo mogelijk eene vreedzame beslechting van het geschil te verkrijgen. Reeds had er eene samenspreking plaats gehad, toen Maximiliaan naar de Nederlanden gekomen was, maar dat had niets beslist en de zaak was verschoven tot een landdag te Ravestein. Hierop werd bepaald, dat het geschil over het recht op Gelre en Zutfen zou onderworpen worden aan de uitspraak der keurvorsten. Doch de hierdoor ingetreden wapenstilstand werd niet lang gehouden, daar hertog Karel toch niet veel van de keurvorsten ten zijnen behoeve meende te kunnen verwachten en het hem slechts te doen was om tijd te winnen en ook niet van de zijde van Maximiliaan of Albrecht van Saksen, wiens benden van Nijkerk uit den omtrek onbarmhartig plunderden. De laatste had zijn gouverneur-generaalschap in de bourgondische gewesten neergelegd, toen Philips door zijn vader meerderjarig werd verklaard

Daarvoor begaf de vorstelijke stoet zich van Maastricht naar Leuven [1]), waar Philips als hertog van Brabant moest gehuldigd worden. Maar de aangehaalde kroniekschrijver verzuimt melding te maken van de daaraan voorafgaande bezoeken, òok van Bianca Maria, aan Mechelen en Antwerpen. Hier konden het koninklijk echtpaar, de aartshertog, zijne zuster Margaretha, de beide keurvorsten, de aartsbisschop van Maintz en hertog Frederik van Saksen, met een aanzienlijk gevolg van duitsche, italiaansche en andere vreemde edelen zich van de pracht der ontvangst vergewissen, van den bloei der toen meer en meer het overwicht krijgende Scheldestad, waar Spanjaarden, Engelschen, Portugeezen, Oosterlingen, juist in grooten getale aanwezig om de vermaarde jaarmarkt te bezoeken, er toe bijdroegen om die ontvangst zoo schitterend mogelijk te maken. Daar kon Mechelen natuurlijk niet

1) Barlandus, Chronica Ducum Brabantiae p. 132.

tegen op, het aan het bourgondische-oostenrijksche huis zoo trouwe Mechelen, dat nu al vele jaren Philips en de hertogin-weduwe tot woonplaats had gestrekt en steeds zich geneigd betoonde naar de vorstelijke gunst te streven, waaraan het een aanzienlijk deel van zijne welvaart dankte.

Daar in den omtrek, in de uitgestrekte bosschen van Tervueren achter Brussel, verdreven Maximiliaan, hartstochtelijk jagersman die hij steeds was, zijne echtgenoote en telgen zich den tijd met jagen. In dien tijd had ook 's konings ontmoeting en verzoening met Philips van Kleef, heer van Ravestein, plaats.

Den 10en September geschiedde de „Blyde Incompste" te Leuven en vandaar bezocht de jonge vorst de andere steden van Brabant, dan ook van zijne overige gewesten, om er den eed af te leggen, de privilegiën te bezweren en de hulde der onderdanen in ontvangst te nemen. Ook nu muntte Antwerpen weer uit, te liever, waar ook de koningin weer meekwam; als grootste wonder wordt gewezen op een soort van kasteel, dat zes à zeven voet boven den grond hing, even breed was en dat, door allerlei werktuigen een verschrikkelijk spektakel maakte op het oogenblik, dat het vorstelijk gezelschap daar voorbijkwam [1]).

Van Philips' regeering verwachtten de eindelijk tot rust gekomen Nederlanden, alle goeds. Tot hem, zoon des lands, stonden zij in zuiverder verhouding dan tot Maximiliaan en al was nu het Rijk, waaraan Luik en Utrecht ontsnapt waren en Gelre zich trachtte te ontworstelen, niet zoo groot meer als het eens geweest was, tot Philips den Goede en Karel den Stoute, beiden nog fransche vorsten. Ze waren nu op weg eene vast-aaneengesloten nederlandsche eenheid te worden, waarin het regeeringsstelsel van Philips den Schoone en zijne opvolgers, krachtig toegepast, door zijne monarchaal-centraliseerenden geest de particularistische neigingen der gewesten en steden steeds verder terugdrong [2]). Zelfs voor intrekking der privilegiën was Philips niet beducht, als daardoor de beperking der vorstelijke macht kon worden weggenomen, en, met één slag werd, op de door hem te Geertruidenberg [3]) bijeengeroepen Statenvergadering,

1) Molinet V 14.
2) Pirenne Geschichte III 72.
3) De inhuldiging voor Zeeland had plaats te Reimerswaal en die van Holland te

ondanks alle protest, het Groot-Privilege van 1477 (met eenig tijdelijk voorbehoud op twee artikelen) met één slag weggevaagd [1]).

Nog tot over Kerstmis, dat zij in Mechelen vierde, bleef de koninklijke familie bijeen, opgehouden, „omme dat die landen niet wel en consten accordeeren up tstic van Mundt van Vlaanderen te besweerene up dien tyt" [2]).

Philips en Margaretha konden het goed vinden met hunne stiefmoeder, eene verstandhouding, die, dit weten we althans van de prinses, steeds gunstig gebleven is.

Maximiliaan wachtten echter nu belangrijke zaken in Duitschland. Hij verliet dus de Nederlanden, „armer, dan hij er ooit gekomen was", voegt Ulmann er aan toe. Een Rijksdag, die van Worms in 1495, stond voor de deur, die belangrijker zou zijn dan sinds lange jaren in het Rijk gehouden was. De kwesties van de Rijkshervorming en het Rijkskamergericht, waarmede natuurlijk ook onze gewesten gemoeid waren, kunnen hier onbesproken blijven. Wat de Geldersche kwestie betreft, hertog Karel voor den Rijksdag gedaagd, om de beslissing over het bezit van Gelre aan te hooren, liet door zijne gezanten breedvoerige vertoogen voordragen, waarvan er een, dat vermaard gebleven is, duidelijker dan iets anders den aard van zijne aanspraken doet uitkomen. Doch tevergeefs; het einde was, dat, nadat de dagvaarding voor het Rijkskamergericht van Frankfort zonder gevolg was gebleven door Karels weigering daar te verschijnen, opnieuw de wapenen moesten beslissen, ook al werd Maximiliaan zoowel als Philips voorloopig verhinderd persoonlijk aan den krijg deel te nemen.

Wat de aandacht van deze beide vorsten, Maximiliaan vooral, boeide, was de houding van koning Karel VIII.

Deze had zich eerst van een groot deel van Noord-Italië meester gemaakt en was daarop Rome binnengerukt, waar de

---

Geertruidenberg op 12 Dec. (Hollandsche, Zeelandsche ende Vriesche Chronyck door Petrus Scriverius, p. 473).

1) Blok: Eene Hollandsche Stad onder de Bourgondisch-Oostenrijksche heerschappij 88—90. Naar buiten handelde dezelfde vorst, die sterk onder invloed stond van gunstelingen, vooral uit het oorspronkelijk fransche huis der Croys, evenwel met minder kracht. In 1495 deed hij Karel VIII leenhulde voor Vlaanderen.

2) Die Exellente Chronike van Vlaanderen Fol. CCLXXXI v°.

sinds 1492 opgetreden paus, de Spanjaard Alexander Borgia, met hem onderhandelen moest en daarop voortgemarcheerd naar Napels, waarop zijne aanspraken zich kruisten met die der spaansche koningen.

Ferdinand II, de zoon van Alphonso II, koning van Napels, door de bevolking in den steek gelaten, moest zich haastig terugtrekken. Van Napels uit zou de fransche koning, naar hij althans had voorgewend, een tocht tegen Constantinopel ondernemen en van daar den kruistocht tegen de Ongeloovigen voortzetten, misschien in samenwerking met Maximiliaan. Maar reeds had Karels optreden alom wantrouwen gewekt. Reeds begon Napels weer naar de Aragons terug te verlangen; reeds nam Ferdinand de Katholieke zich voor op te komen voor de verdreven dynastie; reeds verbitterden Maximiliaan de bij Karel VIII bestaande of veronderstelde aanspraken naar eene keizerskroon en maakte eerstgenoemde zich bezorgd voor Milaan, leen van het Duitsche Rijk; reeds begon Italië zich te verheffen, Venetië voorop, tegen den vreemden indringer, Venetië, dat den sluwen Commynes, door Karel er ter bespieding heengezonden, verschalkte. Weldra echter moest het den eerste duidelijk worden, dat de Ligue, die tot stand gekomen heette om de Christenheid en meer in het bijzonder Italië tegen de Turken te verdedigen, inderdaad gericht was tegen de plannen van zijn meester.

Tot die Ligue, om de deelneming van den Paus, de „Heilige" genoemd, behoorden dus bovendien, in Italië, voornamelijk Venetië en Milaan, daarbuiten Maximiliaan en Ferdinand. Waar een zoo groot deel van Italië tegen hem in beweging kwam, Spanje hem van Sicilië en aan de Pyreneeën, het Rijk hem door de Alpenpassen bedreigde, haastte zich Karel VIII, vóór zijne verbindingen afgesneden te zien, ten aftocht. Terwijl van uit het Zuiden de zegevierende spaansche veldheer Gonsalvo de Cordova, aan het hoofd zijner troepen, gevormd in de harde leerschool der Mooren-oorlogen, koning Frederik van Napels terugvoerde, baande zich in het noorden het fransche leger een doortocht, hem betwist in den slag bij Fornuovo, door een uit Italianen en Estradioten gevormd leger, dat door de hellebaarden en lansen der Zwitsers en Duitschers, die de fransche voorhoede vormden, werd uit elkaar geslagen.

Zoo liep de onder zulke gunstige voorteekenen begonnen onderneming van Karel VIII op eene mislukking uit.

Ferdinand en Maximiliaan hadden elkaar dus weer gevonden. Waar het fransche gevaar dreigde, vereenigde hen gemeenschappelijk belang. Om den band te versterken gingen zij verder. Reeds lang had Maximiliaan aan eene spaansche prinses gedacht, als echtgenoote voor Philips, niet zoozeer met het oog op eene mogelijke opvolging in een of meer der spaansche rijken, doch om samen tegen Frankrijk front te kunnen maken.

Door den loop der gebeurtenissen was Ferdinand niet alleen dit plan gunstig gezind, maar het kwam — wanneer voor het eerst, is onbekend — tusschen hen ook ter sprake, om tevens een huwelijk te doen sluiten tusschen don Juan, prins der Asturiën, den spaanschen infant met Maximiliaans dochter.

Waarschijnlijk is het, dat reeds kort na Margaretha's terugkeer uit Frankrijk, daarover iets gaande is geweest, vooral toen die hongaarsche plannen geene levensvatbaarheid bleken te hebben. Het was, alsof er geen verdrag van Barcelona meer bestond. De onderhandelingen liepen vlug van stapel. Ze werden gevoerd namens Ferdinand en Isabella door Francisco de Rojas, die daartoe nog in hetzelfde jaar te Mechelen verscheen en namens Maximiliaan door don Ladron, gewoon rekwestmeester van het hotel van aartshertog Philips en Floris Waldauf von Waldenstein ridder van het Gulden Vlies, welken beiden de Roomsch-Koning uit Worms den 14en September 1495 zijne instructie deed toekomen [1]). Voor de wederzijdsche bruiden werd afgezien van eenen bruidschat. Kort nadat de spaansche gezant te Mechelen verschenen was, werd het huwelijksverdrag door dezen voltrokken 5 November 1495, d. w. z., dat van Don Juan met Margaretha was op 22 Augustus feitelijk al tot stand gekomen. De onderhandelingen over een huwelijk tusschen Philips en de tweede dochter der spaansche koningen duurden toen nog voort. Dat blijkt uit een mondeling bericht (22 Aug.) van Maximiliaan aan de venetiaansche gezanten Contarini en Frevisano, waarin de koning dit mededeelde en waarbij hij tevens rondborstig verklaarde te hopen, de Koningen van Engeland en Schotland tegen Frankrijk te kunnen opzetten [2]).

1) (Worms 14 Sept. 1495). Arch. dép. du Nord, Chambre des Comptes B 432. (Minuut).

2) Calendar of State Papers relating to English Affairs in the Archives of Venice (Rawdon Brown) I Nr. 653.

Het was echter nog de vraag of Maximiliaan, die zich in Worms bevond, waar de Rijksdag nog bijeen was, recht had hiervan zoo zeker te zijn. De verstandhouding tusschen hem en koning Hendrik was er sinds den vrede van Etaples, die den duitschen koning een doorn in het oog was, niet op verbeterd geworden, wel die van Hendrik tot Frankrijk; dat hem immers geregeld de tributen opbracht. Wat had hij aan Maximiliaan, in wiens landen zich engelsche ballingen en min of meer gevaarlijke pretendenten als Perkin Warbeck zich ophielden, waar Mechelen een broeinest bleef van de intrigues van de hertogin-weduwe, die als eene echte Yorksche het optreden van den Tudor niet goed kon verdragen en waarin zij zelfs den Paus zocht te mengen, waar zoowel zij als Maximiliaan de hand hadden in de overigens totaal mislukte onderneming van gezegden Perkin [1])? Toch gaf koning Ferdinand de hoop niet op, door zijn gezant te Londen, de Puebla, Hendrik over te halen tot eene zeer tegemoetkomende houding jegens Maximiliaan. De Puebla moest hiervoor al zijn best doen, daar zijn heer toetreding van Hendrik tot het verbond van Venetië ten zeerste zou toejuichen. Ook de Napolitaansche gezanten aan de hoven van Maximiliaan en Hendrik werkten tot die verzoening mee. De laatste wilde het tot elken prijs vermijden koning Ferdinand voor het hoofd te stooten. De spaansche koning was, na Grenada en na Napels, tot groot aanzien gerezen, verhoogd door het succès zijner wapenen zoowel in Navarre (waar ook de dochter des Konings in zijne handen gevallen was) als in Italië waar Gonsalvo de Cordova op den duur de fransche bezettingen voor zich uitdreef [2]). Daarentegen was Hendriks positie nog verre van bevestigd; eene verbintenis

---

1) Over dien Perkin Warbeck, die het zich in 't hoofd haalde op te treden als tweede zoon van koning Eduard IV, die in den Tower, op aanstichting van Richard III vermoord heette (was), over dien Perkin Warbeck, in werkelijkheid een uit Doornik afkomstige schipperszoon en zijn optreden en de verhouding van Margaretha van York en Maximiliaan tot hem: James Gairdner, History of the Life and Reign of Richard III (waaraan de geschiedenis van Perkin Warbeck is toegevoegd). (London 1878). W. Busch: England unter den Tudors Kapittel III. Maximiliaan heeft zelf zijnen steun aan monsieur d'York „nostre parent" erkend en verdedigd. (Gachard lettres inédites. II 96).

2) IJdel was wel de nieuwe titel van Karel VIII van Frankrijk, die zich voor zijne aftocht in Napels had laten kronen!

van zijn huis met dat van Arragon moest hem daarom bijzonder aantrekken.

Maar vóórdat het huwelijk van Katharina van Arragon en den prins van Wales, Arthur, tot stand zou komen, wenschten de spaansche koningen wel, dat Hendrik en Maximiliaan zich verzoenen zouden. Kwam het tot een verdrag tusschen beiden, de beste waarborg ervoor zou zijn het huwelijk van eene der spaansche prinsessen met den zoon des eersten, en van eene andere met dien des laatsten. Dan zal Maximiliaan den valschen hertog van York niet meer bijstaan en, mocht hij het wel doen, dan zou Ferdinand [1]) zich met Hendrik tegen den duitschen koning verbinden. De spaansche pogingen hadden den gewenschten uitslag, zoodat Hendrik tot de Liga toetrad (18 Juli 1496), die echter door zijne voorwaarden veel van haar aanvallend karakter verloor. Trouwens Spanje, zijn doel bereikt hebbende, was minder krijgslustig geworden; op het slagveld was de in bezitneming van tal van plaatsen in het Napelsche, eene voorbereiding tot eene nieuwe bezetting van dat land en op diplomatiek terrein had het verkregen wat het wilde, nl. de voor de toekomst zoo gewichtige betrekkingen tusschen Engeland en Spanje, waarvan het genoemde huwelijk het uitgangspunt was [2]). De beide oostenrijksche huwelijken waren al voorafgegaan, zoowel dat van Margaretha als dat van Philips [3]).

Den 29en April waren deze beide huwelijksverdragen door koning Maximiliaan bekrachtigd, de bevestiging en voltrekking

1) Ferdinand en Isabella aan de Puebla (20 Juli 1495) Calendar of letters etc. relating to the Negociations between England and Spain, preserved in the Arch. of Simancas and elsewhere (Bergenroth I No. 99). Er was daar nog sprake in van een bericht, volgens hetwelk de zoon van Hendrik zou trouwen met Maximiliaans dochter. Maar daar werd niet verder over gesproken.

2) Het huwelijksverdrag 1 October 1496, afgedrukt bij Rijmer XII, pp. 658—666. Het berustte op de overeenkomst van Maart 1489, nader bevestigd in 1490. Van wege den jeugdigen leeftijd der beide betrokkenen kon het nog niet worden voltrokken.

3) Het verdrag, 20 Januari 1495 te Antwerpen gesloten tusschen Maximiliaan I en Francisco de Rojas, uit naam van koning Ferdinand van Arragon en koningin Isabella (of Elisabeth) van Castilië, betreffende het dubbelhuwelijk van Juan en Juana, hunne kinderen, met Philips en Margaretha, in orig. in de K. K. Arch. te Weenen. Daar eveneens, drie van 25 Jan. 1495 gedagteekende volmachten voor Frans de Rojas, *a.* van het spaansche koningspaar, *b.* van den prins en *c.* van prinses Juana, tot sluiting van het huwelijksverdrag.

door Philips en Margaretha hadden plaats op 5 Nov. 1495 [1]). Verklaringen van de beide laatsten en van hertog Philips ten behoeve van Margaretha, volgden nog 11 April 1496 [2]).

Met plechtigheid was het huwelijk gevierd van Margaretha en den prins van Castilië, den eenigen, in zijn twintigste jaar staanden, zoon van de spaansche koningen [3]). Zij trouwde, gekleed in eene japon van goudstof met een rijke kroon; van haar verblijf begaf zij zich naar de St. Pieterskerk te Mechelen, terwijl de aartshertog en de markgraaf zich aan hare rechterzijde bevonden en de ridder, die den prins van Castilië voorstelde, d. w. z. de Rojas, rechts van den heer van Ravestein en van den prins van Chimay [4]).

Voorloopig kwam er echter noch in de levenswijze van haar, noch in die van haren broeder eenige verandering. Alleen dient nog vermeld, dat de aartshertogin, thans infante Margaretha, afzag van het haar toekomende deel van de erfenis van hare moeder, tegen eene huwelijksgift van 200,000 dukaten (22 Maart 1495) [5]). Daarvoor ziet zij ook af van de opvolging van hare moeder in de hertogdommen Bourgondië, Brabant enz. [6]).

---

1) Dit blijkt uit een (eveneens te Weenen aanwezig) van 9 Nov. 1495 uit Mechelen gedagteekend, vidimus van den bisschop van Kamerijk over drie, het dubbele huwelijk betreffende oorkonden, waarvan het huwelijksverdrag van 20 Januari het eerste, de beide in den tekst genoemde handelingen de laatste zijn.

2) Archieven te Simancas. Daar vindt men tevens de overeenkomst tusschen Maximiliaan en de katholieke koningen over het huwelijk van Margaretha met Don Juan, gedagteekend Amberes 20 Enero 1495, het huwelijksverdrag van 5 November met de voorwaarden, met eene begeleidende goedkeuring van donna Margarita v. 8 November 1495 en die van Maximiliaan v. 29 April 1495. De gecollationeerde afschriften van die stukken bevinden zich in de Archives départementales du Nord (Chambre des Comptes de Lille B. 432).

3) Don Juan's oudere zuster, Donna Isabella was in 1490 gehuwd met Alonso, erfgenaam van Portugal, zoon van den krachtigen Juan II. Doch de spoedig gevolgde dood van Alonso sloeg de hoop weer in duigen, die de spaansche koningen reeds koesterden op eene vereeniging van alle landen op het Pyreneesche schiereiland onder ééne kroon, Portugal incluis. Toen koning Juan in 1495 stierf, ging de kroon van Portugal over op Emanuel, die naar de hand dong van de treurende, jonge weduwe, zonder daarin aanvankelijk te slagen, ondanks de wenschen van hare ouders.

4) Molinet V, 54.

5) K. K. Arch. te Weenen (twee afschriften, een van den tijd, een uit de 18e eeuw).

6) Vgl. ook het met het oorspronkelijke vergeleken afschrift in de Arch. dép. du Nord Chambre des Comptes de Lille (carton B. 432).

Behalve zijn huwelijk had Philips eene andere zaak nagejaagd, waarmede het belang der Nederlanden nauw samenhing, en dat nog terwijl Maximiliaan nog niet op goeden voet stond met Hendrik. Trouwens, onder den invloed van Franschgezinde raadgevers, sloeg Philips „Croit-Conseil", meer en meer eene van Maximiliaans staatkunde afwijkende richting in, ofschoon een tegen hun zin in 1498 naar dezen ondernomen reis den niet zeer wilvasten, jongen aartshertog weer anders scheen te stemmen. Zoo was het ten opzichte van Gelre, niet anders ten aanzien der fransche staatkunde. In beide richtingen streefde Philips naar eene meerdere onzijdigheid voor de Nederlanden [1]), ofschoon die van Gelre van habsburgsch standpunt op den duur niet mogelijk bleek en die jegens Frankrijk weldra, althans tijdelijk, niet meer noodig was. Waar die meer afzonderlijke staatkunde bepaald dienstig, ja noodzakelijk was voor de nederlandsche levensbelangen, was zij toe te juichen; en wie kon ontkennen, dat eene gezonde handelsverhouding tusschen Engeland en de Nederlanden een levensbelang raakte? Daartoe te geraken, was al in het laatst van 1495 het streven van beide partijen geweest en hoewel, vooral aanvankelijk niet met gelijken ijver optredend, slaagden zij er toch in den 24en Februari 1496 een handelsverdrag te doen tot stand komen, waardoor een eind kwam aan de wederzijdsche kaperijen op de Noordzee en tolafpersingen voorkomen moesten worden [2]). Immers, terwijl men de gewone tollen zou betalen, zou men wederzijds vrij met alle koopwaren handel mogen drijven. Doordien dit „Groot Intercours" tevens een aanvallend en verdedigend verbond was, viel het voor de onzen niet ongunstig uit [3]).

Daar de nu geschapen verhouding een alles behalve blijvend karakter bleek te hebben en integendeel vrij spoedig weer nieuwe klachten over wederzijdsche bemoeilijkingen en afpersingen rezen,

1) Bijzonderheden over de staatkundige wegen, die Philips insloeg en de beginselen, die hem of liever zijne Raadslieden daarbij leidden, behooren thuis in eene geschiedenis van Philips den Schoone, niet in eene van Margaretha van Oostenrijk. Vgl. Pirenne, Geschichte Belgiens, Bd. III, S. 71 *flg.*

2) Rymer, Acta Publica Angliae, vol. 4, 82.

3) Blok: Eene Holl. stad onder de Bourg.-Oost. heerschappij bl, 308. G. Schanz: Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters I 18 (Leipzig 1881). Pirenne: Geschichte Bd. III S. 77.

zullen we ook op de handelsstaatkunde van de huizen Bourgondië en Engeland nader hebben terug te komen; de Magnus Intercursus was ook eene basis daarvoor, doch slechts eene voorloopige. Nog in den zomer van hetzelfde jaar (1496) kwamen de eerste moeilijkheden voor, doordien in Antwerpen, tegen het verdrag, op engelsche lakens een tol werd gelegd. Dit wekte bij Hendrik zoodanig misnoegen, dat hij den engelschen stapel van Antwerpen weer verplaatste naar Calais, waar uitzonderingstollen geheven werden voor de bourgondische kooplieden. Koning Ferdinand nam met tegenzin waar, dat die geschillen nog wel een jaar aanhielden; eerst op 7 Juli kwam men weer tot eene overeenkomst. Maximiliaan had zich in 1496 zelf naar Italië begeven, aangeroepen door Venetië en Milaan, met welks hertog hij zich immers vermaagschapt had. Plannen van een „Römerzug" doorkruisten zijn brein, gaande gemaakt door het optreden van den onbekwamen, weer nieuwe plannen smedenden Karel VIII. Maximiliaan, meer van geldmiddelen en macht ontbloot dan van bekwaamheden, was intusschen niet gelukkiger en moest zijne bondgenooten wel zeer teleurstellen, doordien hij het beleg van Livorno moest opbreken. Dit laatste was, bijgestaan door de Florentijnen, steeds trouwe bondgenooten van Frankrijk [1]), opgewekt door den toen nog populairen en invloedrijken prediker Girolamo Savonarola, misschien eene der merkwaardigste mannen uit dien aan merkwaardige figuren zoo rijken tijd, en met den kous op het hoofd keerde de Roomsch-Koning over de Alpen uit Italië terug. De eenigen, die meer voorspoed hadden bij hunne pogingen om dat schoone, doch ongelukkige land — sinds, tengevolge ook van eigen tweedracht, de twistappel van vele europeesche staten — onder het vreemdenjuk te brengen, waren de Spanjaarden. Voor Maximiliaan had dat italiaansche avontuur nog meer onaangename gevolgen, nl. moeilijkheden met de Zwitsers, die geweigerd hadden hem daarvoor een contingent te leveren. Daardoor ontstond eene botsing, die binnen een paar jaar hier op uitliep, dat Zwitserland van het Rijk losraakte [2]).

Doch wat die krijgshaftige, veel aanvattende vorst door het

---

1) Canestrini et Desjardins, Négociations diplomatiques entre la France et la Toscane, passim.

2) Vgl. Ulmann I. Cap. V.

zwaard niet kon tot stand brengen, verkreeg hij door huwelijken, die waarlijk alle aanleiding geven tot het, sinds vermaard geworden, gevleugelde woord:

„Bella gerant alii; tu, felix Austria, nube".

Die huwelijken, de oostenrijksch-spaansche, stonden nu op het punt voltrokken te worden. Of nauwkeuriger, daar ze eigenlijk al gevierd waren, waren de spaansche koningen van plan hunne dochter Juana naar haren echtgenoot in Vlaanderen te zenden en dezelfde vloot moest dan Margaretha mee terugnemen naar Spanje. In hetzelfde schrijven, door hen gericht aan de Puebla (Tortosa 28 Maart 1496), drukken zij de hoop uit, dat zoo zij gedwongen werden op de engelsche kust te landen, Hendrik haar, met den haar en hun verschuldigden eerbied, zou behandelen [1]).

In den zomer van 1496 was eene groote vloot van ongeveer 130 groote en kleine schepen, met het oog op de fransche kapers in of bij het Kanaal sterk bemand en degelijk uitgerust, gereed gemaakt in de havens van Guipuscoa en Biscaya, alles onder bevel van don Fadrique Enriquez, admiraal van Castilië, die een schitterenden stoet van ridders, meestal uit de noordelijke provinciën, met zich meevoerde. Het was de grootste Armada, die toen nog ooit de havens van Spanje verlaten had [2]).

De vloot had met ruw weder te kampen, zoodat de bezorgde koningin Isabella duizend angsten uitstond voor hare dochter, en het bitter betreurde, dat de oorlog met Frankrijk verhinderd had den landweg door dat land te kiezen. Vloot en bemanning leden zware verliezen, maar kwamen ten laatste ter bestemde plaatse aan. Den 12en October bevond zich voor het eerst eene groote spaansche scheepsmacht in de Zeeuwsche wateren en konden de onzen, gelijk kort daarna ook in Spanje zelf, met deze natie op groote schaal kennis maken, eene kennismaking, die in de 16e eeuw zulke uiterst wrange vruchten zou opleveren.

Ook voor het oogenblik beviel het den Spanjaarden hier volstrekt niet. In grooten getale ingekwartierd op de zeeuwsche eilanden vooral, terwijl de vloot voor Vlissingen bleef, hadden zij, daar „blauwe capkins" genaamd, geducht te lijden van ziekte en

---

1) Bergenroth I No. 128.
2) Prescott History II, 313—315.

koude, zoodat ze meest van „armoede ende cativicheyt" stierven [1]. Het moet voor de ingezetenen een vreemd, doch droevig gezicht geweest zijn, die pas uit het Zuiden gekomen vreemdelingen te zien worstelen met weersgesteldheid en de koude, die juist dat jaar bijzonder hevig was. Het was nog maar het begin van den winter en wanneer er nog eens een vrij zachte dag was, vroegen ze, of de winter voorbij was. Geen wonder, dat ze in deze omstandigheden niet bestand waren tegen eene zoodanige verandering van lucht en voedsel, en, door pest en andere ziekten aangegrepen, als ratten stierven, ten getale van wel drie en vier duizend, naar Molinet opgeeft [2]. De ontvangst van prinses Juana was intusschen hoogst eervol geweest. Heel wat schitterende adel had zich voor de ontvangst van de spaansche prinses vereenigd, die bij hare aankomst in Zeeland het kind van den heer van Bergen ten doopvont hief. Antwerpen stak zich wederom in zijn mooiste gewaad en deed wat het kon, met al de vreemde naties, die het herbergde. Om haar te verwelkomen had zich hare nieuwe schoonzuster, Margaretha, van Namen naar Brussel begeven. Van daar trok zij met een schitterend gevolg van ridders en edelvrouwen, o. w. Philips van Ravenstein en zijn echtgenoot, eenige Vliesridders, de dames van der Veere, Halewijn en Mingoval, allen rijk gekleed, naar Mechelen. Vandaar begaf men zich, ook Margaretha van York, in de richting naar Antwerpen. Toen Margaretha van Oostenrijk, gezeten op een draagstoel, op een mijl afstands van die stad was, scheidde zich de hertogin-weduwe van de anderen af, zich naar hare aangehuwde kleindochter begevend; zes spaansche klaroenen weerklonken, der prinses van Castilië ter eere. Daarna kwamen de admiraal van Spanje en verscheidene aanzienlijke personages; met spaansche deftigheid werd het welkom gewisseld, waarna men in grooten triumph de stad binnen trok. Margaretha van Oostenrijk begaf zich terstond naar hare schoonzuster Juana, die, wat ongesteld, op luchtige spaansche wijze gekleed, op een rustbed lag [3]. Heuterus daarentegen stelt, al waren er door deze omstandigheid slechts weinigen bij de begroeting tusschen de beide bruiden tegenwoordig, deze ontmoeting op bekoorlijke wijze voor,

1) Chronycke van Zeelandt, Capittel LXIII.
2) Molinet V 65.
3) Ibidem.

als zijnde dit samenzijn der beide ongeveer even oud zijnde jonkvrouwen „seer soet ende liefelyk" [1]).

Philips, die intusschen de bovenbedoelde reis naar zijn vader gemaakt had, haastte zich uit Weenen terug te keeren. Te Lier trouwde hij den 12en November zijne bruid. Het huwelijk werd gewijd door Hendrik van Bergen, bisschop van Kamerijk, zonder dat op dit oogenblik iemand vermoeden kon, welk belang het niet alleen voor de geschiedenis van de Nederlanden en Spanje, maar van geheel Europa zou krijgen. De bruiloft werd in Lier met weinig statie gehouden, later echter te Brussel met „Coninckl ijke heerlijckheydt" hervat.

Ten tijde, dat dit alles plaats plaats had, werd er in Gelre hevig gevochten. Waar de hertog van Saksen zelf optrad, had hij meestal succes, terwijl heer Floris van IJselstein de guerilla op eigen hand voerde. Evenals de hertog van Gelre uit het huis van Egmond was deze edelman echter, evenals de stadhouder van Holland, goed Oostenrijksch gezind. Hij was de zoon van heer Frederik en droeg bij het volk den bijnaam van „Floorken Dunbier" [2]).

Eerst einde 1497 moest hertog Karel, door geldgebrek gedwongen, bij zijne naburen, den hertog van Kleef en dien van Gulik, het aanzoek doen tot het sluiten van een bestand. Daarvan kwam niets, daar deze zelf te Leuven met Philips onderhandelde over de verdeeling van Gelderland; maar in zooverre had dit uitwerking, dat hertog Karel zich haastte, met Philips zelf tot overeenstemming te geraken. Dit geschiedde bij verdrag van 22 Dec. 1497 [3]).

Dit verdrag was feitelijk niets anders dan een wapenstilstand. De heeren van Egmond en van IJselstein zouden hersteld worden in het bezit der goederen, hun sedert Karels komst in het land ontnomen. Eene bepaling omtrent het slot van Ooy en dat van Poederoyen boezemt ons voor later belang in en wordt daarom alleen nog medegedeeld. Het eerste zal worden in handen gesteld van den bisschop van Utrecht, het tweede in handen van heer Johan van Grimbergen, maar dat van Ooy zal tot waarborg

1) Pontus Heuterus bij Scriverius (Hollandsche, Zeelandsche ende Friesche Chronyck) p. 474.
2) Scheltema, Staatkundig Nederland I. 319 vlg.
3) Nijhoff, Gedenkwaardigheden VI. 1 Nr, 233.

voor de onderhouding van het bestand wel op kosten der beide onderhandelende vorsten, maar ten behoeve van Karel van Gelre, tot vier maanden na de opzegging en dus tot twee maanden voor de hervatting der vijandelijkheden, door den bisschop bewaard worden [1].

Margaretha was van dat laatste geldersche bedrijf geen getuige meer geweest. Ongetwijfeld tot groote vreugde van de Spanjaarden lichtte hunne vloot te Vlissingen het anker. Toen was het al Februari 1497 geworden, daar stormen en tegenwind het uitzeilen beletten. Vol ongeduld wachtte het gevolg een gunstiger getij af. Het bestond uit dezelfde aanzienlijken, die doña Juana hierheen hadden gebracht. Voor zoover het uit Nederlanders bestaan zou, gaf dit nog aanleiding tot eenige gedachtenwisseling. Maximiliaan, zeer op uiterlijke eer gesteld — hij liet zijn gezant, Caspar de Lupian, bij de spaansche koningen er op aandringen, dat aan Margaretha en haar gemaal de titel van koning en koningin van Grenada of Leon zou worden toegekend, ter vergoeding (wat zijne dochter betrof) van dien, welken de koning van Frankrijk haar had doen verliezen door zijne „mauvaise infidelite et euvre deschrestienne" [2]).

Maximiliaan had een programma samengesteld niet alleen voor de komst van Juana, maar ook voor de reis van Margaretha, ietwat buitensporig echter. Toch toonde Maximiliaan ook, dat hij wel inzag, dat het daarvoor noodige geld beter besteed werd voor den oorlog, te meer, daar de spaansche koningen genoeg volk gezonden hadden om de prinses eervol te begeleiden. Met alles bemoeide hij zich intusschen. Hij zond zijne dochter goudlaken voor eene japon en een gouden ring en verlangde, dat de aartshertog haar de twee ringen zou geven die hij, Maximiliaan, bij zijne eerste komst in de „Laghe landen" geschonken had aan wijlen hunne moeder, d. w. z., die, waarin verscheidene robijnen en diamanten, en die, waarin smaragden waren, en bovendien het kleine halssnoer, dat hertogin Maria had bezeten; hij zou aan de aartshertogin den anderen ring geven, die de koning aan zijne overleden echtgenoot had geschonken en waarin een groote en

---

1) Vgl. ook de oorkonden Nos. 236 en 237.

2) J. Chmel Urkunden, Briefe und Aktenstücke zur Geschichte Maximilians I und seiner Zeit. (Bibl. des Litter. Vereins in Stuttgart 1845). S. 132.

rijke diamant zat. Met de keuze van Margaretha's gevolg, ten deele ook aan haar en hem overgelaten, stemde Philips wel in, maar zijn Raad en hij meenden, dat men niet een zoo grooten trein moest naslepen, die moeilijk te bewegen en te duur zou zijn; het zou toch al veel moeite kosten op tijd de penningen te vinden, noodig voor de uitrusting der vertrekkende; waarschijnlijk zouden zij, die met haar zouden meegaan, niet lang in Spanje blijven [1]); maar gingen de Spanjaarden, die niet lang toeven konden, zonder de prinses weg, zoodat zij weggebracht zou moeten worden op kosten van den koning en den aartshertog, dan zou dat een bijzondere last zijn.

Intusschen had Margaretha zich voor de reis gereed gemaakt, terwijl de koning allerlei instructies voor hare uitrusting gaf aan de heeren van Nassau en van Beveren, den prins van Chimay en den bastaard van Bourgondië; ook aan den hofmeester Le Veau en don Ladron verzocht hij de geschiktste officieren aan te bevelen, en voorts al datgene, waarmede zijne dochter in Spanje het best gediend zou kunnen zijn, om Ladron (de Ghevara), een van de gezanten, die namens Philips zouden meegaan [2]), over den

1) Maximiliaan had bepaald, dat een gedeelte van hen, die niet uit Spanje naar Zeeland terugkeerden, zich naar Genua zou begeven om de koningin te begeleiden naar de kroning, die in Rome zou plaats hebben. Degenen, die terug zouden keeren, zouden staan onder bevel van Ravestein. Vgl. hiermee Maximiliaan's instructie aan zijnen hofmeester Caspar de Lupian (Chmel a. o. O. S. 127 flg.). Maximiliaan liet zich door dezen verontschuldigen bij de Spaansche koningen, dat Ravestein, de bastaard van Bourgondië met hunne vrouwen en anderen, eenigen tijd noodig hadden voor de voorbereiding van hun vertrek met Margaretha; daarom, na de Rojas in den Raad van zijn zoon gehoord te hebben, doet hij, om weer geen nieuw leger noodig te hebben om hen wederom naar Vlaanderen terug te brengen, hun voorstellen, dat zij er genoegen mee zouden nemen, wanneer zij eenvoudig een aantal lieden aan zijne dochter toevoegden, om daar met haar te blijven en haar te dienen. Verder handelt de instructie, die niet gedagteekend doch in elk geval van 1496 is, over de krijgsbewegingen tegen Frankrijk en Florence, zoowel van hemzelf als van Ferdinand, dien hij den grootsten koning der aarde noemt, vermoedelijk ook om het huwelijk van diens zoon met zijne beminde dochter, wie hij zoo gaarne koninklijke eer en titel zag toegekend.

2) De andere gezanten van Philips waren de heer van Ravestein, Boudewijn, bastaard van Bourgondië en Roland van Moerkerke; die van Maximiliaan, behalve graaf Dutinghe, messire Henry Bussinck, een ongenoemde duitsche doctor (Martin ?), de jonge markgraaf van Baden, die in Frankrijk zou blijven. Bovendien had de koning voorgesteld, dat 72 personen mee naar Spanje zouden gaan, om daar bij zijne dochter te blijven, o. a. twee Le Veau's, en de hofmeester Carondelet, terwijl de jonge markgraaf van Baden haar eereridder zou zijn (Chmel CXXXII).

dienst van Margaretha zou aanstellen; en ten slotte, dat men tot nader bericht in Spanje zou moeten blijven [1]). Philips bracht de laatste dagen samen met zijne zuster door. Van Bergen voeren ze naar Arnemuiden, en vandaar naar Middelburg, waar zij in de beroemde abdij logeerden [2]).

Een lied heeft de herinnering aan hun afscheid bewaard, dat doet uitkomen, hoe zwaar hun dit viel, gehecht aan elkaar als ze waren [3]).

Het afscheid wordt daarin voorgesteld als te hebben plaats gehad op St. Katharinadag [4]) (25 Nov. 1496). Margaretha, die al hare spaansche zaken veelal met haren broeder behandeld had [5]), „Margriete was het droeve te moede om de lange zeereis en vooral om het scheiden van haar broeder, die haar, bij wijze van afscheidsdronk, St. Jans vrientscap en Sinte Geerten minne toebracht" [6]).

„Bedroeft van herten, bevaen met weene", viel zij haren broeder te voete op de knieen, hem klagende, „dat haar was ghedaen te cleene", zoowel als haren vader, „dat coninclijk engijen"

1) Memorie van Ladron aan den tresorier voor den koning (Chmel Urk. enz. CXXXIV).

2) Chronycke van Zeelandt.

3) Belgisch Museum 146; vgl. Van Vloten Nederlandsche Geschiedzangen I, bl. 138.

4) De uitgever (Willems) doet terecht opmerken, dat Margaretha echter eerst Februari daaraanvolgende naar Spanje vertrokken is, volgens de Chroniques van Jean Molinet chap. 289.

5) Zoo is er nog een brief bewaard van hen beiden aan hunne aanstaande schoonouders, waarin zij dezen de zending van een gezant, Johan de Salazar, heer van Saintmartin, kamerheer van den aartshertog, berichten. Deze, blijkbaar nog weinig bekende brief is gedagteekend: Brussel, 16 Dec. 1495. (Paris Bibl. Nat. fonds Espagnol 318, fol. 59). Salazar vertrok 1 Nov. 1495 naar Spanje, en kwam vandaar 30 Sept. 1496 terug (Rekening van de Alg. Ontvangst der Financiën, 1 Jan.—31 Dec. 1496) Arch. dép. du Nord fol. 168 bij Gachard, Bibl. Nat. I Paris, I 471) waar ook bovenbedoelde brief vermeld is. Het jaartal 1596 o. c. is natuurlijk een drukfout.

6) Hierom drinckt al Sint Jans gheleide.
Eer deen al van den anderen scheide,
Als ghi enighe reise bestaet;
Daertoe haer minne, al onversmaet,
Die Sinte Geertruut was gheheten".

Zie hier den door Willems medegedeelden dronk, met verwijzing naar Clignett's Bijdragen blz. 382 vgl.

Zij smeekte hem, zijne landen in vrede te houden, en beide smolten weg in tranen. Philips moet al de „vieleijnichheijt" vergeven, die de koning van Frankrijk haar had aangedaan, terwijl zij zichzelve ook voorbehoudt, wanneer zij zal zijn vertrokken om eene zoo hooge positie in te nemen, al de „confusien", die haar gedaan zijn, te vergeten. Philips trachtte haar op te beuren, terwijl zij rouw bedreef, dat zij ook haren koninklijken vader verlaten moest, dien zij vreesde niet meer te zullen terugzien; eveneens verzocht zij haren broeder hare eerbiedige groeten over te brengen aan hare stiefmoeder, „de dochter van Milaan", en ook, weder op de gewone wijze in die afscheidsliederen, van hare of liever haars broeders „trouwe landen".

Het scheen werkelijk, of het bange voorgevoel of vermoeden der koningsdochter, nu door Philips, die zelf naar Bergen vertrok, den spaanschen admiraal toevertrouwd, weldra bewaarheid zou moeten worden. Immers, nauwelijks kreeg men de engelsche kust in het zicht, of er stak een storm op, zoo geweldig dat het scheepsvolk niet anders dacht dan terstond te zullen vergaan, en, handen wringend, meer dan voor zichzelf, beducht was voor de jeugdige vorstin in zijn midden.

Toen is er iets gebeurd, wat begrijpelijkerwijze zonder ééne uitzondering misschien alle schrijvers, die maar eenigszins in aanraking zijn gekomen met Margaretha, machtig heeft aangegrepen. Toen dan bij dat vreeselijke onweder schipbreuk dreigde, bereidden allen zich voor tot den dood. Desgelijks onze nauw zeventienjarige heldin, die zich werkelijk als zoodanig deed kennen. Immers zij gebood in de eene hand eene beurs met goud te binden, terwijl zij op perkament haar eigen grafschrift grifte, dat in de andere hand zou worden gebonden, opdat zij zou kunnen herkend en, volgens haren staat begraven worden, waar de wilde zee haar lichaam op het land zou werpen. Dit grafschrift, waarvan een zekere, licht humoristische trek onder de beschreven omstandigheden te meer opvalt, luidde in de taal, waarin zij het opstelde:

Cy gist Margot, Noble Demoiselle,
Deux fois Mariée, et morte Pucelle,

hetwelk in het Nederlandsch omgezet, overgebracht kon worden, als volgt:

Hier leydt Margriet en rust, die twee-mael was ghetrouwd
En echter noch met recht den naem van Maegt behoudt" [1]).

Fontenelle, die gezegd distichon tot onderwerp voor een van zijne dialogen maakte, vond zelfs, dat de houding van de prinses in dat hachelijk oogenblik die van den wijsgeerigen Adrianus in zijn sterfuur en zelfs de vermaarde heldhaftigheid van Cato van Utica overtrof [2]). Al is zulks natuurlijk als dichterlijke overdrijving op te vatten, toch droeg het gedrag van de zeventienjarige aller bewondering weg. Gedwongen in Engeland te landen, wierp haar schip het anker uit in de haven van Southampton. De admiraal van Castilië zond onmiddellijk hiervan bericht aan den gezant van zijn land bij koning Hendrik VII, wien al vroeger, gelijk

---

1) Chronycke van Vlaanderen (Cap. VII) 150. En groot aantal varianten van dat grafschrift is meegedeeld onder de Notes achter d'Avoine Essai historique sur Marguerite d'Autriche (Anvers 1849), eene proeve, ontstaan naar aanleiding van de onthulling van haar standbeeld te Mechelen, met al de kenmerken van een gelegenheidsgeschrift. Het verhaal zelf, aldaar p. 18. We deelen hier alleen nog eene vlaamsche en eene latijnsche lezing daaruit mede (p. 94). De vlaamsche (van J. F. Willems in Belg. Museum):

Hier ligt Margriet, een meisje hupsch en rijk
Gestorven maagd in 't tweeden huwelijck.

En de latijnsche vertaling:

Margaris hoc tegitur tumulo clarissima, quae bis
Nupta quidem, mansit sed sine labe pudor.

Vgl. nog Kort begryp van 't Leven van Marg., op het jaartal.

2) Fontenelle Oeuvres, tome 1, 3me édition, dial. 4 (Nouveaux dialogues des Morts) (La Haye 1736). Inderdaad, naar diens voorstelling won de wijze van den dood af te wachten van de edele, vorstelijke vrouwe het in natuurlijkheid van die van Cato, en in ernst van Adrianus, welk laatste eene vergelijking van haar grafschrift met diens zwanenzang reeds aantoont:

Ma petite Ame, ma mignonne
Tu t'en vas donc, ma fille, et
Dieu scache ôu tu vas,
Tu pars seulette, nue et tremblotante
Hélas!
Que deviendra ton humeur folichonne?
Que deviendront tant de jolis ébats?

En dat, naar de haar in den genoemden dialoog in den mond gelegde opmerking: terwijl Cato en Adrianus hun heele leven zich met wijsgeeren hadden bezig gehouden, zoodat ze aan hun eer wel verplicht waren den dood niet te vreezen; terwijl zij, in dien vreeselijken storm, wel mocht rillen en beven — en nochtans kalm haar geestig grafschrift maakte (p. 65).

we ons herinneren, door Isabella verzocht was om eene eervolle ontvangst voor hare dochter of schoondochter, voor een geval als zich nu voordeed.

Op die tijding liet de engelsche koning de hooge schipbreukeling terstond welkom heeten, terwijl hij zijne vreugde te kennen gaf over hare behouden aankomst [1]). En daarop, nadat zij hem geschreven had, zond hij haar weer een brief, waarin hij haar er op wees, dat de hooge zeeën eene onmiddellijke voortzetting der reis minder wenschelijk maakte. Ze moest zich maar wat inrichten te Southampton, en indien zij daar den tijd wat voor nam, en door tijdig daarvan bericht te zenden, hem de gelegenheid daartoe gunde, gaarne zou hij daarvan gebruik maken om haar persoonlijk het zijne mede te deelen en omtrent haar welstand van haar zelve bijzonderheden te vernemen [2]). Hendrik was dus allerminzaamst. Zeker hadden op die houding zijne betrekkingen tot Margaretha's schoonouders, het spaansche koningspaar, invloed. Niet alleen het in dezen tijd veel besproken huwelijk van Catharina met Arthur, zijn oudsten zoon, droeg daartoe bij, maar ook de toenadering van het zegevierende Spanje tot Frankrijk, met welk land immers koning Hendrik, ondanks zijn toetreden tot de Ligue, de goede verstandhouding niet had willen verbreken, niettegenstaande het drijven van Maximiliaan. Deze moest immers zelf toezien dat zijn zoon overhelde tot Frankrijk en dat in het volgend jaar de vrede werkelijk tot stand kwam, waarbij de koning van Frankrijk, Philips drie steden in Artois afstond, deze daarentegen afzag van alle aanspraken op het oude hertogdom Bourgondië en hem voor Vlaanderen leenhulde zwoer [3]).

Margaretha was intusschen in de haven van Santander aangekomen, afgewacht met algemeener en sterker verlangen, dan iemand te voren [4]). Zij werd begroet door don Juan,

1) Brief van Hendrik aan Margaretha, 3 Februari 1497, Westminster. (Bergenroth I No. 173).

2) No. 174 aldaar.

3) Over Maximiliaans ontevredenheid dienaangaande, Bergenroth I No. 222.

4) „Sire", heet het in een schrijven van den Oostenrijkschen gezant aan Maximiliaan (van 9 Jan. 1497): „Sire, c'est une chose increable les prieres que ce font par tous les royaulmes pour la venue de madame la princesse, votre fille, tellement que de ceste heure tout le monde est en deuil et en tritresse (tristesse) pour ce que tant demeure. Oncques chose ne fut tant desiree par toutes manieres de gens" (Chmell a. a. O. S. 169 CLI).

dien zijn vader vergezelde (Maart 1497), en gezamenlijk ging men naar Burgos om er de koningin te ontmoeten en er de toebereidselen voor de bruiloft te treffen. In zijne Diarii heeft Marino Sanuto de ontmoeting tusschen het koninklijk paar en de infante uitvoerig beschreven [1]). Uit naam van den koning, trad de hertog van Alva haar, die rijk gekleed en van een schitterend gevolg begeleid was, tegemoet. Margaretha was gezeten op een muilezel, in een kostuum naar franschen smaak, den admiraal aan de rechter-, den connétable aan de linkerzijde.

Toen zij den koning ontwaarde, wilde zij afstijgen en hem de hand kussen, hetgeen deze, die haar hartelijk begroette, niet wilde gedoogen. Daarop naderde de infant. Toen allen zich vereenigd hadden, gingen zij in eene zaal, waar de patriarch-aartsbisschop het jonge paar huwde.

De jonge vrouw viel zeer in den smaak; men vond haar lief, bevallig en aantrekkelijk van uiterlijk en was het er over eens, dat zij zich verstandig en tactvol gedroeg.

In Burgos, te midden van de algemeene feestvreugde, werd men verder ingehaald door de Raden van Arragon, Castilië, Catalonië, Leon enz. Koningin Isabella zond hare schoondochter gezanten tegemoet, terwijl die van koning Maximiliaan, Napels en Milaan mede aanwezig waren [2]). Behalve Isabella, bevonden zich ook twee harer dochters ter plaatse [3]). Huwelijk en bruiloft werden te Burgos met groote plechtigheid gevierd. De gansche geestelijkheid der stad hield eene indrukwekkende processie. Ook stierengevechten werden gehouden, hetgeen voor de lieden uit het Noorden eene nieuwigheid was.

---

1) Marino Sanuto: Diarii I 615 vlg. Vgl. verder het lied bij Willems Belg. Mus. IX 149 en Van Vloten. Ned. Geschiedzangen I 1 147.

2) Van dien van den laatsten staat, Joannes Hironimus (Giovanni Hieronime) Visconti bestaan er een drietal brieven, en bovendien nog een van dien van Venetie, Jacobo Contarini, die beschrijvingen geven van de feesten te Burgos, waaruit verder weinig bijzonders meer is aan te stippen. De schrijvers wijden nog al veel aandacht aan de kleeding, vooral der vorstinnen (Marino Sanuto I 617 vlg.).

3) Behalve doña Isabella gehuwd met, weldra weduwe van Alonso van Portugal, en doña Juana, echtgenoote van graaf Philips II van Vlaanderen, enz., had don Juan nog twee zusters: doña Maria en doña Catharina. Prescott teekent bij die namen aan dat „their brilliant destinies were clouded with domestic afflictions, from which royalty could afford no refuge".

Trouwens ook de deftige Castilianen en trotsche Arragoneezen zelven verschilden aanmerkelijk van de meer joviale, gemoedelijke Vlamingen en Duitschers, hetgeen toen reeds duidelijk opviel. De spaansche ridderschap gaf bewijzen van hare vaardigheid aan hunne toekomstige koningin [1]). Weldra bestond daartoe ook gelegenheid bij het huwelijk, dat de weduwe van Alonso ten slotte toch aanging met Emanuel van Portugal. Dit huwelijk zou ook om eene andere reden in herinnering blijven, zij het ook om eene zeer droevige. Het huwelijk werd gevierd in de grensstad Valencia de Alcantara, in allen eenvoud, ondanks de aanwezigheid der Katholieke koningen. Deze ontvingen daar een bericht uit Salamanca, dat hun zoon, don Juan, gevaarlijk ziek was geworden te midden van de feestelijkheden, waartoe de aankomst van hem met zijne jonge vrouw in die stad aanleiding gaf. Koning Ferdinand, bekend met het zwakke gestel van den infant, spoedde zich naar diens ziekbed. Doch reeds bleek het, dat deze dit niet levend meer zou verlaten. Hevige koortsen hadden spoedig de krachten van den lijder ondermijnd; dra moest alle hoop op herstel worden opgegeven. De longen waren aangedaan; don Juan voelde ook de maag verzwakken. Zoo berichten de doctoren aan de koningin, en zij, evenals de koning, willen, dat deze er bij Margaretha zal op aandringen, dat zij zich een tijdlang van het ziekbed verwijderd houde. Immers uit hun veelvuldig samenzijn dreigde een groot gevaar voor den jongen man; maar de koningin antwoordde, dat het den menschen niet voegde diegenen te scheiden, welke God door het huwelijk verbonden had [2]). De koning zijnerzijds trachtte bij zijn zoon de hoop op te wekken, die hij zelf verloren had. Tevergeefs. Don Juan had zich heldhaftig op den dood voorbereid, met behulp ook van de wijsheid van Aristoteles, van wien hij gedurende zijne ziekte vele boekdeelen las, tengevolge waarvan hij, volgens Petrus Martyr, meer en beter alles te boven kwam dan de leeftijd zou hebben meegebracht. En Martyr, don Juan's leeraar, kon weten wat er met, misschien ook wel in dezen omging en was daardoor ook in staat, mededeelingen te doen als deze, dat de doorluchtige

1) Over de huwelijksplechtigheden vgl. Molinet chap. CCXCI en Prescott 316—319.

2) Petrus Martyr, Opus Epist. Ep. 176 (Prescott p. 319).

lijder zich bereid gevoelde deze wereld te verlaten, die in haar besten staat nog vervuld was van ijdelheid en ellende; en dat al wat hij verlangde, was, dat zijne ouders dezelfde gelatenheid en onderwerping aan den goddelijken wil mochten toonen als hijzelf ondervond. Zoo gedroeg zich de nog geen twintigjarige vorst, de echtgenoot van Margaretha, in zijne laatste uren. Hoe zwaar moest het hem vallen te moeten scheiden van zijne jonge, beminde vrouw, die hij nauwelijks eenige maanden bezeten had.

Toen de reeds voorziene slag den 14den Oct. 1497 viel, was deze laatste dan ook wanhopig. Het waren maanden van groot geluk geweest; des te wreeder moest haar nu het zoo schielijk aangebroken einde daarvan zijn. In die dagen van smart sproot de eene ramp uit de andere voort: de zoon, dien zij ter wereld bracht, werd te vroeg geboren en stierf zeer spoedig [1]).

Iedereen had met de ongelukkige vorstin te doen. In de eerste plaats Ferdinand en Isabella, die in hunnen eenigen zoon, van wien zij groote verwachtingen gekoesterd hadden, hunne hoop verloren; maar ook het heele spaansche volk, bij hetwelk de nederlandsche prinses reeds populair was geworden [2]). Immers zijn taal had zij reeds leeren spreken, terwijl zij aller harten won door hare natuurlijke bevalligheid en lieftalligheid, gepaard aan eene waardigheid en eene zekerheid van optreden, die veren bewondering wekte [3]). Dat zij haar man niet vergat, bewees zoovele jaren later nog de weeklacht van Maximiliaans dochter over den dood van haar vader, waarin zij nog aan den „prince d'Espaigne" herinnert [4]). Uit spaansche bronnen [5]) is ons bekend,

1) Vgl. Commynes-Mandrot, p. 372, Noot 2.

2) Over den algemeenen rouw in Spanje: Commynes-Mandrot II, 372.

3) Om ons slechts tot het geringste te bepalen, nl. den lof, dien Cornelius Agrippa van Nettesheim haar, in verband met hare betrekkingen tot het Spaansche volk en hare schoonouders heeft toegekend, ofschoon de toevoeging nog opmerking verdient, dat zij „Hispanias omnes in longum et tranversum ad Gades usque magna cum laude peragravit, universo populo quacumque transibat quam gratissima, ac si jucundissimo suo adventu omnium salus adventasset". (Vgl. zijne lijkrede bij E. Münch S. 283—284).

4) Emil Gachet: Album et oeuvres poétiques de Marguérite d'Autriche p. 100. Vgl. ook: Les Regrets de la dame infortunée v. Lemaire de Belges Oeuvres p. 190 ed. Stecher.

5) Zurita Hist. del Rey Hernando tom. V. lib. 3 cap. 4.

hoe Margaretha de meest liefdevolle behandeling bleef ondervinden van de zijde der katholieke koningen. Toch verlangde zij het land te verlaten, waaraan op den duur haar toch slechts droevige herinneringen verbonden.

Haar vlaamsche gevolg, wien dat plechtige ceremonieel aan het hof van Castilië hartelijk verveelde, begeerde dat niet minder. Velen waren al weggegaan; zij verkozen eenvoudig niet meer te blijven [1]). Maar om heen te gaan, diende zij toch de toestemming te hebben van Maximiliaan. Deze had de betrekkingen met haar steeds onderhouden, onmiddellijk of door tusschenkomst van zijn gezant don Lupian, door Margaretha zeer aangeprezen om den eerste als gezant op te volgen. Maximiliaan liet zich door de verzoeken van zijne dochter vermurwen. Den 10en September 1499 [2]) schreef hij van Ulm uit aan Margaretha, later ook aan de spaansche koningen en zijne gezanten, dat hij er in toestemde dat zij, hoewel hare schoonouders haar zoo gaarne hadden teruggehouden, zoo spoedig mogelijk de terugreis zou ondernemen. Nu in de gelegenheid de ervaringen van de heenreis te vermijden, was het aangenaam voor Margaretha dat zij door Frankrijk terug kon keeren. En de eens uit dat land verstooten vorstin zag zich in alle steden, waar zij doortrok, op eervolle wijze bejegend. Karel VIII, haar vroegere verloofde, behoorde trouwens niet meer tot het rijk der levenden. Op 28-jarigen leeftijd was hij gestorven (1498), „door eene Beroerdheyd ontzielt", eene weduwe, Anna van Bretagne, doch geene kinderen achterlatend. Zijn opvolger evenwel, de hertog van Orleans, als Lodewijk XII den troon beklimmend en de gelegenheid thans gun-

1) Lupian aan koning Maximiliaan (28 Juni 1497) Chmel S. 194 (CLXVIII). Later (20 Augustus 1497) vraagt deze aan zijn heer, dat hij zijne dochter schrijve, hem, Lupian, in alle dingen raad te vragen, want zij heeft veel last van de slechte dienaren, die zij heeft, die van dien aard zijn, dat zij haar dikwijls doen weenen en haar dingen zeggen, die hij, de gezant, niet zou durven schrijven; reeds had de prinses zich bij hem beklaagd en hem om hulp gevraagd. (Chmel S. 196).

2) F. J. Mone, Anzeiger für Kunde des deutschen Mittelalters 1835 vierter Jahrgang Karlsruhe; Gachard Lettres inédites II, 104—105 (CXX), naar het oorspronkelijke in de Archives du dép. du Nord (Registre aux lettres missives de 1480 à 1500, fol. 132). Ik zag een afschrift in de Nat. Bibl. te Parijs.

stig achtend zich van zijne gemalin te ontdoen, liet zich van haar scheiden en ontfermde zich over Anna, misschien nog uit oude liefde, zeker ook om staatsbelang.

Hoe Lodewijk XII dat overigens dienen zou? In zijne kwaliteit van regent en wetgever, waarin hij in menig opzicht het werk van Lodewijk XI, zij het ook op geheel andere wijze, voortzette en waarin hij zich verdienstlijk heeft gemaakt, hebben wij hem hier niet af te schilderen. Alleen om zijne buitenlandsche staatkunde kan hij ons niet onverschillig laten. Zou hij zich in het italiaansche avontuur storten, dat zijn onbeteekenende, hoewel niet van eene soort romantische dapperheid ontbloote, voorganger had opgerakeld? Op deze vraag zou weldra een bevestigend antwoord gegeven moeten worden, zoowel wat betreft Milaan, waarop hij aanspraken maakte op grond van afstamming van zijne grootmoeder, Valentine Visconti, als Napels, het door Karel VIII binnen enkele weken veroverde doch even snel voor de Coalitie ontruimde Napels, waar hij de erfenis der Anjous voor goed hoopte vast te houden.

Op den duur moesten de eerste aanspraken hem in botsing brengen met den duitschen koning, den leenheer van Milaan, welks hertog uit het geslacht der Sforza's, die de Viscontis hadden verdrongen, bovendien aan dezen door diens huwelijk vermaagschapt was. Die aanspraken konden niet nalaten de ijverzucht van Spanje op te wekken, dat, na den strijd op eigen gebied te hebben uitgevochten, in zijne krachtig voortschrijdende ontwikkeling en behoefte aan expansie-politiek, de zijne met evenveel recht tegenover die van Lodewijk kon plaatsen [1]).

De tusschen beide landen den 5 Aug. 1498 tot stand gekomen vrede [2]) kon dan ook niet duurzaam heeten, al kwam het in 1500 weer tot een verdrag, waarbij, met goedvinden van den paus, het koninklijk Napels verdeeld werd. Maximiliaan, door zijne moeilijkheden met de Zwitsers en anderen te zeer in beslag genomen èn om een begonnen inval in Bourgondië door te zetten èn om Lodovico Moro [3]) krachtig te steunen, had niet kunnen

1) Over beider rechten en aanspraken Lavisse-Lemonnier (Histoire de France) en de daar genoemde litteratuur, V. chap. 1.

2) Du Mont I p. 803.

3) Hij was door Maximiliaan I te Antwerpen 25 Nov. 1495 met de investituur van Milaan bekleed.

beletten, dat deze uit zijn hertogdom verjaagd werd, hetwelk door de Franschen onder den condottiere Trivulzio, met medewerking der Venetianen, veroverd was. Met Philips den Schoone daarentegen werd, gelijk reeds vermeld is, het verdrag van Senlis hernieuwd [1]).

Daaruit bleek tevens, dat Philips ten aanzien der Geldersche kwestie eenen anderen weg betrad dan zijn vader. Waarschijnlijk onder den invloed van zijne omgeving scheen hij met de Staten-Generaal geneigd, deze eerder als eene buitenlandsche aangelegenheid te beschouwen.

In 1498 liet hij zelfs toe, dat de troepen, door Lodewijk XII ter hulp gezonden aan Gelre, dat door Maximiliaan en de hertogen van Kleef en Gulik werd besprongen, hunnen weg door de Nederlanden namen. Sinds hetzelfde jaar, toen Maximiliaan Albrecht van Saksen benoemde tot erfelijk „Gubernator en Potestaet" van Friesland en vooral sinds 1499, toen door bemiddeling van Maximiliaan, Philips den nieuwen Erfpotestaat als zoodanig erkende [2]), bemoeide deze zich niet meer met de Geldersche zaken; trouwens een paar jaar later is hij overleden, „achterlatende in onze Nederlanden soowel als in Duydtslandt, eenen zegepraelenden Naem, die tot nog toe onsterfelyk schynt te wezen door syn vroome Oorlogsdaden en altyd gelukkige ondernemingen, van de synen niet min gevreest als bemint, maar soo onversoenelyck tegen de Misdadigers, dat er noyt quaedt bedryf voor zyn stoel ongestraft is gebleven" [3]). Verlost van dezen tegenstander, daar hij verder van Philips niets te vreezen had en door Frankrijk gesteund werd, kon de hertog van Gelre zich staande houden. 29 December 1499 kwam te Orleans een verdrag tot stand [4]), waarbij de vorsten van Frankrijk, Gelre, Gulik en Berg zich verbonden, af te zien van den strijd met erkenning van elkaars rechten. Het statu quo werd hersteld, doch voor hoe lang?

Toen Margaretha omstreeks dezen tijd in de Nederlanden aankwam, om zich naar haren broeder te begeven, was deze reeds vader, en wel van eene dochter, Eleonora, die in Nov. 1498 geboren was.

---

1) Te 2 Aug. 1498 bij het tractaat van Parijs: Du Mont, p. 802. Zie boven, blz. 109.
2) Blok: Geschiedenis II, 357.
3) Chronycke van Vlaenderen, bl. 152.
4) Paris Archives Nationales J. 577 1 en 2).

Niet lang na hare terugkomst zou het echtpaar verrijkt worden met een zoon, Karel, geboren 24 Febr. 1500, in het Prinsenhof te Gent. En reeds terstond scheen het, alsof Karel, wien zijn vader den titel van „hertog van Luxemburg" schonk, geboren was onder een gelukkig gesternte, hij, die heerschen zou over groote staten, waaromtrent men elkaar steeds zoo gaarne het dichterlijke woord heeft nagepraat, dat de zon er niet in onder ging. Want aan zijn ouders stond nu het vooruitzicht open op de vereenigde spaansche kronen, waar eerst Margaretha's echtgenoot, de troonopvolger, daarna ook diens oudste zuster Isabella en haar zoontje don Miguel, tot groote teleurstelling van haar echtgenoot, Emanuel van Portugal, door den dood waren weggerukt, zoodat de spaansche erfenis plotseling in den schoot van Juana en haar echtgenoot geworpen scheen.

Maar Margaretha was ten tweede male eene koningskroon ontgaan, de eerste maal door de boosheid der menschen, met name door de staatkunde van Karel VIII, den tweeden keer door de schuld van het bittere noodlot.

HOOFDSTUK IV.

Het Savooische huwelijk.

Toen Karel geboren werd, was zijne tante Margaretha nog maar sedert kort teruggekeerd [1]. Ook nu hadden de Staten te beraadslagen gehad over de som, die haar voor haar onderhoud moest worden toegstaan. Dit schijnt niet veel bezwaar ondervonden te hebben. Was het, omdat men begreep, dat zulk eene persoon als de prinses-weduwe van Castilië toch niet lang ongehuwd zou blijven, vooral niet in een tijd, waarin het al langer hoe meer een geliefd staatkundig middel werd, om vorstenkinderen, zelfs in de wieg reeds ja, soms vóórdat ze nog geboren waren, uit te huwelijken? Had men reeds nieuwe pretendenten op het oog? Kon men al weten, wat koning Jacob van Schotland eigenlijk in het schild voerde, die met Hendrik VII onderhandelde over een huwelijk met diens dochtertje Margaretha, doch tegelijk den blik gericht hield naar Margaretha van Oostenrijk en naar een fransche prinses, terwijl verzekerd werd, dat Lodewijk XII hem dezelfde voorwaarden had aangeboden als aan den koning van Hongarije [2])?

1) Gachard vestigt de aandacht op rekeningen aan boden, die 24 Febr. 1500 brieven gebracht hadden van den baljuw van Henegouwen, den heer van Aymeries (Louis de Rollin), aan de heeren van Melun, Molenbeeke en anderen uit Henegouwen, om naar Kamerijk te gaan, de prinses van Castilië tegemoet, die uit Spanje terugkeerde: Gachard, Rapport sur les Archives de Lille 421. Vgl. verder de rekening van Jan van Somers, van gewone en buitengewone uitgaven voor den terugkeer van de prinses van Castilië in de Nederlanden in 1499 (Arch. dép. du Nord. Trésor des Chartes. Registre aux commissions B 118, p. 146 S.).

2) Calendar Bergenroth No. 249, No. 260.

Juist omdat de steeds nogal hartelijke betrekkingen tusschen Frankrijk en Schotland hierbij in het spel kwamen, kon misschien de fransche prinses meer kans gehad hebben dan de oostenrijksche; in elk geval voorloopig stond die voor de dochter van Hendrik niet schitterend, daar haar vader, zich in zijn land zoowel als naar buiten sterker gevoelend dan ooit tengevolge van het huwelijk en de overkomst van de spaansche koningsdochter, zich weinig toeschietelijk betoonde en bij de onderhandelingen over den bruidschat wel wat te veel den jeugdigen leeftijd van zijne dochter en haar teeder gestel over het hoofd zag en daarom te weinig de door Jacob verlangde waarborgen billijkte [1]. Maar mogelijk, dat de Staten hieraan niet dachten, toen zij, buiten de „aides", aan den aartshertog voor den oorlog tegen Gelre en voor de uitgaven tengevolge van den terugkeer van zijne zuster 100,000 goudguldens toestonden. Waarschijnlijk achtten zij zulks slechts een plicht der billijkheid en zullen zij, na reeds een en andermaal verdaagd te zijn, er ook wel de voorkeur aan gegeven hebben den aartshertog en daardoor zich zelven niet in eene onaangename positie te brengen. Den oorlog tegen de Franschen voort te zetten, hadden zij Maximiliaan reeds botweg geweigerd. Toen had deze, terwijl hij hier te lande was, in den tijd, dat zijn eerste kleinkind geboren was en hij zelf weer in den strijd tegen Gelre had ingegrepen, 25 Jan. 1493 uit Grave een lang vertoog ingediend bij de Staten-Generaal, te Brussel vergaderd. In dat betoog [2] had de Roomsch-Koning nog eens opgehaald, wat hij zooal wel voor deze landen gedaan had, hoe hij, toen wijlen Matthias van Hongarije zijnen vader uit diens oostenrijksche erflanden verdreef, terwijl het toch plicht geweest zou zijn keizer Frederik te steunen en gezegde erflanden, die hem boven alle andere lief waren, te heroveren, hij desniettemin, ter wille van zijn zoon, het huis en de landen van Bourgondië trouw was gebleven om hen te beschermen tegen de „adversitez et tribulations", waarmede zij dagelijks werden „travailles et persécutez". Alle last, dien hij met of van de Franschen had gehad, was hem aangedaan, niet als aartshertog van Oostenrijk, maar als erfgenaam van de bourgondische macht [3]. Had hij niet

1) Vgl. W. Busch, England unter den Tudors S. 148—150.
2) Gachard. Lettres inédites II, 91—101.
3) Vgl. Le Glay, Nég. diplom. (Pièces historiques, XLIV).

al het mogelijke gedaan, ja, zelfs zijn leven niet gewaagd om te beletten, dat dezen iets ontnomen werd! Daarom betreurde hij den vrede van Parijs. Men moest hem niet verwijten, dat hij geen vrede zou willen. Wanneer die gunstig en eervol was, dan gaarne. Om tot den vrede van Senlis terug te keeren, daartegen had hij zelfs zoo weinig bezwaar, dat hij keurvorst Frederik van Saksen gezonden had in de hoop daartoe te geraken. Maar de koning van Frankrijk had alleen maar mooie woorden, zonder meer, voor hem gereed gehad en, onder het mom van beloften, het leger, dat hij het hertogdom Bourgondië had doen binnenrukken, weten te doen terugtrekken, „par leurs subtilitez et tromperies", terwijl ze vervolgens den heer van Vergy, maarschalk van Bourgondië, zijn leenman en onderdaan, hebben aangevallen en eenige plaatsen ontrukt. Zoo was hij wel aan zijne eer verplicht geweest daartegen op te komen en hij had er geene kosten voor ontzien. Daarop kreeg hertog Karel van Egmond de volle laag, die beschuldigd werd, op aansporing ook van Robert van Aremberg, aan het hoofd van de Franschen, den vrede van 1495 te hebben verbroken, tot zijn (Maximilaans) spijt, niet alleen voor de „pays de pardeça", maar ook voor zijne oostenrijksche erflanden, die, gelegen op de grens van Turkije, dringend zijne bescherming noodig hadden. En de strekking van het heele betoog, dat op het punt van heftigheid in de verte herinnert aan het vroeger behandelde pamflet tegen de Franschen (van 1491) [1]) en daarin misschien ook doet denken aan Maximiliaans afkomst van eene portugeesche moeder (prinses Eleonore), komt dan hierop neer: de Staten moeten zich, ten gunste van zijne aanvragen op de drie punten van Frankrijk, Gelre en den Kruistocht tegen de Turken verstaan. Maar nederlandsche Staten waren op het stuk van subsidies geven voor zaken, die hunne sympathie niet hadden, of, die hun, naar hunne wel eens wat enge meening, niet aangingen [2]), even lastig te hanteeren als duitsche Rijksvorsten.

---

1) Het bij Le Glay Nég. diplom. uitgegeven, boven, blz. 57, besprokene.

2) Op die echt nederlandsche afzonderingsneiging, door natuurlijke en staatkundige oorzaken gemotiveerd, door afzonderlijke privilegiën van stapelrechten e. d. geschraagd, heeft ook een buitenlander — Prof. Ulmann — gewezen, die doet uitkomen, hoe de gedachte hier uiterst impopulair was, door de erfrechten van hun heer op Spanje, Napels en Hongarije, slechts aanhangsel van een wereldomvattend rijk te zijn of te kunnen worden (a. a. O. II 98—99).

Dat moest Maximiliaan thans weer ondervinden; alleen voor den oorlog tegen Gelre stonden de Staten een bedrag toe, en nog niet eens veel. De positie van Philips daarbij was niet gemakkelijk; òf hij moest zijn eed breken, gedaan op het vredesverdrag met Frankrijk van 1498, òf zijn vader ongehoorzaam zijn. Hij trachtte zooveel mogelijk, in verband ook met de wenschen der Staten, een onzijdig standpunt in te nemen. Vandaar dat zijn vader, op verzoek van den maarschalk van Vergy en de Staten van het graafschap hem, Philips, Bourgondië in handen stelde, teneinde het door die onzijdigheid gevrijwaard te hebben tegen de gevolgen van den oorlog met Frankrijk (Straatsburg 19 April 1499) [1]. De geboorte nu van Karel kon in hare gevolgen toch niet nalaten invloed te hebben op de verhouding van vader en zoon. De eerste kon in zijn kleinzoon misschien al den toekomstigen erfgenaam begroeten van heel het habsburgsche bezit in Duitschland en de Nederlanden, zoowel als in Spanje en zijne italiaansche en overzeesche bezittingen. Den 7en Maart werd de jonge wereldburger, wiens geboorte tot groote feestelijkheden aanleiding gaf, plechtig gedoopt. De bijzonderheden daarvan zijn elders voldoende beschreven [2].

We stippen er alleen uit aan, dat onder den hoogen adel, die deel uitmaakte van den feeststoet, opgemerkt werden de jonge graaf Hendrik van Nassau, de heer van Fiennes, Jacob van Luxemburg, admiraal Philips van Bourgondië en de heer van Roeulx, Ferry van Croy, ieder met de eereteekenen of benoodigdheden, behoorende bij de plechtigheid. Zij gingen onmiddellijk de peters en meters vooraf, nl. den prins van Chimay, Karel de Croy en Margaretha van Oostenrijk, in zwaren rouw, hare grootmoeder (Marg. van York), die het kind droeg, en Jan, heer van Bergen. Dan volgden Michiel van Croy, heer van Sempy, en Johan van Luxemburg, heer van Ville, met het, voor het eerst in Gent verschenen prinsesje Eleonora. Het geschenk van Margaretha aan haar neefje was eene gouden offerschaal, bewerkt met kostbare steenen en op het deksel bevond zich een

1) Gachard, Lettres inédites CXIX, Maximiliaan aan Philips den Schoone.

2) Zie o. a. Henne, Hist. du règne de Charles-Quint en Belgique I, p. 23—27.

groote bol van veel waarde [1]). Zij scheen zich beijverd te hebben den kleinen prins naar haar vader, zijn grootvader, Maximiliaan te laten noemen. Uit een briefje van dezen, ten antwoord op een brief van haar, waarin zij bijzonderheden mededeelde over het voorgevallene, mag dit worden opgemaakt. Hij bedankt haar daarin voor hare moeite en neemt genoegen met den gekozen naam, die hem herinnert aan zijn schoonvader, wijlen hertog Karel van Bourgondië [2]).

Ook aan andere kinderen, haar eveneens verwant, wordt Margaretha herinnerd. En het is eigenaardig daarbij op te merken, hoe eene oude betrekking wordt opgehaald. Het is Anna van Beaujeu, hertogin van Bourbon, die de kinderen van Carency uit het huis van Bourbon aan hare welwillendheid aanbeveelt, welke kinderen, zegt zij, der aartshertogin verwant zijn zoo goed als haar [3]).

Zoo men, na 1495 of 1496, van de volgende jaren, het éêne jaar meer dan de andere, een jaar van huwelijken zou willen noemen, dan zou daarvoor 1501 zeer sterk in aanmerking moeten komen. Twee huwelijken, in dat jaar vastgesteld, trekken vooral de aandacht; beide natuurlijk uit staatkundige drijfveeren. Er zat natuurlijk heel wat achter dat huwelijk van Karel van Oostenrijk, hertog van Luxemburg, met Claude, dochter van Lodewijk XII en Anna van Bretagne. Het voorstel daartoe was uitgegaan van Philips en vond gehoor. Te Lyon werd, 10 Aug. 1501, een paar weken nadat Philips en Juana weder eene dochter geboren was, Isabella genaamd, het huwelijksverdrag gesloten [4]).

Doel van Philips daarmee was, eindelijk de ijverzucht der huizen

---

1) Henne o. c. p. 26. Bijzonderheden over de doopplechtigheid worden verder medegedeeld door Gachard (Bull. de la Comm. Roy. d'hist. 1e série t. V. p. 359).

2) Uit het Registre et lettres missives de 1480 à 1500. (Arch. dép. du Nord Chambre des comptes de Lille) is het door Gachard, in zijn verminkten vorm, medegedeeld (Lettres inédites. Noot 1, p. 105).

3) Een afschrift van Anna's brief te Rijssel (Arch. dép. de Lille Chambre des Comptes. B. 663). In waarheid kon Anna van verwantschap spreken, want Isabella van Bourbon, eerste vrouw van den graaf van Charolais, later hertog Karel v. Bourgondië (den Stoute), was de grootmoeder van Margaretha.

4) Le Glay, Nég. dipl. 28—34. Voor den juisten datum vgl. Jean d'Auton, Histoire de Louis XII.

Habsburg en Valois tot bedaren te brengen, en tevens ook om Lodewijk, die hem kort daarop als een bewijs van zijne gunst voor een jaar het genot schonk van de inkomsten van de zoutgroeven van Château-Chinon en Noyers, er toe te brengen den hertog van Gelre niet meer door Willem van Aremberg te doen steunen. Maar Maximiliaan moest het verdrag bekrachtigen, wilde het waarde hebben. En het was juist de hoop van Lodewijk XII van dezen de beleening te krijgen met het hertogdom Milaan, die hem vooral tot het huwelijk had doen neigen. Want wel waren zijne troepen daar geheel meester, toen zij Lodovico Moro, die er na zijne eerste verdrijving was teruggekeerd, hadden overwonnen en gevangen genomen, maar het zou voor Lodewijk geruststellend zijn te weten, dat hij in den rug niets van het duitsche Rijk te vreezen had, wanneer hij zich naar Napels wendde; want met de Spanjaarden had hij het nog altijd te kwaad.

Het ligt niet op onzen weg hier nader te onderzoeken, welke werkelijke beweeggronden Lodewijk geleid hebben om Claude en daarmede Karel — voor het geval althans de eerste geene broeders kreeg, wanneer het beleende land vervangen zou worden door eene belangrijke geldswaarde — het uitzicht te openen op Bretagne. Vermoedelijk vervulde hij hiermee een wensch van Anna van Bretagne, die aan Karel als echtgenoot voor Claude de voorkeur gaf boven den zoon van de haar antipathieke Louise van Angoulême, den vermoedelijken troonopvolger. Evenmin — en dit ten aanzien van Maximiliaan — of het alleen onmacht was in het Rijk en de behoefte de belangen van zijn zoon en kleinzoon aan de zijne verbonden te houden, en de vrije hand te hebben tegen de Turken en tegen Venetië, en misschien ook tegen Gelre. We mogen dit alles aannemen om de staatkunde van Maximiliaan te verklaren, maar genoeg zij het kortelijk te vermelden, dat hij zich spoedig daarop te Trente liet paaien door de beloften van Lodewijk, dat hij Maximiliaans gezag in het Rijk en in Italië zou steunen, zijn eigen praktijken in Hongarije en Italië zou opgeven en medewerken aan den kruistocht van den Roomsch-Koning tegen de Turken, eene medewerking, die trouwens gebonden werd aan de hulp ook der andere vorsten en beperkt was tot drie jaar, terwijl men over hoofdpunten, als een verbond tegen Venetië, de bijeenroeping

van een Concilie en de afzetting van den Paus, heengleed [1].

Het wantrouwen was daarom nog niet verdwenen, en het sprak zich bij Maximiliaan, gedachtig aan eene vroegere ervaring uit in den eisch, dat Claude aan zijn hof of aan dat van zijnen zoon zou worden opgevoed. Wel liet hij dien eisch varen, toen Lodewijks geringe instemming hiermee bleek, maar de beleening met Milaan bleef intusschen ook uit. Zij was te Trente wel beloofd maar, ondanks allen aandrang van den kardinaal van Amboise, Lodewijks vriend en raadsman, uitgesteld tot den volgenden rijksdag, die in Frankfort zou plaats hebben.

Zat Maximiliaan ook de gedachte in den weg aan den gevangen Lodovico Moro, dien Lodewijk niet wilde loslaten, alleen maar beloofde goed te behandelen? Hoe het ook zij, de afspraken of toezeggingen, of hoe men ze ook noemen wil, te Trente gemaakt, bevredigden niemand, al werd hierdoor de vriendschappelijke verhouding van Philips en Lodewijk geenszins verstoord. Dit bleek, toen op verlangen vooral van koningin Isabella, Philips en zijne gemalin zich opmaakten om naar de spaansche landen te gaan en daar de erfhulde voor prins Karel in ontvangst te nemen. Op levendige wijze gaf Lodewijk zijne begeerte aan den aartshertog te kennen, dat deze zijnen weg door Frankrijk zou nemen. Deze uitnoodiging werd aanvaard, echter niet dan na hevige bestrijding in den aartshertogelijken Raad door de partij van den prins van Chimay, waarop echter het gevoelen van Frans van Busleyden, aartsbisschop van Besançon, de overhand kreeg [2].

Na orde te hebben gesteld op het bestuur, aan het hoofd waarvan Engelbert van Nassau werd geplaatst en na subsidies voor zijne reis te hebben gekregen, werd deze ondernomen (4 Nov.). Het echtpaar genoot in Frankrijk eene schitterende ontvangst, doch het belangrijkste moment van hun reis door dat land was toch wel hun samenzijn met den koning op het kasteel van Blois. Dit verblijf gaf nl. aanleiding tot eene na-

1) Verdrag te Trente 13 Oct. 1501, waarbij dus het huwelijk van Karel en Claude bevestigd werd en verder bepaald werd, dat de Dauphin van Frankrijk — die er nog niet was! — zou huwen met eene der dochters van den aartshertog, en dat de laatste den eersten helpen zou tegen den Turk: Du Mont II, 1.

2) Zie over de tegenovergestelde meeningen in den Raad, vooral Le Glay Nég. diplom. I L—LII (Noot).

dere uiteenzetting van het verdrag van den 13[en] October [1]).

We zullen Philips en Juana nu hun reis naar Spanje laten vervolgen, om te zien, wat er intusschen van de beide boven bedoelde huwelijken geworden is. Ook bij dat met hertog Philibert van Savoye, hetwelk Margaretha van Oostenrijk aanging, moet, meen ik, de staatkunde als eene gewichtige factor worden aangemerkt.

De staatkundige stelling van Savoye, gegrond op de aardrijkskundige ten opzichte van de omringende machten, verklaart dit. Evenals het land der Eedgenooten het Roomsch-Duitsche Rijk scheidde van Italië, zoo bevond zich hét oude hertogdom van Savoye, eenmaal deel van het Arelatische Rijk, tusschen dit land en Frankrijk, zich uitstrekkende ten Z. van de Vrijgraafschap Bourgondië, langs de fransche gewesten Dauphiné en Provence, welk land bij testamentaire beschikking aan de fransche kroon was teruggevallen [2]), tot aan de Middellandsche Zee en aan de andere zijde tot Italië, waar het hertogdom stiet zuidelijk op Genua, meer noordelijk op Milaan (tusschen die twee lag nog slechts het landje van Montferrat), beide staten nu onder franschen invloed gerakend of reeds gekomen.

Maximiliaan en Lodewijk zagen beiden het belang van die ligging wel in, de hertogen van Savoye zelve niet minder. Reeds tevoren, maar nog eeuwen later maakten deze en zouden deze een allerhandigst gebruik ervan blijven maken, om door hunne toetreding tot deze of de andere groep, het beslissend gewicht in de schaal te werpen ten behoeve van Habsburg of ten voordeele van Valois-Orleans, natuurlijk om er zelf zijde bij te spinnen. Vandaar dat ze van beide zijden steeds als bondgenooten begeerd worden.

Iets van een dergelijk streven nu is ook te bespeuren in den tijd van hertog Philibert II, hoewel deze vorst nu juist niet

---

1) Du Mont II, 2 Vgl. Le Glay Nég. dipl. I LII—LIII.

2) Provence zou weer in de macht van den hertog van Bourgondië geraakt zijn, als de hertog van Savoye, Philips Zonder Land, het niet belet had. Deze, nog maar graaf van Bresse, was anders een ijverig aanhanger geweest van Philips den Goede en zijn huis. De Reiffenberg: Coup d'oeil sur les relations qui ont existé jadis entre la Belgique et la Savoie (Nouveaux Mémoires de l'Acad. Royale des Sciences et belles lettres de Bruxelles T. XIV Bruxelles 1841, p. 44).

uitmuntte door eene krachtige, laat staan avontuurlijke staatkunde naar buiten. Hij trachtte, ondanks zijn beweeglijken aard, Savoye in vrede te houden — op zichzelf een loffelijk pogen, maar dat door sommige schrijvers nu weer minder beminnelijk verklaard wordt, met eene hem voornamelijk in beslag nemende zorg voor zijne schoone gestalte en niet minder fraaien haartooi, die hem immers den bijnaam van „le Beau" of „de Schoone" hebben bezorgd [1]). Inderdaad, er was groot verschil tusschen dezen Philibert en zijn vader Philips II, die zich reeds in zijne jeugd aanhoudend in den strijd der buren mengde en eene zeer gewaardeerde belangstelling voor het huis Bourgondië toonde, reeds van Philips den Goede af, wiens zuster Agnes van Bourgondië de moeder was van Margaretha van Bourbon, zijne eerste vrouw.

Ook zijn opvolger, hun zoon, onze Philibert, eigenlijk geheeten Jean Philibert II, gewoonlijk echter zooals gezegd Philibert le Beau genoemd, huwde twee keer, de eerste keer met Yolande Louise van Savoye, zijne nicht, dochter van Karel I, hertog van Savoye en van Blanche van Montferrat, na voor dat huwelijk de wegens de nauwe bloedverwantschap noodige dispensatie van Paus Alexander VI te hebben gekregen. Doch na een jaar ontviel deze vrouw hem door den dood, zonder hem een kind na te laten. Daarop vroeg Philibert de dochter van den duitschen Koning ten huwelijk, met wien hij gaarne in goede betrekkingen verkeerde. Want wel had hij in 1497 Maximiliaan tegen de Florentijnen gesteund, doch den 13en Mei 1499 had hij, bij verdrag te Genève [2]), tegen eene vergoeding in geld, Lodewijk den doortocht vergund voor zijne troepen, die optrokken tegen Ludovico Moro.

Philibert begreep dus wel, dat Maximiliaan nog niet geheel zeker van hem kon zijn. Doch toen meer en meer de tegenstelling tusschen Lodewijk en Philibert uitkwam [3]) en door de aanneming van den voorslag tot een huwelijk zijne vrees voor het fransche

---

1) Zie daarover Altmeyer, Marguerite d'Autriche, p. 10.

2) Du Mont I, 811. Zie verder de Quinsonas, Matériaux III, 15 s. (uit de archieven van Turijn).

3) Vgl. de door Ulmann (II, S. 105) aangehaalde plaatsen uit de Chroniques de J. d'Auton publ. par Jacob II, 109; en vooral 241, waar de uitlating voorkomt „qui lors étoient mauvais François sc. les Savoisiens".

overwicht in Noord-Italië zou kunnen verminderen [1]), keurde hij ten zeerste het Savooische huwelijk goed, evenals ook Philips dit deed. Ook de spaansche weduwe zelve schijnt dit huwelijksaanbod niet ongenegen te zijn geweest. Dat op die gezindheid mede herinneringen zouden gewerkt hebben aan den reeds lang vervlogen tijd, valt moeilijk aan te nemen met het oog op den jeugdigen leeftijd, dien Philibert en Margaretha, ongeveer even oud, destijds hadden. Men ziet het, eenig verband tusschen het savooische en het lyonsche huwelijk is er wel, wat geen wonder is, daar beide beheerscht werden door elkander rakende factoren der europeesche staatkunde. Overigens was alles tusschen beide verschillend. Het laatste was alleen een huwelijk op papier; belette de leeftijd alleen reeds eene onmiddellijke voltrekking, misschien had Maximiliaan reeds grond om te vermoeden, dat het den franschen koning hiermee geen ernst was. We herinneren aan Maximiliaans — intusschen niet ingewilligden — wensch van de uitlevering van prinses Claude [2]).

Zou een huwelijk van Karel nog wel een keer of tien eene doode letter blijven, vóórdat zoo iets werkelijk tot stand zou komen, niets belette Philibert en Margaretha terstond het hunne [3]) te voltrekken. Te voren had een rechtsgeleerde, Philip Chrevrerii advies moeten uitbrengen over de huwelijksgift, die gevraagd mocht worden [4]). Naar zijne meening mocht in de eerste plaats gevraagd worden, zooveel als bepaald was bij de gelegenheid van Margaretha's huwelijk met Karel van Frankrijk, dan de 20000 gouden kronen jaargeld, vastgesteld bij het spaansche huwelijk, en ten slotte een passend, bij dat verdrag vast te stellen bedrag,

---

1) Die vrees, gevoegd bij zijne voormalige verhouding tot de spaansche koningen, maakte Maximiliaan nog alles behalve begeerig zich zoo in het fransche vaarwater te begeven, als zijn zoon Philips wel wenschte te zien, ook al was het huwelijksverdrag van Lyon in vergevorderden staat van voorbereiding.

2) Een feit is het, dat reeds den 29sten Juli de venetiaansche gezant in Frankrijk aan zijne Signoria schreef, dat de koning zijne dochter den troonopvolger geven zou.

3) De savooische volmacht tot het aangaan van een huwelijk is reeds van 11 Aug., het huwelijksverdrag zelf van 26 Sept. 1501, en gedrukt bij Du Mont II, 1. Histoire Généalogique de la Royale Maison de Savoye par Samuel Guichenon Lyon 1640. Preuves pag. 489; Münch, Margaretha von Oesterreich S. 414—418; de Quinsonas: Matériaux II, 60—64.

4) Zie het latijnsche stuk bij de Quinsonas, Matériaux III, 37—40.

hetgeen de geleerde doctor op verschillende gronden verdedigde. Hij bedacht daarbij natuurlijk, dat de bruidschatten bij de beide spaansche huwelijken elkaar ophieven, en daarom alleen maar als gegeven en ontvangen beschouwd werden, terwijl de duitsche en spaansche koningen er alleen maar melding van maakten.

Dezelfde wees er nog op, dat, hoewel in verschillende werken door de rechtsgeleerden besloten wordt, dat het domein, als geschenk voor het huwelijk meegegeven, tot den man terugkeert, in geval van oplossing van dat huwelijk, dat toch niet plaats heeft, wanneer er iets bepaald wordt in tegengestelden zin, gelijk hier het geval is. De 20000 kronen zijn dan niet begrepen in de 300000 gouden kronen, haar toegezegd, ten behoeve van haar en hare afstammelingen [1]). Het verdrag zelf, gesloten te Brussel, in het huis van den aartshertog, in tegenwoordigheid van Frans van Busleyden, aartsbisschop van Besançon, den spaanschen gezant, Thomas de Pleine, den bisschop van Kamerijk, Hendrik van Bergen, den prins van Chimay (Karel van Croy), Antonie van Bergen, abt van St. Bertin, Philibert, heer van Veere, gezegd „la Mouche", en andere groote heeren, aangegaan met de talrijke afgevaardigden van den hertog van Savoye, krachtens de hun te Genève verstrekten volmacht, houdt natuurlijk in de eerste plaats de bepaling in van het huwelijk, aangegaan op grond van „l'affinité et proximité de lignage, ensemble les amitiez, confédération et bienveillances", die er tusschen beide partijen en hunne voorgangers steeds bestaan hebben, en verder uit overweging, dat de landen van Savoye grenzen aan die van den aartshertog, hetgeen den hertog des te begeeriger maakt de oude banden te versterken. Om de genegenheid te toonen, die hij haar toedraagt, schenkt hij haar als huwelijksgift, de 300,000 gouden kronen, waarvan boven sprake was, benevens en buiten haar weduwegoed van 20000 gouden kronen, die zij jaarlijks in Spanje geniet. Die 300,000 kronen zal de aartshertog gehouden zijn in Genève te betalen op overeengekomen termijnen, [2]) en de hertog van Savoye

---

1) De doctor beroept zich op de clausule: „Luy (Marg.) liberallement donné, promis en avancement de son dot, au prouffit d'elle et de ses hoirs, la somme de 300000 escuz d'or oultre par dessus son douaire".

2) We zullen later een stuk ontmoeten van Maximiliaan en Karel, waarin verklaard wordt, hoe Margaretha hun uiteengezet heeft, dat bij dat huwelijk haar broeder voor

moet die som aanwijzen op al zijne goederen (ook zoo zijne gevolmachtigden), voor het geval, dat hij mocht komen te overlijden. Zoodat hij voor dat geval, de prinses dus hem overlevend, bij wijze van weduwegoed haar moet geven voor haar leven de som van 12000 gouden kronen per jaar, welke haar zullen worden aangewezen op het graafschap Romont, Waadland en Faucigny, onmiddellijk na zijn dood door haar te genieten behoudens altijd voor de erfgenaam van den hertog de souvereiniteit en het hoogste rechtsgebied over en in gezegd graafschap en landen.

In geval van ontbinding van het huwelijk zullen de hertogin en hare erfgenamen de vaatwerken, tapisserieën, ringen, juweelen en andere roerende goederen hebben, wanneer deze haar toebehooren. En ten slotte werd vastgesteld, dat buiten en behalve den afstand, door haar gedaan voor haar eerste huwelijk, zij ook heeft afgezien, ten voordeele van den aartshertog en hare lijnrechte afstammelingen uit dit huwelijk, van alles, wat zij zou kunnen eischen uit de nalatenschap van wijlen hare moeder. Van wege de verwantschap van de beide belanghebbenden werd de pauselijke dispensatie aangevraagd, en 1 Oct. 1501 reeds verkregen [1]). Nu werd alles gereed gemaakt voor de afreis van Margaretha naar haren nieuwen gemaal in Savoye. Het prachtig uitgedoschte savooische gezantschap met talrijk gevolg, hier zeer gevierd, maakte zich op ten vertrek, evenals de hofedelen die, met toestemming van Philips, de vorstin zouden vergezellen, onder wie monseigneur de Verrey de voornaamste was.

Bovendien liet de aartshertog zich door den abt van St. Bertin, den heer du Fay, den heer van Tielon, magister Gerard de Plaine, heer van La Roche, en anderen vertegenwoordigen, om haar naar Geneve te begeleiden.

Onder de door Philips meegegeven dames vallen vooral de Vrouwe van Sotteghem, van Dugelle en de nicht van de eerste, Masme, te noemen. In korte dagreizen maakte men den tocht, die op 27 Oct. van Brussel aanving, van waar de aartsher-

huwelijksgift heeft vastgesteld de som van 300,000 gouden kronen te betalen 200,000 (v. 40 gram) binnen 10 jaar na de voltrekking van het huwelijk en de rest binnen 3 jaar, nadat Philips in het bezit zou zijn van het koninkrijk Castilië.

1) Zie de bul van paus Alexander VI bij de Quinsonas, Matériaux III 51—43 (uit de archieven van Rijssel).

togin Juana en de vrouw van den Grooten Bastaard meetogen tot een halve mijl verder, waar men afscheid nam, niet ver van Hal, waarheen de aartshertog die weer een eind verder terugging in persoon haar begeleidde. Te Guise bevond zich de heer van Fontaines, afgevaardigd door den koning van Frankrijk om den stoet te begeleiden en hem overal in zijn land, waar zij doortrokken, door de steden te laten verwelkomen. Zoo kwamen zij te Rheims, waar Margaretha veel eer genoot. Voorts kwam de heer van Orval, gouverneur van Champagne, haar persoonlijk begroeten. Verderop getrokken, ontmoetten de prins van Oranje en de heer van Brianne Margaretha en begeleiden haar naar de St. Pieterskerk te Troyes in Champagne, waar de deken haar toesprak. In Dyon, in het oude Bourgondië had men bij de poort een prachtigen eereboog gemaakt, waar de voorstelling te aanschouwen was gegeven van den aanval van Cupido en Venus op het „Verliefde Kasteel". Daar in Dyon kwam de oude liefde voor het bourgondische stamhuis weer sterk uit [1]). Het graafschap Charolais zond er zijne afgevaardigden heen om Margaretha hulde te bewijzen en zich als buren van Savoye aan te bevelen. Eindelijk — van wege de moeilijke bergwegen, dikwijls reeds met sneeuw bedekt, had men niet vlug kunnen reizen — den 22 Nov. kwam men in de stad Dôle aan, waar haar de Bastaard van Savoye, met gevolg, tegemoet trad. Een van de doctoren van de Universiteit hield eene toespraak, „alléguant la destruction de la ville, avecq plusieurs sortes de margherites". In Salins riep men: „Vive Bourgogne". Op eene stelling stonden vier schoone meisjes, die de wapens droegen van den keizer, den aartshertog van Savoye en van Salins.

Zes dagen later, Zondag 28 Nov., huwde Margaretha op de gebruikelijke, doch zeer eenvoudige wijze, waarbij de bastaard van Savoye voor den hertog optrad [2]). De bisschop van Lausanne, na door genen aan haar te zijn voorgesteld, huwde hen.

---

1) „Jamais dame ne fut plus aimée ne plus regrettée, ne plus volontiers vue, qu'elle fut de ceulx de Digeon", vertelt Molinet ons in eene uitvoerige beschrijving van deze reis (Chron. V. chap. CCCXIV).

2) Opdracht van den hertog van Savoye aan Reinier, zijn natuurlijken broeder, bastaard van Savoye, om als zijn procureur Margaretha in zijn naam te huwen, berust te Rijssel in de Arch. dép. du Nord. Ch. d. C. B. 434. (Vidimus met het zegel van de kanselarij van Savoye er op).

Ten slotte trof zij te Romain-Moustièrs, eene abdij van zwarte monniken, twee mijlen van Genève, haren echtgenoot zelf aan die haar, natuurlijk verheugd, begroette. 's Avonds werd er gedanst en de kapel van het klooster in gereedheid gebracht, om de huwelijksplechtigheden te voltooien, die door den bisschop van Maureanne verricht werden. Den volgenden dag hield men eerst open hof, het overige deel van den dag werd weer met dansen doorgebracht, en de protonotarius van Savoye, broeder van den Bastaard, hield er in zijn verblijf allen vrij. Begin December maakte Margaretha kennis met den 10-jarigen bisschop en heer van Genève en den 14-jarigen Karel, beide broeders van haren echtgenoot en hunne 10-jarige zuster, wie zij een kostbare diamant en een gouden tooisel schonk. Ook de vrouw van den Bastaard, de gravin van Vilar, ontving een prachtig geschenk. Die kennismaking had plaats in eene voorstad van Geneve, terwijl deze stad zelve zich opmaakte het hertogelijk paar eene waardige ontvangst te bereiden. Op den dag der Ontvangenis had de intocht plaats. Vertrekkende van St. Victor kwam Margaretha, gezeten op hare blanke hakkenei, belegd met goudlaken, evenals vijf dames van haar gevolg, andere evenzoo op „hacquenarts" de stad binnen; vanwege de talrijke, versierde stellages kon men geen wagens meevoeren. Edellieden en boogschutters, die er goed uitzagen, hadden zich opgesteld. Een van de aanzienlijksten der eersten, monseigneur de Cheveron, was gekleed in blauw damast met een grooten rand van goudlaken, op zijn Turksch, een hoed van vreemd model, zeer rijk, opgezeten als een Estradioot, de lans in de vuist, met een zijden vaan eraan, „ung pale de taffetas", met de wapens van Bourgondië en Savoye, door den Bastaard van Savoye en anderen gebracht. Van daar kwam men in eene „prairie", „où il y avoit force neige" en daar bevond zich de hertogin rechts en links van twee leeuwtjes, en toen zij verder ging zag zij eenen anderen leeuw van wonderbare grootte, die haar naderde tot boogschuttersafstand; omhoog zag men eene fontein of bron van rechtvaardigheid, bewaakt door dertien jonge meisjes, die eenige steden voorstelden. Alles stond in een tabernakel van goud en azuur. Bij de eerste poort was de geschiedenis voorgesteld van den huisvader en den verloren zoon; dan volgden vier soorten „marguerites" en een meisje, dat hertogin Margaretha voorstelde. Bij de kapel der Florentijnen was een

boom van staal, ongeveer 80 voet hoog, hemelsblauw beschilderd, en verguld als de boom van Jesse, waaronder „Imperator Wesselaus, rex Bohemiae"; aan de takken hingen wapenen van alle soorten; menschen, tot den gordel in knoppen gestoken, stelden verschillende keizers voor, onder welke „Albertus Imperator, dux Austrie" was enz. Ter zijde zag men eene andere bloem: „Margarite Austrie", en daaronder de wapens van Savoye, die op die bloem neerhingen, waarbij de woorden geschreven waren: „Haec est flos agri". Elke keizer, in eene bloem, had zijn blazoen voor zich, den degen en den ronden appel in de hand en onder den boom stond in gouden letters geschreven: „Ortus Nobilitatis"; op eene andere stelling, die volgde, zaten te paard, schoon uitgedost en belegd, de negen „preulx et preuesses bien bouchiez", ieder met een lakei, waartoe de mooiste meisjes uit Genève op zijn heerlijkst, in zijden gewaad waren gekleed. En terwijl het gezelschap door eene straat trok, deed men haar, de vorstin, nieuwe bergen voorbijtrekken met sneeuw en denneboomen; in het midden van een berg was een tempel der deugd, waardoor men moest gaan om bij de Eer te komen, die prachtig geschilderd was; zoo waren in de Florentijnsche poort tot aan de verblijfplaats van Margaretha allerlei nieuwe geschiedenissen voorgesteld. Weer elders zag men wilde mannen en vrouwen met zoogende kinderen. Verderop de zeven deugden, voorgesteld door zeven van de mooiste meisjes van Genève, zeer elegant en coquet naar de mode gekleed. Aan de andere zijde kon men romeinsche geschiedenissen en andere b.v. van Troje, bewonderen. Verder een Babylonische toren, hooger dan de klokken van de stad; daarboven stond een personage, eene banier van tafzijde houdend, met de wapenen van Savoye. De straten waren prachtig behangen. Het onderwerp van de laatste geschiedenis was de dood, en ernstig klonken als herinnering aan het Onverbiddelijke Einde, echt in den geest van het zestiende-eeuwsche voorgeslacht, zonder dat iemand der aanwezigen ook maar een oogenblik hierin een sombere voorspelling zou hebben kunnen lezen, de woorden: „omnia mori debent; omnia morte cadunt"; en weder opnieuw: „Vanitas vanitatum et omnia vanitas".

Hertogin Margaretha van Savoye ontving daarna o. a. „les Seigneurs de Genève", die haar een zilveren eenhoorn ten geschenke gaven en, „ung parcq", bezaaid met „marguerite"-

bloempjes, dat dankbaar aanvaard werd. 's Avonds was er een feestmaal, waaraan o. a. de duitsche gezanten aanzaten, die door Maximiliaan waren gezonden. Zondags daarop hadden er groote spiegelgevechten plaats, waarop zich de Bastaard van Savoye en Frans van Luxemburg vooral onderscheidden. Er was daar een groot kasteel, „tourret de quatre tours", een groote pont in het midden met een leeuw, den muil wagewijd open en zoo groot, dat de steekspelstrijders er te paard door konden om in het strijdperk te komen. Daarbij was de oostenrijksche tuin, waar een hooge boom stond, aan wiens top eene schoone madelief zich bevond en daar omheen verscheidene kleine. Er waren verder zes strijders, wier wapenen gedragen werden door zes draken, die vuur spuwden, de een naar den ander, en uit den bovensten toren kwamen, om in de „marguerite" van gezegden boom te verdwijnen. Het steekspel was, zooals alle steekspelen bij dergelijke gelegenheden in dien tijd waren, en er werd kranig om den prijs en den lof der dames, vooral der hooge gebiedster, gestreden.

Philibert zelf, nog maar een klein eind in de twintig, was een uitmuntend ridder, sterk, groot, krachtig gebouwd en schoon.

Diegenen, die Margaretha naar Savoye gebracht hadden, om er nu weer vandaan terug te keeren, konden over de geheele ontvangst zeer tevreden zijn [1]).

Na dit schitterend begin kwam een heerlijk vervolg. Philibert en Margaretha beminden elkander met groote teederheid. Hier, op het punt van huwelijksgeluk, had de staatkunde nu eens niet misgetast; de wittebroodsweken waren der jonge vrouw ongetwijfeld de gelukkigste van haar leven en het scheen alsof de onvergetelijke dagen hun heele huwelijk door zouden blijven aanhouden. Als de winter voorbij was, ging zij met haar gemaal uit het in dit seizoen meer gezelligheid aanbiedend Genève, naar Bourg in Bresse, waar ter eere van hun huwelijk, de gilden groote bronzen en koperen stukken deden slaan, met aan de eene zijde de beeltenissen van den hertog en de hertogin, en de woorden er om heen :

---

1) Het is juist om de zeldzame pracht en smaak, bij deze feestelijkheden ten toon gespreid, dat ik gemeend heb Molinet o. c. in zijne uitvoerige beschrijving te moeten volgen, te eer waar, voor zoover ik weet, de moderne schrijvers zich meestal bepaald hebben tot het algemeene oordeel: schitterende ontvangst, zonder eenige bijzonderheden te geven.

Philibertus Dux Sabaudie VIII
Marga: Maxi. Ces. aug. Fi. D. S. A.;

aan de keerzijde, het schild (ecu), uitkomend uit (parti) de wapens van Savoye en Oostenrijk, met deze woorden: „Gloria in altissimis deo et in terra per hominibus" [1]).

Toch was het niet in die stad, toen zooveel kleiner dan thans, dat het leven Margaretha het meeste aantrok. Aangenamer was het haar op het kasteel van Pont-d'Ain. Daar, in eene verrukkelijke omgeving, in eene der bekoorlijkste streken van het land [2]), ja, een der heerlijkste oorden misschien van dit wereld-deel, dáár vooral voelde Margaretha zich gelukkig met haren jongen Philibert. De ligging van hunne geliefkoosde residentie was ongemeen schoon; de blauwe bergen van Bresse en Bugey vormden er eenerzijds een gordijn, trapsgewijze zich afrondend tot een uitgebreid amphitheater, en anderzijds naar het Zuiden een onmetelijken horizon, een oneindig vergezicht, tot ver, wijd in de verte, waar de woeste Rhône bruisend hare golven hoog opschuimde. Hier kabbelde vreedzaam nog de Ain, strijkend langs de heerlijkste terrassen en zonnige bloemvelden. De heerlijkheid zelve, de kastelanij strekte zich langs haren oever uit. Weinig is er meer van overgebleven, o. a. nog slechts de toren, die misschien Margaretha's werk is en nog haren naam bewaart. De geheele streek trouwens, door dichters om strijd bezongen, schijnt als het ware nog in herinneringen aan haar voort te leven. Welk een aanzienlijke plaats namen daarin niet Philibert en Margaretha in — het gelukkige, bloeiende paar, dat de bewoners

---

1) S. Guichenon, Histoire de Bresse et de Bugey. Pag. 98—99, naar een uittreksel, daaruit opgenomen, juist voor zoover het de geschiedenis van Margaretha betreft, in een haagsch handschrift, berustend ter Kon. Bibl., uit de Coll. Gerard (Hs. T. 33171 C. 34. (B. N. 86 bis) fol. 137 s.)

Zilveren stukken, en wel in den vorm van dukaten, waren er ook geslagen op den dag van het huwelijk en wel op last van hertog Philibert zelf, die erop is afgebeeld met de fluweelen muts of hoed op het hoofd, en er om heen de woorden: Philibertus Dux Sabaudiae VIII; op de keerzijde ziet men het gelaat van de vorstin, met de woorden: Margaretha Austr. et Burg. Sabaud. Ducessa. S. Guichenon, Histoire Genealogique de la Royale Maison de Savoye, p. 614.

2) Eenige bijzonderheden over het kasteel van Pont d'Ain vindt men by Guichenon in zijne Hist. de Bresse et de Bugey (Preuves p. 41) en vooral de Quinsonas, Matériaux I, p, 103 s.

zoo dikwijls toejuichten, als zij uit rijden gingen met een statig gevolg, ter jacht, met den valk op de vuist, of op het wilde gedierte af, hoe woester hoe liever bij den onrustigen Philibert, die, zijne Staten in vrede ziende, zijne bruisende natuur gehoor gevend, zich stortte van de eene jacht in de andere, van het eene steekspel rende naar het volgend. Niet altijd waren die jachtpartijen zonder gevaar. Er wordt ons verhaald hoe bij eene dier gelegenheden Margaretha het lot van hare moeder dreigde. Reeds had de machtige „hobin", waarop zij gezeten was, door een en ander schichtig geworden, steigerend haar afgeworpen; woest stampend trapte het dier met den eenen hoef dicht om haar heen, zoodat de vlechten van haar prachtige, goudgele haar loslieten, en verbrak de andere zelfs reeds den massieven gouden ketting, die om haar hals hing. Maar het gevaar week, tot onuitsprekelijke vreugde van hare volgelingen, wien het bloed reeds in de aderen verstijfde, daar de prinses uitermate bemind was. En zoo toonde, naar Lemaire de Belges, de Groote Wonderdoener hierin de liefde en de genade, die hij had om haar voor een beter lot te bewaren, „dont elle luy rendit graces immortelles, et si feit un chacun de grand joye" [1]).

Ook de buitenwereld vergat haar niet. Allerminst haar eenige

1) La Couronne Margaritique (ed. Münch) S. 26. Ik kan mij niet weerhouden hier de kleurige taal aan te halen, waarin (Matériaux I, 152) de de graaf van Quinsonas, een vurig bewonderaar van de edele vrouwe, van haar een beeld heeft gegeven, te midden van dat vroolijke schitterende hof- en jachtleven, in de tuinen van het kasteel of op de dooltochten in de grootsche, Savooische natuur, met hare elegant uitgedoschte edellieden en bont gelivreide bedienden: „La voici, belle et gracieuse, heureuse et souriante, suivie d'un essaim charmant de damoiselles d'honneur, qui s'avance au devant du jeune et beau prince: il luy présente ambassadeurs, le maréchal de Savoie, ou quelques savants étrangers, quelque poète célèbre, accourus, ainsi que les plus habiles artistes du temps, pour disserter avec elle de politique, de science, de poésie, de guerre, et surtout des arts qu'elle comprenait si bien! Tandis que toutes les têtes se decouvrent respectueusement en sa présence, que les groupes brillants s'entre-ouvrent sur ses pas, admirez-vous les robes trainantes et armoriées aux riches broderies, de velours cramoisi, de brocart de Venise ou de drap d'or de Damas, les surcots bordés d'hermine, de martre zibeline ou de menu vair, et les voiles transparents et les gracieuses coiffures, etc. Marguerite éclipse tout ce qui l'entoure, les dames de sa maison comme les châtelaines voisines, moins encore par l'éclat de sa beauté et de sa jeunesse, par sa parure, par la magnificence de ses atours, des perles et des pierreries de ses joyaux précieux, que par les grâces, les charmes, les séductions de sa douceur et sa bonté instinctives, de ses manières nobles et simples, d'un esprit cultivé et pénétrant qui séduit irrésistiblement et subjugue tous les coeurs autour d'elle!"

broeder, van wien zij en haar gemaal van Lyon uit een bezoek ontvingen te Pont d'Ain. Philips genoot eene voortreffelijke ontvangst (te Bourg op 17 April); zijn zwager toonde hem den Heiligen Zweetdoek, die door de zorgen van Philibert en Margaretha, in 1502 van het klooster van den Heiligen Franciscus naar de Heilige Kapel was overgebracht [1]).

Doch ziekte dwong den gast zich spoedig naar Lyon te doen vervoeren. Voordat hij zijn Savooisch uitstapje ondernam, had hij in die stad reeds eene samenkomst gehad met Lodewijk XII en de koningin. Toch was de onderlinge verhouding niet meer wat zij geweest was. Of daarop het verblijf in Spanje van invloed geweest was, waar Philips' en Juana's recht op de kroon door de Cortes van Castilië te Toledo en door die van Arragon te Saragossa erkend was? Philips had niettegenstaande de vertoogen van zijne schoonouders en het aanhouden zijner gemalin, die hem niet volgen kon en kort na zijn vertrek moeder werd van Ferdinand, niet langer in Spanje willen blijven, zijnen minder goeden gezondheidstoestand voorwendende. Juana wist wel beter en met toenemende jaloezie zag zij haren al te lossen gemaal heengaan, dien zij, en niet geheel zonder grond, verdacht elders afleiding te zoeken. En niet lang zou het meer duren of bij de arme vrouw vertoonden zich de eerste symptomen van de vreeselijke kwaal, die haren wil geheel zou verlammen en die als 't ware slechts wachtte op de gelegenheid los te barsten. Een kenmerk van de veranderde verhouding kon reeds daarin gezien worden dat geheel anders dan op de heenreis, Philips nu voor den doortocht door Frankrijk gijzelaars vroeg, die hem toegestaan werden, zonder dat er in de ontvangst iets viel op te merken van geraaktheid over een dergelijk, beleedigend wantrouwen. Wellicht hoopte Lodewijk door eene kalme houding aan te nemen, dat Philips zijnen vader er toe zou kunnen bewegen, niet langer met de beleening van Milaan te dralen. In dezen tijd was de staatkunde van Maximiliaan bijzonder onvast; dreigende moeilijkheden in de Paltz dwongen hem Frankrijk geen onvriendelijk gelaat te toonen, doch overigens kon hij de vriendschap van Spanje niet opgeven. Hij dacht eraan zijne gezanten, die heen en weer reisden naar Spanje en Frankrijk en

1) De acte van die overbrenging by Quinsonas, Matériaux. onder de Preuves X.

den in Savoye vertoevenden Philips de rol van scheidsrechter te laten vervullen [1]). Maar deze kwam zelf bij Lodewijk voor den dag met voorstellen van zijne schoonouders. Eenerzijds bestemde men, bij de samensprekingen, die hiervan het gevolg waren, het koninkrijk Napels als bruidschat voor prinses Claude, in het belang van haar huwelijk met den hertog van Luxemburg, anderzijds hield men vast aan het verdeelingsverdrag dat gevolgd was op de gemeenschappelijke verovering van dat Rijk [2]).

Maar, „de Groote Kapitein", Gonsalvo, deed alsof er niets gebeurd was, en, terwijl de arglistige Ferdinand, wiens trouweloosheid hierdoor sterk uitkwam, hem heimelijk versterkingen toezond, vervolgde hij zijne successen en versloeg de daarop niet verdachte Franschen bij Semirama en Cerignole. Weldra waren deze uit geheel Napels verdreven, nadat hun bevelhebber, de hertog van Nemours, gesneuveld was.

Lodewijk, reeds door jicht en dergelijke kwalen gekweld; moest boeten voor de buitensporigheden van den hertog van Orleans; terwijl pest en ellende in zijn rijk heerschten, was hij ook teleurgesteld, dat zijn vriend d'Amboise niet de pauselijke tiara verkregen had, toen paus Alexander VI gestorven was [3]). Hij hoopte, dat de Spanjaarden dan althans Napels zouden beschikbaar stellen voor Karel en Claude, maar Ferdinand en Isabella, die Maximiliaan hadden getracht te lokken door hulptoezegging voor Milaan, verklaarden den franschen koning, dat zij, ter geruststelling van hun geweten, Ferdinands broeder, koning Frederik III in zijn rijk wenschten te herstellen [4]).

Philips, die intusschen van Lyon uit een tweede bezoek aan zijne zuster had gebracht, trok vandaar naar Tyrol, om zijn vader te ontmoeten; met dezen besprak hij tevens de zaken van Friesland en Gelre, vast besloten, nu hij als koning van Castilië was erkend,

1) Ulmann II, S. 131 flg.

2) Verdrag van 5 April 1503, ook door de afgevaardigden van Ferdinand geteekend, die met Philips waren meegegaan.

3) Deze paus stierf aan het gif, dat hij iemand anders had toegedacht. Zijn opvolger volgde hem dra in het graf. Toen werd Julius II gekozen. Zie, Ranke: Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten (Leipzig 1885) I, 35. Anders echter: Pastor: Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters (Freiburg 1895) III, S. 470 flg.

4) Onder voorwaarde dat de hertog van Calabrië, zijn zoon, zou huwen met Juana van Arragon, nicht van Ferdinand.

krachtig tegen dat gewest op te treden. Maar tegelijk schijnt hij den aarzelenden Maximiliaan, wien steeds plannen voor een kruistocht en een „Römerzug" (in verband met de nieuwe Pauskeuze) door het brein zweefden, in zijne richting gekregen te hebben. En het plotselinge besluit van Ferdinand en Isabella dreef hem beslist naar de zijde van Frankrijk.

Zoo werd de bodem voorbereid van de drie bekende verdragen van Blois, die Lodewijk misschien uitkomst gaven, doch hem zeker op opofferingen te staan schenen te komen.

De drie vorsten, Maximiliaan en Philips, eener-, Lodewijk anderzijds, verbonden zich zoo eng, als waren zij slechts „éene ziel in drie lichamen". De koning van Arragon zou in de overeenkomst kunnen treden, als hij den aartshertog de hoede toevertrouwde van Napels en het verdrag van Napels bijviel. Voor een som van 200.000 francs stond Maximiliaan Lodewijk de beleening toe, met Milaan voor hem en zijne mannelijke nakomelingen, en, bij gebreke van deze, aan Karel van Luxemburg, echtgenoot van Claude van Frankrijk. Dezen zouden ook de hertogdommen Bourgondië, Genua en Bretagne worden overgelaten, zoo Lodewijk XII stierf, zonder mannelijke nakomelingen. Zoo het huwelijk zou spaak loopen door den wil van den koning of de koningin van Frankrijk, zouden zij onmiddellijk aan den aartshertog de hertogdommen Bourgondië, Milaan en Asti afstaan. Ten slotte werd de vorming van een verbond tegen de Venetianen aangekondigd [1]). Deze verdragen hadden ook ten gevolge, dat Gelre niet meer rekenen kon op den steun van Frankrijk. Ten overvloede zond Philips Claude de Cilly nog naar Lodewijk XII, met het verzoek, zijne hand nu ook af te trekken van Robert van der Marck, den bondgenoot van Karel van Egmond.

Ondanks de afwezigheid van Philips had deze toch zware jaren doorgebracht. De geldersche vorst en die van het aangrenzende land van Kleef hadden elkaar weer voortdurend in de haren gezeten, niet steeds tot groot genoegen van den Egmonder. Doch na de

---

1) De verdragen van Blois (22 Sept. 1504) by du Mont II, 8 vgl. Le Glay Nég. Diplom. LX—LXX. Wat het verbond tegen de Venetianen betreft, daar zat de Genuees Julius II achter, als kardinaal Giuliano della Rovere reeds tegen hem gekant. Als blijk van zijne gunst schonk Lodewijk den hertog van Luxemburg, ten gunste van zijn huwelijk met Claude, nog het levenslange genot van de gewone „aide" van Artois. Ibidem 75—76.

STELLINGEN.

I.

De vrede van Kamerijk (10 Dec. 1508) was meer te danken aan Margaretha van Oostenrijk dan aan haar vader Maximiliaan I.

II.

Hierbij, evenals bij andere gelegenheden, bleek overtuigend, dat Margaretha van Oostenrijk hare staatkunde volstrekt niet liet beheerschen door persoonlijke, anti-fransche gevoelens, zooals fransche schrijvers het doen voorkomen.

III.

De staatkunde van Margaretha van Oostenrijk droeg een gemengd dynastiek-nationaal karakter.

IV.

Terecht verwerpt Diferee (Geschiedenis van den Nederl. Handel, Stuk III, blz. 340, Noot 1) de meening van Pringsheim (Beiträge zur wirtschaftlichen Enwickelungsgeschichte der vereinigten Niederlande, S. 27), als zouden de consuls in de Levantsche havens door de Directeuren van het College voor den Levantschen handel zijn bezoldigd en de Directeuren daarvoor eene buitengewone belasting geheven hebben.

V.

De opvatting van Lefèvre-Pontalis (Jean de Witt I, 294—298), betreffende de denkbeelden van den raadpensionaris ten opzichte van de Zuidelijke Nederlanden in 1663, is niet juist.

VI.

Het is zeker, dat Maximiliaan I bij zijn streven om Paus te worden (1511) zoowel diens wereldlijk, als zijn geestelijk gezag op het oog had.

VII.

E. Gossart, Espagnols et Flamands au XVIe siècle, heeft in zijne uiteenzetting van de ontwikkeling der verhoudingen tusschen Philips II en Elisabeth van Engeland verzuimd rekening te houden met den grooten invloed, dien de gevangenneming van Maria Stuart door Elisabeth hierop geoefend heeft.

VIII.

Oliver Cromwell beging eene staatkundige fout door de koningskroon te weigeren.

IX.

De vriendschap tusschen Vondel en Jan Vos was niet zoo innig, of althans is niet zoo innig gebleven, als door verschillende schrijvers is voorgesteld (vgl. o. a. Jonckbloet, Gesch. der Nederl. Letterk. 4de uitg., 4de deel, bl. 321—324; G. Penon: Vondels Hekeldichten bl. 198).

X.

De lezing van Van Lennep en Unger van regel 83 van het „Decretum Horribile":

„En laeft het, aen de speen, met oli, vyer en voncken";
(v. Lennep)
„En laeft het, aen de speen, met oli, vier en voncken"?
(Unger)

is niet juïst, en moet gelezen worden, zooals Vondel dit wenschte:

„En laeft het aen de speen met solfer (zolfer), vier en voncken";

Vgl. de uitgaven: Vondels Poëzy (1651 en 1648), (bl. 440).

XI.

De verandering van „tonen" in „tanen" in de Liederen van Hadewijch (uitg. Johanna Snellen) XVIII, 10, door J. N. A. Knuttel in zijne dissertatie (Stelling 15) voorgeslagen, is onnoodig.

XII.

Van den VII Vroeden van Binnen Rome (uitg. Stallaert) vs. 77 vgl.:

Doe sprac de derde, ende hiet Tintillus.
Den keyser toe ende seide aldus:
Keyser, here, wildi mi geven
U kint te lerene, s o m o e t i c l e v e n e.

Lees: s o n e moet ic l e v e n.

XIII.

Ibidem 204 vgl.:

In haren rade vonden si doe:
Lieten si tkint binnen der stat,
Het ware quaet, t w i e n d e o m d a t
Tkint mocht sinen sin slaen
Ane vrouwen ende ane joncvrouwen saen,
Die hem therte ter ydelheit s p o e n,
of raet g a v e n om quaet te doene.

Lees: Het ware quaet. Twi? Ende omdat
Tkint mocht sinen sin slaen
Ane vrouwen ende ane joncvrouwen saen
Die hem therte ter ydelheit spoene
Of raet gave om quaet te doene.

XIV.

„Spanen” in de beteekenis „wederhouden” is in het middelnederlandsch onbekend; Stallaerts verklaring van vs. 532 t. a. p. moet dus vervallen.

XV.

Aan „hertelose” (Liederen van Hadewych II, 97) behoeft geene andere beteekenis te worden toegekend dan die van het Mnl.-Wdb.

XVI.

„Uitvinden” in den zin van „ontdekken”, „achter iets komen” is een verwerpelijk anglicisme.

XVII.

Het onderwijs in de geschiedenis diende vooral in de lagere klassen van gymnasiën en hoogere burgerscholen aanschouwelijk te zijn.

XVIII.

Een belangrijke plaats dient in den strijd tegen het Fransch in België te worden toegekend aan de pogingen, om de hoofdstad Brussel weer tot haar oorspronkelijk Vlaamsch karakter terug te brengen.

terugkomst van Philips zou deze vooral het zwaar te verantwoorden hebben. Onmiddellijk na zijne terugkomst vroeg hij bij de Staten belangrijke sommen aan, die trouwens niet alleen moesten dienen voor den oorlog tegen Gelre, maar ook tot dekking der kosten voor zijn terugkeer, dien hij beval met processies en feesten te vieren. Te midden van deze, overleed „Madame la Grande", de hertogin-weduwe van York, te Mechelen, waar zij sinds 1477 woonde in het Paleis, „het Hof van Kamerijk", geheeten naar den prins-bisschop die er gewoond had, sinds het Bourgondische Hof, later het bekende Keizerhof, waar Karel V zijne opvoeding zou ontvangen. Daar, in het Bourgondische Hof, had zij gewaakt over Philips, toen die uit het oproerige Vlaanderen daarheen was gevoerd in 1485 en later ook over het uit Frankrijk teruggekeerde prinsesje (voor zoover zij niet te Namen of elders toefde), ook toen weduwe was van den prins van Castilië. Haar dood was voor beiden, voor het heele stamhuis, waarvoor zij zooveel gedaan had, een zware slag, ook al had zij zich de laatste jaren minder met de staatkunde bemoeid. Het moet haar nog voldoening gegeven hebben, de betrekkingen met Engeland te zien verbeteren door het tot stand komen van handelsverdragen, ter bevestiging van die van 1496, waarbij vrijheid van handel en visscherij werd toegestaan. Deze verdragen [1]), tot stand gekomen te Antwerpen (19 Juni 1502), werden gevolgd door een te Westminster aangegaan vriendschapsverdrag tusschen Hendrik en Maximiliaan [2]), die eenige maanden later in de Nederlanden was, ten einde er de Staten om subsidie te vragen voor den oorlog tegen de Italianen.

Maar de geboorte van Ferdinand heeft de nog geen 50 jaar oud geworden vorstin niet meer beleefd [3]). Overeenkomstig haar verlangen werd zij begraven in het koor der kerk der

1) Die verdragen (Magnus Intercursus) zijn in hun geheel te beschouwen als de basis van het zeerecht: Hugo Grotius, De Mare Libero.

2) Maximiliaan, die in de Orde van den Kouseband werd opgenomen had eenige toezeggingen gedaan in de zaak van den hertog van Suffolk, die, tot wrevel van Hendrik VII, in Aken en elders in het Rijk rondzwierf. Er is ook sprake geweest van een huwelijk van Hendrik van York, met prinses Eleonora; maar groote veranderingen in den toestand werden teweeggebracht door den vroegen dood van prins Arthur (2 April 1502) en die van koningin Elisabeth (11 Februari 1503): Busch, S. 182 ffg.

3) Zij was geboren 3 Mei 1446.

Minderbroeders, die zij altijd beschermd had [1]). Nog een trouw dienaar ontviel het huis Oostenrijk [2]), nl. graaf Engelbert van Nassau, „homme sans paour et sans fuite", een edelman, die achtereenvolgens den hertog van Bourgondië, Maximiliaan en Philips gediend heeft, en, gelijk reeds gezegd is, tijdens de reis naar Spanje, optrad als diens vertegenwoordiger als luitenant-generaal, bewaarder van de schatkist tevens, terwijl hem ook de hoede van Eleonora, Karel en Isabella was toevertrouwd. Een van Philips gezellen op zijne spaansche reis was geweest graaf Hendrik van Nassau, de oudste zoon van Engelberts broeder, Johan en van Elisabeth van Hessen.

De beide broeders, Johan V en Engelbert II hadden de duitsche en nederlandsche erflanden verdeeld. Daar nu de echt van Engelbert en de markgravin van Baden kinderloos was gebleven, was hij op maatregelen bedacht om het uiteenvallen der nederlandsche bezittingen te voorkomen. Hij dacht daarbij aan zijnen neef, den jongen Hendrik, die, toen 16 jaren oud, in 1499 in de Nederlanden gekomen was, en na terugkeer uit Spanje, Philips' raad- en kamerheer. Hij was nu gehuwd met Françoise van Savoye, eene dochter van graaf Jacob, jongeren zoon van hertog Lodewijk, een huwelijk dat, tot stand gebracht door Engelbert, graaf Hendriks bezittingen en rijkdommen aanzienlijk vermeerderde. De poging echter van Engelbert, om graaf Hendrik tot zijn algemeenen erfgenaam te benoemen, stiet op tegenspraak bij graaf Johan, den vertegenwoordiger van den dillenburgschen tak en diens jongeren zoon Willem. Maar men kwam 30 Nov. 1502 tot een vergelijk, waarbij Johan, in geval van overlijden van Engelbert, ten gunste van Hendrik afzag van zijn erfrecht en dus zijn oudsten zoon erkende als algemeen erfgenaam van zijn, Hendriks' oom, in alle diens landen. Bovendien, nog bij het leven van dezen, kreeg graaf Hendrik nog de vrije beschikking over het graafschap Vianden en St. Vit.

Toen nu graaf Engelbert gestorven was, ging Johan onmiddelijk naar Brabant, om zijn zoon Hendrik behulpzaam te zijn

1) Zie haar lof bij Münch, Margaretha von York (Aletheia I, S. 221) met beroep op Hume's „History of the Tudors".

2) De datum van overlijden van heer Engelbert, graaf van Nassau, heer van Breda, ridder van de Orde van het Gulden Vlies, is 30 Nov. 1505 (Molinet, Chap. CCCXXIV).

bij de regeling der nalatenschap, waarom bij overeenkomst Hendrik zijnen broeder 20000 gulden als schadeloosstelling beloofde tegen het graafschap Vianden en de heerlijkheden St. Vit en Doesburg als onderpand. Graaf Willem zou zijn vader in de duitsche erflanden opvolgen. Zoo werd een vroeger erfverdrag, in 1472 door beide broeders gesloten, bekrachtigd en steeds punctueel gehouden in de beste eendracht en vriendschap. Elk van beiden was gerechtigd de titels en wapens van de gezamenlijke landen der beide liniën van hun huis, de bredasche en de dillenburgsche, te voeren [1]).

We zullen graaf Hendrik in den tijd van de landvoogdes Margaretha meermalen ontmoeten, want met haar begint ook zijne eigenlijke rol in de Nederlanden.

De jaren 1503 en 1504 in welk laatste jaar Philips den oorlog in Gelre, en wel met succès voerde, brachten der Habsburgsche familie wel zware verliezen toe, Aartshertog Philips, erkend koning van Castilië, trok met een machtig leger van 's-Hertogenbosch op, om hertog Karel zijne grenstochten en plunderingen voor goed betaald te zetten. Bij Grave drong Philips over de Maas, nam daar forten en blokhuizen weg, rukte op in de richting van Nijmegen, vervolgens naar Kleef, en vandaar weer naar Arnhem, dat met grof geschut zwaar beschoten en belegerd werd. Doch de Arnhemmers verdedigden zich onverschrokken en brachten den belegeraars groote afbreuk toe. Doch weldra kreeg men gebrek aan leeftocht en voorraad in de stad, die daarop moest capituleeren en den overwinnaar, door zijn vader vergezeld, in zegepraal moest zien binnentrekken. Daarop trok het leger op Zutfen aan, waarom het platteland te vuur en te zwaard verwoest werd, zoodat er voedsel noch voor mensch noch voor dier overbleef. Doesburg, Lochem, Groenloo vallen in 's konings handen, aan de andere zijde van het land Wageningen, Harderwijk, Elburg en Hattem, waar Johan van Gelre, bastaardbroeder van hertog Karel [2]), en Edmond de la Pole, hertog van Suffolk, werden gevangen genomen. Deze, de „Witte Roos" bijgenaamd, was in laatstgenoemde stad in bewaring, op last van hertog Karel,

1) Zie over het een en ander Meinardus, Nassau-Oranische Correspondenzen. (Wiesbaden 1894 S. 23—24).

2) Nijhoff, Gedenkwaardigheden VI, 1. LXXI, Noot 4.

die hem, van meening een rol in Friesland te gaan spelen, ondanks den geschonken geleidebrief op Geldersch gebied, op zijn doortocht had laten oplichten. Suffolk kon hem tegenover koning Hendrik VII te pas komen, begreep de hertog. Deze koning zat er zelf achter, werd te Antwerpen gemompeld; hertog Karel vroeg een te hoog losgeld, vond Hendrik. Nu diende hij, Suffolk, den Gelderschen hertog als onderpand tegen Philips, die er, met het oog op veranderingen in de Engelsche-Bourgondische betrekkingen, waarde aan hechtte, te meer, daar er sinds den herfst van 1504 weder een openlijke handelsoorlog tusschen deze beide landen gevoerd werd [1]). De oorlog in Gelre liep ten einde.

De trouw van Zutfen alleen baatte den hertog niet veel, wien verder niets dan de kwartieren van Nijmegen en Roermond gebleven was en die bovendien in de baanderheeren, vooral dien van Wisch, vijanden in zijn eigen, geldersch grondgebied zien kon. Nadat de onderhandelingen te Tiel geopend waren, waarbij Philibert Naturel, domproost te Utrecht, ridder van het Gulden Vlies en vertrouwd raadsman van Philips, eene hoofdrol speelde, kwam het dus tot een verdrag. Ieder, zoo wordt bepaald, behoudt zijn bezit, de koning m. a. w. zijne veroveringen, terwijl Karel, niet eens „hertog" betiteld, weinig vertrouwd door zijn overwinnaar, hem daarvoor als onderpand Tiel [2]) en Bommel moet inruimen. Verder tweejarige wapenstilstand, vrij handelsverkeer. Het hoofdpunt van het geschil zal, zoo het niet op vriendschappelijken voet wordt beslecht, worden overgelaten aan de uitspraak van onpartijdige scheidsrechters, twee maanden vóór afloop van het bestand, die binnen een jaar moet vallen. Karel, zijnerzijds zal, ten blijke van zijn onbepaald vertrouwen in den koning, dezen minstens drie jaren dienen en hem volgen, waarheen hij ook zou gaan, tegen eene zoodanige toelage, als de koning zou goed vinden hem, overeenkomstig zijn stand en waardigheid, toe te kennen. Ridderschap en steden zullen dit verdrag bezweren en *hem* als rechtmatig hertog of graaf dienen, tot wiens voordeel de scheidsrechters uitspraak zullen doen [3]). De voetval van Karel

1) Busch, S. 190.
2) Tiel kreeg Karel, op zijn verzoek, terug.
3) Nijhoff, t. a. p. LXXXII. Vgl. No. 493, 514, 515 aldaar;

voor koning Philips op het hertogelijk slot te Roozendaal zal wel zijn moeilijkste gang, zijne grootste vernedering geweest zijn, maar het verdrag werd er bezworen. Als de koning naar Spanje ging, zou Karel hem volgen, waarvoor hem nog extra 3000 goudguldens te Antwerpen of te Brussel zouden uitbetaald worden. Maar Karel liet zich wachten te Antwerpen, waar koning Philips zich bevond om zijne afreis naar Spanje te bespoedigen. Wel begaf hij zich spoedig daarop naar Brussel, maar geenszins om zich overeenkomstig het verdrag ter beschikking te stellen van den koning, alleen maar om de onderhandelingen te rekken, die gevoerd werden ten einde Karels bezwaren en uitvluchten uit den weg te ruimen.

Toen bleek, hoe weinig ernst het Karel was met het verdrag van Tiel, te Roozendaal bevestigd; hij verliet nl. heimelijk Brussel en deed door een van zijn raden te Mechelen bittere klachten uiten bij Philips van Bourgondië, 's konings stadhouder in Gelderland en bij Jan van Montfoort, daartoe eveneens aanwezig, als zou koning Philips het verdrag niet nageleefd hebben.

Karel keerde naar Gelre terug en trachtte door allerlei privilegiën en vriendschapsbewijzen zijn gezag te herstellen en vrienden te herwinnen. Philips kon voorloopig persoonlijk niets meer doen dan het bevel in te trekken om Tiel aan Karel in te ruimen. Want zijne tweede reis naar Spanje kon geen langer uitstel dulden; het was inmiddels al Januari 1506 geworden.

Veel was er gebeurd dat aanleiding tot die reis had gegeven. Koningin Isabella was in 1504 (25 Nov.) gestorven, éen van de bovenbedoelde sterfgevallen, éen dat ook vèrstrekkende staatkundige gevolgen met zich sleepte. Bij testament had zij bepaald, dat koning Ferdinand éenig regent van Castilië zou worden, totdat Karel, haar kleinzoon, den twintigjarigen leeftijd zou hebben bereikt; zij had reeds kunnen opmerken, dat Juana voor het bestuur ongeschikt was, en zij was ontevreden op den gemaal van deze, haren schoonzoon Philips, wien zijne echtgenoote, hoewel nu hare moeder hiertegen opkwam, in 1504 naar zijne nederlandsche staten was nagereisd.

Philips onderhield met Frankrijk nog „correcte" betrekkingen en heeft er veel toe heeft bijgedragen dat Maximiliaan, eindelijk na lang dralen, de voor hem toch zoo gunstige verdragen te Blois bekrachtigend, den naar Hagenau tot hem gekomen

kardinaal van Amboise, de beleening van Milaan toestond, waarvoor deze hem den dag na de bekrachtiging van de gezegde verdragen door Maximiliaan en Philips leenhulde bewees (6 April 1505); de beleening zelve werd den 7en in eene plechtige acte gegeven, ten gunste van het toekomstig huwelijk van den hertog van Luxemburg en Claude van Frankrijk, aan den koning van Frankrijk en zijne mannelijke nakomelingen, of, bij onstentenis van deze, aan diens dochter Claude en haren verloofde, Karel. De 200,000 franken, voor die beleening ontvangen, zouden worden teruggegeven zoo Claude en Karel zonder kinderen stierven en hij dezelfde leening niet overdroeg aan andere erfgenamen van den franschen koning. Overigens verminderde de verstandhouding van Philips tot dezen in datzelfde jaar (1505) zichtbaar. Lodewijk begon te doen of hij nu noch Maximiliaan, noch Philips meer noodig had en hij ging moeilijkheden maken over de slechte behandeling, die een of meer van zijne, met de rechtspraak in Vlaanderen en Artois belastte ambtenaren zouden hebben ondervonden, en dit ten nadeele van s'konings souvereiniteit. Het kwam daarbij tot uiteenzettingen, waarbij van de zijde van Frankrijk dikwijls een dreigende toon werd aangeslagen; maar Philips, lettende op zijne spaansche reis en belangen en bezorgd voor zijne landen, als er tijdens zijne afwezigheid, hun iets vanwege Frankrijk mocht overkomen, nam eene zeer tegemoetkomende houding aan, die haast tot in het vernederende liep. Dat er iets broeide, was duidelijk, ook voor Philips, die toenadering zocht tot Navarre [1]) en Engeland en, om Ferdinand vast te houden, het verdrag van Salamanca sloot, waarbij bepaald werd, dat terwijl de door Lodewijk aangeboden bemiddeling werd teruggewezen, Castilië door Ferdinand, Philips en Juana gemeenschappelijk zou bestuurd worden en de eerste de helft der openbare inkomsten [2]) zou betrekken.

In den tijd nu, dat Philips de onderhandelingen met Engeland

1) De Mémoires van Philips aan Johan van Floyon, baljuw van Avesnes (Antwerpen, 12 October 1505) voor den koning van Navarre, aan wiens driejarig zoontje, Hendrik van Albret, eene van Philips' dochters wordt aangeboden, bij Le Glay, Nég. Diplom. 98. Er blijkt uit die memories, dat er al geruchten rondliepen van een huwelijk van den koning van Arragon en Germaine de Foix, zoodat de handeling van Philips als eene tegenmachinatie kan worden beschouwd.

2) Lanz, Einleitung, S. 82, Noot 5.

opende, welks koning hij een bonds-, handels- en een huwelijksverdrag aanbood van prins Karel met prinses Maria van Engeland in geval van eene breuk met Frankrijk, werden er ook gevoerd tusschen Ferdinand en Lodewijk, waarbij het eveneens om een huwelijkskwestie ging. En werkelijk, 12 Oct. 1505 werd te Blois tusschen beide koningen overeengekomen, dat die van Arragon zou huwen met Germaine de Foix, eene nicht des laatsten. Daardoor zou het geschil over Napels in dier voege geregeld kunnen worden, dat dit rijk den kinderen uit dat huwelijk zou toevallen, in geval van kinderloosheid echter aan Frankrijk. Hierin lag dus reeds eene breuk opgesloten met Maximiliaan en Philips, nog vergroot, doordat Lodewijk nog bij testament het huwelijk vaststelde van den troonopvolger Frans van Angoulême, met zijne dochter Claude, die niet uit het land gevoerd mocht worden. Men ziet, dat de verdrag- en trouwbreuk uitging van de zijde van Lodewijk, niet van Philips. Integendeel, deze had geweigerd toen hem bij de met koning Hendrik geopende onderhandelingen de eisch gesteld werd, tevoren af te zien van het huwelijk met Claude. Zoo kwam er, vóór de afreis van Philips, van die engelsche onderhandelingen niet veel terecht.

We zullen terstond zien, wat er dan wel van terecht zal komen tijdens de reis van Philips, die ons ook daarom meer belang inboezemt dan die van 1502, omdat Margaretha bij de bedoelde onderhandelingen, weldra in onverwachte omstandigheden onmiddellijk betrokken zal worden.

Vatten we intusschen den draad harer geschiedenis weer op.

We zagen, hoe gelukkig, vroolijk en onbezorgd het jonge echtpaar daar in de bergen van Savoye leefde, voor zoover menschen- en in het bijzonder vorstenkinderen vroolijk en onbezorgd leven kunnen.

Den 16den Juni 1503 had Philibert II, hertog van Savoye, de schenking van de landen van Bresse, Vaux en Faucigny, als weduwgoed, te Pont-Yvoy aan aartshertogin Margaretha [1])

---

1) De oorspronkelijke schenkingsbrieven te Rijssel (Arch. dép. du Nord), Chambre des Comptes B. 434. Reeds in 1501 had Philibert bepaald, dat zijne vrouw als weduwgoed 12000 gouden kronen zou hebben voor jaargeld, ofschoon zij verklaard had met 10000 tevreden te zijn. Men weet dat zij van Philips ook jaarlijks een zeker bedrag kreeg, waarvoor zij echter harerzijds had afgezien van alle rechten, die zij zou kunnen hebben op de successie van haar vader en moeder.

bevestigd. 25 Sept. 1503 werd dit te Chambéry aangevuld met de inkomsten van de heerlijkheid van Thonon. Wie kon toen vermoeden, dat die bepalingen reeds spoedig door eene droevige gebeurtenis in werking zouden moeten treden?

Wij hebben Philibert herhaaldelijk als groot minnaar van de jacht voorgesteld; deze nu zou hem noodlottig worden.

Op een goeden dag vond hij, dat hij den omtrek van Pont-d'Ain in de meeste richtingen al genoeg had afgejaagd; nu zou hij de sombere wouden van Ambronay eens opzoeken, die de steile bergen bedekken. Daar zou hij het wild gedierte gaan opjagen; wie hem lief had, moest hem maar volgen. En terwijl de raadslieden van de kroon de buitenlandsche staatkunde bespreken, geeft Philibert voorschriften voor de jacht, die den volgenden dag zou worden gehouden. Maar Margaretha, anders zoo belangstellend voor hetgeen de vreemde diplomaten haar mededeelen, leent hun nu slechts half het oor. Vol zorg is zij steeds voor haren jeugdigen, vermetelen gemaal en al de woeste jachtplannen, waarvan zij daar bijzonderheden opving, verontrusten haar, zij, die bijzondere vrees koesterde voor het heete seizoen.

„Mon doux seigneur," zegt zij tot hem, „oncques ne voulsites par tel soleil cuyder prendre noble déduict et passetemps de chasse; tant et si bien ardent les rayons dévorants du jour, que terre, prés et bois semblent arses ou peu s'en fault. Par mercy, oyez donc telles sages et douces remonstrances de votre servante pour attendre plus favorable saison, et lors chevaucherai près de vous bien en poinct par monts et vallées pour guerdon, si puis ainsy vous plaire. Las, très cher syre, ore advisez telles sinistres vapeurs sur la plaine qui souloit estre si bleue cy devant; moult esmue pauvrette suis-je, hélas! des sombres nuages que voyez apparoir là bas tout proche le costé des rivaiges du Rhosne où fûmes tous deux, l'an dernier, venerer les reliques de Monsieur sainct Vulbas! —" [1]).

1) We hebben gemeend dit, door de Quinsonas II, 153 medegedeelde gesprek hier te mogen overnemen, daar het teekenend is voor den omgang tusschen beide echtelingen en de begrippen dienaangaande van dien tijd. Het is ongetwijfeld ook op deze wijze raadgeving van Margaretha dat de dichter van de „Couronne Margaritique" doelt, wanneer hij zegt dat er zijn die beweren dat het den hertog van Savoye geheel anders vergaan zou zijn, wanneer hij daarnaar geluisterd had dan wanneer hij in die mate geweest was „enclin à sa propre juvenile voluntairité".

Margaretha was vroom in kerkelijken zin, doch, gelijk blijken zal, verlicht, in de richting van Erasmus. Hare populariteit in de landen van Savoye en Bresse is ongetwijfeld verhoogd door de goede werken, die zij er gedaan heeft. Hier kunnen wij alleen herinneren aan hare instelling te Pont d'Ain van de broederschap van St. Sebastiaan, den patroon tegen de pest, de „haestige ziekte". Zij beval, dat alle heeren en dames, zoomede de officieren van haar huis, die verlangden te worden ingeschreven, erin zouden worden opgenomen [1]). Margaretha was ook vroom in den zin van goed voor haar gemaal. Maar wat gaf het, als hare wijze raad niet werd opgevolgd! Philibert wilde nu eenmaal jagen en hij deed, toen hij een wild zwijn najoeg, dit met zooveel vuur, dat hij ongemerkt van zijn gevolg afdwaalde. Dat gevolg, dat hij voor het maal bij de bron van St. Vulbas besteld had, werd ongerust toen de hertog niet verscheen. Eindelijk kwam deze, na de jacht op het vervolgd zwijn te hebben moeten opgeven, uitermate verhit, snel aangeloopen, begrijpende dat de zijnen ongerust moesten zijn. Toen ging hij onmiddellijk aan tafel bij de bron terwijl hij zijn jachtavontuur verhaalde. Doch eensklaps kreeg hij pijn in de zijde, zóó hevig, dat de ademhaling een oogenblik stokte. Nauwelijks was hij daarvan wat bekomen, of nieuwe pijnen volgden, zoodat hij zich weldra hoogst onwel gevoelde. Zijne volgelingen, zeer verbaasd, daar hij tevoren nog zoo wel leek en er flink uitzag, vervoerden hem naar het kasteel van Pont d'Ain, naar hetzelfde bed en dezelfde kamer, waar hij geboren was. Van alle kanten snelden geneesheeren toe, die echter voor een hopeloos geval stonden. Zij verklaarden dat terwijl hij warm was, zijn bloed bij die bron snel was afgekoeld, en dat de frischheid van de bron en de lucht van de Rhône hem den dood zouden veroorzaken, zonder dat er eenig middel was hem te redden. Philibert ontving daarop de H. Sacramenten, liet Margaretha van Oostenrijk roepen en hij beval haar aan, de gelofte van zijne moeder, Margaretha van Bourbon uit te voeren. Dit had op zijn weg gelegen, waar het hem door zijn vader was opgedragen, maar, aangezien de

1) 20 Januari 1505, toen zij persoonlijk in het land van Bresse was te Pont d'Ain. Vgl. ook: Kort begryp van 'tleven van Margaretha van Oostenrijk (blz. 58 v.).

dood hem nu zoo plotseling overviel, was de uitvoering ervan hem niet meer gegeven.

Vervolgens, verhaalt men, zou de stervende zijne onderdanen ontboden hebben, om hun datgene toe te staan, waarmee hij hun nog aangenaam zou kunnen zijn. Zij vroegen eene volmacht, om de stad Bourg in Bresse te vergrooten.

Maar al te goed had „Atropos" ook dezen hertog van Savoye neergeveld, door „Infortune" getroffen. Infortune, die zijne gezellinne, de vrouwe van Savoye reeds overal heen had gevolgd: naar Spanje, Frankrijk en naar Vlaanderen, over land en over zee; met alle macht heeft zij, Infortune, haar „desclandres" aangedaan. „En fin fourment n'a de calandres rougeans la meilleure." Maar ten slotte moet Infortune erkennen: toch zijn hare deugdzaamheid, hare groote standvastigheid en hare goedheid al zijne daden te boven gekomen [1]). Trouw had zij haar gemaal, ook gedurende de laatste oogenblikken ter zijde gestaan, hem opgebeurd, hoewel zelve in hevige ongerustheid, al vermoedde zij het ergste niet. Maar dat ergste kwam al zeer spoedig. Het bloed brandde den lijder in de aderen, hevige koortsen verlieten hem niet, de polsslag verzwakte meer en meer,.... toen was het gedaan [2])!

Een jong leven was afgesneden, een ander weer opnieuw ongelukkig gemaakt. Als Margaretha toen vergif was voorgezet, zij zou dat hebben genomen, onder den indruk van de wanhoop en doffe vertwijfeling, waaraan de jonge en toch reeds zoo bitter beproefde vrouw was overgegeven.

Maar Inzicht (Prudence) en Sterkte (Fortitude) streken op de arme weduwe als twee duiven neer, hare engelenvleugelen ontplooiend over haar, die onafgebroken de blijvende afwezigheid van hare zoo beminde wederhelft — „sa bien aymee partie" — zat te betreuren. En, op last van de Deugd, ving het Inzicht aan welsprekend tot de vorstin te redeneeren, haar hare broosheid (Fragilité) licht verwijtend en de vergetelheid van haar roem en lof haar in herinnering brengend: „les nobles artes vertueux et victorieux, par lesquelz elle avoit maintes fois, et qui nagueres vaincu tous les efforts d'Infortune". Anderzijds spoorde

1) „Couronne Margaritique", waar „Infortune", het booze Lot, zich beklaagt, door haar overwonnen te zijn, wat haast niet te gelooven is en haar wanhopig maakt.

2) De dood van Philibert II, hertog van Savoye en graaf van Bresse valt, op 10 Sept. 1504.

Sterkte haar aan, hare gewone bezieldheid (animosité) te hernemen, hare standvastigheid te herstellen en haar geduld en lijdzaamheid op den voorgrond te plaatsen. En, ondanks de nijdige inblazingen van de Booze Fortuin, die hare draconische vleugels uitsloeg en op satanischen toon begon te lasteren tegen de inzettingen van deze wereld, „efrachant sa barbe cheuve et sa hure vilaine", vermocht hij tegen Inzicht en Sterkte niets op de edele vrouw en blies weldra den aftocht, zijn gezel Atropos achterna, die reeds vertrokken was „pour aller chercher mesaventure". De beide schoone dochters der Deugd hadden hare rechten herwonnen [1]).

Waardig en ernstig droeg zij haar lot, maar hare levensvreugde

---

1) Deze symbolische voorstelling van den inwendigen zielestrijd bij de zoo diep getroffen Margaretha, is gevolgd naar L e m a i r e's „C o u r o n n e M a r g a r i t i q u e". Symbolische voorstellingen, allegorieën waren toen zeer geliefd. Zoo beklagen „la Pitié", „l'Acteur", „la Noblesse" en „le Peuple", ieder op zijne beurt den zoo vroeg verscheiden hertog. „Pitié" (Mededoogen) eindigt hare klacht aldus:

„Cy est noblesse, qui a toy soy tué adresse
Et le peuple que douleur très fort presse,
Mectz par escript leur povre doleance
Qui pour vray est de bien grant apparence.
L'une toy donc prens encre et papier
Et si plaisè a tous le notiffier
Sy tu as fait que vaille oncques biens,
Sy pence icy sur tous les faictz terriens,
C'estoit celuy qui aultres excedoit
Celuy qui plus de vertus possedoit.

Dan zeggen de „auteur", „le peuple" et „la noblesse" hun rol, en met deze beschouwing — alweer echt in den geest van dien tijd — eindigt dan de samenspraak:

Mourir pour nous voulut dieu entreprendre.
Ce duc ayma ainsi la voulu prendre,
Luy donnant sens et bonne pacience,
Agréable mort en belle congneissance.
Si bien mourir en Dieu puissant très tos;
Il aura gloire et priera pour nous".

H s. B o u r g. B i b l. B r u s s e l, No. 10985. Eenige verzen uit de „Exploration de pitie à l'acteur sur la mort du duc Philibert" maakte de baron de Reiffenberg bekend, die onder andere handschriften van genoemde Bibl. nog gewag maakt van een in 1504 (30 Sept.) gemaakt gedicht „l'Advisement" met een proloog, waarin de hertog en hertogin van Savoye worden toegesproken, geteekend G a u v a i n G a u d i e. Zie daarover onder de A p p e n d i c e s bij zijn C o u p d'oeil s u r l e s R e l a t i o n s e n t r e l a B e l g i q u e a v e c l a S a v o y e.

was voor altijd gebroken. Steeds blijft in haar die stille droefgeestigheid sluimeren, die soms wanhopige verzuchtingen doet opgaan en, ook al moet zij aan het openbare, drukke leven om haar heen en aan een druk hofleven als te Mechelen en Brussel meedoen, een gevoel van eenzaamheid en verlatenheid is overheerschend in die bekoorlijke vrouw, die de natuur zoo rijkelijk met allerlei gaven had begiftigd. Nu, op vijfentwintigjarigen leeftijd wist zij de som van hare levenssmart, door geen kroost gelenigd, en van hare bittere ervaring, rijker dan menigeen in een lang leven niet verkregen heeft, nergens beter neer te leggen, dan in het weemoedige, sinds beroemd geworden devies:

FORTUNE INFORTUNE FORT UNE.

Over die vier woorden is van Cornelius Agrippa in zijne lijkrede op Margaretha en Guichenon (Hist. de la Bresse) af eene heele litteratuur verschenen. Le Glay [1]) mag de kwestie een „point puéril de philologie" genoemd en zich vergenoegd hebben met de latijnsche overzetting: „Fortis Fortuna infortunat fortiter unam," dat hij dan vertaalt: „La fortune accable fort une personne"; het is nog zeer de vraag, of het tweede woord van het in bovengestelden vorm opgegeven fransche devies, beslist moet beschouwd worden als vorm van een werkwoord, dat niet meer bestaat. Wel geeft deze uitlegging een dragelijken zin, maar een dragelijke zin wordt ook verkregen als men leest: Fortune, Infortune, Fortune; ook „Fortune Infortune Fors Une" is te verstaan. Maar welke zou nu de eigenlijke bedoeling zijn van Margaretha, om de gedachte in een devies neer te leggen, die ook spreekt uit deze, hare jammerklacht:

Me fauldra-t-il toujours ainsi languir
Me fauldra-t-il enfin ainsi mourir?
Nul n'aura-t-il de mon mal cognoissance?
Trop a duré; car n'est dès mon enfance" [2]).

We gelooven hier met een kunstig woordenspel van de diepzinnige vrouw te doen te hebben, voor welks ontleding verwezen mag

1) In de eerste der Notes additionelles achter de Correspondance de Maximilien et de Marguerite II, p. 466.

2) La Serna Santander: Mémoire sur la Bibliothèque de Bourgogne fol. 42. Vgl. Le Glay Notice p. 430. Noot 2.

worden naar eene bijzondere „Notice" [1]), over het devies, dat sinds op al hare acten, monumenten, meubelen zelfs te vinden is, doch in de eerste plaats in haar kerk te Brou, op honderd plaatsen, vooral boven haar praalgraf.

Overigens moet men niet denken, dat dit het eenige devies was van de Vorstin. Zij had er andere, naar de omstandigheden. Evenals boven het besproken devies, bevindt zich eene margueritebloem of madelief ook boven twee gevouwen handen en boven dat bloempje, de Heilige Geest, met de woorden:

1) Église de Brou Notice I: Explication du quintuple sens de la devise: „Fortune-Infortune-Fort Une" par Edouard Louis Laussac, waarin wel het nieuwste erover gezegd zal zijn. De schrijver geeft, soms in versvorm, een vijftal opvattingen aan, die met de bovenmeegedeelde en met het Latijn van Grapheus correspondeerende, gemeen hebben, dat zij alle ongeveer even aannemelijk zijn. Maar wij mogen ons hier niet langer ophouden met „l'obscur problème impossible à saisir, attrayant cauchemar, plein de peine et plaisir", o. c. II, p. 135.

De Quinsonas die, naar gelang van de plaatsing der beteekenis, eveneens een woordenspel en dus verschillende beteekenissen aanneemt, doch als de voornaamste beschouwt die van, „la fortune qui infortune fort une", in aansluiting alweer aan Grapheus' latijnsche overzetting, deelt over die zinspreuk een fraai gedicht mee, dat de verklaring van de keuze van een dergelijk devies door Margaretha, op schoone wijze toelicht; het is ook ter eere van de prinses opgesteld als stichster van de kerk te Brou, waarover een ander gedicht aan dat voorafgaat. Een van de mooiste coupletten daaruit is dit:

„A gauche est ton image, o tendre Marguerite,
O toi, qui fis de Brou ton oeuvre favorite,
Pour vivre en ta douleur.
Tu reposes non loin de l'autel de Marie,
L'art n'a pas oublié ta devise chérie,
Et ton doux nom de fleur."

En, niet minder fraai eindigt het:

„Marguerite d'Autriche, après maintes épreuves
Erigea ces tombeaux, irrécusables preuves
D'un amour infini,
Sur les milles rinceaux de marbre de Carrare
Au nom du digne objet de la constance rare,
Son nom, chaste et uni.
Oh! qui n'exhaleroit une plainte importune
Pour obtenir du ciel l'éphémère fortune
De Philibert-Le-Beau!
Qui ne voudrait mourir, armé d'une belle âme,
Comme luy faire naitre une immortelle flamme
De la nuit du tombeau!"

„Dieu maintienne la foy en paix". Nog een ander had weer betrekking op haar huwelijk met den hertog van Savoye en stelde een hooge berg voor, waartegen van alle kanten de winden met kracht sloegen en waarbij dit denkbeeld was uitgedrukt: „Perflant altissima venti". Een volgend liet zien een arm, die uit een wolk komt en het vuur aanlegt aan een eik, met het onderschrift: „Spoliat mors munere nostro". Treffend was ook dit, waar men hare wapens zag hangen aan den hals van een adelaar met twee koppen, bedekt (trimbrées) met een aartshertogelijke muts, en daarbij de woorden las: „Sub umbra alarum tuarum protege me". En, ten slotte, even treffend: eene hand, komende uit een wolk en een madeliefje beschermend tegen het vuur van den hemel, met deze smeekbede: „Manus Domini protegat me" [1]). Geen van deze zinspreuken is echter zoozeer in aandenken gebleven als het „Fortune Infortune Fort Une", te meer, daar Margaretha's leven gelijk gegeven heeft aan dat devies.

We noemden daar de kerk te Brou. Welke herinneringen wekte niet dat heerlijk kunstgewrocht op, ontstaan in die overgangsperiode, van den bloei der Renaissance tot dien der late Na-Renaissance! die prachtige wonderbouw, met zijne wonderschoone mausolea, zijn schip, en vooral het heerlijke licht dat erop valt, voorts met zijn fraaie en kunstig besneden houtwerk, de koren, het groote altaar en de beschilderde glazen! Welke indrukwekkende afmetingen had de Tempel der Liefde, uit liefde verrezen, waarin Margaretha de som van hare piëteit heeft neergelegd, zonder kosten te ontzien en waartoe zij kunstenaars uit alle landen heeft bijeengeroepen, werkend volgens of voortbouwend op hare plannen. Hier werkten mannen als de Vlaming Lodewijk van Bodeghem, die den naam der bouwkunst van zijn land hoog hield, Michiel Colomb en zijne neven, de vermaarde beeldsnijders, en vooral ook Jan van Perréal of Jan van Parijs, hofschilder van Lodewijk XII! Genoemde Colombs, vooral Michiel, beeldhouwer en snijder, die ook de plannen voor de beelden in de kerk van Brou ontwierp, worden zeer geprezen door Jean Lemaire de Belges in een brief aan Margaretha, waarin hij zegt, dat iedereen haar prijst en zegent en vol bewondering is, omdat zij zulk een groot werk

1) De Reiffenberg Histoire de l'Ordre de la Toison d'Or (Brussel 1830), p. 278 Noot.

heeft ondernomen, waaruit zooveel zielegrootheid spreekt. De gezant van den keizer was er verrukt over, en hij, zoowel als de koning en de koningin van Frankrijk beschouwde het bouwwerk van Brou en Bresse als een der voornaamste kunstwerken, die men „ès parties de par deça" gaat maken [1]). In een noot van Martin [2]) wordt de kerk met hare grootsche mausolea, die de „christelijke Artemis" door alle vakkunstenaars ter eere van Philibert liet bouwen, wiens overblijfselen zoowel als die zijner moeder erin moesten rusten, en waarnaast de hare, volgens de beschikking van haar testament van 1508, eene plaats moesten vinden — in die noot wordt deze kerk genoemd een „temple de l'amour", die den dood overleeft „de l'amour de Dante et de Pétrarque", „édifice d'une grâce et d'une tristesse infinie, œuvre d'une mélancolie religieuse qu'exalte et que rassérène le sentiment de l'immortalité: ce n'est plus cette grandeur audacieuse de l'architecture du XIIIe siècle, s'élançant tout droit vers Dieu seul, c'est la passion individuelle, la passion humaine, mais religieuse et chrétienne encore, empruntant pour vêtir sa triste pensée et orner sa douleur, toutes les riches créations d'un art nouveau" [3]).

Zoo vervulde Margaretha hare gelofte. Dit was de bovenbedoelde gelofte, die Margaretha van Bourbon reeds gedaan had aan haren geliefden echtgenoot, Philips van Savoye, destijds nog

---

1) Het oorspronkelijke stuk van Lemaire by Le Glay, Analectes Historiques p. 9. Met de noot, die Le Glay, overigens een zoo goed kenner van haar persoon en tijd, t. a. p., betreffende Margaretha geeft (p. 10), is hij niet gelukkig geweest. Le Glay geeft verder in zijne „Analectes" nog een paar brieven, waarin de genoemde kunstenaars, onder wie den Zwitserschen of Duitschen beeldhouwer Conrad Meyt eene voorname plaats moet worden toegekend, optreden. Met Jean Perréal, schilder en kamerdienaar des franschen konings, schijnt Margaretha al dadelijk hare plannen ontworpen te hebben; Michel Colomb ontvangt van Lemaire, die namens Margaretha een soort toezicht uitoefent op de administratie der bouwwerken, een stuk albast, door hem ontdekt in eene groeve te St. Lothaire-lez-Poligny. Hij, Michiel, heeft er een beeld uit gesneden van de heilige Margaretha, dat hij der hertogin ten geschenke biedt. Verder worden in die brieven, alle van 1511, genoemd: Willem Regnault, eveneens beeldensnijder, Bastiaan Frans, bouwmeester van de kerk van St. Martin te Tours, en Frans Colomb, verluchter, alle drie neven van Michiel.

2) Histoire de France T. 7 p. 368.

3) Men verzuime ook niet de schoone bladzijden over de kerk van Brou te lezen, die Edgar Quinet geschreven heeft in zijn t. a. p. aangehaald werk: Italie et Allemagne.

slechts graaf van Bresse, toen deze, ook al ten gevolge van een jacht een ontijdigen dood had gevonden nl., om te Brou eene kerk te doen bouwen en een klooster van den heiligen Benedictus; maar zij kwijnde aan tering weg op het kasteel te Pont d'Ain, voordat zij hare gelofte had kunnen vervullen. Haar zoon Philibert nam toen de gelofte over [1]), doch niet voorziende, dat een gelijksoortig lot als zijn vader, ook hem, en reeds op 24-jarigen leeftijd zou treffen; het was aan zijne weduwe Margaretha voorbeschikt om het werk ter hand te nemen, hetgeen deze gedaan heeft met eene piëteit en eene grootschheid van opvattingen, als bij weinigen worden aangetroffen. Doch zoo veel omvattend waren de plannen, die zij terstond ter hand nam, dat zijzelve de voltooiing van den machtigen bouw, die trouwens wel eens hindernissen ondervond en in elk geval aanzienlijke opofferingen vereischte, niet meer heeft mogen beleven.

Hare aanzienlijke inkomsten maakten haar, hoewel haar geraden werd, om liever het bestaande gebouw van Onze Vrouwe te Brou te voltooien, zulk eene onderneming ook mogelijk, zij, die gravin van Bourgondië was, en nu een tweede aanzienlijke weduwgoed te voegen had bij het eerste [2]). Doch wat dit betreft, werd het haar

1) Over den „Oorsprong der Gelofte" vgl. de Quinsonas, Matériaux I, p. 262 s.

2) De geschiedenis van den bouw en eene beschrijving van de kerk passen geenszins in het bestek van deze studie. Men zie daarvoor, behalve de reeds aangevoerde litteratuur: P. Rousselet, histoire et description de Brou, élevée à Bourg par les ordres de Marguerite d'Autriche, entre les années 1511 et 1537, 5e édition, avec un supplement par le directeur du séminaire de Brou, augmentée de pièces historiques de par M. Puvis. Bourg, Bottier 1840. De beste beschrijving van de geschiedenis der kerk te Brou is van Jules Baux, die ook een zeer gewaardeerd werk geleverd heeft over de Histoire de la Réunion à la France des provinces de la Bresse, du Bugey et Genève. Baux wijdt eenige bladzijden aan Margaretha van Savoye. Dan moet nog, ook in dit verband, het reeds veel aangehaalde werk van de Quinsonas genoemd worden die onder het beroemde devies: Fortune Infortune Fort Une, in den vorm van een tweetal brieven aan zijn vriend Baux, archivaris van het dép. l'Ain, ons nader bekend maakt met „Les Tombes de Brou", brieven, die hij met eenige belangrijke bescheiden vermeerderd heeft, o. a. met een proces-verbaal van het terugvinden en herkennen der drie graven en de overbrenging in nieuwe kisten van dat stoffelijk overschot der beide hertoginnen van Savoye, der twee Margaretha's (Matériaux I, II). De portretten, die in dat werk voorkomen van Margaretha en Philibert, zijn genomen naar die, welke

nog moeilijk genoeg gemaakt. Toen zij te Bresse, van waar uit zij haar bezoek had gedaan, overeenkomstig haar verzoek van paus Pius IV eene bul gekregen had, om er monniken te mogen vestigen van de St. Augustijner Orde in plaats van die van St. Benedictus, op voorwaarde er het klooster te doen bouwen en schadeloosstelling te geven aan de gezworenen van Bourg, voor eenige tuinen en bezittingen, die zij hadden in de buurtschap van Brou en die zij noodig had voor het genoemde gebouw, toen was zij reeds teruggekeerd uit Duitschland, waarheen zij bij haren vader de wijk had genomen, ten einde daar rustig de uitspraak af te wachten van den Raad van Savoye over de moeilijkheden betreffende dat weduwgoed, ontstaan tusschen haar en haren thans regeerenden, jongen zwager hertog Karel.

Eene treffende anecdote wordt aangaande haar verblijf in Duitschland vermeld. Toen zij op weg naar haren vader, vergezeld van den graaf van Fürstenberg, door dezen gewezen werd op den weg, dien de Donau nam, begeerde de Prinses daar, bij zijne bronnen, uit haren gouden beker te drinken. Toen zij met het frissche water haren dorst gelescht had, deed zij, tot groote ontroering der dames en heeren van haar gevolg, die daardoor aan hare bittere ervaringen werden herinnerd, niet zonder eenigen

---

voorkomen op de vensterruiten van de Lieve Vrouwe van Brou. Waar die, welke opgenomen zijn in het werk van Max Jansen (Kaiser Maximilian I), naar genomen zijn, is mij onbekend. Misschien wel naar een zegel. Te Parijs, waar men in den kunsthandel prachtige photographieën aantreft van de drie praalgraven te Brou in de kerk zelve en hare onderdeelen, vond ik ook een afbeelding van Margaretha en haar gemaal. Maar bij nadere beschouwing, bleek mij het woord „uxor" in de vermelding in de Catal. des Primitifs français, exposés en pavillon de Marsan et à la Bibl. Nat. (12 April—14 Juli 1904), eene vergissing te zijn. Men heeft hier te maken met eene voorstelling van broeder en zuster. Aartshertog Philips draagt het lint van het Gulden Vlies en de wapens van zijn huis zijn er omheen aangebracht; zijne zuster draagt een kap en eene japon, met goud geborduurd. Boven haar staan de woorden: „Margaretha filia Regis Romanorum". Of men, gelijk in den Catal., met recht gedacht heeft aan Jan Perréal? Wat had Philips, evenals deze, te maken met de werken te Brou? Dat zou eerder passen, indien de andere der twee werkelijk Margaretha's echtgenoot (dus wel degelijk Philibert) was. En niet alleen, dat ik wel de wapens van Oostenrijk en Bourgondië, doch geenszins die van Savoye zie, en ik in het opschrift volstrekt niet ontwaar, wat de Catalogus wil, de woorden „uxor Margaretae" (wel dux Austriae). Daarom, en ook omdat er van sterke gelijkenis tusschen Philips en Philibert geen sprake is, geloof ik, dat het Philips en Margaretha zijn, in hunne jonge jaren afgemaald door een jongen schilder, doch niet Perréal.

droevigen humor in hare stem opmerken, dat zij gedaan had, wat weinige vorstinnen gedaan hadden of na haar zouden doen, en dat zij zich voortaan kon beroemen water te hebben gedronken van de grootste en beroemdste rivieren van Europa: in Vlaanderen, Frankrijk, Spanje, Savoye en Duitschland [1]).

Daar bij haren vader wachtte zij den loop der gebeurtenissen in Savoye af. Philibert had hem beloofd bij haar huwelijkscontract 12000 gouden kronen alle jaren voor haar weduwgoed te doen betalen, of in de plaats daarvan de heerlijkheden van Bresse, Vaud en Faucigny. Margaretha nu meende, dat de opbrengst van die landen geen 12000 kronen waard was, zoodat zij het te kort schietende wilde vergoed hebben in geld of in andere landstreken.

Hertog Karel van Savoye beviel die eisch maar matig, doch hij dorst zich nog niet, ook om haren vader, hare ontevredenheid op den hals halen. In diens tegenwoordigheid, kwam men, in het huis van de Ridders van de heilige Johannes van Jeruzalem te Straatsburg tot overeenstemming met de gezanten van hertog Karel, in dien zin, dat Margaretha van Savoye de landen van Bresse, Vaud en Faucigny gedurende haar heele leven als weduwgoed vrij zou genieten, en als toevoegsel het graafschap van Vilers en de heerlijkheid van Gordans met de geheele, hooge, middelbare zoowel als lage rechtspraak in eersten en tweeden aanleg, hulde der Edelen en de bevoegdheid om ambtenaren, zelfs een Raad in de plaats van de rechters van beroep en bovendien eene Rekenkamer aan te stellen. Deze, en nog eenige andere bepalingen vormden den inhoud van het, den 5^{den} Mei 1505, tot stand gekomen tractaat van Straatsburg [2]). Men meene evenwel niet, dat daarmede de moeilijkheden voorbij waren. Karel was een onrustig, woelziek heer, wiens regeering zijn land ook niet veel goed heeft gedaan. Voortdurend wierp hij nieuwe moeilijkheden op en kregen Savooische ambtenaren met die van Margaretha twist. In deze en volgende jaren zien we nota's richten, memoriën aan-

1) Baron de Reiffenberg: Histoire de la Toison d'Or, p. 268. Noot.

2) Guichenon; Histoire de Bresse et de Buger l. c. Het oorspronkelijke, dat van het accoord van Straatsburg, te Rijssel in de Arch. dép. du Nord Chambre des Comptes B. 437. Een vidimus-afschrift v. d. 18e eeuw in de K.K. Arch. te Weenen.

bieden en klaagbrieven schrijven over verdragschendingen, willekeurige uitleggingen en gedragingen van ambtenaren [1]).

Onder de bronnen van inkomsten, waaruit Margaretha de reusachtige kosten van het schitterend bouwwerk te Brou kon dekken, noemden we ook het graafschap Bourgondië. Met reden. Immers haar broeder Philips, koning van Castilië, vaardigde (12 Juni 1505) uit het kamp voor Grave, dus te midden van zijn Gelderschen veldtocht brieven uit, waarbij de inkomsten van de graafschappen Bourgondië en Charolais en de heerlijkheden van Chastel-Chinon en van Noyers werden aangewezen voor de betaling van de 27000 ponden, die er nog ter betaling van haren bruidschat overbleven. Men kan nog in een ander opzicht de namen van Bourgondië en Bresse verbinden: en wel, op het punt van de wel te begrijpen voorliefde voor den bodem, waaraan de herinneringen van haar hoogste geluk verbonden waren, waar zij zich even geliefd gevoelde als haar Philibert en geliefd gebleven als „époux unis d'amour navré, [qui] vont se joindre dans la tombe." Op sommige punten bleef haar naam bewaard, en lang nog wees men op den toren van het kasteel te Pont d'Ain de plaats aan, waar men, zooals de overlevering luidt, Margaretha van Oostenrijk elken dag, tegen het vallen van den avond, haren beminden gemaal bij diens terugkomst van de jacht zag afwachten, om van zoover mogelijk „le destrier agile" gade te slaan.

Die voorkeur uitte zich niet alleen in het algemeen daarin, dat zij in acten en brieven zich de belangen van hare onderdanen in gezegde landen bleef aantrekken [2]), doch meer in het bijzonder bleek zij ook

---

1) Velen daarvan liggen nog te Rijssel in de Arch. dép. du Nord, o. a. ook talrijke brieven van hertog Karel, kort, onbeduidend en meestal zeer zoetsappig. Men ziet duidelijk, welk een ontzag hij koestert voor zijn schoonzuster. Eene daarvan, eene instructie van den hertog van Savoye aan den heer van Montjouan voor Margaretha, die toen nog, dus ongeveer 1506, in Pont-d'Ain vertoefde, bij Quinsonas III, p. 17. Zie aldaar ook hare verklaring, deels ter goedkeuring van die van hertog Karel, gehecht aan zijne bekrachtiging van het verdrag van Straatsburg ten opzichte van het Waadland, deels ter uiteenzetting van nog duister gebleven punten, in hoofdzaak ter geruststelling van Karel en inhoudend, dat er niet bedoeld was Waadland van het hertogdom Savoye af te scheiden (14 Aug. 1505). Quinsonas III, p. 162.

2) Nog vóór haar vertrek uit Bresse bevestigde zij door hare brieven, gedagteekend te Bourg 30 April 1506, aan de inwoners van Bourg alle vrijheden en in het bijzonder die „qui concerne la personne de taillables et des mainsmortables qui y viennent demeurer (Guichenon, Histoire de Brou et de Bugey).

daaruit, dat zij uit hunne gelederen vooral de bekwame mannen recruteerde, welke zij voor de belangrijkste regeerings- en diplomatieke of juridische posten gebruiken zal, lange jaren nog, nadat zij hare schoone weduwelanden had vaarwel gezegd. Wie denkt hierbij niet in de eerste plaats aan Laurent van Gorrevod, baron de Monteney, gouverneur van Bresse, en Mercurino Gattinara, beiden geboren onderdanen van den hertog van Savoye! De eerste werd ridder [1]) van de Vliesorde, kamerheer, grootmeester van het hotel van keizer Karel V en maarschalk van het graafschap Bourgondië; de tweede werd kanselier van het rijk en president van het hof te Dôle in Bourgondië. Beiden behoorden tot de onderteekenaars van het verdrag van Frankfort; beiden zullen we binnenkort met de moeielijkste zendingen belast vinden.

Vooral over Mercurino Arborio de Gattinara, geboren op het kasteel van Arborio in Piémont (1465), uit eene der aanzienlijkste geslachten van Lombardije, zullen wij nog veel te spreken hebben en daarbij gelegenheid vinden zijne groote bekwaamheden als diplomaat, zoowel als rechtsgeleerde, en daarbij zijn aanhankelijke trouw aan Habsburg op te merken, terwijl we zijn origineel karakter en fijne menschenkennis zullen kunnen peilen uit zijne aangenaam te lezen en belangwekkende brieven, met zooveel vernuft gestyleerd, schrander opgebouwd, steeds met pittige opmerkingen gekruid en van eigenaardige vindingrijkheid in het weergeven en uitdrukken. Hij was het vooral, wien door Margaretha de moeilijke taak werd toevertrouwd hare rechten op haar huwelijksgoed bij haren zwager te verdedigen; hij diende haar met

1) Hij was de broeder van dien Lodewijk van Gorrevod, bisschop van Maurienne en kardinaal, die het huwelijk van Philibert en Margaretha in de abdij van Romain-Motier heeft ingezegend. Laurent's brieven, zich kenmerkend door bijna volkomen onleesbaarheid, bevinden zich in grooten getale in de dépôts te Rijssel, evenals trouwens die van Gattinara en van zoovele andere trouwe dienaren van Margaretha en het huis Oostenrijk. Laurent was de raadsman en de vertrouweling van Margaretha, haar tresorier voor den aanleg te Brou; hij woonde in het voorjaar van 1506 de plechtigheid bij van de eerste-steenlegging door de prinses. Hij had den zeldzamen tact, in zijne hoedanigheid van vreemdeling te weigeren gouverneur van Karel V te worden. Margaretha benoemde hem tot haren eere-ridder en tot een van de uitvoerders van haar testament, in Februari 1509 gemaakt. Zie over hem en zijn vroeg uitgestorven geslacht de noot bij Quinsonas o. c. II, 64 S.

zooveel ijver en succès, dat zij hem sinds als raadsman vast aan zich verbonden heeft [1]).

Doch bij hem bleef het niet. Wij noemen nog den bekenden domproost van Utrecht, Philibert Naturel of Naturelli, doctor in de beide rechten, lid van den geheimen Raad der Nederlanden sinds 1484. Sedert was hij vanwege of bij Maximiliaan met belangrijke opdrachten belast en zagen wij hem in zake Karel van Gelre of Egmond, namens zijn heer Philips aan het werk. In dezen tijd (1506) vertegenwoordigt hij dezen te Rome. Evenals Naturelli, uit het huis van la Plaine, een Bourgondiër was, was dit ook Ferry de Carondelet, aartsdiaken van de metropolitaan kerk te Besançon, ook lid van een dier geslachten, die men rekenen mocht tot de „noblesse de robe" van die dagen, waaruit de rechtsgeleerden en diplomaten voortkwamen. Alberto Pio, uit het huis van Carpi, was daarentegen weer een Savoyaard; hij vertegenwoordigde later Maximiliaan en Karel V bij de pausen Julius II, Leo X en Clemens VII; van Leo X verkreeg hij in 1517 den kardinaalshoed voor Adriaan Floriszoon van Utrecht, later paus Adriaan VI [2]).

Zoo zouden er nog meer te noemen zijn, die bewijzen, hoe rijk aan goede diplomaten Bourgondië en Savoye toen waren. In eene rekening van de tresoriers en beheerders der financiën van Margaretha, loopende van 1 Maart 1503 tot 1 Juli 1504 [3]), zien we in den rang van maître d'hôtel Jerôme Vent reeds optreden, dien Margaretha in die functie eveneens met zich zal medenemen.

Nog blijft de hertogin-weduwe stil in hare geliefde Savooische residentie. Treurende ja, maar genot vindend in het schoone, terwijl het niet lang meer zal duren, of zij zal troost zoeken in arbeid, in een bepaalden werkkring, haar nochtans na en tengevolge van wederom een treurig sterfgeval aangeboden. Want nog was de bittere lijdenskelk niet geheel geledigd. Gelukkig voor haar schonken letteren en kunsten haar reeds veel vergoeding, waren die haar reeds een „talisman" tegen de aanslagen van het Noodlot, de liefde voor het schoone ging bij haar de plaats innemen van

1) Le Glay: Étude biographique sur Mercurino Arborio Gattinara 2me édition Rijssel, 1848, p. 5.

2) Altmeyer: Marguerite d'Autriche, p. 17.

3) Door de Quinsonas geput uit de archieven van Turijn (Matériaux III, p. 140).

het geluk [1]). Zij ging daarin op, alsook in goede werken, maar hoezeer het verdriet knaagde aan deze verlatene, zeggen ons uitingen als de boven gegevene [2]), evenals de volgende, duidelijk genoeg:

Pour ung jamais ung regret me demeure
Qui sans cesser nuy et jour à toute heure
Tant me tourmente que bien vouldroie morir;
Car ma vie est fors seullement languir,
Parquoy fauldra en la fin que je meure [3]).

En hoe mismoedig klinkt niet:

Fors seulement l'attente que je meure,
En mon las cueur nul espoir ne demeure;
Car mon malheur sy fortune tourmente,
Qu'il n'est douleur que pour vous je ne sente,
Pour ce que suis de vous perdre bien sceure [4]).

En goede werken? Ze worden, en zeker voor deze jaren, alle overvleugeld door den meer genoemden bouw van het klooster en de kerk te Brou, haar lievelingsplan, voor haar — om met Quinet te spreken — eene wijk- of schuilplaats van steen voor de droomen van haar hart, en zij kan hier evenmin buiten als buiten eene schuilplaats tegen den regen en de sneeuw. Zij bouwt een dak

---

1) Lucien Tilmont in de Cercle Archeologique de Malines II, (1901,) p. 130, waar vooral nadruk gelegd wordt op den goeden invloed harer opvoeding, in deze uitgeoefend door hare grootmoeder Margaretha van York.

2) Bladz. 48.

3) Met het handschrift 10572 der Bourg. Bibl. gepubliceerd bij Gachet, Albums et oeuvres poétiques p. 88.

4) O. c. p. 76. We kunnen hier natuurlijk niet al die gedichtjes overnemen, wier grondtoon is een innige klacht over verloren geluk, een smachtend wee van eene verlatene, die aan levensgeluk nog zooveel behoefte had. Zoo uitte zich de vrouw, voor wie nog zulk eene schitterende toekomst was weggelegd. Overigens kan niet gedacht worden aan eene poging te scheiden tusschen datgene wat door haar zelve en wat door vele dichters, hovelingen en aanhangers, te harer eer is gedicht; nog minder een chronologisch overzicht hiervan te beproeven. De plaatsing van bovenstaande gedichtjes wil natuurlijk niet beteekenen, dat zij bepaald in dezen tijd moeten zijn gemaakt, al is dit zeer goed mogelijk. Het doet er ook niet veel toe; in elk geval geven zij hare, van toen af overheerschende stemming weer. De bekende, soms met fraaie miniaturen voorziene handschriften met de bedoelde gedichtjes, dikwijls op muziek gebracht, der Bourg. Bibl. zijn overigens genoeg bekend en door Santander, de Reiffenberg (Notices et extraits des ms. de la Bibl. de Bourg.) en het laatst door Gachet uitgegeven; afschriften komen elders voor, zoo in de Haagsche Bibl. in het bovenvermelde Hs. uit de Coll. Gerard en andere Hs.

voor haar hoop en voor haar eeuwig verdriet. In 1506 kocht zij daarvoor het door den Heiligen Gerard, bisschop van Maçon, omstreeks 927 opgerichtte prioraat; de hoede van dat klooster werd toevertrouwd aan twaalf augustijner monniken van de congregatie van Lombardije, gelijk we reeds zagen, met instemming des Pausen. Op 27 Augustus legde Margaretha den eersten steen van de kerk, die eerst op 22 Maart 1532 gewijd zou worden.

Maar Margaretha, die haren prins van Spanje niet vergeten was en haren hertog van Savoye betreurde, „que plus belle homme au monde ne scavoye" [1]), moest weldra eene begeerlijke prooi zijn in de oogen van een Ladislaus van Hongarije of van een Hendrik VII van Engeland. Immers hoe moet men het anders noemen, als men ziet op welk eene onkiesche wijze de laatste „werk" laat maken van Johanna van Napels en tegelijk laat informeeren naar den staat van de weduwgoederen van Margaretha van Castilië en van Savoye [2])? Maar zoowel voor den eenen koning als voor den anderen zou het antwoord van haar, wie niets dan leed uit huwelijken was bijgebleven, moeten zijn:

Tant que je vive, mon cueur ne changera
Pour nul vivant, tant soit-il bon ou saige,
Fort et puissant, riche de hault lignaige;
Mon chois est fait, aultre ne se fera.
Il peult estre que l'on devisera,
Mai jà pour ce ne muera mon couraige
Tant que je vive" [3]).

Het kan zijn, dat zij den in deze verzen uitgedrukten wensch voorloopig vóór zich hield. Althans engelsche gezanten en koning hoopten en de duitsche gezant liet der prinses van Wales portretten van haar zien. Was hun hoop gebouwd alleen op de immers toegezegde medewerking van Maximiliaan en Philips, vooral van Philips?

Hoe deze die medewerking heeft beloofd en onder welke omstandigheden hij daartoe gekomen is, hebben we nu te verhalen. We zagen Philips ongeduldig het uur van zijn vertrek naar

1) La Complainte de Marguerite (Gachet o. c. p. 100).
2) Vincenzo Querino aan de Signoria, (Brussel, 7 Sept. 1505). (Calendar Rawdon Brown 855, 860. Bergenroth Nos. 429 en 437).
3) Gachet o. c. p. 51.

Spanje verbeiden [1]. In zooverre trof hij het — dat hij nog werd opgehouden door de verschillende bezigheden, noodig met het oog op den onbetrouwbaren hertog Karel, en door de regeling van het bestuur tijdens zijne afwezigheid — dat de geboorte van zijne dochter Maria plaats had, terwijl hij nog in den lande was. Daarop had hij nog eene kapittelvergadering van het Gulden Vlies gehouden en het algemeen beleid der zaken toevertrouwd aan Willem van Croy, heer van Chièvres, wien een raad werd toegevoegd. Dan (10 Jan. 1506) scheepte Philips, na zijn testament te hebben gemaakt, zich met Juana te Vlissingen in.

Daar Chièvres in de Nederlanden in deze en volgende jaren zulk eene aanzienlijke rol heeft gespeeld, mogen we niet in gebreke blijven hier eenige opmerkingen te wijden aan hem en zijn geslacht, waarvan, naast hem in onzen tijd, Karel, prins van Chimay, op den voorgrond treedt.

Het fransche geslacht der Croys klom tot hoog in de Middeleeuwen op en is reeds vroeg tot macht en rijkdom gekomen. Hun trots schroomde zelfs geen botsingen met Karel den Stoute, maar toch raakte weldra door en onder dezen Philips van Croy in het bezit van groot aanzien en rijkdommen, ten koste van den overlooper Commynes. Jan van Croy had toen reeds het land van Chimay gekocht, doch het toenmalige hoofd van het huis was Antoine, nog door machtige banden aan Frankrijk verknocht. Zijn oudste zoon Philips liet zich door het voorbeeld van zijnen schoonvader, den graaf van St. Pol, connétable van Frankrijk, meeslepen om de partij van Lodewijk XI te omhelzen, doch werd later weer begenadigd door Karel den Stoute en Maria. Deze en haar echtgenoot Maximiliaan benoemden Philips van Croy, graaf van Chimay, lid van de Orde van het Gulden Vlies, tot eersten kamerheer van den aartshertog van Oostenrijk en tot diens luitenant-generaal; zijn zoon, Karel van Croy werd in 1481 door den Roomsch-Koning verheven tot prins van Chimay, ook voor zijne afstammelingen. Uit het diploma, waarbij deze gunst bewezen werd, blijkt dat de Croys zich beschouwden als afkomstig te zijn uit het koninklijk huis van Hongarije. Nu volgden eer- en gunstbewijzen en gewichtige opdrachten elkander op. In 1491 wordt de prins van Chimay ridder van de Orde, ter vervanging van zijn vader [2]. In 1496 onder-

1) Zie bladz. 143.
2) De Reiffenberg, Hist. de l'Ordre de la Toison d'Or, p. 202.

handelt hij met Robert van der Marck namens Philips den Schoone, en in 1498 wordt hij door dezen benoemd tot eereridder van diens echtgenoote. Maar vooral in 1500 kwam schitterend de gunst uit, waarin Croy zich bij zijnen vorstelijken heer verheugen mocht, toen hij diens eerstgeboren zoon ten doop mocht houden, en hem dus gelijke eer te beurt viel als aan Margaretha, weduwe van den koning van Castilië. En kort daarop was aartshertog Philips zelf te Chimay peter van een zoon, dien de prins kreeg uit zijn huwelijk met Louise d'Albret, zuster van den koning van Navarre. Meter was hierbij de „groote hertogin" van Bourgondië. Na den dood van Philips den Schoone benoemde Maximiliaan hem tot gouverneur en eersten kamerheer van zijn kleinzoon, Karel, een last, dien hij in 1509 neerlegde, zich ongeschikt gevoelend, om er zich nog langer passend van te kwijten. Maar Maximiliaan bleef hem zijne gunst bewijzen en toonde zijn vertrouwen in den prins van Chimay hiermede, dat hij hem aanstelde tot gouverneur van zijne kleindochters, de prinsessen Eleonora, Isabella en Maria [1]).

Wat nu Willem van Croy, heer van Chièvres betreft, ook hij zag zich eene roemvolle loopbaan geopend. Hij, die zijne broeders Hendrik en Antoine zou overleven, was geboren in 1458, had onder Maximiliaan gevochten, doch ook de banieren van Karel VIII en Lodewijk XI in Italië gevolgd. Ook hij stond bij Philips den Schoone hoog aangeschreven, die hem in 1497 benoemde tot hoog- of groot-baljuw van Henegouwen en, in 1501, vóór 's vorsten eerste reis naar Spanje, hem bevorderde tot lid van den Raad van State der Nederlanden. Chièvres heeft aandeel gehad in verschillende verdragen en, naar Baumgarten meent, juist in die, waarin de spaansche en habsburgsche belangen het meest aan Frankrijk werden prijsgegeven [2]). In 1503 werd hij gouverneur van Namen, als opvolger van Jan van Bergen, en, bij den aanvang van 1506 vertegenwoordigde hij den afgereisden Philips. Als hem omstreeks dien tijd een zoon geboren wordt, betuigt Margaretha van Pont d'Ain uit er haren spijt

1) Zie Notice des Archives de M. le duc de Caraman, précédée de recherches historiques sur les princes de Chimay et les comtes de Beaumont, par M. Gachard. (Bull. de la Comm. Roy. de Belgique Série I. VI).

2) H. Baumgarten, Geschichte Karls V, Stuttgart 1885.I. S. 21.

over, dat zij niet tegenwoordig had kunnen zijn om als meter op te treden [1]).

Nog andere leden van het huis van Croy zullen we bij tijd en wijlen ontmoeten, vooral Ferry van Croy, heer van Roeulx, en Michiel van Croy, heer van Sempy. De Croy's, graaf Hendrik van Nassau, de admiraal Philips van Bourgondië, Jacob van Luxemburg, heer van Fiennes, Jan van Luxemburg, heer van Ville, Jan van Bergen en de heer van Aymeries, vormden den hoogsten adel, den aanzienlijken rang-, stand- en dienst-adel der Nederlanden; het waren heeren van grooten invloed en gewend een vrijen toon te voeren.

De spaansche reis dan ving aan, doch niet dan nadat Philips zich met zijn schoonvader verstaan had. Lodewijk XII had de rol van bemiddelaar willen spelen, doch dit was overbodig en Philips dacht er niet aan, de reis ditmaal door Frankrijk te maken, welks koning die gaarne voorkomen had. Maar al koos Philips den zeeweg, daarvan had hij voorloopig ook weinig genoegen. Welke wederwaardigheden de vloot door de stormen had, de vloot, die, behalve het vorstelijk paar, edelen droeg als den duitschen graaf van Fürstenberg, kapitein-generaal der duitsche troepen in Philips dienst, den graaf van Nassau, den jongen heer van IJselstein, admiraal voor deze reis, Karel, heer van Lalaing [2]), den Spanjaard don Juan Manuel, heer van Bellemont, en de heeren de Roeulx en van Liere, is door Molinet uitvoerig beschreven [3]).

---

1) Arch. dép. du Nord. Chambre des Comptes de Lille. Lettres missives. Tome V, fol. 304.

2) Denzelfden, die ook de eerste reis had meegemaakt en beschreven toen hij kamerheer van Philips was. Thans, toen hij de tweede reis medemaakte, was hij kastelein van Ath en bestemd om onder en vooral na Philips den Schoone eene belangrijke rol te spelen. Maar hij is niet de beschrijver van de tweede reis, waarvan het verhaal door een ooggetuige is opgesteld en eveneens uitgegeven bij Gachard (Coll. des Voyages des Souverains des Pays-Bas. Vgl. daar ook de „Introduction"). Vgl. verder nog daarmee de verslagen van Vincenzo Querino, Venetiaansch gezant bij Philips in Nederland en Spanje: Depeschen des Venetianischen Botschafters Dr. Vincenzo Querino 1505—1506, uitg. von Höfler (Wien 1884) en Briefe des Grafen Wolfgang zu Fürstenberg zur Geschichte der Neufahrt des Könings Philipps von Castiliën (1506), uitg. Roth von Schreckenstein.

3) Molinet, Chron. Chap. CCCX—XIV.

Het bleek opnieuw weer, hoe gevaarlijk in dien tijd voor de zooveel lichter gebouwde schepen een zeereis, vooral door het Kanaal, was. Aanvankelijk ging het best, doch weldra brak op de Juliana, het koninklijke schip, een brand uit, die zich eerst hevig liet aanzien doch nog kon worden gebluscht. Maar weldra staken andere elementen het hoofd op, die zich niet door menschenhanden lieten bedwingen. Een hevige storm dreef de vloot uit elkaar, en de Juliana, die hare masten en zeilen verloor en een speelbal der golven en winden werd, te midden van een dikken mist, was genoopt, wilde zij niet tegen de klippen op de engelsche kust te pletter worden geslagen, ijlings de haven van Melcombe Regis (tegenover Weymouth) binnen te loopen, slechts door drie andere schepen vergezeld. Met vorstelijke eer werd het hooge echtpaar met zijn gevolg door koning Hendrik VII te Windsor en te Londen ontvangen, terwijl aan feesten geen gebrek was [1]). Maar koning Hendrik was er de man niet naar om zulk een prachtige gelegenheid, als hem nu geboden werd, ongebruikt te laten voorbijgaan. En de positie was natuurlijk geheel in zijn voordeel tegenover die van den schipbreukeling, die zijn gast was. In Philips zag hij den koning van Castilië en tegelijk den heer der Nederlandsche gewesten, zoon van den koning van Duitschland. Van deze gelegenheid zocht de slimme koning Hendrik gebruik te maken.

Handelsbelangen wogen steeds zwaar bij hem. Hij had den heer der Nederlanden, om zoo te zeggen, thans in zijne macht en perste hem een handelsverdrag af, dat in de geschiedenis van den Nederlandschen handel als de „Malus Intercursus" berucht is geworden. Voor de Nederlanders zouden de in 1496 ingevoerde tollen gelden, de Engelschen echter bevrijd zijn van bepaalde plaatselijke tollen in Zeeland, Brabant en Antwerpen; mocht men verhoogingen in den zin hebben, dan moest dit een jaar tevoren worden meegedeeld. Verkoop in het groot van het engelsche laken werd weer over geheel het Nederlandsch gebied vergund, maar, behalve alleen in Vlaanderen [2]), zelfs de verkoop in het klein en de verdere bewerking. En dwang is zelfs op te merken

---

1) Vgl. het door Gachard ontleede, door Henne ten onrechte aan Lalaing toegekende reisverslag. (Henne, Hist. du Règne de Charles V, I 85 Noot 1).

2) Men denke hier aan het verval van de weverijen, vooral te Yperen en te Brugge.

in de bepaling, dat alle met engelsche lakens handelende kooplieden de voorrechtstollen der Engelschen zouden genieten of zooals wij tegenwoordig zouden zeggen, behandeld worden als meest begunstigde natie [1]).

En wat stond nu tegenover dit alles??

Slechts eenige waarborgen tegen bedriegerijen bij den koop van engelsche wol in Calais. Hoe men dus dit verdrag [2]), trouwens eerst afgesloten, nadat Philips Engeland verlaten had (15 Mei te Westminster) niet als zeer nadeelig voor de Nederlanden kan beoordeelen, is mij een raadsel [3]). De inwilliging van den engelschen eisch tot uitlevering van den hertog van Suffolk [4]) viel hierbij in het niet. Hendrik VII mocht verheugd zijn over zijne overwinning op den aartshertog van Oostenrijk — ook al bleef bekrachtiging van dit en de andere gesloten verdragen nog steeds uit, waarover beneden — maar den koning van Castilië had hij te ontzien en, verliet Philips 23 April de haven van Talmouth als geslagene, dan was het toch niet vooral in de laatstgenoemde hoedanigheid. Dit bleek al terstond uit de bij het genoemde verdrag toegevoegde clausule, waarbij uitdrukkelijk het koninkrijk

1) Busch: England unter den Tudors S. 202.

2) Rymer: Acta Publ. Angliae V 4, 223.

3) Dit is geschied door Henne, o. c. p. 87, die in de formules van wederkeerige gelijkheid en bescherming, van open haven, van het doen staken van alle vervolgingen en van vrij (?) verkeer in de beide landen op de zeeën rondom, iets meer schijnt te zien dan algemeene phrases, terwijl alleen de onzekerheid, waarin de kwestie der visscherij gelaten werd, hem nog het best de nederlandsche (ongunstige) appreciatie verklaart. Hoe het verdrag hier trouwens ontvangen werd, blijkt uit den brief, door den schrijver zelf aangehaald uit de Lettres de Louis XII, 76, geschreven door Chièvres aan Philips den Schoone, die daarin hoopt de bekrachtiging door 's konings hand niet te hoeven overleveren, „si ce n'est qu'il fauldra qu'il soit pour éviter ung plus grand mal". Anders dan Henne oordeelen dan ook: Blok: Eene Hollandsche Stad 308—309 en Geschiedenis II 302—303; G. Schanz, Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters S, 20 flg.; Busch a, a. O. S. 202.

4) Deze was, sinds den Gelderschen veldtocht 1505, gehuisvest in het kasteel van Namen. De door Philips thans toegestane uitlevering hadden de Nederlanders steeds weten te voorkomen om daardoor pressie te oefenen op Hendrik en dezen van verdere belemmeringen in den handel af te houden; Hendrik VII stond Philips alleen toe, dat Suffolk in het leven gespaard zou blijven, die daarop harde gevangenschap in den Tower onderging. Zijn opvolger, Hendrik VIII, zich niet gebonden achtend, bezoedelde zijn optreden met Suffolks bloed.

Castilië van de getroffen bepalingen werd vrijgesteld, of liever, ze golden niet voor dit land. Philips van Castilië had Hendrik VII dringend te ontzien tegenover Ferdinand van Arragon, met wien zijne betrekkingen verkoeld waren. Ook hier waren handelsverhoudingen in den weg getreden, maar vooral eene huwelijkskwestie. De engelsche koning wilde wel gaarne ontslagen zijn van het huwelijk van den prins van Wales met de vroeger aan den jong gestorven prins Arthur verloofde Katharina van Arragon, maar Ferdinand hield daaraan met hand en tand vast.

De leidende gedachte van Hendrik was deze: Engeland kan overal eene beslissende rol spelen, wanneer huwelijken zijn vorstenhuis verbinden met de huizen Oostenrijk, Frankrijk en Spanje. Zijne dochter Maria zou dan zonder bezwaar kunnen uitgehuwd worden aan Karel, hertog van Luxemburg, maar daar de in aanmerking komende fransche prinsessen te jong voor hemzelf waren, had hij gaarne eene van deze voor den prins van Wales bestemd gezien, en voor zichzelf eene spaansche vorstin. De koningen Hendrik en Lodewijk hadden steeds getracht eene goede verstandhouding onder elkaar te bewaren; de eerste had nog het huwelijk van Frans van Angoulême en Claude goedgekeurd [1]), waartoe op de algemeene Statenvergadering te Tours besloten werd. Maar anderzijds kon hij volstrekt niet het oor leenen aan de inblazingen van Lodewijk, om Philips, eenmaal in zijn rijk geland, vast te houden (laat staan, uit te leveren) — zoo die althans gedaan zijn. Door integendeel Philips te steunen op zijn tocht naar Spanje, nadat hij van den aartshertog van Oostenrijk had afgedwongen, wat hij krijgen kon, hield hij tevens koning Ferdinand in bedwang. En niet alleen Philips had zich jegens de engelsche toenadering gunstig betoond, maar ook Maximiliaan, die alweer in twist met den koning van Hongarije, nu ook wel inzag, wat hij van Frankrijk verwachten kon. Waar hij tevens de handen vol en de beurs ledig had, terwijl hem toch de „Römerzug" zoo na aan het hart lag, moest Engeland als tegenwicht dienen en met dit land moest een verbond en vriendschapsverdrag worden aangegaan. Ter bezegeling daarvan moest zelfs een huwelijk tusschen Hendrik VII en de dochter van Maximiliaan dienen. Het eerste zou boven-

1) Lettres de Louis XII et du Cardinal George d'Amboise (éd. Godefroy) I 65.

dien het voordeel meebrengen, dat engelsche hulp kon verkregen worden tegenover de fransche aan den „meineedigen" zich hertog van Gelre noemenden Karel van Egmond, terwijl hij, Maximiliaan, er door den wantrouwigen Lodewijk niet door uit Italië teruggehouden zou worden en Philips, Ferdinand ten spijt, ongestoord zijne zaken in Castilië en Arragon zou kunnen regelen.

Dat huwelijksplan van Margaretha van Savoye met Hendrik VII was reeds vroeger opgekomen. In den herfst van 1504 hadden Maximiliaan en Philips dit al voorgestaan, de laatste o. a. om den toen woedenden handelsstrijd wat te doen luwen, de eerste, om de napelsche huwelijksplannen van het spaansche koningspaar voor Hendrik te kruisen. En zoo waar, daar had ook koning Lodewijk eene goede partij voor koning Hendrik, nl. Louise van Angoulême, de moeder van den aanstaanden franschen troonopvolger. Gelukkige Hendrik, wien eene zoo ruime keuze werd aangeboden [1])! Edoch, hij overhaastte zich geenszins; teedere gevoelens lieten den trouwens vrij bejaarden koning nog al met rust; hij zag zich door al die wervingen in de hem zoo aangename positie van de lakens te kunnen uitdeelen. En bovendien was dat huwelijk hem het voordeeligst, wat hem het meest inbracht. Voorts woog de schaal eerder ten voordeele van Margaretha van Savoye, die tweemaal een weduwgoed bezat, dan van Johanna van Napels, die de weduwe was alleen maar van koning Ferdinand II van dat land.

In het begin van Januari 1506 verscheen namens Maximiliaan, reeds eenige jaren met koning Hendrik op goeden voet [1]), de aartsbisschop van Trier om het eerste huwelijk aan te bevelen. Hendrik toonde zich hiertoe te meer genegen, omdat hij koning Ferdinand minder wenschte te ontzien, die, zoolang hij in oorlog was en hem, Hendrik, noodig had, Johanna aanbeval, maar deze voorstelde als bruid van Alfonso van Napels, toen hij, Ferdinand, met het ver-

1) De beschrijving van die comedie, waarin de Staten van het koninkrijk hun goeden koning Lodewijk XII, „Le Père du Peuple", smeeken toe te stemmen in het huwelijk van Claude en Frans van Angoulême, hertog van Valois, in bovengenoemde verzameling I. S. 43. Vgl. het verslag van Jan van Courteville, baljuw van Rijssel, gezant aan het fransche hof van Filips, aan dezen, die toen al sinds een paar maanden in Spanje was (16 Mei Tours), bij Le Glay Nég. Diplom. I, 134 S.

1) We denken aan de conventie van 1502, waarbij beide koningen elkaar beloofden de wederzijdsche rebellen en ballingen uit te leveren. Dat hierbij de gedachte aan Suffolk op den voorgrond trad, behoeft geen betoog.

drag van Blois in het fransche vaarwater geraakt was en zich daarmee tegenover het huis Oostenrijk gesteld had. Anderzijds had Hendrik van den koning van Spanje gebruik hopen te maken, om den hertog van Suffolk in handen te krijgen.

Toen hij zich ook in dat opzicht teleurgesteld zag, wat kon hem toen beletten, vooral nadat Philips, bij zijne gedwongen landing in Engeland hem zijne verlangens op handelsgebied en betreffende Suffolk had ingewilligd, om met den spaanschen koning de afspraken te treffen, waartoe diens vader reeds den weg had ingeslagen? Diens met Hendrik in 1502 gesloten overeenkomst werd nu met Philips bevestigd. In het op 9 Febr. 1506 te Windsor geteekend verdrag beloofden de beide vorsten elkaar vriendschap, vereeniging, verbond en samenwerking, te land en ter zee.

Hoe Hendrik van de bepaling over de uitlevering van rebellen of vluchtelingen gebruik of liever misbruik maakte, zagen we reeds ten aanzien van den „Witten Roos." Doch daar stond tegenover, dat de koning van Engeland beloofde Philips en zijne opvolgers te helpen tegen allen, die hen aanvielen, al was het ook een bondgenoot van Engeland, en geen verdrag te sluiten met hunne vijanden zonder hunne toestemming. Voordat het boven besprokene handelsverdrag tot stand kwam, werd er eerst nog een ander gesloten. Welk beter, doeltreffender middel om den pas gelegden band te versterken, ook hier weer, dan het zoo dikwerf beproefde, nl. een huwelijk, zoo mogelijk wederom een dubbel huwelijk. Met dat van Hendrik en Margaretha, al verschilden zij vrij wat in leeftijd, zou een reeds vrij lang gekoesterde wensch van Maximiliaan en Philips vervuld zijn; met dat van den nog jongen Karel en de eveneens nog zeer jeugdige Maria zouden zij de beleediging van Lodewijk XII dezen hebben betaald gezet. Niet te verwonderen, dat deze door zijne naar Engeland gezonden gezanten het huwelijk met Margaretha zocht te beletten. Doch dat dit de oorzaak werd van het mislukken dier verbintenis, kan geenszins als gevolg van die fransche machinatiën beschouwd worden, zooals de gezanten voorgaven, die Maximiliaan en Philips naar Savoye gezonden hadden om de hertogin te bewegen in het engelsche huwelijk toe te stemmen; want Maximiliaan en Philips kwamen trouw hunne gelofte na om hemel en aarde te bewegen ten einde Margaretha hiertoe over te halen — iets overigens ten zeerste strookend met hunne plannen en wenschen. Want voor Philips kon het niet

genoeg waarde hebben Hendrik zoo nauw mogelijk aan zich te verbinden, te weten zoowel om in Spanje het overwicht te verkrijgen, als om in de Nederlanden steun te hebben tegen Karel van Gelre, die, nu zeker van den bijstand van Frankrijk, weer met ongewone driestheid begon op te treden. En de eerste werd, behalve door dezelfde redenen, ook bewogen door de zeker niet ongegronde vrees last te krijgen van Frankrijk, nu verbonden met de Venetianen en Florentijnen, wanneer hij zijnen „Römerzug" zou willen volvoeren, waarvoor hij, op het punt van subsidiën, bij de Staten der Nederlandsche gewesten toch al niet veel neiging vond. De gezant Philibert Naturel deed dan ook al zijn best den paus gunstig voor zijne zaak te stemmen en hij verkreeg dan ook van Julius II bullen van dispensatie voor de bevestiging van het huwelijk van de hertogin van Savoye met den engelschen koning [1]). De Paus was ingegaan op de vertoogen van den gezant, die hem het voorstelde, hoe het fransche optreden tegenstrijdig was aan zijne belangen, en hij was genegen met koning Philips een verbond aan te gaan, zoo mogelijk ook de Florentijnen tot zijn zaak over te halen [2]).

Zoo scheen alles goed te gaan voor Philips, doch minder voor Ferdinand, zijn schoonvader. En dit, terwijl het huwelijk van Margaretha afstiet op haren onwil, daar zij verklaarde, dat men nu driemaal voor haar huwelijkscontracten had opgemaakt, waarbij zij zich slecht bevonden had [3]). En hoewel Jan le Sauvage, president van Vlaanderen, namens Philips, en Ulrich, graaf van Montfoort, met Claude Carondelet namens Maximiliaan, zich alle moeite gaven haar tot andere gedachten te brengen, o. a. door haar te wijzen op de slechte gevolgen, die eene weigering voor de engelsche verbintenis kon meebrengen, de weduwe verklaarde bij haren staat te willen volharden [4]). Er schoot den president van Vlaanderen niets over dan koning Hendrik te berichten, dat het eenige antwoord, dat hij en zijne medegezanten van haar hadden kunnen verkrijgen, was, „que pour le passé elle s'estoit

1) Rekening van J. Micault (no. 1880), Archief der Rekenkamer Rijksarchief te Brussel. Vgl. Henne I, 87. Noot I.

2) Brief van Philibert Naturelli aan Philips van Castilië (gedagteekend 18—22 April te Rome). (Le Glay Nég. diplom. I, III s.).

3) Lettres de Louis XII, I 64.

4) Chmel, a. a. O. LXCIV, CXCVI.

trouvee tant infortunee en mariage, qu'elle craindroit beaucoup à soy y remectre, en qu'elle n'estoit en voulonte de jamays plus avoir mary" [1]).

Ook de koning van Castilië had dergelijke berichten van zijne zuster gekregen. Koning Hendrik wiesch dus zijne handen in onschuld, en in het schrijven, waarin hij dit Maximiliaan berichtte, beantwoordde hij tevens diens klacht, dat de engelsche gezanten ondanks de afspraak nog niet te Mechelen verschenen waren om de met Philips gesloten verdragen te bekrachtigen. Daarbij wees hij er op, dat die weigering — die hem eraan herinnerde, dat hij nog wel andere partijen kon doen — eveneens het uitblijven van Philips' bekrachtiging zoowel van het vriendschapsverdrag als van het verdrag van den Intercursus, die toch niets met het huwelijksverdrag te maken hadden, de oorzaken waren, dat hij zijne gezanten ook niet naar Mechelen gezonden had. Overigens wenschte hij daarom niet minder 's konings bondgenoot te blijven [2]).

Maximiliaan verdroot de besliste weigering van zijne dochter zeer, wier huwelijksgift, zoowel als die voor het huwelijk van Karel en Marie, reeds bepaald was. Daarom wijdde hij nu te meer de aandacht aan de laatste zaak, maar Karel en Maria waren nog zeer jong, terwijl Margaretha dadelijk in het huwelijk had kunnen treden. Hoe zou hij op die wijze ook aan de subsidie kunnen komen, die hij, in geval van Margaretha's huwelijk, van Hendrik zou verkrijgen en zoo dringend behoefde voor zijnen „Römerzug", waar Frankrijk en de Venetianen dien wel zouden bemoeilijken en de eersten hem ook daardoor van Italië trachtten terug te houden, door steeds meer en duidelijker Karel van Gelre te steunen.

Dit kon dan tevens tot uitwerking hebben, dat Philips zich in Spanje minder gerust zou voelen, alhoewel tusschen Lodewijk en hem althans de uiterlijke vormen van eene behoorlijke verstandhouding bewaard bleven. Deze liet zich dan ook niet terughouden op de baan van den voorspoed, want deze kon gezegd worden voor hem open te liggen, nu de „Grandes" met hem gemeene

1) Chmel, a. a. O. S. 245.

2) Ibidem CXCIII, CXCVII, CC Gachard, Lettres inédites 115—117. J. Gairdner, letters and papers illustrative of the Reigns of Richard III and Henry VII, London 1863, II 154—164. De brief van Maximiliaan aldaar v. 20 Juli 1506 p. 153—154 (naar afschriften te Rijssel).

zaak begonnen te maken [1]) tegen Ferdinand, die zich geenszins meer op zijn gemak gevoelde. De bekwame diplomaat, Andrea de Borgo, een Italiaan van afkomst, vertegenwoordigde den Roomsch-Koning, en was een even trouw en handig dienaar van Habsburg als Gattinara; beiden zullen we nog meermalen op belangrijke zendingen ontmoeten. Het gold hier de gedragslijn van Ferdinand in het oog te houden, die wel voor Philips' komst in zijn land met hem eene overeenkomst had aangegaan, evenals met Hendrik, maar van wien ook verwacht kon worden, dat hij den eerste liever zag gaan dan komen en die den laatste kwalijk nam, niet alleen dat het huwelijk van zijne dochter Katharina maar steeds niet werd doorgezet, maar deze aan eene voortdurende ergerlijke behandeling blootgesteld wist. Toch had hij wel moeten toestemmen in het, ook met Maximiliaans instemming, door Philips en Hendrik gesloten verdrag betreffende diens huwelijk met des eersten zuster. Dat verdrag van 28 Maart en 15 Mei — op den laatsten dag door koning Hendrik bevestigd te Westminster — dat behalve de huwelijksvoorwaarden en de gift door Philips te schenken, bepaalde, dat deze laatste al zijn invloed zou aanwenden om zijne zuster te bewegen toe te stemmen in het huwelijk en haar, in dit geval, eervol naar Greenwich te laten geleiden, was door tal van aanzienlijke edelen bezworen, ter waarborg van de 300,000 kronen en de 30,850 fransche kronen jaargeld, die hare „jointure" uitmaakte in Spanje en Savoye, te betalen aan Hendrik [2]).

Wat er evenwel van de ontmoeting tusschen Ferdinand en Philips terecht zou komen, viel niet te voorzien. Beiden stonden uiterst wantrouwend tegenover elkander. Toen Philips zijne goed uitgeruste, krachtige, duitsche en nederlandsche ridders en soldaten had geschouwd en hun aantal vermeerderd zag door een groot aantal zonen des lands, besloot hij zich van den

1) Depeschen des Dr. Vincenzo Querino (ed. von Höfler) No. 103.

2) Vgl. Calendar, Bergenroth No. 455, 464. De nederlandsche gezanten, die het huwelijksverdrag te Londen onderteekenden (20 Mei 1506) waren: Michiel de Croy, Jaan le Sauvage, Petrus Anchemant en Thomas Izaak, genaamd Gulden Vlies (eerste wapenkoning of heraut van wapenen van de beroemde Orde). Onder de bedoelde borgen komen er van deze ook voor. Verder de andere Croy's, Hendrik van Nassau, de beide Luxemburgen, Fienne en Ville, de twee Egmonden, de stadhouder van Holland en de heer van IJselstein.

onzekeren toestand meester te maken. Dit wekte echter de verontwaardiging van Ferdinand, die ook vertoornd was, dat hem de toegang ontzegd was tot zijne in steeds droeviger staat verzinkende dochter, van wie hij overigens slechts voor zijne staatkunde gebruik wilde maken. Maar hij zag zich verlaten. Wat hem nog aanhing, waren in hoofdzaak Arragoneezen en Italianen.

De eerste samenkomst tusschen beide vorsten had geen gevolg, doch 27 Juni kwamen schoonvader en schoonzoon tot eene overeenkomst, waarbij eerstbedoelde den laatste en diens vrouw de volledige souvereiniteit van Castilië overgaf, terwijl hij voor zichzelf alleen de grootmeesterschappen van de militaire orden behield en de inkomsten verzekerd door Isabella's testament [1]). Maar hij liet daarop verklaren, dat hij zoo gehandeld had niet uit vrijen wil, maar uit noodzakelijkheid, om zich uit zijne gevaarlijke stelling te redden en het land eenen burgeroorlog te besparen, waarop inderdaad veel kans was geweest. Terwijl hij bij zijne dubbelzinnige houding dus volhardde, gaf hij er alle aanleiding toe dat men van hem verwachtte dat hij zijne aanspraken weer opnieuw zou doen gelden en zijne dochter uit hare gevangenschap zou bevrijden. Wat die dochter betreft, zij bleef zich vreemd gedragen, zich afgezonderd houdende, evenals zij trouwens al in Vlaanderen gedaan had. Haar afkeer van mannen zoowel als van vrouwen uit dat land nam de gedaante van een „idée fixe" aan, en gaf velerlei wrijving met haren gemaal. Niemand liet ze meer tot zich toe [2]). Intusschen, zij was nu erkend koningin van Castilië, en haar gemaal nam nu al de lasten van het koningschap op zich. Wat ons daarvan vooral aangaat, is zijne verhouding tot Engeland en Frankrijk en, in verband daarmee, de kwestie van het huwelijk zijner zuster.

---

1) Prescott History of the Reign of Ferdinand and Isabella III, 204.

2) Over het gedrag van de ongelukkige koningin vooral de Depesches van Querino, No. 102, 104, en in de Calendars. Opvallend is hare snel wisselende stemming: 15 Mei ontvangt ze de gezanten „minzaam"; twee maanden later heet zij ze verraders, „haver conducto suo marito a parlar con suo padre senza saputa de ley che e rezina de Castiglia, minanciandole che la non morera che li tractera de traditori". Over den invloed van haar huwelijk op haar geestelijke gesteldheid: E. Gossart: Jeanne la Folle, Revue de l'Instr., in 1892, bij Moeller: Eléonore, d'Autriche et de Bourgogne, en bij dezen schrijver zelf, p. 22—28.

Wat de eerste betreft, uiterlijk bleef de hoffelijke verstandhouding tot Lodewijk in acht genomen, het „decorum" bewaard. Maar Philips' zaken in Spanje gingen beter dan men in Frankrijk wenschte en de koning van dit land liet zich door de gezanten bij Philips maar al te gaarne voorspiegelen als zou deze het minder goed kunnen vinden met eenige groote heeren uit Castilië. In hetzelfde [1]) schrijven, waarin Courteville van het een en ander aan zijn heer kennis geeft, vermeldt hij ook de komst van een gezant van den koning van Arragon, met bericht, dat deze naar Napels ging.

Dit laatste was juist. Dringend uitgenoodigd door de Napolitanen, om zijne nieuwe bezittingen na de verovering te komen bezoeken, maakte de Katholieke Koning zich op, met zijne bruid Germaine de Foix daarheen te gaan, in het belang van Philips zelf, zoo het heet. Een eigenaardig gevolg van zijn bezoek aan Italië was intusschen, dat er wantrouwen ontstond tusschen koning Ferdinand en Gonsalvo, den wakkeren veroveraar van zijn napelsch rijk, waaruit weer voortvloeide toenadering van dezen tot Philips en Maximiliaan.

Hoe dichter de koning van Arragon zich plaatste bij Lodewijk XII, des te verder stonden de beide laatstgenoemden van den franschen koning af, die zich immers in allerlei aangelegenheden, ten nadeele van den Roomsch-Koning, zocht te mengen, zoowel in Italië, als in Hongarije en Duitschland [2]); doch ook ten nadeele van Philips, ondanks Lodewijks vriendelijke houding.

Het was duidelijk, dat Karel van Gelre steun kreeg uit Frankrijk. Chièvres zoowel als Philips waren daarvan door den gezant te Parijs volkomen onderricht, ook van het bezoek, door den Bastaard van Gelre daar gebracht. Toen had hertog Karel er niet meer aan gedacht koning Philips naar Castilië te volgen

1) Le Glay Nég. Diplom. I 165—166.

2) Italië, Römerzug, Venetië. (Ulmann II 288, 292). Hongarijë erfvolgingskwestie: fransche gezanten, door Maximilaan opgehouden II 281—282. Duitsche Rijk: Keurpaltz, inmenging van Frankrijk gevreesd na het verbroken verdrag van Blois, in vijandigen zin II 235—246. Bovenbedoelde gezanten waren onder de Rochechouart in het Rijk gekomen, om Maximiliaan de gronden mede te deelen van het huwelijk van Claude met Frans van Angoulême, en tevens Maximiliaan te doen vragen, of hij de beleening met Milaan ten gunste van Claude en haar nakomelingschap wilde handhaven, door middel van 100,000 francs, die men er hem voor wilde geven.

en openlijk blufte hij op de hulp, die hij van Lodewijk kreeg, hoewel deze zulks weer met nadruk ontkende, al zeide hij niet toe te willen laten, dat hertog Karel ten onder ging [1]). Maar als Lodewijk ontkende, dat hij hulp naar Gelre gezonden had of zond, sprak hij onwaarheid. En hij deed dit zoo handig, dat ten slotte Courteville naar Castilië schreef, dat, ondanks het gepraal en gebral van Karel van Egmond op hulpzendingen, hem, Courteville, daarvan niets gebleken was [2]). Maar de feiten stelden den gezant hierin in het ongelijk. Plotseling drong Robert van der Marck, bezitter van tal van duitsche goederen, steeds gebeten op Gulik en Kleef en daardoor vanzelf reeds warm bondgenoot van den hem waardigen Karel van Gelre aangezet door Lodewijk XII, drong met fransche hulpbenden de brabantsche Kempen binnen en de geheele streek van Turnhout werd uitgemoord en platgebrand [3]).

Daarop kon erger volgen en de nieuwe bisschop van Luik werd weinig vertrouwd. De hoop van Philips, die van Castilië uit natuurlijk weinig doen kon, was gebouwd op Hendrik VII, tot wien Chièvres zich wendde met een beroep op het gesloten vriendschapsverdrag. Zoo ontstond eenerzijds de combinatie Engeland—Nederlanden tegenover aan de andere zijde die van Gelre—Frankrijk.

Want Hendrik, door handelsbelangen en door nog niet verloren hoop op Margaretha gebonden aan de dynastie Habsburg en hare belangen en landen, besloot zich aan het verbondsverdrag te houden. Doch de voorkeur gaf hij nog aan een bemiddelend optreden bij Frankrijk boven een haastig grijpen naar de wapenen, ook al vond hij het noodig hiermede reeds een weinig te kletteren. Zoo ziet men, dat ondanks de wrijving in zijne briefwisseling met Maximiliaan over het niet verschijnen van de engelsche

1) De Courteville aan den koning van Castilië (10 Juli Tours. Le Glay Nég. Diplom. I 154—159), L. Ph. C. v. d. Bergh, Correspondance de Marguerite d'Autriche avec ses amis sur les affaires des Pays-Bas de 1506—1528, tirée des arch. de Lille et publiée par ordre du Gouvernement I (1506—1511) p. 16—20. (deel II van de Gedenkstukken tot opheldering der Nederlandsche geschiedenis).

2) Nijhoff VI, blz. XCII.

3) Henne Histoire I, 116—117.

gezanten te Mechelen, de zaak niet die gevolgen had, welke Maximilaan ervan gevreesd had. Trouwens hij zocht ze ook met alle macht af te weren, 1°. door steeds pogingen aan te wenden bij Margaretha, ook voortgezet na den dood van zijnen zoon, zoodat Hendrik zien kon, dat het niet aan zijnen goeden wil lag; 2°. door bij het meer en meer falen van die hoop, de zaak van het huwelijk tusschen Karel en Marie, door Philips, gelijk we zagen, na zijne landing in Engeland reeds behandeld, op den voorgrond te stellen, eensdeels ter schadeloosstelliug of vergoeding voor het spaakloopen van het Savooische huwelijk, anderdeels ter afwering van den hem door Lodewijk te Blois en te Tours toegebrachten klap. En dat vond bijval bij Hendrik, van wiens hoop op Margaretha deze, gelijk ons zal blijken, gebruik zal maken.

Margaretha volgde de zaken hier met groote belangstelling. Wij zien haar in betrekking met Chièvres, dien zij gelukwenscht met zijn beleid; zij zal zich op de hoogte doen stellen omtrent haar neefje en nichtjes [1]). Met Bochart te Parijs staat zij in betrekking over verschillende ondergeschikte zaken. Er was reden om Chièvres geluk te wenschen met zijn beleid. Deze verzekerde zich op den duur van de onzijdige gezindheid van bisschop Everhard van der Marck, eene zaak van beteekenis, omdat Luik zoo dikwijls het verzamel- en uitgangspunt was van de fransche troepen van zijnen broeder, wanneer die over de Maas wilden dringen om zich met de Gelderschen te verbinden. Voorts deed de luitenant-generaal al het mogelijke om dergelijke pogingen te verhinderen, waarvan hij door zijne spionnen uitstekend op de hoogte was gebracht. Hoewel de Rieux, de fransche gezant bij Philips zich van den domme hield, bleek het Chièvres duidelijk, wat de Franschen in hun schild voerden [2]). Alsof de genoemde groote inval in de Kempen niet duidelijk aanwees, wie er achter zat. Zoo was het Lodewijk niet mogelijk, langer het masker voor te houden. Hij bekende werkelijk Malbert en anderen naar Gelre gezonden te

1) Brief van Margaretha aan Chièvres (Februari 1506?) te Pont d'Ain (Arch dép. du Nord. Ch. des Comptes de Lille. Lettres missives T. V. fol. 304 S.).

2) Zie het fragment van een brief van hem en zijn Raad over de hulp door Lodewijk XII aan den hertog van Gelre 16 Aug. 1506, in de „Lettres de Louis XII, I, p. 67—77. V. d. Bergh 50—61.

hebben, voorloopig met 500 mannen, terwijl anderen zouden volgen, het voorstellende, alsof hij zijnen armen bloedverwant, die zoo onrechtvaardig was aangevallen, de hand boven het hoofd moest houden [1]). Dit lokte bittere klachten uit bij Philips [2]) en rechtvaardigde het optreden van den koning van Engeland. Deze zond als gezant Frans Marsin naar Lodewijk, om den laatste er van te doen afzien Karel van Gelre verder te doen steunen tegen Philips van Castilië. Er bleek uit zijne instructie [3]), dat Chièvres bij Hendrik herhaaldelijk had aangedrongen op bijstand, maar hij, Hendrik, had eerst nog een gezant gezonden naar den hertog van Gelre, om dezen te vermanen den oorlog te staken, wilde hij niet, dat de zaak lastige gevolgen voor Gelre na zich zou kunnen sleepen. Beter zou het voor den Egmonder zijn naar een vergelijk om te zien. Hierom ware het goed, zoo Lodewijk tegenbevel zond aan diegenen, die hij dezen te hulp had gezonden. Ja, ook verzocht de engelsche koning zijn franschen collega stappen te doen, om tot overeenstemming te geraken met den plaatsvervanger van koning Philips, zijn bondgenoot. Hij, Hendrik, bood hiertoe zijne bemiddelende diensten aan.

Wel klonk deze instructie geenszins krijgszuchtig, maar toch begreep Lodewijk nu voorzichtig te moeten zijn. Door zijnen gezant te Londen, de Villebresme, zoowel als aan Marsin, liet hij op de vertoogen van dezen antwoorden, dat, naar de uiteenzettingen van den

1) V. d. Bergh, correspondance I 24—27. In de brievenuitgave van v. d. Bergh moet men vooral de brieven zoeken, die betrekking hebben op de Geldersche zaken. Toch heeft hij ook deze stof nog niet uitgeput.

2) Molinet Chron. Chap. CCCXL. Aangenaam doet het aan, den waardigen toon te vernemen, dien Philips ditmaal aansloeg tegenover de konkelarijen van den franschen koning: „Toutesfoys si l'on me court sus pour volloir me deffendre qui a rompeu le traictié faict avec moy, et de ce vous vouldroye bien faire le juge, sans doubte, je n'ai le coeur lasche, ne les parens, ne biens de ce monde si petits, que ne employasse le tout, voire ta vie, avant que me laissasse oultrager en chose ou j'ai si bon droict que cestuy; et en dussé-je faire faire mesler la part, que j'ai en chresptienneté, que je tiens la plus grande; je vous en escrips ouvertement, vous priant a ce remédier, comme bien est en vous de faire, et proteste icy, et devant Dieu, que ce sera à mon regret et contre mon volloir s'il faut, que j'ai guerré contre le roy de France; et si à ce venoit, remects tous les maulx qui en la chresptienneté, adviendroit sur sa conscience et la vostre . . . . ." (uit een brief van den koning van Castilië aan den legaat van Frankrijk, den kardinaal George d'Amboise).

3) Deze is van 12 Aug. 1506 bij v. d. Bergh I 41—50.

Bastaard van Gelre (die immers bij hem geweest was), Bourbon en andere van zijne bloedverwanten, de gesloten verdragen waren geschonden door Philips of zijne vertegenwoordigers, dat hij daarom zich verplicht achtte, nadat hem bovendien daarom verzocht was, zoodanige hulp te zenden, „pour le garder et preserver de totalle perte et distinction de corps et de bien". Daarom, uit medelijden, nam hij dat standpunt in en omdat het een groot koning past onderdrukten te hulp te komen — de koning vergat, hoe hij zelf in dien tijd de Genueezen onderdrukte — en vooral als zij bovendien nog verwant waren. Geen ander doel had hij met die hulp — die hij overigens niet hooger dan een 800 à 1000 mannen van wapenen opgaf — dan om alleen „garder sa personne, son pays et son estat" en „resister a ceulx qui trouveroient qui dedans sondit pays le vouldroient forcer et opprimer et aussi ses villes et subjects", met streng verbod echter aan Teligny en de andere kapiteins om iets te ondernemen in de landen van den koning van Castilië. Echter, de wenschen van Hendrik vernomen hebbende, verklaarde Lodewijk zich bereid mede te werken dat eene overeenkomst tusschen Karel en Philips werd getroffen. Daarom, zou hij, ten genoege van Hendrik, hoewel hij wist, dat de Gelderschman en de stad Wageningen zeer in het nauw gebracht waren door de soldaten van den koning van Castilië, waarvoor hij den admiraal de Prye, de Chastillon, du Maulois d'Ars en anderen naar het krijgstooneel gezonden had, hun compagniën doen tegenhouden, ofschoon een deel harer al zeker over de Maas moest gerukt zijn. Vandaar dat hij iemand (den kamerdienaar Gasper) afzond naar den hertog van Gelre om dezen er toe te brengen, zich voor eenigen tijd van den oorlog te onthouden, gelijk Marsin hem reeds namens Hendrik had aangezegd [1]). Het denkbeeld van eene gemeenschappelijke tusschenkomst van Engeland en Frankrijk scheen dus de verwezenlijking nabij.

Inderdaad schijnt Lodewijk aan de vooruitgerukte troepen bevelen te hebben gegeven om te blijven staan waar zij waren,

---

1) Een duplicaat van de Mémoire, die de fransche koning heeft doen toekomen als antwoord aan Marsin, in het Rijksarchief te Brussel, onder „Papieren van State en van de Audiencie", teruggegeven door Oostenrijk in 1856. Deel XIX, (lias No. 19 en 20 van den Inventaris).

maar het is de vraag, of die bevelen zoo traag werden uitgedeeld, dat Teligny met zijn volk al dóór was, of slechts zoo, dat een goed verstaander een half woord noodig had.

Zulk een goed verstaander bleek hertog Karel wel te zijn. Ziende, dat Hendrik geen blijk gaf zijne gevoeligheid te koelen jegens hem, die indertijd geweigerd had Suffolk uit te leveren en dat de geldgierige Brit weinig gezind was, om wegens die zaak van zijn bondgenoot het tot een oorlog met Frankrijk te laten komen, gevoelde hij volstrekt niets voor een vergelijk, dat met zoo weinig ernst van hem verlangd werd en waarbij hij aan de eischen van zijne tegenpartij, geheel of ten deele, zou hebben moeten toegeven. Deze eischen waren, dat Grol zou worden teruggegeven en de fransche troepen zich moesten terugtrekken, terwijl Karel zelf de vijandelijkheden op vreemd grondgebied zou staken. Immers hier stelde deze de zijne tegenover, nl. ontruiming van Tiel en van het platteland, en opheffing van het beleg van Wageningen, hevig besprongen door Philips van Bourgondië, oostenrijksch stadhouder van Gelderland.

Waar men aan weerszijden elkander heftig van ontrouw beschuldigde, — het geval van de beweerde of ware omkooperij van twee burgemeesters van Nijmegen voor Philips werd daarbij ook weer te pas gebracht [1]) — was er in die omstandigheden geen sprake van een verdrag, en Karel verheugde zich integendeel over de nadering van 2000 Franschen, die in de richting van den Rijn oprukten, om Wageningen te ontzetten. Terzelfder tijd liet Robert van der Marck [2]) zijne aanspraken op Cranendonck luide weerklinken. Toch moesten de beide vreemde vorsten, Philips en Karel, tegenover elkaar nog den schijn bewaren, waartoe in Frankrijk de vrees voor eene engelsche landing het hare bijdroeg.

Daarom nam koning Lodewijk den schijn aan, alsof hij zijne troepen bevel zou geven terug te trekken, indien zijn

1) Dit alles op eene vergadering te Diest. Het bleek duidelijk, dat het den Gelderschen alleen te doen was om tijd te winnen. Vgl. Henne I 113—114.

2) Robert van der Marck, „het everzwijn der Ardennen", heer van Sedan, broeder van den bisschop van Luik, is later in dienst van Karel V overgegaan. Hij is gestorven in 1536. V. d. Bergh Correspondance, p. 72, Noot 3. Vgl. Le Glay Correspondance de l'empereur Maximilien I et de Marguerite d'Autriche de 1507 à 1519 (Paris, 1839, I 3 Noot 1, II 37 0, Noot 1.

gezant onverrichter zake terugkwam. Zoo had hij den engelschen gezant aangekondigd, doch Marsin had zichzelf kunnen overtuigen van den onwil van hertog Karel om een wapenstilstand te sluiten, waardoor hij zich in eene nadeelige stelling tegenover den overmachtigen vijand zou hebben geplaatst, naar hij meende [1]. Gasper moest dan ook met hetzelfde antwoord naar Frankrijk terugkeeren, maar of het onder den invloed van den kanselier van Frankrijk en diens aanhang was, het bevel tot terugtrekken der fransche troepen werd bij het leven van Philips niet meer gegeven. Voorloopig bepaalde Lodewijk zich tot eene nieuwe zending naar Gelre en beloofde wederom de benden terug te roepen, op voorwaarde echter, dat het beleg van Wageningen zou worden opgeheven.

Geen wonder, dat die houding van Lodewijk wantrouwen wekte, ook al zocht hij dit te bezweren, door opnieuw een gezant naar Engeland te zenden. Overigens waren de maatregelen, die Maximiliaan nam ter voorbereiding van zijn „Römerzug", niet geschikt om Lodewijk van gedragslijn te doen veranderen, maatregelen genomen in denzelfden tijd, dat reeds eene vloot koers zette in de richting van Sicilië, vol vrees dat Gonsalvo hem vóór zou zijn, verdacht van te heulen met den Roomsch-Koning en zijn zoon. Wel toonde Lodewijk er zich over gestoord, dat deze laatste hem vrijgeleidebrieven verzocht voor den doortocht van zijne gezanten, daar hij dien voorzorgsmaatregel overbodig achtte voor den koning, met wien hij zeide in goede verstandhouding te willen leven; maar Courteville stond volstrekt niet alleen in de meening, dat Philips ten aanzien van Lodewijk, wat betreft de Geldersche zaken [2], zich wantrouwend moest betoonen.

Chièvres nam dan ook zijne maatregelen en gaf de Rekenkamer te Rijssel de middelen aan, geld bijeen te brengen ten einde krijgsvolk te werven tegen de invallen van de Franschen, die zich, blijkbaar met minder goede bedoelingen, in het Luiksche in grooten getale ophoopten [3]. Reeds lieten zij van zich hooren.

1) Zie den brief van Marsin aan Chièvres v. 17 Sept. 1506 in de Lettres de Louis XII, I p. 87—91. v. d. Bergh, Correspondance 73—77.

2) Deze brief van Philips (23 Sept. Blois) bij Le Glay Nég. Dipl. I, 189—191.

3) Registre aux lettres missives 7 Arch. dép. du Nord. Ch. d. C. de Lille 5 fol. 212—218 (1—4 Sept.). Toch trachtte de bisschop van Luik nog een bemiddelende rol te spelen, al was hij meer op de hand van zijn luidruchtigen broeder dan van de andere partij.

Onder Robert van der Marck, die in eene kroniek van den tijd [1]) genoemd wordt „eyn vader inde houfft aller boeffen inde dieffven, die gerne gelt wonnen inde sout verdyenden" hadden zij bij een overtocht eene afdeeling Kleefschen teruggeworpen; zulks, nadat hun bevelhebber den hertog van Kleef had medegedeeld, dat hij van den franschen koning de opdracht had gekregen, Gelre ter hulp te komen en hem gevraagd had, welke houding Kleef jegens hem dacht aan te nemen [2]).

Zoo was het bovenbedoeld wantrouwen geenszins ongegrond en overal heerschte eene zekere onrust. In Italië vreesde men voor de plannen van Maximiliaan en Ferdinand beide [3]). Maximiliaan waarschuwt Hendrik, wien Chièvres op grond van de gesloten verdragen, om de zending van 1000 boogschutters voor de „Fransche vossen" gevraagd had [4]), terwijl de Roomsch-Koning het huwelijk van zijn kleinzoon te krachtiger aanbeveelt, naarmate hij minder kans ziet zijne dochter te overreden [5]). Gelukkig voor hem is Hendrik dat huwelijk goed gezind en al moest men zich niet verwonderen, wanneer hij, bij de moeilijkheden die Margaretha maakte, eene van de groote en eervolle partijen aannam, die hem dagelijks van alle zijden werden aangeboden, hun vriendschap zou er niet door verstoord zijn. Al was hij niet verplicht hulp naar Vlaanderen te zenden, daar de bekrachtiging der verdragen van het bondgenootschap over den handel te Calais nog niet had plaats gehad, desniettemin beloofde hij, zoo noodig, 1000 boogschutters te zenden. Dit laatste was in overeenstemming met zijn schrijven aan Philips, een paar weken vroeger gezon-

---

1) Chronyk der landen van Overmaes, blz. 125.

2) Otto Redlich: Französische Vermittlungspolitik am Niederrhein im Anfang des 16 Jahrhunderts (Beiträge zur Geschichte des Niederrheins XI S. 146).

3) Philibert Naturelli aan Philips (17 Sept. 1506). In hetzelfde schrijven deelt de domproost mede, dat zijn plan is óf naar Lyon te gaan, óf naar 's konings zuster Margaretha, om zijne gezindheid te herwinnen. Is die verbeterd, dan hoopt hij weldra Courteville te ontmoeten.

4) De brief van Chièvres (8 en 10 Sept. 1506) aan Maximiliaan bij Chmel, Urkunden enz. S. 252. De schrijver kondigt daarin ook zijn voornemen aan, naar Wageningen te gaan en prijst den hertog van Kleef om zijne houding in het kwartier van Nijmegen, waar de Bastaard van Gelre het bevel voert, terwijl Karel zichzelf in het Zutfensche bevindt.

5) Gairdner Letters and Papers I 301, 305.

den (16 Sept.), waarin hij nog vertrouwen uitsprak op de toezeggingen van koning Lodewijk, en den koning zijne eigene bemiddeling aanbood, maar toch eraan toevoegde dat hij de beloofde hulp zou zenden, wanneer de hertog van Gelre niet naar rede zou luisteren [1].

Zoo was de atmospheer over een groot deel van Europa uitermate drukkend, toen eensklaps de onverwachte, noodlottige tijding weerklonk: 25 Sept. 1506 is Koning Philips van Castilië te Burgos overleden!

1) Ibidem en I 294; vgl. nog Chmel, Urkunden S. 253.

HOOFDSTUK V.

Het eerste optreden als Regentes.

„Ecce iterum novus dolor accedit, nec satis erat infortunatissimae Caesaris filiae conjugem amisisse dilectissimum, nisi etiam fratrem unicum mors acerba surriperet. Doleo super te, frater mi Philippe, rex optime, nec est qui me consoletur. O vos omnes, qui transitis per viam, attendite et videte si est dolor sicut dolor meus [1]."

Zoo klaagde Margaretha van Oostenrijk, hertogin-weduwe van Savoye, toen haar in dat land de tijding was gebracht, dat nu ook haar eenige en zeer geliefde broeder door den dood was weggerukt. Haar moet trouwens dat sterfgeval ook zeer onverwacht zijn voorgekomen, zoo goed als haren vader, die er eveneens zeer pijnlijk door getroffen was, en het gevoelde „a tel et si grant regret a supporter, que plus ne pourroit"; echter niet alleen uit vaderlijke liefde, maar ook omdat de overledene reeds tot zoo groote hoogte in de koninklijke waardigheid gekomen: nu, in den bloei zijner jaren, te midden van zijn voorspoed was hij heengegaan, Maximiliaans hoop medenemend in het graf, „que cy apres il se employeroit au temps de nostre delibitacion et vielesse", en hem helpen zou, „à conduire les affaires concernans le bien publicque de toute la chrestiennete" [2]).

De geheele wereld was er trouwens door verrast. Eene hevige

---

1) La Serna Santander: Mémoire historique sur la bibliothèque dite de Bourgogne, p. 141. Gachet: Albums poétiques de Marguerite d'Autriche, p. 91.

2) Zie een brief van den Roomsch-Koning aan de gouverneurs der Ned. gewesten, over den dood van zijn zoon, door Gachard getrokken uit het Brusselsche Rijks-Archief (Analectes Belgiques I, 15—19).

koorts, zoo het heet, gevolg van verhitting en plotselinge afkoeling bij de gelegenheid van een balspel, had binnen een zestal dagen het sterke gestel van Philips gesloopt. We hebben hier niet uit te weiden over de oorzaken van den dood [1]), noch na te gaan in hoever die te wijten was aan de slechte behandeling der geneesheeren [2]); evenmin te spreken over de eigenschappen en het optreden van den overledene [3]), doch wel de gevolgen te schetsen, vooral voor zoover die op de „laghe landen" betrekking hadden.

Die gevolgen waren niet gering. Twee rijken vervielen door het sterfgeval van 25 Sept. 1506 aan een minderjarige, Castilië

1) We denken hierbij natuurlijk in de eerste plaats aan de kwestie van het vergif, dat, naar vooral in de Nederlanden destijds vrij algemeen geloofd werd, den koning door de Spanjaarden zou zijn toegediend. Zie daarover vooral de Divisie-kroniek, XXXVI Capittel. Het eenige, wat op het huidige standpunt der wetenschap met zekerheid kan worden volgehouden, is geenzins dat bewezen zou zijn, dat Ferdinand schuldig is, doch alleen dat hij om de verhouding waarin hij tot zijn schoonzoon stond, geacht werd het te kunnen zijn. Dit moet men vooral in aanmerking nemen, als men nagaat, welk een geloof en verbreiding bedoelde booze geruchten vonden.

2) W. Prescott: History of the Reign of Ferdinand and Isabella III, 227—228 Noot. Moeller heeft de aandacht gevestigd op het medische rapport van den Spaanschen dokter Parra (Documentos ined. 8, p. 394) in zijn Eléonore d'Autriche et de Bourgogne, p. 27. Note.

3) Hoewel eene eigenlijke biographie van Philips den Schoone ontbreekt, is in de laatste werken toch reeds veel licht over dezen vorst ontstoken. Vgl. echter het voorzichtige oordeel van Prof. Pirenne, die (S. 87) opkomt tegen de krasse meening van Henne (I, 18) over Croit-Conseil en die daarin reeds was voorgegaan door R. von Höfler: Kritische untersuchungen über die Quellen der Geschichte Philipps des Schönen (Sitzungsberichte der phil. histor. Klasse der Kaiserl. Akadem. van Wissenschaften. CIV, 170; Weenen 1883). Philips' toekomstige biograaf zou natuurlijk, waar mogelijk, ook moeten letten op de meeningen der tijdgenooten, onder wie hier vooral weer in aanmerking komt onze Venetiaansche bekende dr. Vincenzo. Querino, die (30 Maart 1505) den koning van Castilie aldus beschrijft: „La maestà sua e di età de 28 in cerca de statura piu che mediocre, de convenenti habitudini belle et di gratioso aspecto. Et si in vista come in parolle humanissimo" (ed. v. Höfler 10—11) Vgl. dezen uitgever ook over Antoine van Lalaing en Guevara, andere tijdgenooten, die Philips goed hebben waargenomen (Höfler: „Lalaing, Quirino und Guevara über K. Philipp I" in de Sitzungsberichte der Wiener Academie der wissenschaften Phil. hist. Cl. 104 Bil. Weenen 1883). Van belang is ook diens briefwisseling met den laatste bij Gachard: Collection etc. onder de Appendices, die veel leert over den gang van Philips' zaken in Spanje.

en de Nederlanden. Karel, Philips' oudste zoon was nu nog geen 7 jaar oud; er moest dus een regentschap in beide Staten worden ingevoerd.

Wat scheen natuurlijker dan dit over te laten aan zijne moeder, Juana van Castilië, dochter van Ferdinand van Arragon? Maar was deze vorstin, reeds lang te voren ten prooi aan hevige aanvallen van melancholie, minder geschikt voor de regeering, thans na den dood van haar gemaal, dien zij, ondanks zijn niet steeds standvastig gebleken trouw, hartstochtelijk beminde, was zij vrijwel ontoerekenbaar, zoodat een ieder onmiddellijk overtuigd was van hare ongeschiktheid, die maar iets vernomen had van die vreeselijke tooneelen bij Philips' lijk, waarin de ongelukkige Juana, hare wanhopige smart en jaloezie niet meer meester, verviel. Die smart en jaloezie brachten den genadeslag toe aan haren reeds zoo geschokten geestesstaat. Wel onderbraken heldere buien bij wijlen den nacht der geestelijke duisternis, maar meestal had deze, sinds de noodlottige gebeurtenis van Burgos, haar brein omsluierd. Juana had de macht over haren wil verloren.

In dien toestand gaf zij nog het aanzijn aan een nageboren kind, weer een dochtertje. Het was den 14den Januari 1507 dat prinses Katharina te Torquemada ter wereld kwam. Zij was dus, evenals haar broeder Ferdinand, van spaansche geboorte. Hun dito grootvader, die onmiddellijk na het vernemen der doodstijding te Portofino, uit Italië naar Spanje was teruggezeild, had in de eerste plaats zorg gedragen, dat het lijk van zijn schoonzoon met de koninklijke eerbewijzen voorloopig bijgezet werd in het klooster van Miraflores bij Burgos, vóórdat het naar Grenada zou worden overgebracht, waar het naast de overblijfselen van zijne schoonmoeder Isabella een rustplaats zou vinden. Zoo althans luidde de wensch in het testament van Philips, voor het geval dat hij in Spanje zou sterven. Doch eerst veel later, toen Karel V de overblijfselen van zijn vader naast die van zijne moeder naar Grenada liet overbrengen, is die wensch vervuld.

De eerstbedoelde overbrenging werd hevig tegengewerkt door de rampzalige weduwe, die het lijk voortdurend wilde bewaken in de stad Tordesillas, waar koning Ferdinand haar het bekoorlijk gelegen kasteel ter bewoning had aangewezen. Daar waren ook, behalve een aanzienlijk gevolg, de kleine Ferdinand

en Katharina; daarheen wenscht de koning weldra ook, zooals we zien zullen, aartshertog Karel te zien overvoeren.

Het scheen natuurlijk, dat deze de toekomstige erfgenaam zijn zou zoowel van zijn vaders rijk van Castilië als van dat van Arragon, van koning Ferdinand. Welk bezwaar zou deze hiertegen kunnen hebben, als hij geene kinderen had uit zijn huwelijk met Germaine de Foix?

Bij Maximiliaan daarentegen was er wel bezwaar, althans Ferdinand als regent van Castilië voor Karel te erkennen en dit was niet geschikt om de verhouding te verbeteren tusschen de beide grootvaders, die toch al niet zoo gunstig was, sinds Ferdinand, eenmaal meester van Napels, door zijn fransche huwelijk, in het vaarwater geraakt was van Lodewijk XII en den plannen van Maximiliaan in Italië, noch dien van Philips in Spanje, zich goedgezind betoond had. Van dien laatsten tegenstander was hij nu af. Merkwaardig was het te zien, hoe snel Ferdinand, die wel begrepen had, dat zijn overtocht uit Spanje geen oogenblik mocht worden uitgesteld, meester was van den toch zoo verwarden toestand in Castilië. Mede door het energieke optreden van Ximenes en den hertog van Alva, legden de Grooten, met uitzondering van don Juan Manuel, die zich reeds in de Nederlanden gecompromitteerd had, ras het hoofd in den schoot. Ze begrepen, dat ze van Ferdinand alles te vreezen, van Maximiliaan, wiens tegenwoordigheid in Castilië zij eerst nog gewenscht hadden, niets te verwachten hadden.

Dat geringe vertrouwen op krachtige tusschenkomst van den duitschen koning was intusschen gegrond. Wie duchtte het veelomvattende van de plannen van Maximiliaan, wiens aandacht nu ook weer meer dan ooit naar de Nederlanden getrokken werd?

Dit stond natuurlijk ook in verband met de erfopvolging. Deze moest bij den verwarden toestand van het land spoedig geregeld worden. Dat die erfopvolging, zoolang zijn kleinzoon minderjarig was, hem van nature en rechtswege toekwam, was iets, dat hij niet aan twijfel onderhevig achtte.

Allen waren het daarmee echter nog niet terstond eens, of maakten althans bezwaar hem, Maximiliaan, als voogd te erkennen. Doch die van de zijne verschillende inzichten waren van ongelijk gehalte. Zoo, wanneer Lodewijk XII Maximiliaan, dien hij overal

als tegenstander beschouwde, niet gaarne als regent zag optreden, was zulks om gansch andere redenen dan wanneer b.v. de Vlamingen aanvankelijk aarzelden, den Roomsch-koning als voogd en beschermer over de vorstenkinderen te erkennen. Er was een ander regentschap geweest, dat hun nog sterk in het geheugen lag.

De toestand van het land, dat nu echter alles van den Egmonder scheen te zullen moeten vreezen, eischte intusschen dringend voorziening. Dat Geldersche gevaar was waarlijk niet denkbeeldig. Om het af te weren had Chièvres nog op 20 Aug. in eene vergadering der Algemeene Staten een subsidie moeten aanvragen voor de lichting van 8000 voetknechten en 1500 ruiters, om in staat te zijn dat gevaar, vergroot door de fransche inmenging, het hoofd te bieden. Men was niet tot een resultaat gekomen en in plaats van 22 Sept., welken dag men oorspronkelijk voor eene nieuwe vergadering bepaald had, zou men niet eerder dan in October weer bijeenkomen. Maar in dien tusschentijd viel de dood voor van koning Philips van Castilië.

Dat sterfgeval, hetwelk hier te lande groote droefheid te weeg bracht en tevens bezorgdheid voor het lot van zijne kinderen en gewesten, bracht onverwacht nieuwe punten op de agenda voor de vergadering der Algemeene Staten, toen die op 15 Oct. wederom te Mechelen bijeenkwamen. Het eerste punt, de kwestie van de aanhouding der ambtenaren in hunne bedieningen, leverde geene moeilijkheden op; eenstemmig werd besloten de ambtenaren tot nader beschikking aan te houden. Maar bij het tweede punt, de voorziening in de voogdij, kwam de aarzeling der Vlamingen duidelijk voor den dag. Doch niet alleen zij, doch ook die van Artois, Rijssel, Douay en Orchies gaven er de voorkeur aan eerst nog nadere lastgevingen van hunne principalen te vragen. Henegouwen en Namen, die het meest te lijden zouden hebben van een aanval van het naburige Frankrijk, verklaarden zich voorloopig noch voor Maximiliaan, noch voor een ander vorst. Doch de krachtige houding van Brabant, Holland en Zeeland dreef de beslissing door ten gunste van Maximiliaan [1]).

Verschil van meening alzoo tusschen de gewesten, verschil van meening ook onder de personen. Menschen als Jan van Bergen,

1) Gachard: Analectes historiques p. 16 (Note).

die zich gehaast had Maximiliaan een brief van rouwbeklag te schrijven, zich achteraf gezet achtend onder het jongste regime, zagen reeds eene nieuwe toekomst voor zich gloren. En reeds teekende deze edelman die af in datzelfde schrijven, nl. aansluiting bij den koning van Engeland en tevens den koning van Arragon zich te vriend houden; dus luidde zijn program. In dien zin hoopte hij, dat Maximiliaan zich dezer landen en hun jeugdigen beheerscher zal aantrekken [1]).

Indien Maximiliaan zich daartoe bereid zou verklaren, koning Hendrik toonde zich zeer vriendelijk en welgezind.

Toen hij blijkbaar nog niets wist van den dood van Philips, had hij, 1 Oct., diens vader geschreven over het weigerend antwoord van Margaretha betreffende haar huwelijk met hem, medegedeeld door le Sauvaige, president van Vlaanderen en bevestigd door hetgeen de koning van Castilië er hemzelf over geschreven had; tevens werd er op gewezen, dat hij, Hendrik, tot geene hulpzending verplicht was, waar tot zijne verwondering de verwachte bekrachtiging der vroeger te Calais gesloten verdragen was uitgebleven. In zijn troostbrief aan Maximiliaan, (18 Oct. 1506) hartelijk gesteld, geeft hij uiting aan zijne vriendschappelijke gevoelens, ook ten behoeve van de kinderen van den hem zeer geliefden Philips, gevoelens die hij nog nader zal laten verklaren door den gezant aan zijn hof, „Gulden Vlies" (Thomas Isaäc); en ten slotte herinnert hij aan de wenschen van genoemden vorst, om zelfs door een nieuw verbond de banden tusschen de huizen Habsburg en Tudor te versterken [2]).

In een schrijven van den engelschen koning aan Chièvres werd dezelfde toon aangeslagen. Dit schrijven was reeds aan dat voor Maximiliaan voorafgegaan en deelde den landvoogd en den vergaderden Algemeenen Staten mede, dat hij bij den Roomsch-koning op spoedige overkomst had aangedrongen, en verder dat hij, om te beletten dat de Franschen, tegen hunne

1) Chmel, Urkunden (Bibl. des literarischen Vereins. Deel X S. 258).

2) Chmel, a. a. O. S. 267; Hendrik hoopt, dat Maximiliaan spoedig naar de Nederlanden zal overkomen, om de zaken daar te regelen. Hij dacht daarbij ook aan de Geldersche moeilijkheden.

belofte, zouden doorgaan met verwoestende invallen in Brabant te doen, Frans Marsin [1]) weer zal zenden om koning Lodewijk aan zijne belofte te herinneren.

Koning Lodewijk scheen, overigens niet kwaad van zin, geheel van houding veranderd. Hij was van den dood van koning Philips reeds vroeg op de hoogte gesteld door den gezant te Parijs, Courteville, wien ook Margaretha om inlichtingen had laten vragen ter nadere zekerheid omtrent berichten, haar reeds uit dezelfde plaats, door Philibert Naturelli toegezonden [2]). Op de vriendelijkste wijze had hij aan Chièvres zijne deelneming betuigd met de kinderen van den overleden vorst, welke hij zich ten zeerste bereid verklaarde te helpen. Zelfs scheen hij de daad bij het woord te zullen voegen. Nu eerst deelde hij als zijn ernstig voornemen mede, dat hij Karel van Gelre en Robert van der Marck zou aanschrijven, wapenstilstand of vrede te maken [3]). Aan Jan, graaf van Nassau, Jan van Luxemburg, heer van Ville, Ferry van Croy, heer de Rieux, Philibert v. Veere en Claude Bonnart, die nog in Spanje waren, schreef hij in denzelfden geest [4]).

---

1) „Maronzen" is afgedrukt in Buchon's uitgave van Molinet V. 293—297. Chmel, S. 168—270 geeft: notre serviteur Français (Marrezen Norrey).

2) Terzelfder tijd wilde Johan Bontemps, die toen bij Margaretha te Bourg-en-Bresse was, naar aanleiding van het sterfgeval, meer weten van de stemming onder de Franschen, terwijl zij er haar vader nog niet nader over wilde schrijven, „cause du grant deul et desplaisir" en bovendien Bontemps gelastte niet naar den Roomsch-Koning te gaan, vóórdat zij nader bericht uit Frankrijk had. (Chmel S. 262). Toch hadden, behalve van Bergen, ook T. de Pleine, zoowel afzonderlijk als gezamenlijk met Ch. van Croy, Lannoy, v. Witten, heer van Veerssel en anderen van den Raad, Maximiliaan reeds geschreven, die trouwens reeds uitvoerig over ziekte en dood van zijn zoon door zijn gezant de Burgo was ingelicht.

3) Le Glay, die dit schrijven heeft uitgegeven (Nég. Dipl. I, 192) verklaart in een noot te recht, dat deze brief van Lodewijk voldoende is, om te bewijzen, dat Bellay (en andere die hem naschreven) onjuist waren, toen zij beweerden, dat Lodewijk XII, krachtens het testament van Philips den Schoone, aan Chièvres de opvoeding van den jongen aartshertog Karel zou hebben toevertrouwd. In Philips' testament, gedagteekend van 25 Dec. 1505, reeds vroeger aangehaald, en door Gachard (Coll. des Voyages des Souverains des Pays-Bas I, 463—496) uitgegeven, is van den franschen koning niet de geringste melding gemaakt.

4) Lettres de Louis XII et du Cardinal d'Amboise en v. d. Bergh, Corresp. de Marg. d'Autriche, I, 80—81, I, 92—93. Jan, graaf van Nassau (Jan V) was te Breda in 1456 geboren en in 1516 gestorven. In 1482

In een schrijven van George, kardinaal van Amboise, aan Margaretha, met wie hij tevens in betrekking stond over een ambt van een harer onderdanen uit Bourg, kwam zelfs de sterke uitdrukking voor, dat koning Lodewijk, wat betreft hare, Margaretha's zaak, of liever die van haar neef en nichtjes, „en fera comme pour ses propres enfants" [1]. Den 25sten October kwam uit Bourg in Bresse het minnelijke antwoord van Margaretha, die trouwens reeds overladen was met bewijzen van belangstelling. Een van de eerste die we aantreffen, is het schrijven van de haar zeer toegedane Johanna van Luxemburg [2], uit Bourgondië, die haar tevens de zaken van dat land aanbeval.

Nu is het in het algemeen waar, dat van die streken uit de eerste bewijzen kwamen, dat men aan Margaretha gedacht heeft. Voorop ging het hof te Dôle, dat Adriaan van Salme uit zijn midden naar haar afvaardigde. Maar de staten van dat graafschap, geleid door den maarschalk van Vergy, bleven niet achter. Vergaderd te Salins, besloten zij afgevaardigden te zenden naar Maximiliaan, om hem de verzekering van hun goeden wil te geven, op hem hun hoop en vertrouwen stellende. Maar omdat de koning ver weg was en Savoye dicht bij, hadden zij tevens besloten den maarschalk van Vergy, de Geury, de Neuchatel en den President van het Hof naar Margaretha te zenden, met het verzoek naar Bourgondië over te komen, in afwachting van de berichten van den Roomsch-Koning. Zij nam het voorstel aan en haastte zich dit aan den Koning van Frankrijk mede te deelen, terwijl zij hem nogmaals deed bedanken voor de vriendelijke wenschen, die, gericht aan het adres van haar neef en nichtjes en haar zelf, hij haar door Villeneuve had doen overbrengen en tevens voor de woorden van troost bij haren „onherstelbaren" rouw.

---

huwde hij Elisabeth van Hessen—Katzenellenbogen, die hem twee zonen schonk: Hendrik, die een van de op den voorgrond tredende personen was in de geldersche onlusten, en Willem, den vader van onzen prins Willem I.

1) Lettres de Louis XII, I 94.

2) Zij was gehuwd met Jacob van Luxemburg, heer van Fiennes, gouverneur van Vlaanderen en Artois. Eenige brieven van hem (aan den heer de la Roche) van 5 Oct., 6 Oct. en 19 Oct. 1506, komen voor in de Arch. dép. du Nord. Ch. d C. de Lille. Lettres dépèchees. Portefeuille No. 1, Lettres missives. T. V. fol. 251.

Zij deed handig uitkomen, dat zij daarom gaarne gehoor had gegeven aan de bede der Staten van Bourgondië, omdat zij daar beter het bestuur voerde dan een vreemdeling en omdat koning Lodewijk er zich over verheugen zou. Tevens had zij nog eenige geschillen met hem te regelen, die er bestonden tusschen de bewoners van Mâcon en Cratel en hare onderdanen van Bresse. Trouwens om of voor deze laatsten, had de hertogin-weduwe ook nog voortdurend last met de ambtenaren van haar zwager van Savoye, hoewel deze haar met eerbied behandelde en haar ook nog raadpleegde over de zaak van het huwelijk van zijne bastaardzuster. Hij had immers ook den Roomsch-Koning te ontzien, die hem meermalen te wijzen had op naleving van het verdrag van Straatsburg.

Ook voor haar andere weduwgoed, het spaansche, zorgde Margaretha met alle aandacht.

Koning Lodewijk toonde evenwel spoedig weer zijn waren aard. In de eerste plaats ging hij voort met tegenover het oostenrijksche huwelijk van Hendrik VII een fransch voor te stellen; Dorisolle aan het hoofd van een gezantschap, moest den koning van Engeland de dochter van Angoulème voorslaan. Maar Hendrik bleef nog steeds hopen op de toestemming van Margaretha.

Tegelijkertijd werkten fransche gezanten zelfs in Mechelen, naar het heette, om het volk op te ruien Maximiliaan niet als voogd te ontvangen, reden waarom diens spoedige overkomst te meer gewenscht werd [1]). Lodewijk XII immers was het niet onbekend gebleven, dat tengevolge van het besluit der Algemeene Staten, Chièvres, van Bergen en de la Roche naar Maximiliaan waren gezonden om hem te verzoeken als momboir op te treden (16 Nov. 1506). De gansche maand November bleven de Staten-Generaal te Mechelen bijeen, te voren door den Roomsch-Koning ingelicht, dat de gezanten met hun boodschap hem aangenaam waren. Tevens had Maximiliaan er zijne tevredenheid over te kennen gegeven, dat de Raad aan zou blijven tot zijne komst, die hij, met achterstelling van zijne reis naar Rome, zou verhaasten. Intusschen zond hij reeds Willem (VII) van Gulik, om de Nederlanden te helpen, daar hij zich verklaarde tegen een wapenstil-

1) Schrijven van Gulden Vlies voor zijn tweede vertrek naar Engeland aan koning Maximiliaan van 31 October 1506 (Chmel, Urkunden 276—277).

stand met Gelre, zoo lang men het belegerde Wageningen of een andere plaats nog niet tot onderpand van dat bestand had. Ook de Franschen moest men niet vertrouwen en Courteville moest nog in Parijs blijven, om hen in het oog te houden. Veiligheidshalve moesten Karel en zijne zusters te Mechelen blijven.

Het wantrouwen tegen Lodewijk bleek weldra gegrond. Mechelen was niet de eenige stad, waar zijne agenten intrigueerden. Vooral de bewoners van Atrecht werden aangemaand, zich tegen Maximiliaan te verzetten en uit verschillende brieven komt Lodewijks bedoeling klaar voor den dag. Wat aan den bisschop van Luik geschreven werd, was niets minder dan eene aansporing om zich eens hierover te beraden, hoe de Roomsch-Koning het best verhinderd kon worden naar de Nederlanden te komen [1]).

Koning Lodewijk bereikte er niets mee. De gewesten waren eensgezind. Samen hadden zij besloten (of later er in toegestemd) de ambtenaren van Philips, vooral die van justitie, voorloopig in hunne bedieningen te laten (behalve in Holland); dat men naar de verschillende vorsten, door den Raad te kiezen, gezantschappen zou zenden, behalve naar Maximiliaan, waarbij zich afgevaardigden van verschillende gewesten voegden; dat men ter bewaking der grenzen, op kosten van het land, 2000 man te voet zou onderhouden, buiten de 1000 ruiters en 2000 voetknechten, die ten laste stonden van den vorst; dat de Staten den wapenstilstand

1) Deze brieven zijn door Gachard te München gevonden. Een drietal zijn door den „maréchal de logis" aan het hof van Lod. XII, Darysolles, geschreven aan Everard van der Marck, prins-bisschop van Luik, door den koning zelf en door den kardinaal d'Amboise; een vierde aan Robert van der Marck, heer van Sedan, door zijn broeder Everard en de vijfde aan Robert door den heer van Marigny (Bull. de la Comm. Roy. de Belgique, Série III, T. VI, pag. 121—127). Darysolles schrijft aan Everard van der Marck over den dood van Philips den Schoone en over de vrees, die de koning van Frankrijk heeft, de voogdij van diens kinderen en het bestuur der Nederlanden te zien overgaan aan den Roomsch-Koning. Vgl. nog in de „Société des Bibliophiles Liégeois": „La principauté de Liège et les Pays-Bas au XVIe siècle. Correspondance et Documents politiques recueillis et publiés par Edgar de Marneffe T. I. (Règne d'Erard de la Marck), p. 3—5 (Luik, 1887). Over het opstoken van de Atrechtenaren, nog in Juli 1507, door Lodewijk: Le Glay, Corresp. de Maximilien et de Marguerite I, 7.

met de Gelderschen zouden bekrachtigen [1]); ten slotte, dat de provinciën zich zoodanig zouden vereenigen dat, zoo de eene werd aangevallen, de andere haar te hulp zouden komen. Ja, ten langen leste besloten ook Henegouwen en Namen, bezorgd voor aanvallen van het naburige Frankrijk, uit vrees van anders Maximiliaans toorn op te wekken, haastig hunne gezanten dien der andere gewesten na te zenden, tot aanbieding der landvoogdij over den jongen aartshertog en zijne zusters, voor wie voorloopig de Vrouwe van Ravestein de zorg zou op zich nemen [2]). Het waren Jean de Hun, heer van Rocque, raadsman van den Roomsch-Koning, proost van Bergen, en Jean Jonglet, licenciaat in de rechten en president van den Raad te Namen, die namens de Staten van beide genoemde gewesten over hun talmen Maximiliaan hunne verontschuldigingen moesten aanbieden.

Na den Roomsch-Koning te Ympst gevonden te hebben, deden zij dit in eene bloemrijke rede, waarin zij verklaarden, dat hun achterblijven alleen toe te schrijven was geweest aan de omstandigheid dat zij waren „pres du feu", „faisans haye et frontiere a [voz] autres pays du costé de France", verder dat in dien tijd er weer eene groote samentrekking van krijgsvolk met onbekende bestemming om hen heen was, voorts dat de Koning ver was, enz.

Niet te vergeefs hadden zij gerekend op Maximiliaans „doulceur en bonté", en op de liefde, die hij hun altijd betoond had. De Koning ging in op hunne bede, te willen zijn „sicut acquila provocans ad volandum pullos suos et super eos volitans" [3]).

1) We zagen boven reeds, dat Maximiliaan zich hiertegen verklaarde. Trouwens ook Karel van Egmond scheen na den dood van Philips, juist gansch andere plannen te koesteren dan het zwaard in de schede te steken. Hij kende Lodewijk XII, stoorde zich niet aan diens schijnbare vredelievendheid en maakte het zich niet te moeilijk met de raadgevingen van Hendrik VII, die tot een bestand maande. De Meierij en Turnhout moesten het vooral in het najaar ondervinden! Vgl. Nijhoff Gedenkw. VI, 1, XCVI.

2) Assemblées nationales, carton 2 Rijksarchief te Brussel (Verslag van de vergadering der Alg. Staten van 15 Oct. 1506). Het besluit over de 2000 man, die de Staten reeds toegestaan hadden, herriepen zij; ook maakten zij bezwaar vooruit te loopen op hunne beden, die met Kerstmis vervallen zijn. Dank zij het protest van den kanselier van Brabant, kwamen de Staten van dat gewest hierop terug.

3) Discours adressé a l'empereur (!) Maximilien I par Jean de Hun, député du pays de Haynaut, et Jean Jonglet, député du pays de Namur à Ympst. le 30 janvier 1507 (Note de M. Gachard in Bulletins de l'Acad. Roy. de Bruxelles VI, 5, met toelichting p. 7 s.).

Zoo was een belangrijk gedeelte van het besluit der Staten-Vergadering van October en November eenstemmig voltrokken.

Ook voor het overige zorgde men.

Om blijk te geven van de gezindheid tot vrede, had men niet alleen aangedrongen op een wapenstilstand met Gelre, met aanwijzing van de garnizoenen, die in dit land moesten gelegd worden en, na betaling, op het ontslaan der andere troepen, zonder zich aan de kapiteins te storen, maar men besloot ook de afgevaardigden bij Maximiliaan op vrede met Frankrijk en elders te laten aandringen; dit zelfs ook te laten doen door diegenen, die naar dat land werden gezonden, nl. Jan Caulier, heer van Aigny, de gewezen gezant van Philips te Parijs, Jan van Courteville, Jan Pieters, voorzitter, en Jan Lettin, griffier van den Grooten Raad van Mechelen, aan welks koning zij moesten verklaren, dat zij den Roomsche koning als momboir niet hadden kunnen weigeren [1]), aan hem, Lodewijk, de jonge prinsen in hunne landen aanbevelend, in herinnering aan zijn pas afgelegde getuigenis van welwillendheid. Den koning van Engeland, dien men ook had in te lichten over de mambournie, zou men trachten over te halen alle vriendschaps- en andere banden te onderhouden. Ook met Luik, Keulen, Lotharingen en Utrecht wenschte men op goeden voet te blijven [2]).

De laatstbedoelde boodschappen vonden gunstig gehoor.

1) Zij, de gezanten, hadden te zorgen dat „point de tort ne déshonneur soit fait au roy des Romains, le quel de droit est le vray mambour". Aldus was de meening geweest van de Alg. Staten, wier besluiten bijeengebracht zijn in eene memorie, aan welke we deze bijzonderheden ontleenen en die in handschrift aanwezig is in het archief van de Abbaye du Parc (bij Leuven) fol. 158 (Varia. Registre No. 27 aux Archives du Parc). Ik ben den Premonstratenser kanunnik Msgr. Raphaël van Waefelghem, Archivaris-Bibliothecaris van de Abdij dank verschuldigd, dat hij mijn Brusselsch afschrift wel met het oorspronkelijk stuk heeft willen collationneeren.

Dat Brusselsche afschrift komt voor in het Rijksarchief in het fonds der Staten-Generaal, papieren bijeengebracht door Gachard (carton No. 6 daarin No. 54), voor een Tableau des Anciennes Assemblées Nationales de la Belgiqne. Vgl. Gachard zelf over die schoone onderneming in zijn Lettre à M. M. les Questeurs de la Chambre des Représentants sur le projet d'une collection de Documents concernant les anciennes assemblées nationales de la Belgique (Bruxelles 1841).

2) In de Memorie, opgesteld op den voorlaatsten dag voor het uiteengaan der Staten, wordt ook een advies verlangd van de nog restende sommen van het surplus, die ten laste van het land zelf zullen moeten komen en van den geldelijken staat van aartshertog

Koning Hendrik deed zich voor als een warm vriend van Maximiliaan, over wiens onberekenbaarheid hij zich vroeger geenszins gunstig had uitgelaten. Moeilijk is het 's konings juiste beweegredenen te waardeeren. Was het alleen de hoop op Margaretha, eene hoop, die hem deed besluiten het fransche huwelijksvoorstel af te wijzen, volgens mededeeling van Gulden-Vlies van 31 Oct., weer uit Mechelen [1])?

Weldra echter sloeg hij toch ook, evenals hij reeds vroeger zijne aandacht gevestigd had op Johanna van Napels, het oog op Juana van Arragon, die, ondanks haren treurigen staat, hem nog wel eene koningskroon waard scheen. Maar hoe zou Ferdinand de plaats van een Philips door een nog veel gevaarlijker schoonzoon willen zien innemen! Bovendien was hij op den engelschen koning verstoord, omdat deze maar steeds weer het huwelijk van den Prins van Wales met de schandelijk behandelde prinses Katharina verschoof, ja, het deed voorkomen, alsof dien Prins eene fransche prinses door Lodewijk was aangeboden. Deze deed zulks niet alleen tegenspreken ten believe van Ferdinand, maar ook, op goeden voet trachtende te blijven met Hendrik, gaf hij zijn gezant in Londen last samen te werken met den spaanschen gezant, om den koning er toe te brengen het huwelijk van den Prins van Wales met Katharina te bespoedigen [2]).

Deze houding van Frankrijk moest Ferdinand zeer aangenaam zijn, daar hij met Lodewijk het wantrouwen jegens Maximiliaan gemeen had, ja, in nog sterker mate koesterde. Tegenover diens aanspraken op het regentschap in Castilië was hij liever zeker van den bijstand van Frankrijk, daar hij den Paus ook niet geheel vertrouwde en hem verdacht van samengaan met Maximiliaan.

Er was reden voor die vrees; Lodewijks tocht naar Italië, ter neerwerping van het tegen hem opgestane Genua, verschrikte zoowel Maximiliaan als den Paus. De eerste vreesde zijne keizerskroon te zien overgaan in handen van Lodewijk, de tweede de tiara in die van den eer- en heerschzuchtigen George d'Am-

---

Karel, wiens naam ook aangebracht moet worden zoo in het rondschrift van de zegels in het algemeen als in de wapenen van het geheimzegel in het bijzonder, dat dan luiden zal: „sigillum Karoli principis etc. per provisionem ordinatum".

1) Chmel Urkunden S. 277.

2) Bergenroth Introduction CXVII.

boise, Lodewijks alvermogenden dienaar en gunsteling [1]). Paus wars van de familie-politiek van zijne laatste Julius II, voorgangers, was er vóór alles op uit den Heiligen Stoel een hem passend wereldlijk gebied te verschaffen; hij was verder een italiaansch-nationale Paus bij uitnemendheid. Hierom, niet uit liefde voor de Habsburgers, had hij den afval van Gonsalvo in de hand gewerkt, maar in zijne eerstgenoemde hoedanigheid, om zijne wereldsche expansie-politiek, had hij de Republiek Venetië zelfs tegen, waar deze Julius' aanspraken op de Romagna strijdig achtte met hare belangen. Ja, zoozeer overwoog deze lust, dat hij zich daarom eerder bij de „barbaren" aan de andere zijde der Alpen aansloot, dan de zijde van de Venetianen te kiezen, toen er eene botsing kwam tusschen Maximiliaan en de Signoria. Daar kwam bovendien de overweging bij, dat hij dan den eenen „barbaar" (Maximiliaan) tegen den anderen (Lodewijk) zou kunnen gebruiken. Want hoewel hij den eerste liever niet dan wel te Rome zag om gekroond te worden, boezemde hem toch voor het oogenblik het optreden der Franschen meer ongerustheid in [2]). Ook beviel Julius niet bijster de houding van Ferdinand van Arragon, die met hem in twist geraakte over de beleening van Napels [3]), toen Ferdinand daarheen was teruggekeerd. Hij vertrok niet van daar zonder Gonsalvo mede te nemen; en ook niet dadelijk naar Spanje, maar eerst naar Savona, waar hij koning Lodewijk ontmoette. Deze had Genua genomen, tot groote verbittering van den Paus, maar om Julius en Maximiliaan gerust te stellen, keerde hij daarop terug uit Italië, waar hij echter in het Milaneesche eene aanzienlijke troepenmacht achterliet. Maximiliaan rekende er dus op daarmede te doen te krijgen, wanneer hij ter kroning naar Rome zou optrekken.

Beiden, Maximiliaan en Lodewijk bleven dus vijandig [4]) tegen-

1) Vgl. o. a. Garnier Histoire de France XXII 85—87.

2) Over Julius II: Brosch Pabst Julius II und die Gründung des Kirchenstaates (Gotha 1878).

3) Fr. Guichardin (Guicciardini) Histoire d'Italie T. I Livre VII, 514—585.

4) Wel waren er onderhandelingen tusschen beiden gevoerd, waarbij Maximiliaan. van Lodewijk verlangde: Gelre loslaten; bijstand voor zoover noodig tegen Ferdinand, om het regentschap over prins Karel in Castilië te erlangen; zich weer te stellen op

over elkaar staan, en hoewel de bijeenkomst van Lodewijk en Ferdinand (28 Juni 1507) voorloopig geheim bleef, was het toch zeker, dat beide vorsten zich nauwer aaneensloten tegen Maximiliaan, wiens italiaansche en spaansche plannen door beide vorsten gelijkelijk geducht werden [1]).

Maximiliaan zelf, die het aanbod van het Regentschap in de Nederlanden gunstig had opgenomen en bereid was om de nieuwe plichten, die dat meebracht, op zich te nemen, had zich reeds daarheen op weg begeven. Zijne tegenwoordigheid was werkelijk gewenscht. De Gelderschen rustten niet. In Februari wierp hertog Karel zich op Doesburg, dat den 19den bij verrassing werd genomen. En het ontbrak aan geld, om de troepen van IJselstein te betalen, tengevolge waarvan zij het op den armen boer verhaalden. In hetzelfde schrijven, waarin kanselier en raden in het hof te Mechelen den Roomsch-Koning deze feiten berichtten en waarin zij hem de maatregelen voorlegden ter voldoening der oorlogskosten, deelden zij hem ook de ontvangst mede van brieven van zijn gezant Andreas de Burgo over de geboorte van Katharina; verder van brieven van deelneming van koning Jacob van Schotland, die zich goed gezind betoonde, op grond ook van zijne verwantschap, daar zijne vrouw Margaretha eene zuster was van den toekomstigen koning Hendrik VIII, echtgenoot, althans verloofde van Katharina van Arragon.

Ook een gezant van den koning van Arragon was verschenen ter begroeting van prins Karel, tevens om aan te manen, vriendschap te onderhouden met den koning van Frankrijk, aan wiens

---

den grondslag van het verdrag te Hagenau, doch zonder het huwelijk. Maar dit alles had plaats vóór Lodewijks oprukken tegen Genua, hetwelk den Paus zoo verschrikte, dat hij Maximiliaan te hulp riep, eerst zelfs met instemming van de Venetianen, ofschoon dezen nog kort te voren geneigd gebleken waren, hem den weg te versperren.

1) Over de beteekenis van de bijeenkomst te Savona, die veel gerucht maakte: Guichardin Histoire d'Italie I 7, 585; Lanz Monumenta (Einleitung S. 89—90); Lavisse—Lemonnier Histoire de France T. V. p. 82.

Nog bij deze gelegenheid schijnt er gesproken te zijn over de mogelijkheid van een bestand tusschen Lodewijk en Maximiliaan, die dan zijn doortocht verzekerd zou zien door Venetië, Milaan of Savoye en voordeelen zou hebben in het Geldersche. Althans, zoo liet de Roomsch-Koning zich uit in een schrijven aan zijne dochter (Lindau 18 Aug.): Le Glay Correspondance I 5—7.

welwillendheid hij Karel en diens landen had aanbevolen, zooals Courteville ook gemeld had. Ferdinand had met Lodewijk gesproken over diens inmenging in de Geldersche aangelegenheid en ten slotte zou Amboise erkend hebben, dat hertog Karel den wapenstilstand niet had gehouden en dat zijn koning de zaak naar waarheid zou laten onderzoeken. Ook de koning van Schotland zou zich niet meer met hertog Karel bemoeien, wanneer hem diens ongelijk bleek. Een zekere Haro werd gezegd uit Spanje op weg naar Maximiliaan te zijn met brieven van de Burgo. [1]).

Toch moet Maximiliaan toen al gevoeld hebben, hoe moeilijk het hem zijn moest gehoor te geven aan de roepstem der adressanten, overstelpt als hij was door zijne plannen in Italië en elders [2]).

En als Margaretha in den vastentijd van 1507 eerst te Rothenburg aan den Neckar, dan in Straatsburg zich bij hem vervoegt, zal tusschen hen wel eene afspraak getroffen zijn, betreffende het regentschap in de Nederlanden [3]). Mogen we dit veilig aannemen, dan zullen vader en dochter zich ook wel verstaan hebben over de wijze, waarop dit te voeren was, en de richting, waarin de staatkunde der Nederlanden te steunen. En dan was het te verwachten, dat het eene familie-politiek zou zijn, eene staatkunde van het huis Habsburg, die zich in vijandige tegenstelling bevond tegenover de

1) Dit belangrijke schrijven, onderteekend door Haneton, sinds 1494 secretaris van den Grooten Raad, van 22 Febr. 1507, bij Nijhoff Gedenkwaardigheden VI, 1. 383—389.

2) Behalve met Hongarije, waar zijne huwelijkspolitiek nog niet tot een vast resultaat geleid had, was Maximiliaan druk in onderhandelingen met Venetië over den doortocht door het gebied van die Republiek voor zijn „Römerzug", behalve door den Paus vooral door Frankrijk en Arragon met leede oogen aangezien.

3) Ulmann Kaiser Maximilian I II 297. In de Noot aldaar wordt tevens gewezen op eene toespeling hierop bij Le Glay Corresp. I 42 („Vous" — heet het in een schrijven v. 10 Maart van Maximiliaan aan Margaretha — „vous aurés dornesavant tout le jour novelles de nous; et sur ce je vous dys adieu. Je eusse prins volentier plus graciosement mon recès ou partement de vous; mès les poursuans m'ont sela entrerumpu. Je creins que les-dites mes novelles serunt souventesfois estranges; car le cours de mond me gouvernt trop fort; toutefoes je espoer en Dieu que tout sera parfaet auderain selon vostre désir. Au surplus, je prie nostre Créator que yl vous doint tous jours bon prospérité et sainte, et sela que plus desirés, et à moy que je pusse pour son honneur donner ung lurde baste aux Franzoes par myll leor traison"). Merkwaardigheidshalve meenden we dit citaat te mogen mededeelen als een typisch staaltje van Maximiliaans gezindheid en wijze van zich te uiten.

familie Valois-Orléans en daarvoor toenadering zocht tot de Tudors. Want dit was duidelijk, dat alleen het engelsche rijk voor de Nederlanden (Gelre), een behoorlijk tegenwicht kon vormen tegenover Frankrijk, waar Maximiliaan hoopte met de krachten van het Rijk zich in Italië te werpen, om de keizerskroon te halen, Franschen en zoo noodig ook Venetianen ten spijt; de geheele macht der eersten hoopte hij daardoor daar in Italië zoowel als in Bourgondië vast te houden en hen te beletten Karel van Gelre steeds versterkingen toe te voeren [1]).

Het zwitsersche Eedgenootschap moest daarvoor de veelgeworven bruid zijn van Maximiliaan; maar Lodewijk was evenmin onverschillig voor haar, terwijl zij zelve zich nooit geheel ongevoelig voor het fransche goud had betoond. Ferdinand van Arragon, nauw met Frankrijk verbonden, stond eveneens eerder in eene vijandige dan in eene vriendschappelijke stelling tegenover Maximiliaan; maar geen betere tusschenpersoon tusschen beiden dan de schoondochter van den eerste (bij hem nog steeds hoog aangeschreven), en de dochter van den laatste, die op haar steeds meer zijn vertrouwen stelde, totdat hij zich meer door haar liet leiden dan omgekeerd.

Dat nam niet weg, dat ook Margaretha's staatkunde in hoofdzaak eene habsburgsche moest of zou blijken te zijn, waarbij alleen wel wat meer rekening gehouden moest worden met speciaal nederlandsche belangen en personen dan het Maximiliaan wel eens inviel of lief was, die alles wou meesleepen in den vloed van de algemeene europeesche verwikkelingen, waaruit hij, door zijne aarzelende of halfslachtige wijze van doen en gebrek aan doorzettingskracht, dikwijls zelf ternauwernood geraken kon. Om zijne plannen uit te voeren en om geld hiervoor te krijgen, riep hij den rijksdag te Constanz op, die in April langzamerhand bijeen kwam.

Tevoren had hij aan zijne dochter de opdracht verleend.

Bij open brief van 18 Maart 1506 (1507 n. 1.) stelde Maximiliaan Margaretha aan als zijn „procureur général, espécial et irrévocable" terwijl hij haar gaf „plein povoir, auctorité et mandement espécial", om in zijn naam op te treden tegenover de Staten van de

1) Vgl. een brief van Maximiliaan aan vorst Rudolf v. Anhalt van 13 Aug. 1507 uit Constanz, bij L. Duncker Fürst Rudolf der Tapfere von Anhalt und der Krieg gegen Herzog Karl von Geldern (1507—1508). (Inaug. Diss. Dessau zonder jaartal, vooral uit het archief te Zerbst). Zie aldaar S. 9—10 Noot 2.

landen en heerlijkheden „d'embas". Van die Staten zal zij den plechtigen eed ontvangen, zooals afgelegd behoort te worden aan „ung tuteur, mambour, gouverneur et administrateur de noz diz enffans, pays et seigneuries". Zij mag en moet alles doen, wat ook Maximiliaan anders zou gedaan hebben, zooals hij zijnerzijds belooft alles te houden „pour ferme, estable et agréable", wat door de hertogin van Savoye, zijn „procureur général", zal zijn gedaan en in zijn naam ontvangen van de Staten, betreffende den eed van de „tutelle, mambournie, gouvernement et administration", en alles bevestigen, telkens wanneer dat verlangd zal worden of noodig zal zijn [1]).

Tevens vaardigde de Roomsch-Koning een tweeden open brief uit, waarbij Willem, hertog van Gulik en Berg, Christoffel, markgraaf van Baden, Rudolf, prins van Anhalt met Sigismond Pflug, als rechtsgeleerde en raadsman des konings, werden aangewezen, om aan de Staten den eed te doen „en l'âme et conscience de nous (Maximilien), comme à tutteur, mambour et gouverneur de nosdis enffans, pays et seigneuries de par delà, loist et appartient" [2]). En was het opzet of toeval, juist een van diegenen, wier program het meest viel in de lijnen van de bovengeschetste, gemengd nationaal-dynastische staatkunde, heer Jan van Bergen, werd aangewezen om de hertogin-weduwe te gaan afhalen.

Zij had de opdracht aangenomen op bevel van haar vader, gedurende diens afwezigheid en, gelijk zij tevens verklaarde [3]), met het verlangen om Karel van dienst te zijn, als dengene, wien zij na haar vader had „plus de devoir et astriction de sang", hoewel zij daarvoor hare bijzondere zaken in den steek moest laten, die verward genoeg waren vanwege haar plotseling vertrek uit de landen van haar weduwegoed.

Van duitsche en savooische heeren vergezeld, onder wie Gorrevod en Gattinara, kwam zij den 27sten Maart te Leuven aan.

Zij wist, dat zij welkom was. Met voldoening waren in de Neder-

---

1) Deze opdracht van Maximiliaan aan Margaretha gedagteekend: Straatsburg 18 Maart 1506 (1507), bij Gachard Analectes historiques IIme Série (p. 41—43).

2) Ibidem p. 44—46. Vgl. tevens voor het een en ander Henne I p. 133—134.

3) In hare memorie van 20 Aug. 1515, aangeboden aan Karel van Oostenrijk, ter verantwoording van haar bewind en tot verdediging tegen de lasterpraatjes, waaraan zij toen was blootgesteld (v. d. Bergh Correspondance II 119).

landen de brieven van opdracht van het regentschap aan Margaretha ontvangen. Immers de Algemeene Staten, welke eerst in Namen bijeengekomen zouden zijn, maar op de weigering van die van Brabant naar Leuven gingen, om over het antwoord van Maximiliaan te beraadslagen, verklaarden Margaretha, die tegenwoordig was, dat zij haar gaarne in de dubbele hoedanigheid, die haar was toevertrouwd, zouden erkennen [1]); den Roomsch-Koning namen zij als momboir aan, die daarvoor den eed zou doen op de „Blijde Incompste" door zijne procureurs, gelijk ten zelven dage te Leuven geschied is in handen van de Staten van Brabant, nl. door Vrouwe Margaretha als gouvernante, hebbende daartoe „procuration irrévocable" van Maximiliaan en daarna ook door Willem van Gulik, Rudolf van Anhalt en Dr. Pflug [2]).

Tal van gezantschappen van steden kwamen de Landvoogdes te Leuven complimenteeren, die daarna naar Brussel vertrok en er haren Raad installeerde, waartoe de eerste mannen van het land behoorden: Chièvres, Jan van Bergen, Hendrik van Nassau, de graaf van Buren, Frederik I van Egmond, zijn zoon, de heer van IJselstein, Hugo van Melun, burggraaf van Gent en heer van Caumont, Jan van Luxemburg, heer van Ville, Cornelis van Zevenbergen, de heer van Beersel, Joost van Praat, later eereridder van Margaretha, Peter van Lannoy, heer van Frenoy, Jan van der Voorst, kanselier van Brabant, en Jan Pieters, voorzitter van den Grooten Raad van Mechelen.

Deze Groote Raad was nog een jong college. Of liever het edict van Philips den Schoone van 22 Januari 1504 had hem verjongd. Hij was toen in de plaats getreden van den ouden „Conseil Ambulatoire", terwijl toen tevens de oude Geheime Raad

---

1) Th. Juste Histoire des États-Généraux des Pays-Bas p. 41—42.

2) 22 April 1507. Gachard Assemblées nationales, Carton No. 2. Vgl. E. Poullet Mémoire sur l'Ancienne Constitution Brabançonne en réponse à la question suivante: Faire un exposé historique de l'ancienne constitution Brabançonne connue sous le nom de „Joyeuse-Entrée", en indiquer et en apprécier les principes, le 13 mars 1862 (Mém. Cour. par l'Acad. T. XXXI fol. III). Poullet Histoire des joyeuses Entrees. v. d. Linden Geschiedenis van Leuven. Piot Histoire de Louvain. Deze „Blijde Incompste" overigens te vergelijken met die van Philips den Schoone (19 Sept. 1494), Placcaerten van Brabant, I. (179—192).

vervangen werd door een nieuwen, die de bron werd van de „Conseils Collatéraux" [1]).

Die geheime Raad, bestemd voor de staatszaken en samengesteld uit den kanselier en vier rekwestmeesters van zijn hôtel met nog drie andere personen, volgde den vorst overal; terwijl, zooals we zagen, het zustercollege gevestigd werd in Mechelen en zich voornamelijk met justitie bemoeide. Bevonden zich de rekwestmeesters in Mechelen, dan hadden zij steun en zitting in den Grooten Raad. Maximiliaan nu, bevestigde de instelling van den Geheimen Raad en beval, eveneens in 1508, dat alle zaken van belang, als uitgifte van leenen en ambten, graties en andere, die niet konden worden behandeld zonder weten en toestemming van den vorst, zouden worden overgelaten aan de aartshertogin en aan haar Geheimen Raad, „pour estre par eux appointées et vidées" [2]).

Als een bewijs, hoeveel macht aan Margaretha werd toegekend, kan nog strekken de mededeeling, dat zij dien geheimen Raad kon bijeenroepen, wanneer zij wilde [3]). De Voorzitter was een rechtsgeleerde, de rekwestmeesters allen advokaten en een veertiental secretarissen behandelden de dagelijksche zaken. Alleen over meer gewichtige, werden de Vliesridders en de prinsen van den bloede en, althans voor den vorm, ook de bisschoppen van Luik en Utrecht met hen gehoord [4]).

Van die Vliesridders noemden we er reeds verscheidene. Kort vóór den dood van Philips werden nog tot leden van de Orde benoemd: de prins van Wales, graaf Paul van Lichtenstein, graaf Hendrik van Nassau, graaf Jacob van Hoorn, Philibert van Savoye, Ferry van Croy, heer van Roeulx, Floris van Egmond, heer van IJselstein, Karel, heer van Lalaing, Don Juan Manuel, Wolfgang

1) J. Fréderichs Le Grand Conseil Ambulatoire des Ducs de Bourgogne et des Archiducs d'Autriche p. 49. Eug. Lameere Le Grand Conseil des Ducs de Bourgogne (Brussel 1900). Over den Geheimen Raad nog: P. Alexandre Histoire du conseil Privé dans les Anciens Pays-Bas (Bruxelles 1895).

2) Alexandre Histoire p. 15.

3) Zij zat zelve in haren Raad voor, sinds 20 Maart Thomas de Pleine gestorven was. Maar toen zij te zeer overstelpt bleek door hare zaken, was het toch weer noodig een voorzitter van den Geheimen Raad te benoemen.

4) Blok Eene Hollandsche Stad, bl. 25.

graaf von Fürstenberg [1]). Ook vreemdelingen konden toegelaten worden tot de beroemde Orde, voor wie de Statuten in het Latijn vertaald werden. We zullen zien, dat ook Maximiliaan en Margaretha groote waarde hechtten aan de adviezen der Orde.

Toen Margaretha landvoogdij en regentschap aanvaardde, was zij nog slechts 27 jaar oud. En toch was zij reeds rijker aan allerlei soorten van menschelijke ervaring dan menigeen ooit wordt. Verstooten, weduwe van twee echtgenooten, treurend nog over het vroege sterven ook van een geliefden broeder, ging zij nu troost zoeken in een arbeid, waarvan zij de zwaarte en omvang eenigermate beseffen kon, zonder te kunnen vermoeden, welke schitterende triomfen haar op dat terrein zouden wachten. Met moed en opgewektheid aanvaardde zij, als gehoorzame dochter, als liefdevolle tante een taak, waartoe hare rijpe ontwikkeling, hare groote gaven van geest en gemoed haar in staat stelden.

Handig in staatszaken, was en bleef zij vrouw, ja veel wist zij gedaan te krijgen door die vrouwelijke eigenschappen, waarmee zij de mannen in hun zwak wist te tasten en op hunne toegevendheid te werken, eigenschappen, welke deze tijd van intrigues haar alle gelegenheid gaf te ontplooien. Zij was eene „politique féminine" met dat bijzondere, dat zij op dubbel spoor liep evenals onze spoorwegen, zooals Ch. Rahlenbeck het niet onaardig heeft uitgedrukt [2]).

Welke waren dan de beide zijden van dat spoor? Hier de list, dáár de brutale kracht. Den tegenstander valt zij nooit van voren aan; zij houdt ervan zich klein en nederig te houden; zij wil toch bevelen, munt daarin uit en neemt het „air" aan van te gehoorzamen [3]).

---

1) De Reiffenberg Histoire de l'Ordre de la Toison d'or 271—272.

2) Ch. Rahlenbeck Les Trois Régentes des Pays-Bas 1507—1567 (Extrait de la Revue de Belgique I, Bruxelles 1892). Vgl. de uitlating van Lemonnier: „Intelligente, active, à la fois très souple, et très décidée, elle savait très bien user du privilège de son sèxe qui faisait qu'on avait pour elle certains ménagements qu'elle ne pratiquait pas à l'égard de ses adversaires masculins:" Lavisse, (1903 T. V, p. 78). Histoire de France.

3) Dat er gelegenheid genoeg was voor eene vrouw, en dan voor eene, die een zoo merkwaardig type van haar sekse is als Margaretha van Oostenrijk, om eene voorname rol te spelen in het politieke leven van dien tijd, behoeft niemand te verwonderen, die maar eenigermate bekend is met den geest en denkwijze van de eerste

Als de koning van Engeland door eene verkoudheid is aangetast, gaat zij als eene bezorgde vriendin in hare brieven over een bondgenootschap eerst hierop in. Anderzijds, wanneer zij van dezen koning en dien van Arragon iets noodig heeft, spreekt zij gaarne van de „pouvre orphelin et orphelines", wien door een machtige vijand geweld wordt aangedaan, waartegenover zij dan als de „povre veuve" poseert.

Aldus bij dezen tastend in zijn zwak, bij genen werkend op het beste wat er nog is gebleven van eergevoel in die dagen van bedrog en achterdocht, krijgt zij op den duur bijna alles gedaan wat zij wil, zelfs van die beide vertegenwoordigers der toenmalige diplomatie. Bekwaam weet zij van elke gelegenheid gebruik te maken; ziet zij eene leemte bij den tegenstander, zij liet zich die niet ontgaan. Toch waren de middelen van Margaretha nooit beneden die van haren tijd; op een oogenblik dat geen der vorsten den anderen meer dorst vertrouwen, bezat zij nog het vertrouwen van allen en het geheim daarvan lag in het feit, dat de draden der europeesche staatkunde geruimen tijd over Mechelen en Brussel liepen [1]).

---

helft der 16de eeuw, zooals die b.v. blijken uit de werken van Cornelius Agrippa van Nettesheim, in 1486 geboren, „auratus eques", doctor in de rechten en medicijnen, hartstochtelijk alchemist, schrijver van de Philosophie, occulte en van de Vanité des sciences en ten slotte haar lofredenaar. Vooral het met een opdracht voorziene De faeminei sexus praecellentia is kenmerkend voor 's mans geest: eene zonderlinge mengeling van vreemde gedachten en denkbeelden, toen verlicht te noemen (Cornel. Agrip. opera. Lugd. 1550. Altmeijer (Marg. d'Autriche p. 167) deelt een typisch staaltje mee uit de fransche vertaling van Guendeville: „L'homme, c'est Adam, c'est la nature, la chair, la matière; la femme, c'est Ève, c'est la vie, c'est l'âme, c'est le mystérieux tétragramme de l'ineffable toute-puissance divine. Aussi la femme est-elle le complément de la création; après lui avoir donné l'existence, Dieu se reposa comme fatigué de la formation d'une oeuvre aussi parfaite. La femme eut pour berceau le paradis, l'homme reçut le jour au milieu des brutes. La femme est supérieure à l'homme par l'esprit autant que par la beauté, ce reflet de la divinité, ce rayon de la céleste lumière; bien plus, c'est la femme, c'est Dieu lui-même." Dus wel wat „plus féministe que la femme." Type van een meer gematigd „feminist" van die dagen was de Spanjaard Vives. Over Agrippa en zijne lotgevallen, vgl. nog: Münch Margaretha von Oesterreich, S. 91—92.

1) Als men de briefwisseling van Maximiliaan en Margaretha doorloopt, blijkt steeds duidelijker, hoe meer de rollen verwisselen, naarmate men verder komt, totdat men veilig zeggen kan, dat het niet Margaretha doch Maximiliaan is, die geleid wordt.

Daar kwam bij, dat haar hof, waar zij het middelpunt is, uitstekende gasten uit alle landen tot zich trok met de onweerstaanbare aantrekkingskracht, die uitging van „la plus illustre Dame du monde".

De groote bekoring, die van Margaretha uitstraalde, kenmerkte ook haar uiterlijk, eveneens door tijdgenooten om strijd geroemd; en de nakomelingen hebben hen daarin gaarne geloofd en de juistheid van dien lof bevestigd gevonden in de portretten, die er van haar bestaan. Ze doen ons de vorstin kennen als eene vrouw, niet veel meer dan middelmatig van gestalte, maar majestueus van houding. Zelfs Brantôme, die anders nog al wat op haar heeft aan te merken, erkent toch, dat Margaretha van Oostenrijk zoo al niet zoo schoon als een beeld, dan toch eene vrouw genoemd kon worden, die ook uiterlijk een alleraantrekkelijksten indruk op allen maakte.

Hare haren waren van die goudblonde kleur, zoo dikwerf en met zooveel reden door de dichters bezongen; in lange tressen vielen zij neer over de frissche roode wangen, streelden zij het ovaalvormige gelaat met de helderblauwe geestvolle oogen; zij had een vrij grooten mond met prachtige tanden, met ietwat vooruitspringende lippen, het meest karakteristieke kenmerk van het huis Oostenrijk, zooals het portret van Orley [1]), later haar hofschilder, ons doet zien. Met dichterlijk enthousiasme schetst Münch haar optreden in de Staten-Vergadering van Juni

---

Vgl. ook J. Michelet Histoire de France IX: La Renaissance p. 248. Note.

1) Bernard van Orley, volgens Henne, die eenige rekeningen van Jan van Marnix van 1524 en 1526 aanhaalt (No. 1800 en No. 1802), waaruit blijkt dat hij in die jaren hofschilder was van Margaretha, wier beeld hij eenige keeren heeft geschilderd. Henne noemt nog eenige verwanten van den brusselschen schilder, die met Raphaël in Italië en met Albrecht Dürer op diens reis door deze landen bevriend is geraakt en verder zich naam heeft gemaakt door zijne cartons voor de tapijtwerken, waarmede Karel V en zijne tante hunne paleizen versierden. Over dezen, ook door zijne geschiedkundige tafereelen vermaarden tijdgenoot van Jan Gossart van Maubeuge, die uit Italië de kunst overbracht van het schilderen naar het naakt, van Lucas Horenbout uit Gent, die misschien eveneens een portret van de landvoogdes geschilderd heeft en zoovele anderen, die door haar en hare opvolgster beschermd werden, zie verder nog behalve een artikel in de Collection des Artistes Célèbres" (Paris 1893), A. Wauters, Le peintre Bernard d'Orley; Altmeyer o. c. 183—186.

1507: „Man war darin allgemein überrascht bei dem Anblick der frischen, herrlichen Gestalt blühend in Fülle von Reizen und Geisteskräften, liebenswürdig durch Anmuth und Ehrfurcht, erwachend durch klaren Verstand und festen Willen. Sie trat auf, nicht als eine, welche ihre unerfahre Jugend dem geübten Verstande reiferer Männer zu empfehlen gekommen wäre, sondern als eine solche, deren geistige Ueberlegenheit diese letzteren selbst, freiwillig und mit vollem Vertrauen in eine sichere Leitung der Geschäfte, zu huldigen sich gedrungen fühlten [1]).

Die „Liebenswürdigkeit", dat heldere verstand, dien vasten wil toonde zij overal, ook in haar privaat leven, ook als opvoedster, ook als dochter. Henne en Moeller hebben haar ons in die hoedanigheid voortreffelijk geschilderd [2]). Trouwens ook hare briefwisseling toont haar ons meermalen in haar huiselijk leven, hoe zij, somtijds te midden der grootste beslommeringen aan iedereen en aan alles denkt. Daar zien we haar mooie hemden maken voor haar vader, die er haar zeer dankbaar voor is dat zij zoo goed ook voor zijn lichaam zorgt [3]).

In het algemeen was zij zeer bedreven in handwerken. Borduren kon zij als weinigen, getuige b.v. een kerksieraad voor den deken van Leuven. Confituren bereiden verstond zij eveneens, terwijl zij den arbeid van anderen daarom niet minder prees; zoo had de gravin van Hoorn er voor Maximiliaan bereid, maar eerst door tusschenkomst van Margaretha dorst zij den keizer met zulke zaken lastig vallen.

Aan allen dacht zij. Hoevelen hebben niet aan haar, gedurende haar langdurig bewind, eene positie te danken gehad! Hoevele hofdames en arme juffers heeft zij niet bij huwelijk

---

Andere portretten van Margaretha zijn gemaakt naar afbeeldingen op de glasruiten der hoofdkerken te Brou en te Mechelen (H. Rombout) en te Brussel in St. Goedele.

1) Münch: Margaretha von Oesterreich S. 19. Margaretha had dus niets van hare bekoring verloren, sinds Peter Martyr haar (in Spanje) zag, die, verrukt, haar aldus beschreef: „Eam si videris, Venerem ipsam te intueri arbitraberis; qualem forma, motibus atque aetate potuit Mars desiderare Cythercam, talem ad nos illam Belgae miserunt," enz. (Opus Epistolarum Petri Martyris Parisiis CIƆLƆCIXX Epist. CLXXVI).

2) Henne V, 355—400; Moeller Éléonore d'Autriche et de Bourgogne 92—94, en elders, die beiden een beeld hebben ontworpen van de Landvoogdes in haar huiselijk leven.

3) Le Glay Correspondance, II 380.

bedacht! Nooit riepen weduwen tevergeefs de hulp in van de hooge weduwe te Mechelen; dikwijls liet zij het zich welgevallen tot meter te worden benoemd. Medelijdend toont zij zich voor de armen en gebrekkigen en menig arm edelman uit Duitschland en Italië ontvangt eene gift om in het leven te kunnen blijven en het vaderland te kunnen terugzien. Hoe zij godsdienstige stichtingen en kloosters bedacht, vermeldden we reeds vroeger.

In iedereen stelt zij belang. De lessen, gegeven aan hare eerepages, woont zij meermalen bij, evengoed als die van de „kinderen te Mechelen", Maximiliaans „lignaige". Aan hunne opvoeding, vooral aan die van Karel, den toekomstigen erfgenaam van zoovele landen, besteedde Margaretha, trouwens onder voortdurende inwerking van den duitschen grootvader alweer, veel zorg. Zij geeft hem de beste leermeesters en prijst Louis Vacca, die hem in wetenschappen en goede zeden moet onderwijzen, waarin hij, voor zijn leeftijd, groote vorderingen maakte [1]). Maximiliaan laat hem brieven schrijven aan den Paus en zorgt er voor dat hij het Dietsch (en Duitsch) leert, eerder, het was immers ook moeilijker dan het Spaansch, evenals Anna van Beaumont het wilde, die zulk eene groote rol gespeeld heeft in de opvoeding van den prins en de prinsessen [2]).

Ook aan deze besteedde de zorgvuldige Tante, die zich steeds „Madame ma Tante et bonne Mère" hoorde betitelen, alle aandacht, De oudste harer, Éléonora, begint reeds eene aardige verschijning te worden; zij zou eene harer tante onwaardige nicht en pupil geweest zijn, indien zij niet weldra met talent luit of klavier had weten te bespelen, of haar partijtje te zingen met anderen, of

1) Le Glay Corresp. I 35; Henne II 72; vgl. ook G. H. Baumgarten Geschichte Karls V. S. 14 Flg. Zijne „maistres d'escole" waren: Jean de Anchiata; de Spanjaard Juan de Vera, bisschop van Leon, terzelfde tijd zijn kapelaan; dan Louis Vacca, van spaansche afkomst, doch in de Nederlanden geboren; Robert van Gent; Adriaan Weele; Adriaan van Utrecht, de beroemde theoloog, later Paus; in 1509 wordt hem Chièvres als gouverneur toegevoegd, hetgeen diens neef, de prins van Chinay, vroeger was. Voor afwisseling was dus wel gezorgd, tegen eenzijdigheid gewaakt. Zie: Ernest Gossart; Notes pour servir à l'histoire du règne de Charles V. (Mém. Cour. LV, 27—28).

2) Een bewijs hoe zij in aanzien was blijkt daaruit dat haar toegestaan wordt, dat een harer nichtjes opgevoed wordt met Maximiliaans kleinkinderen.

dansen, ja zelfs reeds pittige gesprekken te voeren [1]). Muziek, dans, dichtkunst, ze gingen aan dat hof te Mechelen en Brussel eene schitterende toekomst te gemoet.

Het bestek van dit werk vergunt ons geenszins een beeld te ontwerpen van het geestelijk en artistieke leven om en van de gouvernante, die er, ondanks hare zwaarmoedige, steeds drukkende herinneringen en pijnlijke ervaring, verstrooiing in zocht voor de zorgen der regeering; zij die van de hoven van Mechelen en Brussel mede de schitterendste van Europa wist te maken, waar dichters bloeiden, kunstenaars bescherming vonden, letteren en wetenschappen in eere waren.

Vergunnen we ons alleen te wijzen op namen als Erasmus, Jérôme van Busleyden, een Maecenas van kunstenaars en geletterden, van den grooten spaanschen humanist Vives, die zijne verhandeling „De institutione feminae christianae" nog schrijven moest. Wat hij voor de vrouw deed, had de eerstgenoemde, die reeds onder Philips den Schoone aan het hof verschenen was, om er den vorst bij den terugkeer van zijne eerste reis uit Spanje te verwelkomen, gedaan voor de vorsten, meer in het bijzonder ten behoeve van Karel, nl. door in zijne „Institutio principis christiani", als het ware een programma vast te stellen voor de opvoeding van den vorst [2]). Maar eerst zijne schitterende „Colloquia", en zijne Leuvensche stichting (1518), het „Collegium Trilingue", met hulp van Busleyden en Dorpius, Barlandus en Ceratinus tot stand gebracht, in het vervolg van zooveel belang voor de wetenschappelijke studie van Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch [3]), eerst deze zullen zijn naam alom beroemd, zijne aanwezigheid in vele landen zeer begeerd maken.

Sterk bevriend bleef de Rotterdamsche geleerde, de groote apostel van het Humanisme in het Noorden, met den toekomstigen Adriaan VI, hoewel dezen voor de betrekking van onderwijzer van Karel (V) de voorkeur gegeven was.

---

1) Moeller naar de getuigenis van den hofdienaar Vital (Éléonore d'Autriche p. 94).

2) Moeller o. c. p. 87. Erasmus voor Margaretha en Karel bij Felix Nève La Renaissance de Lettres et l'Essor de l'Érudition Ancienne en Belgique (Berlin—Paris, 1890) p. 21 s.

3) Blok Geschiedenis II, 544.

Boven [1]) vonden we reeds gelegenheid en aanleiding tevens, te doen uitkomen, hoezeer de landvoogdes niet alleen kunstenaars in bescherming nam, voor hunne kunst bijzondere belangstelling betoonde, maar ook zelve daaraan deelnam, vooral aan die van het dichten. Een onderzoek daarnaar zou op zijne plaats zijn aan het slot van eene beschrijving van Margaretha's leven, niet na afloop van de weinige jaren, die we hier slechts kunnen behandelen [2]).

Geen wonder dat eene dergelijke vrouw niet nagelaten heeft een diepen indruk te maken op al wat maar eenig talent had, op al de grootere en kleinere dichtgenieën, op al wat maar eenigszins deel had of nam in den machtig opbruisenden geestesstroom van het opwekkende en opgewekte leven van dat tijdperk van zoeken en herboren worden. Namen komen ons daarbij voor den geest van bouwmeesters als Van Bodeghem en Koenraad Meyt, die ons aan den machtigen bouw te Brou en b.v. aan het Broodhuis te Brussel herinneren, van tapijtbewerkers [3]) als Hoen, Van Oppenem, Van den Brugghe, Van der Tombe, als Pieter van Aalst vooral, kamerdienaar van Philips den Schoone en van Karel V, den beroemden schepper van de „Actes des Apôtres"; van goudsmeden en verluchters, dikwijls niet nader bekend, van drijf- en stempelsnijders, beeldhouwers

---

1) bl. 163.

2) Veel voortreffelijks trouwens is op dat gebied gedaan door Van Hasselt, de Reiffenberg, Münch, Le Glay, Henne, Juste, Altmeijer, Gachet, Stecher, Thibaut vooral in zijne mooie studie: Marguerite d'Autriche et Jehan Lemaire de Belges, die er den nadruk op legt, hoe moeilijk het overigens is nauwkeurig de stukken aan te wijzen, die werkelijk van de hand van Margaretha zijn, terwijl de door de Reiffenberg en door Gachet behandelde en uitgegeven handschriften, die ze ons hebben overgeleverd, ons op dat punt niet kunnen inlichten, daar er de producten van talrijke hovelingen-dichters als Hesdin, Picot, La Baulme, Boussin, Jean le Sauvage, Poupet, Liquerque, met de hare vermengd zijn; zie verder in het algemeen de reeds aangehaalde werken, waar bijna overal wordt gewezen op trekken in Margaretha's poëzie, vooral in de Complainte sur la mort de Maximilian (zoo die althans van haar is, hetgeen niet vaststaat), van droefgeestigheid, van een „désenchantement d'une âme meurtrie par la vie, incapable de retrouver la joie qu'elle a perdue" (Thibaut p. 57), soms tot diepe bitterheid overslaand, tot wanhoop maar anderzijds tot onderwerping aan Gods wil.

3) Thibaut heeft er meer dan 70 gevonden in het 4de deel v. d. „Archives de la Cour des Comptes de Lille".

en graveurs [1]) en, niet het minst van talrijke zangers en musici in een tijd, toen de nederlandsche school de fransche opvolgde [2]).

Voor alles wat schoon was, had Margaretha oog en oor. Als men de inventarissen doorloopt, zooals die, welke voor het jaar 1523 door Michelant is uitgegeven, blijkt dit duidelijk [3]).

Deze inventaris, op haren last opgemaakt door de heeren van Rosimboz, haar raadsman en eersten hofmeester, Philip van Sinastre, hofmeester, Jan van Marnix, haar algemeenen schatbewaarder en Karel Oursson, die het oppertoezicht had over de gewone uitgaven van haar hotel, geeft ons eene beschrijving van de schatten, waarover zij te beschikken had. Zoo wordt onze aandacht b.v. getrokken door dit artikel: „Un fainct livre contenant une petite boîte d'argent et cinq pinceaux garnis d'argent, le tout servant pour le passetemps de Madame à peindre". Dus ook schilderes! Terecht mocht Michelant (p. 7) uit het bezit van de portretten van alle verwante en verbonden vorsten afleiden, hoe levendig en sterk bij haar de gehechtheid tot, de banden aan hare familie waren; er op wijzen, hoe uit hare bibliotheek valt na te gaan, welk een verlichte en oordeelkundige geest de vorstin bezat [4]), er ons voorts

---

1) Mooie verzamelingen in het Amsterdamsch Museum, en voor wat later tijd, in het Leidsche Prentenkabinet.

2) Blok Eene Hollandsche Stad, bl. 299—301; Geschiedenis II, 534—535; Ambros Nederlandsche Toonkunstenaars der 15de en 16de eeuw bl. 16, Naumann Muziekgeschiedenis (Vertaling van Boers, Den Haag, 1887), Pirenne S. 393, en lang vóór hem reeds bij tijdgenooten als Guicciardini en den Venetiaan Cavallo, waar overal hulde gebracht wordt aan mannen als den Utrechtenaar Obrecht, Ockeghem, Orlandus Lassus, Agricola, die de liederen van Margaretha op muziek heeft gezet, en zoovele anderen ook uit Holland (Arkadelt, Sebastiaan van Dordrecht en Christiaan de Hollander). Vgl. boven bl. 84.

3) Michelant Inventaire des vaisselles, joyaux, tapisseries, peintures, manuscrits de Marguerite d'Autriche, régente et gouvernante des Pays-Bas. (Bulletin de la Comm. Roy. d'hist. 3me Serie XII, Bruxelles 1871).

4) Om een greep te doen uit hare rijke boekerij: men treft er den Roman van Judas Machabeus aan, naast Gezangboeken Geschiedenissen van het Begin van de Wereld, van Thebe over den twist van Eteocles en Polynickes, van Troje; Decretalen van Raoul le Fèvre en werken van Brunetto Latini, Leonard Aretino en vele anderen; kroniekschrijvers als Froissard; beroemde Middeleeuwsche romans als de geschiedenis van Lancelot du Lac en die van Merlijn, klassieken als Aristoteles (in fransche vertaling), Ovidius, Valerius Maximus en Caesar (in het

opmerkzaam op maken, hoe we er uit kunnen leeren wat er al zoo behoorde tot het onmisbaar meubilair van een vorstelijk huis, rijkelijk daarvan voorzien in een tijd, toen fraaie meubelen zeldzaam waren [1]).

Ten slotte, welk een zorg, welk een smaak vallen er te bewonderen, als men ziet hoe kleinoodiën, steenen, stukken goudsmidswerk, kostbare voorwerpen in het algemeen door de eigenares gewaardeerd zijn. De uitgever van dezen inventaris had recht om te spreken van een geest van orde en verstandig beheer, die bijna als model zou kunnen gelden en die ons te beter de edele vrouw doet kennen, die de bezitster van dit alles was. Haar prachtlievendheid werd door smaak getemperd; kortom zij was eene vrouw die gelijkelijk de kunsten en letteren beschermde en beoefende. Zij treedt hier op als eene der volmaakste en uitstekendste vrouwen van haar tijd, welke door belangstelling voor kunst en kunstnijverheid medewerkte, dat deze alom in hare landen bloeiden [2]) en hare producten van het paleis een waar

oorspronkelijke); Boccaccio (Decamerone), werken van tijdgenooten als Molinet en Lemaire de Belges; genealogieën; getij- en missaalboeken, met leeren banden of wel verguld, van groen of zwart fluweel of violet satijn; handschriften, prachtig verlucht, gelijk men er nog ziet in de Bourgondische Bibliotheek.

1) Wat dat van Marg. van Oostenrijk in het bijzonder betreft, te meer te waardeeren, waar haar „état journalier" ons maar zeer gebrekkig is bewaard gebleven, althans in de depôts te Rijssel, anders zoo rijk aan inventarissen en registers van financiën, de voornaamste bronnen van dergelijke zaken. De heer Bayot van de Kon. Bibl. te Brussel hield zich onlangs, ook in Frankrijk, bezig met het beschrijven van dergelijke inventarissen van de huizen Bourgondië—Oostenrijk.

2) En over deze vrouw kon Michelet, die in zijne Histoire de France toch ook een hoofdstuk aan de Renaissance gewijd heeft, zich zoo plat uitlaten als blijkt uit eene zinsnede als deze: „De bonne heure Marguerite jeta sa poésie et se fit Margot la Flamande, la simple et bonne femme". (Bovendien niet geheel juist: er was weinig specifiek Vlaamsch aan Margaretha te bespeuren!) Het is waar, Michelet had weinig oog voor de staatkundige zijde van haar wezen, maar stelt haar, tegenover Frankrijk en Italië, bijna als een geweldenaarster voor, eene wolvin in schapenvacht: „Elle avilit la France par les deux traités de Cambrai (1508, 1530) obtenant d'elle sa honte et sa ruine (!), l'Italie livrée par la France à l'Autriche. Tout cela bonnement, en devisant amicalement et comme entre parents. Le fil filé par elle fut à deux fois un lien pour les rois, un lacet pour les peuples, dont l'Italie fut étranglée" etc. Dan had lang vóór Michelet, Le Glay haar toch heel wat kalmer en billijker voorgesteld, die (in zijne Notice p. 465) erkende, dat niets in haar gedrag, noch in hare woorden een systematischen wrok tegen Frankrijk vertoonde: „Marguerite ne fait alors — zegt Le Glay — que remplir les devoirs de sa position. La corres-

14

museum maakten van stukken prachtig barnsteen, spiegels van zilver, portretten in vergulde lijsten, bewerkte tafels, kistjes van koraal, bewerkt ivoor, uurwerken, kistjes met reukwerken, waaiers, robijnen, topazen, saffieren, paarlen, smaragden, kerksieraden, thans verspreid in kerken en paleizen vooral in België [1]).

Het kon niet uitblijven, dat eene Vrouwe, die zulk een hoog standpunt innam, het voorwerp werd van aller hulde. Plaat- en muntsnijders sneden haar beeltenis op platen [2]). Schilders in

---

pondance prouve, au contraire, que c'est presque toujours sur ces instances et par ses soins que des accommodements se négocient entre la France et Maximilien ou Charles d'Autriche. Si en effet cette femme eût conservé les amers ressentiments qu'on lui reproche, elle les aurait laissé percevoir, soit dans ses relations diplomatiques avec le cardinal d'Amboise et Louise de Savoie, soit dans ses lettres à Louis XII, Anne de Bretagne etc.; loin de là, ses rapports ont toujours été pleins d'aménité et de bon vouloir." En dan herinnert Le Glay ten overvloede aan hare medewerking aan de bevrijding van Frans I uit zijne gevangenschap; ten slotte aan den brief, dien zij den avond vóór haar dood schreef, waarin zij haar neef, den Keizer, aanbeval steeds met Frankrijk in vrede te blijven.

Herinneren we er billijkheidshalve ook aan, dat dezelfde Michelet Margaretha ook beschouwd heeft als de „vrai grand homme de la famille" als de stichtster van het huis Oostenrijk, een lof, dien hij weer verkleint door er aan toe te voegen; „la racine et l'exemple de cette médiocreté forte, rusée, patiente, qui a caracterisé cette maison avec un équilibre de qualités extraordinaires, qui l'a rendu si propre à réussir à concilier l'inconciliable, à exploiter surtout l'entre-acte du XVI° siècle à la Révolution française."

En verder — want die uitingen van een man als Michelet zijn te eigenaardig om ze niet aan te halen: „elle fut dès ce jour (den dood v. Philibert) un homme et telle elle est restée. Avare pour son église (die van Brou), joujou prodigieux de sculpture, où travaillèrent de longues années les grands sculpteurs de l'Europe. Sauf cette part faite au roman du coeur et cette avarice pour l'art qui lui fit faire en Flandre d'étonnantes collections, elle fut toute aux affaires de famille, au ménage, faisant à la fois des confitures pour son père et la ligue de Cambrai (!). Cette bonne femme a tramé trois choses qui restent attachées à son nom: Elle berça, endormit, énerva le lion belge entre l'époque des guerres, des communes et des guerres religieuses".

En ten slotte, om de lange aanhaling te besluiten, over hare verdienste jegens Karel, dien zij opvoedt „sous sa jupe" te Brussel, en die door haar geworden is: „l'homme complet, équilibré de toute instruction et de toute langue, de flegme et d'ardeur, de dévotion politique, qui devait exploiter la vieille religion contre la Renaissance." (o. c. p. 249—250).

1) Thibaut o. c. p. 97—98. Vgl. ook nog den rijken en ouderen inventaris, door Le Glay opgenomen aan het slot van zijne uitgave der Correspondance achter zijne Notice sur Marguerite d'Autriche (Notes Additionnelles) II 467—489.

2) Naar Fondini's schilderij is dit gedaan door Passini. Volgens Münchs mededeeling bevindt zich het oorspronkelijke te Weenen. Vgl. het door dezen schrijver

menigte, zoowel als etsers hebben aan de Gouvernante in verschillende tijdperken van haar leven, hun penseel en naald gewijd. Een paar hunner noemden we reeds, maar we mogen het portret van Jan Gossart van Maubeuge niet vergeten, dat ons Margaretha's buste vertoont, naar rechts gewend; zij draagt daarop een weduwkap, eene hoofdbedekking van wit linnen en een keelband; de linkerhand steekt ietwat uit boven de lijst [1]).

Het geheel is met groote kunstvaardigheid uitgevoerd.

Schrijvers en dichters van alle natiën hebben Margaretha van Oostenrijk gevierd, de een in huldeopdrachten, anderen door lofdichten, anderen door de bede aan haar, zijn werk in bescherming te nemen; allen droegen bij tot vermeerdering van haar roem. Velen hunner noemden we reeds; hun namen zullen we niet allen herhalen, noch zullen we opnieuw herinneren aan het latijnsche levensbericht van Cornelius Grapheus, behalve door Münch, uitgegeven door den baron de Reiffenberg, eerst in zijne „Archives philologiques" [2]), dan in zijne „Notices et extraits des manuscrits de Bourgogne" [3]), beide schrijvers van groote verdiensten voor de geschiedenis van Margaretha van Oostenrijk [4]).

---

aangehaalde werk van Mieris en Köhler over de gedenkmunten en afbeeldingen van Margaretha, waarmee zich ook onze Van Wijn heeft beziggehouden in zijne Bijv. en Aanm. op Wagenaar: Münch S. 107.

1) Het werd op de in 1902 te Brugge gehouden tentoonstelling van vlaamsche primitieven en oude kunst aangekocht door den heer Kleinberger, te Parijs. Zoo althans wordt opgegeven in den catalogus van die tentoonstelling. (Première Section, Tableaux, Catalogue p. 91). Het portret, dat genoemde heer mij aldaar (Rue de l'Échelle, achter de Avenue de l'Opéra) met groote welwillendheid liet zien en dat geheel beantwoordde aan de hier in den tekst gegeven beschrijving, staat evenwel thans op naam van Van Orley, en behoort tot de verzameling Carvallo. Dáár, noch in een museum elders in Noord-Frankrijk of in België, trof ik verder een portret aan van onze Landvoogdes, wel in een kunsthandel te Parijs.

2) I, 201, 219.

3) p. 164.

4) De eerste heeft den tweede zijne Margaretha von Oesterreich opgedragen, uit erkentelijkheid voor diens verdiensten. We brengen nogmaals in herinnering, dat baron de Reiffenberg in de Notices er eene heeft opgenomen over een handschrift balladen, dat aan Margaretha heeft toebehoord. Ten bewijze beroept de uitgever zich bovendien op verzen boven het eerste deel van de Chroniques Margaritiques, opgedragen aan Margaretha, door Julien Fossetier (p. 17). Hoe de Bourg. Bibl. rijk is aan herinneringen aan Margaretha, was trouwens ook reeds gebleken door de reeds aangehaalde Mémoire historique sur la bibliotheque de Bourgogne van Laserna Santander.

Hoe velen in hun tijd en na hen, volgden niet hun voorbeeld!

Van hen, die haar op het veld der literatuur den tol van den eerbied hebben betaald, hadden we den abt Massieu nog mogen noemen, die dit gedaan heeft in zijn „Histoire de la poésie française".

De schoonste hulde is Margaretha van Oostenrijk gebracht den 2den Juli 1849, toen te Mechelen op de Groote Markt het standbeeld der Gouvernante werd onthuld, aan den voet van hetwelk de heer De Pauw, burgemeester van die stad, de feestrede hield en daarin hare levensgeschiedenis en treurige ervaringen in herinnering bracht [1]). Mechelen, dat zooveel aan haar te danken had gehad, vierde bij die gelegenheid prachtige feesten. Meer dan alle andere steden van Noord- en Zuid-Nederland had het aanleiding, de herinnering aan Margaretha in eere te houden, als van de vrouw, wier staatkunde althans veel nationaals had, om haar aandeel in alles wat land en stad tot eer strekte, om hare talenten en administratieve bekwaamheid, om haar streven het conglomeraat van staatjes meer tot eene dichte eenheid te maken; voor hetgeen zij gedaan heeft ter bezwering van de inwendige woelingen, om den machtigen stoot dien zij gaf aan handel en nijverheid, aan letteren, kunsten en wetenschappen, die in de Nederlanden nog niet zulk een hoogen trap bereikt hadden [2]); omdat zij het welzijn van

---

Over Fossetier geboren te Ath in 1454, en zijne in 1508 begonnen „Chroniques Margaritiques" of „Athensienses" ook door Laserna genoemd, zie het afbrekend oordeel van Baron de Reiffenberg (Nouv. Arch. historiques des Pays-Bas T. 6. p. 15 (Brussel 1832). Daar ook vermeld het bewuste (ook van Paquot reeds bekende) „rondelet" op Margaretha's devies boven de opdracht, waarop een proloog en dat voorafgegaan wordt door een citaat uit Seneca en waarin Fossetier zijne bronnen opgeeft, en verder over allerlei wijsgeerige onderwerpen als: de meening der Ouden over den oorsprong der Goden, over de materie, waaruit de Aarde gemaakt is, enz. Over Fossetier vgl. verder: Thibaut p. 110—111, waar eveneens gesproken wordt van Rémi du Puys, den laatsten historiograaf van die periode, die bijna heel zijn leven heeft doorgebracht aan het hof van Margaretha, en den schrijver van de Triomphante et solennelle entree faicte sur le nouvel et joyeux advenement de tres hault, tres puissant en tres excellent prince Monsieur Charles prince des Espagnes en sa ville de Bruges (1515).

1) Inhuldigingsfeest van het standbeeld van Margaretha van Oostenrijk.

2) Daarvan, op het punt van wetenschappen, kan o. a. de Universiteit van Dôle in Bourgondië meespreken, welke zij niet geringere belangstelling betoonde dan haar broeder gedaan had. Brieven zijn bewaard van Margaretha, echter ietwat vallend buiten

het land bevorderde en zijn waardigheid naar buiten hoog hield; om hare weldadigheid en beminnelijke eigenschappen, waarmede zij alle harten wist te veroveren [1]).

Reeds meermalen vonden we gelegenheid na te gaan wat Margaretha was voor kunstlievende tijdgenooten, en hoe deze haar dan ook op alle mogelijke wijzen bedachten. We zullen dan nu ook niet uitvoeriger spreken van Grapheus, den schrijver van het „Kort Begryp", Agrippa, Erasmus, Noviomagus, Fossetier, Claude Bouton, hofmeester van Margaretha, die haar de „Miroir des dames" opdroeg, waarvan het handschrift in de Bourg. Bibl. bewaard wordt, Nicaise Ladam van Bethune „le Songeur" (Rêveur) [2]) en, om den Luikenaar Remacle de Florennes niet te vergeten, van den secretaris van haar Geheimen Raad, even hartstochtelijk beminnaar van Homerus, Virgilius en Ovidius als vereerder van de landvoogdes, die hij gevierd heeft in een dichtwerk, waar Jezus Christus en Jupiter, de Maagd en de godinnen, de Pythonische en de Heilige Geest naast elkaar optreden [3]), en verder van zoovele anderen, die we haar zagen loven of onder hare vleugelen bescherming zoeken; we zullen alleen nog eenige oogenblikken stilstaan bij twee hunner, die

---

onze periode (1517), waarin zij wees op het verval dier Universiteit en oorzaken en middelen ter verbetering daarvan aangaf. Zie: Les Universités de Franche-Comté, Graye, Dôle, Besançon par H. Beaune et J. d'Arbaumont p. 38 s. (Pièces justificatives).

1) Men behoeft het leven van Margaretha van Oostenrijk volstrekt niet tot het einde doorloopen te hebben, om toch volkomen te kunnen instemmen met deze hulde van d'Avoine in zijne reeds eenmaal genoemde Essai (p. 91).

2) Geboren in 1465, gestorven in 1547 te Atrecht. Hij was vroeg in dienst van Karel V, bij wien hij de functie bekleedde van wapenkoning, met den bijnaam „Grenade". Op het laatst van zijn leven trok hij zich terug in Atrecht. Van hem bestaat eene kroniek in verzen in proza, over de zaken van zijn tijd en vooral onder Karel V, loopende van 1488—1543. Zie over hem, die deze geschiedenis beschreef en berijmde op het voorstel van Chastelain en Molinet, het artikel van Weiss in de „Biographie Universelle". Ook Sanderus, de man wien ook het vroeger gemelde, in de Danse aux Aveugles afgedrukte vers Le malheur de France bekend was, maakt er (evenals Foppens in de Bibl. Belg. 560) melding van (Bibl. des manuscrits de la Belgique I 290) Andere handschriften van Nicaise Adam berusten in de Bibl. te Rijssel, rijk aan handschriften. Baron de Reiffenberg, de onvermoeide navorscher, noemt van hem een aantal geschriften in zijne talrijke bijdragen over Ladam.

3) Thibaut, p. 124.

wij in dat verband ook reeds meermalen noemden en wier werken ten deele vallen in het door ons behandelde tijdvak.

Ik bedoel Jean Molinet en Jehan Lemaire de Belges.

De bekende kroniek van Jean Molinet, die ook herhaaldelijk van dit werk een bron is geweest, eindigt met den „lamentable trespass" van koning Philips, waarover de troostbrief van Hendrik VII aan Chièvres het laatste erin opgenomen stuk is (18 Oct. 1506). Den 1sten September 1507 schrijft Jean de la Croix, algemeen ontvanger van Henegouwen, aan de aartshertogin Margaretha, dat hij haar de kronieken der huizen van Oostenrijk en Bourgondië zendt, die Molinet had achtergelaten onder de hoede van het kapittel van Valenciennes [1]). In dien tusschentijd moet hij dus gestorven zijn en werkelijk wordt 1507 als het jaar van zijn dood opgegeven.

Zijne geschiedenis — hij is geboren omstreeks 1430, werd leerling van George Chastelain, dien hij als „indiciarius" te Mechelen opvolgde, evenals hij op zijn beurt den titel van bibliothecaris aan Lemaire de Belges vermaakte — zijne geschiedenis en beteekenis liggen grootendeels opgesloten in het volgende grafschrift:

„Me Molinet peperit Divernia Boloniensis,
Parisiis docuit quoque vallis amorum
Et, quamvis magna fuerit mea fama per Orbem,
Haec mihi pro cunctis fructibus aula fuit",

hetwelk toegeschreven wordt aan Margaretha van Oostenrijk, die dit van Virgilius geparaphraseerd zou hebben [2]).

Valenciennes is dus niet, wel Desvres in het Boulogneesche, de geboorteplaats van Molinet, al heeft hij zich ongetwijfeld vroeg in de eerstgenoemde stad gevestigd [3]). Daar is hij, nadat hij

1) Bull. de la Comm. Roy. de l'hist. Série I T. IV. 109.

2) Dat van den dichter van de Aeneis, luidt aldus: Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc Parthenope; cecini pascua, rura, duces.

3) Lancelot (Mém. de l'Acad. des Inscriptions. Vie et commune origine de Jehan Molinet le Bolognois et de Jehan le Maire le Belgois). Alph. Lefebre, Poètes et chroniqueurs du XVe et XVIe siècle. (Publ. par la Soc. Acad. de Boulogne 1901. Boulogne-sur-Mer).

zijne vrouw door den dood verloren had, in den kerkelijken staat overgegaan, werd kanunnik en was als „maitre ès arts de rhétorique" gezien bij stad- en tijdgenoot. Zijn naam is meer door zijne kroniek dan door zijne gedichten blijven leven, waarbij men evenwel moet bedenken, dat wat ons nu als gezwollen en declamatorisch voorkomt, toen dikwijls juist voor verheven, bloemrijke kunst gold [1]).

Het strekt Molinet tot geene geringe verdienste, dat hij zijn neef Jean of Jehan Le Maire de Belges, geboortig uit Bavay (1473), het tegenwoordig fransche deel van het oude Henegouwen, de „principes de rhétorique" heeft ingeprent [2]).

Nadat deze zijne studiën aan de Universiteit van Parijs had volbracht, bezorgde zijn peetoom Molinet hem te Villefranche eene plaats als klerk bij de financiën, in dienst van koning Karel VIII en van hertog Pierre van Bourbon, De aanraking met Crétin aldaar bracht hem tot diepere literaire studiën, waarvan de „Temple d'honneur et de vertu" de eerste vrucht is, eene mengeling van proza en verzen, waarin, evenals we reeds in de „Couronne Margaritique" zagen, allerlei allegorische personnages optreden, hier om den dood van den hertog van Bourbon te betreuren. Toen hertog Lodewijk van Luxemburg gestorven was,

1) Molinet heeft verschillende godsdienstige stukken geschreven, als: l'Advocat des âmes du Purgatoire, en le Chapelet des Dames, verder officieele Eloges en Complaintes ter eere van het huis van Bourgondië, dan: Fantaisies, Amphigouris, het Débat de la Chair et du Poisson en de Dialogue du gendarme, alles vrij vervelende kost, bijeengebracht in de Les faictz et dictz (Parijs 1536). Verder is nog van hem bekend een Petit traictee compille à l'instruction de ceulx qui veulent apprendre l'art de rhétorique; een fransche Casteleijn dus. Hoe hij Margaretha eerde, blijkt uit eene passage (Chronique Annale IV 484), waar hij haar vergelijkt „à la belle aube du jour quand elle ranima les splendides rayons du soleil après la nuyt froide et ombreuse".

2) Vgl. eene plaats uit La Plainte du Desiré, waar tevens Chastelain herdacht wordt, en deze verzen voorkomen van Guillaume Crétin aan Lemaire:

> Dont Molinet qui t'avoue à parent,
> Acquiert honneur, bruit et los apparent,
> Veu que soubz luy tu as si bien appris
> Que ton labour vault être mis à pris.

van Van Hasselt overgenomen door Fétis in zijne Mémoire sur Jean Lemaire (de Belges) (Mémoires Couronnés T. XXI p. 3).

begaf Lemaire zich naar het hof van Margaretha van Oostenrijk, hertogin van Savoye. Hoe zijne betrekking met deze tot stand gekomen is, is niet nauwkeurig bekend, maar het is zeker, dat hij van 1503 af van haar „faveur et entretenance" ontving [1]). Van Januari 1503 tot September 1504 verbleef hij in Piemont, waarheen hij zijne beschermvrouw op een reis vergezeld had [2]). Ter eere van haar en haar echtgenoot vervaardigde hij na diens dood de „Couronne Margaritique" [3]).

Is dit het eerste werk, waarin Margaretha door Lemaire gevleid wordt, hij doet dit dan ook terstond op zeer krasse wijze, ongetwijfeld meer dan haar lief kon zijn. Hij kent haar de tien grootste deugden toe in de schoonheid der tien fraaiste, kostbare gesteenten, in verband met den naam „Marguerite" die tien letters bevat, en zoodanig, dat telkens de naam van zoo'n vrouw, zoo'n gesteente en zoo'n deugd achtereenvolgens begint met elke dier tien letters.

Er is werkelijk alle aanleiding voor de vraag, (die dan ook gedaan is) [4]), welke wel de inspiratie zijn kon van den dichter in zoodanige omstandigheden. In zijne vleierij schiet Lemaire zijn

1) Mémoires Couronnés XXI p. 11. Zie eene plaats uit de Illustrations de Gaule. Aan de nagedachtenis van den hertog van Bourbon is de Plainte du Desiré gewijd, d. i. de Déploration du trespas de feu monseigneur Loys de Luxembourg, ontstaan kort na de „Temple d'honneur".

2) Thibaut, p. 139, waar, ten bewijze, eene rekening uit Turijn van 12 Juni 1504, wordt aangehaald van Loys Vionnet, trésorier van Margaretha.

3) Bij het bewijs van deze tijdsbepaling, gegrond in de bij Fétis aangehaalde passage, waarin sprake is van den leeftijd van Margaretha, voeg ik nog dit, dat Lemaire spreekt van Philibert als van een „feu Prince tant lamenté" en daarentegen nog van aartshertog Philips van Oostenrijk, prins van Castilië, als van een vorst, „très puissant en mer et en terre". Diens echtgenoote is eene tweede Juno en zij worden gevleid in hunne kinderen Karel en Ferdinand, Eleonora en Ysabeau (Maria is dus blijkbaar nog niet geboren). De „Couronne Margaritique" is uitgegeven, behalve in de uitgave van Lemaire's werken door J. Stecher (Leuven 1885), reeds veel vroeger door Münch in zijne Margaretha von Oesterreich. Eerst in 1549 werd dit werk van den dichter gedrukt.

4) Alweer door Fétis, die herinnert, hoe Lemaire aan het slot alle dichters, goudsmeden en graveurs van het tijdperk opsomt en opmerkt, dat hij daardoor wel de bouwstoffen voorbereidt, nuttig voor de toekomstige biographen, maar ten koste van de waarachtige poëzie (p. 14). Behalve Thibaut, vgl. over dit werk ook nog Stecher in zijn Notice sur la Vie et les Oeuvres de Jean Lemaire de Belges (1891) VIII.

doel voorbij; hij meent Margaretha te behagen door Anna van Bretagne te kwetsen, dezelfde Anna, wie hij, in haren dienst getreden, zijne loftuigingen evenmin onthoudt. Zoover was het nog niet. Integendeel, inniger nog verknocht hij zich aan Margaretha, toen zij, zooals we reeds vermeldden, hem de plaats deed innemen van den overleden Molinet (1507).

Tevoren, na een verbijf in Rome, waarheen ook hij zijne „Renaissance" reis maakte, gelijk zoo vele anderen toenmaals, evenals ongeveer ter zelfder tijd Erasmus ter begeleiding van de jonge dochters van den lijfarts van Hendrik VIII [1]), tevoren had hij zijn „Epistres de l'Amant verd" geschreven, toen Margaretha in 1506 ongeveer naar Duitschland en Vlaanderen reisde, om de zaak van haar weduwgoed sneller geregeld te krijgen en tevens de oplossing van de financieele moeilijkheden, die de uitvoering van den bouw der kerk in Brou vertraagden.

Deze „Amant verd" heeft het nageslacht nog lang veel vermaak verschaft, ongetwijfeld buiten eigen weten. Immers langen tijd heeft de geleerde wereld er over gediscussieerd, wie wel die „Amant verd" van Margaretha kon zijn en hadden zich reeds vele stemmen op den dichter Lemaire zelf vereenigd, die inderdaad verliefd was, doch op eene Lyonsche dame, welke hij zelfs door zijne roerende verzen [2]) niet heeft kunnen verteederen, totdat men ten slotte op den eenvoudigen inval gekomen is, dat die zoo groote beroering wekkende „Amant verd" geen andere was en kon zijn dan een van Margaretha's lievelingsdieren, een papegaai. Deze was een geschenk van Maximiliaan aan hare moeder Maria, hetwelk zij behouden had, doch die zoo groote toewijding niet lang overleefd heeft, maar gestorven is vóór Margaretha's terugkomst, of eigenlijk deze niet afgewacht heeft, daar haar dienaar, de „Amant verd", reeds was „jadis de mort couvert et maintenant immortel", toen zijn lijk- en grafdichter naar de pen greep.

De „Chansons Namurroys" bezingen eene voor Margaretha vrij wat aangenamer gebeurtenis, nl. eene overwinning van de Namureezen op eene fransche afdeeling bij St. Hubert, waarover

---

1) Erasmus schijnt er echter eerst in 1508 geweest te zijn en er Lemaire ontmoet te hebben, toen die zijn tweede reis er heen maakte.

2) Deze verzen deelt Thibaut mede uit de Concorde des deux langages (Thibaut, p. 141—142).

beneden meer. Ook haar vader deelde in haar genoegen en was zoozeer ingenomen met deze pennevrucht van Lemaire, dat hij onmiddellijk de overzetting in het Latijn beval [1]). Het was terzelfder tijd dat hij Margaretha's bibliothecaris werd. Dan volgt zijne tweede Italiaansche reis, waarop hij zich druk bezighield met zijn „Illustrations de Gaule et Singularités de Troie", die hij na zijne terugkomst ging bewerken.

Hij koesterde toen den wensch zich te Dôle te vestigen, om voeling te houden met de Universiteit daar ter stede [2]). Maar Margaretha benoemde hem tot „solliciteur" van hare gebouwen en wees hem tot woonplaats Bourg-en-Bresse aan, van waar hij het eerste deel zijner „Illustrations" naar Lyon ter drukpers opzond. In 1510 was hij nog in Brou en een jaar te voren had hij nog ter eere van de Ligue van Kamerijk de „Légende des Vénitiens", een gelegenheidsgeschrift opgesteld, waarin reeds toenadering blijkt tot de staatkunde van Lodewijk XII. Wanneer hij in diens dienst en in dien van de koningin getreden is, kan moeilijk worden opgegeven, maar weldra begint Lodewijk van zijne bekwaamheid als pamflettist gebruik te maken, om paus Julius II ook met de pen te bestrijden, hetgeen geschiedt in verschillende werkjes, getiteld: „De la différence des schismes et des conciles de l'Eglise", „l'Histoire moderne du prince Syack Ismael, dit Sophy Arduelin, a sauf conduit donne de plein vouloir par le Souldan aux subjects du Roy très chrestien".

Ook de „Epistre à Hector" en de „Concorde des deux langages, français et italien", zijn gelegenheidsgeschriften, dienende ter ondersteuning van Lodewijks staatkunde.

In 1511, toen Jan Perréal hem verving als „contrerolleur" van het gebouw te Brou, begaf hij zich naar Blois aan het fransche hof en had zich weldra te verdedigen tegen beschuldigingen van laster betreffende Margaretha, zijne vroegere weldoenster, met wie hij de betrekkingen evenwel niet afbrak. Ten bewijze daarvan strekken brieven in de reeds aangehaalde „Analectes historiques" van Le Glay [3]), ja, het was op aanbeveling van zijne

1) Mercurino Gattinara aan Margaretha (Augsburg 18 Nov. 1507) (Arch. dép. du Nord, Ch. du Comptes Lettres missives T. VII).

2) Zijn (Lemaires) brief aan Margaretha hierover bij Thibaut p. 149).

3) Vgl. verder de bij Thibaut genoemde werken over Jehan Perréal;

eerste meesteres zelve, dat hij zich in dienst begaf van zijne tweede, Anna van Bretagne, aan wie hij was voorgesteld door Perréal, die zijn talent van beschrijven roemde [1]). Toen de koningin van Frankrijk in dien tijd van eene zware ziekte was hersteld, vierde hij dit in de „XXIIII Couplets de la valitude et convalescence de la Royne" en werd vervolgens haar historiograaf, al trachtte hij, hoewel te vergeefs, tevens in dienst van Margaretha te blijven in de voordeelige betrekking van „solliciteur" van hare gebouwen.

Als dan in 1512 het tweede boek van de „Illustrations de Gaule" verschijnt, opgedragen aan Anna's dochter Claude en in 1513 het derde, onder bescherming van de koningin zelve, is de vruchtbaarheid van Lemaires pen bijna geheel uitgeput [2]). We kennen, afgezien van een aantal grafschriften, van hem nog slechts een zeer middelmatig werk, eveneens aan Claude opgedragen: „Des Pompes funèbres anticques et modernes" en, afgezien van eenige kleinere staaltjes, wordt zijne stem voor het laatst gehoord in een werk, dat genaamd is de „Contes de Cupido et d'Atropos" (1520). Dan gaat het licht als een nachtkaars uit; zelfs weet men niet juist wanneer hij gestorven is, al wordt vrij algemeen daarvoor het jaar 1548 aangenomen.

Al overtrof Lemaire de Belges in menig opzicht de laatste van zijne voorgangers en de meesten zijner tijdgenooten, de gezochtheid, welke in onze oogen dikwijls haast het karakter aanneemt van acrobatische behendigheid met de taal (die hij anders al zuiverder begint te hanteeren), het overmatig gebruik van de zoo geliefde allegorieën, in het algemeen meer uit historisch dan uit literair oogpunt belangwekkend om den geest van den tijd, maken dat, afgezien van enkele schoone plaatsen in sommige zijner nu nauwelijks meer genietbare geschriften, de grootste waarde van Lemaire de Belges voor ons misschien gelegen is in de omstandigheid, dat hij op de vorming van Marot grooten invloed gehad heeft.

Bancel, Jehan Perréal (Parijs 1885); Renauvier, Jehan de Paris (u. Perréal) 1891; Daufay, Jehan Perréal (Henry en Bresse 1853).

1) Le Roux de Lincy, Vie de la Reine Anne de Bretagne II. p. 21,

2) Thibaut heeft een geheel hoofdstuk (VI) aan dit werk besteed. „De peu assez" was Lemaires devies.

— Jean Lemaire Belgeois,
Qui eut l'esprit d'Homère le Gregeois,

aldus huldigde hem Clement [1]).

Nog had wel mogen vermeld worden een nieuw lied betreffende het verbond met Engeland [2]): „L'épitaphe de feu Messire George Chastellain et de maistre Jehan Molinet, jadi Indiciaire et Historiographe de la tres illustre maison de Bourgogne".

Wij verlieten de vorstin, te Brussel bezig met het organiseeren van haren Raad, die alvast de zaken had waar te nemen tijdens de reis, dien zij, ter huldiging door de gewesten ging maken. Uit de rekeningen van die weken en uit enkele brieven van haar kunnen wij haar vrij gemakkelijk van stad tot stad, van gewest tot gewest volgen. Zoo bezocht zij achtereenvolgens Henegouwen, Artois, Rijssel, Vlaanderen, Holland en Zeeland, om er ontvangen en gehuldigd te worden en den eed af te leggen in naam van den Roomsch-Koning als mambour.

Voor Holland had de inhuldiging plaats te Dordrecht op 17 Juni. Tot haar, evenals vroeger tot haar broeder, werd het verzoek gericht toe te laten, dat de steden hare vroedschappen mochten hebben, om tot der steden best te helpen raden en een dubbel getal, tot de verkiezing van het jaarlijksche wethouderschap, te benoemen. De Landvoogdes antwoordde dat zij geene macht had om daarin verandering te brengen. Verder verlangden de Staten van dat gewest, dat de ambten alleen aan inboorlingen zouden worden gegeven, dat de ambten van rechter en griffier van Holland niet mochten worden verpacht en niemand twee ambten tegelijk kon bekleeden [3]). Doch ook hierop ging Vrouwe Margaretha niet in; zij wilde alles laten blijven, zooals het onder Philips geweest was. Voorts verlangde men dat Stadhouder en Raden geen beroep mochten aannemen, noch de uitvoering belet-

1) Stecher, LXXVII.

2) „La pompe funeralle des obseques du feu Roy don Philipes filz unicque de l'empereur Maximilien Cesar auguste". Gedrukt hij Enschede te Haarlem in 1868. (Bulletin de l'Acad. de Belg. 1884, p. 447).

3) Zoo wezen de Staten haar al dadelijk op drie Rekwestmeesters en een deurwaarder der Rekenkamer van Holland, die geene Hollanders of Zeeuwen waren, hetgeen streed met 's lands voorrechten. De Landvoogdes zeide een onderzoek in dezen toe, maar wilde intusschen geen ambtenaar afzetten, dien zij niet zelve had aangesteld.

ten van vonnissen der lage Rechtbanken tot honderd kronen of daar beneden; Margaretha wilde hierop letten.

De Staten deden nog eenige verzoeken, waarvan we alleen nog dit vermelden, dat de leenmannen niet verplicht mochten worden te dienen dan tot op de grenzen des lands. Doch de Landvoogdes antwoordde hierop slechts, dat men zich hierin aan de oude gewoonte houden zou. De Staten hadden toegestaan, dat de beden, die sedert eenige jaren waren opgebracht, voortaan jaarlijks zouden betaald worden, om haar te bewegen tot het verleenen van eenige voorrechten. Zij zagen wel in, dat er niet veel van de Landvoogdes te verwachten was. Ook de keizerlijke afgevaardigden hadden geen andere voorrechten te schenken dan die door Philips of zijne voorgangers gegeven waren [1]).

Toen Margaretha uit dit gewest vertrok, moest zij van den toestand, die er heerschte, wel gunstige indrukken ontvangen hebben. Welk een verschil reeds met de jaren van het eerste Regentschap, toen woelingen ook deze provinciën verscheurden! Handel en nijverheid zochten nieuwe banen en hoe de algemeene welvaart er op vooruitgegaan was, zou niets beter kunnen leeren dan eene vergelijking van de opbrengst der beide verpondingen, waarvan de „Enquêtes" door Fruin zijn uitgegeven.

Voor Holland was het belangrijkste de handel met de Hanze, waarvan Amsterdam het middelpunt was. In die dagen vingen de Hollanders en Zeeuwen hunne eerste vaarten aan op Riga en Reval in Lijfland, doch op hunne tochten naar het „Oostland" hadden zij geduchte concurrenten in de nederlandsche Hanzesteden Zwolle, Kampen en Deventer [2]).

Ook in dat opzicht is dus de tijd van Margaretha's regentschap merkwaardig. Wel dient opgemerkt, dat van den beginne af onze koene zeevaarders met allerlei moeilijkheden te kampen hadden, o. a. met zeeschuimers. We vernemen van den beruchten franschen kaper Chaperon en anderen, in dienst van Frankrijk

1) Wagenaar (Vaderl. Gesch. IV, 349—351) merkt op, dat men toen wel duidelijk inzag, dat men „van 's graven zijde", zich niet dacht te zullen houden aan het Groot-Privilege van Maria. Ook de andere gewesten zullen wel getracht hebben soortgelijke voorrechten te bedingen, doch nergens blijkt dit zoo duidelijk als bij Holland.

2) Chronycke van Zeelandt (uitgave 1551). Zie op het jaar 1506.

of door dat land oogluikend toegelaten; ook van den onvermoeiden Karel van Gelre, die het den nederlandschen handelsschepen lastig genoeg maakten, doch de zee ruimden, als de admiraal Philips van Bourgondië met enkele ten krijg toegerustte vaartuigen uit de zeeuwsche havens tegen hen uitvoer, ook om de visscherij te beschermen [1]). Nog enkele jaren en ze zouden het te kwaad krijgen met de Lubeckers, die, eveneens tot krachtige ontwikkeling gekomen, hun reeds geduchte concurrentie in het Noorden en op de Oostzee aandeden. Vele van de hollandsche schepen hadden hunne reeders te Dordrecht.

De Hanze echter ging snel achteruit en Brugge verminderde in beteekenis. Wat van Gent en Yperen gezegd kon worden, gold nog meer van Brugge. Tal van nijvere vlaamsche wevers waren uitgeweken, zich in hun bestaan en veiligheid bedreigd gevoelend in het langdurige tijdperk der woelingen. Bovendien werd de concurrentie der Engelschen te zwaar, die hun stapel te Calais hadden; maar vooral, de haven van Brugge werd hoe langer hoe moeilijker voor grootere schepen toegankelijk door de toenemende verzanding van het Zwin. Daarbij kwam nog herhaald getwist met Sluis over den stapel en over zekere rechten geheven op koopwaren, o. a. op gekaakte haring [2]), verder met burgemeesters en schepenen van het omliggende „Vrye" over een taxe (in ghelde), die de kooplieden bij de poorten der stad te betalen hadden, maar waarvan zij, bij uitspraak van den Raad van Vlaanderen (14 Aug. 1508) werden vrijgesteld, behalve van een zeker „cauchieghelt"; de agenten op de rechten der stad hadden met het een en ander niet voldoende rekening gehouden, ten slotte was er nog getwist met Gent over het kanaal, dat Brugge met de zee verbinden moest. Men kon de Regeering evenwel

1) Register van Acten en Mandementen (Staats Papieren en Papieren van de Audience No. 813). Het bevel tot uitzending van den admiraal, als gewoonlijk, op naam van Maximiliaan en Karel, is van 8 Aug. 1507 en ook opgenomen door Goovaerts in een werk over den oorsprong onzer zeemacht, dat echter noch voltooid, noch verschenen is.

2) In het Staatsarchief te Brugge bevinden zich dienaangaande uitspraken van den Hoogen Raad te Mechelen. In 1509 werd het recht de haring te pakken (pacquer et tonner) aan Sluis toegekend. Zie ook: Cartulaire de l'ancienne estaple de Bruges door L. Gilliodts van Severen, afgedrukt in de Inventaire des chartes 2me Serie 382—386.

geen gebrek aan belangstelling ten laste leggen. We kunnen hier nog even herinneren aan een octrooi harerzijds, dat de uitvoering toestond van de waterwerken, d. w. z. het kanaal te graven van het Passegueule tot aan Coxede; reeds hadden de werken 82000 kronen gekost.

Doch niets kon het verval van de west-vlaamsche stad meer tegenhouden [1]). Wat de voordeelen van den handel in het algemeen betroffen, deze gingen vooral op Antwerpen over, van dien van de Hanze weer op de steden van Holland en Zeeland, vooral op Amsterdam.

Toch ook hier was men niet altijd eensgezind ; velen beklaagden zich over het machtige Dordrecht, dat het gansche omliggende platteland onder den duim hield [2]). Dan trokken Dordrecht, Gouda en Gorinchem en het Oosten van Holland, vooral Z.-Holland, niet steeds één lijn met de andere steden, ter zake van maatregelen voor verdediging tegen de geldersche ondernemingen, waarom de eerstgenoemde, die er het meest aan waren blootgesteld, zich meer dan eens verbonden met het herhaaldelijk bedreigde 's Hertogenbosch.

Voorts was vooral ook in dat gewest de onderlinge naijver-voortvloeiend uit het stedelijke particularisme, niet uitgestorven. Behalve Dordrecht stond aan die jaloezie ook Leiden nogal bloot, dat behalve dat het een aanzienlijken handel langs de vaarten met de zustersteden dreef, ook zijne heinde en ver beroemde lakens bracht, vooral den Rijn op naar Keulen en naar Deventer [3]). Ook Haarlem, Delft en Gouda fabriceerden lakens.

Handeldrijvend daarentegen waren meer de meeste steden van Zeeland, waarvan de Zeeuwsche Chronycke zegt, dat de Gouvernante er den 6den van Hooimaand 1507 aankwam. Zij werd op Walcheren te Middelburg gehuldigd en begroet door de voor, naamste edelen van die streken: den admiraal Philips van Bour-

1) En Lodewijk XII, als leenheer van Vlaanderen bevestigde, om den handel te begunstigen, de instelling van de vrije markt in Brugge, en machtigde zijne onderdanen er vrij te komen (Bourges, Maart 1508).

2) Zie daarover: Gilliodts van Severen, Bruges port de mer (Brugge 1895). Pirenne S. 272—273.

3) Zie de Inleidingen van Fruin op de Informatie en Enquète: Blok, Eene Hollandsche stad, 325—326.

4) Blok I, a. p. bl. 324—325.

gondië, Adolf van Bourgondië, heer van Beveren, met de Staten van Zeeland [1]).

Ook over de welvaart in Zeeland kon de Landvoogdes tevreden zijn. De Zeeuwen namen deel aan de groote vaarten, die we boven noemden, ook aan den handel in koren uit de Oostzee. Maar vooral Zeeuwen waren het, die om visch of handelsproducten op Schotland voeren en reeds in dit tijdperk als vrachtvaarders eene geregelde verbinding tot stand begonnen te brengen tusschen Lissabon en de havens van Noord-Europa, of wel die Indische producten, welke de Portugeezen van de kusten van Coromandel of elders uit zijn zich meer en meer uitbreidend Indisch gebied in eerstgenoemde haven aanvoerden, hier te lande en dan meestal op de groote missen te Antwerpen, ter markt brachten [2]).

Eene schaduwzijde waren echter de vreeselijke watervloeden, die vooral in 1508 en 1509 in Holland en Zeeland op verschillende plaatsen groote afbreuk deden, wat echter tijdens de minder-, meer nog tijdens de meerderjarigheid van Karel ten gevolge had, dat het werk der bedijking krachtig ter hand werd genomen.

We noemden de missen van Antwerpen en hadden reeds meer dan eens aanleiding den bloei te roemen van die Scheldestad [3]), die het oude Brugge geheel overvleugelde, dat thans alleen nog van zijn graanhandel (evenals ook Yperen) en van zijn in aantal sterk verminderde vlasspinnerijen leefde.

Terwijl Karel als koning van Spanje het zijne deed om althans de spaansche kooplieden, nog in Brugge te houden, zag die stad de Engelschen, Oosterlingen en Italianen meer en meer naar de Schelde verhuizen [4]). De gansche wereld begon reeds zaken te doen

---

1) Er had bij die gelegenheid een ernstig ongeluk plaats, tengevolge van het vuurvatten van buskruit aan boord van het admiraalschip, waarbij vele schepelingen omkwamen.

2) We vernemen, dat in 1507 twee schepen uit Veere, waar vele ondernemende reeders en cargadoors woonden, naar Spanje, en verder naar de Canarische eilanden voeren — de eerste schepen, die dit deden, volgens de aangehaalde Zeeuwsche Chronycke — en vandaar canarische suiker meebrachten, die zij eveneens ter antwerpsche markt brachten.

3) Zie vooral over Antwerpen en zijn bewonderenswaardige ontwikkeling in de eerste helft der 16de eeuw. R. Ehrenberg, Das Zeitalter der Fugger II, 3 flg.

4) Henne, Histoire V, 268—269; Blok, Geschiedenis II, 486—487, Ehrenberg.

in Antwerpen. Goud en zilver, lakens, zijden stoffen, fluweel en satijn werden er aangevoerd uit Florence, Genua, Mantua en andere Italiaansche steden; van Civita Vecchia wordt de aluin gehaald, gebruikt door de wevers en waarover zooveel te doen is geweest in deze en volgende jaren, in verband met verbodsbepalingen van den Paus, die de opbrengst van de aluin voor een Kruistocht wilde aanwenden. Duitschland voerde er ontzaglijk veel zilver en koper heen, benevens hessische wol, glas, verfstoffen, salpeter, huisraad, Rijnsche wijnen; daarentegen werden van daar naar Duitschland gezonden paarlen, juweelen, specerijen, lakens, tapisserieën en lijnwaad. Granen en rogge kwamen er reeds vroeg uit Denemarken, Lijfland, Noorwegen, Zweden en Polen; ook pelterijen en barnsteen. Frankrijk komt er met zijne wijnen en bretonsch grof linnen, saffraan, honig, terpentijn en hout, dat de Franschen uit Brazilië haalden, verder met schoon verguld werk en oostenrijksche wol; Engeland vooral met allerlei soorten van laken en wol, pelterijen, leer en ontvangt daarvoor, evenals Frankrijk, artikelen, die we ook naar Duitschland zagen uitvoeren; uit Schotland komen hamel- en konijnenvellen en pelterijen, vooral martersbont, uit Ierland ossenhuiden. Spanje prijkt met eene menigte producten uit de Nieuwe Wereld, wier ontdekker, de groote Columbus, in 1506 overleden was [1]).

Van Antwerpen kon men te water Brussel bereiken over den Rupel, waarin een kunstig en voor veel geld gegraven kanaal uitliep, tot welks aanleg het initiatief ook al ten tijde van Margaretha genomen is.

In deze schoone stad vestigde zij overigens hare residentie niet, al had van Philips den Goede af Brussel zich reeds waardig betoond een schitterend hof te hebben. Prinses Maria, koning Philips' derde dochter, was er geboren en zou er als Regentes meer vertoeven dan vóór haar, hare tante, ofschoon ook deze er toch meermalen kwam, zoowel om regeerings- of bestuurszaken als voor genoegen.

Wat Margaretha's tijd betreft, wijzen we er op, dat de kanselarij van Brabant er gevestigd was; ook het opperste leenhof, benevens een geestelijk hof vanwege den bisschop van Kamerijk omdat de

1) Deze opsomming, gegrepen uit de beschrijving van G u i c c i a r d i n i, is van wat later tijd, maar ook reeds voor een groot deel geldend voor den onzen

Brabanders op grond der „Blyde Incompste" niet buiten hun land in rechten mogen betrokken worden.

Het rechtskundige gedeelte van hare bestuurstaak in het voornaamste gewest kwam echter eerst onder een bepaald daarvoor aangewezen griffier, later van den drost van Brabant. Toen Margaretha optrad, werd het ambt van drost bekleed door Hendrik van Nassau, die daarin bevestigd werd bij charter van 20 Febr. 1508 [1]).

En in verband met de rechtspraak en de daarmede samenhangende „foresterie" mag de aandacht nog worden gevestigd op het schoone „Bosch", dat der vorstelijke familie zulk eene uitstekende gelegenheid voor de jacht bood. Zeker behoorde het Bosch bij Brussel en Ter Vueren tot de grootste en schoonste, die onder beheer stonden van de „foresterie" van Brabant, die oudtijds reeds het Sonienbosch tot de voornaamste van den hertog rekende. Daar hebben ook Maximiliaan en Margaretha, ook toen deze Regentes was, ongetwijfeld meermalen gejaagd. Verzond de eerstgenoemde, wiens hartstocht voor de jacht hem, temidden van zijne grootste plannen, nooit begaf, zijne dochter niet uitnoodigingen, om zelfs diep in Duitschland zoo'n jachtpartij te komen bijwonen [2])!

Met dat al verkoos de landvoogdes niet Brussel, maar Mechelen als woonplaats voor haar en hare pupillen.

Daar in Mechelen was ook de Groote Raad gevestigd. Een van de voornaamste leden van dit aanzienlijk college was de Bourgondiër Jean de Carondelet, doctor in de rechten en zoon van Jean de Carondelet, grootkanselier van Bourgondië. Carondelet was lid van den Raad sinds de vestiging daarvan door Philips in Mechelen (22 Jan. 1504). Hij was daar derde geestelijke raad en rekwestmeester, een post dien hij in 1508 ten gunste van zijn broeder Ferry de Carondelet verliet, daar hij benoemd was tot lid van den Geheimen Raad, waarvan hij later (1531) chef en president werd. Ook vele geestelijke waardigheden bekleedde

1) Over den drossaard van Brabant: E. Poullet Hist. pol. Nat. I 480; II 214, 302, 653, 963, II 244 wordt nog gesproken over een woudmeester. De meeste stukken, op de „foresterie" betrekking hebbende, in het Rijksarchief te Brussel. Zie daarover de Introduction voor den Inventaire sommaire des Archives de la Drossarderie de Brabant door H. Nelis.

2) Een voorbeeld daarvan bij Le Glay Corresp. I, p. 31.

hij reeds, toen hij in 1520 door de gunst van Leo X en Karel V benoemd werd tot aartsbisschop van Palermo.

Nog een lid was er, dat in deze jaren nog al op den voorgrond treedt, George van Tempseke of Themisecke. Lid van eene oude familie, was hij te Brugge geboren, in welke stad zijn grootvader burgemeester was geweest. Ook hij verstond de kunst om tal van geestelijke beneficiën in zijn persoon te vereenigen, zonder ooit op eene der plaatsen daarvan ook maar te verschijnen. Ook hij werd reeds in 1504 door Philips tot lid van den Raad te Mechelen benoemd, als de vierde van de vijf geestelijke raadslieden. In 1505 zond Philips hem naar Rome als gezant bij den Paus en nog meermalen zullen we hem op ambassades aantreffen. In Engeland, waar hij ook meer dan eens gezant is geweest schijnt hij goed met Thomas Morus [1]) bekend te zijn geweest.

Wijden we eveneens slechts enkele woorden aan nog een derde lid van den Grooten Raad van Mechelen: Jerôme van Busleyden, een Luxemburger, geboren te Arlon, zoon van Gillis, griffier van het hertogdom Luxemburg. Ook Jerôme was doctor in de rechten en de vijfde raad en gewoon rekwestmeester van den nieuwen Grooten Raad, sinds zijne oprichting. Van 1508 af werd hij ook met verschillende diplomatieke zendingen belast, eerst naar den Paus, later naar Frans I en Hendrik VIII [2]).

Margaretha vestigde zich dus te Mechelen, toen zij daar den 7den Juli was aangekomen [3]). Daar was door den heer van Chièvres als hoofd der financiën en heer Jean Micault [4]), ontvanger-generaal

1) Zie daarover Thomas Morus in zijn Utopia (Amsterodami 1631) pag. 34. „Georgius Temsicius praepositus Cassiletanus non arte solum verum etiam natura facundus, adhaec jure consultissimus, tractandi vero negotii cum ingenio, cum adsiduo rerum usu eximius artifex."

2) Vgl. over hem en zijne beide boven besproken medeleden eene Histoire du Grand Conseil de Malines in handschrift, berustend in het Rijksarchief te Brussel (Eloges des conseillers et Maitres aux requestes du Grand Conseil depuis son institution du 22 janvier 1503 pour résider dans la ville de Malines jusqu'en 1516) No. 432.

3) Hoe dit te rijmen met de opgave der Chronycke van Zeelandt, dat de Landvoogdes den zesden van „Hooimaand" te Middelburg werd gehuldigd?

4) Toen Simon Longin van wege zwakte en ouderdom, als algemeen ontvanger eervol ontslag vroeg, werd, op voorspraak en raad van Margaretha, Jean Micault, argentier (thesaurier), eerst in dienst bij Philips den Schoone, dien hij naar Spanje vergezeld had, dan bij Margaretha wegens zijne ervaring in financieele zaken, als diens opvolger benoemd

een huis aangekocht van heer Jerôme Laurin of Lauwerijn ridder, heer van Watervliet, raad en tresorier-generaal des konings; zijn huis nl., hetwelk stond in de Keizerstraat met zijne voor- en achter met de galerij over de straat, doorloopende op de St. Pietershuizen, Kerk aan, tegenover het Hof des Konings, op den hoek van de korte Maagdenstraat gelijk de Tresorier dat eertijds van de kinderen Annocx gekocht had, en het groote achterhuis in de Voogdstraat, naast Jan Vrints. Dit huis werd gekocht door den Roomsch-Koning ten behoeve van Vrouw Margaretha van Savoye, die daar vele jaren haar hof gehouden en het aanzienlijk vergroot heeft [1]).

Mechelen was, zooals reeds gebleken is, altijd zeer loyaal geweest aan of jegens het vorstenhuis; het had Margaretha van York en den jongen Philips jaren lang binnen zijne muren geherbergd en het had zich de kans niet laten ontsnappen, thans diens zuster als residentie te zullen dienen. Kostbare geschenken vereerde het der aartshertogin bij haren intocht en deed steeds al het mogelijke haar gunstig te stemmen, hetgeen in goede

(Mechelen 14 Juli 1507), op welken dag hij den eed in hare handen aflegt. Rijksarchief te Brussel. Rekenkamer No. 1879. Extraits d'es comptes rendus par les receveurs généraux Simon Longin, du 1er janvier 1506 au 13 juillet 1507, et Jean Micault du 14 juillet et 14 décembre de cette dernière année.

1) Korte Chronycke der Stadt ende Provincie van Mechelen door Gerard Dominicus Azevedo Coutinho y Bernall, proost van het collegiaal kapittel van O. L. V. te Mechelen, bl. 2. Het koopcontract is van den 7 Jan. 1507 (Charters van Brabant 1500—1510). Naar hem. Henne I, 137. Onder de charters van Brabant is ook eene kwitantie (v. 9000 francs) voor een huis te Mechelen dat Laurent Wynant verkocht had aan den aartshertog, gelegen in de straat, „den ouden Bruel" (23 Jan. 1508 Mechelen) en nog een stuk: een acte van de schepenen van Mechelen dienaangaande, v. 16 Febr. 1508. Eveneens de kwitantie van Laurin is in dit fonds aanwezig; ook het stuk zelf waarop het hier het meeste aankomt de Ordonnance de 6500 francs pour l'acquisition d'une maison par M. d'Autriche, avec acte au Seigneur de Chièvres d'acheter la maison (Orig.). Het blijkt daaruit, dat drie huizen werden aangekocht, die Lauweryn toebehoorden met ad- en dependances en tuinen, in het voornaamste van welke drie, Margaretha haar verblijf neemt. Dan volgt ook de beschrijving van het een en ander, „le tout pour et au prouffit de madite fille et tante afin qu'elle soit mieulx logée, et que plus aysement et commodieusement elle se peut tenir avec son train auprès de nous, Charles, et avoir le regard a nous et nous affaires." Malines 12 Jan. 1507 (Charters v. Brabant Rijksarchief Brussel).

aarde viel [1]). Toch kwamen de kosten van de inrichting dier woning meer op de stad neer dan op Margaretha, van wier beurs reeds zoo veel gevergd werd voor de werken van Brou [2]).

Mechelen behoorde tot de belangrijkste steden des lands, ook tot de oudste. Een groot voordeel was hare ligging aan de Dijle, in het midden van Brabant, ongeveer ook in het midden van een driehoek, gevormd door Leuven, Brussel en Antwerpen. Mechelen vormde eene heerlijkheid op zichzelve en was sterk bevestigd. Ten allen tijde was de stad rijk aan kloosters, doch kende tevens eene bloeiende lakenindustrie, die op alle mogelijke wijzen door de Regeering beschermd werd [3]). Maar nog andere industrieën werden te Mechelen aangetroffen. Van die van klokken getuigen thans nog de beroemde van den Romboutstoren, bovendien later verrijkt met een fraai speelwerk. En onder Maximiliaan werd daar 's lands wapen- en tuighuis opgericht; de „twaalf Apostelen", de vermaarde kanonnen, door den koning van Engeland voor Therouanne en Doornik gebruikt, waren te Mechelen gegoten.

Tal van lotgevallen en gebeurtenissen in de koninklijke familie heeft de stad meegemaakt, o. a. had zij het huwelijk zien sluiten van Margaretha met Philibert van Savoye en het laatst was zij nog getuige van de geboorte van prinses Isabella.

Dit was de stad, waar Margaretha van Oostenrijk haar verder leven (tot haren dood in 1530) grootendeels heeft doorgebracht, waar zij hare beste krachten heeft besteed aan het heil van het land en van de kinderen haars broeders. Dien broeder de laatste eer te bewijzen, gold het thans. Begrafenisplechtigheden waren er trouwens reeds den 23sten Maart 1507 in de St. Goedele te Brussel gevierd. De admirant van Castilië en de nederlandsche heeren, die koning Philips naar Spanje begeleid hadden, hadden

1) De Quinsonas Mallériaux, II, 303.

2) Zie daarover en over de ligging van dat heerenhuis of hotel in de Voogdstraat ook over die straat zelve, nader: Histoire des Rues de Malines et de leurs monuments par l'abbé G. van Caster (Malines 1882) p. 309—310.

3) Ik herinner aan eene ordonnantie van 9 Oct. 1495, waarbij verboden werd binnen Mechelen vreemde lakens te dragen of te snijden, die niet binnen de stad gedraponeerd waren, op verbeurte van dat Laken en zes Ryders. Vgl. ook Guicciardini's beschrijving der stad en heerlijkheid, die keizer Karel zijne tante als levenslang bezit geschonken heeft.

het hart van dien vorst teruggebracht (Jan. 1507) om het bij te zetten in de kerk van Onze Lieve Vrouwe te Brugge [1]).

Onmiddellijk na hare aankomst te Mechelen den 9den Juli 1507 riep de Landvoogdes de Algemeene Staten aldaar bijeen tegen den 14den. Het doel was om den lijkdienst te doen vieren in de St. Rombout van Mechelen, waartoe de aartshertogin de voornaamsten des lands, natuurlijk ook de Vliesridders genoodigd had. Een afgevaardigde van Béthune hield daarvan aanteekening in een register memoriaal [2]).

Margaretha en aartshertog Karel waren tegenwoordig, met wien zij den 20sten Juli zich richtte tot de afgevaardigden, steunende het voorstel gedaan door den kanselier van Brabant, „d'autoriser la perception, sans exception pour le clergé et la noblesse, d'un philippus sur chaque feu", om den oorlog tegen Gelre te kunnen voortzetten en de verpande domeinen van den vorst te kunnen terugkoopen. Deze domeinen waren door Philips verpand ten einde de reusachtige kosten te kunnen dekken, die noodig waren geweest voor zijne uitrusting en reizen naar Spanje. Zeker om nog meer indruk op de vergadering te maken, moest de kleine Karel er nog een beleefd complimentje bijvoegen, dat men hem van buiten geleerd had en waar hij in bleef steken, zooals het met kindercomplimentjes gewoonlijk gaat, gelijk prof. Fredericq het uitdrukt [3]).

Margaretha, die intusschen door haar vader opnieuw voorzien was van open brieven, waarbij wederom hare bevoegdheid werd omschreven [4]), had intusschen met dat aanvragen van subsidies noch een aangename, noch een gemakkelijke taak. Al zagen we Holland en Zeeland een tijdperk van bloei intreden en Antwerpen zich krachtig, evenwel ten koste van het verarmde Vlaanderen ontwikkelen; al kunnen we er nog aan toevoegen, dat in de andere zuidelijke gewesten bloeiende industrieën tierden,

---

1) Henne I, 139 Note.

2) Bull. de la Comm. Roy d'hist. 2me Série, t. V, p. 113, waarnaar Henne, I 139—142.

3) In zijne populaire studie: De Nederlanden onder keizer Karel. De eerste jaren der 16de Eeuw, 1885 (Willems-Fonds), p. 110.

4) De inhoud grootendeels weergegeven bij Le Glay, Notice sur Marguérite p. 431—432 Note.

vooral van tapijten, van smeedwerk, enz. [1]), toch was er veel betreurenwaardigs in den geldelijken toestand. De oorzaken daarvan liggen voor de hand. Overal in de rekeningen stuiten we er op en vinden we de reis van Philips den Schoone naar Spanje en den gelderschen oorlog als voorwendsel of beweeggrond genoemd voor het niet voldoen aan verplichtingen van gewest of stad. Als gevolg dier beide oorzaken is ook te beschouwen de onveiligheid der groote handelswegen, teweeggebracht door uit Spanje teruggekeerde of tegen Gelre bestemde doch slecht betaalde soldeniers, die alom schrik teweegbrachten. En zoolang de Regeering, meermalen onmachtig om zelfs hare gezanten behoorlijk te laten leven [2]), in gebreke bleef dien huurlingen geregeld hunne soldij uit te betalen, zoolang bleven al hare plakkaten tegen hunne strooperijen zonder uitwerking [3]).

Zoo liet de schatkist dikwijls op bedenkelijke wijze den bodem zien, hetwelk mede veroorzaakt werd door het gansch niet onberispelijke beheer van de geldzaken — van ouds het zwakke punt der Bourgondisch-Oostenrijksche dynastie, in verband ook met den toestand van het muntwezen. Toch kan men ook niet zeggen, dat de regeering van Philips, evenmin die van Maximiliaan en Karel, onverschillig was voor dien tak van beheer. Voor Brabant werd de munt geslagen te Antwerpen en te Maastricht; in het Noorden te Dordrecht en te Utrecht. Tengevolge van de eeuwige muntveranderingen en plotselinge van hooger hand gelaste wijzigingen der waarde, de zwakste plek van Maximiliaan's eerste regentschap, was er ook gedurende het tweede nog groote verwarring op dit gebied. Maximiliaan handhaafde ook hier het systeem van Philips,

---

1) Bij Pirenne wordt overigens, terecht, gewezen op de knellende banden van het gildenwezen, de tollen, den stapeldwang en dat met de scherpe concurrentie van mededingers als de Merchant Adventurers in Calais: S. 300 flg.

2) Het zou een onbegonnen werk zijn de klachten daarover van André de Burgo, Claude de Cilly, Mercurino Gattinara, e. a. op te sommen.

3) Vele, ook reeds vóór de jaren 1507 en 1508, vooral echter dat van 5 Nov. 1507, gericht tegen hun „actes de brigandage" in de Recueil des Ordondonnances des Pays-Bas, deuxième serie 1506—1700, T. I, contenant les Ordonnances du 7 Oct. 1506 au 16 Dec. 1519 par M. M. Laurent, Brussel 1893; en tegen die welke vooral bedreven werden in de landen van het Overmaassche, ook door losloopend krijgsvolk van Aremberg, in de buurt van handelscentra als Luik en Maastricht: het vroeger aangehaalde register fol. 195. Ook Zigeunerbenden maakten de wegen herhaaldelijk onveilig.

en wel bij ordonnantie van 9 Jan. 1507. Maar herhaalde knoeierijen met de munt maakten ingrijpen der regeering telkens noodzakelijk. Eene ordonnantie van 26 Oct. 1508 verklaarde die van 1499, betreffende de gangbaarheid der munt en hare waarde weer van kracht en doet zien, dat er eene groote hoeveelheid valsch geld in omloop was; men weet dit aan de wisselaars en goudsmeden, aan de valsche wegers, die onechte munt verhandelden en in omloop brachten en die de verboden soorten opkochten om deze op nieuw aan den man te brengen, ten nadeele van den naam van het nationale geld, ook in het buitenland [1]). Zonder resultaat gebleven, moest bedoelde maatregel nog meer dan eens herhaald worden [2]). De vrees der regeering werd weldra verwezenlijkt; de munt werd in den vreemde wantrouwend aangezien en hier en daar reeds geweerd, zoodat de vreemde kooplieden liever b.v. zilverstof of zilver in vaatwerk dan munt ontvingen.

Steeds weer liet Margaretha door de algemeene muntmeesters onderzoekingen instellen ter opsporing van de oorzaken van het euvel, die worden opgegeven te zijn de verschillende waardebepalingen van de „toison d'or", door de plakkaten van 1497 en 1499. Zoo stroomde het land over van gouden munten van onvoldoende gewicht of van nagemaakte munt en daardoor moesten de koersen lager gesteld worden. Voorts betaalden de naburige vorsten, vooral die van Engeland, een hoogere prijs voor het stofgoud. Daarom stelden gezegde muntmeesters, naar hun gevoelen gevraagd, voor, eene nieuwe zilveren penning te slaan, die, van zuiver allooi en juist gewicht, zich dichter hield aan of bij den muntstandaard van Engeland, Spanje en Portugal, en verder de invoering van eene nieuwe gouden penning, in de plaats van de „toison d'or". Men kon intusschen doorgaan met de

---

1) Histoire monétaire des Comtes de Louvain, Ducs de Brabant en Marquis du St. Empire Romain par Alphonse de Witte T. II (Anvers, 1896), p. 136.

2) Zoo 27 Mei 1509, 13 Jan. 1512, 19 Febr. 1513, waarbij met zware straffen wordt gedreigd. Vgl. ook nog: Deschamps de Pas, Essai sur l'histoire monétaire des Comtes de Flandre de la Maison d'Autriche (1482—1556) (Extraict de la Revue belge de numismatique 1876, p. 3—13). Zie ook edicten en ordonnantiën in het Charterregister van de Rekenkamer te Brussel (1494—1514) No. 136 o. a. fol. 248.

gouden philippus, de groote en de andere gangbare munten [1]. De muntmeesters verklaarden zich vooral tegen allen uitvoer van gouden en zilveren munten. Behalve op de verbetering en de vervaardiging der munt, drongen zij ten slotte nog aan op de noodzakelijkheid om zoo weinig mogelijk den muntstandaard te veranderen, ten einde de nadeelen te vermijden, voorgevallen onder Philips den Goede, die vijftienmaal zijn munt verwisselde [2].

Misschien hadden deze raadgevingen op den duur gevolgen, onder Karel V althans kwam er verbetering, in verband ook met gezondere begrippen over de waarde der munt, die gelijken tred hielden met verruimd inzicht in zake bescherming en vrijhandel.

Overigens zat de zucht om te beschermen er nog diep in bij de regeering, die, erkennen we het, er dikwijls aanleiding voor vond in de buitengewone toestanden.

Wanneer de toevoer van koren en granen door gebeurtenissen op of aan de Oostzee, of, zooals vooral in dezen tijd zoo aanhoudend dreigde, door het geroof en gekaap ter zee van den gelderschen of franschen vijand, werd gestopt; wanneer de oorlogstoestanden te land het vrije vervoer belemmerden en verwoestingen werden aangericht door de elementen, b.v. door stormen die het zee- of rivierwater het land injoegen (waarvan dikwijls weer ziekten en ellende het gevolg waren), en stond dus reeds de hongersnood voor de deur, dan wist de regeering er niets anders op te vinden dan den uitvoer van koren en graan verbieden [3]. Doch zóó groot was de nood der Regeering, dat zij meermalen aan

1) Deze zijn opgesomd bij Blok Eene Hollandsche stad, bl. 340, waar tevens er op gewezen wordt, dat in het begin der 16de eeuw het pond Vlaamsch van 40 grooten, waarmee ook de regeering zelve alles rekende, het pond Hollandsch van 30 grooten geheel verdrong.

2) Deschamps de Pas o. c. p. 13—16. Vgl. het stuk, dat ik vond onder de stukken van de Rekenkamer op het Rijksarchief te Brussel. No. 1158: Registre touchant les affaires des Monoyes de Flandre, fol. 179. Evenals de verbetering der toestanden in het muntwezen, strekte ook die van het toezicht op de gewichten op den duur tot groot voordeel van den handel. De eerste ordonnantie op het gebruik van het Troysch gewicht, dienende ter weging van goud- en zilverstoffen, tijdens het tweede Regentschap van Maximiliaan, vond ik eerst gedagteekend van Brussel 16 Febr. 1510 (n. st.) (Charterregister van de Rekenkamer te Brussel, fol. 259, 283 v°.).

3) Register van acten en mandementen No. 813, fol. 38v° en 39°. (Rijksarchief Brussel).

particulieren octrooi van vrijstelling, tegen geld natuurlijk, verleende. De goede zijde van de bescherming van den korenhandel was natuurlijk, dat korenopkoopen er door werd belemmerd of voorkomen, hetgeen natuurlijk ook in de bedoeling lag. Haringvisscherij en ander bedrijf, o. a. de handel in, de vervaardiging van vergulde werken, werden gereglementeerd, waardoor aan roofvisscherij en bedrog groote moeielijkheden werden in den weg gelegd. Knoeierijen intusschen kwamen overal voor, ook met de tollen, die toch al zoo ongelijk werkten, ten voordeele van den een, ten nadeele van den andere, tot stremming van het geheel soms.

Zoo kreeg de rentmeester van Zeeland te Wester-Schelde en door hem de Gouvernante herhaaldelijk klachten betreffende misbruiken, die bij verschillende tolhuizen aan de Hont te Iersekeroord en vooral ook te Bergen-op-Zoom voorkwamen. Dat duurde zoo lang, tot weer met placcaten of ordonnantiën moest worden gewerkt, omdat men niet langer onverhoord mocht laten de klachten van de Staten van Brabant, die er tegen opkwamen, dat de tollenaars van het huis van Bergen-op-Zoom (waarlangs de vaart zeer druk was) de schepen, die van Brabant naar Bergen-op-Zoom en verder voeren, tol lieten betalen, tegen recht en gebruik in. Open brieven werden dan ook uitgevaardigd, om die willekeurige handelingen tegen te gaan, op voorwaarde echter, dat die schepen niet onderweg zouden lossen [1]).

Zoo werd alles gedaan om de waterwegen zoowel als de landwegen, die ook van bedelaars wemelden, zooveel mogelijk vrij te houden. Groote sommen gaf de regeering uit voor het herstellen der wegen [2]).

Als hare pogingen ten opzichte van Vlaanderen niet het gewenschte gevolg hadden, ditmaal konden de Vlamingen zich niet over achterafstelling beklagen [3]). De Vlamingen werkten

1) Vooral van 29 Oct. 1507, ter bekrachtiging trouwens van een andere van Philips den Schoone. Zie Recueil des Ordonnances p. 35—36 en het Register van Acten en Mandementen No. 813, fol. 45v° en fol. 49v° (Rijksarchief Brussel).

2) Vooral in Brabant en Vlaanderen, waarvan tal van ordonnantiën uitgevaardigd zijn, te vinden in bovenstaande bronnen, verder in de Charters van Brabant, in het Register met de Halleghe boden (Arch. v. d. stad Brugge) en in de Placcaerten v. Vlaanderen I 427—431.

3) Henne V 272. Note 4. In Januari 1509 stonden Maximiliaan en Karel Brugge eene jaarlijksche vrije markt van zes weken toe (Recueil des Ordonnances p. 66).

trouwens krachtig mee en vooral het bedreigde Brugge, dat druk uitoefende op de Hanzevergaderingen om de Hollanders en Brabanders te verbieden in Antwerpen het koper openlijk ter markt te brengen, dan ook was en teer, welke handel, naar hun zeggen, voorbehouden was aan de kooplieden der Hanze en verder om aan de staten van het Verbond te verbieden direct hun ladingen aan vreemde kooplieden te zenden. Zij herstelden (1510) de dijken van het Zwartegat en deden het water van het Zwin peilen, om de vrees van de vreemde loodsen weg te nemen [1]).

Het mocht hier niet baten. Ze zagen, juist vooral op handels- en nijverheidsgebied en daarmee in welvaart [2]), den voorrang meer en meer overgaan op Brabant, met name op Antwerpen, voorts ook op Zeeland en Holland. Wilden de Vlamingen dit niet erkennen, op staatkundig terrein kwamen zij met hand en tand er tegen op, zoo iemand daar hun voorrang bedreigde.

Duidelijk kwam dit uit in een opzienbarend proces, dat gevoerd werd over de vraag, wie dien voorrang op de Alg. Statenvergadering zou hebben, Vlaanderen of Brabant. Deze gewesten kregen op zulk een vergadering, gehouden te Gent in Maart 1508, twist over het recht om voor te zitten. De afgevaardigden van Brabant beriepen zich op het prerogatief van het hertogdom. Die van het graafschap stelden hier tegenover, dat het een oud en standvastig gebruik was, dat, wanneer de Algemeene Staten in hun gewest bijeenkwamen, de eerste rang aan hen toekwam en hun pensionaris de meeningen moest opvragen en het woord nemen, zoowel om zich tot den vorst of diens gemachtigden als tot de Staten te richten.

De Regentes stelde een uitgebreid onderzoek in; tal van autoriteiten werden over de zaak gehoord [3]) en ten slotte hakte Margaretha den knoop door, tot tevredenheid overigens van beide partijen, door te beslissen, dat voor ditmaal de geestelijken, edelen, en andere vertegenwoordigers van de Staten van het hertogdom

1) Henne V, 273.

2) Overigens begon zich juist in dezen tijd de landbouw te ontwikkelen en was het Vlaanderen, dat hierin voorging, door eene nieuwe methode van krachtige cultuur van den grond in te voeren, waarmede het een voorbeeld aan Noord-Europa gegeven heeft. Vgl. Pirenne S. 327.

3) Papiers concernant les dates des Etats-Généraux, retirés des Cartons par Gachard. Carton 6 (Rijksarchief Brussel).

Brabant zouden gezeten zijn op den eersten zetel en dat de pensionaris van Gent in naam van de Staten van Vlaanderen de voorstellen zou doen, de meeningen verzamelen en het woord voeren voor de Staten in het algemeen [1]).

Bij dezen twist vielen de andere in het niet, maar waren toch erg genoeg om het der Regeering moeielijk te maken en den Grooten Raad van Mechelen of het Parlement van Parijs werk te geven.

Zoo had Mechelen het te kwaad met Brussel over de rente van azijn, die uit Holland kwam en te Mechelen verstapeld werd; maar bij overeenkomst wordt den Brusselaars toegelaten, die niet te behoeven te verschepen, mits zij daarvoor zekere rechten betaalden [2]).

Dan was er een proces voor den Grooten Raad aanhangig tusschen de kooplieden van Luxemburg en van Namen, betreffende de wederzijdsche vrijstelling van belastingen op koopwaren, in welken zin 23 Maart 1509 een accoord getroffen werd [3]).

Zoo had het Parlement van Parijs eene uitspraak van den Grooten Raad van Mechelen in hooger beroep te behandelen, gegeven in een geschil tusschen de bewoners van het Westerkwartier van Vlaanderen eenerzijds en den officiaal van eene vlaamsche parochie met de pastoors van gezegd kwartier anderzijds over de aanzienlijke sommen, welke de laatsten eischten voor de viering van het huwelijk, het beheer van de heilige sacramenten, den biecht en de begrafenissen [4]); voorts had koning Lodewijk een geschil te beslechten, ontstaan tusschen den magistraat en de gemeente van Doornik, betreffende den terugkoop van vastgestelde renten en het instellen door de stad van lijfrenten [5]). Vervolgens gaf de handel in aluin herhaaldelijk aanleiding tot

1) Bull. de la Comm. Roy d'hist. 3me Série t. 1er p. 342. Gachard Analectes historiques VIIIme Serie p, 32—33, waarin stukken uit het meermalen vermelde Register No. 813, over deze zaak gepubliceerd zijn. De vermelde uitspraak was niet bindend voor de toekomst, daar op de eerstvolgende vergadering de zaak nader onderzocht en behandeld zou worden.

2) Histoire de Malines; hs. Inv. van privil. bewaard in de Archieven der Stad en Provincie Mechelen van 1238 tot 1666 No. 1042c (Cart. en Hs. Rijksarchief Brussel).

3) Rekenkamer Brussel, No. 1002 (fol. 125).

4) Recueil des Ordonnances, I 39. De uitspraak van den Raad van Mechelen werd door het Parlement te niet gedaan (10 Jan. 1508).

5) Ibidem, p. 49.

moeilijkheden, die niet ophielden toen, tegen eene ordonnantie van den Grooten Raad in, op raad van Margaretha, bij besluit werd vastgesteld, dat de penningen, voortkomende uit den verkoop van aluin en zeer goed te gebruiken voor den gelderschen oorlog, in handen zouden gesteld worden van Jan Micault, den algemeenen ontvanger der financiën [1]).

Bekende italiaansche kooplieden in dat artikel waren Galeazzo Sarrasin de Seve en Anthoine, en vooral Benedictus Portenari en zijn zoon Thomas, die dikwijls der regeering als geldschieters dienst deden en daarom door deze moesten worden ontzien [2]). Om dezelfde reden ontzag de regeering het voortbestaan van de banken van leening, door hun lombardische bondgenooten gehouden, die eene bron van inkomsten vormden van het domein. En dit, terwijl het kanoniek recht de leening op interest verbood, zooals trouwens in de latere middeleeuwen altijd door geschiedde.

Ook uit andere maatregelen bleek de zorg voor het domein, dat dan ook, blijkens de rekeningen, jaar op jaar vooruit ging. Zoo werd aan ieder de jacht ontzegd in het Soniënbosch en andere bosschen, behoorend tot het heerlijk domein, en Henne merkt terecht op, dat geen zaak meer gereglementeerd werd dan de jacht, waarop de vorsten zich zeer naijverig betoonden [3]).

Die zorg voor het domein was te meer begrijpelijk, waar, zooals vermeld is, vele daartoe behoorende gronden onder Philips vervreemd waren. Reeds kort na haar optreden beval dan ook Margaretha, volgens den wensch van Maximiliaan, een onder-

---

1) Zie over de rechten van in- en uitvoer van zekere koopwaren en levensmiddelen, en vooral van aluin, verder Gachard's Inventaire des Chartes de la chambre des Comptes, Chap. 28, waaruit blijkt, hoe er reeds vroeg rechten op aluin geheven werden. De oudste rekening dienaangaande dagteekent van den tijd van Karel den Stoute (van 10 April 1472), No. 2308.

2) Ehrenberg, Das Zeitalter der Fugger, I 275 flg. We vinden o. a. eene terugbetaling vermeld aan Messire Jerôme Friscobaldy, florentijnsch koopman te Brugge, van gelijke som als hij de regeering had voorgeschoten om haar bij te staan in haren nood, ten einde het krijgsvolk in Gelre te kunnen betalen. (Rekenkamer te Brussel 1879). Rekening v. Jerôme Lauwerin, tresorier-generaal der financiën, ontvanger van de „aides" van Vlaanderen.

3) Henne V, 372—373, die verwijst naar Henne et Wauters, Histoire des environs de Bruxelles (III, 367). 7 Maart 1508 werd per ordonnantie de jacht in Vlaanderen geregeld (Recueil p. 42). Vgl. voor die in het Soniënbosch en omliggende bosschen, aldaar p. 57.

zoek in te stellen naar den staat van het vorstelijk domein en de vermindering, die het ondergaan had door zijn zoon, daar hij immers als voogd te zorgen had alles aan zijn kleinzoon bij diens meerderjarigheid behoorlijk te kunnen verantwoorden [1]).

Het verdient hier verder vermelding, dat kort te voren, 25 Maart 1508, trouwens ook reeds vroeger (10 Mei 1507) bij mandaat strikt verboden was, de spaarpenningen der schatkist voor andere doeleinden te gebruiken dan voor de uitvoering van Philips' testament [2]).

Dat mocht ook wel, want groot en nog steeds stijgend was het aantal vrijstellingen voor steden, die door de gevolgen van den oorlog zoozeer geleden hadden, dat zij zich niet in staat verklaarden hare quote te betalen; vooral in de zuidelijke grensgewesten, welke in die tijden van oorlog duchtig te lijden hadden van het drieste optreden van het krijgsvolk van weerszijden, terwijl andere streken weer verarmden door de placcaten, die den kooplieden in levensmiddelen verboden deze uit te voeren naar de landen, met welke men in oorlog was. Hoewel gedreigd werd met inbeslagneming dier goederen, werden herhaaldelijk die placcaten ontdoken [3]).

Uit een en ander blijkt reeds, dat de regeering van Maximiliaan en Karel, waargenomen door hunne dochter en tante, zich, in

---

1) Bij brief van 12 Mei 1508 Rekenkamer te Brussel No. 16, fol. 108—159. Zie den Inventaris, waar de brief is opgenomen I 202—203.

2) Register met charters van de Rekenkamer van Brabant No. 136 o. a. fol. 246 v°. In den Recueil (I, p. 23—25) is die ordonnantie opgenomen, welke inhoudt, „que des deniers provenant des droits de relief des fiefs et autres y spécifiés, seront, pendant douze ans, appliqués à l'exécution du testament du feu roi de Castille", 25 Maart 1509. (n. st.) nader daarin door Maximiliaan bevestigd. Tevens wordt daarin gezegd, dat die penningen gesteld moesten worden in handen van meester Philip Haneton, audiencier en een der uitvoerders van het testament, gelijk later dat van Marg. in Febr. 1509 (n. st.) door haar opgesteld en nog later met een codicil door haar aangevuld. Haneton was ongeveer 1450 geboren, was lange jaren in dienst van koning Philips, ook als audiencier, welke functie hij ook daarna bleef vervullen, doch werd onder Karel tevens eerste secretaris en tegelijkertijd tresorier van de orde van het Gulden Vlies. Bij tal van onderhandelingen bewees hij groote diensten. Den 28sten April 1529 overleed hij en werd begraven in de St. Goedele. Vgl. over hem: Paquot, Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des Pays Bas (1770) T. III, p. 521.

3) Het eerste van dien aard in onze periode geldt den uitvoer naar Gelre en is uitgevaardigd 30 Mei 1507 (Vgl. No. 136 fol. 219).

zaken van binnenlandsch beheer, wel deed gelden. Toch kon dat niet zijn tot ieders tevredenheid [1]).

Zoo gevoelden zich de dienaren van koning Philips, een 500 à 600 personen, verwaarloosd, hoewel zij alle hoop mochten gekoesterd hebben op pensioenen, volgens het oude gebruik bij de bourgondische heeren. Tot armoede vervallende, smeekten zij der regeering herhaaldelijk hun toch zoodanige pensioenen te geven, dat zij ervan konden leven. In dergelijke omstandigheden moest het gedrag van den algemeenen ontvanger der financiën in Vlaanderen wel te meer aanstoot geven. Harde noten toch werden over dat heerschap gekraakt. Deze tresorier-generaal schijnt het type van den parvenu te zijn geweest, toen hij „van niet tot iet" was gekomen door de gunst, waarin hij zich bij koning Philips had weten te dringen. En eenmaal tot rijkdom en macht gestegen, dorst niemand en eigenlijk ook de Landvoogdes hem niet goed meer aan. De schrijver van de „Tweede Reis" is in het geheel niet over hem te spreken. Volgens hem was hij „plain de toutes malvaistiez" en had hij een „esprit diabolique" [2]); hij had de zaken van zijn heer zoodanig geleid, „qu'il ne luy avoit laissé dix livre de bon demaine qu'il n'eust le tout vendu et engagées et esdits marchies prins de tres grans pourfflitz (= profitz), composez povrez vefves et orphelins tellement qu'il devoit à tel IX milivres qu'il oncques n'en eust neuf cens: qui est larcin bien exécrable et irrémissible". Maar de goede koning, „par charmes ou par art diabolique" had al zijn vertrouwen gesteld op den onwaardige, die alle andere ambtenaren als schurken en gauwdieven voorstelde, hij, die zich wederrechtelijk het bedrag der boeten toeeigende en de gemeenste boeven onder hem aanstelde, die met dezen meester in allerlei soorten van uitzuigerijen wedijverden. Toen het te bont werd, vonden de algemeene klachten gehoor bij de Gouvernante en door haar bij Maximiliaan, welke vorst hem, die zijnen zoon beheerscht had, eindelijk aanpakte, hem ontsloeg en in zijne plaats Lieven van Potelsberghe aanstelde. Doch zoover

1) Als er algemeene tevredenheid geweest was, zou het ook overbodig geweest zijn reeds op 3 Nov. 1507 een plakkaat uit te vaardigen, waarbij een ieder bevolen werd geene „afdragende woorden meer te spreken van ons genedighe heeren ende vrouwen huisgesinne" (ibid. fol. 219).

2) Deuxième Voyage de Philippe le Beau p. 468—469 (in de uitgave van Gachard).

ging de onbeschaamdheid van den dignitaris, dat hij bleef doorgaan met op zijne wijze de belastingen te innen, zoodat eene nieuwe ordonnantie (9 Nov. 1508) noodig was, waarbij nog eens uitdrukkelijk herinnerd werd aan de vervanging van Lauwerijn door Potelsberghe en iedereen vermaand geene penning meer aan eerstgenoemde te betalen [1].

Zou er dan misschien ook aan dergelijke voorbeelden gedacht zijn, toen de regeering 5 April 1508 (o. st.) een mandement uitvaardigde, waarbij het aan een ieder uitdrukkelijk verboden werd te beschikken over eenig ambt of benefice, hetgeen de regeering zich zeker voorbehield? [2]. Uit de toelichting schijnt veeleer te mogen worden afgeleid, dat de maatregel was genomen, omdat verschillende ambtenaren waren doorgegaan met hunne bedieningen uit te oefenen, die zij zeiden uit te oefenen krachtens de door de vroegere regeering steeds gewettigde gebruiken.

Het bleek, dat het hier der Regeering alleen te doen was om de handhaving van een souverein recht. Immers, dat de bepaling niet tegen de personen der bedoelde ambtenaren gericht was, volgt hieruit, dat, nadat namens den souverein eerst de ambten, bekleed door tijdens Philips aangestelde en daarna nog aangehouden ambtenaren ter beschikking, waren opgeeischt (31 Dec. 1508), daarop de ambtenaren in hunne bedieningen werden „gecontinueerd" [3], de meesten althans. De leden van den Grooten Raad, welke instelling tevens bekrachtigd werd, zagen zich bij besluit van 8 Maart 1509 gehandhaafd. De benoeming van een tweetal ambtenaren, in deze jaren, trekt nog even onze aandacht, n. l. die van Simon Longin, te oud geworden om den zwaren post van algemeen ontvanger nog te kunnen waarnemen, dien hij, zooals we reeds zagen, aan Jan Micault overliet, tot Rekenmeester, „maistre des comptes", in Luxemburg en Chiny (27 Juli 1507); verder die van Willem le Normand tot controleur bij de financiën (16 Juni 1508) [4].

---

1) Correspondance du Conseil de Flandres (Staatsarchief te Gent).

2) Het Register No. 136 fol. 247. Gedrukt in Recueil des Ordonnances, p. 86.

3) Register No. 136 fol. 244. Vóór 15 Febr. moest in de vervulling van de opengevallen ambten voorzien zijn. Vgl. Recueil.

4) Reg. No. 136, fol. 225—227.

HOOFDSTUK VI.

De Regentes in de buitenlandsche staatkunde.

Op de vergadering der Algemeene Staten, door de Landvoogdes voor den 12den Juli te Mechelen bijeengeroepen en daarop eenige dagen verdaagd, waarna zij meergemeld voorstel deed om een philippusgulden per haardstee te heffen, kon zij als lichtzijde tegenover het geldgebrek, waarop haar ten antwoord gewezen werd, eenige berichten van haar vader laten gelden. Want, voor zoover die op den afloop van den Rijksdag te Constanz sloegen, waren zij niet ongunstig. De duitsche vorsten hadden Maximiliaan een goed „accoord" gegund, nl. dat hij de keizerskroon te Rome zou kunnen gaan halen, en Margaretha zorgde er wel voor, dat zulks hier niet geheim bleef [1]).

En eene sterke krijgsmacht zou Maximiliaan noodig hebben, want behalve dat hij de Venetianen waarschijnlijk tegenover zich zou vinden, zou hij ook wel te maken hebben met Lodewijk XII, die hem door een gezant op dreigenden toon de herovering van Genua liet melden. Het schijnt dat deze, Lodewijks aalmoezenier Antoine de Corbellis, daarbij te ver gegaan is, zoodat Maximiliaan diens berichten kon aanmerken als „au grand esclandre, deshonneur et mesprisement de nous et dudit saint empire" [2]) en hem voorloopig vasthield, van plan om zelf gezanten voor nadere inlichtingen naar Lodewijk te zenden. Dit verscherpte zoowel elders

---

1) Brussel, Rijksarchief. Rekenkamer, No. 1879.

2) In een schrijven van Maximiliaan aan Lodewijk (Le Glay. Nég. diplom. I 204).

als in Zwitserland het optreden van Lodewijk, om welks vriendschap, van zoo groot belang voor zijn tocht naar Italië, nu ook Maximiliaan weer wierf.

Maar de gespekte buidel van Frankrijk had zijne werking gedaan en de verklaring der Zwitsers, die zich eerst al nader aan den Roomsch-Koning aangesloten hadden, dat zij zich alleen verplicht hadden hem ter wille te zijn op zijnen „Romzug", niet tegen Milaan en allerminst tegen Frankrijk, had het karakter van eene beleefde weigering.

Toen men in Italië vernam, dat, krachtens de besluiten van den Rijksdag, 30000 man Rijkstroepen zich tegen half October bij Constanz zouden vereenigen om naar het zuiden op te rukken, ontstond daar ongerustheid en beweging. Waren die troepen alleen reeds uit haat tegen Frankrijk Julius II betrekkelijk nog welkom, in Venetië, door Maximiliaan en Lodewijk gelijkelijk tot partijkiezen geprest, dacht men daarover lang niet eenstemmig. Uit vrees voor hunne bezittingen hadden de Venetianen liever geen partij gekozen, maar ze begrepen wel, dat ze daartoe van zelf wel gedwongen zouden worden, wanneer de legers der „barbaren" over de Alpen getrokken zouden zijn.

We hebben hier niet de motieven na te gaan, die de sprekers in den venetiaanschen Raad voor de twee uiteenloopende meeningen aanvoerden. Als resultaat zij hier in het kort vermeld, dat men aan Maximiliaan den doortocht weigerde, wanneer hij met zijn leger zou komen [2]).

Bij al deze moeilijkheden voor Maximiliaan voegden zich nog andere, zoodat het hem onmogelijk was den bedreigden Nederlanden in persoon te hulp te komen. Tegen de Gelderschen had hij trouwens reeds, ongeveer gelijktijdig met de benoeming van Margaretha, als kapitein-generaal aangesteld vorst Rudolf van Anhalt, een van zijne bekwaamste generaals, die zich door eene eervolle militaire loopbaan 's Konings vertrouwen had verworven [3]).

1) Ulmann, II 324 flg.

2) Zie de over deze aangelegenheid gevoerde discussie uitvoerig: Histoire d'Italie de Fr. Guichardin (Londres 1738) I 594—604.

3) Over dezen veldheer: Stier, Fürst Rudolf der Tapfere im geldrischen Kriege (1507—1509). Mitteilungen des Vereins für Anhalt. Geschichte und Altertumskunde 3 Bd. en vooral: Ludwig Duncker, Fürst Rudolf der Tapfere von Anhalt, Dessau

Maar hij, evenals de Landvoogdes zelve, zouden ervaren met welk een lastigen tegenstander men te doen had, die van de verwarring welke Philips' dood medebracht, handig gebruik had gemaakt om zich weer in het bezit te stellen van het grootste deel van zijn land. Wel was dit niet groot, maar het was goed aaneengesloten en offervaardig; bovendien kon het steeds zeker zijn van den vermaarden Robert van der Marck en van de in geld en meestal ook in troepen uitgedrukte medewerking van Frankrijk [1]).

Die laatste was ook voor het vervolg te vreezen, in verband ook met de steeds vijandiger verhouding van Maximiliaan en Lodewijk om en in Italië, in verband ook met het vertrek van bisschop Everhard van der Marck [2]), hetgeen reeds dadelijk, van het Zuiden uit, aanleiding gaf tot raadgevingen aan de Landvoogdes om zich gewapend voor te bereiden op alle mogelijke gebeurlijkheden van de zijde van Frankrijk [3]).

Een uitgebreide spionnendienst bracht gedurende den ganschen zomer berichten, welke de onrust verhoogden en de juistheid van bedoelde raadgevingen schenen te bevestigen [4]). Het bleek, dat

---

und der Krieg gegen Herzog Karl von Geldern 1507—1508 (1883). S. 14 flg.

1) Het is wel bijzonder, dat er van den merkwaardigen hertog van Gelre (resp. pretendent) nog steeds geene passende biographie bestaat, hoewel de wetenschap daarmede zeer zou zijn gebaat, daar hij in de geschiedenis van dien tijd eene betrekkelijk aanzienlijke rol heeft gespeeld, vooral in die der Nederlanden. Behalve wat er in de algemeene werken of verwante studiën over hem gezegd is, of wat terloops enkele oude kronieken over hem doen doorschemeren, bestaat er over hem, voor zoover ik weet, niets anders dan een paar vluchtige penneschetsen in een twee of drietal oude tijdschriften. Zie Geldersche Oudheden en Geldersch Maandwerk II, waar G. van Hasselt eenige brieven van hertog Karel heeft meegedeeld en eene „uitlegging" heeft gegeven van het Oorspronkelijk schilderij van Karel van Egmond. Waar overigens Van Spaen, Pontanus en Slichtenhorst ook niet hem stilzwijgend zijn voorbijgegaan, zijn Nyhoff's Gedenkwaardigheden nog steeds het belangrijkste boek over zijne geschiedenis. Vgl. verder vooral P. L. Muller in de Deutsche Biographie.

2) Zie over dezen kerkvoogd: Brusthemius Vita Erardia Marca Episc. Leodiensis, in Bull. de l'institution archéologique Liégeoise. T. VIII, Luik 1866.

3) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres Missives, VI, fol. 84.

4) Zie daarover de Rekeningen van de Rekenkamer te Brussel, passim.

de Franschen zich reeds ophoopten bij Mézières en Sédan, ja, dat hunne verkenners zich al vertoonden in de buurt van St. Hubert (Juni 1507), en daardoor zelfs reeds in Namen schrik verbreidden [1].

De regeering zat daarbij natuurlijk niet rustig stil, maar nam maatregelen van tegenweer. Overal verschenen oproepingen om onder de wapenen te komen, aan alle mannen tusschen 18 en 60 jaar, in staat de wapenen te voeren en bereid om bij het eerste teeken op te rukken.

Vooral in de bedreigde zuidelijke gewesten: Luxemburg, Namen en Henegouwen, werden toebereidselen getroffen, maar ook in Brabant en Holland. In de Meierij van 's-Hertogenbosch werden bevelen uitgedeeld voor het vervoer der artillerie, hoewel die gering was [2]; en toen de Landvoogdes in Holland was om zich te laten huldigen, had zij reeds afspraken gemaakt met de Staten van dat gewest, bewogen door de hoop op inwilliging der besproken wenschen, dat dezen het beleg op zich zouden nemen van het geduchte fort Pouderoyen aan de Maas, van waaruit den omliggenden streken en der scheepvaart op die rivier geduchte afbreuk werd gedaan. Inderdaad sloeg de stadhouder, Jan van Egmond, het beleg om die sterkte met eenige saamgeraapte benden en militie uit Holland, die den Gelderschen weinig achting inboezemde; die geringschatting bleek weldra niet ongegrond.

De dappere bevelhebber Hendrik van Ens, genaamd Suidewind of Sneewind, een Westfaler, was er de man niet naar zich zoo gemakkelijk vrees te laten inboezemen. Maar bovendien vergat zijn heer hem niet. Op een nevelachtigen dag bemande Karel eenige schepen met gewapende manschappen, bij zijn vertrek uit Nijmegen luide verkondigend, dat van dezen tocht alles afhing. In alle stilte zakte hij vervolgens de Maas-af tot bij Bommel. De hollandsche schepen bleven op onverklaarbare wijze werkeloos. De Gelderschen landden, eene wacht bij die schepen achterlatend. Intusschen kreeg Jan van Egmond toch bericht van hunne nadering en schaarde hij zijne troepen in slagorde. Toen brak er plotseling eene paniek uit onder de Hollanders, die, in den waan dat de Franschen zich met

1) Vooral Henne I 146, die daar en elders een voortreffelijk gebruik heeft gemaakt van de ten Rijksarchieve in Brussel berustende Rekeningen.

2) Register No. 813, fol. 34.

de Gelderschen verbonden hadden, in wanorde terugtrokken, niettegenstaande de pogingen om ze te weerhouden van den stadhouder, die nu gedwongen was het beleg op te breken. Hij nam de wijk naar Loevestein, zijn volk naar Gorinchem; omdat versterkingen waren komen aanrukken, was de koene Karel met de zijnen ongedeerd en met veel buit naar zijn land teruggekeerd [1]). In Holland sprak men er schande over, doch ging daarna onder elkaar aan het kijven; sommige steden, die te lijden hadden van de geldersche wapenen en geneigd waren het gouvernement steun te verschaffen, stonden tegenover die, welke er meer buiten stonden en er gaarne haar handen van af hielden. Maar ook de Landvoogdes zelve was fel verontwaardigd, want zij begreep, dat de uitslag van de gebeurtenissen bij Pouderoyen meer het gevolg was van „faulte" dan uitsluitend van „voulenté divine" [2]).

Ook elders woedde het krijgsrumoer. De Gelderschen belegerden een kasteel, terwijl zij ook Wachtendonk, door Otto Schenck aan koning Philips overgeleverd en verdedigd, benauwden en terwijl de Bastaard van Gelre op de loer lag en blokhuizen opwierp om te beletten, dat er levensmiddelen gebracht werden in de belegerde veste; de graaf van Réthel en Nevers (Engelbert van Kleef), zoon van hertog Jan van Kleef, aan wiens brief aan Lodewijk XII deze bijzonderheden ontleend zijn [3]), was van plan den Bastaard met lieden van wapenen te versterken; strooptochten werden voortdurend gehouden in de Meierij, van waar steeds gevangenen en buit werden meegesleept; ook in Holland, waar Bodegraven in de asch werd gelegd.

Maar de hertog van Gelre had geducht met geldgebrek te kampen, reden waarom bij den koning van Frankrijk steeds op krachtiger subsidie werd aangedrongen. Het was voor de Gelderschen evenwel een groot geluk, dat men aan de andere zijde met hetzelfde euvel te worstelen had. Dat was voornamelijk de reden,

---

1) Guillelmi Hermanni: Holl. Gelriaeque Bellum (Matthaei Analecta I 322—333).

2) Brief van Margaretha aan graaf Jan van Egmond, 10 Aug. 1507, bij v. d. Bergh,, Corresp.. I 90—91.

3) Gedagteekend Roermond 15 Juli 1507 (Lettres de Louis XII, I 96; v. d. Bergh, Corresp. I 81—85). Deze brief levert het duidelijke bewijs, dat Frankrijk weer vijandige bedoelingen tegen deze landen in den zin had.

waarom Anhalt niet meer kon doen, dan hij deed. Reeds in Juni waren zijne Duitschers, op wie de kapitein-generaal toch in hoofdzaak te bouwen had, zoozeer verbitterd, dat een hunner kapiteins naar Brussel werd afgevaardigd om geld te vragen voor die voetgangers, die zich niet meer met beloften lieten paaien en ook bijvoorkeur niet verhongeren wilden. De toestand begon hoogst bedenkelijk te worden; de tresorier van de schatkist verklaarde, dat alle penningen voor den oorlog reeds verbruikt waren.

Ongeduldig wachtten Hendrik van Nassau, Willem van Croy en Johan van Luxemburg de terugkomst van de Landvoogdes af, die nog op hare huldigingsreis was [1]). Eene andere moeilijkheid voor Anhalt was, dat hij zijne belangrijke plannen steeds had voor te leggen aan de aartshertogin, die er met de leden van den Geheimen Raad en van de Orde over beraadslaagde [2]). Zoo kon hij, druk bezig met te organiseeren wat er te organiseeren was, niet eerder in het veld komen dan Karel van Gelre, die zich nog vóór de andere boven vermelde tochten op Kuik, Kessel en Valkenburg wierp, waar hij veel buit maakte.

Ook de Franschen kwamen aanrukken, maar de snelheid van Anhalt voorkwam hunne vereeniging met de Gelderschen, terwijl Hendrik van Nassau met een handvol ruiters de grenzen dekte, om ook voor het vervolg deze strooptochten te verhinderen.

Hoewel Margaretha nog middelen vond om het slecht betaalde krijgsvolk te bevredigen [3]), moest toch uitgezien worden naar hulp van buiten, waar het dubbele fransch-geldersche gevaar het erfbezit van den jongen Karel bedreigde en waar diens grootvader niet veel doen kon. Deze deed niet veel anders dan wenken geven om den heer van Aimeries te betalen, die inderdaad zijn vermogen had uitgeput door voorschotten voor eene compagnie, die hij op de been had gebracht; en verder om soldij te doen verleenen aan de boogschutters van wijlen koning Philips, die nu eene goede lijfwacht konden vormen voor de Gouvernante en prins Karel [4]).

---

1) Arch. dép. du Nord. Chambre des Comptes. Lettres missives, T. VI, fol. 87.

2) Duncker a. a. O. S. 25—26.

3) Zoo door de Rekenkamer te Rijssel eene leening op te leggen van 2000 pond vlaamsch (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres Missives, T. VI, fol. 137).

4) Le Glay, Corresp. I 2—4.

Margaretha hield daarom den blik naar Oost en West gewend. Trouwens niet nu voor het eerst.

De lijnen der te volgen staatkunde, met instemming van Maximiliaan reeds onder Philips getrokken, waren verder te vervolgen en de samenstelling van den Raad, waaruit Chièvres zich had teruggetrokken naar Namen, stond er borg voor, dat hiertoe niets onbeproefd zou worden gelaten. De Landvoogdes zelve verlangde van den aanvang af niets anders, begeerig om de goede betrekkingen met Engeland voort te zetten in het belang van haar pupil, van wiens huwelijk met de engelsche koningsdochter zij eene ijverige voorstandster was en verder zou blijken te zijn.

Handig gebruik makende van de vriendelijke stemming, door koning Hendrik misschien wel onder invloed van nog steeds hoopvolle verwachtingen op de nederlandsche vorstin zelve, jegens dien pupil en haar aan den dag gelegd, nam zij het eerst de zaak ter harte van het ongunstige Entrecours, gesloten bij het leven van haar broeder en dat weer allerlei stoornis in het verkeer opwierp. Deze wenschte zij weggenomen, schreef zij koning Hendrik (8 Mei 1507) [1]), en in een niet minder vriendelijk schrijven kon zij haren britschen aanbidder reeds in dit opzicht danken, dat hij haar wenschte aangenaam te zijn, daar het haar eerste verzoek was, zooals het vleiend heette.

Bij die onderhandelingen, in Juni reeds voorloopig met een gunstig resultaat bekroond, stond de lakenkwestie op den voorgrond en vooral ook die der wol. De Intercursus van 1496 zou wederom tot grondslag strekken van de wederzijdsche handelsbetrekkingen, doch Hendrik gaf eenige privilegiën prijs, zoodat in Brugge wederom opnieuw in het groot verkoop van de engelsche lakens werd toegestaan; inbeslagnemingen, krachtens vroeger geldende verordeningen uitgevoerd, werden nietig verklaard; overal op nederlandsch gebied, behalve in Vlaanderen, mochten engelsche lakens weer uitgesneden en verder bewerkt worden; de Engelschen kregen echter in hoofdzaak de tolverlichtingen van 1506 tegenover het opgeven van hun eischen voor het engelsche laken. En binnenkort zag men weer de Merchant-Adventurers, die tot dusver naar

---

1) Arch. dép. du Nord. Chambre des Comptes. Lettres missives VI, fol. 49. Naar een gelijktijdig afschrift (Cottonian ms.) bij Gairdner I 327—336.

Calais gegaan waren, op nederlandsche markten verschijnen [1]).

Zoo bleef er van Hendriks verdragen niet veel over, want de beide andere waren nooit bekrachtigd. Hij maakte daar trouwens gebruik van door maar niet zoo dadelijk in te willen gaan op de aanzoeken om krachtdadige hulp, al vroeg de Landvoogdes die voor de „arme weezen, die toch niemand iets hadden misdaan", al beijverde zij zich ook nog zoozeer hertog Karel van Gelre voor te stellen als dengene, die inbreuk had gemaakt op de verdragen en als den verstoorder van den vrede. Doch zij hield den engelschen koning op die wijze vast, niet zoozeer in den zin dien hij bedoeld had, doch ter wille van de verbintenis van Karel en Maria, en daardoor op den duur ter verzekering van de erfenis van eerstgenoemde.

Het verlangen te kennen gegeven hebbende, dat de gezanten van Maximiliaan en Karel ergens mochten samenkomen met die van Hendrik, en dit verlangen door dezen gedeeld ziende, had zij Calais of Londen voorgeslagen om aldaar gezamenlijk te confereeren „de toutes ces matières d'amytiés, entrecours et aliances" en daarna te besluiten, „ce que seroit affère à ce", wanneer zij met haren vader samen is geweest, dien zij als zeer gunstig voor dit plan gestemd wist. Toch hoopte zij daarom te meer, dat Maximiliaan spoedig zou overkomen. De engelsche controleur te Calais, John Wilsher, die hem en zijne dochter bij dit alles zeer ter wille geweest was, vroeg haar, wanneer zij hare gezanten zou zenden, want hij wist dat die van zijne partij reeds waren aangewezen (30 Juli 1507) [2]).

Ook naar het Oosten richtte Margaretha zich. Blijkbaar hoopte zij op de verwezenlijking van haars vaders plannen, nl. de duitsche nabuurstaten vrij te stellen van hunne bijdragen tot den „Romzug", om ze op Gelre los te laten.

Ook daar had de Landvoogdes succès.

De hertog van Kleef had zich als landgenoot van Philips reeds

1) Schanz: Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters S. 31. Vgl. a. a. O. II, Urk; Busch over het verlof, aan de Merchant Adventurers verleend, 576 S. 14. Vgl. ook: Te Lintum, De Merchant-Adventurers in de Nederlanden ('s Gravenhage 1905), bl. 16 vlg. Verder het verslag gedrukt bij Rymer XIII, 168—170; Busch S. 205; 7 Juni volgde de onderteekening dezerzijds.

2) Arch. dép. du Nord, Ch. des Comptes. Lettres. missives T. VI, fol. 135.

verdienstelijk gemaakt en had in September of October 1506 den overtocht van de Franschen over den Rijn verhinderd [1]). Ook nu liet hij zich, tegen zekere voordeelen, gemakkelijk voor een bondgenootschap vinden. Den 30sten Juni sloot hij met Margaretha van Oostenrijk te Antwerpen een verdrag, waarbij hertog Johan beloofde binnen de eerste helft van Juli 300 ruiters en 400 voetknechten in het veld te zenden, waarvoor hij subsidies bedong. Zoo eenige steden of sterkten in Gelre aangegrepen werden, zou hij daartoe meewerken, evenals indertijd bij het beleg van Arnhem. Geen van beide deelnemenden zou een afzonderlijken vrede mogen sluiten [2]). Margaretha erkende de aanspraken van Kleef op de voogdij van Gelre, deed afstand van eenige deelen van het geldersche gebied en uitbetaling van het pensioen van 2000 gulden, door Philips hertog Johan toegezegd, terwijl zij tevens bij haar vader er op aan zou dringen den hertog vrij te stellen van het „Romzugsgeld" [3]).

Onder al die bedrijven door was Karel van Gelre nog te Zutfen gebleven, waar hem het vuur genoeg aan de schenen zou worden gelegd. Voorloopig echter, daar hij zich niet tot een slag liet verlokken of dwingen, moesten zijne vijanden er zich toe bepalen het omliggend gebied te vuur en te zwaard te verwoesten, vooral ook om het taaie verzet te fnuiken door honger en gebrek te weeg te brengen — een van weerszijden geliefkoosde taktiek in dien eindeloozen gelderschen guerilla; doch ook, uit weerwraak over de strooptochten der Gelderschen, die echter niet ophielden, daarbij gesteund door Engelbert, den broeder van den hertog van Kleef, den graaf van Réthel, welken bevelhebber we reeds ontmoet hebben op zijn doortocht naar Roermond met slechts eene kleine macht zwaargewapenden, allen als hij in franschen dienst.

Zijnen koning, die toen nog in Savona was [4]), gaf hij verslag

1) Chmel S. 259.

2) Papieren van Gelre en Gulik No. 42 (Rijksarchief te Brussel).

3) Cleve—Mark. Urkunden No. 1762¹/₃ en 1762²/₄ bij Redlich. Französische Vermittlungspolitik am Niederrhein im Anfang des 16ten Jahrhunderts (Beiträge zur Geschichte des Niederrheins XI) S. 147 Noot. Zie aldaar S. 147.

4) Vgl. over het samenzijn van Ferdinand en Lodewijk te Savona bl. 200. Zie de meening van Maximiliaan daarover in een brief (18 Aug. uit Lindau) aan Marg. bij

van de krijgsverrichtingen in Gelre [1]). Daaruit bleek, dat eene geldersche afdeeling aan de andere zijde van den Rijn stond, waarschijnlijk om op de Kleefschen te letten; eene andere bevond zich in Nijmegen, en de rest in het Overkwartier, waarvan 200 slecht betaalde, dus uiterst onwillige manschappen in dat der beide blokhuizen, dat nog niet veroverd was.

Men wachtte op eene zending van geld uit Mézières, terwijl niets anders dan gebrek daaraan den hertog van Gelre zelf belette op te rukken. Men verwachtte in zijne omgeving, dat ook Anhalt hierdoor belemmerd zou worden in zijne bewegingen, doch kreeg plotseling niet alleen met hem te maken, doch ook met Hendrik van Nassau, die zich op bevel der aartshertogin voor de met groote overmacht oprukkende Franschen had teruggetrokken [2]).

Spoedig viel nu ook het tweede der blokhuizen van Wachtendonk, vóórdat Engelbert van Kleef iets had kunnen uitrichten. De bezorgdheid is dus wel te begrijpen, die er sprak uit zijne brieven niet alleen aan Lodewijk, maar ook aan den kardinaal d'Amboise en aan Robert van der Marck, heer van Sédan, dien hij dringend verzocht over de Maas te trekken om den vijand te verplichten het kwartier van Roermond te ontruimen [3]).

Nu verstaat men, waarom hertog Karel zooveel hechtte aan de onderneming tot ontzet van het door de Hollanders belegerde Poederoyen, eene onderneming, die we met gunstig gevolg bekroond zagen. Verhoogde dit eenerzijds den moed der Gelderschen, vermeerderd door geruchten van de nadering van nieuwe fransche versterkingen, het was evenmin voldoende om de successen af te breken van de troepen der Landvoogdes, die ook nog het kasteel bij Wildenborch wegnamen, als de pogingen van den gouverneur van Champagne om den hertog van Kleef te intimideeren, door hem een levendig beeld voor te spiegelen van de roerende eensgezindheid der fransche en spaansche Koningen, die te Savona

Le Glay, Corresp. I, p. 6. Daarin wordt de koning van Arragon als gunstig voor Oostenrijk voorgesteld, nu hij geene kinderen meer verwachtte van zijne tweede echtgenoote, Germaine de Foix.

1) Uit Venloo 24 Juli 1507 (Lettres de Louis XII, T. I, p. 98; v. d. Bergh, Corresp. p. 85 S. 9).

2) Drie brieven van hem aan Anhalt in Juli, de laatste uit Grave. Vgl. Duncker S. 28.

3) Lettres de Louis XII, I, p. 101, p. 103; v. d. Bergh, Corresp. I, 88—90.

duidelijk uitgekomen was en gevaarlijk kon worden voor Maximiliaan en ook voor hem, hertog Johan zelf [1]).

Integendeel, Anhalt, Nassau en Cornelis van Zevenbergen trokken door zijn gebied en Anhalt veroverde met storm een sterk door burgers van Zutfen manmoedig verdedigd blokhuis bij die stad, waarbij hij zelf en de heer van Wassenaar licht gewond werden [2]).

De Landvoogdes echter begreep, dat Gelre nog niet ten onder gebracht was, zoolang Nijmegen zich nog in de macht van hertog Karel bevond. Inderdaad schijnen plannen te zijn gemaakt om op die stad een aanval te doen [3]).

Doch de „nervus belli", het geld, was weer het zwakke punt; het gebrek daaraan belemmerde aan weerszijden de bewegingen. Evenwel begon, in verband met de steeds dreigende plannen van Maximiliaan, op aandrang ook van de fransche veldoversten in Gelre, het optreden van koning Lodewijk een meer acuut karakter te dragen. En Margaretha had maar niets aan haar vader, hoewel zij niet klagen kon over den loop der krijgsgebeurtenissen in Gelre. Maar de opmarsch van Anhalt naar Nijmegen werd gestoord door het plotselinge vertrek van zijne bossche schutters, die naar huis en haardstee verlangden, waar de omstandigheid nog bijkwam, dat de Gelderschen niet alleen het beleg sloegen om Wachtendonk, maar ook het kasteel van Wildenborch bedreigden en vooral, dat zij zich opmaakten om den opnieuw naderenden franschen benden de hand te reiken [4]).

Maximiliaan had echter het hoofd vol van zijne kroningsplannen en hoewel zijne tegenwoordigheid hier zeer gewenscht was, ook met het oog op het te bevestigen verbond met Engeland, verontschuldigde hij zich met de groote voorbereidingen, die hij moest treffen voor zijne reis naar Rome. Hij wilde gaarne de gezanten van Engeland ontvangen, maar dan moesten zij zich haasten, want hij moest naar Constanz om een leger te verza-

1) Zie de brieven van den gouverneur aan den heer v. Sédan (1 Aug. 1507): Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives t. VI, fol. 141).

2) Zie de beschrijving van het vreeselijke gevecht, dat daarbij plaats had, in de Deuxième Voyage p. 472 s.

3) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres Missives, T. VI, fol. 147.

4) Henne I. 154.

melen, terwijl een ander in Tirol klaar moest staan. Want het was Maximiliaans bedoeling niet over zee te gaan, doch juist over land den doortocht naar Rome te banen, om de Franschen minder belust te maken op hulpzending naar Gelre. De mislukte onderneming dezer laatsten scheen inderdaad te bewijzen, dat eene grootere inspanning van fransche zijde noodig was om Karel van Gelre te redden en in zooverre scheen de meening van den Roomsch-Koning dan ook geenszins zoo dwaas. Maar koning Lodewijk, gelet op zijne krijgshaftige houding en de oorlogsverklaring aan Maximiliaan, scheen niet te veel te vreezen van de uitvoering van diens plannen. Wat Italië betreft, de Zwitsers, althans een aantal hunner, was door zijn goud aan zijnen dienst verknocht; met de Venetianen was hij nauw verbonden, voor den Paus gevoelde hij geen angst, waar deze niet gerugsteund werd door Ferdinand van Arragon, anders nog al geneigd den trouwen zoon der Kerk te spelen. Daarom kon hij veilig zijne troepen zich laten versterken te Mézières of elders aan de noordelijke grenzen van zijn land, om, met den heer van Sédan, den geldarmen, bedreigden bloedverwant in Gelre te helpen. Ook was hij er steeds op uit om koning Hendrik van de toenadering tot Habsburg af te houden.

Dit was juist een spoorslag voor Maximiliaan om daarop te meer aan te dringen en liefst in den sterksten vorm, nl. het huwelijk van den engelschen koning met Margaretha. Deze behoefde zich dan volstrekt niet als gevangene te beschouwen; zij kon haar vader en pupillen blijven dienen, althans drie of vier maanden in het jaar, en door aan zijn verzoek gehoor te geven, zou zij Engeland en het huis van Bourgondië besturen [1]). Maar Margaretha had gansch andere gedachten en plannen.

Den Engelschman hoopte zij voldoende te binden door het huwelijk van zijne dochter met haren neef Karel. Hierover en in het algemeen over de vriendschap, gelijk in vage termen reeds was aangeduid, had zij voorgesteld te Calais te beraadslagen; den heer van Bergen had zij als gezant aangewezen en verder een ander aanzienlijk persoon en een lid van haar Raad. Dit bleken de president van Vlaanderen, Jean de Sauvaige, en de gouverneur van Bresse, haar gunsteling Laurent de Gorrevod, te zijn, wien als

1) Maximiliaan aan Margaretha (Le Glay. Corresp. I, 10—12).

secretaris Philip Haneton werd toegevoegd [1]). Daar de omstandigheden van de Landvoogdes echter geenszins gemakkelijk waren, een inval op groote schaal uit Frankrijk dreigde en zij reeds het vroeger aan de Algemeene Staten gedane voorstel van het haardsteegeld had moeten vervangen door een van 200,000 philippusgulden ineens, dat 22 Augustus onder den indruk van de naderende gevaren werd toegestaan, besloot Maximiliaan in zijne plaats Jacob van Baden, aartsbisschop van Trier, voor den tijd van zijne afwezigheid, een jaar lang in de Nederlanden te gebruiken als hoofd van de kanselarij van Bourgondië [2]).

De aartsbisschop van Trier was hier te lande goed bekend en was een van die duitsche nabuurvorsten, aan wie steeds, ook door de Landvoogdes, gedacht is voor medewerking tegen den vijand. Zoo hoopte zij ook steeds nog op Gulik, gelijk Kleef reeds haar bondgenoot was [3]). Maar van de medewerking van hertog Willem van Gulik was men nog niet heel zeker, daar van fransche zijde al het mogelijke gedaan werd om een huwelijk tot stand te brengen tusschen Willems eenige dochter en Karel van Gelre. Na lange spanning viel eerst in September de beslissing; het huwelijksaanbod werd afgeslagen, de hertog van Gulik hield vast aan de verloving van zijne dochter met Johan, zoon van hertog Johan van Kleef en het gevaar voor een vijandig complex: Frankrijk-Gelre-Gulik-Berg, was voorloopig geweken [4]).

---

1) Margaretha aan Hendrik VII (10 Aug. 1507) (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes de Lille, Lettres Missives, T. VI, fol. 149).

2) Over Haneton, zie boven, bl. 244 Noot 2. Jean de Sauvaige, of Joannes Sylvaquis, ridder, heer van Schaubeek, van Etterbeek, van Bierbeek enz. was in 1455 in Bourgondië geboren. Aan de hoogeschool van Leuven studeerde hij in de rechten, waarin hij licenciaat werd. In 1503 werd hij president van den Raad van Vlaanderen, welk ambt hij bekleedde tot 1509, toen hij kanselier werd van den Raad van Brabant na den dood van Jan van der Voorst. In 1514 werd hij Groot-Kanselier van Bourgondië; 23 Juli 1517 benoemde Karel hem tot rekwestmeester bij den toen georganiseerden Geheimen Raad; hij begaf zich in dat jaar met dezen naar Spanje. Een geschiedschrijver beschreef hem als in Spanje door zijne hebzucht evenals Chièvres en andere nederlandsche edelen, zeer gehaat om zijn intrigues, zoo zelfs, dat men het op zijn leven gemunt had. Doch reeds 7 Juni 1518 stierf hij. Paquot vermeldt nog een brief van hem aan Erasmus. (Paquot: Mémoires III p. 50 s.).

3) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VI, fol. 158.

4) Redlich in het aangevoerd artikel in de Beiträge zur Geschichte des Niederrheins. S. 153—155.

Niet alleen den aartsbisschop van Trier, maar ook 's Konings vertrouwde Matthias Lang, bisschop van Gurtz, zou de Landvoogdes kunnen raadplegen, benevens twee kapiteins, die haar binnenkort zouden worden toegezonden. Deze laatsten over zaken betreffende Gelre, de beide eersten betreffende Spanje, met welks koning Maximiliaan de betrekkingen ook wilde in stand houden, blijkens zijne opdracht om den gezant aldaar, André de Burgo, ruimer van geld te voorzien [1]), verder betreffende Frankrijk en Engeland. Maar de instructie des Konings kon moeilijk der Landvoogdes geheel naar den zin zijn.

Aan het hoofd der kanselarij zou de nieuwe kanselier eene ten opzichte van hare onafhankelijkheid gevaarlijke plaats innemen, ook al moest hij den president van Vlaanderen en den audiencier ten bijstand naast zich nemen. Doch hij zou hun chef zijn, alsook van den Grooten Raad. De president van Vlaanderen zou als eerste rekwestmeester alle zaken ter tafel brengen, waarop de besluiten door den audiencier als eerste secretaris geredigeerd zouden worden. De aartsbisschop zou tevens het grootzegel, het contrazegel van de kanselarij van Bourgondië en ook de andere zegels ontvangen en er meer gebruik van maken dan de kanselier deed ten tijde van koning Philips.

Voor beneficiën en ambten moesten de aartshertogin en de aartsbisschop eerst den koning hooren. De domeinen, de penningen, renten en andere vorstelijke inkomsten daarentegen zouden zij dadelijk in ontvangst nemen en gebruiken ten behoeve van den Koning en in diens voordeel. Met den Geheimen Raad hadden zij samen te overleggen over Gelre. Dan, voor raadpleging in andere zaken, verwees de Koning naar de andere raden, waarvan die van Financien, naar de meening van Maximiliaan, te klein was. Hij wilde Margaretha en Jacob van Trier dien laten uitbreiden met twee aanzienlijke personen uit elk der nederlandsche gewesten.

Uit het bovenstaande blijkt, hetgeen aan het slot van de instructie ook was verklaard, dat de aartsbisschop van Trier met bijstand van de Landvoogdes en haar Geheimen Raad de leiding

1) Max. aan Marg. (11 Aug. 1507). Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VI, fol. 151). Het was op denzelfden datum (uit Constanz), dat Maximiliaan aan zijne dochter schreef over de zending van den aartsbisschop en zijne instructies voor hem teekende.

der zaken zou hebben, of liever die samen zouden uitoefenen [1]).

Met deze opvatting kon evenwel de Landvoogdes, die zich achteraf gesteld achtte, zich maar niet zoo gereedelijk vereenigen. Hierover nu zond zij Dr. Sigismund Pflug, proost van het kapittel van Messina, deken van dat van Antwerpen, naar haar vader en met hem onzen ouden bekende Mercurino Gattinara, den gladden diplomaat met zijn vossekop en eerwaardigen baard, reeds lang in Margaretha's dienst, met Pflug; hij, Gattinara, vooral om andere meer persoonlijke, ofschoon eveneens voor Margaretha gewichtige kwesties.

De belangrijkste daarvan is de afstand van Bourgondië in vruchtgebruik voor haar leven. Margaretha smeekte haar vader haar voor zijn vertrek te troosten, door haar dat land te laten, waarheen zij zich zonder gevaar op haar ouden dag zou kunnen terugtrekken, — dáár, waar hare moeder zoovele landen had nagelaten, waarvan ze bij haar testament hare kinderen niet heeft willen berooven; waar Maximiliaan niet te vreezen had, dat zijn kleinzoon, haar neef, erdoor benadeeld zou worden, want het was slechts voor haar leven en zij was bereid de inkomsten ervan in hun dienst te gebruiken. Zij wil haar vader voor den schijn bewaren, alsof hij haar niet dat land zou gunnen „pour vivre et user honorablement le surplus de nos jours que ne peuvent estre fort loingtains" [2]).

Haar vader moet haar niet verwijzen naar haar savooische weduwgoed, want die landen zijn te dicht bij „noz anciens ennemys de France". En als zij het graafschap Bourgondië maar in handen heeft, heeft zij tevens hoop met hulp der Zwitsers die landen van haar weduwgoed in goede gehoorzaamheid te houden en anders niet. Maakte de Koning bezwaar wegens de groote inkomsten, hij had toch aan anderen, die hem lang niet zoo

1) We wenschen hier nog even te doen uitkomen, hoe deze instructie tevens doet zien, dat het wantrouwen van Maximiliaan in dezen tijd al was opgewekt tegen Jerôme Lauwerijn, die beschuldigd werd de bede, die de Staten aan Philips voor zes jaren hadden toegekend, veel kleiner te hebben opgegeven dan ze in werkelijkheid was. Reden, waarom Maximiliaan eene commissie wilde ingesteld hebben, om die zaak te onderzoeken. Hoe de afloop van het onderzoek voor den verdachte geweest is, bleek boven. De instructie hebben we geput uit de Arch. Dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VI, fol. 159.

2) Zoo heet het in de instructies van de zevenentwintig-jarige vrouw voor den gezant aan haar vader (Portefeuille de Gattinara. Arch. dép. du Nord).

na stonden als zij, inkomsten gegeven minstens even groot [1])!

De gezanten gaan weldra op reis. Den 25sten Aug. zijn zij nog in Waveren, den 30sten van die maand in Bastogne. Het was in een tijd, toen alles zich voorbereidde op de nadering der Franschen, die op verschillende punten werden opgemerkt, en de Landvoogdes spoorde persoonlijk eenige steden in het Zuiden aan, hun geen doortocht toe te staan; de Luikenaars deed zij aanmanen goede vriendschap met de Nederlanden te bewaren en nam verdere maatregelen [2]).

Juist in de dagen, dat Gattinara in Bastogne gekomen was onder veilig geleide van troepen van den markgraaf van Baden, die in Luxemburg kommandeerde en wiens zoon gereed stond met eene strijdmacht tegen de Franschen op te trekken, bespeurde hij overal beweging en had de samentrekking van troepen op Thienen plaats, die de Gouvernante bevolen had. Aan allen viel dat bevel niet gemakkelijk. Ook in overeenstemming met Anhalt en IJselstein wilde Hendrik van Nassau door deze stad te belegeren, eerst afrekenen met Dodendaal, een versterkt kasteel van hertog Karel in het rijk van Nijmegen, ten W. van die stad. In 1507 behoorde dat huis aan Geert van Stepraidt [3]).

Maar ook daar deed Hendrik van Nassau, wat hij kon. Doch wat vermocht hij met zijne kleine bende, die reeds aan alles gebrek leed, tegen de Franschen, die, — als rekenden zij de Nederlanden tot dat gebied, hetwelk hun oorlogsverklaring aan Maximiliaan gold — aangevoerd werden door Robert van der Marck, wiens troepen, waaronder vele vagebonden en avonturiers, zich thans ongestoord met de hunne konden vereenigen; en — dat was stellig — zij werden met vreugde afgewacht door Karel van Gelre, die gereed stond voor een handgreep, welke hem zou veroorloven zich op zijne beurt met zijne bondgenooten te vereenigen.

Hendrik van Nassau en Jan van Nassau konden, terwijl Chièvres in het Namensche bezig was, al niet veel meer doen, dan den vijand langs de Maas, die hij had overgestoken bij Givet — nog altijd eene geduchte vesting met aanzienlijke wapenhuizen en artillerieparken, in het Noord-Oosten van Frankrijk — volgen

1) Zie de „Instructie" verder onder de „Bijlagen".

2) Henne I, 157.

3) Zie de Noot (3) bij v. d. Bergh Corresp. p. 92.

en hen in het oog houden [1]). De zaak scheen reeds zoo ernstig, dat den Roomsch-Koning het plan werd toegekend voor dat jaar den tocht naar Rome op te geven, zoo de Franschen in Brabant of Gelre vielen; en hij zou krijgsvolk zenden om den Franschen den pas af te snijden, hen in te sluiten, terwijl hij met zijne gansche macht in Frankrijk vallen en tot Parijs doordringen zou.

Op dat oogenblik begaf de Koning zich naar Innsbrück om er den kardinaal van Sta Croce te ontvangen, gekomen van de zijde van den Paus; en ook om krijgslieden naar het hertogdom Milaan te zenden, ten einde de Franschen daar aan de praat te houden [2]).

Dezen zetten in September hun marsch voort langs de grenzen van Namen en Luik, van Maastricht naar Roermond, waar zij zich met Karel van Gelre hoopten te vereenigen. Margaretha deed wat mogelijk was; overal werden de leenmannen en achterleenmannen onder de wapenen geroepen; den verschillenden compagnieën werden hunne standplaatsen aangewezen, voorloopig ook den ruiters van Nassau, gelijk we zagen, om en bij Thienen. Daarheen trokken ook troepen uit de bezettingen van sommige groote steden, andere weer naar Diest en Weert, zoodat een krans van versterkte plaatsen Brabant scheen te beschutten. Ook de Vliesridders waren te Thienen, waar zij tot het inzicht kwamen, dat de strijdmacht uiterlijk voldoende was om Brabant te beschermen, geenszins om de vereeniging der vijanden te beletten.

De sterkte der Franschen wordt verschillend opgegeven; ergens wordt zelfs gesproken van 650 lansen, van de benden van ordonnantie en 10000 voetknechten [3]). Eene sterke macht dus en geducht praalde deze vijand, minachtend op dat brabantsche voetvolk neerziende.

1) Brief van Hendrik van Nassau en Jan van Bergen aan Margaretha, Leuven, 4 Sept. 1507 (v. d. Bergh Corresp. 93—94).

2) Gattinara aan Margaretha (Walbringen). (Portefeuille de Gattinara, Arch. dép. du Nord). Binnen drie dagen (3 Sept. 1507) hoopten Gattinara en zijn medegezant in Straatsburg te zijn. Hunne briefwisseling met de Gouvernante, door Gattinara, is eene belangrijke en merkwaardige bron van de kennis der gebeurtenissen van Sept. 1507 tot het jaar 1508, en wordt daarom, behalve de enkele brieven, door Le Glay uitgegeven. (Études Biographiques sur Mercurino Arborio di Gattinara of in de Nég. Diplom.), hierachter als Bijlagen gedrukt.

3) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VI, fol. 18.

Een van de voornaamste fransche aanvoerders, de gouverneur van Champagne, bevond zich den 29sten Augustus nog te Roermond. Toen werd de hertog van Gelre, wiens vereeniging met den heer van Sédan nog niet had plaats gehad, daar ter stede nog verwacht. Maar hij, Karel, zoowel als Anhalt, hadden nu veel te stellen met de betaling van hunne troepen, voor wie ze geen geld hadden; de eerste moest voorschotten aannemen van fransche edelen, de laatste had er niet minder vertraging door dan Nassau, IJselstein en de heer van Lalaing [1]).

Zelfs Chièvres klaagt hierover, ofschoon deze toch de bereidwilligheid van een ieder prijst, om de Franschen te weerstaan, tegen wie hij overal zijne bevelen uitdeelt [2]). De mannen van Ferry van Croy, te Boven- en Beneden Lenteren bij Thienen gelegerd, leefden op den boer, gansch niet tot diens vermaak. Ook Karel van Croy was druk bezig het volk te wapenen en zijne soldaten in zijn gebied in Henegouwen op het oorlogspad te brengen. Het ontbrak geen der aanvoerders aan ijver. Nauwelijks was, door toedoen van den regeeringscommissaris Lalaing, die voor soortgelijke doeleinden ook naar Kleef geweest was, de gelddorst der huurlingen van IJselstein gelescht of deze voortvarende veldoverste verwoestte het kasteel Doornick en nam, in samenwerking met de Kleefschen, in overweging, Karel van Gelre na te zetten, die in Nijmegen aangekomen en van daar reeds weer vertrokken was [3]). Maar voortdurend hielden de duitsche troepen, toch bijna de eenige, die militaire waarde hadden, „ghemeynne": uitingen van solidariteit, zou men haast kunnen zeggen, in het stellen van loon-, in dit geval soldijeischen. Zoo kwam Floris van Egmond, heer van IJselstein, niet dan langzaam en met moeite binnen Grave en, van plan om volgens de afspraak zich bij Anhalt aan te sluiten, zag hij zich weer door zoo'n „ghemeynne" verhinderd, waardoor hij gedwongen werd iemand om geld naar de Landvoogdes te zenden. Het was een weinig

1) Zie de bijzonderheden daaromtrent in een brief van den laatste aan Margaretha van 29 Aug. 1507 (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VI.

2) Ibidem fol. 194.

3) Brief van Lalaing aan Margaretha (Tiel, 9 Sept. 1507) (Arch. dép. du Nord. Ch. des C. Lettres missives T. VI, fol. 215). Uit een brief van Johan van Luxemburg blijkt, hoezeer v. d. Marck er reeds op vlaste de slecht betaalde Duitschers in zijn dienst te hebben, als zij tot hem wilden overloopen.

gunstig oogenblik voor deze, die naar alle kanten hare bevelen zond, als de ware „groote kapitein", ook aan Anhalt, die zijne troepen in Den Bosch gemonsterd, en daarna in Eindhoven gelegerd had, terwijl zij verder — met haar neefje Karel — de wijk had moeten nemen naar Antwerpen uit Mechelen voor de hier hevig heerschende pest [1]). Het was ook uit Antwerpen, dat zij een schrijven in het Latijn verzond aan den aartsbisschop van Trier, waarin zij er op wees, dat zijne instructies, haar nu eerst goed bekend, reeds lang waren voorgesteld vóór de tegenwoordige moeilijkheden, reden waarom er eene nadere verklaring gewenscht is en waaromtrent zij van hare gezanten bij haar vader dagelijks bericht verwachtte [2]).

Margaretha had niet te veel gezegd, toen zij sprak van veranderde en bezwaarlijk geworden omstandigheden.

Het werd nog erger. Den volgenden dag werd haar door den veldheer de verovering van Thienen gemeld door de vereenigde benden van Karel van Egmond en Robert van der Marck. De bijzonderheden van de bestorming van die met slechts weinig troepen meer voorziene en door den onbekwamen meier slecht verdedigde stad, zijn elders genoeg verhaald om ze hier verder stilzwijgend te mogen voorbijgaan [3]).

1) Ook met de prinsessen. Vgl. Brief van Maximiliaan aan Margaretha, Innsbrück 20 Sept. 1507. (Le Glay, Corresp. T. 12—13). Vgl. brief van Gattinara aan haar (Matran 23 Sept.) (Arch. Dép. du Nord. Ch. des Comptes Lettres missives. T. VI, fol. 246). Over die pest, vgl. ook nog Azevedo, op het jaar.

2) Gattinara, in een schrijven, dat een staaltje is van 's mans wijsheid en overredingskracht, deelt namens zijn medegezant Pflug mede, dat de aartsbisschop van Trier vertrok zonder Margaretha eenige grootere macht te brengen. De Koning vond, dat zij genoeg macht had. Maar Gattinara had het duplicaat van een brief aan Chièvres en wist nu in de eerste plaats te bewerken, dat deze niet gezegd kon worden bevoorrecht te zijn boven de aartshertogin. Maar daarbij lieten de gezanten het niet, al kwam eerst de zaak ter sprake van het graafschap Bourgondië, die ook nog niet terstond was opgelost, al brachten de gezanten den Koning al langer hoe verder, zich de steun verschaffend van het invloedrijke driemanschap Gurtz, Serntein en Lichtenstein. Margaretha's schrijven (29 Sept. 1507) aan den aartsbisschop van Trier (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VI, fol. 254).

3) Reeds in een volkslied werd de bestorming van Thienen bezongen, welke plaats daarna radicaal werd uitgeplunderd. Dat lied is gemaakt door een brabantsch ruiter, die bij deze geschiedenis gevangengenomen en van zijn geld beroofd werd. Het lied bij Van der Graft, bl. 133—137 Over de gebeurtenis zelve, die nogal opschudding verwekte, o. a. Henne I 160; Kronijkje van 's Hertogenbosch in het Belg. Museum III, bl. 90; Baumgarten, Geschichte Karls V, T. S. 21 flg.; Duncker S. 35.

Het was het eerste en het laatste succès van beteekenis van den vijand; het eerste, als men niet veel waarde althans hechten wil aan de verovering van het kleine, brabantsche Haelen door hertog Karel, die door zijn snellen tocht in de brabantsche Kempen, wel zijne tegenstanders verraste en veel buit maakte, maar overigens reeds vóór Diest, ja, onmiddellijk na den val van Thienen, ondanks den schrik der bewoners, voor Leeuw het hoofd stiet; in het eerste geval, dank zij het optreden van den graaf van Nassau zelf, heer van Diest, in het tweede, door den uit Namen met eene ordonnance-compagnie toegesnelden heer van Ronny.

De paniek sloeg ook over tot Leuven, dat zich reeds in gevaar gevoelde en door den Bastaard van Gelre bedreigd werd met brandschatting. Eerst de aankomst van vele troepen bracht de Leuvenaars tot rust [1]). Meer reden daartoe gaven, in veel hoogere mate nog, de reeds rondloopende geruchten van den aftocht van den vijand op Roermond. Ze bleken juist. Blakend en plunderend ging de wilde soldatesca terug, zooals ze gekomen was. Maar den Franschen zou dit niet meevallen. Eene afdeeling hunner, den weg naar Frankrijk door de Ardennen nemend, werd in de bosschen bij St. Hubert overvallen, doodgeslagen, neergesabeld, gevangen genomen of geheel van alles ontbloot en met schielijken spoed op de vlucht gejaagd.

Dit succès, te danken aan het besliste optreden van den heer van Spontin, die met zijne afdeeling bij Bouvines geposteerd stond, en een handvol verwoede kolenbranders en houthakkers uit het Namensche, gaf althans eenige voldoening voor de uitplundering van Thienen, eene afstraffing voor de schandelijke wijze, waarop de vijand zich daarbij misdragen had.

En wat in Frankrijk misschien wel het gevoeligst trof, was

1) Ook het nemen van voorzorgsmaatregelen. Zie een brief van 1 Oct. (1507) van Jan van den Voorst, kanselier van Brabant, aan Margaretha. Hoe hevig de schrik in Leuven was ingeslagen, bleek ook hieruit, dat nog 15 Oct. Margaretha de leden van de Universiteit verzoeken moest hunne huizen niet te verkoopen, om daardoor de bevolking niet te ontmoedigen; en, dat niettegenstaande zij zeker er kort te voren geweest was, en nu Anhalt, Adolf van Nassau, IJselstein, eene keur van legervorsten er aanwezig waren, om van daar hunne nieuwe plannen uit te voeren. Eerstgenoemde had haar ingelicht over dien angst, waarin de bewoners van Leuven hunne woningen te koop aanboden. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives VI, fol. 292).

minder de weer afgenomen buit dan wel de gevangenneming van de beide aanvoerders, o. a. de hier reeds vroeger bekende Théligny, die dat lot met drie honderd anderen deelde, terwijl nog een honderdtal in het zand had moeten bijten. De Landvoogdes liet den franschen kapitein, die gewond was, onder zware bedekking tot zich in Antwerpen voeren, om hem nader in verhoor te nemen [1]). Ook al werd de beteekenis niet overschat, zooals door sommigen der deelnemers, die er aanleiding in vonden om allerlei gunsten te bedelen, er heerschte toch over het voorgevallene begrijpelijke vreugde en de Landvoogdes zorgde wel dat de „destrousse des François faicte par les Namurois" niet onbekend bleef, waar dit dienstig kon zijn [2]).

De hertog van Gelre was intusschen reeds lang op Roermond met zijn buit teruggetrokken, gescheiden van van der Marck. Of oneenigheid tusschen hen beiden of gebrek aan levensmiddelen [3]) de oorzaak geweest is, was ook na de verhooren van Théligny, die niets wist (of zich zoo hield) hoewel hij toch het langst samen was geweest met Karel van Egmond, niet met zekerheid te zeggen. Genoeg zij het te vermelden, dat de aftocht der Gelderschen het eerst plaats had, doch dat die der Franschen weldra meer op eene vlucht ging lijken.

Kort na den overval van Thienen had Margaretha, terwijl de Franschen zich van daar terugtrokken, haar vertrouwden hofmeester Jerôme Vent naar den markgraaf van Baden gezonden, waarbij deze door de Landvoogdes verzocht werd, „se monstrer parent d'elle et messeigneurs les enfants" en haar zijn zoon, markgraaf Philips, toe te zenden, met zooveel mogelijk krijgslieden, om die te gebruiken tegen de ondernemingen der Franschen; verder had zij, om de Staten van Luxemburg bijeen te roepen, eerst brieven gezonden aan de prelaten, leenmannen, ambtenaren der „goede

1) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Portefeuille des Lettres No. 1, vgl. ook Le Glay, Nég. diplom. I, 213.

2) Zoo o. a. te Calais aan hare gezanten, daar reeds onderhandelende met die van Engeland. Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VI, fol. 320.

3) Al werd dit tegengesproken. Doch vgl. een uiting reeds van 23 Sept.: „Men en can hier nyet alse vele broets gebaeken, dat sys genoegh hebben ende daerom en sallen sy in Brabant nyet langh metten; sy megen wel eyn snapreyse doen mar nyet duerende" en elders: „Mar het yerst ghebreck sal syn aen de provianden. Daerom schickt ende bestellt overal dat sy der nyet en vinden gnade vrunde." Zie Düncker a. a. O. S. 39.

steden" om in Luxemburg bijeen te komen en verder, zooals hun daar gezegd werd, hun mannen gereed te houden, ten einde met den markgraaf naar de grenzen te trekken en samen te werken met de Namureezen, om den vijand terug te werpen. De oude markgraaf zond zijn zoon Ernst met de geduchte macht van 50 ruiters [1]).

Roijaal was dat niet. De brieven van Vent hadden heel wat meer doen verwachten. De oude markgraaf, vergezeld van zijn zoon, den aartsbisschop van Trier en van hertog Johan van Beieren, betoonde zich — als men althans op deze brieven mocht afgaan — vol ijver bij zijne krijgstoerustingen. Zijn zoon Herman en de aartsbisschop van Trier zouden zich spoedig met gewapenden bij Margaretha vervoegen. Ja, te Coblentz aan den Rijn, zou hij met den Paltsgraaf een onderhoud hebben over de zaken der Nederlanden, daar van dezen verluidde, dat hij gaarne bereid was een van zijn zonen met 300 ruiters te zenden. Ook 's markgraven zoon Philips zou zich binnenkort op marsch kunnen bevinden. Zelfs had hij het verzoek van de Landvoogdes ingewilligd, haar 6 of 700 ruiters en evenveel voetknechten te leenen en de Raad van den Markgraaf toonde er zich bepaald op gesteld, dat deze die voetknechten in zijn land zou lichten [2]).

Zoo scheen het oude, ook door Maximiliaan gekoesterde ideaal van aansluiting van de west-duitsche staten bij de nederlandsche een heel eind gevorderd, te beter, waar de door Vent opgeporde hertog van Kleef en die van Gulik zich niet onwelwillend betoonden [3]).

Doch op den duur deed noch de een, noch de andere veel. Meer werd verwacht van de nadere samenkomst te Calais, waaraan ook Maximiliaan zijne instemming hechtte. Den 16den October

1) Rekenkamer te Brussel, No. 2634. (Rekening van Valeriaan van Busleyden). Vgl. ook Henne I, 166.

2) Vent aan Margaretha (Luxemburg 11 Oct.). Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives VI, fol. 284. Men wil verder den Koning er toe brengen die van hunne bijdragen van den „Römerzug" om ze liever te laten meewerken met Baden, Trier e. a.

3) Gattinara aan Margaretha. Naar het heet, om de hertogen van Gulik en Kleef meer moed te geven, schreef Maximiliaan aan Keulen (aartsbisschop was toen Herman van Hessen, een jaar later gestorven), Trier, Maintz (= Meustre?), Tricht (= Utrecht), den markgraaf van Baden en den landgraaf van Hessen om der Landvoogdes de heele „ayde impériale", die zij toegestaan hadden voor de reis naar Rome, te zenden en haar bij te staan tegen de Franschen. Semurn (Zimmern?) 27 Sept. 1507 (1506 is eene drukfout). (Le Glay, Études biographiques sur Gattinara).

bekrachtigde hij de benoeming van den heer van Bergen en zijne medegezanten [1]).

Onmiddellijk daarop begaven deze zich op weg. In St. Omer, schreven ze uit Duinkerken (21 Oct.), zouden ze wachten op nieuws betreffende de landing der engelsche gezanten te Calais. Ondertusschen berichten zij de Gouvernante tevens de bevalling der koningin van Frankrijk van eene dochter, waardoor Anna's leven gevaar liep: berichten, waaromtrent de gezanten nadere bevestiging verzochten, als van gewicht voor de te voeren onderhandelingen [2]).

Veranderingen in de staatkundige verhoudingen schenen toch reeds mogelijk. Er waren er, die het woord vrede reeds op de lippen hadden. Zoò de nederlandsche Gouvernante [3]), die daarbij het oog gericht hield op haren spaanschen schoonvader, welke vorst vriendelijke betrekkingen met haar onderhield en zijne genegenheid voor prins Karel, zijn kleinzoon, betuigde. Zou hij den Paus hebben gepolst? Zeker is het, dat diens legaat Carjeval, kardinaal van Sta Croce, gezonden naar Maximiliaan, ongeveer ter zelfder tijd als Gattinara, o. a. door dezen beschouwd werd als te zijn belast met nog wel andere zaken dan die der meer besproken aluin. Men schreef hem plannen toe, als zou hij Maximiliaan met Lodewijk en Ferdinand trachten te verzoenen.

Maar de Roomsch-Koning vertrouwde Lodewijk niet, die geen enkele belofte hield en Milaan en Bourgondië in bezit nam, zoodat hij, Maximiliaan, zijn leger niet kon ontslaan. Den koning van Arragon nam hij het kwalijk, dat deze zonder zijne toestemming naar Castilië gegaan was. Toch zou het zoo wenschelijk zijn op goeden voet te komen met koning Ferdinand, want daardoor zou

---

1) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VI, fol. 304.

2) Ibid. fol. 312.

3) „Car a nous qui sumes femme est plus convenable la paix que la guerre, mais si quelcun nous veult invahir ou grever et adomaiger le pays de mondit seigneur et nepveur, a tort et sans cause, comme naguerres a este fait, sumes contraincte y obver d'austant que y pourons remedier. Et ne scauroit prince chrestien se glorifier à son honneur de venir ou envoyer piller et bruler les pays et terres de telz princes jeusnes et orphelins mesmement eulx estans ès mains d'une dame vefve comme nous, néantmoinz avons bien espoir que Dieu rétribuera le tout où il appertiendra", zoo heet het in een schrijven van 14 Oct. 1507 uit Mechelen, aan een gezant van koning Ferdinand blijkbaar. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres Missives T. VI, fol. 293).

Karel niet alleen Castilië, Leon en Grenada krijgen, maar ook Arragon, Napels en alle bezittingen van den koning van Arragon; immers Ferdinand had de hoop op kinderen opgegeven. Doch (volgens Maximiliaan) had hij, Ferdinand, verkeerd gedaan zich te blameeren„ en fere les practiques qu'il havoit faictes avecq le roy de France, ancien ennemy de ses enfans et entrer au gouvernement sans intelligence et accord dudit Sgr. roy" (Maximiliaan) [1]. Maximiliaan was toen nog niet zoo vredelievend als zijne dochter, die zijn optimisme in den strijd tegen Frankrijk niet deelen kon.

De Koning wees er verder tevens op, dat Leuven geen gevaar liep, als Anhalt erbinnen was; dat, volgens dezen bevelhebber, de Gelderschen sedert den val van Thienen meer verloren dan gewonnen hadden. In goeden geest had, behalve Anhalt, ook Jerôme Vent hem geschreven, ter zake van de hulp van den markgraaf van Baden en den aartsbisschop van Trier; verder dat alles gereed was.

Ja, de Koning verdacht zijne dochter, dat zij alleen het ongunstige nieuws wilde schrijven. Vroeg Anhalt niet slechts drie eskadrons bij die, welke hij had, om Gelre in zijne macht te hebben [2]?

Het optimisme van Anhalt na den aftocht van den vijand vond zijn grond niet alleen in hetgeen den Franschen daarbij overkwam, doch ook hierin, dat eene vreeselijke pest in het Overkwartier uitbrak en Karel van Egmond niet lang in Roermond kon blijven, waarheen hij zijnen buit gevoerd had.

Na eenige aarzeling, veroorzaakt door eenige elkaar snel opvolgende eenigszins tegenstrijdige bevelen der Landvoogdes, had Anhalt besloten de Gelderschen na te zetten, terwijl Chièvres terug wilde naar Namen om de Franschen in het oog te houden; Nassau zou zich naar Margaretha begeven, IJselstein moest wachten, totdat zijn troepen betaald waren, het volk van den heer van Ronny stond te Leeuw. Toch hoopte Anhalt door Margaretha in staat gesteld te worden zich ook van de beide afdeelingen te kunnen bedienen, zooals hij die van de heeren de Roeulx, de Ligne

1) Le Glay Études Biographiques sur Merc. de Gattinara p. 63. In denzelfden brief van Gattinara van 10 Oct. 1507 wordt ook veel over de aluin gehandeld, waarover de Paus bullen had uitgevaardigd, die hij ook in de „pays d'Ambas" wilde bekend gemaakt hebben, en waarvan de opbrengst strekken moest voor den oorlog tegen de ongeloovigen.

2) Brief van Gattinara aan Margaretha uit Innsbrück van 15—16 Oct. 1507, bij Le Glay Études Biogr. p. 69 s.

en Aymeries reeds tot zich in Leuven en Diest ontboden had. Ook die van Brussel, gelegen te Aarschot, moesten bij hem komen [1]).

Intusschen was men noch ten aanzien van Karel van Gelre noch van de Franschen volkomen zeker, dat ze van elken verderen aanslag hadden afgezien, zoolang ze zich nog niet geheel achter de rivieren hadden teruggetrokken, wat echter welhaast het geval bleek. Toch zou eene bende onder den heer van Melun op hunne bewegingen moeten letten. Ook wenschte Anhalt eerst den heer van IJselstein, die bij de Landvoogdes was, nog af te wachten vóór naar Gelre te trekken, zoo hertog Karel geen slag afwachtte.

Maar de Landvoogdes maakte het hem niet gemakkelijk. Hem verwijtende, dat hij niet wist welken weg de Franschen genomen hadden, wilde zij, dat hij hen onverwijld zou achtervolgen, ja hen, die men te Mechelen nog in het Luiksche aanwezig dacht, snel in het Namensche den weg afsnijden, waar zich ook de heeren de Roeulx en d'Aymeries nog bevonden. Het gevolg was, dat Anhalt niet recht wist wat te doen. Deelde de aartshertogin zijne inzichten, dan zou hij onmiddellijk de heeren van Buren en den maarschalk van Kleef, die gereed stonden, naar Gelre doen oprukken. Maar te voren zou er toch betaling van de soldij moeten plaats hebben, want anders zou b.v. het voetvolk van het kwartier van Brussel zich willen terugtrekken [2]).

Zoo had Karel van Egmond alle gelegenheid zich rustig naar Nijmegen terug te trekken, terwijl hij zijne duitsche voetknechten en bagage met buit uit Roermond liet nakomen, de eersten weer gepaaid met beloften op volledige betaling. Waren ze eenmaal in de steden ingekwartierd, zonder soldij zouden ze er niet meer uitgaan, hetgeen wat beloofde voor de burgers dier steden! Reeds heerschte er hongersnood te Nijmegen.

Bij gebrek aan vaartuigen had de vorst van Anhalt evenwel oponthoud, om bij Grave de Maas te kunnen oversteken. Tevens wachtte hij te Kuik nieuwe versterkingen en geld af en deed zich als een zeer voorzichtig veldheer kennen [3]). Die voorzichtigheid

---

1) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VI, pl. 292.

2) Brief van Anhalt aan Margaretha van 14 October 1507 uit Leuven. (Arch. dép. du Nord. Ch. des C. Lettres missives T. VI, fol. 299.

3) Zijn brief aan haar (Grave 25 Oct.) Arch. dép. du Nord. Ch. d. Comptes. Lettres missives T. VI, fol. 318).

was ook nog geenszins overbodig. Karel van Gelre stond in hetzelfde kwartier, wat wel den heer van Aymeries de handen vrijmaakte in de streek van Weert, doch aan de andere zijde ook zijne aandacht wel zou vragen voor Luxemburg. Dit scheen weer bedreigd door Robert van der Marck met 1300 à 1400 ruiters, waardoor ook Namen en andere gewesten op nieuw gevaar konden loopen.

Intusschen had ook de koning van Engeland zijne gezanten aangewezen, nl. den bisschop van Winchester, den Groot-Schatbewaarder van Engeland en doctor West. De ontmoeting werd voorbereid door den controleur van Calais, die hoog opgaf van de goede gezindheid van koning Hendrik.

Nog vóórdat de nederlandsche gezanten in Calais waren aangekomen, wisten zij hun meesteres reeds een merkwaardig verhaal te doen betreffende Ferdinand van Arragon. Deze was in Castilië erkend, maar, om van de Castilianen hulp te krijgen, ten einde zijne afspraak te Savona met den koning van Frankrijk tegen den Roomsch-Koning in Milaan gestand te doen, had hij de inwilliging noodig van de Koningin, zijne dochter. En die werd hem, voor dit doel, ronduit geweigerd. Voor het eerst hooren we bij dezelfde gelegenheid van de wenschen van denzelfden Koning om een gezantschap naar de Nederlanden te zenden, met het doel prins Karel te gaan halen en dezen in Spanje op te voeden. Als men weigerde hem te laten gaan, zou prins Ferdinand als toekomstig koning der spaansche landen erkend worden [2]).

De pauselijke legaat, de kardinaal van Sta Croce, was geenszins onverschillig, waar het gold tot eene bevrediging mede te werken van den Koning van Frankrijk en Maximiliaan, wiens omgeving dit niet vertrouwde. Evenwel, op grond van gezamenlijke grieven tegen de Venetianen, ook gekoesterd door den Koning van Hongarije, zou misschien het begeerde ideaal in vervulling kunnen gaan.

1) Brief van Bergen c. s. aan de Landvoogdes van 25 Oct. 1507 uit St. Omer (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VI fol. 318).

2) Er bevindt zich, kort na het bovenbedoeld schrijven van Bergen c. s. een ander (fol. 323) bericht aan Johan van Marigny of aan Louis Voringier, secretaris van Margaretha, 28 Oct. 1507 uit Madrid, waarin wordt medegedeeld, dat en beschreven, hoe Ferdinand als koning van Castilië werd erkend.

Of er wel eene basis te vinden zou zijn voor eene overeenkomst tusschen de verschillende koningen, werd ernstig de vraag [1]). Rome gaat reeds den weg van vrede op. Maar zoover was het nog niet gekomen. Eerder nog helde voor het oogenblik Maximiliaan tot de Venetianen over dan tot de Franschen. En de fransche koning gaf hem er nu de schuld van, dat het huwelijk van Karel en Claude verbroken was [2]), omdat hij dat met de engelsche prinses had willen sluiten, ten einde koning Lodewijk te bedriegen. Maximiliaan verdacht hem, van zijne afwezigheid in Italië te willen gebruik maken, om in het graafschap Bourgondië te vallen.

Hierin vond Gattinara weer een nieuw motief om Maximiliaan ertoe te brengen, dat graafschap aan zijne dochter over te laten, in onzijdigheid en te beschermen door de Zwitsers. Anderzijds deed zulks koning Maximiliaan nog meer aarzelen in zijne „Römzugplannen". Sterker werden de indrukken, dat hij eer aan een inval in Bourgondië dacht dan aan eene reis naar Rome en dat die meer als een voorwendsel diende voor de Rijksvorsten.

En reeds werden er van fransche zijde invallen gedaan in Bourgondië, waarbij de stad Pontally genomen en geplunderd werd, evenals de stad Joux door den markies van Rothelin, zoodat, zeer ter gelegene ure voor Gattinara, gezanten van het graafschap Bourgondië bij Maximiliaan om hulp kwamen vragen. De meerderheid van 's Konings Raad bepleitte de onzijdigheid van dat land, in handen van Margaretha, hetgeen Maximiliaan aan het weifelen bracht, die eerst gemeend had troepen uit Ferrette er heen te moeten zenden, daar anders het graafschap verloren zou kunnen zijn, vóórdat de onzijdigheid was besloten en afgekondigd [3]).

In dien tijd had Maximiliaan, temidden van zijne krijgstoerustingen, de gezanten der Venetianen teruggezonden en had nog hoop op de Zwitsers. Maar zoo groot was die hoop niet, of hij

---

1) Gattinara aan Margaretha, Innsbrück 21 Oct. 1507, (Portefeuille de Gattinara).

2) Zie daarover en over Maximiliaans verweer, door zijne dochter den gezanten te Calais te laten bevelen in het te sluiten huwelijksverdrag eene reserve te maken voor het geval, dat de koning van Frankrijk het huwelijk van Blois wil handhaven: Le Glay Corresp. I, p, 20—21.

3) Gattinara aan Margaretha, Innsbrück 29 Oct. 1507, (Portefeuille de Gatt. Arch. dép. du Nord).

bleef er, juist ook uit achterdocht jegens hen, die wel eens gemeene zaak konden maken met dien markies van Rothelin, de voorkeur aan geven troepen naar Bourgondië te zenden, zonder verder van de onzijdigheid te reppen [1]).

Verder onderhandelde hij weer met de Zwitsers, die wel zeiden den Roomsch-Koning ter kroning te willen begeleiden, zonder echter nadere uitlegging te geven. Maximiliaan was daardoor gedwongen, de Franschen openlijk als zijne vijanden aan te wijzen, die zijn gang naar Italië wilden beletten en zijnen kinderen zoowel in Brabant als in Bourgondië den oorlog aandeden [2]). Zouden de Zwitsers hem daarom in Milaan willen bestrijden, dan zou hij hun Bellinzona geven en de gansche streek tot Como zouden zij als leen van het Rijk ontvangen. Weigerden zij zulks, dat zij zich dan tenminste onzijdig hielden! Wilden zij iets ondernemen tegen de Venetianen, die geenszins hunne vrienden waren, dan zou de Koning hunne soldaten daarvoor in soldij nemen. Er werd naar aanleiding van het een en ander eindeloos onderhandeld [3]).

Ten opzichte van Gelre waren de zaken in een ander stadium getreden. Gaarne hadden we daarom het geheime stuk gekend, waarin een nieuw besluit van de Regentes en haar Raad was neergelegd, bestemd voor de afgevaardigden, die thans te Calais waren aangekomen.

Waar Maximiliaan zoo weinig van zich liet merken ten aanzien van de Nederlanden, was men te meer den oorlog hartelijk moede, terwijl er bovendien meer vredelievende neigingen aan het hof schenen op te komen. De brieven van Margaretha aan den vorst van Anhalt, te Zerbst bewaard, zijn door Duncker gebruikt; zij maken inderdaad den indruk, dat nog in October de aartshertogin op bezuiniging bedacht was, misschien min of meer

1) Gattinara aan Margaretha (Kauffbeuren, 10 Nov. 1507) bij Le Glay Nég. diplom. I 206.

2) Maximilaan aan Margaretha (Le Glay Corresp. I 14—15). De koning verklaarde in dat schrijven ook, dat hij zijne reis naar Rome zou uitstellen, als de Nederlanden in opstand mochten komen of zoo men weer strijden moest met den koning van Frankrijk; maar alleen voor de Gelderschen was het niet de moeite waard (27 Oct. 1507).

3) Gattinara aan Margaretha, Kauffbeuren, 10 Nov. 1507. (Portefeuille de Gatt. Arch. dép. du Nord).

4) Duncker, S. 43.

weer komende onder de invloeden, die tijdens Philips den Schoone oppermachtig waren. Juist op het oogenblik, dat Anhalt meende den hertog van Gelre voor goed te kunnen gaan neerwerpen, gewerd hem het bevel een derde deel van zijne landsknechten te ontslaan.

Verbitterd beschrijft Anhalt Maximiliaan den toestand, als zijnde nooit zoo gunstig om een slag tegen Gelre te slaan als thans. Vergeefs. Nog werd door hem het slot Rosande in het begin van November veroverd. Doch tot eene onderneming tegen Rhenen kwam het niet meer, hoewel de Landvoogdes die gewild had; het was haar er blijkbaar om te doen Gelre met versterkte plaatsen zooveel mogelijk te omringen, desnoods ook op het gebied van het Sticht, welks bisschop immers ééne lijn trok met Bourgondië—Oostenrijk, evenals de Staten met Karel van Gelre.

Begin November vingen de besprekingen aan tusschen de nederlandsche en engelsche gezanten, bij wie zich St. John, commandeur van Rhodus, gevoegd had, om over het huwelijk tusschen Karel en Maria te onderhandelen [1]). Die onderhandelingen vlotten slechts zeer langzaam en hielden de gansche maand November en een groot deel van December aan. Meermalen dreigden zij af te stuiten op het voornaamste geschilpunt, nl. den omvang van den bruidschat, in verband ook met het al of niet uitleveren der prinses. Maar weldra moesten de onzen toegeven, dat de prinses aan het engelsche hof hare opvoeding zou blijven ontvangen.

Het maakte soms den indruk, alsof de Engelschen, vooral wanneer er gesproken werd van de te verleenen hulp, tijd zochten te winnen, vooral nadat hun van Frankrijk uit berichten waren toegezonden, dat er vóór het jaar 1507 van Maximiliaans tocht naar Frankrijk, noch van dien naar Italië iets meer komen zou.

Ook geruchten van eene poging, door Italianen gedaan om den Paus te vergiftigen [2]), ontgingen den gezanten niet.

Wat het laatste betrof, het scheen toch nog niet geheel zeker of die geruchten juist waren; eene groote keizerlijke macht was

1) De stukken, die betrekking hebben op de onderhandelingen te Calais, hoop ik later afzonderlijk uit te geven.

2) Door een Jacobijner kapelaan van den Paus, terwijl hij dezen het Sacrament bracht. De dader, die bekende, werd gevierendeeld; men hield het er voor, dat de Franschen er de hand in hadden. Gattinara aan Margaretha, Augsburg, 22 Nov. 1507. (Arch. dép. du Nord. Portefeuille de Gattinara).

wel naar Italië opgerukt, maar de artillerie was nog in Trente, het middelpunt der krijgstoerustingen. In elk geval maakten deze en dergelijke berichten het Bergen, Fiennes en Gorrevod er niet gemakkelijker op, wat trouwens ook juist niet in de bedoeling der Franschen lag.

In het algemeen was de koning van Engeland echter wel bereid het huwelijk te doen sluiten, mits op zijne voorwaarden. Zoo was hij ook gezind ten opzichte van de kwestie der hulp, die hij, met hernieuwing van het verbond met Philips, wel wilde geven, zonder zich echter wederom een bepaald aantal troepen of schepen te willen laten voorschrijven. De nederlandsche gezanten stonden hiertegenover lang niet vrij; alles hadden zij in aanmerking te nemen, „mesmement la puissance, inconstance et malice des François et la hayne et envye qu'ilz nous portent, que les affaires du Roy (nostre) pere sont assez incertains et si d'aventure la fortune tournoit contre lui, qu'il succumbast ou allast de vie a trespas, que Dieu ne veulle, et que nous feussions sans appuy, il est tout clair et notoire que lesdis François nous courroient sus et feroient du pis qu'il pourroient, dont nous pourrons vraysemblablement estre gardez et préservez par ledit Seigneur Roy d'Engleterre, car il n'est apparent que si ladite alliance de mariaige se fait il nous veulle laisser perdre, fouler ne cultrager, joinct que par icelle alliance l'on porra mieulx tenir en crainte et bonne obeissance noz propres subgetz et seurent par ce plus encorraigez et enclins de resister et eulx deffendre contre les ennemis et mal veullans qui les vouldroient envahir et courir sus" [1]).

Wij hebben deze geheele passage aangehaald, omdat daardoor scherp het standpunt der Nederlanders uitkomt. Op die gronden vroegen zij de Landvoogdes te berusten in de schenking van eenen bruidschat van 200,000 in plaats van de dezerzijds verlangde 300- of 250,000 gouden kronen en in de gestelde eischen van de waarborgen.

Zij kon in zulk eene belangrijke zaak niet beslissen buiten den Koning om, die echter druk aan zijn krijgstocht dacht. De markgraaf van Brandenburg was van Trente uit vooruitgerukt; aan de andere zijde drong de graaf van Montfort het Milaneesche

1) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 25.

binnen en de graaf van Fürstenberg met een derde leger in het graafschap Bourgondië.

Behalve de gezanten der Zwitsers waren terzelfder tijd Andrea of André de Burgo en een nieuw gezant uit Arragon bij hem aangekomen, die zich beijverden voor eenen vrede tusschen hem en den Koning van Frankrijk, maar, meende Margaretha in haar schrijven aan de gezanten te Calais, het is slechts tijd verliezen, „pour les grans ébaz qu'il a veuz ci-devant en semblables affaires" [1]).

Maximiliaan betoonde zich ingenomen met de artikelen van het voorgestelde verdrag, doch desondanks moesten Gattinara en Pflug bij hem aandringen spoed te maken met de bekrachtiging. Maar hij had nadrukkelijk verklaard, dat Margaretha het verdrag in dezen vorm moest aannemen; later zou hij die wel zenden [2]).

Toch ondervonden de onderhandelaars tot op het laatste toe nog moeilijkheden over het weduwgoed, die meer dan eens het vermoeden opwekten, dat de Engelschen met hunne nieuwigheden alles in de war wilden sturen, „à l'appetit du Roy de France". Deze was nl. weer aan het beramen van nieuwe plannen tegen de Nederlanden, daar hij in Italië niet veel te vreezen had.

Als van ouds liepen de Franschen bij de grens te Mézières te hoop. Dit gaf der Landvoogdes nieuwe zorg en zij overwoog of zij de Algemeene Staten zou bijeenroepen voor het nieuwe gevaar, dan wel de Staten der gewesten afzonderlijk. Hare raadslieden te Calais verklaarden zich voor de afzonderlijke Statenvergaderingen, waar ook hunne zaak kon worden verklaard, maar tegen eene Algemeene Vergadering, waaraan steeds veel gevaar verbonden was; de Landvoogdes moest deze verdagen en wederom bijeenroepen, zoo de oproepingsbrieven reeds verzonden waren [3]).

De zaak had haast; reeds wachtte een fransch gezant, maar-

---

1) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 341.

2) Gattinara aan Margaretha (Meyndelheim, 24 Nov. 1507) (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 57). In zijn brief van 29 Nov. kon Gattinara reeds verklaren, dat de koning zijne dochter door hen liet aansporen, haar gezanten te vragen het verdrag te sluiten, zonder verder antwoord van hem af te wachten.

3) Brief van Bergen c. s. aan Margaretha (Duinkerken, 22 Dec. 1507). (Arch, dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives. T. VI, fol. 236).

schalk Darisolles [1]), blijkbaar met minder goede bedoelingen, op de gelegenheid het Kanaal over te steken.

Intusschen waren de gezanten van Engeland en Nederland tot overeenstemming geraakt. Moeilijker nog dan de kwestie van den bruidschat, bleek die van het weduwgoed, waarover het tot scherpe uiteenzettingen kwam. Eindelijk, na lang tegenstribbelen, gaven de nederlandsche gezanten ook op dit punt toe, daar de Engelschen niet weten wilden van het hernieuwen der vriendschap, zoo niet eerst de zaak van het huwelijk geregeld was.

En de engelsche eischen betreffende het weduwgoed waren hard; men wilde een even groot weduwgoed, als indertijd Margaretha van York genoten had, zich beroepend op dat van de prinses van Wales, terwijl daarentegen de bruidschat heel wat geringer was dan waarop men van nederlandsche zijde, op denzelfden grond, had mogen hopen; ja, zij gaven als des Konings wil te kennen dat, zoo Maria zonder nakomelingen uit haar huwelijk met Karel, mocht overlijden, deze en zijne erfgenamen zouden gehouden zijn den bruidschat terug te betalen. Men zou uit het een en ander haast wel mogen afleiden, dat den bourgondischen gewesten de zaak meer ter harte ging dan Engeland, dat zij althans er grootere offers voor over hadden.

Toch had men ook daar reeds eene lijst van namen opgemaakt van edelen en steden, van welke men de verplichting verlangde, dat zij als garanten zouden dienen voor de waarborgsom van 50,000 kronen, te storten voor het geval dat het huwelijk niet doorging, als de schuld kwam van de zijde van aartshertog Karel. Ook anderzijds werden zulke verplichtingen aangegaan, en wel ten opzichte van de teruggave van de engelsche leening van 100,000 kronen. Natuurlijk hadden ook de engelsche edelen en steden hetzelfde bedrag te waarborgen, als de voltrekking van het huwelijk belet werd van de zijde van prinses Maria [2]).

---

1) Aldus de naam in de handschriften. Zie o. a. Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Portefeuille des lettres No. 2. V. d. Bergh t. a. p. I, blz. 132, noemt hem Dorisole.

2) Bergen c. s. aan Margaretha: Calais, 9 Dec. (Arch. dép. du Nord. Ch. d. Comptes. Lettres missives, T. VII, fol. 96). In dezen brief word took meegedeeld, dat de beruchte fransche zeeschuimer Johan Chapperon gevangen was genomen en terechtgesteld in Provence; deze mededeeling moest dienen ter geruststelling van diegenen uit Holland en Zeeland, welke de zee bevoeren.

Die overeenstemming had natuurlijk niet kunnen tot stand komen dan na goedvinden van Margaretha, die er met haar Raad over gehandeld had. Margaretha hechtte, zooals we weten, groote waarde aan het huwelijk, waarop immers ook het verleenen van hulp zou volgen. In hetzelfde schrijven aan koning Hendrik spreekt zij voldoening uit over het eerste, als dat tot stand gekomen zal zijn en deelt zij, om 's Konings belangstelling te wekken voor het laatste, mede, dat Anhalt voor Rosande lag en er weldra mee hoopte af te rekenen, hetgeen ook zoo geschied is. Daarna wil de Landvoogdes, dat hij zich door eene handgreep van Rynner (= Rhenen ?) zal meester maken, om daardoor den toevoer van levensmiddelen af te snijden naar Nijmegen, dat men gaarne zou willen uithongeren. Daar Rhenen op Utrechtsch gebied lag, maakte de Landvoogdes reeds tevoren hare verontschuldigingen en verklaringen gereed [1]).

Voorts deelt zij Hendrik nog mede, dat de grensgewesten zeer bedreigd worden door den vijand, die meent dat de Koning van Engeland hem op het lijf zal vallen en die wraak wil nemen voor St. Hubert. Hierin vraagt zij koning Hendrik om raad en steun. Overigens had zij hare gezanten „carte blanche" gegeven, als zij de zaak maar tot een goed einde brachten en onder voorbehoud van Maximiliaans toestemming [2]). Margaretha zal zich zeer beijveren die te krijgen [3]), al wist zij van den president van Bresse, Gattinara, hoezeer 's konings aandacht in beslag werd genomen door zijne groote wapeningen. In dezen tijd liet hij zijne dochter door haar gezant verwittigen, hoe de Zwitsers het

1) „Laditte ville est à ceulx d'Utrecht mais l'on leur déclairera après les causes de de si bonne sorte qu'ils sen devront bien contenter, et si leur fera l'on entendre qu'ils sont noz bons, voysins et amys, combien que le vérité soit au contraire." (Arch. dép. du Nord. Ch. de Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 271.

Het plan om Nijmegen aan te vallen, vond tegenzin, o. a. bij den hertog van Gulik, die wel zijne troepen wilde vereenigen met die van Kleef, doch alleen ten einde oorlog te voeren niet om die stad te belegeren: Gattinara aan Margaretha (Meiningen, 11 Dec. 1507). (Arch. dép. du Nord. Ch. de Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 104).

2) Zie hare brieven aan de gezanten te Calais van Dec. 1507 (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives VII, fol. 166, 245, 247), waaruit blijkt dat ook Margaretha de engelsche eischen, vooral aangaande het weduwgoed, tegen de borst stietten.

3) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 245.

oneens waren geworden met de Franschen en een wapenstilstand gelast hadden tot Mei, terwijl de laatsten ook geen succès hadden met hun verzoek, tenminste de zwitsersche vrijwilligers onder den koning van Frankrijk te laten dienen. Ook dat hij, Maximiliaan, een brief ontvangen had van den markgraaf van Baden, die daarin verklaard zou hebben, dat het op bevel van de Landvoogdes was, dat hij zijn leger van 1000 ruiters en even zooveel voetknechten ontbonden had en in het hertogdom Luxemburg had doen verbieden iets meer tegen de Franschen te ondernemen. Weldra vond Margaretha gelegenheid haren daarover zeer verstoorden vader te overtuigen van de leugenachtigheid van deze met de waarheid strijdige voorstelling der zaken. Men herinnert zich, hoe Jeròme Vent, uit naam van zijne Vrouwe, juist alles gedaan had om den markgraaf te bewegen in Luxemburg op te treden en den terugtrekkenden Franschen den pas af te snijden, hetgeen hij had kunnen doen en hem juist als verzuim aangemerkt kon worden en inderdaad werd, nu hij dit had nagelaten. En hieraan had de Gouvernante te herinneren op een oogenblik, dat ze van de gebeurtenissen in Gelre nogmaals getuigen moest, dat zij weer op de oude wijze gingen en eerder van kwaad tot erger werden, „à faulte de bon vouloir et diligence". Geen wonder, dat ze daarom haren vader de engelsche alliantie te krachtiger aanbeval [1]).

Over dien slechten wil had zij steeds meer te klagen, die, naar zij haar vader schreef, samenhing met den slechten toestand der financiën. Vooral Vlaanderen en Artois hadden zich moeilijk betoond, maar zelfs de Orde was in deze omstandigheden afkeerig van den oorlog tegen Frankrijk, dien Maximiliaan wilde [2]). Ja, zijne dochter begon reeds dat land te ontzien, door een eind te maken aan de represailles, waarvan onschuldige kooplieden het slachtoffer waren.

Anders, zeer gerust kon zij er van die zijde nog niet op zijn! Zij wist, dat Robert van der Marck weer troepen verzamelde om Roller te belegeren, klaarblijkelijk met het doel om Théligny te

1) Ongeteekende brief van Margaretha aan hare gezanten te Calais (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 247).

2) Zie brief van Margaretha aan Maximiliaan. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 273.

bevrijden, dien de Landvoogdes daarom gelastte naar Duitschland of ten minste naar eene zeer vaste plaats hier te lande in veiligheid te voeren [1]).

Nadat Maximiliaan zijne instructies naar Calais gezonden had, kwam het verdrag onder groote gevaren ook daar tot stand [2]), gevaren, die dit verdrag daarna weer licht in rook konden doen vervliegen [3]).

Tot op het laatste oogenblik toe hadden in Engeland velen echter getwijfeld aan het gelukken der onderhandelingen en hun twijfel was dan gegrond op de toenadering, die een oogenblik weer scheen te zullen tot stand komen tusschen den Koning van Engeland en den Koning met Maximiliaan nog lang niet bevrienden van Arragon, en nog meer op de aanbiedingen en voorstellingen van Darisolles namens zijn meester. Deze liet zelfs zijne hoop reeds verluiden, dat de koning van Engeland niet een derden keer den inval van zijne troepen in Gelre zou verhinderen, en bood zijne bemiddeling tusschen Hendrik en Ferdinand aan, zoo de eerste een huwelijk goedkeurde van den prins met de dochter van Angoulême [4])!

Die intrigues gelukten den Franschen intusschen niet.

Den 21sten December waren de huwelijks- en vriendschapsverbonden tusschen Hendrik VII eener- en Maximiliaan en Karel anderzijds een feit geworden, waaraan alleen nog de wederkeerige bekrachtigingen ontbraken. Deze bekrachtiging zou door den Koning van Engeland plaats hebben, wanneer de gezant van Maximiliaan naar Londen zou komen om er het huwelijk van Karel en Maria te vieren.

---

1) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 283.

2) Onder voorbehoud tegen de laatste nieuwigheden, stemde Maximiliaan in met de getroffen bepalingen, evenwel — karakteristiek genoeg — met inlassching in het verdrag van de clausule betreffend den voorrang van het huwelijk van Karel met Claude. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 152).

3) Anderzijds wist Margaretha zeer goed, dat de tot standkoming van het huwelijk Hendrik VII zeer veel waard was, van welke wetenschap zij gebruik maakte om hare gezanten aan te sporen, zooveel en zoo lang mogelijk vast te houden. Zie een brief van haar (minuut), Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 294.

4) Ongedagteekende brief aan Maximiliaan. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 362).

Dit laatste zou in persoon voltrokken worden, wanneer aartshertog Karel zijn veertiende jaar zou hebben voltooid; hij zou dan daarvoor gezanten naar Engeland zenden. De bruidschat bestond uit 250,000 kronen, waarvan de betaling nader geregeld werd. De Roomsch-Koning, aartshertogin Margaretha, Karel van Croy, graaf Hendrik van Nassau en de steden van Vlaanderen verbonden zich 250,000 kronen aan koning Hendrik te betalen, zoo aartshertog Karel weigerde het huwelijk te sluiten. Evenzoo zouden de koning van Engeland, zijne edellieden en steden doen, voor het geval dat prinses Maria het huwelijkscontract verbrak. Prinses Mary kreeg als haar lijf- of weduwegoed al de steden, kasteelen en landen, die de hertogin Margaretha gehad had en de edelen van aartshertog Karel stonden daarvoor borg. Stierf de prinses, dan bleef het goed aan aartshertog Karel, of zij kinderen zouden hebben of niet. De Roomsch-Koning en aartshertogin Margaretha zouden voor de toestemming van koning Ferdinand tot dit huwelijk zorg dragen. De bekrachtigingen zouden plaats hebben vóór Paschen e. k. [1]).

Welke waren nu de gevolgen van dit verbond?

We weten, dat Hendrik niet op goeden voet stond met Ferdinand; nu was de inbezitneming van Castilië voor hem geworden, wat zij was voor Maximiliaan, die in de rechten trad van Philips en diens onmondigen nakomeling, nl. eene aanmatiging. Ja, vijandiger dan deze stond hij nog tegenover den spaanschen vorst, doch Margaretha, nog niet zoo geheel zeker van de daadwerkelijke beteekenis van Hendriks toezeggingen tegenover Frankrijk, hield de betrekkingen met haren schoonvader aan. En zulks met instemming van Maximiliaan, vooral nadat het met zijne italiaansch-fransche plannen weer minder voor den wind was gegaan.

Deze plannen overstelpten hem en de uitvoering bleef in gebreke. Verder zag hij Bourgondië bedreigd met een nieuwen inval door de Franschen [2]), Luxemburg evenzeer door Robert van der

1) Deze en de andere bepalingen betreffende het verbond en het huwelijk kan men bij Rymer gedrukt vinden op de jaren 1507 en 1508. Vgl. Bergenroth, 442—445.

2) Max. aan Margaretha (Kauffbeuren 4 Dec. 1507): Le Glay Corresp. I 21—24.

Marck, dat tegen hem door Christoffel van Baden had moeten verdedigd worden [1]), terwijl Gelre steeds een gevaar bleef voor Holland en Brabant, waar vooral de andere gewesten in toenemende mate bezwaar maakten hiervoor hun geld te geven, zoodat Margaretha er geen krijgsvolk naar toe kon zenden [2]).

Tusschen dat alles door, terwijl hij steeds nieuwe uitrustingen vond voor de artillerie — naast de landsknechten zijn lievelingswapen — werd hij nog lastig gevallen wegens den hinder, welken de ambtenaren van Karel van Savoye voortgingen dien van Margaretha op haar weduwgoed aan te doen [3]). Hij werd voorts aanhoudend achtervolgd door bovendien onderling nog over den voorrang twistende gezanten van Engeland en Arragon [4]), en door die van den Paus, den koning van Navarre [5]), en van zijne dochter, welke laatste hem ook over hare persoonlijk zaken onderhielden. Ten

1) Raadselachtig is diens beweren, dat Margaretha hem tegenbevelen zou hebben gegeven, hetgeen, blijkens zijn boven aangehaalden brief aanvankelijk was aangenomen door Maximiliaan, die den markgraaf ook gelast had met Fürstenberg en de troepen van het Rijk in Champagne te vallen (vgl. des markgraven brief aan den Roomsch-koning). Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 70), maar, zooals we zagen, krachtig door de Landvoogdes tegengesproken.

2) Het verdrag met Engeland zou de Landvoogdes brengen, „dehors de necessite d'argent", meende Maximiliaan, en hij liet de zaak der garnizoenen haar ter beslissing. (Gattinara aan Margaretha, Meyndelheim, 27 Nov. 1507). Zou dit er ook niet op wijzen, dat het nieuwe, ook aan de gezanten van Calais voorgestelde plan van Margaretha was, waar zij uit geldgebrek haar veldleger in Gelre moest verminderen, dit land met vijandige garnizoenen te omringen? De bisschop van Utrecht was of haar werktuig of althans haar bondgenoot. En in het bijzonder was het der Regeering er aan gelegen om Nijmegen af te snijden van den toevoer van levensmiddelen.

3) Zie hierover den brief van Maximiliaan aan den hertog van Savoye (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Portefeuille des Lettres, No. 1).

4) Over het voorgaan werd zoozeer getwist, dat Maximiliaan zich van beider gezelschap wenschte te ontslaan (Gattinara aan Margaretha. Augsburg 22 Nov. 1507; ibidem van 1 Dec.).

5) Ook den gezant van Navarre wilde de Roomsch-Koning ontslaan, echter op raad van den toen eveneens bij hem aanwezigen Andrea de Burgo, met den wil de vriendschap te onderhouden met den koning van Navarre, gelegen tusschen Frankrijk en Spanje. Voorts wilde hij zelfs ook Gattinara ontslaan benevens zijne beide medegezanten, en wel eveneens met eene „bonne déspeche". Maar Gattinara was de man niet, om zich zoo maar te laten wegduwen, zonder in behoorlijken vorm van Maximiliaan verkregen te hebben de „povoir" en „le faict de Bourgogne". (Ibidem en elders in zijne correspondentie, bewijs van even groote vastberadenheid als van wijze voorzichtigheid en kennis van Maximiliaans persoonlijkheid).

gevolge van dit alles had hij het plan van den „Römzug" (evenwel niet voor de buitenwereld) opgegeven.

Liepen hieromtrent reeds geruchten, het eerste stellige bewijs van een werkelijk genomen besluit is mij gebleken uit een strikt geheim te houden briefje van Maximiliaan aan Margaretha.

Hierin verklaarde hij uitdrukkelijk, dat hij dit jaar niet meer naar Rome zou gaan, aangezien hij niet gewapenderhand zijne kroon wilde nemen, maar „en simple robe" als zijne voorgangers.

Ook zou hij er niet heen willen trekken, zonder zijne dochter te zien en orde te stellen op de zaken van de „pays d'ambas". Daarna zou hij den strijd voeren met den koning van Frankrijk en zijn leger door Luxemburg in Champagne doen binnenrukken, tot Parijs toe alles verwoestende; en dáár in Luxemburg zou zijne dochter de Algemeene Staten bijeenroepen en hij zou alles ordenen en Gattinara c. s. voor zich uit laten gaan om die artikelen over te brengen, die hij reeds beantwoord had, terwijl de overige ter plaatse zelf bezorgd zouden worden [1]). Toch heette het officieel nog, dat de kroning te Rome plechtig zou gevierd worden; de gezanten van Engeland, Arragon en Navarre, die dus nog niet weggezonden waren, zouden Maximiliaan daarheen begeleiden, waarheen ter eere van den Paus indrukwekkende ambassades van Maximiliaan Karel zouden voorgaan. Julius II zou geld zenden om den oorlog tegen de Venetianen te voeren, terwijl daarentegen de Koning van Frankrijk dien van Arragon, op grond van hun verdrag, om hulp zou hebben gevraagd tegen Maximiliaan. Deze zou echter geantwoord hebben, dat van hulp alleen dan sprake kon zijn, wanneer rechten en bezit van den Koning van Frankrijk zouden worden aangetast door Maximiliaan, niet wanneer het dezen te doen was om zijne bezittingen terug te krijgen of slechts om zich tot keizer te maken.

Maar aan de andere zijde weigerde Margaretha haren vader, ondanks diens toorn hierover, krijgsvolk tegen de Franschen, om daarmede hen en de Venetianen krachtig te bestrijden; en om de troepen van Furstenberg, die om van der Marck en de andere, nog in de Nederlanden aanwezige Franschen, tot terugtrekken

1) Gattinara aan Margaretha (Meyndelheim, 29 Nov. 1597). (Arch. dép. du Nord.). (Portefeuille 2).

te nopen, in Champagne zouden vallen, om deze te laten betalen door nederlandsch geld, dat, — zeker hiervoor — ontbrak, daartoe was zij evenmin genegen [1]).

Al heeft men aan te nemen, dat de nood der omstandigheden en de raad harer omgeving invloed gehad hebben op de houding van Margaretha in dezen, zeer zeker valt een stap in de richting van meer nationale, meer uitsluitend met nederlandsche belangen rekening houdende staatkunde, te constateeren. Trouwens als in de gedragslijn van Ferdinand verbetering in den zin van meer welwillende onzijdigheid viel waar te nemen, had Maximiliaan dat ook weer meer aan zijne dochter te danken dan aan zichzelf, die de nuttigheid van het engelsche verbond immers o. a. grondde op de wenschelijkheid zich sterker te voelen tegen Ferdinand, dien hij nog maar steeds als indringer in Castilië bleef beschouwen en wiens persoonlijke antipathie hij in gelijken geest beantwoordde.

Zijnerzijds verstoken van de hoop op nakomelingen bij Germaine de Foix, was Ferdinand weer meer gaan letten op de belangen van den kleinzoon, die hem en Maximiliaan gelijkelijk nastond. Daarom vond Claude de Cilly, de gezant van zijne schoondochter Margaretha, die bij hem nog steeds eene hooge plaats innam, geen slecht gehoor.

Het bleek reeds, dat Margaretha de band moest en wilde zijn tusschen de beide grootvaders. Met andere woorden sprak zij het zelve uit en zij had waarlijk de aansporing van Fonseca en andere spaansche Grooten niet noodig, om onophoudelijk te blijven doorgaan met in alle brieven haar vader er toe op te wekken om op goeden voet te komen met haar schoonvader, en ook dezen er toe te brengen tot hetzelfde doel ernstig mede te werken; dat kon deze niet beter doen dan door zich openlijk voor prins Karel te verklaren, „ouvertement et entièrement", want niets is er, schrijft zij aan Claude de Cilly, „qui plus ouvre le coeur à mondit seigneur et père" [2]). Claude de Cilly was nl. de gezant, door de Landvoogdes, mede namens haren pupil, tot koning Ferdinand gezonden om dezen het vastgestelde huwelijk van Karel en Maria mede te deelen [3]). De brieven van dien gezant lieten duidelijk zien, dat

1) Brief van Gattinara aan Margaretha v. 29 Nov. 1507 uit Meyndelheim.

2) Mechelen 18 Febr. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 202).

3) Ibidem fol. 184 en 187.

Ferdinand er niets over gesticht was, dat het huwelijk was tot stand gekomen buiten weten of medewerking van hem en Karels moeder [1]) en het kostte den gezant heel wat moeite den koning in dezen te vermurwen; alles zal wel weer goed gemaakt zijn door de verklaring van Margaretha, dat de huwelijksplechtigheden niet zouden plaats hebben zonder hem te waarschuwen, ook al zou er nog wel wat tijd over heengaan, vóórdat het huwelijk zou kunnen worden voltrokken.

De instructie, de Cilly meegegeven, hield echter meer in. Hij moest ter sprake brengen de geldersch-fransche kwestie, het onrecht van den Koning van Frankrijk om hulp te verleenen aan Karel van Egmond, strijdig met het belang van prins Karel van Oostenrijk. Daarom verzocht de Landvoogdes haar schoonvader, dat hij het zijne er toe zou bijdragen den Koning van Frankrijk van dergelijke handelingen te doen afzien en te doen ophouden met oorlog te voeren tegen landen en onderdanen van Ferdinands kleinzoon. Margaretha hield zich overtuigd, dat, wanneer Ferdinand zich in dezen zin tegenover Lodewijk verklaarde, deze wel zou nalaten den Egmonder, ten nadeele van aartshertog Karel verder bij te staan, daar hij immers ook haar vader te vreezen had en den Koning van Engeland, die niet zouden dulden, dat hun kleinen schoonzoon verder benadeeld werd.

Ging het vertrouwen op krachtdadige medewerking dezer beide vorsten, van wie ze deze medewerking anders wel verwachten mocht, bij de Landvoogdes wel zoo erg diep?

Het engelsche huwelijk was tot stand gekomen. Betere voorwaarden voor den engelsch-nederlandschen handel had de bekwame Regentes weten te scheppen en, krachtens het oude bondgenootschap was er reeds dikwijls gevraagd om en gesproken over

---

1) De brieven van de Cilly versterken den indruk, dat deze oogenblikken had waarop ze zeer helder de menschen te woord kon staan en zich met vriendelijkheid diegenen herinneren, die eene plaats in haar familieleven hadden ingenomen; Margaretha o. a. van wie zij de laatste herinneringen had van het samenzijn in Lyon. De infante Ferdinand en Katharina bevonden zich in goeden welstand bij haar. Wel was het wat onnatuurlijk, dat hunne moeder zoo lang den man liet wachten, die toch kwam met berichten van hare kinderen, maar ze zag dat spoedig ook zelve in en hoorde met vreugde de gunstige tijdingen aan zoowel betreffende prins Karel en zijne zusters als over de Gouvernante zelve en zei: „qu'elle seroit pour monseigneur le prince comme pour son propre filz".

hulp van Hendrik VII, maar tot dusverre had die zich slechts tot woorden bepaald.

Zou dit na de algemeene verklaringen van zijne gezanten te Calais nu anders worden? Wel gaf de engelsche koning in een schrijven van 8 Febr. (1508) aan de Landvoogdes uiting aan zijne blijdschap over het in die stad tot stand gekomen huwelijk, waaraan de adhaesie en de bekrachtiging moesten geschonken worden door Maximiliaan, wiens voorspoed hij wenschte en wiens deelneming tot zijne vreugde door Margaretha ijverig werd nagestreefd; wel was hij ingenomen met de „sceureté, establissement, fermeté, conservacion et accroissement de consanguinite, amytie, intelligence, amour et affection" tusschen de huizen van Engeland, Oostenrijk en Bourgondië, die ook in het eerstgenoemde land aanleiding gaven tot het ontsteken van vreugdevuren en andere vreugdebedrijven, maar de Nederlanden hadden aan iets meer behoefte dan aan schoonklinkende uitingen [1]), nog aangedikt door die van Wilsher, naar aanleiding van de zending van den proost van Cassel door Margaretha [2]).

Andere gezanten waren dezen reeds voorafgegaan, of liever zouden zijn voorafgegaan, indien niet de engelsche koning, van wege ernstige gevatte verkoudheid en zwakte, verzocht had hen eerst tegen Augustus af te zenden. Alleen Margaretha's eerste hofmeester St. Joire was naar Engeland gegaan en door den Raad aldaar ontvangen.

Veel gevolg had dat niet gehad; koning Hendrik bepaalde zich tot phrases en lof voor de Gouvernante [3]), dat zij bij de Staten

1) Brief van Hendrik aan Margaretha (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII fol. 197).

2) 15 Febr. (1508) (ibidem fol. 199).

3) Nog steeds hoopte hij op haar hand. Daarvoor werkte zijn gezant bij Maximiliaan; daarvoor werkten zijne gezanten te Calais, maar deze ontvingen daarop slechts een kort en ontwijkend antwoord, wat Hendrik lang niet aangenaam was. Aan den engelschen gezant werd nogmaals duidelijk gemaakt, wat Maximiliaan en zijn zoon, bevreesd voor een engelsch-fransch huwelijk, gedaan hadden, en het standpunt van Margaretha, die na de droevige herinnering van drie huwelijken, een vierde als een ramp zou beschouwen en eerder zich in den godsdienstigen stand zou begeven dan wederom tot een huwelijk overgaan. Brief v. Gattinara aan Margaretha, Meyndelheim 1 Dec. 1507. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 75). Vgl. ook Bergenroth (No. 560) over hetgeen van wege den engelschen gezant geantwoord was, en waarbij nogmaals er aan herinnerd werd, hoe nuttig een huwelijk van Margaretha met Hendrik zou zijn voor den handel en voor de rust van Karels landen en van de

voor de verdediging des lands had aangedrongen op subsidie voor 10000 voetknechten en 2000 ruiters [1]). Dit was werkelijk geschied, en wel op de Algemeene Statenvergadering te Gent (28 Febr. 1508), dezelfde, waarop het boven besproken brabantsch-vlaamsche geschil uitbrak.

Over zulk een ernstig voorstel dorst men niet dadelijk een besluit te nemen. De Vergadering werd verdaagd tot 9 April, waarop Margaretha wel dankbetuigingen voor hare verbonden met of toenadering tot Engeland en Arragon, maar verder nul op het rekwest kreeg. Men vond het land nog niet zoo erg bedreigd; die geldersche zaak was eene geheel particuliere zaak, de gewesten waren volkomen eenstemmig en zoo ze dat wilden blijven, konden ze dit door een onderlinge overeenkomst aan te gaan, waarbij zij verklaarden vereend te willen blijven en elkaar wederkeerig te helpen, telkens wanneer men hen wilde aanvallen.

Dat bondgenootschap met Engeland en Arragon bleek intusschen van gelijksoortige kracht. Echter had Ferdinand den koning van Frankrijk geschreven, dat hij zijn leger niet meer schade moest laten toebrengen aan de landen van aartshertog Karel. Lodewijk had geantwoord, dat hij niets liever wenschte, maar dat de tegenpartij den oorlog begonnen was door van den hertog van Gelre twee plaatsen af te nemen en andere te belegeren. Als bondgenoot van dezen hertog was hij verplicht hem te helpen. Voor een eervollen vrede was hij te vinden. Daarop had Ferdinand den Koning van Frankrijk nog eens geschreven om daarop in elk geval aan te sturen, daar oorlog zeer onvoegzaam was met iemand van zoo teederen leeftijd als prins Karel [2]).

Die teedere prins Karel werd anders reeds vroeg in de staatkunde

spaansche successie te verzekeren en omdat, zonder dit, de hertog van Gelre niet in bedwang zou kunnen gehouden worden. We weten hoe Margaretha al die argumenten terugwierp op een huwelijk tusschen Karel en Maria, en met reden, als dat huwelijk maar niet een huwelijk op papier zou blijven, wat naar de politieke zeden van dien tijd en met het oog op den jeugdigen leeftijd der contractanten steeds een gevaar bleef, ja openlijk als zoodanig werd aangeduid door de clausule op Maximiliaans verlangen in het verdrag gebracht, waarin gedacht werd aan een mogelijk terugkomen van Lodewijk XII, voor zijne dochter Claude, op Hagenau.

1) Brief van koning Hendrik VII aan Margaretha, Greenwich 31 Maart 1508. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 357).

2) Bergenroth. I, 453—454 (No. 577)). (Uit een brief van Ferdinand aan zijn gezant de Puebla te Londen).

gemengd. Ook hij moest al een brief schrijven aan zijnen aanstaanden schoonvader en hij deed het zoo, dat het dezen toescheen, „veu son jeune aige, qu'il escript et fourme ses lettres très bien."

Ook zijn duitsche grootvader begon zich wat drukker voor hem en zijne belangen te maken. Maar danig ontstemd toonde hij zich over het weigerend antwoord der Staten te Gent, later (26 April) te Mechelen en hij deed al zijn best de gewesten er van te overtuigen, dat de geldersche oorlog hun allen wel degelijk aanging. Daarom vroeg hij hun eene bede, om dien oorlog te kunnen voortzetten. Stemden zij toe, dan zou hij in Mechelen komen en zich met de Staten-Generaal verstaan, zoowel over de onderwerping der Gelderschen als op de orde, te stellen in het bestuur der Nederlanden [1]).

Veel was er intusschen gebeurd zoowel met hem, als in die landen. Nog in 1507, maar vooral begin 1508 was Maximiliaan aangevangen zijne plannen tegen de Venetianen uit te voeren.

Het begin was niet ongunstig geweest voor den Roomsch-Koning. Zijn voetvolk nam zes steden aan de Po en vele Italianen sloten zich bij hem aan. Ja, beweerd werd, dat de Paus hun, die geleid werden door den graaf van Mirandola, Bologna in handen zou stellen, om als punt van concentratie te kunnen dienen [2]), dat de Franschen zich ongerust begonnen te voelen en het hertogdom Milaan ontruimden, om Genua te dekken. Dit zou dan mede een gevolg zijn van Maximiliaans taktiek om den vijand betreffende den te kiezen weg te misleiden, al rekende hij er ook op oorlog in Bourgondië te moeten voeren [3]).

Maar het blijkt, dat ook twijfel oorzaak was van Maximilaans onzekerheid van bewegen [4]). Toch was hij over het geheel goedsmoeds; het pleit van Gelre achtte hij gewonnen; de nadere verbintenis met Engeland juichte hij toe; ook bezielde hem de hoop, dat op den duur een betere „modus vivendi" met koning Ferdinand zou worden gevonden, wien hij nu een afgevaardigde wilde zenden, den bekwamen bisschop van Laibach; dan nog,

---

1) Brief van Maximiliaan aan de verschillende gewesten (Duisburg 18 Juli 1508) bij Gachard, Lettres inédites II, 118—122.

2) En Maximiliaan zelfs 1000 lansen toezenden om hem te begeleiden.

3) Brief van Gattinara aan Margaretha (Kaufbeuren 4 Dec. 1507) (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 85).

4) Brief van denzelfde aan dezelve (Meiningen 11 Dec. 1507) (ibidem, fol. 104).

de hertog van Lotharingen bood hem aan in persoon tegen den Koning van Frankrijk op te trekken, zoo hij zijn land tusschentijds verzekerd zag, wat Maximiliaan met het oog op Bourgondië lang niet onaangenaam zijn kon [1]).

Maar het in Italië binnengedrongen voetvolk keerde op eigen gezag terug, hetgeen ten zeerste Maximiliaans toorn opwekte. Nog deed hij het voorkomen, alsof hij zelf van plan was met eene groote macht in dit land te komen, doch ook bij Gattinara bestond twijfel aan de oprechtheid van dat voornemen [2]). Met de krijgstoerustingen ging men voort; de artillerie was bijna gereed; 6000 Zwitsers werden te Augsburg in soldij genomen. Op hunne vergadering hadden de Zwitsers zich geheel en al voor Maximiliaan verklaard; zij zouden hem dienen tegen iedereen, tegen Frankrijk, Venetië of Milaan, en de besten kon hij krijgen; alleen was er veel geld noodig, doch dat was — dit wisten ook de Zwitsers wel — 's Konings sterke zijde niet. Anderzijds hield hij — en dat maakte zijn bedoeling nog raadselachtiger — genoeg troepen achter om er een nieuw leger van te kunnen vormen.

Maximiliaan roerde zich anders geducht; op eene Statenvergadering voerde hij het woord over de beleedigingen der Venetianen en Franschen, en wel met dit gevolg, dat alleen de Oostenrijkers hem reeds 10000 voetknechten en 2000 ruiters toestonden, terwijl de artillerie reeds te Trente of op weg daarheen was [3]). Doch reeds nu hoorde men van de wenschelijkheid, raad te plegen met de Rijksvorsten en den Zwabischen Bond, om hem ruimer met geld en volk te helpen. En merkwaardig klinkt

---

1) Ibidem.

2) Brieven van Gattinara aan de Landvoogdes van 27 Dec. 1507 uit Füssen (bij Gattinara Tiensen) en van 30 Dec. 1507 uit Innsbrück. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes Lettres missives T. VII, fol. 146 en fol. 155).

3) Over de loyauteit van de Oostenrijkers en Tirolers bij deze gelegenheid ook nog een ongedagteekende brief van Gattinara aan Margaretha; zij verklaarden zich ter beschikking van hun heer, wien immers de Venetianen en de Franschen den doortocht naar Rome geweigerd hadden. Het heet daarin van Maximiliaan, dat deze wil „besogner avecque ses gensdarmes tant de sa maison que de ses pays et subjectz et contre Veniciens et contre Françoys, et leur faire la guerre de toutz coustes et maintenant se trouver en un quartier et maintenant en l'autre, tiellement que quant ils penseront quil soyt en une emprinse, il sera en l'aultre, et a ceste fin faignant maintenant a moy quil ha fait declairer a monsgr. le legat et aux ambasadeurs quil venoit en ceste ville, seulemant pour donner ordre a ses finances et pour fere fondre novelle artilierie."

het dan, dat, zoo Maximiliaan al de troepen had willen bijeenbrengen, die hij had, en er een enkel leger van had willen maken, hij vóór zijne kroning in Italië zou afgedaald zijn, ten spijt van iedereen, „mays il ne veult pas sortir seulemant pour la coronacion, mays aussi pour recouvrer les choses usurpees"; het Rijksleger zal hij daarom niet hiervoor gebruiken, maar tegen de Zwitsers. Het schijnt dus, dat deze toen reeds Maximiliaan aanleiding hebben gegeven zich over hun trouwbreuk te beklagen; een feit is het, dat al spoedig, ondanks de besluiten der kantons (van welke de drie woudkantons het trouwst bleven), duizende Zwitsers zich aansloten bij koning Lodewijk, wiens geld ruimer vloeide. Ook de Venetianen bereidden zich haastig ter verdediging voor, ofschoon uit Roveredo, hun eerste plaats naar het Noorden, mannen en vrouwen vluchtten voor Maximiliaan, die op weg was naar Trente en aan den gouverneur van Verona schreef om er voor logies te zorgen.

Men bleef verwachten, dat hij weldra meester zou zijn van Milaan en gansch Italië, want de Franschen zouden geenszins een veldslag afwachten [1]). Het was van Trente uit, dat Maximiliaan de uitdaging of oorlogsverklaring aan de Venetianen zond, omdat zij verklaard hadden geen doortocht aan een gewapend leger te willen geven. Dezen trokken daarop, bij het verschijnen van de koninklijke voorhoede, hunne grensgarnizoenen terug, terwijl zij de Franschen in grooten getale tot dicht bij hunne grenzen lieten komen. Den 4den Februari 1508 (n. st.) wierp Maximiliaan daar, in Trente, het masker af.

Na eene godsdienstige plechtigheid, waarvan de herinnering aan den martelaar St. Innocentius het middelpunt was, had eene processie plaats, waarbij de Koning zich aansloot, het heilige lichaam begeleidend naar de groote kerk, waar hij knielde, zijne gebeden opzeide, zich naar het altaar begaf en het heilige lichaam aanraakte. Hierop, terwijl hij zich naar het volk keerde, traden zijne herauten met hunne wapenen op en de maarschalk van het Rijk verklaarde, met den degen hoog opgeheven, in aller tegenwoordigheid, dat, hoewel Maximiliaan door de keurvorsten tot verkoren keizer was benoemd en hij dien titel

---

1) Gattinara aan Margaretha (Botzen ofr. Bolsan 21 Januari 1507(8) Arch. dép. du Nord).

van „verkoren keizer" terstond na den dood van zijn vader had kunnen dragen, hij dit, met het oog op de kroning, steeds had uitgesteld; dat daarom de koning van Frankrijk gestreefd had zich die kroon aan te matigen en dat ook nu nog de Franschen en Venetianen zich hadden vereenigd om hem de kroning te beletten; dat hij hoewel hij, besloten had met hulp van God en St. George door te gaan om zijne kroon te nemen, hij toch bij zijne eer en die van Germanië zich had voorgenomen den titel van „verkoren keizer" aan te nemen, met toestemming der keurvorsten en andere vorsten des Rijks, daar hem op zijnen tocht immers licht iets overkomen kon, zoodat hij niet tot de kroning zou kunnen komen. Voortaan zou hij, met weglating van den titel van Roomsch-Koning, genoemd moeten worden: „imperator electus"; en men begon reeds zijn titel te schrijven: „Maximilianus dei gracia electus imperator semper augustus". Ook voor Margaretha gold dus de wenk voortaan het „Roomsch-Koning" te vervangen door „Verkoren Keizer", maar als zij hem persoonlijk schreef, zou zij hem heel eenvoudig toespreken met: „a lempereur mon tres redoubte Sgr. et pere" [1]).

Hoe de Paus er over dacht, was nog niet geheel zeker. Hij scheen te wankelen en thans voorwaarden voor zijne hulp te willen stellen.

Intusschen scheen alles van de zijde des Keizers vol van de beste verwachtingen. De hertog van Brunswijk bevond zich aan het hoofd der voorhoede, met 10000 man uit Karinthië, waarbij zich nog 6000 Bohemers zouden voegen. De vorsten van het Rijk hadden hunne hulp met twee maanden verlengd. Vele Italianen,

---

1) De beschrijving van deze plechtigheid in een brief van Gattinara aan Margaretha van 4 Febr. 1508. Zóó ver gaat de zorg van den schrijver, dat hij haar aanraadt haar vader een brief van gelukwensch te zenden. Hij stelt haar daarin verder gerust op het punt van haar huwelijk, dat niet zal plaats hebben tegen haar zin, naar de verklaring van Maximiliaan zelf, die er zich scheen bij neer te leggen, hoe dicht de onvermoeide engelsche gezant hem ook op de hielen volgde. Gattinara had trouwens alle raadsleden van Maximiliaan, in zake dat huwelijk, tot zijne zienswijze overgehaald (Arch. dép. du Nord. Portefeuille de Gattinara). Vgl. voor de aanneming van den titel ook Ulmann S. 339—340, tevens ook over de houding van den Paus, die daar evenwel als beslist wordt voorgesteld en ten gunste van Maximiliaan, den nieuwen keizer. Voorschrift van Margaretha, hoe haar vader en haarzelve voortaan te betitelen, van 24 Mei 1508, aan den magistraat van Valenciennes (natuurlijk ook aan de andere gewesten en steden) in Gachard's Analectes historiques XIe Série (CCCXVII) (Bull. de la Comm. Roy. d'hist. de Belgique 3me serie T. VII).

onderdanen van Venetië, zelfs de bewoners van Roveredo waren tot de overgave geneigd, maar nog niet de bezetting van het daarbij gelegen kasteel. En nu heette het weer, dat vijf kantons met hun banieren zich bij Maximiliaan zouden aansluiten, ten getale van 8000 man; andere kantons wilden onzijdig blijven [1]. Toen verklaarde de keizer eensklaps, dat hij het ondernemen van den oorlog wilde nalaten, hoewel hij steeds nieuw krijgsvolk zich bij het andere te Trente deed aansluiten [2].

Was hij hiertoe bewogen door de groote moeite, die hij had met de gezanten van Engeland en Navarre en om Gattinara met behoorlijke depeches te ontslaan? [3] Of zou het hem van den aanvang af geen ernst zijn geweest maar slechts een voorwendsel tot het aannemen van zijn nieuwen titel? In elk geval was hij daarom geenszins van plan den oorlog tegen Venetië te doen staken; integendeel, de troepen te Trente moesten Roveredo gaan belegeren en de onderdanen van Venetië liet hij tegen de Republiek opzetten. Het kasteel van genoemde stad werd door den markgraaf van Brandenburg genomen, die daardoor twee belangrijke toegangen tot haar en het verder gelegen gebied beheerschte.

Daar stond echter tegenover, dat de Franschen 4000 zwitsersche avonturiers in dienst namen, ofschoon tegen den zin der kantons, die den Keizer verklaarden, zich aan de overeenkomst te Constanz te willen houden. Toen viel evenwel een gevecht voor, noodlottig voor de Duitschers. Eene afdeeling hunner voetknechten, ongeveer 11 à 1200 man, zag zich plotseling in de vallei van Bouttestein [4]) omsingeld door eene zeer sterke overmacht der Venetianen onder Alviano. Met den moed der wanhoop hielden de aangevallenen uren lang stand; toen waren hunne aanvoerders gevallen en met hen het grootste deel hunner mannen. Weinigen slechts konden ontsnappen aan de vlugge Estradioten, die hunne gevangenen laaghartig vermoordden. Als gevolg daarvan viel het slot van Pieve di Cadore door storm in handen van Alviano. Dit

1) Brief v. Gattinara aan Margaretha v. 9 Febr. 1508 te Trente. (Arch. dép. du Nord. Portefeuille de Gattinara).

2) Brief v. Gattinara aan Margaretha v. 17 Februari (Arch. dép. du Nord. Portefeuille de Gattinara).

3) De Burgo zou zich voegen bij Pflug, die reeds lang ongeduldig in Augsburg zat te wachten.

4) Bouttestein of Bottestein, aldus bij Gattinara.

was de ongeluksdag van „Pleif" [1]). Doch nu ving de oorlog eerst recht aan.

Maar tengevolge van tegenstrijdige bevelen, desertie in verband met wanbetaling, gebrek aan leeftocht en slecht of niet nakomen der Rijksvorsten van hunne verplichtingen, viel hij zeer in het nadeel uit der Keizerlijken, die bovendien, veel te zwak in aantal, weldra van het noodige ontbloot waren. De beschrijving der verdere vijandelijkheden behoort echter niet hier thuis [2]).

Het slot was, dat de keizer een wapenstilstand sloot met de Venetianen, toen zelfs Triëst in hunne handen gevallen was. Dat ging niet zonder moeilijkheden; hun fransche bondgenoot verlangde, dat alle bondgenooten daarin zouden worden opgenomen, terwijl de Keizer, gedachtig aan Gelre, hem alleen over Italië wilde zien uitgestrekt.

Het talmen moede, besloten echter de Venetianen, trotsch op hun nieuwe veroveringen, het verdrag aan te gaan, dat hun deze liet, het Verdrag van Sta Maria di Gloria van 6 Juni. Maar Lodewijk XII was hierover zoo gebelgd, dat hij van toen af is gaan bedenken welke grieven hij had tegen de overmoedige Republiek, en het denkbeeld bij hem is kunnen rijpen zich aan te sluiten bij een verbond tegen haar.

Dit, voorwaar, beteekende de inleiding op de Ligue van Kamerijk. Onverwacht was de afloop van die geheele venetiaansche onderneming, die in elk geval den roem van Maximiliaan geenszins heeft vergroot en hem integendeel op vrij wat verliezen en leed is komen te staan, terwijl van den zoo luide aangekondigden „Römzug" natuurlijk in het geheel geen sprake meer was. Zoo was het dus Maximiliaan vergaan.

Bleken de Zwitsers hem op den duur toch niet vijandig gezind, van den koning van Arragon was men nog niet zeker.

De betrekkingen tusschen de beide vorsten waren onderhouden, doch, voor een goeden uitslag rekende Maximiliaan toch vooral

1) Zie de uitvoerige beschrijving in een brief van Gattinara aan Margaretha (Innsbrück 9 Maart 1508) (Arch. dép. du Nord. Portefeuille de Gattinara). Vgl. Ulmann, II, S. 345.

2) Tot zoover loopen ook de berichten van Gattinara, die naar Augsburg trok, in de hoop daar nu eindelijk van zijn taak ontslagen te worden. Voor den oorlog zie Guichardin, (Guicciardini), Histoire des guerres d'Italie, I, 610; Ulmann, a. a. O.

op zijne dochter. Hij had Ferdinand wel bemiddelingsvoorstellen gedaan, doch wat het eindresultaat hiervan zijn zou, moest nog blijken. Reeds zagen we den bisschop van Laibach naar Spanje gezonden, maar over en weer kwamen voortdurend ook andere gezanten.

Het was met goedvinden van de „Drieëenheid" (Gurtz, Sèrntein en Lichtenstein), de gezanten Gattinara, de Burgo en Pflug, dat in een raad, waartoe ook de kardinaal van Sta Croce, die voor den vrede werkzaam bleef, en de gezant van Arragon waren toegelaten, besloten werd koning Ferdinand dit voorstel aan te bieden: hij zou bestuurder en regent blijven van de spaansche koninkrijken, zoolang zijne dochter, koningin Juana leefde; de onderdanen van die rijken zouden dan zweren hem in het belang van de koningin en prins Karel alleen als gouverneur en regent te beschouwen en als niets anders; zij zouden zweren, in geval van den dood van den koning van Arragon of van de koningin, Maximiliaan als zoodanig aan te nemen, die als onderpand daarvoor twaalf goede vestingen verlangde voor de zekerheid van de opvolging van prins Karel [1]). Dit voorstel verwierf ook de instemming van den kardinaal-legaat; van den spaanschen gezant bleek dit niet; evenmin van zijn heer, van wien een tijdlang het gerucht gegaan had, dat hij dood was. Wel bleek integendeel, dat de betrekkingen belangrijk verkoelden, waarvan evenwel de wijze, waarop het engelsche huwelijksverdrag tot stand gekomen was, eene oorzaak kan geweest zijn [2]).

We zagen evenwel, dat het aan de Landvoogdes der Nederlanden te danken was, dat Ferdinand ten slotte zich in de zaak schikte; aan de Landvoogdes, gesteund door haar gezant Claude de Cilly, wiens steun daarom aangemoedigd werd door Maximiliaan [3]), al was hij minder goed te spreken over dezen gezant in

1) Brief van Gattinara aan Margaretha, Meiningen, 18 Dec. 1507. (Arch. dép. du Nord. Lettres missives T. VII, fol. 126—130).

2) Ibidem, fol. 146.

3) In het belangrijke schrijven van den keizer aan zijne dochter (Augsburg 25 Maart), waaruit echter blijkt, dat dit voornamelijk gewenscht werd in het belang van haar spaansch weduwegoed; de door Margaretha begeerde overeenstemming tusschen beide vorsten was toen nog niet tot stand gekomen, blijkens de mededeeling van Maximiliaan, dat hij daarover wel iets mondeling voor haar zou opdragen aan hare gezanten bij hem en aan de Burgo, die binnenkort tot haar zouden terugkeeren (Le Glay, Corresp, I, p. 43—44).

Spanje, dan over zijn voorganger Andrea de Burgo, die meer van zich hooren liet.

Behalve wellicht in de onbevredigdheid, waarin Maximiliaans voorstel hem liet, zat de grootste moeielijkheid in den herhaaldelijk door Ferdinand gedanen eisch, dat prins Karel, wilde hij niet alleen in Castilië maar ook in Arragon met toebehoorende rijken opvolgen, ook in Spanje moest worden opgevoed, eischen, die hij vergezeld deed gaan door de bedreiging anders den infant Ferdinand in diens plaats te zullen stellen [1]).

Hierop natuurlijk konden noch Maximiliaan noch Margaretha ingaan. De laatste wendde wel voor haars schoonvaders redeneering te kunnen toejuichen, doch wees tevens op den jeugdigen leeftijd van den prins en „la diversité des pays avec le loingtain chemin et afferes qu'il a a present," zoodat het niet was „chose faisable d'ung long espace de temps le quel ayant ung tel Seigneur et pere que vous de par là, n'est ja besoing anticiper au détriment de sa personne." Handiger en beleefder kon geene weigering gedaan worden en, voordat hij er koning werd, is Karel nooit in Spanje gekomen.

Zoo bleef ook de twistvraag over het bestuur van Castilië nog aanhangig [2]). Als intusschen de bekrachtiging van het verdrag van Calais verzekerd was, was dit voor een goed deel te danken aan de onvermoeide pogingen van Gattinara, die alle mogelijke argumenten had aangehaald en vooral op het fransche aambeeld hamerde.

En toch gold het hier iets, waarmee de keizer zich in hoofdzaak kon vereenigen; zelfs in de regeling van deze zaak ondervond de gezant het, hoe moeilijk het was iets definitiefs gedaan

---

1) Zie Ferdinands vertoogen en zijn instructies aan zijn gezant bij den keizer (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 266). Vgl. E. Gossart Charles-Quint et Philippe II (Mémoires Couronnés T. LIV) met de daar, p. 6, in de Noot, aangehaalde werken Curita: Rey Hernando en Rodriguez Villa: Donna Juana. Niet zonder reden wees Ferdinand op de mogelijkheid van een opstand der Castilianen, die prins Karel niet kenden en zijn broeder Ferdinand, geboren en opgevoed in Spanje, op den troon zouden kunnen plaatsen.

2) We vernemen ook niet, of Ferdinand de 50000 dukaten 's jaars zou betalen voor het onderhoud van Karel, waaraan nog gedacht was.

te krijgen van den besluiteloozen vorst, die den eenen dag weer terugnam, wat hij den vorigen had toegezegd [1]).

Eindelijk, tegen het vertrek van de gezanten, gelukte het 's keizers bekrachtiging te verkrijgen. Sigismond Pflug en Andrea de Burgo zonden haar naar Engeland en verder, daar zij, ook in andere zaken, alles in samenwerking met Margaretha's gezanten verrichtten; maar de bekrachtigingsbrief mocht niet worden uitgereikt zonder de leening van 100,000 kronen, die in December van het vorige jaar voor de minderjarigheid van Karel waren toegezegd. Doch nog niet zoozeer hierbij als bij de hoofdpunten van zijne zending kwamen Gattinara's staatsmansgaven helder aan het licht en had hij gelegenheid te toonen, hoe snel hij besluiten wist te nemen, hoeveel energie hij aanwendde bij de uitvoering, hoe ontwikkeld zijn vermogen was om de menschen te doorzien en ze daarnaar te behandelen, hoe hij zich wist te beperken tot het noodzakelijke en voor verwezenlijking vatbare [2]).

Treffend blijkt een en ander, minder bij het verkrijgen van bevredigende antwoorden op de andere artikelen van zijne opdracht, wat niet veel moeite kostte, dan bij de beide hoofdzaken: de regeling van de bevoegdheid en macht der Landvoogdes en de toewijzing, voor haar leven, van haar moederlijk erfdeel,

1) Hoe ook Maximiliaans eigen dochter die eigenschap van haar vader kende en er mee te worstelen had, lichten we toe met eene passage van een (ongedagteekend) schrijven van haar over den oorlog tusschen Maximiliaan en Lodewijk: „Il me samble — heet het daarin — il me samble que sy le Roy (haar vader) autant que fesons la guere avecq luy (Lodewijk) y doit premier m'avertir de se quy est delibere de fere, non point comme il l'a acoustumé, car souvant il m'escript d'un et fait d'un autre, mes me doit mander franchement son intancion et resolucion, sy l'on y a nulle, et sour ce son vouloir quy l'antant comme se face de par desa" (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. V. fol. 368). Zij was er zeker van dat koning Ferdinand, Karel en zijne zaken hier, evenzoo ter harte nam, als ware hij in persoon bij hem „et vouldroit bien pour bonne et grande chose que l'eussies veu pour ce que certainement" en — klinkt het dan haast onweerstaanbaar — „je tiens que ne vous series abstenir d'augmenter l'amour que luy pourtez pour la beaulte et bon commencement de prince que sont en luy et quant son eaige sera accomply et ses affaires disposes pour povoir, se ledit voyaige alors l'en en usera plus par vostre conseil que de autre prince que ce soit." (Copie van een brief van Margaretha aan den koning van Arragon). (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 209, Febr. 1508).

2) Gattinara aan Margaretha (Augsburg 26 Maart 1508). (Arch. dép. du Nord. Portefeuille de Gattinara).

het graafschap Bourgondië, waarop zij zich kon terugtrekken, wanneer zij uit het staatkundig leven zou treden.

Eerst (begin December) wil Maximiliaan de kwestie van Bourgondië overlaten aan de beslissing van de Vliesorde — waartoe hij zich, ingevolge hare statuten, verplicht rekende — die binnen een maand of drie kon vallen, tijdstip, waarop hij dacht bij zijne dochter te zullen zijn.

De gezanten Gattinara en Pflug drongen aan op een goed besluit in dezen, belovende het der Landvoogdes niet te zullen overleveren, voordat het den vergaderden leden van de Orde en van den Raad redelijk zou hebben toegeschenen. Maar hij, Maximiliaan, moest niet talmen; er kon hem in den oorlog iets overkomen, vóórdat de kwestie geregeld was, hetgeen vele moeielijkheden met zich zou brengen. Waarop Maximiliaan weer aanvoerde, dat hij zich meineedig zou achten, indien hij dit zonder de leden der Orde zou doen; viel hij in den krijg, dan zou hij Margaretha de voogdij over haar neef laten zenden; zij kon dan zelve hare zaak regelen.

Hiertegen kwamen de gezanten op met de opmerking, dat de statuten van de Orde alleen golden voor het geval van vervreemding, doch hier gold het slechts eene verklaring van Margaretha's recht, die weer ten goede zou komen aan haar neef Karel en wat betreft de „mambournie", zoo die geregeld was om haar te doen af zien van haar recht door haar aan te nemen, zou er grootere schade voor Margaretha ontstaan; reden, waarom zij Maximiliaan verzochten haar gelegenheid te geven steeds eene goede dochter te blijven, zooals zij steeds geweest was. Daarop stelde de vader de bespreking van dit punt uit.

Toen ging men onderhandelen over de macht der Landvoogdes. En terwijl Maximiliaan mededeelde, om welke redenen hij de regeling dezer zaak had uitgesteld, wees hij op den aartsbisschop van Trier, dien hij met de algemeene leiding wilde belasten. De gezanten verklaarden hem, waarom deze daarvoor niet geschikt was; dat het niet paste, dat hij hooger dan Margaretha, ja zelfs op gelijken voet met haar gesteld werd. Dat was, meenden zij, de Koning aan zijne waardigheid verplicht te erkennen en ook aan die van haar, die immers zijne vertegenwoordigster was.

Onderling besloten de gezanten eerder toe te laten, dat de

aartsbisschop van Trier in het land zou komen, dan dat Margaretha niet de macht zou hebben; had zij deze eenmaal, dan zou hij niet veel kunnen uitrichten en weldra aanleiding vinden Maximiliaan zelf om zijn ontslag te verzoeken. Het bleek, dat Maximiliaan gedraald had, o. m. omdat zijne bedoeling was geweest haar uit te huwen aan den zoon van den engelschen koning [1]), daar zij den vader niet wilde hebben.

Natuurlijk kon hem daarop opmerkzaam worden gemaakt, dat Margaretha's bezwaren tegen een huwelijk even goed van kracht bleven, terwijl bovendien die zoon nog een kind was. Stond de Koning de begeerde volle bevoegdheid der Landvoogdes toe, dan behoefde hij ook niet te vreezen, dat zij iets doen zou zonder den als zoodanig door hem ingestelden Raad; maar niemand behoorde te staan boven de vertegenwoordigster des konings. Daarop verklaarde Maximiliaan, dat hij alleen bedoeld had den aartsbisschop van Trier te stellen boven de leden van den Raad en aan het hoofd der kanselarij, als vertegenwoordigend den kanselier, en niets anders; en hij schilderde zijn gunsteling als zeer bekwaam hiervoor, o. a. ook omdat hij Fransch, Duitsch en Latijn verstond en even goed krijgsman was als wie dan ook. Geen geschikter persoon kon hij uit Duitschland zenden dan hem.

Met groot doorzicht gaf Gattinara den vorst te verstaan, dat zij niet gedacht hadden, dat de aartsbisschop in het bezit was van al die gaven; maar nu zij dat van hem vernomen hadden, zou zijne dochter wel „bien ayse" zijn, om een dergelijk personage bij zich te hebben, mits zij maar bovenaan geplaatst zou zijn, als vertegenwoordigende de persoon van den Koning en zijne plaats innemende; reden waarom hij goed zou doen, haar de verlangde macht bij open mandement toe te zenden. Zoo zou hij in alles niet minder gehoorzaamd worden en zou zij hem, haar koninklijken vader, beter kunnen dienen.

Die verklaringen misten op dezen hare uitwerking niet en hij bekende er zich mee ingenomen.

---

1) Het was voor het eerst, dat aan een dergelijk huwelijksplan gedacht was, althans voor zoover blijkt. Zie over een en ander Gattinara's brief aan Margaretha (Meiningen 11 Dec. 1507) (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 104).

Indien men nu denkt dat de zaak hiermee voor goed beklonken was, dan zou men blijk geven van onjuiste kennis van het karakter van Maximiliaan, die overigens zich op de andere punten inschikkelijk betoonde, zooals aangaande het bestuur der kanselarij, den Raad en de geldmiddelen, waarover de gezanten, op zijn verlangen, 25 artikelen opstelden.

Doch 18 Dec. was noch de zaak van Bourgondië noch die van de macht als Landvoogdes in orde gebracht, hoewel het hoofdpunten waren. Dit lag niet uitsluitend aan de groote beslommeringen, waaraan we Maximiliaan overgegeven zagen; immers de minuten van de daarvoor noodige volmachten had hij reeds tweemaal in zijne handen gehad en op het laatst van 1507 wilde hij ze nog een derden keer hebben. Die derde minuut over de macht der Landvoogdes keurde hij goed; met die over Bourgondië aarzelde hij nog. En daarop wachtte Gattinara om te kunnen worden ontslagen — we zouden, met het oog op zijne vastberaden standvastigheid willen zeggen: om zich te laten ontslaan. Desondanks volhardde Maximiliaan bij zijne weigering om in die zaak eene beslissing te nemen, zonder de meening te kennen van de Orde en van den Raad, wien hij die minuut zou toezenden.

Doch de gezant, die zijn heer kende, bleef op zijn stuk staan, verklarende dat zijn metgezel met 's Konings depeches wel alleen kon vertrekken; hij zelf zou niet weg kunnen gaan zonder afdoening van die zaak van Bourgondië. En onvermoeid ging hij nogmaals de wenschelijkheid bepleiten, zoowel van de oppermacht der Landvoogdes als van de overgave van Bourgondië, er nadruk op leggend, dat Maximiliaan zijne dochter goed moest behandelen, anders zou zij genoodzaakt zijn zich terug te trekken naar de landen van haar savoysch weduwgoed[1]). En hij doorzag zeer goed de gedachte van den Koning, om hem met een zoet lijntje weg te

1) Ook ter bescherming hiervan maakte de wakkere Gattinara zich voor Margaretha verdienstelijk, nadat reeds zijn broeder, die haar procureur was in Bresse, krachtig geprotesteerd had tegen de gedragingen van den hertog van Savoye en zijne ambtenaren, die zich de goederen uit de doode hand, gelegen op Margaretha's grondgebied, wilden toeëigenen. Het is mede te danken aan zijn beslist optreden, dat Maximiliaan, in overeenstemming met de wenschen van zijne dochter, er zich weer mee bemoeide, hetgeen den lastigen hertog van Savoye steeds het noodige respect inboezemde. Of zijn gedrag ook tevens oorzaak was, dat Maximiliaan nog een oogenblik op de gedachte gekomen is hem Waadland te ontnemen en dit den Zwitsers aan te bieden,

krijgen, met de bewering, dat hij immers voor die Bourgondische zaak kon terugkomen, na er met den Raad over gesproken te hebben.

Het kwam voor den dag, dat Maximiliaan liever Bourgondië niet gaf; hij nam den anderen gezant, Pflug, onder den arm, en vroeg hem, eenigszins wrevelig, waarom Margaretha liever Bourgondië dan eene andere landstreek had. Maar de aangesprokene verklaarde de behandeling van die zaak als behoorend ter competentie van Gattinara, die daarop handig deed uitkomen, hoe hij, behalve jegens de Landvoogdes, eigenlijk ook jegens haar vader ongehoorzaam zou zijn, wanneer hij zóó terugkeerde; hij betoogde voorts, hoe niet alleen Margaretha van Bourgondië hield, maar ook de Bourgondiërs van haar. Aan het slot van denzelfden brief, waarin Gattinara zijne meesteres laatstgenoemde voorvallen meedeelt, spoort hij haar tevens aan, ter zake van Bourgondië „poinct laschier prinse", en al het mogelijke te doen, want — schreef hij haar — „si vous failles a ce coup, vous ny retourneres jamais plus" [1]).

Ten slotte werd Maximiliaan toch wat meegaander, vooral op het punt van de bevoegdheden zijner dochter en, inziende welk eene fout hij begaan had met het vooropstellen van den aartsbisschop van Trier en diens vader, den markgraaf van Baden, verklaarde hij nu, na de aanneming van zijn keizerstitel, dat hij niets doen zou, hetzij oorlog maken, hetzij vrede sluiten, noch iets anders van belang zonder den raad van Margaretha; het geheel zijner staatkunde zou door hare handen gaan [2]).

Maar tegen het schenken van Bourgondië had hij nog bezwaar. Wanneer hij keizer was — en dat maakte hij zich den

---

ten einde deze te winnen? 15 en 26 Aug. verscheen van den hertog van Savoye een mandement over de grenzen der domeinen, die het weduwgoed van de aartshertogin uitmaakten (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Trésor des Chartes B. 438). Maar er was geen land met hem te bezeilen. Kort daarop maakten zijne ambtenaren zich weer schuldig aan allerlei inbreuken, zoo b.v. door belastingen te heffen op domeinen, behoorend tot Margaretha's weduwgoed. De aartshertogin moest hiertegen weer nieuwe mandementen en brieven uitvaardigen, o. a. op 11 en 16 Sept. uit Brussel (B. 438).

1) Uit Füssen, (Fiensen) 27 Déc. 1507. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VII, fol. 146).

2) Gattinara's Brief van 4 Febr. 1508 uit Trente (Arch. dép. du Nord. Portefeuille de Gattinara).

4den Febr. — zou hij er een koninkrijk van maken en er Ferrette en Elzas bijvoegen, om het zoodoende sterker te maken tegen de Franschen; eene equivalente heerlijkheid kon Margaretha dan krijgen; hij noemde het graafschap Henegouwen, dat ze op dezelfde wijze kon bezitten als ze anders Bourgondië had zullen krijgen; hij vreesde, dat hij ook niet zooveel meer aan Margaretha zou hebben, als zij Bourgondië bezat.

Gattinara legde hem evenwel uit, dat Margaretha aan Bourgondië de voorkeur gaf boven Henegouwen, waardoor zij immers ook haar weduwgoed beter ongeschonden zou kunnen bewaren en verder vele deelen van het domein, die vervreemd waren, terug krijgen, wat alleen mogelijk was door middel van haar recht, waardoor ook de inkomsten van Bourgondië zich zouden verdubbelen, zeer ten voordeele van aartshertog Karel; verder ook om geen tegenzin op te wekken bij de landen van herwaarts over, bij welke Bourgondië niet zoo hoog stond aangeschreven als Henegouwen; dat dezen in aanmerking zouden nemen, dat Margaretha wel recht had op het eerste, doch niet op het tweede graafschap. De zaak zou geheim kunnen blijven, totdat zij beslist was.

Ook 's keizers raadgevers en onder hen ongetwijfeld ook de „troys mignons", elders „Drieëenheid" genoemd, waren er voor Bourgondië te geven en hielden zich overtuigd den vorst daartoe te kunnen bewegen, die echter nog meende, dat, indien hij het gaf, zij zeker een huwelijk zou weigeren [1]).

Nadat nog eenige punten geregeld waren, en Margaretha ook geldelijk bedacht was voor hare bemoeiingen in den gelderschen oorlog, waarin zij immers „de groote kapitein" was en nadat ook de bekrachtiging der engelsche verdragen was verkregen, was de zending van Gattinara en zijne medegezanten zoo goed als ten einde geloopen.

Hoewel ook hij meermalen ondervonden had wat het zeggen wilde, wanneer een gezant herhaaldelijk in geldelijke moeielijkheden werd gelaten, had hij, evenmin als in het algemeen de trouwe dienaren van het huis Habsburg, te klagen over gebrek aan erkentelijkheid wegens betoonde diensten. Toen de post van president van het hof van Bourgondië, te Dôle gevestigd, open

1) Gattinara aan Margaretha (Botzen = Bolsan), 21 Januari 1508). (Arch. dép. du Nord. Portefeuille de Gattinara).

viel, werd hij, hoewel reeds eene andere voordracht was opgemaakt, mede op voorspraak van Margaretha, waarvoor hij zeer dankbaar was, door Maximiliaan tot president benoemd, deze stelde echter zoozeer zijne verdiensten op prijs, dat hij hem als raadsman bij zijne dochter wilde houden en een tweeden president met den titel van vice-president naast hem te Dôle hebben wilde [1]).

De zaak van Bourgondië kwam werkelijk op de vergadering der Vliesridders ter sprake, in November 1508, toen Maximiliaan in Mechelen aanwezig was. Hier werden Margaretha's aanspraken op haar aandeel van de erfenis van hare moeder behandeld, waaronder zij Artois, Bourgondië, Charolois, Mâcon en Auxerre, Salins, Bar sur Seine en Noyers samenvatte, die haren bruidschat hadden uitgemaakt bij het verdrag van 1482. Verder verklaarde zij nog een deel te goed te hebben van den bruidschat van 300,000 kronen, haar door haar broeder in 1501 toegekend, bij haar huwelijk met Philibert van Savoye. Zij beriep zich daarbij op hare ongelukken, hare blinde onderworpenheid aan de wenschen van haar vader en haar broeder en herinnerde aan de diensten, die zij in de Nederlanden bewees, en de zorgen, die zij droeg voor de opvoeding van de kinderen van haar broeder.

Men kon haar tegenvoeren, dat zij bij haar derde huwelijk van alle aanspraken op den bruidschat van haar broeder had afgezien, maar zij hield hiertegenover staande, dat er volstrekt geen bezwaar bestond, om dien afstand van nul en geene waarde te verklaren, gezien de belangrijke schade, welke die schikking voor haar had medegebracht, en gelet op de onbekendheid, waarin zij toenmaals verkeerde, met de testamentaire beschikkingen van hare moeder. Echter verklaarde zij, uit consideratie voor haren vader en haar neef en nichten, zich te willen vergenoegen met het genot van genoemde landen (zonder Artois) en alleen voor haar leven.

De Keizer bracht daarop het denkbeeld ter sprake, om de staten van Oostenrijk en Bourgondië in één koninkrijk, onder den naam „Oostenrijk-Bourgondië", te vereenigen en om ze in beteren staat van verdediging te brengen tegen de aanvallen der vijanden, wier aantal sinds zoo toegenomen was; die van

1) Vergeten we ook niet dat Gattinara in dezen getoond had, ook zijne eigen belangen in het oog te kunnen houden en te dienen, zooals hij die van zijne meesteres met groote bekwaamheid, en lang niet zonder succès, gediend had en nog dienen zou.

Oostenrijk had hij er reeds over gepolst, thans onderwierp hij de zaak aan het oordeel der Orde. Hoe deze er bij die gelegenheid (22 Nov. 1508) over dacht, vernemen we echter niet. Wel schijnt zij den eischen van Margaretha betreffende den afstand van grondgebied, hoewel hare motieven weinig overtuigend voorkwamen, uit hoofde van de verdiensten der Landvoogdes, gunstig gestemd te zijn geweest. Althans de Keizer willigde ze in, zooals de Orde ze gesteld had en deed dienovereenkomstig, onder zijn naam en dien van aartshertog Karel, de noodige brieven uitvaardigen, conform aan het voorstel [1]).

Aan de Landvoogdes volledige macht in de Nederlanden toe te staan, daartoe was de Keizer ook reeds vroeger geneigd gebleken, zooals we zagen [2]). En dien had zij zeker noodig, om er den toestand te kunnen beheerschen. Want nooit te voren had zij dien nog zoo ellendig gekend als thans: de Algemeene Staten weigerden volstrekt de 12000 man te betalen, die de Regeering wilde lichten.

Margaretha wilde daarvoor den steun hebben van haar vader en deze had door Pflug, Gattinara en de Burgo zijne spoedige komst te Namen laten mededeelen, of liever eerst in Luxemburg en dan in Namen, om er eenige van de Staten der gewesten in persoon te ontvangen.

Maar op dit laatste besluit kwam hij terug, uit vrees dat daardoor de „aide" van de 12000 man vertraagd zou worden; hij vernam immers, hoezeer de Staten nog steeds moeilijkheden maakten; eerst wanneer dezen hadden ingewilligd, zou hij haar afgevaardigden gaarne ontvangen. Doch ook van het bezoek aan Luxemburg, waar, volgens het aanvankelijke plan, zijne dochter

1) Baron de Reiffenberg, Histoire de la Toison d'Or, p. 275—282. De open brief van Maximiliaan en Karel, die aan Margaretha's standpunt herinnert, gedagteekend Brussel, 17 Febr. 1509, in de Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes (Trésor des Chartes, Bourgogne, B. 696, No. 18003). Daarnaar afgedrukt bij de Quinsonas, III, 197—205. Bij mandement van Maximiliaan en Karel, van 12 Sept. 1508, was tevens uitbetaling aan Margaretha gelast van 20000 gulden, ter afrekening van hetgeen haar nog verschuldigd was van haar bruidschat (ibidem B. 438).

2) Ook, na eenig verblijf in de Nederlanden, bevestigde hij 18 Maart 1509 Margaretha opnieuw als regentes en gouvernante, om de provinciën te regeeren en te besturen in zijne afwezigheid en om de voogdij uit te oefenen over de personen van zijn kleinzoon en diens zusters, terwijl hij iedereen beval haar evenals hem zelf te gehoorzamen.

hem zou ontmoeten, kwam nog niets. Het heette nu, omdat Robert van der Marck toch niet gereed was met het verzamelen zijner benden, waarmee hij Luxemburg telkens en telkens weer bedreigde; ook Luik liep gevaar Fransch te worden [1]).

Die 12000 man zaten den keizer hoog. Voortdurend kwam hij er in zijne brieven op terug, doch daaraan had de Landvoogdes evenmin iets als aan de pogingen van den keizer om de Rijksvorsten tegen de Franschen in beweging te brengen. Zij beproefde het met de gewesten afzonderlijk, want zoo ging het niet langer. Met Zeeland had zij in het laatst van het vorige jaar reeds veel moeite gehad wegens de betaling van enkele honderden voetknechten; voor deze „aide" had zij alle moeite over, want de nood drong. De aartshertogin tastte dus door. Ze klampte de Staten van Brabant afzonderlijk aan en dreef, daar die Staten weigerachtig bleven, eenvoudig de heffing van eene bede door, anders met maatregelen van geweld dreigende [2]); de andere gewesten hielden zich terug, doch betaalden ook geen cent voor de 12000 man; alleen wanneer hun eigen belangen in het spel waren, waren de gewesten tot handelen bereid.

Zoo ook Den Bosch. Deze stad, misschien meer nog dan Dordrecht, dat toch al zooveel te lijden had gehad, zag zijn handel geweldige afbreuk berokkenen en wel door de bezetting van het nog onbedwongen fort van Poederoyen. Zij wendde zich om hulp tot den vorst van Anhalt, die in de winterkwartieren had gelegen in de steden van het Kleefsche.

Het zuid-oostelijk deel van Holland was, evenzeer als de Meierij van Den Bosch, geïnteresseerd bij eene onderneming, die een einde zou kunnen maken aan de strooptochten der Gelderschen van Poederoyen. Beide streken namen voor zekeren tijd (twee maanden, gerekend van 1 April af) de betaling van zulk een onderneming op zich [3]). Daardoor kon Anhalt met eene behoorlijke macht, van eene goede artillerie voorzien, waaronder de „twaalf Apostelen" uitblonken, tegen dat fort oprukken, terwijl

1) Maximiliaan aan Margaretha, St. Wendele 29 Maart 1508. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 4).

2) 24 Juni 1508. Gachard, Analectes historiques, 8me Série, p. 33—35 (CCXLV).

3) Duncker, 60—62. Het was letterlijk een verdrag, dat gesloten werd tusschen Anhalt eenerzijds, Holland en de Meierij anderzijds.

de heeren van IJselstein en Aymeries alle moeite hadden om hun volk, dat zelfs in hun garnizoensplaatsen aan het muiten sloeg, in bedwang te houden.

Poederoyen werd daarop volgens alle regelen der kunst ingesloten en belegerd. Maar zelfs, terwijl Anhalt daarmee bezig was, moest hij de Landvoogdes om geld vragen, ten einde de ontevreden garnizoenen van Tiel en Bommel tot rede te brengen. Zoo had Hendrik van Nassau te stellen met zijne bereden troepen waarvan hij er 250 voor de bewaking van Brabant en Namen gelicht had en waarvoor hij eerst in 1509 betaald werd.

Anhalt was echter in staat zijne onderneming voort te zetten; steeds dichter naderde zijne artillerie de muren der sterkte, die stuk voor stuk bezweken. Onder een dier muren werd de dappere bevelhebber Hendrik van Ens (Suidewind of Sneeuwind) door een neerstortenden balk getroffen en doodelijk gekwetst. Daar de loopgraven geheel tot het fort gevorderd waren en de belegeraars zich opmaakten er storm op te loopen, gaf de bezetting, ontmoedigd door den dood van haren bevelhebber, zich over [1]).

Ook de Kleefschen waren in het veld gerukt, terwijl de Gelderschen zich bij Persingen verzamelden. De eersten slaagden

1) V. d. Bergh Corresp. I 97. Wel was er eenig gevaar, dat de onderneming in het riet zou loopen, daar de termijn ten einde liep en de veldheer vreesde, dat zijne huurlingen weigeren zouden den stormloop te doen, zoo zij niet te voren betaald werden; en van die van Holland bekoelde reeds de ijver voor de zaak. Zie een brief van Gattinara aan Jan van Marnix, secretaris van Margaretha, door haar belast met eene welgeslaagde zending naar haar vader, om dezen te doen instemmen in het voor hem en haar lang niet onverschillige huwelijk van den jongen hertog van Kleef met de erfdochter van Gulik. (Mechelen, 20 Mei 1508). (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 20). Vgl. ook: V. d. Bergh Corresp. I 101, vgl. 109, waar deze uitgever, naar aanleiding van de belangstelling van de Landvoogdes voor dat huwelijk, als kunnende strekken tot „grand bien et sceurte pour nostre maison", de bitse opmerking maakt (Noot 1), dat bij haar alles neerkwam op het welzijn en de vergrooting van het huis Oostenrijk en dat dit misschien haar eenige hartstocht was. Zag de uitgever hierbij niet eenigszins over het hoofd 1°. dat dynastieke politiek de politiek was van den tijd en de belangen van de onderdanen eerst in de tweede plaats kwamen; 2°. dat Margaretha, toch als vertegenwoordigster van den Keizer noch eene geheel onafhankelijke, noch eene geheel zelfstandige positie innam; 3°. dat, dit in aanmerking genomen, Margaretha, meer dan door hare opvolgsters verderop in hare eeuw is gedaan, nog de bijzonder-nederlandsche belangen in het oog heeft gevat, zij het ook meermalen alleen gedwongen door den drang der omstandigheden.

er echter in hunne tegenstanders over de Waal terug te dringen, Persingen opnieuw van leeftocht te voorzien en een ander dichtbij gelegen fort, de Putkuip, op den vijand te heroveren. Het heette daarop, dat de Gelderschen terstond naar Nijmegen waren teruggekeerd en dat hun hertog, van wien men in langen tijd niets gehoord had, te Zutfen ziek lag. Echter verluidde ook reeds iets van een oprukken van de Gelderschen voor Persingen, over de Waal en den Rijn naar Wageningen, met de bedoeling in Holland te breken [1]).

Zoo was het ook. De hertog van Gelre, verre van ziek te zijn, was er de man niet naar, om de schoone gelegenheid ongebruikt te laten voorbijgaan, die het oponthoud van Rudolf van Anhalt voor Poederoyen hem bood, terwijl de hertog van Kleef geen geld meer had om troepen te kunnen lichten en de soldaten van Bommel tevergeefs hun best deden om hunne soldij door den Raad van Holland te doen uitbetalen [2]). Ook in Tiel was aan alles gebrek en de kapiteins van het garnizoen van Arnhem waren vast besloten binnen 14 dagen heen te gaan, zoo zij in dien tijd niet uitbetaald kregen.

Men begrijpt de moeite van den heer van IJselstein, als stedehouder van Gelderland, en de positie der Landvoogdes, wier afwijzing door de Staten-Generaal te Gent met hare aanvragen voor de 12000 man ook den hertog van Gelre wel niet onbekend zal zijn gebleven. En men moest Karel van Egmond niet zijn om van die voor hem zoo gunstige omstandigheden geen gebruik te maken, hoe veel moeite hij ook zelf had om door brandschattingen en strooptochten in zijn onderhoud en dat zijner troepen te voorzien [3]).

Misschien is het bovenvermelde gerucht wel opzettelijk verbreid;

1) Brief van een zekeren Le Borgne aan Margaretha, 17 Mei 1508 (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 17).

2) Anhalt aan Margaretha, uit het kamp van Poederoyen, 27 Mei 1508, bij v. d. Bergh I, 106—108.

3) Ook schijnt hij nog van uit Frankrijk met geld gesteund te zijn. Vgl. behalve Nijhoff VI, I, CIV, den brief van Maximiliaan aan de Staten en gewesten (Duisburg, 18 Juli 1508) bij Gachard Lettres inédites, II, 119, waar over zulk eene geldzending gesproken wordt, naar de voorspiegeling van Karel van Egmond, dat hij zich sterk maakte geheel Holland te veroveren, waarna Zeeland voor hem weerloos was. Vgl. ook zijn brief van Dordrecht uit (Aug. 1508, aldaar 123 s.).

in elk geval scheen Karel den vijand te willen misleiden, hem beurtelings bedreigend te Arnhem, Bommel of Tiel; vooral op Arnhem had de hertog „le cuer fort", meende Anhalt [1]).

Den 16den Mei had evenwel Floris van Egmond uit Den Haag te melden, dat Karel in Wageningen stond [2]), terzelfder tijd dat, naar men daar vernam, Maximiliaan tot Emmerik was afgezakt. Wanneer de troepen van de Landvoogdes, die het intusschen met de Staten van Brabant nog niet eens was kunnen worden over de betaling van het onderhoud van het voetvolk en het nu eens met die van Holland wilde probeeren — troepen, inderhaast bij klokkeslag door den heer van Buren bijeengebracht — in de Veluwe zouden dringen, gevolgd door eene compagnie van Nassau, zouden de Kleefschen zich daar bij hen voegen. Doch intusschen overviel de hertog van Gelre opeens Weesp en verscheen ook voor Naarden, waarheen in allerijl versterking uit Holland gezonden was. Behalve van Weesp, voor welke plaats die versterking te laat gekomen was, maakte hij zich ook van het slot te Muiden meester (26 Mei 1508).

Ja zelfs eischten de overmoedige Gelderschen reeds Amsterdam op, maar een aanval van hen werd met kracht afgewezen [3]). Een tweede aanval, ondernomen door Hendrik van Broekhuizen en Werner Spiegel, in Weesp achtergelaten door hertog Karel, die naar Gelre terugkeerde, leidde tot een scherp gevecht, waarbij evenwel de Gelderschen tegenover de Amsterdammers de neerlaag leden. Gattinara mocht optimistisch verklaren, dat hertog Karel was „en un sac" — hij was er trouwens al weer uit — doch iedereen wist en hij zelf ook, dat het bourgondische krijgsvolk zonder betaald te zijn geen voet verzetten zou; hetzelfde krijgsvolk, dat voor geld bereid was Arnhem aan den vijand over te leveren, terwijl de steden van Holland kibbelden of in angst verkeerden en de grooten des lands een algemeenen opstand tegen den keizer vreesden [4]) en zelf onderling twistten [5]). En terwijl

1) V. d. Bergh Corresp., I, p. 100.

2) V. d. Bergh Corresp., I, p. 101.

3) Nijhoff Gedenkwaardigheden, VI, I, CVI.

4) Zie de brieven van Gattinara aan Jan van Marnix (van 26 Mei) en van Anhalt aan Margaretha (24 Mei en 27 Mei 1508) bij v. d. Bergh, I, 102—108.

5) O. a. tusschen Chièvres en van Bergen, in wie men de vertegenwoordigers van een fransche en een engelsche partij heeft willen zien; in hun twist moest zelfs de

er geen geld meer in de schatkist was, dacht Maximiliaan slechts aan zijne Franschen en Venetianen en wilde liever zijn eigen leven in de waagschaal stellen, dan te dulden, dat Gelre werd opgenomen in den wapenstilstand van Sta Maria da Gloria; en daarmee, al was het maar tijdelijk, de verovering werd nagelaten van een land, dat hem en zijn zoon reeds zooveel geld gekost had. Hij vroeg zelfs nog zijne dochter 10.000 goudguldens ter beschikking te stellen in Metz voor de verdediging van het door de Franschen bedreigde graafschap Bourgondiё, waarheen hij den graaf van Fürstenberg gezonden had, en verder nog 2600 man uit Ferrette en de Rijnlanden, onder bevel van den graaf van Lofen, kapitein-generaal van de boven- en beneden Paltz (Coblenz 3 Juni 1508) [1]). Gelukkig voor hem, dat hij zijne dochter weldra tevens den wapenstilstand (te Sta Maria da Gloria) kon melden, na nog eene overwinning op de Venetianen behaald te hebben, met dezen en met de Franschen, van welk bestand de hertog van Gelre is uitgesloten, dien hij nu beveelt met kracht aan te vallen, waarvoor hij zelf naar de Nederlanden zal komen. Wie eveneens daarheen zal komen, is de kardinaal van Sta Croce [2]).

Het was hoog tijd, dat de Keizer kwam; het krijgsvolk eischte dringend afbetaling en van het buitenland verwachtte zijne dochter geen krachtdadige hulp meer.

Overtuigend kwam dit, wat Engeland betrof uit, in een schrijven van G. de Themisecke (Theimseke), proost van Kassel, aan aartshertogin Margaretha, die haar meldde (14 Juni), dat de Engelschen niet geneigd waren tot een oorlog met Frankrijk; alleen was Hendrik wel gezind de 100.000 kronen te betalen. Het werd den proost voorgesteld, alsof de Franschen niet van plan waren een inval te doen, maar hij antwoordde daarop met de vraag, of branden en vernielen geen inval was. Dan maakte hij nog melding van een gerucht van een huwelijk van den Prins van Wales met Eleonora van Oostenrijk [3]). Zulks was natuurlijk niet geschikt om een algemeenen vrede te bevorderen, een vrede, waaraan paus

Keizer zich mengen. Ook Hendrik van Nassau had zich reeds sinds eenigen tijd te beklagen. Zie zijne verdediging tegen de lasterpraatjes bij de Landvoogdes, v. d. Bergh, I, 96—98.

1) Le Glay Correspondance, I, 60 en 62.

2) Le Glay I, 64; v. d. Bergh, I, 111.

3) Bergenroth I, No. 584.

Julius II dacht voor een Kruistocht en waarvoor hij den kardinaal van Sta Croce, aanhoudend liet werken, eerst bij Maximiliaan, thans bij de aartshertogin. Deze wilde niets liever dan vrede, want zij zag wel in, dat in de beschreven omstandigheden er toch weinig kans was om den hertog van Gelre neer te werpen.

Ook koning Ferdinand was daar niet tegen, maar de wijze waarop Hendrik met zijne dochter Juana had omgesprongen, die hij ook al ten huwelijk had willen vragen en nog meer met zijne dochter Catharina, op wier huwelijk nu ook door Ferdinands bondgenoot, Lodewijk, werd aangedrongen, verwijderde hem al langer hoe verder van den Tudor. Van Maximiliaan hield hem nog gescheiden diens weigering om prins Karel in ruil voor Ferdinand naar Spanje te laten gaan, en 's keizers gewantrouwde verstandhouding met de grooten van Castilië [1]). Zoo er één persoon geschikt was om tusschen die uiteenloopende standpunten aanraking te brengen, dan was het Margaretha, die immers vader en schoonvader beiden aangenaam mocht heeten.

Doch het werd haar niet gemakkelijk gemaakt. Koning Hendrik deed al zijn best den Keizer tegen Ferdinand op te hitsen. Hij, Hendrik, wist Maximiliaan wel te zeggen, hoe Ferdinand van allen invloed te berooven in Castilië, dat dan bestuurd zou worden door den Keizer, koningin Juana en prins Karel van Spanje. En als hij den Keizer ontmoeten zou, kon hij hem beter wijzen op het regentschap van Castilië, dat hem machtiger zou maken dan eenig vorst ter wereld, zoodat zijne vijanden

1) In eene memorie aan Margaretha over de betrekkingen met den koning van Arragon zijn het deze beide punten, die vooropgesteld zijn; dit stuk is waarschijnlijk van 1511; die zaken hadden zeer zeker ook nu hare, zoo diepe, beteekenis. Maar de Keizer kon Karel niet zenden; dat zou hem het bestuur over deze landen kunnen kosten; en de grooten van Castilië in den steek laten, zou beteekenen, hen tot zoo diepe verontwaardiging te brengen, dat de opvolging van Karel in Spanje er door in gevaar zou komen. Een uittreksel van die memorie, waarin de koning van Arragon geschilderd wordt als „le plus craintif, le plus suspicieulx, le plus avaricieulx et le plus grand dissimuleur de tout le monde, sous couleur de cette union" (tusschen Maximiliaan en Ferdinand) en als iemand, die „fera toujours pratiques secretes pour entretenir sa necessite, afin quil n'ait jamais pouvoir de nuire," is gedrukt bij E. Gossart, Charles V et Philippe II (Mém. Cour. 54). En van dezen vorst verlangde Maximiliaan hulp tegen Gelre! Men weet, dat ook Margaretha door haar gezant de Cilly alle mogelijke „égards" jegens die grooten in acht heeft doen nemen.

voor hem zouden beven. Hij, Hendrik, had volkomen vertrouwen in den Keizer [1]).

Voor den oorlog met Gelre koesterde deze nog volstrekt geen vrees. Wanneer hij in de Nederlanden kwam, zou hij zijne raadslieden en veldheeren te Grave doen vergaderen om hierover met hen te beraadslagen en vervolgens de zaak ter sprake te brengen in eene vergadering van de Staten van alle gewesten. Was hij verhinderd te komen, dan zou hij er een raad instellen, waarvan Margaretha het hoofd zou zijn [2]). Intusschen, dat het gevaar groot was, begreep toch ook Maximiliaan wel, die vreesde, dat de fransche troepen, vrij geworden door den wapenstilstand in Italië, beschikbaar zouden komen voor Gelre. Daarom vroeg hij zijne dochter om hare meening, hoe aan geld en bijstand van de Staten van Brabant, Vlaanderen en andere gewesten te komen [3]). Het was ter zelfder tijd, dat voor haar Andrea de Burgo, voorzien ook met de instructies van den Keizer, het Kanaal over stak en met den proost van Kassel ging samenwerken [4]).

Terwijl de Landvoogdes met die belangstelling brieven uit Londen verbeidde, vermengde zich met die belangstelling onrust tengevolge van de berichten uit de zuidelijke grensgewesten, die weer een inval te wachten hadden uit Frankrijk, thans vooral van Gascogners, de bekende, vlugge voorloopers van het fransche leger, dat zich ten getale van een 9 à 10000 man nog meer haastte op een gerucht als zou hertog Karel met zijn volk in

1) Brief v. d. proost van Kassel aan de Aartshertogin (20 Juni 1508) bij Bergenroth, No. 585).

2) Memorie en instructies aan Marnix voor Margaretha (9 Juni 1508) (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres Missives, T. VIII, fol. 55).

3) Maximiliaan aan Margaretha (Rapport 25 Juni 1508: Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 76).

4) Hun eerste brief aan de Landvoogdes uit Londen (6 Juli 1508) bevat weinig anders dan bijzonderheden over de welwillende ontvangst door den koning van Engeland, die nog niet geheel hersteld was en zich zeer vriendelijk uitliet over den Keizer, prins Karel en de Gouvernante, doch minder over den koning van Arragon, tengevolge van eene etikettekwestie. Koning Hendrik keurde Maximiliaans wapenstilstand met de Venetianen goed, maar had den duur liever op 1 jaar dan op 3 jaar gezien; Margaretha wordt geraden te zorgen, dat aan het eind van de maand hare gezanten afreizen, met het oog op de verplichtingen en bekrachtigingen van den bruidschat en van het huwelijk (11 Juli, Londen): Ibidem, fol 105.

Weesp ingesloten zijn. Dat dit gerucht niet juist was, zagen we reeds [1]).

Waar was intusschen de hertog van Gelre? Waar zijn tegenstander, de vorst van Anhalt, nu deze met het slot te Poederoyen voorgoed had afgerekend? Beiden brachten onheil over het Sticht, dat daaraan zelf niet zonder schuld was, tengevolge van de verdeeldheid tusschen den bourgondisch gezinden Bisschop en de meer tot de Gelderschen overhellende Staten [2]). Van Weesp uit bedreigden dezen de hoofdstad Utrecht en daarom was, tengevolge van gedurigen aandrang van den Bisschop op de Landvoogdes en op Anhalt, deze in het Sticht binnengerukt, teneinde dit te beschermen, zooals het heette, en daartoe den vijand uit Weesp te verjagen. De Gelderschen voorzagen deze plaats van leeftocht, met vergunning van de Staten van Utrecht en niettegenstaande de protesten van Maximiliaan. Ook Floris van IJselstein legerde zich in Juli met zijne troepen om Weesp, doch bij Muiderberg leed hij eene nederlaag.

De Amsterdammers, onder hun schout Reinier Mosterd, deden ook mee, later versterkt door een troep van den heer van Aymeries, die bij Muiderberg meestreed, doch aldaar niet sneuvelde, zooals een tijdlang het gerucht ging. Maar het garnizoen van Weesp, onder Hendrik de Groeft, gaf geen kamp en keizer Maximiliaan, in Holland gekomen, ook in het leger voor Weesp, gaf Anhalt bevel dit met zijne duitsche voetknechten

1) Brief van den gouverneur van Béthune (2 Juli 1508), bij v. d. Bergh Corresp. I, 115—116.

2) Vgl. hetgeen reeds boven gezegd is, naar aanleiding van Margaretha's plannen tegen Rhenen bl. 279. Zij had de zwakheid goed doorzien van den Bisschop, die overigens het Oversticht aan zijne zijde had, van den kerkvorst die toeliet, dat in Holland de uitvoer van levensmiddelen en andere koopwaren verboden was, maar die weigerde gevolg te geven aan het besluit van het algemeen kapittel, dat wederkeerig den uitvoer van goederen naar Holland zou worden verboden (Nijhoff Gedenkw. VI, 1, CVIII—CIX). Omgekeerd vergunde hertog Karel aan het kapittel van den Dom te Utrecht den toevoer van wijnen langs den Rijn onder voorwaarde, dat aan zijne onderzaten uit Utrecht levensmiddelen werden toegevoerd. Van Asch van Wijck, Archief voor Kerkelijke en Wereldlijke Geschiedenis van Nederland, CCCXXI, en over de houding van den Bisschop ter zake van het vervoer uit Holland van levensmiddelen naar het Sticht (24 Maart 1508), CCCXXV.

te verlaten. Men bepaalde zich toen tot het afsnijden van toevoer tot de stad.

Maximiliaan was dus eindelijk in de Nederlanden aangekomen; de bisschop van Gurtz zou in Augustus over een nauw bondgenootschap komen onderhandelen met Engeland, vertegenwoordigd door Wolsey, wiens staatkundige loopbaan hiermee begon. De onderhandelingen namens Margaretha werden in Engeland met grooten ijver door de Burgo geleid, terwijl de proost van Kassel door ziekte gekweld werd. Om Hendrik VII tot hulp tegen Gelre te bewegen, wees de gezant erop, dat nooit de gelegenheid zoo gunstig geweest was als thans om aan dien gelderschen oorlog een einde te maken. De stand der zaken gaf anders weinig aanleiding tot een dergelijk optimisme, trouwens ook alleen maar voorgewend, om de vurig begeerde engelsche hulp te krijgen. Want steeds warmer stookte hertog Karel het vuurtje aan tusschen den Bisschop van Utrecht en diens steden en reeds waagden zich zijne schepen op de Zuiderzee, hoewel hun aanslag op de toen opkomende zeehaven Enkhuizen totaal mislukte; anderzijds had de Landvoogdes zich nog ten zeerste in te laten met de voorbereidende maatregelen tegen een inval uit Frankrijk [1]). Toen was haar vader nog op weg naar de Nederlanden, vast besloten thans met den hertog van Gelre af te rekenen. Hij wantrouwde koning Hendrik [2]), daar deze draalde met de leening van 100.000 kronen, of daarvoor moeielijk te vervullen voorwaarden stelde. Het was duidelijk, Hendrik wilde niet gebruikt worden; allerminst tot een oorlog, waarbij hij geen direct belang had. Eene ontmoeting met den prins van Wales [3]) te Dordrecht zou wellicht het wantrouwen van den Keizer verminderen, die ook zijne dochter gelastte daarheen te gaan. Doch ook daartoe zou het niet komen.

1) Nijhoff t. a. p.

2) Zie een brief van haar van 22 Juli 1508 (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Portefeuille des Lettres, No. 2). Ook den koning van Engeland schreef ze in dezelfde maand over de nadering der Franschen, terwijl ze hem bedankte dat hij daarover aan koning Lodewijk geschreven had (ibidem). Koning Hendrik dacht daarbij hoogstwaarschijnlijk ook aan de fransche schatting, die nog altijd elk jaar geregeld, volgens verdrag, werd uitbetaald.

3) Over de komst van den Prins van Wales te Dordrecht, de brief van Andrea de Burgo aan Margaretha (Londen 14 Juli 1508), bij v. d. Bergh. Corresp. I, 117—119.

Eerst langzamerhand naderde de Keizer zijne nederlandsche gewesten. 16 Juli was hij te Düsseldorf, van waar hij Margaretha de maatregelen voorschreef, noodig om de Franschen te weerstaan, die de Nederlanden opnieuw schenen te bedreigen, terwijl de Hollanders de betaling van het krijgsvolk voor hunne rekening moesten nemen [1]; den 18den in Duisburg, van waar hij de Staten herinnert aan de opbrengst voor de lichting van 12000 man en hen aanmaant de bede daarvoor toe te staan [2].

Maar terzelfder tijd begon Maximiliaan toch ook reeds andere tonen te doen hooren. Hij scheen reeds om te gaan met het denkbeeld het engelsche huwelijk op te geven, als de engelsche koning, die zich dan zou laten kennen als het geld meer toegedaan dan hem, bij zijnen eisch voor de steden bleef, en zoo deze er tenminste in wilden toestemmen. Wat nog sterker was, Maximiliaan bleek anderzijds reeds gedacht te hebben aan een wapenstilstand met Frankrijk [3], hetzij onder den indruk van de vertoogen zijner dochter, hetzij mede onder den persoonlijken indruk van den gevaarlijken toestand des lands. De onverschilligheid van Hendrik voor den aandrang zijner gezanten zal ook wel het hare tot die stemming hebben bijgedragen. Reeds in Juni had deze een wapenstilstand voorgeslagen, waartoe van Maximiliaans kant hij, Hendrik, van de zijde van Karel van Egmond, Lodewijk als scheidsrechter moest worden aangevraagd. Van dit denkbeeld wilde toen de proost van Kassel niet weten, aanvoerend, dat de nood bij de Gelderschen nu op het uiterste was en dat zij door zulk een wapenstilstand weer volop in de gelegenheid zouden komen om zich opnieuw te versterken en van levensmiddelen te voorzien.

Doch Hendrik geloofde niet aan dien zoo ergen nood der

---

1) Le Glay Corresp. I, 71—73; v. d. Bergh, Corresp. I, 120—122.

2) Gachard Lettres inédites: II, 118—123.

3) Maximiliaan aan Margaretha (Calcar 23 Juli 1508): Le Glay Corr. I, 74—78. Doch hoezeer de gedachte aan een vrede, vooral met Gelre, den schrijver nog onverdragelijk is, blijkt uit zijne der trouwe stad 's-Hertogenbosch gedane verzekering op eede, dat hij Rudolf van Anhalt tot opperste stadhouder zou benoemen. Dat klonk anders dan de geruchten van ontevredenheid over diens beleid, die eenige maanden te voren ook den Keizer bereikt hadden en, blijkens Gattinara, hem op het denkbeeld brachten Anhalt door Brunswijk te vervangen. Vgl. over het eerste ook Duncker, S. 70—71.

Gelderschen, want hij beschouwde het als zeker, dat de koning van Frankrijk, machtig en rijk, hen daartoe niet zou laten vervallen, terwijl de zaken van den Keizer niet zoo goed bestuurd werden, dat Lodewijk groote vrees voor dezen had. De uitslag van den oorlog met Venetië had die geringschatting versterkt. Indien Hendrik hulp zou zenden tegen Gelre, dan zou hij zich in openlijken oorlog begeven met Frankrijk, wat nooit zijne bedoeling kon zijn. Daarom was een wapenstilstand, meende hij, voor beide partijen even voordeelig; wie daarop inbreuk maakte, zou hem, Hendrik, tegenover zich vinden. Hij wilde in vrede leven met zijne buren. Tevergeefs stelde de Themisecke hier de kwestie van recht en onrecht tegenover, als de aartshertog zijn erfgoed niet zou behouden en hij wees op de eeden van den franschen koning bij de verdragen van Blois en Trente, van zich niet te zullen bemoeien met de keizerlijke leenen, noch buiten noch in Italië. Toen begon de koning te spreken over den koning van Arragon, dien hij volstrekt geen vriend van den Keizer achtte [1]), voorts over de komst van Margaretha's gezanten op het laatst van Juli, die hij goed zou ontvangen, en verder over engelsche, in de Nederlanden verblijf houdende rebellen [2]).

Deze onomwonden verklaring van zijn standpunt kon in de Nederlanden moeilijk hare uitwerking missen, vooral als daarbij nog kwam de ongerustheid, die een later schrijven van den gezant wekte, waarin de vrees zich uitte dat de koning van Engeland zich wel eens geheel met dien van Frankrijk verbinden kon; ook de eerste scheen er volgens hem niet op gesteld, dat het land van Gelre tot gehoorzaamheid zou worden teruggebracht, en het zou dààrom zijn, dat hij moeilijkheden maakte met het geld en de leening. Ja, eindigde de proost zijn schrijven van 29 Juli aan de Landvoogdes, als hare gezanten niet spoedig kwamen, zou alles verloren kunnen zijn [3]).

Er kwam meer bij. Het kwam duidelijk uit, dat koning Hendrik

1) Gairdner I, p. 350—365 (Brief v. Themisecke aan Margaretha).

2) Vermoedelijk was vooral tegen die rebellen het placcaat gericht van 17 Juni 1508. dat te Antwerpen 21 Juni, te Brussel en te Leuven 23 Juni van dat jaar werd gepubliceerd, waarbij ieder, die in de Nederlanden vertoefde, verboden werd den koning van Engeland te beleedigen. (Recueil des Ordonnances, p. 49).

3) Gairdner, I, 367.

Margaretha niet vergeten was, niet zonder evenwel de bijbedoeling te koesteren in hare plaats regent te worden van de Nederlanden, en gedurende diens minderjarigheid, van prins Karel. Diens huwelijk te doen vieren met Maria was, evenzeer als de zaak van zijn eigen huwelijk te bevorderen, de opdracht voor Wolsey, dien we nog later, in het najaar, hiermee bezig zien in onderhandeling met den bisschop van Gurtz [1]). Anderzijds trachtte de koning van het spaansche huwelijk van zijn zoon af te komen, terwijl hij verdeeldheid trachtte te zaaien tusschen Lodewijk en Ferdinand, zooals hij reeds getracht had dit te doen tusschen Maximiliaan en dezen laatste. Margaretha was van het een en ander zeer goed op de hoogte, zoowel uit Londen als uit Parijs, waar zij in betrekking stond met den spaanschen gezant d'Albion. Natuurlijk dreef de bekendheid met Hendriks bedoelingen haar steeds meer op den weg van den vrede. Het kwam er maar op aan, den Keizer voorgoed aan hare zijde te brengen. De samenkomst van vader en dochter op 2 Augustus te Breda zal dit in de hand gewerkt hebben.

Dat mag afgeleid worden uit een brief van de Landvoogdes aan den Koning van Frankrijk (Augustus 1508), waaruit tevens bleek, dat haar denkbeeld voor een wapenstilstand bij dien Koning wel instemming vond; zij hoopte haren vader daarvoor te winnen en, overeenkomstig Lodewijks verlangen, er voor te kunnen waken, dat van de zijde der Nederlanden geen nieuwe oorlogsdaad verricht werd [2]). Maximiliaan scheen nu werkelijk niet meer zoo afkeerig van een vrede met Frankrijk. Dat hij echter nog lang niet vast rekende op de mogelijkheid, dien op eervolle wijze te kunnen sluiten, leert de brief, dien hij den 6den Augustus van uit Dordrecht schreef, waarheen hij zich uit Breda, in gezelschap van IJselstein, begeven had [3]). Hij beschuldigde daarin de Franschen, dat zij den wapenstilstand, met hen en de Venetianen gesloten, verbroken hadden, weerleggende Lodewijks verontschuldiging, dat hij tot dien stilstand gedwongen was. Hij verweet daarna de Staten, dat zij, in plaats van bedacht te

---

1) Gairdner, Preface. Of liever, we zien er weinig van; van deze zending van Wolsey toch is al heel weinig bekend geworden.

2) Le Glay, Nég. diplom., I, 216—217.

3) Gachard Lettres inédites, II, 123—128.

zijn op de gevaren, die hen bedreigden van de zijde der Franschen, machtige bondgenooten van de Gelderschen, bleven weigeren, de verlangde bede voor de 12000 man toe te staan, hoewel zij zich te Gent verbonden hadden om elkaar onderling te steunen, mocht de vijand aanstalten maken hen aan te vallen, welk geval zich nu voordeed. De pogingen om hertog Karels verzet te fnuiken hadden hemzelf en zijn zoon reeds 3 millioen in goud gekost; moest dat alles nu reddeloos verspild zijn, door hem nu niet de bede te geven? Krachtens hunne onderlinge belofte riep hij ook de weerbarstige elementen der Staten, de geestelijkheid en de steden, op, om hem die toe te staan, nu de Gelderschen Holland hadden aangevallen en de Franschen zich in massa verzamelden. Daarop riep hij de Staten der gewesten in hunne hoofdplaatsen bijeen. Wel had hij besloten een plechtig gezantschap naar Franrijk te zenden, maar zeker ook om de gewesten tot hunne plicht te brengen, kondigde hij aan, dat de troepen, te lichten van de bijdragen van de bisschoppen van Keulen, Munster en Utrecht, de hertogen van Gulik en Kleef, verder Holland, Zeeland, Antwerpen en Den Bosch, benevens van Leuven en Brussel, zouden dienen om Gelre te bemachtigen, terwijl de andere gewesten een leger zouden vormen tegen Frankrijk, dat van de andere zijde zou besprongen worden door zijn leger, dat tegen Venetië had gevochten.

Doch den koning van Frankrijk te bewegen den hertog van Gelre op te geven, zou een hopeloos werk zijn, daar hij verklaard had liever de kroon te verliezen. Toch ijverde ook de Koning van Engeland voor een wapenstilstand, terwijl hij Surrey en twee andere aanzienlijke personen zond, om niet alleen hierover te onderhandelen, maar ook over het huwelijk van Hendrik en Margaretha, waarvan evenwel door de standvastige weigering der laatste niets kwam [2]).

1) Vgl. ook Henne I, p. 193.

2) Brief van de Burgo en de Themisecke aan Margaretha (20 Juli 1508). Vgl. boven. Ook uit dit schrijven spreekt luide de vrees anders Engeland met Frankrijk zich te zien verbinden, welk laatste land zich sterk maakte den koning van Arragon te bevredigen, voor het geval dat het huwelijk van den prins van Wales met de dochter van den hertog van Angoulême in de plaats zou treden van dat van den prins met Katharina van Arragon. Toen was het, dat Wolsey in Aug. in de Nederlanden vertoefde om over dezelfde zaken te spreken. Vgl. Busch S. 233—234.

De Keizer was intusschen verder naar het Noorden gereisd. Te Leiden ontving hij het verzoek van Margaretha en den kardinaal van Sta Croce, om met hem te Dordrecht te confereeren. Hij beschikte hierop afwijzend, omdat hij eerst zijne onderneming tegen Weesp wilde voltooien [1]). Margaretha was doorgegaan op den weg, die, ondanks haar vader, op den grondslag van uitstel van den krijg met Gelre [2]) leiden kon tot verzoening met Frankrijk. Het scheen de eenige uitweg om uit de „impasse" te geraken, waarin de houding van den koning van Engeland haar dreef, evenals ook de Raden van de aartshertogin begrepen, die den druk van 's lands geldnood maar al te zeer gevoelden.

Het antwoord van Lodewijk XII op hare voorstellen bevredigde haar en door haar bereikte het den Keizer, die dat van zijne dochter daarop goedkeurde en haar verder verwees naar den bisschop van Gurtz, om te onderhandelen met een geheim agent waarschijnlijk hier om de belangen van Lodewijk te behartigen, zooals vroeger de bisschop van Luik en de heer van Ravestein hadden willen doen [3]). Het scheen meer en meer alsof Margaretha een fransche staatkunde naast een engelsche wilde gaan volgen; althans, de zending der gezanten naar Engeland werd steeds uitgesteld, tot ongerustheid van Andrea de Burgo, die door den Keizer met eene zending werd belast [4]) om mede te werken aan de verbetering der betrekkingen tusschen Maximiliaan en Ferdinand, in het belang van de opvolging van Karel.

Toch was de zending van dezen gezant Ferdinand geenszins aangenaam, daar hij hem verdacht in Engeland tegen hem en zijne dochter te hebben gewerkt, en Margaretha moest Claude de Cilly, nog steeds in Spanje, dringende vertoogen tot haar schoonvader laten richten om dezen er van terug te houden de Burgo terug te zenden [5]). Intusschen was het verdrag van Anhalt met Holland

1) Le Glay Corresp. I 79—80.

2) Over Maximiliaans tegenzin tegen dien grondslag: Ulmann, S. 363—364. Vgl. Le Glay Corresp. I 132.

3) Le Glay Corresp. I 81.

4) Zie de Burgo's brief van 21 Aug. 1508 aan Jan van Marnix (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 164).

5) Margaretha aan Claude de Cilly (Sept. 1508): Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 191.

afgeloopen en, de blokkade van Weesp aan IJselstein overlatend, zou hij het beleg van Wageningen weer hervatten [1]).

Doch intusschen ook de hertog van Gelre zat niet stil. Men vreesde een inval van hem in het land van Arkel; reeds werden maatregelen hiertegen genomen, toen de hertog zich naar Utrecht richtte, van waar hij evenwel voor het van Weesp naar Wageningen oprukkend voetvolk van Anhalt terugweek, om over Nijmegen zich onverhoeds te wenden tegen den hertog van Kleef, wien hij de pas bezette Putkuip weer afnam! [2]) Daar van eene andere zijde hem tevens de Bastaard van Gelre bedreigde, was hertog Johan verheugd, dat Anhalt, met nalating van het beleg van Wageningen, Karel nazettend, zich te Kleef bij hem vervoegde (18 Sept.). Toen liet evenwel het gebrek aan geld zich weer gevoelen. Wilde men, ten bate van de krijgsbewegingen van Anhalt en Kleef, nog eene poging wagen om hieraan te komen, dan kon men de bijeenroeping der Algemeene Staten te Mechelen niet langer vertragen. Ook tegen de Franschen scheen dit Maximiliaan weer meer noodig, daar hij alweer wankelde, terwijl zijne dochter recht haren weg vervolgde, begrijpende dat deze nu de eenige was om onafhankelijkheid en omvang van het nederlandsche grondgebied ongedeerd voor den erfprins te kunnen bewaren.

Doch haar vader, weinig ingenomen met het antwoord van Lodewijk XII, waaruit diens gehechtheid aan de geldersche zaak bleek, scheen toen weer een oorlog tot het uiterste te willen en wekte de Staten daartoe op. [3]) Tegelijk sommeerde hij den franschen Koning om zich openlijk te verklaren òf om den wapenstilstand te breken óf om den vrede te sluiten. Terwijl hij reeds gereed stond om naar Holland te trekken, bereikte hem Lodewijks antwoord in Turnhout.

Of dit den Keizer geheel bevredigd heeft, valt te betwijfelen, want nog 1 Október was hij zeer slecht over de Franschen te spreken, die hij in zijn brief aan Margaretha zeide beter te kennen

1) Duncker, 73—74.

2) Vgl. een brief van Johan van Kleef aan Rudolf van Anhalt (Kleef 5 Sept 1508) bij Duncker.

3) Zie Maximiliaans brief uit Brussel van 4 Sept. 1508, bij Gachard Lettres inédites II, 129—130.

dan zij. Hij wilde den bode van Lodewijk van Halewijn, heer van Piennes, luitenant des konings in Picardië, niet ontvangen; liever zag hij, dat die afgezant onderhandelde met zijne dochter. Toch keurde hij den door haar hem voorgeslagen wapenstilstand van vijf of zes weken goed [1]), mits evenwel Holland en het gehoorzame deel van Gelre van voorraad konden worden voorzien, om die streken geen gebrek te laten lijden, wanneer de vrede op het Congres van Kamerijk niet tot stand mocht komen. Immers, ook de Gelderschen waren in staat wegens de nalatigheid van de bezetting der blokhuizen, Weesp van fourage te voorzien en zelfs nog een aanval te doen op Asperen, waarvoor ze evenwel met bebloede koppen moesten afdeinzen [2]).

Het plan tot eene samenkomst te Kamerijk, toen op 8 October bepaald, was evenwel al eerder goedgevonden door Maximiliaan, die zijne dochter aanwees hem daarbij te vertegenwoordigen [3]) (14 September 1508). Hierdoor werd de vergadering der Staten-Generaal vertraagd, die toen echter 20 September bijeen kwam. De heeren van Chièvres, Sempy en Vere waren door Maximiliaan belast de belangen van zijn huis te verdedigen (17 September).

Toch was Maximiliaan zelf ook in Mechelen. Hij was er plechtig ontvangen door den magistraat en, „vergesellschapt met de Gulde-broeders van de groote met kleyne gulde van den Cruysbogen, van den Handtbogen ende Coulouvriers, met alle de Ambachten; de Gulde-broeders waren alle in Harnisch gekleedt, ende de ambachten droegen dik brandende Tortsen." De stad ontving daarna nog een hoogen gast binnen hare muren [4]), nl. Sta Croce, legaat van den Heiligen Stoel voor geheel Duitschland. Ook hier moest deze het zijne bijdragen om den vrede en de eensgezindheid tusschen de verschillende vorsten te bewerken, vóór het Kruis tegen de halve Maan [5]).

---

1) Kenmerkend voor de onzekerheid van de staatkunde van Maximiliaan is, dat hij, zooals Marino Sanuto in zijne Diarii (VII 622—626) leert, eind Augustus den Venetianen in het geheim vredesvoorstellen doet. Vgl. ook Ulmann II, 366.

2) Geertruidenberg, 1 Oct. 1508. (Le Glay Corresp. I, 87—89).

3) Du Mont IV, 1, 110.

4) Azevedo op het jaar 1508.

5) De vraag, of er toen reeds iets gerept werd van de plannen van den Paus tegen de Signoria van Venetië, moet ik in het midden laten. Vgl. over de staatkunde van

We vernemen uit die dagen eindelijk ook weer eens iets over de opvoeding van Margaretha's pupil, prins Karel. Tot diens keizerlijken grootvader naderde een secretaris van Karel van Croy, prins van Chimay, die een vertoog van een tiental artikelen had opgesteld, inhoudend vele bijzonderheden, van waarde voor de kennis van 's Prinsen opvoeding. Ook de antwoorden van den Keizer zijn bewaard gebleven, kenmerkend voor hem, in zijne hoedanigheid van grootvader. Op de vraag, of men den jeugdigen aartshertog wel meermalen voor ontspanning naar Antwerpen en Mechelen mocht laten gaan en dan den volgenden dag terugbrengen naar het op drie mijlen van de eerste, twee mijlen van de tweede stad gelegen Lier, zijne tijdelijke residentie, zoolang de pest te Mechelen woedde, en met het oog op den teederen leeftijd van Karel, „qui est tendre et deliqua" [1]) — op die vraag antwoordde Maximiliaan, dat Karel gerust naar Antwerpen en Mechelen mocht gaan. Voorts kreeg de prins van Chimay op den vraag, of hij hem naar Mechelen mocht geleiden naar de Staten, die er vergaderden, ten antwoord, dat Karel maar in Mechelen moest gaan spelen, als het mooi weer was. Het derde artikel gaf uiting aan Chimay's vrees, dat de Mechelaars hun Prins niet meer zouden willen laten gaan, als hij zich in hunne stad bevond; maar de Keizer vertrouwde ten volle op hen, verwachtende, dat zij het vertrek van den Prins geenerlei moeielijkheden in den weg zouden leggen. Een vierde gewaagde van een gerucht, dat 2000 vreemde voetknechten, met verdachte bedoelingen, in de Kempen gelegerd waren. Wat moest men doen met Karel, als deze bende Lier eens mochten naderen? Gebeurde zulks, dan moest zijn kleinzoon naar Mechelen gebracht worden, gelastte de Keizer.

Zoo waren er meer artikelen in dat vertoog, b.v. over de wacht aan de poorten van Lier, over de boogschutters van den Prins, zijne stallen aldaar, enz., die alle voldoende de bijzondere zorg aantoonen, die men voor den jeugdigen vorst had en tevens

---

Julius II vooral Brosch: Papst Julius II und die Gründung des Kirchenstaates (Gotha 1878).

1) Over de fijne „complexie" van Karel als knaap, die ziek werd tengevolge van het vele dansen op de bruiloft van zijne zuster Isabella, koningin van Denemarken, een schrijven van Margaretha aan Maximiliaan (Juni 1514) bij Le Glay Corresp. II 260. Vgl. Baumgarten a. a. O. S. 54 flg.

bewijzen, merkt Gachard te recht op, met eene verwijzing naar de vergadering van 20 Juli 1507, hoezeer die zorg zich ook daarheen uitstrekte om den toekomstigen heer in veelvuldige en vroegtijdige aanraking te brengen met zijne onderdanen [1]).

De bijeenkomst der Algemeene Staten werd intusschen gebruikt om hun de vijandige bedoelingen van en dus ook tegen Frankrijk voor te houden, ten einde daardoor bijdragen te erlangen voor het onderhoud der 2000 ruiters en 10000 man voetvolk.

Met meer genoegen evenwel luisterde de vergadering naar de keizerlijke mededeeling van het aanstaande vertrek der Landvoogdes naar Kamerijk, met de afgevaardigden van Maximiliaan, om er voor den vrede te werken. Zij had den Keizer gevraagd afgevaardigden der drie steden naar Valenciennes te zenden, die zich, zoo noodig, naar den zetel der conferentie zouden verplaatsen [2]).

Met Maximiliaans voorstel schoot het evenmin op, als met zijne vroegere pogingen om de gewesten te bekeeren. Dat was niet louter onwil van die gewesten. Het was b.v. voor Henegouwen, dat zwaar geleden had en waarin verschillende steden tijdelijk vermindering of kwijtschelding moesten aanvragen en verkrijgen, eene onmogelijkheid, om de drie nog loopende beden zoo groot als nooit te voren, bij te houden. Ging het zoo door, met den besten wil kon het gewest ze niet meer verschaffen, reeds verbazend overladen als het was met pensioenen, renten en achterstallen [3]). De Algemeene Staten besloten eene afwachtende houding aan te nemen en verdaagden hunne vergadering tot October.

Den 7den van die maand volhardde de Landvoogdes bij de

---

1) Gachard Études et Notices historiques concernant l'histoire des Pays-Bas (Bruxelles 1890) II, p. 352 s.

2) Bij monde van den president van Vlaanderen, Jean le Sauvaige, 24 Juni 1508, dus kort na zijne onderhandelingen te Calais, benoemd tot voorzitter van Margaretha's Geheimen Raad, gaf Maximiliaan tevens zijn verlangen te kennen, dat de Nederlanden afgevaardigden naar den Rijksdag te Ulm zouden zenden, om de Rijksvorsten tot wederkeerige hulp op te wekken. Misschien is hierin ook al iets te zien van Maximiliaans plannen van 1512, toen hij den band tusschen „Bourgondië" en het Rijk nauwer wilde aanhalen, waarover Blok Geschiedenis II, 309—310.

3) Rijksarchief te Brussel: Gachard's Actes des États-Généraux (het meermalen aangehaalde „Tableau") Carton 3. (Extraits des Registres aux résolutions du Conseil, fol. 115).

aanvrage voor het onderhoud der 12000 man voor drie maanden, terwijl Maximiliaan den Staten zijne hoop op den Rijksdag te Ulm voorhield, waartoe elk der gewesten drie personen moest afzenden, terwijl anderen zich zouden begeven naar Valenciennes, om onmiddellijk bij de hand te zijn, wanneer de onderhandelingen te Kamerijk dit vereischten.

Maar juist de onzekere uitslag van deze onderhandelingen maakte het toch wenschelijk, dat er althans geld geleend werd aan de Regeering, al had zij ook den toch slechts slap meer gevoerden oorlog met Gelre door een wapenstilstand gestaakt. Doch het resultaat van alle bemoeiingen was slechts, dat Brabant als zijn aandeel op het aangevraagde 70000 gulden toestond; dat Rijssel. Douay en Orchies voldeden aan 's vorsten aanvraag; Atrecht, voor eene bijzonder aanvrage aangemaand, stond 21000 franken toe, doch de afgevaardigden van Vlaanderen, Henegouwen, Namen, Holland en Zeeland deden niet de geringste toezegging, zich bepalende tot de verklaring eerst met hunne principalen te willen overleggen [1]).

Die taaie tegenstand maakte der Regeering de handen niet vrijer. Het scheen reeds, dat de hertog van Gelre daarvan gebruik wilde maken, door vóór alles zich als zoodanig te doen erkennen. Maar ook zijne overige aanspraken waren den Keizer te hoog, o. a. deze, dat zijn hertogdom en het graafschap Zutfen niet meer een leen van het Rijk zouden zijn, maar van Brabant, van welke hij het vruchtgebruik zou genieten tot zijn dood, waarna zijne staten aan het huis Oostenrijk zouden (terug)komen. Doch Frankrijk willigde de verlangens van Maximiliaan in, zoodat Karel van Gelre wel moest berusten. Een wapenstilstand, het Rijk en de Nederlanden, den hertog van Kleef, den bisschop van Utrecht en den graaf van Hoorn eenerzijds, Frankrijk en Gelre anderzijds omvattende, kwam zoo in October te Schoonhoven tot stand, terwijl Lodewijk XII dat verdrag op den 18den bekrachtigde en er tevens den bisschop van Luik en den heer van Sédan in deed opnemen.

Die wapenstilstand, gesloten in de hoop tot een goeden vrede

1) Ibidem, fol. 115 v°. (fol. 426 v°.). Er is daar ook sprake van het zenden van afgevaardigden naar Ulm en naar Valenciennes, om in de laatste plaats zich gereed te houden, wanneer zij mochten worden gehoord over de te Kamerijk te voeren onderhandelingen.

te kunnen komen, zou 6 weken duren, te rekenen van 25 October, gedurende welken tijd alles zou blijven gelijk het was; de hertog van Gelre mocht ook niet, evenmin als zijn tegenstander, de plaatsen van de eigen partij in het land van den ander approviandeeren of versterken [1]). Dat schijnt gebeurd te zijn, nadat Maximiliaan hierover de Staten van Holland en de stad 's-Hertogenbosch had gehoord, wier meening hij ook had willen kennen [2]).

De wapenstilstand was geheel het werk van Margaretha [3]).

1) Le Glay Nég. diplom. I, 218—219. Toch overvielen nog den 29sten October schepen der Gelderschen uit Elburg, waarschijnlijk dezelfde, die den mislukten aanslag op Enkhuizen beproefd hadden, Kuinre, op de grens van Friesland, dat uitgeplunderd werd, terwijl de kommandant en zijne mannen gevankelijk werden meegevoerd. Het belang van Kuinre, waar alle schepen voorbijkwamen was, dat het de sleutel was van het bisdom Utrecht voor Holland en Friesland. Afgevaardigden van den Bisschop kwamen bij de Landvoogdes hun beklag doen. Voorts eveneens over Karel van Egmonds beschuldiging, als zou het kasteel van Ooy (zie boven, bl. 102—103) door den Bisschop aan zijne vijanden zijn uitgeleverd. De gezanten herinnerden er aan, dat bij het verdrag tusschen koning Philips en hertog Karel, de bisschop van Utrecht een van de conservatoren was van dit verdrag en daardoor het slot te Ooy, dat Geldersch was, in zijne handen kreeg om het te bewaren, waartoe hij er volk in mocht leggen. Maar, tegen zijn zin, hadden de heeren van IJselstein en Cornelis van Bergen er zich van meester gemaakt, terwijl de kastelein en de zijnen werden gevangen gemaakt. Als dat beweren juist was, nl. dat zij handelden op bevel van koning Philips, dan moet met v. d. Bergh waarschijnlijk gedacht worden aan eene verdragbreuk, nu eens van de zijde van het huis Bourgondië-Oostenrijk. Ten slotte smeekten de afgevaardigden der Landvoogdes, namens hun heer, om op de aanstaande Conferentie van Kamerijk vóór alles aan te dringen op teruggave van Kuinre aan den Bisschop en herstel van schade door de Gelderschen, en ook daarop, dat de gevangenen zouden worden in vrijheid gesteld, zonder rantsoen, overeenkomstig de beteekenis en inhoud van den gesloten wapenstilstand, zooals ook de Keizer hare aandacht hierop gevestigd heeft. Trouwens, naar mededeeling van Hendrik van Nassau, werd ook nog gevreesd voor een inval der Gelderschen in Limburg: V. d. Bergh Corresp. I, 147 s., 152. Later kwam het tot een bestand tusschen Frederik van Baden, bisschop van Utrecht (1 Febr. 1509), en hertog Karel, tot bijlegging der geschillen over de huizen van Ooy, Kuinre enz. (Nijhoff, VI, I, Oork., No. 638).

2) Le Glay Corresp., I, 103; V. d. Bergh Corresp., I, 145.

3) De zucht tot vrede, ook met Gelre, ging ver bij Margaretha. Doch daarom behoefde zij nog geenszins als voorstandster beschouwd te worden van een huwelijk van Karel van Egmond met prinses Maria van Oostenrijk, derde dochter van Philips, de latere koningin van Hongarije en haar opvolgster als landvoogdes de Nederlanden, waarover nog onderhandelingen in 1508 schijnen gevoerd. Althans dit is op te maken uit Nijhoff, VI, I, Oork. No. 633.

Trouwens ook haar Raad en die van den Keizer waren van de noodzakelijkheid van vrede overtuigd. De laatste mocht zijne voorwaarden niet op den voorgrond stellen, want de Koning van Frankrijk zou dan de zijne er tegenover plaatsen; en nu bleef de Keizer vrij om het land van troepen te voorzien, al mocht hij er, krachtens de termen van het bestand, geen wapenfeit mee verrichten of met hun hulp toevoer brengen in zijne plaatsen. gelegen op geldersch gebied. Dan waren de eenige eischen, waarop hij staan mocht, dat de hertog van Kleef en tevens de oostenrijksche onderdanen in Gelre er in werden opgenomen en dat ook de graaf van Hoorn erin genoemd werd.

Uit het geheele verloop der onderhandelingen blijkt, hoe Margaretha haar vader in deze dingen steeds meer en meer de richting aangeeft, ook hoe vredelievend zij is en hoezeer zij den juisten blik heeft op den stand der zaken. De Keizer moet zijne goedkeuring geven, anders worden de onderhandelingen geheel afgebroken en dan zullen de Franschen hertog Karel te land en ter zee zoo krachtig mogelijk gaan helpen. De Landvoogdes verwacht onverwijld 's Keizers besluit, maar wil hij het eenige noodige, d. w. z. een goed bestand niet aannemen, dan zal zij zich met niets meer belasten, alles aan hem overlatend, „car", schrijft zij, „en matière de guerre je ne vous seroye donner ayde ny conseil, mesmement la ou je voy nulles choses à ce requises promptes ny le vouloir des subjects estre à ce faire, comment assez de vous mesmes le pourrez savoir et entendre mieulx que moy". Daarmee had de Gouvernante den spijker op den kop geslagen. De onwil of onmacht der onderdanen was alleen reeds een beletsel om den langdurigen krijg verder voort te zetten. En toen de Landvoogdes aldus schreef, had blijkbaar omdat zij ziek was, de vergadering der Algemeene Staten nog niet plaats gehad, waar men op nieuw met het bekende voorstel zou kunnen komen aandragen. De Gouvernante had slechts geringe hoop op het welslagen hiervan, ook om de afwezigheid van den Keizer [1]).

De opvattingen van de Landvoogdes werden juist bevonden en ook verder bewaarheid. Dit was dan de geschiedenis geweest

---

1) Brief van Margaretha aan Maximiliaan (4 Oct. 1508) (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 197).

van het ontstaan van den wapenstilstand, dien we tot stand zagen komen. En de meeste gewesten betoonden zich uiterst karig met hunne bijdragen. Een gewest als Holland b.v. kon niets geven, dewijl het platteland daar door overstroomingen zwaar geleden had. Daarom begeerde Maximiliaan, dat Leuven, Brussel en Antwerpen hun aandeel zouden anticipeeren op de 60 à 70000 van de Staten gevraagde guldens, om daarmede zijne troepen te betalen, al hadden zij slecht gediend; dit strekte alleen om eene muiterij te voorkomen [1]).

Intusschen kwamen de gezanten van Engeland te Antwerpen aan. Het waren, behalve de reeds genoemde groot-schatbewaarder van dat rijk, de graaf van Surrey, meester John Young, doctor in de rechten en vice-kanselier, en Eduard Wyngfield, die den 1sten October van hun Koning de opdracht gekregen hadden „de communiquer, traicter et conclure sur les matières traictees et pourparlées concernans les bonnes alliances et confédéracions d'entre noz maisons d'Angleterre et de Bourgogne que d'aultres matières quil m'a fait dire et exposer par messire Andrieu de Burgo" [2]). Eerst tegen den 27sten October maakte Maximiliaan zich op, om in gezelschap van den bisschop van Gurtz, hen in Antwerpen in gehoor te ontvangen, waardoor deze raadsman zich nog niet bij de Landvoogdes kon voegen. Tevoren zou hij zich nog naar de Statenvergadering te Mechelen begeven; zijne dochter kon dan wel tot Valenciennes reizen, doch had daar te wachten op Gurtz en de engelsche gezanten, die zich eveneens naar Kamerijk zouden begeven [3]).

Reeds had zij koning Hendrik verwittigd van den gesloten wapenstilstand, die, voor zoover hij betrekking had op Karel van Gelre, eerst mocht gepubliceerd worden, wanneer deze zulks zijnerzijds gedaan had. Ook over het aanstaande congres te Kamerijk had zij Hendrik geschreven, het verlangen te kennen gevend, dat zijne gezanten, nu in de Nederlanden aanwezig, ook dáár mochten

1) Maximiliaan aan Margaretha (Dordrecht, 24 Oct. 1508) bij Le Glay Corresp. I, 95—96.

2) Zoo schreef koning Hendrik aan Margaretha (1 Oct. 1508) (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Portefeuille des Lettres, No. 2).

3) Maximiliaan aan Margaretha (Breda, 27 Oct. 1508) (Le Glay Corresp. I, 97—98).

verschijnen [1]). De Koning, ofschoon nog gramstorig over het lange wachten, dat zoowel zij als haar vader hem hadden laten doen, gaf daartoe Wyngfield bevel, met de toevoeging Margaretha van dienst te zijn. Hij was daar anders bij hun vertrek niet op voorbereid geweest en, zonder instructies bovendien, zou het toch vreemd zijn, zoo zijne gezanten elders heen gingen, waar de zaken, waarvoor zij toch gezonden waren, in het geheel nog niet waren aangeroerd. Hoe zou hij ze dus naar Kamerijk kunnen laten gaan, waar ze toch de Landvoogdes niet meer zouden kunnen van dienst zijn dan Wyngfield alleen? Zij was wijs genoeg om dat alles zelve in overweging te nemen, maar vrij geraakt gaf hij haar te verstaan, dat zij vóór haar vertrek eerst eens had moeten hooren, wat zijne gezanten namens hem te vertellen hadden [2]).

De Koning van Engeland hield de eer aan zich. Het was Maximiliaan, die hem met aandrang verzocht toch zijne gezanten naar Kamerijk te laten gaan, zoowel door zijn gezant in Engeland, den proost van Kassel, als waarschijnlijk ook persoonlijk, toen hij eindelijk de engelsche gezanten ontving. Over het een en ander toonde koning Hendrik zich zoo voldaan, dat hij zijne gezanten last gaf naar Kamerijk te vertrekken, waar zij de aartshertogin werkelijk van nut geweest zijn [3]).

Het kon hem trouwens niet onverschillig zijn, wat daar voorviel. Dit blijkt ten overvloede uit een schrijven van Wyngfield, die zich stelt op het voor den Koning van Arragon zoo onaangename, tevens eigenaardige standpunt, door zijn heer reeds sinds eenigen tijd ingenomen en boven uiteengezet.

Hij geeft daarin de Gouvernante den raad, dat zij gedurende de vergaderingen te Kamerijk beproeven moest om koning Lodewijk los te maken van den Koning van Arragon, aan dezen vorst het beheer van het koninkrijk van Castilië en toebehoorende landen te ontnemen en het aan den Keizer te geven, die daardoor

1) Margaretha aan Hendrik VII (Mechelen, 24 Oct. 1508) in de Lettres de Louis XII, I, 122—124.

2) Brief v. Hendrik VII aan Margaretha (Londen, 29 Oct. 1508) (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 226).

3) Hendrik aan Margaretha, 7 Nov. Greenwich. (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 235. Le Glay, Nég. diplom. I, 219—421, alleen nog maar „om den keizer en zijne dochter te behagen").

machtiger zou worden. Zij kon daarin slagen door eenig verdrag te doen sluiten tusschen Frankrijk en Engeland en hij gaf haar te verstaan, dat men aldus eene Ligue zou kunnen vormen tusschen den Paus, den Keizer, Frankrijk en Engeland, met uitsluiting van den Koning van Arragon en verder dat met de hulp, die de Keizer uit Castilië zou trekken, hij in staat zou zijn alle landen te herwinnen, die de Venetianen hem onthielden [1]).

Margaretha wenschte zulk eenen weg niet in te slaan, die trouwens voor de opvolging van den kleinzoon van haar schoonvader zeer gevaarlijk zou geweest zijn. Integendeel, ook den gezant van dezen had ze wel degelijk uitgenoodigd tot bijwoning van de vergadering te Kamerijk. Bovendien liet ze haren gezant bij Ferdinand ijverig waken zoowel voor de belangen van prins Karel als van haar zelve, rakende haar weduwgoed. En de Cilly zond Margaretha gunstig gestemde berichten over de welgezindheid van grootvader Ferdinand tot zijn kleinzoon, zijn ijver voor den vrede en zijne zorg, dat Margaretha, die zeer bij hem in de gunst stond, geregeld hare uitbetaling kreeg uit haar weduwgoed [2]).

In die schoone muziek weerklonk echter een wanklank [3]). Koning Ferdinand, die reeds gezegd had de Burgo om de genoemde reden niet te zullen ontvangen, voegde de daad bij het woord. Toen deze n. l., zonder nadere inlichtingen, toch naar Spanje kwam, werd hij eenvoudig op een schip het land uitgezet. Margaretha sprak hierover haar spijt uit, omdat zij van de Burgo's zending goede verwachtingen gekoesterd had ten bate van de vriendschap van haar vader en haren schoonvader. En om nu iemand anders te zenden — de Cilly kon weten, zooals zij het wist, dat haar vader „n'est pas si facille à faire telles dépesches que l'on vouldroit bien." Intusschen zou zij haar best doen hem er toe te brengen [4]).

1) Lettres de Louis XII, I 124—130.

2) Gunstig steekt, wat dit laatste aangaat, deze houding af bij die van hertog Karel van Savoye ten opzichte van haar weduwgoed in dat land, waartegen deze, ondanks de waakzaamheid van haar procureur, Mercurino Gattinara's broeder, van Louis Barangier en van Margaretha's eigen protesten, zich voortdurend allerlei inbreuken veroorloofde.

3) Zie den brief v. Claude de Cilly (Cordova 14 Oct. 1508). (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 207).

4) Margaretha aan Claude de Cilly (Mechelen 26 Dec. 1508). (Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 276).

Het met de Burgo gebeurde deed de tegenstelling uitkomen, die er tusschen de hoven van Engeland en Arragon ontstaan was. Na eene moeilijke zeereis bereikte de gezant Engeland weer, welks Koning zich niet bepaald sterk, ironisch uitdrukte, dat nl., naar hij vernam, diens kort uitstapje naar Spanje „n'a prins aucun effect."

Of de Brit daarvan gebruik maakte? Hem niet lang meer willende ophouden, zond Hendrik hem, met enkele nieuwe mededeelingen, naar den Keizer terug, die mededeelingen vergezeld doende gaan van een zeer beminnelijk schrijven aan Margaretha [1]).

Hierin sprak een gansch andere toon dan kort te voren nog in een brief vertolkt werd, welken Margaretha van haar vertegenwoordiger te Londen ontving (29 Oct. 1508), die daarin dringend aanried, dat zij spoedig hare gezanten naar Engeland zou zenden om den toorn te bedaren van den Koning, hoogelijk verontwaardigd over de behandeling, Surrey vooral en diens medegezanten aangedaan. Wantrouwend had Hendrik de vraag gedaan, of men zich soms van hem dacht te ontslaan en opgemerkt dat zijne zaken, waarvoor hij andere in den steek had gelaten, minstens even belangrijk waren als die van Gelre, ten slotte dreigend dat hij ook op eigen hand gezanten naar Frankrijk kon zenden, enz. [2])

We zullen terstond zien, dat aan schrijvers wensch, om spoedig gezanten naar Engeland te zien overkomen, voldaan werd door Maximiliaan en Margaretha, die begrepen het inderdaad gepleegde verzuim te moeten inhalen [3]).

Koning Lodewijk nam eene tegemoetkomende houding aan jegens de Gouvernante, wier duidelijk gebleken geneigdheid tot vrede zijne sympathie wekte. Om met haar te onderhandelen, zond hij zijn getrouwen vriend en dienaar Kardinaal George d'Amboise, gezant in Frankrijk, van behoorlijke volmacht voorzien. Te Kamerijk zouden van fransche zijde eveneens verschijnen

1) Van 3 Nov. uit Greenwich. (Arch. dep. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 234).

2) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Portefeuille des Lettres No. 2. In een naschrift wordt gezegd, dat de koning verzekerd heeft, dat de Koning van Arragon de Burgo niet heeft willen ontvangen en verder dat de dag daarna een edelman uit Frankrijk komen zou, waarschijnlijk voor de bijeenkomst te Kamerijk.

3) We zagen reeds dat Hendrik VII hiermee genoegen nam.

de bisschop van Parijs en de graaf van Carpy, 's konings raadslieden, om er te vergaderen met de gedeputeerden van de andere zijde [1]).

Volgens 's Keizers wensch zouden dit zijn, behalve de bisschop van Gurtz, Jacob van Croy, bisschop van Kamerijk, de president van den Grooten Raad van Mechelen (Johan Pieters) en die van Bourgondië (Mercurino Gattinara). Anders niemand, afgezien van de engelsche gezanten, van wie Wingfield bij alle mededeelingen moest tegenwoordig zijn, de spaansche gezant evenzoo, mits hij volmacht had van zijn heer. De heer van Aymeries moest met 100 ruiters en de boogschutters de Gouvernante naar Kamerijk begeleiden. De heer van Chièvres, met de andere leden van den Raad, en de afgevaardigden van de naburige gewesten bij haar, zouden haar vergezellen tot Valenciennes, waar zij zouden blijven, om overleg te plegen over de zaken van den vrede, „se les François vouldroient jouer des trainneries, selon leur coustume." Margaretha moest met hen in contact blijven en, waar noodig, hun advies vragen. Als chef van den Geheimen Raad zou, door de afwezigheid van Jean le Sauvaige, heer van Scaubeek en van Ligny, de president van Bourgondië optreden, of, was deze nog door ziekte verhinderd, dan tot nadere voorziening, Gerard de Plaine [2]).

Sauvaige was nl. een van de gezanten, voor Engeland bestemd. Hun vertrek was lang vertraagd, doordien ze nog niet alle noodige brieven hadden, maar Maximiliaan drong daarom op spoed aan, terwijl hij alvast hun vertrek naar Calais wenschte [3]). 29 Nov. 1508 waren Jan van Bergen, Laurent Gorrevod, Sigismond Pflug en Jean le Sauvaige te Dover aangekomen, na eene reis, waarvan Gorrevods beschrijving ons ten overvloede leert,

1) Brief van Lodewijk XII aan Margaretha van Oostenrijk (Rouaan 29 Oct.) (Lettres de Louis XII, I 120—122).

2) Deze en andere instructies, gegegeven door Maximiliaan (Breda 27 Oct.), waarin ook nog de Keizer zijne dochter aanbeval de eene helft van Kamerijk voor haar en haar gevolg in beslag te nemen, terwijl de andere helft werd ingenomen door d'Amboise c. s., bij Le Glay Corresp. I 99—102.

3) De opdracht van Maximiliaan aan hen is gedagteekend van Schoonhoven 11 Oct. 1508 en strekkende om de bekrachtigde verdragen over te leveren en in naam van den onmondigen aartshertog de huwelijksplechtigheid te voltrekken met prinses Maria. (Bergenroth, No. 597).

dat zeeziekte ook van dien tijd was en zeker ook op het onstuimige Kanaal, in de laatste dagen van November een gevaarlijk water [1]).

De groot-prior van Canterbury en Eduard Poynings, lid van de Orde van de Kouseband, leden van den Geheimen Raad des Konings, bereidden hun namens dezen een zeer eervolle ontvangst [2]). 7 Dec. kreeg het gezantschap gehoor bij den Koning zelf, die er nog eens duchtig zijne ontevredenheid over te kennen gaf, dat men zoo lang gedraald had, zoowel met het aanhooren van zijn gezantschap, als met het vertrek van het nederlandsche eerst daarna.

Den 17den December had de plechtige voltrekking plaats van het huwelijk van Karel en Maria, waarbij Jan van Bergen als procurator van den eerste optrad en in zijn naam de beeldschoone Maria huwde [3]). Deze legde daarvan eene verklaring af en deed eene belofte, geen ander tot echtgenoot te zullen nemen dan Karel van Oostenrijk [4]).

In het verdrag komt niet de clausule voor, die, naar Maximiliaans wensch, een voorbehoud zou inhouden voor het geval, dat Lodewijk XII op het huwelijk van Claude met Karel zou willen terugkomen. Dit zou trouwens nu ook wel wat vreemd geweest zijn, nu tevens het verdrag van Kamerijk gesloten was, waarin

1) Brief uit Dover van 29 Nov. 1508 van Gorrevod, die bijna niet gemerkt had, dat hij voer en zoo ziek was, „se nous eussyèmes en grant tourmente". Gelukkig had de lijder nog een balsemende troost in de overigens droevige omstandigheid, dat de anderen zich even zoo ellendig gevoelden als hij. Doch — wat wonder! — op het land was alle leed weer geleden en vergeten. Toch schreven de gezanten nog dat zij ter rechter ure en met gunstigen wind waren aangekomen.

2) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 260.

3) Uitvoerige beschrijving, uit Richmond, van de plechtigheid en de daarop gevolgde feesten, van het bijzonder gezantschap en de gezanten Themisecke (Theimseke) en de Burgo, van 18 Dec. 1508: Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Lettres missives T. VIII, fol. 272. Vgl. Rymer 236—239. Slechts zeer kort en alleen over het huwelijk: Busch S. 234.

4) Arch. dép. du Nord. Ch. des Comptes. Cartons des Documents diplomatiques. De bekrachtigingen van het verdrag van 21 Dec. 1507, van Maximiliaan en Karel, bij Rymer XIII, 188, 200, 212; Du Mont IV, S, 102, 108 f. Vgl. daarover ook nog Le Glay I, 39—41, met de opdracht aan Gattinara, dien we zagen weigeren te vertrekken van Maximiliaans hof zonder 's vorsten bekrachtiging. Zie ook nog Le Glay I, 45; Bergenroth, No. 602.

met geen woord over zulk een huwelijk werd gerept. Geheel juist is dit eigenlijk niet; er was uitdrukkelijk in bepaald, dat de Keizer zou afzien van het vroeger tusschen Karel en Claude gesloten huwelijksverdrag, mitsgaders van de daarbij opgelegde of aangegane verplichtingen.

Voor Maximiliaan was bij de engelsche huwelijkskwestie immers de geldzaak een hoofdbelang geweest? Welnu, ook deze was thans bevredigend opgelost en wel in dezer voege: voor 50000 kronen verpandde de Keizer eenen grooten edelsteen, „la riche fleur de Lys", prachtig en kostbaar omvat [1]); eene veel hoogere som werd hem echter uitbetaald.

Zoo schenen de betrekkingen tusschen de Nederlanden en Engeland duurzaam vastgelegd.

Intusschen ijverde Margaretha voor de verbetering van die met Frankrijk, terwijl, zooals vroeger uiteengezet is, terzelfder tijd haar vader op eene vergadering van de Vliesorde voor hare belangen waakte, betreffende hare aanspraken op Bourgondië enz. Ook trad de Keizer, vergezeld van zijn kleinzoon, op in de vergadering der Algemeene Staten, die 13 November te Antwerpen bijeenkwam. Onder den indruk van de weldra aanvangende onderhandelingen te Kamerijk, bleven zij wel steeds het bekende voorstel tot lichting van troepen verwerpen, maar stonden toch eene som van 70000 gulden toe, over alle provinciën te verdeelen, niet wijl de veiligheid des lands buitengewone maatregelen eischte, doch alleen om den Keizer te behagen [2]),

---

1) Zie het daartoe strekkende bevel van 19 Nov. 1508 van keizer Maximiliaan en aartshertog Karel aan de Rekenkamer te Rijssel, bij Gachard, Analectes historiques VIIIme Série 36—38, verder Rymer 234, 239—242. Vgl. Gairdner I, 440. Over de „Riche Fleur de Lys" zie ook nog: De Reiffenberg Histoire de la Toison d'Or p. 282. Note 2, waaruit ook blijkt, dat Maximiliaan als voogd van prins Karel, bij open brief van 27 Nov. 1508, Thomas Isaac, wapenkoning van de Orde van het Gulden Vlies, opdroeg bedoelden steen naar den koning van Engeland over te brengen.

2) Gachard Lettres inédites, Introduction II, pag. 8, waar tevens in dit verband nog herinnerd wordt aan de Algemeene Statenvergaderingen van Gent in Februari, van Mechelen in April en in Sept. alle evenals deze tevergeefsch ten opzichte van de vervulling der wenschen der regeering om 12000 man te lichten, noodig om zich tegen de ondernemingen van den vijand te weren, nu voornamelijk om op alle gebeurlijkheden voorbereid te wezen en de achterstallige soldij uit te betalen. Vgl. ook Henne I, p. 202.

Zijne dochter was intusschen met kleine dagreizen naar Kamerijk getrokken (begin November). De kardinaal van Amboise overhaastte zich ook niet. Eerst ging hij zijn tijd nog een poos in Péronne doorbrengen, doch zond een secretaris vooruit. De bisschop van Parijs en de graaf van Carpy, die vol goede hoop bleken, waren te Kamerijk reeds in aanraking met Margaretha's dienaren, Jean Gosselet, abt van Maroilles en Jean Caulier [1]).

Weldra kwamen er ook Matthias Lang, bisschop van Gurtz, en Mercurino Gattinara, die daarop den legaat tot Hesdin, twee mijlen ten Z. van Kamerijk, te gemoet gingen en hem, die door een statig gevolg omgeven was, hun lastbrieven overhandigden. Zij hoopten de vorstin zelve den dag daarna (20 Nov.) te Kamerijk te zien [2]). Dit scheen wat te vlug berekend, want nog in den nacht van 21 op 22 Nov. ontvingen de abt van Maroilles en Jean Caulier nog brieven van hunne meesteres, ten deele bestemd voor hen, ten deele voor den legaat van Frankrijk, ten deele voor den proost en de schepenen van Kamerijk, met wie zij nu de laatste toebereidselen troffen voor haar ontvangst en verblijf [3]).

Die komst had weldra plaats en spoedig begonnen nu de onderhandelingen. Zij schenen eerst vrij vlug van stapel te loopen, al ontbraken ook de moeilijkheden niet. Zoo rezen er door de aanspraken der fransche afgevaardigden, in zake het kasteel van Joux, waarvan zich Lodewijk van Orleans, markies van Rothelin. en zijne vrouw onrechtvaardig beroofd achtten [4]). Men zette de onderhandelingen [5]) voort, die in hoofdzaak onder vier oogen tusschen de Landvoogdes en den Kardinaal schijnen gevoerd te zijn, terwijl deze, krachtens voldoende volmacht van zijn Koning, den gesloten wapenstilstand, die bijna ten einde liep, met eene week

1) Hun brief van 13 Nov. 1508 uit Kamerijk aan Margaretha bij Le Glay Nég. diplom. I 221—222.

2) Hun schrijven uit Kamerijk van 19 Nov. aan Margaretha o. c. I 222—223.

3) Aldaar, hun schrijven v. 22 Nov. 223—224.

4) In het verdrag van Kamerijk werd dienaangaande bepaald, dat in afwachting van de beslissing over dit rechtspunt door bevoegde rechters, het kasteel van Joux in handen zou blijven van de ambtenaren des keizers; maar dat gedurende denzelfden tijd, de markgraaf het genot zou hebben van het kasteel van Noyers in Bourgondië met zijne inkomsten: Le Glay Corresp. I, 107—108.

5) Histoire de la ligue de Cambray, de l'Abbé Dubos, waarin echter heel weinig over de onderhandelingen te Kamerijk en de daaruit voortgevloeide verdragen voorkomt, maar meer de gevolgen ervan behandeld zijn.

verlengde, op dezelfde voorwaarden, als waarop de vorige wapenstilstand gesloten was (6 Dec. 1508)[1]).

Doch Margaretha wenschte en verkreeg ook wel bijstand; vooral voor dien van de engelsche gezanten was zij zeer erkentelijk. Aan dit gevoelen gaf zij uiting in een brief aan de gezanten in Engeland. Daarin deelde zij dezen ook mede, dat zij hare lastgeving had volbracht, zooveel mogelijk naar het genoegen van den Keizer; ook gold dit van de geheime zaak, waarvan Gorrevod wist, doch waarvan hij, echter in het geheim, ook den heer van Bergen kon inlichten.

Zij gewaagde nog van de moeilijkheden, die zij soms doorstaan had, die dikwijls zulk eene hoogte namen, dat zij er hoofdpijn van kreeg. „Nous sommes, Msgr. le Legat et moy, cuidié prendre au poil" — schreef ze — eene uitdrukking haast beroemd geworden, wegens het veelvuldige gebruik, door verschillende schrijvers ervan gemaakt[2]). Waaruit die moeilijkheden voor een groot deel voortsproten, verklaart ons een brief van de wakkere Gouvernante aan haar vader[3]).

Nadat de eerste zaken meestal vlug geregeld waren, in tegenwoordigheid dikwijls van den bisschop van Gurtz, kwam men ook op den inhoud van Maximiliaans instructies. Eensklaps dreigde een struikelblok voor den dag te komen in den persoon van den Koning van Navarre. Maximiliaan wenschte dezen, als zijn bondgenoot, in het verdrag opgenomen te zien, doch dit werd door Lodewijk XII geweigerd.

Daar het opgeven van dezen bondgenoot, die zich steeds zeer trouw had betoond, ten zeerste de eer van den Keizer zou krenken, verzette zich zijne dochter met kracht hiertegen, terwijl zij beslist verklaarde liever alles weer te zullen opgeven, dan toe te laten, dat de Koning van Navarre niet in het verdrag werd opgenomen. Maar toen de bekwame onderhandelaarster dreigde te zullen vertrekken, werd het haar partner toch te machtig, daar hij het ook niet gaarne zag, dat om een betrekkelijk ondergeschikt punt zoovele belangrijke zaken zouden worden losgelaten.

---

1) Lettres de Louis XII, I aldaar 132—133. (Vgl. ook Bergenroth, No. 601).

2) Margaretha aan de gezanten van Engeland Kamerijk Dec. 1508. (Lettres de Louis XII, I 132—133).

3) Van Dec. 1508, ook uit Kamerijk o. c. p. 133—135.

Hij verzocht haar nog niet te vertrekken, doch liever eerst het antwoord van zijn koning af te wachten op de brieven, die hij daarover, en zeker met den noodigen aandrang, geschreven had [1]). Dit antwoord blijkt toestemmend te zijn geweest en 10 Dec. werden de vermaarde verdragen van Kamerijk gesloten.

Uit het eene der beide verdragen blijkt tevens, wat Margaretha bedoelde met de geheime zaak, waarvan zij in haar schrijven aan hare gezanten in Engeland gewaagde. Daarmee meende zij het verbond, dat nu tot stand kwam tusschen den Paus, den Keizer, den Koning van Frankrijk en dien van Arragon tegen de Venetianen op grond van de nadeelen, door toedoen van deze geleden door den Heiligen Stoel, het Heilige Roomsche Rijk en het huis Oostenrijk, ter zake van het hertogdom Milaan, en door den Koning van Arragon ter zake van Napels, terwijl ook Lodewijk XII zich over de Signoria te beklagen had.

We zullen de bijzondere bepalingen noch van het verdrag dat geheim was, noch van het andere, dat openlijk gevierd werd in de Lieve Vrouwe Kerk, op den voet volgen, daar deze reeds herhaaldelijk elders zijn beschreven. Het eerste betreft in hoofdzaak een samengaan tegen Venetië; het andere herstelt uitdrukkelijk vrede en vriendschap tusschen Keizer Maximiliaan en koning Lodewijk en de door hen vertegenwoordigde landen en bondgenooten, o. w. Gelre en Navarre. Voor die landen zal een stilstand van wapenen gelden; en wat Gelre betreft, een scheidsgerecht zal optreden om over zijn bezit uitspraak te doen. Die scheidsrechters zouden benoemd worden door den Keizer en door de Koningen van Frankrijk, Engeland en Schotland en, zonder beroep, nog in dit jaar uitspraak doen. Doch binnen veertig dagen moesten Weesp en het slot van Muiden ontruimd worden; totdat eene slotovereenkomst gesloten is, bleven overigens beide partijen in het bezit van de plaatsen, die zij bezet hielden.

De genoemde bondgenooten van weerszijden zijn in het verdrag opgenomen; de handelsbetrekkingen tusschen Gelre en de Nederlanden weer hersteld. Waren de scheidsrechters er, aan het einde van het jaar, niet toe kunnen komen, hunne beslissing te formuleeren, dan zouden zij een passend middel voorschrijven om de hervatting der vijandelijkheden te voorkomen; in geen geval mocht eene der

1) Deze brief is ook opgenomen door Le Glay I 108—110.

beide partijen de wapenen weer opnemen. Ook de opvolgingskwestie van Bourgondië werd verschoven, daar Maximiliaan hierin zijn tijd wilde afwachten. Aartshertog Karel werd gehandhaafd in het vrije bezit van de landen onder de fransche souvereiniteit, waarvoor hij niet eerder hulde behoefde te bewijzen dan met zijn twintigste jaar. Ook de overtredingen der koninklijke beambten in Vlaanderen en Artois zouden in der minne geregeld worden. Zooals we reeds zagen, zag Maximiliaan af van het huwelijk van Karel met Claude tegen betaling van 100,000 gouden kronen en stond Lodewijk voor 100,000 dukaten eene nieuwe beleening met het hertogdom Milaan toe.

Wat het andere verdrag betreft, daarvan roeren we alleen nog maar aan, dat de verbondenen afspraken, om de Republiek Venetië uiterlijk 1 April 1509 aan te grijpen.

Alleen de Keizer mocht 40 dagen later beginnen, om den Paus tijd te geven, hem als voogd en beschermer der Kerk zijne en hare bescherming te hulp te roepen — een middel, dat erop gevonden was om Maximiliaan quasi te bevrijden van de verplichtingen, die hem de wapenstilstand met Venetië had opgelegd. Dan kon ieder er op uitgaan, om het zijne of wat hij als zoodanig beschouwde weer terug te nemen, waaronder voor Maximiliaan ook datgene te rekenen viel, wat hij in den laatsten oorlog verloren had. De Paus zou den strijd ook met geestelijke wapenen voeren. Hongarije, Savoye, Mantua en Ferrara werden aangezocht toe te treden, wat die staten gaarne deden.

Voor Engeland bleef eene plaats opengehouden, doch wat bleek nu van de belangstelling en medewerking van den Koning van dit land, die al zijn best gedaan had om den Koning van Arragon er uit te houden, welke laatste van den beginne af wel degelijk een der bondgenooten was?

Binnen twee maanden moesten de bekrachtigingen der deelnemende vorsten volgen; die van Maximiliaan kwam al spoedig (26 Dec.); die van Lodewijk liet zich nog wachten, ofschoon deze vorst weer veel ijveriger was in het opvatten van den krijg tegen de Signoria.

En wat Karel van Egmond aangaat, in dit verdrag weer niet hertog van Gelre genoemd en eigenlijk in den steek gelaten door zijn bondgenoot, die meer gedachtig was aan zijne toekom-

stige heroveringen op Venetië dan aan zijn, nu overbodigen, voorpost in de Nederlanden; hij ontving een bezoek van den graaf van Carpy, Antoine van Lalaing, heer van Montigny, kastelein van Ath, en Laurent du Blioul, griffier van de Vliesorde, die hem in kennis stelden van de getroffen beschikkingen, welke hem aangingen. Hij weigerde eerst zich eraan te onderwerpen, maar weldra begreep hij, dat hij op den duur zonder hulp van Frankrijk toch den oorlog niet kon volhouden. Zoo leverde hij ook Weesp en Muiden (24 Jan. 1509) weer uit en ook overigens voldeed hij aan de voor hem gemaakte bepalingen, waarbij hij zich neerlegde zoolang als het duurde [1]).

We hebben hier niet uit te weiden over de staatkundige beteekenis der gesloten verdragen, reeds elders met groote helderheid in het licht gesteld [2]).

Vatten we onze meening samen over dit werk van Margaretha van Oostenrijk, van haar standpunt uit beschouwd, dan constateeren we al dadelijk daarin een persoonlijk succès van beteekenis, waar zij, hare oorspronkelijke opdracht getrouw, deze zonder eenige afwijking of opoffering heeft kunnen uitvoeren. Verder slaagde zij er in, tegelijk èn de oostenrijksche èn bourgondische belangen te dienen, die van haar huis dus zoowel als die van de landen van haar neef en pupil, welke zij onverminderd had kunnen bewaren. Want zij had voor de eerstbedoelde belangen meegewerkt door haar vader in de gelegenheid te stellen, het verlorene te herwinnen op de trotsche Republiek, die alom gehaat werd en wier overmoed wel wat mocht gefnuikt worden; tevens was daardoor Lodewijk XII, nu met hem vereend, ook aan Italië gebonden; te vaster doordien de kwesties over het hertogdom Milaan en het geschonden verdrag van Hagenau thans uit den weg waren geruimd, terwijl die van Bourgondië veilig bewaard werden voor een gunstig oogenblik. Dit kon te meer gewaardeerd worden, daar de kans in elk geval er door vergroot werd, dat, wanneer Karel van Egmond, met zijne gewone minachting van verdragen en afspraken, het zwaard weer eens uit zou willen trekken, hij nu alleen zou staan, en dan wel spoedig

---

1) Het verdrag bij Du Mont; de fransche vertaling bij Le Glay Nég. Diplom. I, 225 s.

2) Zie daarover vooral Ulmann, S. 367; Pirenne S. 96*ff.* Van algemeen europeesch gezichtspunt: Lanz, Einleitung S. 95*f.* flg.

gezind zou zijn, het maar weer op te steken, zoo hij dan niet al voorgoed tot rede gebracht was. Maar ook — en dat had de beleidvolle en voorzichtige Landvoogdes vooral in het oog gehouden — de landen van „herwaarts over" hadden nu eindelijk de rust herkregen, waaraan ze zoo dringend behoefte hadden en zoo alleen zouden 's lands financiën zich kunnen herstellen.

Tegelijk was de vorstelijke familie der Nederlanden op goeden voet èn met Arragon èn met Engeland, door banden des bloeds en van het huwelijk, terwijl het huwelijk der Regentes zelve op den achtergrond geschoven scheen [1]). Want naar die zijde [2]) wees toch op den duur het richtsnoer van hare staatkunde, ondanks Chièvres en anderen, die met hem in den grond tegen het engelsche huwelijk waren en het tegenwerkten — reden van spoedig hernieuwde oneensgezindheid tusschen hen en de Landvoogdes, die als Bourgondische ook Bourgondië niet vergeten kon, welks toekomst daarom ook nog een open vraag was gebleven [3]).

Kortom, de verdragen of wil men kortweg, de vrede of het verbond, de Ligue van Kamerijk, waren voor onze nog geen 29-jarige vorstin ongetwijfeld het grootste succès, zonder tegenspraak, ook de schoonste triomf van haar nog maar zoo kort staatkundige

1) Althans we hooren er niet meer van, maar, zooals we opmerkten, van Wolsey's zending is ons zoo goed als niets met zekerheid bekend. Trouwens, de eenige maanden later gevolgde dood van Hendrik VII heeft de zaak natuurlijk voor goed in den doofpot gestopt; zijn opvolger, Hendrik VIII, is toch werkelijk met Katharina van Arragon gehuwd.

2) En hierin was de Landvoogdes één met de gezindheid van verreweg het grootste deel van de bevolking der Nederlanden. In eene der belangrijke Relazioni van venetiaansche gezanten, en wel in het zeer lezenswaardige verslag van Francesco Cornero, die na eerst zijn land vertegenwoordigd te hebben bij Ferdinand den Katholieke, na diens dood gezant werd bij Karel V zoowel in Spanje als in de Nederlanden en Duitschland, vindt men, in verband met die gezindheid der Nederlanders, de opmerking al gemaakt, dat zij van nature vijanden zijn van de Franschen en meer geneigd tot de Duitschers en tot de Engelschen, hetgeen echter niet zoover gaat, dat zij zich door de laatsten laten regeeren. Tot staving van dat oordeel beroept de schrijver zich op hetgeen voorgevallen was in 1488, tusschen Maximilliaan en de Bruggelingen, bij de uiteenzetting van welke zaak we echter getracht hebben te doen uitkomen, dat daarbij het „ringelooren" voltrekt niet uitsluitend aan de zijde van dien vorst was geweest. Vgl. over Cornero en zijn verslag, de meermalen aangehaalde studie van E. Gossart: „Notes pour servir a l'histoire du Règne de Charles Quint" in de „Mémoires Couronnés LV p. 12 s.

3) Vgl. over het laatste ook het oordeel van Pirenne, S. 97.

bestaan. Waar het begin reeds, ondanks de moeilijke omstandigheden, op zulke lauweren wijzen kon, moest wel eene voortzetting volgen, die eene schitterende toekomst inhield zoowel voor haar zelve als voor de landen en den aanstaanden landsheer, wiens belangen zij met zulk eene uitstekende bekwaamheid en onvermoeide toewijding heeft gediend.

Die grootsche verwachting is dan ook in vervulling gegaan, en aan het einde van een langdurige, dikwijls moeilijke, maar toch roemvolle loopbaan, zal nogmaals de naam Kamerijk verrijzen als uitdrukking van wat kloek staatsbeleid, scherp doorzicht, helder verstand, vaste wil, onverwoestbare ijver en onuitputtelijk geduld hebben vermocht bij deze vrouw, bij eene vrouw nog wel, wie op jeugdigen leeftijd de bitterste levenservaringen niet gespaard bleven, maar ook tevens van eene, die, naar het eenstemmig getuigenis van vriend en vijand, eene der voortreffelijkste vrouwen van hare eeuw is geweest.

BIJLAGEN.

A. Brieven van Mercurino Arborio de Gattinara aan Margaretha van Oostenrijk (1507—1508).

Archives départementales de Lille. Portefeuille de Gattinara (Fol. 347).

(In dezelfde portefeuille): Instructions a notre très cher et feal consellier et president messire Mercurino de Gattinaire docteur de ce quil dira au Roy monsgr. et pere.

Les premieres instructions exposees par le docteur et icelluy president a mond. Sgr. et pere et icelluy avoir le contenu dicelles bien a plein entendu, mesmement larticle concernant notre fait particulier. Luy presentera notre requeste luy suppliant de notre part en toute humilite vouloir icelle veoir et entendre et sur le contenu dicelle nous pourveoir ce quest de raison.

Et se offrira notred. president de remonstrer notre droit aux docteurs et commis que luy plaira deputer par allegacions de droit, tiltres et aultres bonnes et souffisantes raisons.

Et ce fera il a celle fin que mond. Seigneur congnoisse notre droit et que ne luy vouldrions demander chose desraisonable.

Si daventure mond. Sgr. et Pere tacitement ou aultrement luy feist entendre que nous accordant le contenu de notred. requeste, sembleroit que voulsissions desheriter messeigneurs mes nepveur et niepces.

A ce respondra que ne le faisons point a ceste intencion car riens que demandions ne se depart de la Maison, doustant que ne le demandons que notre vie durant et que sumez preste a employer le revenu en leur service et nentendons avoir aultres heretiers ny successeurs que eulx mesmes.

Mais a nous reviendroit a grand regret estre yssue dune telle et si grande maison et que en notre viel eaige neussions ung pied de terre ny une maison pour nous retirer sans dangier daultruy, ou madame notre feue mere a delaisse tant de biens terres et seigneuries, desquelles par son testament elle ne nous a voulu priver et de ce ne se doit donner

marveille mond. Sgr. et pere, car je ne le tiens si vertueux quil entend assez quelle perplexite je auroye si riens advenoit de sa personne en ce grand et dangereux voiage quil a emprins.

Et ne faisons doubte que de luy mesmes neust delibere avant son partemant nous consoler et nous pourveoir de sorte que quant Dieu feroit oires son commandemant de luy que il ne veuille permectre, ung chascun congnoistroit quil ne nous auroit mys en oubly. Ayns nous auroit delaisse terres seigneuries pour vivre et user honorablement le surplus de nos jours que ne peulent estre fort loingtains.

Si mond. Sgr. et pere vouloit alleguer les quictances par nous faictes, y respondra ainsi que de droit.

Et sil dit estre delibere nous delaisser au governement de pardeca avecque quelque pention ou aultremant, ainsi quil pourroit dire pour dillayer la chose, luy dira que combien que ne soyons des plus experimentees, neantmenant entendons bien que cest de gouverner jeusnes princes et que se ne sont point choses durables, car quelque bon traictement ny service quon leur faiche faire en leur jeusne eaige sont bien ayses eulx venuz en eaige de congnoissance se renouveller et changer toutes choses par ainsi serions de bien pres prinse. Si en ce cas navyons terre et seigneurie ou nous retirer sans dangier de nully aussi daustant que viendrions en viel eaige il nest pas dit de tousiours servir.

Et si mond. Sgr. et pere semblablement alloit cependant de vie a trespas, que Dieu ne vueille parmectre ayns plus tot nous prendre suivez assez asseuree destre si mestier est enchassee des pays de pardeca.

Aussi si mond. Sgr. et pere luy allegoit quavons les pays de notre douhaire en Savoye ou tousiours nous pourrons retirer, dira sur ce que lesd. pays ne sont point bien asseurez pour nous daustant quilz sont trop circonvoisins a noz anciens ennemys de France.

Mais nous ayant le conte de Bourgogne en noz mains avons espoir quelque inconvenient qui sceut advenir a layde des Suyches tenir tousiours les pays de notred. douhaire en bonne obeissance et subjection. Autrement non.

Et si le revenu dud. conte luy sembloit grant chose luy remonstrera non estre de grant revenu. Ayns savons bien mond. Sgr. et pere avoir donner autresfoys a aucuns que nestoient point telz envers luy que fumez ny de proximite de sang ny de voulente par affection aussy bon revenu que led. conte, non point que le luy demandions en don mais de plain et souffisant droit a nous appertenant comme il scet.

Et quant oires il sera en noz mains mond. Sgr. et pere en fera tousiours en toutes choses tant de ce que de tout ce que aurons son bon vouloir et plesir et comment de sa chose propre, et si vient a expedier les lettres, les dresserez et obtiendrez en la meillieure forme que pourrez,

sans obmectre les clausules neccessaires devisees entre nous et vous. Et si mond. Sgr. et pere ny veult aucunement entendre prenant sur ce excuses et dilations, insterez envers le docteur Phloug luy exposer le contenu de noz dernieres instructions et de vous mesmes ferez le semblables, luy remonstrant les raisons que nous contraindent a ce faire.

Et plus et maings ainsi que troverez estre expedite.

Fait a Bruxelles.

(Er is voorts nog een stuk): „instructions" van Marg. „au bon president" van Dole (Gattinara), „chevalier, Sgr. de Chaigny chief de votre prive conseil", wat hij namens haar te zeggen zal hebben, nadat hij zal zijn afgevaardigd naar den keizer, haar heer en vader. Het blijkt uit het stuk dat zij dan Bourgondie reeds als graafschap gekregen heeft en dat dit stuk dus vallen moet na 17 Februari 1509 (n. st.)

Lettres missives. Fol. 178.

25 Aoust 1507 a Vavre.

Cours et jurisdictions. Chambre des Comptes 6.

Madame, je me recommande tres humblemant a votre bonne grace. Monseigneur le doyen d'Anvers havoir receu vous lettres ma prie vous fere la responce pour luy, laquelle est tielle que luy en ha eu ny lettres ny instructions quelcunques du Roy et sil neust eu il les vous eust communique. Et au regard des lettres que vous luy haves envoyees par ce porteur, il y ha seulement une lettre adressant a luy, qui vient du cardinal de Hungherie pour quelque affere quilz ont ensemble; les aultres deux lettres desquelles luy en ha une du Roy, se adressent a monsgr. lambassadeur questoit en Angleterre, lesquelles led. monsgr. le doyen gardera jusques a la venue dud. ambassadeur, car il tient que se ne soit que pour le haster. Madame vous nous escripvez de fere la plus grande diligence que sera possible, mays monsgr. le doyen dict quil ha le ventre bien pesant et quil ne peult pas courrir la poste, ny fere grandes journees, et pour ce vous prie le vouloir tenir pour excuse. A tant prie a Dieu, ma tres redoubtee dame, vous doner lacomplissement de vous tres haultz et nobles desirs.

Escript a Vavre ce soir XXVe jour daoust 1507.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

Mercurino Gattinara.

(Portefeuille).
Or. tout de sa main cop. coll. copié.

30 Aoust 1507 a Bastogne.

Ma tres redoubtee dame, je me recomande tres humblemant a votre bone grace. Madame, jher au soir nous arrivasmes en ceste ville soubz la conduicte de monsgr. de Rolle lequel en vertue de vous lettres nous ha conduict bien seuremant jusques icy et cest monstre bien affectueux et desirant de vous fere service, et me semble, madame, que vous fere bien luy escripre une bone lettre et le remercier pour luy doner couragie de mieulx fere et aussy pour ce quil mha dict quil feroit beaucoup de mal a ceulx qui passent en Gheldres sil ne fassent le deffences. Sur ce faictes semble que vous feries bien luy mander quil facet autant de mal quil sera possible a toutz ceulx tant Francoys que aultres qui passeront en son quartier allant en Gheldres ou en revenant.

Madame, estant arrivez en ceste ville nous havons trove quilz sont toutz bien deliberes contre messeigneurs les Francoys et attendent ancores icy aujourdhuy ou demain un des fils de monsgr. le marquis de Baden aveque une compagnie de chevaulx et deux mille pietons pour tirer contre les Francoys; et icy ha une bone compagnie de colovriniers et de longue lances, et le capitaine qui est icy mha dict quil havoit envoye quelcun de siens aveque une lettre devers messire Robert de la Marche faigniant de luy demander un chival quil luy doit et ce nestoit que pour veoir quel gens il havoit et quel chosse il deliberoient fere, de quoy se aperceust led. messire Robert et dict quil mescriproit riens mays que dedans quatre jours il viendroit en persone luy fere responce et se doubt led. capitains quil ne passent pour ce quartier mesmemant quil est adverti que led. Francoys ont passe deux jours faict provision de vivres pour leur chemins, et dict estre asseure quilz marcheront aujourdhuy ou demain, car quelcun son amy dict a son messagier quil estoient contrainctz passer en Gheldres maulgre eulx, combien quil dict estre aussy asseure, quil ne passera que messire Robert et sa compagnie et que le governeur de Champagnie poinct, et aussy que le prevost de Paris nest pas ancores arrive aveque les aultres et se doubtent quil ne viendra pas des chosses. Ma tres redoubtee dame, vous hay bien voulsu advenir afin que lhon nabandonent pas lentreprinse de Gheldres, car il y sentent du dangier et a ce que je voys ilz ne tachent a aultre chosse que rompre lentreprinse dud. Gheldres. Toutesfoys sil passent led. capitaine dict que les gens de monsgr. le marquis les suyront ou quil aillent. Une chosse y est que je treuve maulvaise, car il dict quil fauldra aud. pietons et chivaucheurs leurs doner gagie ou aulmeins leurs poyer les despens et pour ce,

ma tres redoubtee dame, pourres adviser sur le tout, nous partons maintenant dicy et yrons coucher en un chasteau de monsgr. le marquis et demain serons a Luxembourg et diligenterons a notre chargie au plus que sera possible et a tant vous dis a Dieu, ma tres redoubtee dame, auquel je prie vous doner lentier de vous desirs.

Escript a Bastogne ce XXXe jour de aoust.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

---

3 Sept. 1507 a Walbringen (en Loraine). (Portefeuille).

Ma tres redoubtee dame, je me recomande tres humblemant a votre bone grace et aussy faict monsgr. le docteur Plouch. Madame, despuys mes lettres escriptes a Bastogne les gens de monsgr. le marquis de Baden nous ont conduict bien seuremant jusque a Luxembourg, et au partir dud. Bastogne rencontrasmes son lieutenant aveques une compagnie de chivaulx les gens bien montes et bien armes, lesquels disoient estre au nombre de III^c^ chivaulx et disoit led. lieutenant quil attendoit ancores bien II^m^ bons pietons de quelz en rescontrasmes une bone partie, et disoit quil havoient chargie de se tirer la ou les Francoys devoient passer, et sil passoient les suyvre de pres et quant nous fusmes a Luxembourg trovasmes un home du conte Felix questoit venu pour entendre sil y havoit poinct de novelles du passagie desd. Francoys, car il disoit que sond. maistre havoir semblable chargie du roy de les suyvir a toute sa compagnie et desia led. conte Felix havoit envoye troys centz chivaulx a Ynix(?) aveque un bon nombre de pietons les quelz marcheroient incontinent quil scauroient le passagie desd. Francoys et le chemin quil tireroient.

Et jher venant en ceste ville nous trovasmes un serviteurs dud. Sgr. marquis, le quel venoit devers luy et sen alloit a Luxembourg pour entendre des novelles desd. Francoys afin que led. Sgr. marquis sceut comant se conduyre et disoit led. serviteur que le Roy havoit faict doubler les postes pour havoir les novelles plus hastives, et si les Francoys passoient en Gheldres ou en Brebant il ny iroit poinct a Rome pour ceste annee, ayns envoyeroit gens pour encloure lesd. Francoys quil ne peussent retourner en France et de laultre couste luy mesme entreroit en France aveque toute son armee et croit jusques a Paris et entendons

que led. Sgr. Roy est alle contre Yspruch et de ceste heure doibt estre la pour recevoir le cardinal de Saincte Croix venu de part du pape et aussy pour envoyer de gens en la duchie de Milan pour entretenir les Francoys qui sont en Italie par dela.

Madame, puys que le Roy est en Yspruch, vous ne seres poinct marrie se vous nhaves si tost novelles de nous, car nous ne scaurions aller la en XV jours; toutesfoys nous ferons la plus grande diligence que nous sera possible et esperons estre a Strasbourg en trois jours.

Madame, ce pourteur qui est messagier du Roy vous dira des novelles tant de Suizes que de Genevoys que sont toutes bones et apourta des lettres a monsgr. le docteur pour les quelles monsgr. de Gurce luy escript que lhon ne scet anchores si le roy ira a Rome ou non et quil cuyde plus tost que non, et quil viendra en Bourgogne et a tant ma tres redoubtee dame prie a notre Sgr. vous doner lentier de vous desirs.

Escript a Walbringen en Lorraine ce IIIe jour de Septembre.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

(Lettres missives).

Fol. 231.

20 Sept. 1507 a Yspruch.

(Cours et jurisdictions. Chambre des Comptes 6).

Ma tres redoubtee dame je me recommande tres humblemant a votre bonne grace et aussy faict monsgr. le doyen d'Anvers. Madame, nous arrivasmes hier au soir en ceste ville bien tard et le Roy fust adverty de notre venue, lequel nous manda quil vouloit bien matin aller a la chasse et quil retourneroit ce soir et nous doneroit audience ce que attendons. Et sil neust este que nous selles sont bien lassees par ces montagnes et nous chivaulx aussy nous fussions alles a la chasse pour parler avec luy aux champs, mais nous bestes nen peulent plus, mesmemant les gros chivaulx de monsgr. le docteur. Jhay parle ce matin a maistre Hans Renner, lequel est bien votre humble serviteur et nous ha promis toutes les adresses possibles, luy vous escript au long des novelles quelles ha apourte le cardinal de Saincte Croix et ne nous scavoit aultre chosse escripre pour maintenant forsque toutz princes nobles et villes font terriblemant grand apareil pour acompagner le Roy, et devez scavoir que toutz ceulx a cuy nous havons parle pourchemin et icy que ce sera plus grande ayde que nous ne cuydions pardela. Toutesfoys je

me efforceray havoir le double du roulle et taux de chascun pour le vous envoyer, afin que soyez advertie a la verite et ferons la plus grande diligence que nous sera possible pour acomplir notre chargie et du tout vous advertiray journellemant par les postes. Nous havons trove icy vous lettres escriptes du cinquiesme de ce moys, touchant le faict de messire Jherome Friscobaldi et de Jehan le Maire et mefforceray le tout accomplir. Autres novelles nhavons ou de vous depuys notre partemant. Madame vous me manderez et comanderez tout jour vous bons plaisir pour iceulx acomplir, aydant notre Seigneur auquel je prie vous donner bone vie et longue et lentier de vous tres nobles desirs.

Escript a Yspruch ce XXe jour de Septembre.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

(Lettres missives).

Fol. 288. 12 Octobre 1507 a Yspruch. (Cours et jurisdictions. Chambre des comptes 6).

Madame, depuys mes lettres escriptes le dimenchie, jhay solicite jher et aujourdhuy pour fere despechier la poste, mays il ha este toutz ses deux jours enclouz et jher au soir je fus devers luy lequel havoit une doleur dedans bien extreme; et combien quil me dict quil despecheroit, toutesfoyz a cause de sa maladie il nen ha riens faict et aujourdhuy nully est entre devers luy si non monsgr. de Gurce et maistre Hans Renner, et a ceste cause pour non vous laisser en plus grand souzy jhay advise de despechier ceste poste sans attendre plus les lettres dud. Sgr. Roy, car il en depechera bien un aultre quant il vouldra. Et me semble, madame, cellon que jhay entendu de quelcun, quil dilayt afin que jhay conclude ce mariagie sans havoir povoir de luy. Toutesfoys je ne vouldroye que vous en fissiez semblant, car icelluy ma parle non pas comme sachant la verite mays par imagination, et ferez bien, madame, luy escripre une bone lettre, tant de cecy que de vous afferes luy remonstrant que sil ne tient aultre compte, de despechier vous afferes et quil vous veullie laisser si longuement en ceste misere, poverte et perplexite que vous serez contraincte abandonner le tout, et que en perdant les pays il perdra aussy sa fillie, et que vous vous retires en la mellieur sorte que vous pourres, et luy pourres escripre quil vous semble bien quil pourroit plus tost

deschargie beaucoup daultres petitz afferes, qui ne sont pas de icelle importance, et expedier a diligence ceulx icy qui luy touchent de si pres, et a luy et a vous et monsgr. votre nepveur. Madame, je vous suplie par Dieu que vous ne cuydes poinct quil tienge ny a monsgr. le docteur ny a moy, car nous y faisons tout ce quest possible et ancores nen scavons nous venir a bout, et vous prometz que si je fusse seul je hauroye grand crainte, que vous ne me arguissiez de negligence. Mays il ny ha beaucoup de gens de pays de pardela qui ont vehu et veoient journelemant la solicitude que nous faisions, et un somme jusques a present nhavons que bones paroles sans poinct deffect, combien que tout le monde nous dict quil vous veult doner plein povoir et fere tout ce que vous demandes, je vous envoye le double des articles de ces alluns affin que vous les conseillies, cependant que vous haurez les lettres du roy, et que a plus grand diligence advertissez ce que troverez, par deliberacion du conseil, et a Dieu, ma tres redoubtee dame, qui vous doint lentier de vous desirs.

Escript a Yspruch ce XII d'Octobre, a la mynuit.

Votre tres humble et tres obeissant

MERCURINO GATTINARA.

---

(340).

21 Oct. 1507 a Ispruch.

Or. et papier
Cop. Coll.

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblement a votre bone grace, et aussy faict monsgr. le docteur messire Sigismond Phlough, Madame, je vous hay escript bien amplemant par les deux postes despechiees lune par moy, laultre par le Roy votre pere, et par la derniere havez assez peu entendu quil ne tient a nous que ne soyons despechiez, car luy havons expose le tout.

A lad. derniere poste fu obliee la deepeche touchant les alluns, car maistre Hans Renner havoit perdu les articles et la minute des lettres du roy et ha failly refere le tout, et pour icelle seule cause il despechie maintenant ceste poste, et aussy pour loffice de receveur de Flandres, du quel vous haves escript. Le Roy votre pere apres la derniere poste despechiee ha demeure deux jours a Halles, ou estoient les ambassadeurs des Venitiens et tient quilz se destourneront du Roy de France.

Le ambassadeur du Roy dArragon eust jher au matin son audience a

la presence du Cardinal de St. Croix et tachet principalemant a lapoinctemant dud. Roy de France, mays ce nest que tromperie et pour amuser led. Roy votre pere. Et me doubte que ce Cardinal aveque led. ambassadeur d'Arragon ne lendorment et que les princes d'Empire ne se destournent de leur bon vouloir pour tieles retardacions, mesmemant que le comte de Montfort nest pas ancores party aveque sa bande que debvoit aler au pays des Italiens et les Suisses que led. Roy votre pere attendoit icy, envoyarent hyer deux messagiers par lesquels il escripvent que leur ambassadeur seront dimenchie prochain a Constance et ne voys pas led. Roy votre Pere ancores dispose de si trover adhonc. Dieu veullie que tout allie bien. Apres ces chosses sourvint jher votre poste despechiee du XIIIe de ce moys, et havoir vehu monsgr. le docteur et moy vous lettres a nous adressantes presentasmes les votres au roy votre pere ensemble les copies d'Arragon et d'Angleterre enclouses oud. paquet et nous remist apres soupper a tourner devers luy, ce que fismes et a lheure nous luy dismes ce que vous nous escripmes et au surplus je luy dis que pour ce que je le veoye si fort occupe et que je cogneissoye bien quil luy estoit impossible dentendre a toute notre despechie que je havoye pitye de luy, et que a ceste cause je havoye minute tout ce que me sembloit estre a fere supliant vouloir veoir icelles minutes et les corriger a son apetit, et adhonc il les print en risant et disant que je havoye bien faict le relever de chargie et quil les verroit et puys parleroit a moy et pour ce je attendray a veoir ce quil en dira, et sil nous despechie en cette sorte nous vous apourterons toutes bones novelles. Et adhonc je croy bien que serons les bien venus, vous advertissant que jhay mis esd. minutes toutz les motz honourables et gracieulx servantz a sa fantasie pour luy fere trover la despechie bone, et hay mis la poyne de obvier a toutz les obstacles quil mhavoit mis et pourroit metre en avant tielemant que sil ha le vouloir aynsi quil mha tout jour dict de bouchie, je espere que haures les chosses a votre desir, je attendray sa responce quant il sera resolu sur led. minutes sans le trop presser ny alterer.

Au regard du marckgrave d'Anvers, si le cas advient il me semble que feres bien luy bailler lettres en maniere de provision et puys en advertir le Roy votre pere et semblablemant a monsgr. le maistre Hyerome Vent touchant le baillagie de Brugies, car je vous jure ma foy que quelque chosse que mescripvez je ne soliciteray par homme du monde ne soyt entieremant despechie, mesmemant quil me semble que je nhay pas asses de temps pour parler de vousd. afferes et vous prometz que le bon sire ha bien de la poyne tielemant que je suys esbay comant il en peult tant pourter. Je vous eusse envoye le rolle que scaves, car je nhay le double en aleman mays le chancelier dict que le roy ha deffendu quil ne le bailla a nully, et pour ce je attendray de le parler a notre

venue et monsgr. le docteur le vous declairera, et semble quil ny ha pas si grand chosse que lhon cuyde bien, nous vous dirons le tout quant serons par dela. Au surplus jhay ouy murmurer dun qui ha este votre serviteur qui se appelle Valcastre: du quel le Roy ha escript que vous le fissiez prendre et le metre au chasteau de Villevourde; et dict hon que vous haves rescript quil nestoit poinct au pays, toutesfoys il sont venuz gens icy aveque lambassadeur dAragon qui disent havoir parler a luy a Malines et semble que vous le veulliez preserver et munir en ses malices. Jhay respondu que je nen Scavoye riens et que je ne le cogneissoye pas bien et quil povoit estre que du temps que vous rescripvistes il nestoit poinct au pays, et quil estoit revenu depuys. Madame, se sont choses que lhon peult avancer pour reculler votre despechie disant que puys que vous ne obeisses le Roy votre pere, non haiant ancores vous baille aulcun povoir vous lobeyres ancores meyns se vous haves le povoir.

Et pour ce, madame, si led. Valcastre est la, je conseillieroie que vous fissies ce que le Roy votre pere vous ha escript, vous excusant de ce quil nha este faict plus tost, car jentendz quil y ha des terribles informacions contre luy et des cas bien maulvaix machines tant contre le Roy votre pere que contre le Prince de Castille et ha este commemore a cause dun cas assez dangiereux qui advint jher aud. Roy votre Pere en alant a la messe, lequel je ne puys escripre pour ce que notre chiffre ne me scauroit servir en cestuy endroit mays vous lentendrez a notre retour car il ny ha poinct de haste. Le Dom Prevost ha envoye ses serviteurs icy devant par le logis, et le Roy ha ordone que lhon luy baillie, lun de ses serviteurs ha dict quil ha este cause sond. maistre de fere retirer les Francois pour une seule lettre quil ha escript; je pense quil admenera quelque aultres bones pratiques et vous advertiray de ce que jen pourray entendre.

Le Empereur votre pere cest party des gens darmes pour aller parler au cardinal qui doibt venir en chemin, et se traictet que les Veniciens et Francois chascun tachet a havoir intelligence pour tromper son compagnon les Francois presentent luy baillier le pays de Gheldres conquis a leurs despens et certains aultres membres et pays Ytaliens et aveque ce se ayder a la destructions des Veneciens a la quele semblablemant se ayderent le pays des roys *dAngleterre* (? France) et de Hongrie chascun pour recovrer ces pieces et le cardinal conduict ceste euvre et ne semble que le Empereur y soit enclin mays je me doubte quil ny haiet de la tromperie. Combien quil aimerait plus tost sencliner aux Veniciens que aux Francois et demenient aussy de leur couste grandz pratiques mays

il ne ma pas ancores declaire quelles condicions ils offrent, car leurs pratiques comencent maintenant toutesfoys il le me dira, et devant que je parte je espere veoir la conclusion ou dun couste ou daultre, et vous pourray advertir a la verite et aussy je ne puys bien tout escripre, car je ne scay en queles mains tumbent les lettres et sil sceut ancores que jen escripvisse tant avant. Je scay bien quil se garderoit de men dire plus avant, car des chosses quil mha declaire et quil me declairera ancores devant mon partemant il entend que je nen retiegne poinct descripture apres de moy, mays que je couchie le tout par une chiffre la plus difficile que je pourray trover et que je tenvoye devant par la poste, sans que vous le puissies veoir ny lisre jusques a mon advancemant, mays plus tost que fere cela, sil y ha quelque chosse que me semble qui ne se puisset escripre, je le garderay en ma teste, et quant je seroye bien prins de quoy me guarderay, si je puys, lhon ne me troveroit riems desd. matieres si secretes.

Madame, touchant le faict dAngleterre il me semble que vous haves deux moyens a fin que les chosses ne se mettent en rotture. Lun que vous ambassadeurs remonstrent a ceulx dAngleterre comant la minute que vous haviez envoye pour havoir le povoir du Roy votre pere ha este perdue aynsi quest la verite. Et que vous renvoyes un aultre minute a diligence pour havoir icelluy povoir en la forme quilz le desirent. Laultre moyen est (et cella seroit plus tost despechie) que le traictie se facet aveque vousd. ambassadeurs sur les povoirs quil ont. Et oultre cela ilz pourront prometre et se obligier de leur baillier la ratification du Roy en bone forme de tout ce que sera contenu au traictie dedans le terme que leur plaira, et ce pendant nous pourrons plus aysemant conduyre que icelle ratification sera despechiee en la maniere que la desires et ne partiray poinct sans icelle despechie car je cognoys bien que la gist le grand bien des pays de par dela, et grande consolacion a vous.

Le Roy votre pere dict que le roy de France ha eu a dire que led. Roy votre Pere ny ha poinct tenu promesse, et que le mariagie de la fillie de France ha este rompu par sa cause, pour ce que par le Roy son filz il havoit faict traictie le mariagie de la fillie dAngleterre a fin de tromper led. Roy de France et a ceste cause il dict que par joyeusite et par moquerie il veult metre en ceste ratification, comant il y consent, au cas que led. mariagie de France nhaye lieu mays pour ce que ne

scay comant ceulx d'Angleterre le pourroient prendre je vous consellie que vous concluez sur la lettre que le Roy mha ordone vous escripre faignant de non riens scavoir de ceste clausule. Et ce pendant je me efforceray sil est possible fere laisser icelle clausule et envoyer le consentement ample.

Monsgr. de Rye et monsgr. Le Pardessus vienent icy depart les estatz de la conte de Bourgongne contre maistre Loys et le tresourier de Dole de ce quilz ont faict commectre leurs caisses dappelacions au conseil de Malines ce quil disent estre que leurs priviliegies; jhay quelque advertissemantz en ceste matiere dud. maistre Loys et de son cousin. Jen feray le mieulx que sera possible attendu quil y gist votre honeur, et me semble quil ny haura que bien que monsgr. le conte de Montrevel escripvet une bone lettre a monsgr. de Rye quil sy pourte doulcemant et quil ny face aigre poursuyte. Ayns quil tachiet de garder votre honeur.

Ma tres redoubtee dame, vous me manderes et comanderes tout jour vous bons plaisirs pour iceulx acomplir de tout mon povoir Aydant notre Sgr. auquel je prie, ma tres redoubtee dame, quilz vous doint lentier de vous desirs.

Escript a Yspruch ce XXIe jour doctobre devers le soir bien tard.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

---

26 Oct. 1507 a Yspruch.

Ma tres redoubtee dame, je me me recommande tres humblement a votre bone grace. Je vous hay desia par troys foys escript que le Roy vous escripvoit touchant les alluns et quil vous envoyoit le double des articles ce quil nha poinct faict jusques a ceste heure, et pourres penser ou que je suis un raveur, ou que je suys affecte a la matiere, mais il ny ha ny lun ny laultre, car la premiere foys que je vous escripviz de ceste matiere pour ce que je veoye que lhon tardoit trop a despechier les lettres du Roy, je fiz courrir mon paquet tout seul a cause des aultres novelles y comprinses et pour non vous tenir trop en suspens; la seconde foys la minute des lettres du roy et des articles fust perdue et failly le tout refere apres la IIIe, pour ce que le Roy havoit promis despechier icelle poste le XXII de ce moys, au soir je havoye desia baille mon paquet au maistre des postes lequel pour ce quil envoyoit daultres lettres a Constance fist courrir mon paquet ensemble sans me dire mot

et despuys le Roy advisa descripre aultres lettres pour le faict de messire Andrea de Burgo questoit ambassadeur en Castillie. Et aussi lad. poste ha este retardee joinct aussy que le Roy partist jher dici et croy quil ny retournera plus, car je sourty aux champs aveque luy, et me dict que je me deusse retourner aveque monsgr. le cardinal couchier en la ville et quil menvoyeroit dire ou je le debvoye suyvre et retournarent icy toutz ses conselliers et aultres gens attendu quil ny havoit poinct de logis en ses montagnes ou il alloit. En allant par chemin nous allasmes beaucoup devisant ensemble de vous efferes et me dict quil nhavoit pas ancores eu loysir de veoir mes minutes mays quil les verroit a son ayse et que nous en deviserions ensemble apres. Et despuys de luy mesme me comenza a dire quil se vouloit consellier a moy et que je le voulsisse consellier a la verite cellon mon adviz ce quil en debvoit fere, et me commenza dire comant ceulx de la conte de Bourgogne envoyoient par devers luy leurs ambassadeurs. Et combien quil ne les eust ancores ouy, toutesfoys quil estoit bien adverty quilz venoient pour poursuivir une neutralite et que je luy deusse consellier ce quil en debvoit fere. Me propousant et metant en avant que les Francoys ne tiendront riens quilz promisent, et que quant luy seroit en Italie et quilz se verroient perdre pardela, lesd. Francoys se vouldroient recompenser en prendant lad. conte et quil y sembloit mieulx quilz deussent prendre des gensdarmes en lad. conte pour se garder que destre en tiel dangier destre perduz. Adhonques je luy respondyz quil debvoit assez estre recordz des propoz que je luy tins de ceste matiere en luy parlant de ma chargie sans ce que je sceusse riens que ces ambassadeurs deussent venir, car je luy havoye dict que icelle conte nestoit poinct souffisante a soubstenir la guerre et que de la chargier de gensdarmes pour la deffendre, se seroit mangier ses subiectz et fere despense pour luy grande et inutile, et aussy que de la fere neutre estant en ses mains ne luy seroit poinct dhoneur, mays en la laissant en vous mains vous pourries honestemant pourchasser icelle neutralite et aveque ce prendre une alliance des Suizes moyenant laquele les Francoys se garderoient dentreprendre en lad. conte mesmemant contre une femme vefve, et me sembloit que ancores nonobstant la neutralite lhon pourroit fere bones gardes et aussy le povre peuple seroit solazce et ne seroit poinct mangie; il me dict quil y vouloit un peu penser et puys quil despecheroit messire Sigismunde et moy. Mays led. messire Sigismund luy dict que sil ne vous despeschiet a votre desir, il ne reviendroit pas devers vous quant led. Sgr. Roy luy vouldroit biens donner X^{m} florins.

Madame, il me semble que la venue desd. ambassadeurs de Bourgogne vient bien a notre proupos et nous sert comant le lard aus poys et a ceste cause jhay parle a monsgr. de Rye et a monsgr. Le Pardessus qui sont bien affectionez par vous de vouloir fere grande instance sur icelle

neutralite et monstrer comant elle se feroit mieulx par vous mains que aultrement faignant quilz ne sachie riens de ma poursuyte. Et sont resoluz dy metre toutz les cinq sens de nature.

Le donprevost du Trech nha point ancores eu son audience et ne scay quelle chosse il pourchasset.

Lambassadeur dAragon nha poinct parle au Roy despuys sa premiere audience. Monsgr. le cardinal est toutz les jours aveque le Roy et se monstre bon serviteur et le Roy luy faict grand honeur.

Le Roy combien quil soit party dicy a intencion de non retourner, nous nescavons ancores sil ira a Constance ou Ausbourg ou a Fribourg mays je croy quil ira a Fribourg pour estre plus pres de Bourgogne; toutesfoys il nous envoyera bien tost quel chemin nous tiendrons et adhonques vous pourray mieulx advertir a la verite. Le Roy mha rendu les lettres que vous ha escriptes le roy dAragon mays il ha retenu celles de son ambassadeur quest en France et ne treuve pas les lettres dud. roy dAragon si bones ny si cordiales que vous escripvez, car il ha aveque luy un doctor Mota que luy faict trover toutes les devises du roy dAragon maulvaises.

Jhay parle des habilliemantz de Gulliemet, mays il sont a Constance et sont en la main du tapicier du roy et bien garder.

Au surplus jhay recoure le rolle de layde imperiale faicte au Roy votre pere, lequel je vous envoye, mays il ne le fault pas comuniquer a nully, car le Roy veult quil soit tenu secret.

Et a tant, ma tres redoubtee dame, vouz diz a Dieu auquel je prie vous doner lacomplissement de vous desirs. Escript a Yspruch ce XXIIII jour dOctobre.

Despuys ces lettres escriptes monsgr. le donprevost ha parle a moy, et mha dict, comant a son partemant il havoit prins congie de vous et mha dict beaucoup de devises que vous havies eu ensemble et aussy des devises que luy havoit eu aveque monsgr. le gouverneur, et entre aultres chosses est venu fraper sur ma chargie tant de Bourgongne que du povoir, dont suys este bien esbay mesmenant que vous ne men havies riens adverty, afin que je sceusse comant me construyre aveque luy, et mha dict plus quil nestoit venu de par deza si non pour soy excuser devers le Roy de ce que lhon lhavoit chargie et que le Roy luy havoit done audience despuys quil estoit party de ceste ville, et quil y havoit faict bon recueil et quil sestoit excuse très bien, car lhon ny havoit chargie que des paroles desquelles il se deschargeoit et finablemant me dict que le Roy luy havoit commis quil fust aveque monsgr. de Gurce et le chancelier et messire Paule de Lichtestein et quils traictassent de quelque matiere desquelles il

les havoit chargie luy comuniquer et que entres aultres ilz luy communiquarent de ceste neutralite que poursuyvoient ceulx de la conte de Bourgongne et me declaira les devises que le Roy men havoit tenu et ce que je luy en havoye respondu comant sil y eust este present, et vous prometz que je me trovay plus esbay que devant. Toutesfoys puys que je viz les chosses en tiel terme, je luy dis que je le tenoye par votre serviteur et que je ne me doubtoye poinct que en tout cella quel vous pourroit servir quil le feroit, le priant de le vouloir aynsi fere sans luy declarer aultre chosse de ma chargie, car je scay bien quil nha pas sceu cela du Roy. Escript a Yspruch ce XXVI° jour.

Le roy est a Cirle en deux lieues dicy.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

---

29 Octobre 1507 a Ispruch. Cop. Coll. (Portefeuille).

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblemant a votre bone grace. Madame, aynsi que je cuydoie envoyer mon paquet ou le Roy estoit a Cirle pour despechier la poste mardy dernier XXVIe de ce moys, je nhavoye pas a poyne clous mond. paquet quil arriva votre poste aveque vous lettres despechiees du XVIIIe et XIXe de ce moys ensemble les instructions et lettres de Angleterre et dEspagne aveque le double des lettres de France, et havoir le tout comunique a messire Sigismund Phlough montasmes incontinent toutz deux a chival et allasmes devers le Roy, lequel trovasmes prest a monter a chival pour aler gagnier le perdon a une saincte hostie questoit a une lieuue de la en un villagie apelle Cephen, et quant nous fusmes la luy presentasmes vousd. lettres, ensemble lesd. instructions et copies et luy expousames tout ce que havions en chargie. Le quel havoir vehu les deux lettres escriptes de votre main se changia terriblemant et fu un peu marry et despuys sans veoir le demourant ouy seulemant ce que nous luy dismes nous declaira quil estoit delibere de nous bien despechier, et bien tost, et nous dict que nous retournissions couchier a Yspruch et que lendemain, questoit mercredy XXVIIe de ce moys, nous retournissions aud. Cirle a son disne, et que fissions venir aveque nous les ambassadeurs de Bourgogne, car il les vouloit ouyr en notre presence, et quil les despecheroit et nous aussy. Et quant nous fusmes la toutz ensemble a lheure assignee le Roy a la presence de son conseil et de nous ouy lesd. Bourgongnons, lesquels propousarent les dangiers es quels ilz estoient a cause de la prince de Joux tant du couste de France que des Suizes desquelz le marquis de Rothelin estoit

allye et mesmemant que a icelle cause led. marquis de Rothelin havoit corru en lad. conte de Bourgongne prins et pillie la ville de Pontally et ransone les subjects a bonne somme dargent, suppliant au Roy leur vouloir doner remede quil ne les laissa poinct perdre car deulx mesmes ilz estoient tant povres quilz ne se povoient ayder ny pourter chargie de poyer ou entretenir gens darmes, et que de luy mesme voulsist penser le remede plus convenable sans luy riens declairer de la neutralite, et au surplus luy supliarent que les causes que maistre Loys et votre tresorier havoient faict tirer au conseil de Malines fussent remises au parlemant de Dole, en observance de leur priviliegies, le Roy respondist par la bouchie du docteur Ayden, quil vouloit un peu deliberer et puys quil leur feroit responce, et leur fist dire quilz venissent couchier a Yspruch, et quilz retournassent la lendemain XXVIIIe de ce moys a deux heures, car il havoit delibere les despechier de la, et apres quilz furent partiz nous dict que de tachier maintenant a la neutralite nestoit pas bien possible, car devant que elle fu concluse la dicte contee seroit perdue, mays quil y havoit desia envoye une compagnie de pietons poyes pour la garder et quil havoit en Ferrete VII^{m} hommes questoient prestz toutesfoys, que ceulx de lad. conte nhauroient a fere pour leur garde et ce pendant led. Sgr. Roy sapresteroit aveque toutes ses gens et adhonc plus seuremant et plus aysemant se pourroit traictier icelle neutralite quant lhon la vouldroit fere. Toutz ceulx du conseil furent dopinion quil faisoit bien luy doner les remedes pour maintenant a la garder, mays quil la debvoit metre en vous mains, car il gagneroit beaucoup et pourroit employer les gens darmes quil met en icelle contee pour exploicter allieurs a son plus grand prouffit, et estre la conte en vous mains vous la tiendriez neutre et en seurte sans gens darmes. Adhonc il nous dict quil despecheroit les Bourgongnons prestz a partir le Vendredy XXXVIIIIe de ce moys quest aujourdhuy, et que nous venissions devers luy ce jour mesme a troys heures et que nous amenissions tout notre cas, car il nous feroit baillier un logis a quatre ou cinq traictz darc de la et quil nous vouloit toutelemant despechier. Mays aynsi que nous cuydions partir dicy, il nous ha escript que nous ne bougissions dicy par ce jourdhuy, car les Bourgongnons ne povoient ancores estre despechies, mays que nous allissions demain et quil nous bailleroit le logis que les Bourgongnons tienent. Et ce pendant ha envoye son paquet icy au maistre des postes et croy quil vous escript de sa main aynsi quil nous havoit promis quant partismes de luy, mays des aultres chosses je ne puys scavoir quelle responce il vous faict.

Au regard des alluns nous luy expousasmes ce que vous nous haves escript, et nous respondist quil vous metoit la bride sur le col, que vous et le conseil en fissies aynsi que bon vous semblera et que par

ces lettres il ne vous contraignoit a tenir icelluy apoinctemant, mays que seulemant il vous envoyoit iceulx articles a fin que vous en usissies par deliberacion de conseil, et me semble a son parler quil nen veult poinct havoir de chargie, car il ha retenu le double desd. articles et la faict signer par secretaire pour tout jour povoir monstrer quil nha pas tenu a luy.

Madame, cuyder de trover icy mellieur apoinctemant vous ne le troveres poinct, car monsgr. le cardinal et le Sgr. Constantin ont faict devers le marchant tout ce que ha este possible pour lhoneur du Roy et de vous, et se doubtent ancores que le Pape ne le vouldra poinct havoir agreable touchant l'absolucion de Friscobaldi, toutesfoys led. Sgr. Constantin est alle en persone et ha promis quil y metra toutz les cinq sens de nature pour remonstrer au Pape toutz les bons moyens pour parvenir a icelle absolucion, et pour ce fere il ny monstrera poinct les aultres articles, et monsgr. le cardinal nha escript notre Sainct Pere en bone sorte pour le induyre a ce fere.

Monsgr. le docteur Phlough mha chargie vous escripre en ceste matiere que si vous ne acceptes cestuy apoinctemant vous seres tres mal conseillee et luy aquerres honte et domagie et que vous ne feres jamays bone chose des deniers desd. alluns, ayns troveres quils seront ceulx que vous gasteront toutes vous bones entreprinses, et si vous souffres une foys le interdict estre mis par les pays par dela et les censures estre emanees contre ceulx qui sen seront mesles, vous seres contraincte et aussy ceulx des pays rendre la valeur diceulx aluns au plus hault pris et fere grandz et despenses en envoyant ambassadeurs au Pape, et aveque cela fere une composicion aveque luy devant que vous puissies havoir l'absolucion de toutz et fere lever ded. interdict, tiellemant que mauldires ceulx qui vous hauront conseillie de ce fere et ceulx des pays vous mauldiront vous mesme de ce que les haves aynsi creu, et a l'adventure pourroit cecy estre cause de quelque mutinerie et dict que le cardinal Brixinensis luy ha escript comant le Pape est terriblemant exchauffe en ceste matiere mesmemant contre Friscobaldi. Et prie led. cardinal quil veulliet tant fere pour luy devers le Roy quil luy donet la confiscacion dud. Friscobaldi, mays led. monsgr. le docteur en nha poinct voulsu parler et dict que si vous refuses une foys cestuy apoinctemant vous ne reviendres pas si tost que vous vouldries.

Madame, quant a moy je vous hay dict aultrefoy ce que me sembloit de ceste matiere, vous en haves faict aynsi que bon vous ha semble, me souffit que jhaye faict loffice de bon serviteur a vous dire ce que touchoit l'honeur et la consience, vous estes accoustumee user tout jour de bon conseil, je croy que aynsi le feres et ne scay cogneistre en facon du monde que cestuy apoinctemant ne soit a votre honeur et prouffit, et au regard de ce que escripves que les alluns dEspagne se donent par LX

solz de gros la chargie, il nest pas de marevegle attendu que ceulx que les ont hauront paour quilz ne leur demeurent sur le dos longuemant, soit que le prince prend les alluns du Pape en sa chargie, soyt quil facet paschancie que ceulx du Pape soyent venduz les premiers et pour ce ceulx qui en sont chargies sen veullent deschargier en la mellieur facon quil pourront et aussy les alluns dEspagne ne sont pas si bons que ceulx du pape. Et pour ce, Madame, je vous conseille de bien penser et bien conseillier ceste matiere aveque gens de bien et que ne soyent poinct affectiones coment je vous hay desia escript, et me semble que quant vous feries chanter une messe du Sainct Esperit et prier Dieu devotemant de vous vouloir inspirer ce que seroit pour le mieulx, il ny hauroit que bien, et en le faisant de ceste sorte vous afferes sen pourteront a laventure mieulx quils non faict jusques icy et en havres plus d'honeur quia peccata veniunt adversa, et pour ce fault craindre Dieu et se retourner a luy en nous tribulacions et adversites.

Madame, nous receusmes jher votre poste despechiee du XXIe de ce moys et entendismes les tres bones novelles des quelles fusmes tres ioyeulx et les communicasmes icy a tout le monde, et pour ce que nous ne povions aller devers le Roy par faulte de logis nous luy envoyasmes vous lettres et les notres cuydant daller aujourdhuy devers luy, et luy rescrivismes de vouloir entendre a notre despechie sur toutes chosses et vous advise cellon qui nous ha este rapourte quil fu tant joyeulx que riens plus, et fist publier par tout vous novelles et puys se alla cloure en une chambre et demeura tout le jour a fere despechies, que aulcun ne povoit parler a luy. Je croy quil vous envoyet la responce touchant l'affere de monsgr. de Fiennes pour le receveur de Flandres. Car cella estoit desia concluz huict jours passes comant pourres havoir vehu par mes lettres que sont venues seules; car des adhonc cella debvoit estre despechie. Des novelles je ne vous scauroie aultre chosse escripre, fors que jespere que dedans lundy le Roy se metra en chemin pour tirer contre Fribourg en Briscot, et croy quil fera troys armees, mays la plus grosse tirera que (?) led. Fribourg et lartiglerie est desia la plus part a Brisach, et croy que dedans peu de temps vous sentires de ses novelles.

Le Roy ha renvoye les ambassadeurs veniciens et ne veult poinct quilz le suyvent, et au regard des Suizes, il les tient toutz jours bon pour luy et veult que nous les oyons parler, celon quil nous ha dict. Le Roy le jour devant quil eust vous novelles, eust aussy lettres de monsgr. de Rolle quescrivoit que le jour apres la sainct Lucas il havoit eu rancontre avec quelque Francoys venant de Gheldres et quil y en havoit plusieurs mortz et havoit prisonnier le seneschal de Rewarghe et environ XVI hommes darmes et croy quilz doibvent estre de ceulx questoient eschapes au filz du bailly de Bovinghes, et croy, madame, que vous haves faict quelque

bone priere a Dieu, afin que vous neussies et le regret et la honte du tout, et a tant vous dis a Dieu, ma tres redoubtee dame, auquel je prie vous doner lacomplissement de vous très haulx et tres nobles desirs.

Escript a Yspruch ce XXVIIIe jour doctobre.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

Cop. Or. en papier (350) copie. (Portefeuille).

10 Novembre 1507 a Couffepyer.

Matres redoubtee dame. Despuys mes lettres escriptes le Roy fist assembler son conseil et y fusmes messire Sigismonde et moy, et illeques le Roy fist propouser ce quil havoit voulsu traictier aveque les Suizes apres la exposicion de leur chargie, questoit attendu que leur declaracion quilz fasoient dacompagner le Roy a sa coronacion sans declairer aultre chose estoit asses ambigue, le Roy leur havoit faict remonstrer quilz se voulsissent declairer plus avant leur faisant entendre quil tenoit le roy de France pour enemy, et le quel combien quil ne declaira directemant vouloir empeschier sa coronacion, neantmeyns par voyes indirectes tachoit a son povoir dempecher son alee en Itale comant en faisant la guerre a ses enfans tant en Brebant que en Bourgongne, les priant a ceste cause se vouloir declairer apertemant contre lesd. Francoys et que aynsi faisant et quilz voulsissent entreprendre la guerre contre Milan, il leur doneroit Balensone et tout le territoire jusques a Com, en le recogneissant en fief de lEmpire, et au cas quilz ne se voulsissent aynsi declairer contre lesd. Francoys ny entreprendre la guerre contre Milan que aulmeyns ils ne donissent ayde ny dun couste ny daultre, et ce pendant sils vouloient entreprendre la guerre contre les Veniciens qui nestoient poinct leur allies, led. Seigneur Roy feroit poyer de leur gens pour ce fere et luy feroit son cas a part contre le roy de France. Et pour ce que lesd. Suizes havoient respondu nhavoir aultre chargie de leur cantons que celle quilz havoient expouse et quilz nhavoient povoir de fere noveau traictie, le Roy demanda a toutz ses conselliers de le vouloir consellier sil debvoit accepter ceste responce ou non et en quel sorte il debvoit renvoyer lesd. Suizes. Les opinions des conselliers furent diverses, mays tout ouy et debatu le Roy fist appeller lesd. ambassadeurs des Suizes en la presence de toutz les conseilliers et leur fist fere responce par la bouche de monsgr. de Gurce que le Roy havoit tres agreable ce quilz havoient expousez de la part de leurs cantons et le bon vouloir quilz disoient

havoir a lempire et a luy, et que de son couste il les acceptoit par bons subiects de lEmpire et leur vouloit estre bon et gracieux seigneur. Mays pour ce que leur ouffre de lacompagner a sa coronacion estoit mal declairee attendu que devant que venir a lad. couronacion il luy fault combattre les Francoys usurpateurs de bien de lEmpire et ouster les empeschemantz quilz y donent a aller prendre sad. couronne, pria lesd. ambassadeurs vouloir remonstrer ces chosses a leur cantons et tant fere quilz se voulsissent declairer plus avant et accepter lun des partiz dessus declaires Et ce pendant quil fissent tiellemant que nulz des leurs gens deussent aller au service du roy de France, leur declairant que silz alloient servir led. roy de France contre lEmpire des adhonc il les tiendroit pour enemis de lEmpire et aveque toute la puissance imperiale yroit a emploier la guerre contre eulx. Lesd. ambassadeurs remerciarent le Roy de ce quil leur faisoit dire cleremant son intencion et quils sen retourneroient a leurs cantons et prendroient un aultre journee pour se assembler a Zurich a la Sainct Nicolas et illeques esperoient fere tiellemant que le Roy hauroit ce quil desiroit en une facon ou aultre el quil les troveroit bon subiectz, et au regard de pourveoir que leur gens nalissient au service du roy de France, disoient que desia les deffences estoit faictes sur la poyne de la teste et neantmeyns incontinent quilz seroient chascun en leur pays, ils feroient ancores renoveller icelles deffences sur la poyne de confiscacion de corps et biens, le Roy les remercia et leur fist doner a chascun deulx II^c florins dor, et sur cela furent licenciez, et apres cella le Roy nous dict que nous allissions monter a chival et que allissions couchier a Meyndellem a troys heures dicy, et que luy iroit chassant et se troveroit ce mesme soir la. Madame, vous tiendres ceste resolucion secrete, car le Roy ne veult poinct que cecy soit evante par bone cause. Et a tant prie a Dieu vous doner lentier de vous desirs.

Escript a Couffepeyr ce Xe jour de Novembre 1507.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

Lettres missives, Fol. 42.

18 Nov. 1507 a Ausbourg.

(Cours et jurisdictions chambre des Comptes 7).

Ma tres redoubtee dame, je me recomande tres humblement a votre bone grace et aussi fet monseigneur le docteur Messire Sigismond Phleugh, lequel est tout jour apres a vous afferes comme moy, et ne nous abandonons poinct lun laultre dun seul pas.

Madame, par nous dernieres lettres despechiees a Couffepeyer le Xe jour de ce moys, vous fustes advertye entieremant de tout ce questoit sourvenu jusques a cette heure. Ce mesme jour nous venismes couchier a Meyndelem et cuydions que le Roy y deust venir aussy le mesme jour aynsi quil nous havoit promis, mays il alla coucher en un chasteau et alla chassant ce jour et le jour ensuyvant tiellemant quil ne vint aud. lieu de Meyndelem jusques au vendredy au soir XII de ce moys bien tard, et logia a son chasteau pres de la ville quelque troys traictz darc, et pour ce que le mesme jour estoit venu le paquet de la poste par vous despechiee le VIe jour de ce moys, ensemble la grande ensegne conquise sur les francoys par ceulx de Marchie, incontinent que le vismes venir montasmes a chival apres notre soupper, et allasmes aud. chasteau, et le trovasmes quil se metoit a table, et despuys quil eust souppe, luy presentasmes vous lettres ensemble lad. grande ensegne laquelle il vist tres volontier, et la monstra au duc de Bronzwich, au joyne marquis de Brandebourg et aux ambassadeurs du Pape, dAngleterre, dAragon et de Navarre et puys me dict quil estoit content que je la fisse raporter a notre logis pour la vous ranvoyer, et au regard des lettres escriptes de votre main il les leut tout au long et puys se retorna devers nous pour veoir si luy voulions dire aultre chosse, et adhonc nous luy dismes, que vous nous tenies par trop negligentz de ce que noustre despechie trainoit si longuemant ou que vous doubtiez que luy neust quelque regret a vous par quelque sinistre informacion, a cause de quoy il diferoit si longuemant et que nous luy suplions de votre part nous vouloir declairer sil havoit quelque obiect en ceste matiere, car le nous declairant a ladventure luy donerions tiel remede quil se troveroit content et vous pourroit aussy contenter, adhonc il nous dict que pour ce quil estoit bien tard, car il estoit pres de la mynuyct que nous retournissions en la ville couchier en notre logis, et que le jour apres, questoit sambedy, il havoit aussy a fere par tout le jour, a doner audience a lambassadeur dAngleterre et traictier aveq les ambassadeurs du Pape, et des roys dAragon et de Navarre, mays que le dimenchie apres disner il vouloit estre aveque nous et quil nous diroit quelque object quil havoit eu pour non fere notre despechie si tost, non pas contre vous mays quil differoit pour non gaster quelque aultre plus grande entreprinse, et que led. jour il nous declaireroit le tout et entendroit toutellemant a nostre despechie. Toutesfoys nous nattendismes pas le jour quil nous havoit assigne, car le sambedy nous estre a disner arriva votre paquet de un aultre poste plus viellie, questoit despechiee le IIIe jour de ce moys aveque le rolle des deniers receus et despendus despuys le premier jour daoust et aussy aveque les chancons des Namurroys composees par Jehan le Mayre, et a ceste cause haiant juste occaxion retournasmes devers luy et luy presentasmes vousd. lettres aveque led. rolle

des deniers, et puys quil eust tout vehu nous luy exposasmes ce que contenoient nous lettres, le suppliant de rechief nous vouloir despechier et voulolr tiellemant fere qué aynsi que vous luy haviez toutz jour este tres bone et tres obeissante fillie, quil vous donast occaxion de perseverer de bien en mieulx, et de le bien servir comant vous havez faict jusques a maintenant. Adhonc il nous dict que nous retournissions la dimenchie questoit lendemain XIIIIe de ce moys, a XI heures du matin, et que nous luy appourtissions un extrait de toutz les articles esquelz il debvoit respondre et quil nous despechieroit bien tost a votre contentemant et notre, et quil nous diroit de bien bonnes novelles que seroient plaisantes a vous et a nous, disant quil nous en vouloit riens dire pour ce jour. Toutesfoys puys que luy eusmes monstres les chancons de Namur a la presence de lambassadeur dAragon premier venu, desquelles il eust tres grand plaisir et ha ordone que elles soyent translatees en latin, et apres quelque aultres devises joyeuses faictes aveque luy nous lui priasmes nous vouloir dire quelque chosse de ces bones novelles, sans nous tenir en si long espoir, adhonc il nous dict, quil havoit tant differe notre despechie pour ce quil nestoit pas ancores bien resolu de ce quil havoit a fere, mays que maintenant il estoit resolu en la maniere quil nous declaira laquelle pour cause hay mis en un billiet a part, afin que nully sachie icelle resolucion que vous, car il nous ordona pour le seremant que nous luy devons, que nous tenissions cella secret et que ne le deussions dire a homme du monde et que retournissions lendemain aynsi quil havoit dict.

Le dimenchie a lheure assignee retournasmes devers luy et le trovasmes prest a partir, de quoy fusmes terriblemant esbahiz et luy dismes que nestoit pas ce quil nous havoit dire le jour devant, et luy adhonc il nous dict quil faillioit quil se desfit de toutz ses ambassadeurs et quil deslogeoit a ceste cause, et envoyoit lesd. ambassadeurs et aultres poursuyvantz a Auxbourg aveque monsgr. de Gurce, reserve nous et ceulx de Bourgongne, lesquelz il ordona que deussions aller couchier led. dimenchie en un villagie nomme Bouclen, et que luy seroit en un chasteau, et lendemain il nous vouloit havoir pour parler aveque nous de notre despechie et quil nous manderoit la ou nous le devions aller trover et que ne bougissions jusques a ce que eussions novelles de luy et nous baillia Henry son fourrier pour nous conduyre. Mays devant que nous partissions dud. Meyndelein en visitant le rolle des deniers receuz et despenduz, nous luy fismes entendre que icelle parcelle specifiee au rolle desboursee pour Diego Floris cestoit de vous deniers et de ce que devies employer par votre estat que vous haviez employe pour icelle guerre, pour honeur de luy et prouffit de messieurs vous nepveurs, luy monstrasmes aussy comant le desbourse montoit a plus de L^m florins oultre le receu, et quant il eust tout vehu

et carcule, il regarda les parcelles des alluns vendus, que ne montoient toutes ensemble oultre la somme de XXXVI^{m} livres, il se trova bien esbahy attendu que vous neussiez eu beaucoup plus pour lapoinctemant et sans havoir tant de crieries et tant de poursuytes, et du Pape et des cardinaulx, mesmemant que en celle heure un auditeur de la Rout, ambassadeur du Pape, luy havoit faict plaincte de ceste matiere, de ce quil havoit escript au Pape et havoit dict pour plusieurs foys au cardinal de Saincte Croix comant il vous havoit escript de cestuy apoinctemant pour quatre foys, et quilz trovoient par raport du secretaire, quil nen estoit riens, de sorte que ledit Seigneur Roy pour son excuse dict que par la grand poursuyte que led. cardinal et ambassadeurs du Pape luy faisoient, il havoit este contrainct dire comant il havoit escript, combien que par aultres plus grandes occupacions il ny eust este possible escripre et luy promist de nouveau envoyer icelluy apoinctemant, et que pis est je hay vehu lettre, pour laquele lhon dict que si les marchans eussent baille mille florins philipus a un de ceulx qui vous ont conseillie proceder en ceste sorte, le quel je vous nommeray a part. Il leur prometoit fere passer lapoinctemant en la mesme maniere que havions traictie monseigneur le docteur et moy devant que partissions de la, et celon la minute que je havoye laisse a Marnix, aynsi que je vous dis au partemant, que nestoit pas si bien ne si seuremant quest lapoinctemant traictie icy, et pour ce je espere que devant que le jeu departe vous cogneisseres ceulx qui vous ont bien conseillie et ceulx qui vous ont conseillie mal, et scaures mieulx comant vous conduyre pour ladvenir.

Je bailliay aussi devant partir a maistre Hans Renner les L^{ta} florins aveq vous lettres et luy dis ce que mhaviez chargie, et eust le tout bien agreable et vous remercia, et quant il les eust receu il dict quil nous vouloit declairer quelque chosse de lintencion du Roy, mays il ne le declaira pas si a plein que nous havoit devant declaire le Roy comant est contenu au billiet, mays nous dict seulemant de gens quil havoit ordone aller a Trent et en Bourgogne. Nous parlasmes aussy devant notred. partemant a monsgr. de Gurce et a monseigneur le chancelier Suerteine, et aynsi que je les havoye per plusieurs foys prie vouloir tenir main que vous eussiez icelle contee de Bourgongne en la maniere a eulx declairee et que sil tenoient main que cella vint a effect, vous le recognestriez et que nhaviez done povoir de leur fere lettre de quelque don, et que pour ce fere je havoye vous blancz signez, je leurs vins rechargier de vouloir tenir la main que cella vint a votre desir, leur declairant que cella que vous leur doneriez seroit mille florins dor a chascun deulx, et oultre ce leur series favorable en tout ce quilz hauroient a fere par dela. Adhonc ils nous dirent quilz vouloient estre vous serviteurs et quilz ne vouloient aultre chosse de vous que votre bone grace, et que vous leur fissiez

entretenir et poyer a eulx deux et a messire Paule de Lichtstein, questoient troys en un ou une mesme ame en troys corps, leurs penssions quilz havoient du feu roy de Castillie votre frere et questoient confermees par le Roy votre pere, et que au regard deulx le Roy leur havoit par plusieurs communique votre affere, tant de Bourgongne que du povoir, et havoient remonstre au Roy les raisons par lesqueles il debvoit vous octroier lun et laultre, et que touchant laffere de Bourgongne ils lhavoient trove dispose enclin a fere ce que vous demandes, et quilz ne doubtoient poinct que nous neussions bone despechie touchant votred. affere de Bourgongne, mays touchant le povoir il en faisoient plus de doubte quil ne le baillieroit poinct pour maintenant pour quelques raisons quilz ne nous voulsirent pas declairer, mays a mon rude entendemant sil ne le baillie a ceste heure, cest a fin de garder a le vous baillier a la requeste des estas pour havoir juste excuse envers monsgr. de Treves. Toutesfoys nous sommes resoluz, monseigneur le docteur et moy, que luy dira quil ne veult poinct venir par dela sans ledit povoir et je diray que je ne ouseroye retourner sans la despechie de Bourgogne et luy dirons que riens ne sera publie jusques a ce que luy plaira, mays que par nous excuses, et a fin que lhon ne dise que ce soyent abusions, nous ne ouserions partir aynsi a main vuydes, et quant il nous vouldroit envoyer en celle sorte que nous serions contraincts, luy narrer quelques aultres instructions que a ladventure il ne les troveroit pas plaisantes, et demoure-rons en ce propos de sorte que nous appourterons quelque bone despeche ou que demourerons aveque luy jusques au bout.

Led. jour de dimenchie nous partismes dud. Meyndelem et vinsmes coucher aud. villagie de Bouclen et illeques attendismes tout le jour ensuyvant, sans havoir novelles du Roy jusques au soir quil nous fist escripre commant il estoit vehu couchier en un villagie qui sappelle Menechnighen, et que nous venissions la le jour apres questoit le mardy XVIe de ce moys a troys heures apres mydy.

Le mardy dessusd. ensuyvant son ordonnance vinsmes coucher aud. villagie de Menechinghen et trovasmes le Roy party et havoit faict laisser une lettre que Simon maistre des postes nous apourta, que nous deussions demourer la celle nuyt et que logissions en son logis qui nest pas la maison de Brucelles, et que par led. Simon nous luy envoyssions la grande ensegne des Gheldrois, car il la vouloit fere peindre et en fere un aultre semblable, aynsi que je vous hay escript de la premiere et puys qu'il les rendroit toutes deux; et nous manda que ce mesme jour il nous feroit dire par monsgr. le chancelier Suerteine que chosse nous devions fere et en quel lieu nous devions aller, et nous estre arrive aud. Menechinghen je delivray lad. grande ensegne aud. Simon pour la pourter au Roy et luy doner chargie de la retirer aveque la premiere, et illeques trovasmes led.

Henry le forrier lequel havions envoye devant, et lequel le Roy fist ancores demourer pour nous acompagner et havoit dict de sa bouche a notre hoste a son partemant quil hauroit ce soir des gens qui faisoient voulontiers bone chiere et qui aymoyent estre bien traictiez et quil nous deust tenir bien ayses et que le poyerions bien et aussy il fust notre fourrier pour celle nuyct. Neantmeyns nous ne sceumes pour ce soir havoir nulles novelles de ce que nous devions fere ny ou deussions aller, combien que envoyasmes devers led. chancelier Suerteine, lequel nous fist responce quil nen havoit ancores nulle commission et quil havoit envoye un homme devers le Roy tant pour luy que pour nous, et incontinent quil seroit de retour il nous advertiroit quel chosse nous devions fere et lendemain au matin que fu jher mercredy XVIIIe de ce moys, il nous envoya dire que le Roy luy havoit mande que nous deussions tres toutz venir en ceste cite dAusbourg, et que luy mesme luy viendroit, combien que au partir de Meyndelem il nous eust dict quil nentreroit a Ausbourg dun an, toutesfoys en ensuyvant son comandemant nous venismes ce jour couchie aud. Ausbourg, et led. Sgr. Roy vint couchier en un chasteau a une demye heure pres dicy, et sil ne vient aujourdhuy aynsi que esperons nous yrons devers luy, combien que led. chancelier nous dict quil estoit sur notre despechie et quil sestoit deschargie de toutes gens a ceste cause, et ce que la faict changier propos de venir icy la ou il havoit delibere contraire, cest pour ce quil y havoit des gens darmes de Nuremberg et de quelques aultres villes imperiales que ne vouloient marchier si non celon la conclusion de Constance, et pour ce les faict assembler icy et ne faict poinct de doubte quil ne les induysit a fere ce quil vouldra, et aussy il doibt fere assembler icy ceulx de la ligue du bon pour havoir ancores quelque mellieur ayde oultre layde imperiale et tient quil en viendra a quelque bone yssue.

Madame, toutz les ambassadeurs, conseilliers et aultres suyvent la court icy et le Roy nha quasi nully aveque luy, monsgr. le cardinal nest pas ancores arrive et jentends que le Roy ha changie propos et le faict tirer a Meininghe. Mays il ha faict icy un auditeur de Rout, quest ambassadeur du Pape, pour ladvertir journelemant de ce que lhon faict.

Le donprevost est tout jour a Yspruch et se tient assez aveque messire Paule de Lichtestein, lequel est maintenant a fere quelques ordonances pour le regime des pays du Roy en son absence et le Roy faict entretenir la led. donprevost sur ceste fantaisie afin quil ne se aprouchie guere de luy.

Madame, pour ce que je nhay eu temps propice de parler au Roy et aussy pour ce que je le voys asses long en ses despechies, afin de non vous laisser si longuemant en soucy, jhay despechie ceste poste sans son sceu et larray pas de vous advertir par les postes quil despechiera des aultres chosses que seront sourvenuez, despuys ensemble de notre besogner. Le

Roy ha faict metre les postes jusques a Besancon pour havoir journelemant novelles de la conte, et a tant, ma tres redoubtee dame, prie a notre Seigneur quil vous doint lentier acomplissemant de vous tres haultz et tres nobles desirs.

Escript en la cite de Ausbourg

ce XVIIIe jour de Novembre 1507.

---

22 Novembre 1507 a Ausburg. (Portefeuille.)

Ma tres redoubtee dame, je me recommande très humblement a votre bone grace et aussey fet monsgr. le docteur Sigismond Phlough.

Madame, par la poste que je despechay jeudi dernier XVIIIe de ce moys, vous fustes advertye bien au long' de ce questoit sourvenu jusques adhonc et de toutes novelles amplement, et depuys lad. poste despechiee le Roy arriva ce mesme jour en ceste ville a lheure de vespres, et alla descendre en la maison de Foques, et luy estre ancores esperone, fist venir toutz les ambassadeurs devers luy et illeques en la place devant icelle maison furent aprestees les joustes a selles rases et furent six joustantz et les faisoit bon veoir, et estant en ses joustes il me fyt bailler le paquet de vous lettres despeche a Malines le XIe jour de Novembre, lequel luy havoit desia overt et prins ses lettres, et quant messire Sigismond et moy eusmes le tout vehu, nous luy parlasmes de toutz les articles contenuz en nous lettres, et premieremant touchant votre cas du tresourier de Salins, il nous dict quil havoit desia ordone aud. tresorier de Salins de vous poyer icelle somme et quil y en havoit escript et aynsi mhavoit dict maistre Johan Bontemps devant quil partist dicy, que le Roy lui havoit ordone, et que si votre tresourier se dressoit a luy quant il seroit en Bourgogne quil feroit delivrer led. IIII^{m} et II^{c} L, et a cause de cella je ne fist poinct de poursuyte dhavoir aultres lettres; toutesfoys il ha ordone a maistre Hans Renner de despecher icelluy mandemant et lettre missive, lesquels il vous envoyet et led. mandemant est veriffie par luy lequel se dict havoir povoir pour ce fere, il ma dict aussy quil vous envoyet les articles des alluns, car il est tant presse par cestuy ambassadeur du pape quil poursuyt, quil ne peult plus retarder, et aussy il luy semble que puys quils sont venduz vous nen feres ny plus ne meyns.

Il ha vehu aussy la dilligence faicte touchant Valcastre et Terreur comis par le secretaire, et se contentet de vous combien quil le vouldroit tenir, nous luy havons aussy monstre les lettres de madame de Bourbon

touchant la resignacion de ce grenatier, mays il nous ha respondu: ego libenter non audio et non placet mihi, et pour ce pourres fere vous vous excuses devers madame de Bourbon, que cest au Roy votre pere a disposer des offices, et quelle dresse son homme devers luy, qui en fera son bon plaisir. Je luy parlay semblablement du fact de monsgr. le maistre Alard et de son frere, mays il me dict que je le misse au rolle des aultres articles au quelz il debvoit respondre et quil respondroit a toutz ensemble. Nous luy demandasmes de notre despechie, et nous dict quil havoit fort laboure pour nous despechier et que nous serions bien tost despechiez, nous luy dismes si la despechie seroit bone, il nous dict que nous serions contents, et aynsi nous havoit dict maistre Hans Renner que le Roy luy havoit dict devant quil entra en ceste ville. Despuys les joustes achevees le Roy se retira en une chose pour se desabillier et deousser, et nous dict que apres le soupper il iroit aux dances en la maison de la ville, et que les ambassadeurs si troverent et que nous nous y trovissions aussy, et que apres les dances nous lacompagnissions en son logis, et quil parleroit aveque nous, et en ensuyvant son ordonnance nous fusmes aux dances ou estoit une bien grande compagnie des dames belles et bien acoustrees a la facon dAllemagne, et beaucoup de peuple, de plus gens de bien et illeques furent toutz les ambassadeurs. Le Roy ny vint point si non en momerie et furent treze abilles de drap de soye blanch et rougie a la viellie facon Francoyse, les robes estroutez longues jusques au col du pie ceinctes dessuz haiantz les grosses espaules a bourrelet, les souliers a longue poincte, et les patins de boys aussy a longue poincte, et les grans bonetz de vellours aussy a la viellie facon et dessus les bonetz, deux bourdons des pelerins faict dor en croys de Sainct Andrie, et luy havoit des femmes aux dames que ne vindrent poinct aveque la momerie mays estoient venues devant toutes descovertes, habilliees aussi a la viellie facon Francoise aveque les bandons de vellours et le petitz bonetz, et les robes de mesmes, et vindrent le Roy et deux aultres de ses compagnons a la premiere entree prendre ses femmes et dancerent une basse dance; despuys le Roy danza une basse dance tout seul, et apres dancerent toutz les aultres a dances courrantes a la facon dAllemagne et ne dancerent a aultres sons ou instrumentz que au son des trompetes et clarons lesquels faisoit bon ouyr, et vous prometz que le Roy votre pere se monstra quil havoit bon corps et quil estoit bien delibere de sa persone, et a ce que jhay entendu il nest venu en ceste ville si non pour contenter le peuple pour ce quil y havoit grand temps quil ny havoit este et aussy pour fere finance dargent, ce quil ha faict aveque Fouques que luy ha preste cent mille florins dor, et pour ceste cause il ne fu pas possible que nous partissions ce soir a luy.

Le vendredy XVIIII[e] de ce moys bien matin environ cinq heures

que nestoit pas jour, led. Sgr. Roy se ne alla de ceste ville quil ny havoit pas huit chevaulx aveque luy, et alla voler aux champs sans plus revenir icy et ne scavoit nul ou il fust alle, et ce matin arriva monsgr. de Sallenove envoye de la part de monsgr. de Savoye, lequel me apporta lettres de mond. Sgr. de Savoye de credence sur luy, et la credence estoit tielle, quil supplie au Roy vouloir considerer en quel dangier sont situeez ses pays aynsi quil y fist dire a la journee de Constance par monsgr. de Pinerol et quil veulliet havoir regard en son cas, et que tout ce quil pourra fere pour luy et pour le Sainct Empire il le fera comme tres humble subiect, et luy declairer le bon vouloir quil ha de tout jour rendre son debvoir et pour ce que le Roy luy havoit escript quil desireroit lever quelque gensdarmes de cheval aud. pays de Savoye, desquels il vouloit baillier la chargie aud. Sgr. de Sallenove, mond. Sgr. de Savoye luy respond quil ha este marry de ce que icelluy Sgr. de Salenove nha accepte la chargie nuemant, car non seulement il desire que le Sgr. Roy soit servy des subiects de Savoys, mays sil y estoit possible le vouldroit luy mesmes servir de sa persone et mha dict led. Sgr. de Salenove ha trove beaucoup de gentishommes en Savoye qui desirent bien servy sa maieste, et dict que mond. Sgr. nha ny gens ny pension de France, et quant le roy de France revint de Jennes, il fust contrainct mond. Sgr. quitter la pension quil havoit en France, aultrement lhon le vouloit conduyre en France, et failly bien quil se conduysit sagement pour eschaper de ses mayns, de sorte que celon quil dist il nest pas maintenant bon Francoys, suppliet au Roy que sil vient a fere quelque payx aveque le roy de France, quil luy plaise le comprehendre en la paix comme subiect de lEmpire, et mha requis en vertu de sa credence luy vouloir en ce doner toute layde et adresse que sera possible et nous vouloir escripre quil vous plaise escripre une bone lettre au Roy en faveur de mond. Sgr. de Savoye, lequel aussy vous en escript, et sont vous lettres enclouses au paquet que led. Sgr. de Salenove dresset a monsgr. de Sainct Joyre et me semble madame quil ny haura que bien que vous escripves au Roy une bone lettre, car de luy mesme il tient assez pour excuse mond. de Savoye a ce que je luy hay ouy deviser devant la venue aud. Sgr. de Salenove, et en envoyant icelles lettres pourries escripre aud. Sgr. de Salenove, que combien que vous soyez advertye par vous officiers que mond. Sgr. de Savoye et ceulz de son conseil font toutz jours quelques novites contre la forme de votre apoinctemant; toutesfoys pour lamour et affection quhaves a mond. Sgr. votre frere, vous ne cesseres de luy fere toutz les plaisirs a vous possibles, esperant que led. Sgr. de Salenove luy remonstrera de sorte quil fera reparer tout ce que sera faict contre la forme dud. apoinctemant, et donera tiel ordre que de oires en avant ceulx de son conseil ne ouctroieront lettres ny permission contre la forme dicelluy

de quoy fere et soliciter prieres led. Sgr. de Salenove, et en luy baillant lead. lettres je luy diray de bouche aynsi quil apertient et tiendray main que le Roy luy en parlera et luy dira que sy mond. Sgr. de Savoye veult estre bien traictie et soubstenir de luy quil vous traictet aussy bien vous et vous serviteurs et officiers vous laissant paisiblemant joyr de votre douhaire celon la forme de votred. apoinctemant. Led. Sgr. de Salenove poursuyt aussy la relaxacion de une place quil dict havoir en la conte de Bourgongne, laquele fu mise en la main du Roy pour le tresourier de Dole comme escheute, et prie le Roy de vouloir fere veoir ses tiltres et luy pourveoir de justice et me semble quil nhavoit desia faict poursuicte laultre foys quant il fust devers le Roy, mays il le remist jusques a ce quil viendroit au pays dambas, et croy que estre aussy les chosses au terme quelles sont maintenant. Il luy donera aussy une dilacion. Il ma aussy dict icelluy Sgr. de Salenove que mon bon amy ladvocat deffendent est mort, et ancores nha monsgr. voulsu pourveoir aud. office il est aussy mort monsgr. le grand president de Chambery; mays monsgr. le president Chievrier a fally a havoir loffice et monsgr. le mareschal nha poinct eu de credit a celluy endroit, ayns monsgr. de la Vauldyssera la faict baillier au president de Genevoys. Le chancelier ha este en branle de mourir, mays il sest deffendu, et sil fu mort il ny ha nully de ceulx qui havoient tachie a havoir la chancelerie qui leussent emporte, mays lhon la donoit pour argent a monsgr. de Aultrecombe le vieulx, a ladventure que ce pendant les chosses pourront changier, et le president Dynone est en sa maison ja long temps. Led. Sgr. de Salenove ha passe par les Suizes et dict quil les treuvet bien deliberes par le Roy votre pere, et espere que a la journee de la Sainct Nicolas ils feront quelque bone declaracion.

Il ma semblablemant dict comant monsgr. de Savoye havoit envoye Gauvayn Candie devers le roy de France, lequel estoit alle pour taster quel bruyt courroit en France, et quelles preparatives lhon faisoit, et ha rapourte led. Candie que les Francoys sont en grand crainte du Roy votre pere, que ne peulent entendre quelle chosse led. Sgr. Roy votre pere ha delibere, attendu quil envoye gens et artillerie et en Italie et en Bourgongne, et sont les plus estonnes du monde, et ha le Roy de France retrenchie toutes pensions et toutz estatz et mesme ha beaucoup retrenchie et restrainct la despense de son estat ordinaire pour crainte que largent ne luy faillet par ceste guerre, et ha bien de ceste guerre visite et vuyde ses cabinetz et quil ha faict et fet journelement une maravegleuse despense en la duchie de Milan pour crainte de la perdre, mesmement quil sent les subiects ne luy estre pas trop bons. Il dict aussy comant la reyne de France ha faict son enfant mort et lhon doubte quil ne luy haiet este baillie quelque chosse pour la fere

avourter, mesmemant par quelcun de la bande de monsgr. dAngolesme.

Ce jour nous deusmes poinct de novelles du Roy ou il estoit alle, et icy estoient demeure toutz conselliers et secretaires et mesmes les forriers par reserve maistre Hans Renner, qui ce soir alla tout seul ou il estoit et laissa ses gens et promist parler au Roy et nous escripre que chosse nous devions fere.

Le Sambedy XXe de ce moys nous eusmes novelles au matin comant le Roy havoit couchie la nuyct precedente a un chasteau qui sappelle Englebert loing dicy troys lieues et quil sen alloit devers monsgr. le cardinal de Sainct Croix questoit arrive a Couffepeyer, pour parler aveque luy de quelque poste questoit venue novellemant de Rome par voye du Sgr. Constantin quescript que le Pape est en la mellieure deliberacion du monde pour le Roy votre pere et luy fera de layde et assistence assez en ces afferes dItalye et les lettres furent envoyees icy ce matin et fu escript aussy comant un Jacopin chapeleyn du Pape lhavoit voulsu empoysoner en luy baillant le sacremant, et quil havoit este descovert et havoit confesse le cas, quil vouloit fere a linstance de messire Jehan Bentivollio, et tient lhon ha faict iustice de ce Jacopin et le faict esquarteler; il est aussy prins un cardinal duquel je nhay sceu retenir le nom et ha eu de la corde et confesse beaucoup de chosses des pratiques des francoys et tient lhon que le Pape le fera aussy morir.

Jhay aussy recovert un double de la lettre que monsgr. le legat de France escript au coulliegie des cardinaulx par son excuse et du roy son maistre de ce que lhon la voulsu chargier quil se vouloit fere pape, et chargie led. legat tres bien sur le Roy votre pere usant de termes de son maistre le quel double je vous envoye, et pour ce quil est en latin le feres translater par Marnix en francoys.

Ce jour nous fusmes aveque monsgr. le chancelier Suerteine lequel nous dict comant le donprevost luy havoit escript, quil voulsit supplier au Roy de sa part quil luy pleut luy envoyer par escript toutz les articles de quelz lhon le vouloit chargier, et quil responderoit particulieremant a toutz par escript, et si ceulx que le chargeoient vouloient riens repliquer dessus ils le pourroient fere, et me dict que la principale chargie estoit de lapoinctemant de Gheldres, et de quelques paroles quil havoit dictes a Romme, et me semble quil ne tiendra pas plus le Roy par le colet aynsi quil dict havoir faict aultres foys; il nous dict aussy comant le Roy havoit escript en ceste ville a toutz les marchans et bourgeoys, et aussy a ceulx du chapitre pour emprunter argent, et quils havoient tout ce jour pratique aveque eulx et quil recouvreroit icy une bien grande somme dargent pour payer les gensdarmes quil prendoit oultre ceulx de lEmpire. Il ha aussy faict livrer icy le drap pour habillier toutz ses gens les quels seront toutz habillies de rougie et aussy seront les gens darmes et serviteurs des princes de lEmpire, et cest pour fere fuyr les bestes Francoyses: comme dict la Saincte Escripture, qui

panno rubro fugavit armentus. Les ambassadeurs dAngleterre et dArragon ont eu icy difference qui devroit proceder et pour ce le Roy pour eviter debat ne les ha jamays voulsu assembler et despechera lesd. ambassadeurs dAragon au quelz il ha desia baillie la responce par escript, leur donnant bones paroles. Je croy quil vous en advertira, il despechera aussy lambassadeur de Navarre et par conseil de messire Andrea de Burgo il tachera dentretenir lamytie dud. roy de Navarre.

Lassemblee que lhon devoit fere icy de la Ligue du bon, led. chancelier nous dict quelle se feroit a Ulme, et ce sera a la Sainct Nicolas. Et a ceste cause monsgr. le cardinal de Saincte Croys ne viendra pas icy, mays ira droict a Meininghe, la ou messire Sebastien Aulmosnier luy est aller aprester le logis, mays le Roy ira trotant par ses villagies jusques a la journee de Sainct Nicolas despechant les aultres matieres.

Le dimenche qui fut jher le XXIe de ce moys, Monsgr. levesque de Gurce nous convoya a disner aveque luy, et la disna aussy monsgr. le chancelier Suerteine, et apres disner fusmes en devise de nostre despechie, et nous dirent toutz deux que devant que le Roy vint en ceste ville il havoit beaucoup communique aveque eulx de votre cas et havoient remonstre au Roy toutz les poinctz des quelz ils estoient informez de nous, et que le Roy estoit en bone disposicion de nous bien despechier et a notre contentemant; nous leur dismes que nous estions esbahis que le Roy nhavoit riens ordone quelle chose nous devions fere ny ou devrions aller, et que maistre Hans Renner havoit promis nous en advertir et ne nhavoit riens faict et que ne scavions la ou le Roy estoit ne ou le debvions cherchier, et que les voulions bien prier de nous consellier comant nous nous debvions conduyre; il nous dirent que le roy seroit demain a Meyndelem, et que nous povions aller aujourdhuy couchier a Menechnighem et della que nous lalissions trover ou il seroit, ce que havons delibere fere et partons de ceste heure dicy, et neantmeyns havons ja despechie un homme devers le Roy, qui viendra ce soir nous porter la response aud. Menechnighem pour scavoir si nous debvons retour ner aud. lieu de Meyndelem ou comant nous nous debvrons conduyre.

Ma tres redoubtee dame, nous prendrons toutes chosses en pacience puys que havons bones parolles et bon espoir dhavoir bone despeche et luy allons le plus doulcemant que nous povons par non irriter le bon sire, toutesfoys ne laissons poinct de soliciter quant nous povons abourder, et a tant vous dis a Dieu, ma tres redoubtee dame, au quel je prie vous doner lentier de vous tres haults et tres nobles desirs. Escript a Ausbourg ce XXIIe jour de Novembre.

Messire Andreo de Burgo mha promis que incontinent que le Roy haura despechie les ambassadeurs dAragon, et quil haura faict en soy

resolucion de ceste matiere, il vous en advertira en chiffre bien au long, mays il mha dict que jusques a ceste heure il ne peult reduyre le Roy a incliner a apoinctemant.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

(Letrres missives). Fol. 57.

24 Novembre 1507 a Meyndelem.

(Cours et jurisdictions. Chambre des Comptes 7.)

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblement a votre bonne grace, aussy fet monsgr. le prevost de Misne, messire Sigismond Phleugh.

Madame, je havoye despechie mon paquet du XXIIe de ce moys, cuydant que le Roy deusset despecher une poste aynsi que mhavoit dict le maistre des postes, ce que nha este faict jusques a maintenant. Cependant nous venismes jher au soir que fut mardy XXIIIe de ce moys en ceste ville de Meyndelem cuydant y trover le Roy aynsi que lhon nous havoit dict. Mays nous y trovasmes monsgr. le cardinal et nous fu dict que le Roy estoit a Coffepeyr et quil havoit mande aud. monsgr. le Cardinal de se tirer aujourdhuy ou demain. Et a ceste cause non haiantz aultres novelles de luy havons este en propoz daller aud. Meyninghe lattendre la; cependant le Roy qui havoit receu le paquet de vous lettres despechie le XVe de ce moys touchant le faict dAngleterre et havoit prins ses lettres, nous ha ce matin envoye les notres, et havons entendu quil viendroit ce jourdhuy en ceste ville et a ceste cause y summes demoures. Et est arrive a la droicte heure du souper, et incontinent pour satisfaire a ce que nous escripves ne sommes tires devers sa Maieste luy estant a table, et en souppant en maniere de devise luy havons dict les novelles de Gheldres desquelles il ha este ayse. Et apres son soupper luy havons supplie denvoyer incontinent la responce dud. faict dAngleterre, lequel nous ha dict que le traictie luy plaisoit, et quil estoit content de toutz les articles et quil failloit despechier les lettres patentes de sa ratification, mays quil y vouloit metre une joyeusete que nestoit pas dimportance ny pour empeschier led. traictie. Nous luy havons dict que la chosse requeroit haste, et luy havons monstre le billiet que vous mescripvies de votre main denvoyer la responce dedans XIIII ou XV jours au plus tard, et quil ny havoit plus que cinq jours entiers du terme a nous assigne, et que aulmeyns il vous escripvoit une lettre de sa main comant il nestoit content. Adhonc il nous dict comant il havoit baillie

povoir ample sur lequel lhon pourroit besogner, et ce pendant il dict quil estoit content que je vous despechiasse ceste poste pour vous intimer comant il estoit content de la conclusion dicelluy traictie et de toutz les articles et que vous le deussiez conclure et quil envoyeroit apres sa ratification en bone forme et nous dict depuys les chosses contenues an billiet cy enclouz et pour ce madame me semble que sans attendre aultre chosse vous devez conclure led. mariagie.

Madame, nous allons demain a Meninghe aveque le Roy et en allant nous luy yrons devisant de vous afferes et soliciterons toutz les jours notre despechie au mieulx que nous sera possible, mays je cognoys bien quil fault que nous vous pourtons vrayes novelles de la guerre, cependant vous nous manderez et comanderes vous bons plaisirs pour iceulx acomplir, aydant notre Seigneur auquel je prie, ma tres redoubtee dame, quil vous doint lacomplissemant de vous desirs.

Escript a Meyndelem ce XXIIIIe jour de Novembre la vigille de S. Katherine, a la mynuict.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

---

29 Novembre 1507 a Meyndelem. (Portefeuille).

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblemant a votre bone grace et aussy fet monsgr. le docteur mon compagnon.

Madame par la poste despechiee la virgile de Saincte Laterme, vous fustes advertye de tout ce questoit sourvenu jusques adhonc ensemble de toutes novelles et mesmes de la responce quhavions eu du Roy votre pere touchant le faict dAngleterre, vous exhortant demander a vous ambassadeurs debvoir conclure sans attendre aultre responce.

Despuys lendemain ensuyvant questoit le jeudy XXVe de ce moys bien matin arriva votre aultre poste despechiee le XVIIIe de ce moys, et incontinant nous tirasmes divers le Roy votre pere apres sa messe, et luy declairasmes tout le contenu de vousd. lettres. Lequel nous havoir ouy respondist que touchant la chargie que le roy de France ha, il nestoit desia adverty et scet bien quil nha pas beaucoup dargent et desia devant il le nous havoit dict. Au regard des menasses quils faisoient au roy dAngleterre, disoit quil nen tenoit compte, et que le roy dAngleterre ne les extimeroit aussy gueres de son contentement; il dict quil le feroit despechier quant nous serions a Menninghe en la maniere quil mhavoit declaire le soir devant comant vous hay adverty par un billiet, de ce que vous escripves Rennen havoir poinct este prinse par les Gheldroys, et que monsgr. dUtrech tacitement consent

que le notres la prendent, le Roy nha este tres ioyeulx et desire que ainsy soit faict. Du faict du senechal de Ruberghe le Roy desire que ou sain ou malade il soit remis en vous mains et ha ordone a maistre Hans Renner descripre de noveau a monsgr. de Rollers de aynsi le fere. Touchant les garnisons il dict quil le remetroit a votre discrecion et que en faisant ce traictie dAngleterre vous series dehors de necessite dargent. Au regard de la consiergierie de Bruxelles il me dict quil estoit content que vous laississies la femme du feu consiergie en possession, et quil scavoit bien que loffice apartenoit a elle et a son fils, et nentendoit de riens preiudicier a leur droict; de notre despechie il nous dict que entre X et XI heures il monteroit a cheval pour aller a Menninghe, et que allissions aveque luy et aux champs il parleroit a nous, ce que fismes, et alla tout le jour voulant par les champs, et pry un milan et quelque une douzene de canars et quant je vys que je havoye la opportunite et quil ne chassoit plus, je labourdyz et vins devisant aveque luy bien deux heures de long, et apres pluseurs devises de notre despeche sur laquele il eust tres bones paroles, il me dict quil nous eusset despechie pieza sil ne fust quil attendoit quelque novelles, lesquelles il havoit eu ceste nuyt, et que a ceste cause il nous havoit entretenu pour vous povoir advertir a la verite de son intencion et quil se nhalloit pour conclure aveque le cardinal St. Croix cellon la chargie quil havoit eu novellemant du Pape, disant quil havoit ledit Pape pour luy toutelemant, et quil le feroit escripre sans aller devers luy et luy fourniroit argent pour fere la guerre aux Venetiens, ce quil ha desia entreprins fere et a ceste cause ha envoye une bone partye de ses gensdarmes tant chevaliers que pietons alemans aux marchies desd. Venetiens et espere quils comenceront a besogner bien tost. Mays pour havoir la corone en la maniere dessusd. dict quil failloit envoier aud. Pape une bone ambassade tant de la part du Roy votre pere que de la part du prince de Castille. Et pour ce que le Sgr. de Chievres estoit suspect, il le vouloit tirer de la et lenvoyer en ceste ambassade et dict que lambassadeur dAngleterre, dArragon et de Navarre demeureroient aveque luy pour lacompagner et escriproit a aultres Roys pour luy envoyer ambassadeurs a lacompagner en ce cas, et quil viendroit a son intencion destre Empereur sans partir des pays dAlemaigne, et me dict en oultre que le Roy dAragon havoit este requis par le Roy de France de luy doner ayde contre le Roy votre pere celon la forme de leurs aliances, mays led. Roy dAragon luy ha respondu que si la guerre estoit pour recouvre les pieces du prince il ne pourroit a son honeur luy doner ayde, ny aussy si cestoit seulemant pour se fere empereur, mays si cestoit pour luy ouster du sien, quant il cognestroit par effect led. Roy votre pere attempter contre le droict patrimoine dud. Roy de France, il luy doneroit layde et assistence celon la forme de leurs aliances, tielemant

quil y serveroit son honéur, et me chargia vous escripre les chosses dessusd. en chiffres, mays me ordona que parablement je en fisse une minute, et luy baillasse pour le veoir sil estoit bien, ce que je fis mays despuys je nhay sceu rehavoir ma minute disant quil y vouloit changier quelque chose, combien que je croys que ce nest que pour dilayer que je ne vous en advertisse si tost. Toutesfoys je nhay poinct voulsu laisser descripre ce que dessus, lequel neantmeyns tiendres secret car cest chosse que empourte trop, et nous dict que apres quil seroit resolu aveque monsgr. le Cardinal, il estoit delibere nous despechier a notre contentement et tout aynsi que nous vouldrions. Au mesme chemin devant que le laisser je luy touchay de ce faict dAngleterre en bien bone sorte le priant vouloir aulmeyns vous escripre une lettre missive que vous mandissiez a vous ambassadeurs de conclure celon les articles, luy persuadant que icelle joyeusete quil havoit dict le soir devant luy vouloir metre ne venoit pas a propos maintenant que la conclusion nestoit anchores faicte, mays que despuys quant il seroit requis ratiffier le traictie, il pourroit metre en la ratiffication tieles joyeusites que luy plairoient, de sorte quil se accorda adonques a mes persuasions de fere ceste missive.

Ce soir nous arrivasmes a Menninghe bien a deux heures de nuyct et ne fismes que soupper et incontinent ne tirasmes devers luy et la luy priay vouloir a ordoner a maistre Hans Renner de fere icelle lettre missive aynsi quil mhavoit accourde aux champs a fin de vous despechier la poste, mays il sestoit desia readvise et dict aud. maistre Hans Renner quil fist la lettre, mays quil y mist la clausule quil y havoit devant ordonne, questoit celon que nous declaira led. maistre Hans Renner, que si dedans un an le mariagie du prince se faisoit aveque la fille de France, led. mariagie de la fille dAngleterre deusset estre de nulle valleur. Et quant je vis cella nous conclusmes, monsgr. le docteur et maistre Hans et moy, de non soliciter poinct le Roy de despechier ceste lettre mays la li laisser metre en obly, afin que ce pendant vous ambassadeurs fissent la conclusion celon que jhavoye premieremant escript par lordonnance dud. Sgr. Roy.

Lendemain que fu vendredy XXVIe de ce moys, le Roy nous dona quelque chargie pour luy a veoir quelques articles en droict, ce que fismes aveque quelques aultres docteurs et luy en fismes le raport au soir en son conseil, et ce jour le Roy au matin et aupres disner fust aveque monsgr. le cardinal et traiterent longuemant ensemble, et hay entendu que le Roy, pour complaire au pays duquel il ha a fere, maintenant luy ha acorde quil fera fere lapoinctemant des alluns celon les articles que vous haves, et que plus il est content que Jerome Friscobaldy ne soit absolt, si non pour le cas quil ha commis es pays de Flandres, et de ce quil ha commis en Angleterre ou allieurs, quil nen haiet poinct

dabsolucion, et luy ha aussy accorde que les marchans hauront desd. alluns quatre livres de groz la chargie, et pour ce moyen luy en fera son proffit devers le pays.

Ce mesme soir il ouyt les ambassadeurs questoient la venuz et nhay anchores peu entendre a la verite quele chose il quierent combien que quelcun mha dict quils estoient venuz pour sexcuser de se quilz sont tenuz pour laide imperiale et aussy pour pratiquer quelque chosse de lapoinctemant de monsgr. de Gheldres. Toutesfoys jentendray que cest et vous en advertiray apres.

Le sambedy XXVIIe de ce moys havoir ouy la messe nous allasmes devers le Roy et trovasmes quil estoit presque [1]) combien quil fu bien matin et nous dict quil alloit aux champs et que nous montissions a chival, et allissions aveque lui quil vouloit parler a nous et nous diroit ce que debvions fere, et fusmes pris si de pres que nous ne mangiasmes ne beusmes jusques au soir et quant nous fusmes beaucoup alles aveque luy il nous dict quil havoit receu certeynes lettres, par lesquelles il luy escripvoit quil havoit par votre ordonance assemble certain nombre de gensdarmes, chevaliers et pietons, lesquels il debvoit employer a fere quelque entreprinse contre les Francoys, mays que vous luy haviez contramande que vous ne voulies poinct de gensdarmes et havies fect deffendre par toutz les pays par mandemantz patentz en maniere des placars de non riens attempter contre lesd. francoys, desquelles lettres il se monstroit bien marry, mays nous luy dismes que nous croyons poinct que les chosses fussent en tiel estat et quil troveroit quil y havoit quelque decipule ou quelque machination, et si led. eusset voulsu bien, luy havies escriptes aveque le double desd. placars. Adonques il nous dict que nous dussions tourner a Meininghe pour ceste nuyt et que la pourrions veoir les lettres dud. en la mayn du chancelier Suerteyne [2]) et que lendemayn nous venissions couchier en ceste de Meyndelem ou il se troveroit aussy, et ainsy par son ordonance retournasmes ce jour couchier a Menninghe et luy alla couchier en un villagie.

Et ce soir led. chancelier nous monstra icelles lettres lesquelles fismes translater de Alleman en Francoys et en prinsmes le double. Et entendismes que le Roy quant il eust vehu ces lettres dict incontinent ses motz a ceulx de Bourgogne: comant povons nous bien fere que ma fille est contre nous, et puys dict a quelque aultre: puys quils se veullent laisser perdre et ne se veullent ayder je les laisse du tout et conduyray mon affere daultre sorte, et dict quil sen vouloit tourner devers Yspruch et employer son arme contre les Veniciens pour apres sen aller

[1]) avoit presque disne. Iets dergelijks moet er staan, maar staat er niet precies.

[2]) Zoo staat het er; toch dezelfde die in den tekst en bij Ulmann herhaaldelijk Serntein genoemd is.

en Italie, et tout le monde nous disoit quil estoit terriblemant courroce de cestuy affere, de quoi vous asseure nous trovasmes bien esbays, doubtant que toutes ses entreprinses ne vinsent en confusion et que a ceste cause notre despechie ne fust beaucoup delayee, et vous prometz que je ne fiz toute la nuyt que panser comant cella povoit estre, attendu que ne nous en havies riens escript ny aussy au Roy, et quelque foys pensoye que se fust une chosse contravee pour vous metre en la male grace du Roy quelque foys pensoye que quant a ce que led. marquis disoit vous luy havoir escript que vous nhavies plusque fere de gens darmes et quil les contramandasset, cestoit bien possible que faulte dargent vous contraignoit de ce fere, attendu quil ny havoit plus nuls Francoys au quartier. Mays des placars je ne scavoye penser comant vous eussies cella faict sans adviser le Roy, et pensoye quils fussent passes au seau, que vous ne fussies pas bien informee du contenu, et a la fin me vint en couragie que ce pourroient estre quelque placars pour la seurte des marchans qui viendroient aux foyres et que a ladvanture led. marquis les havoit mal entenduz.

Le dimenchie qui fu jher nous vinsmes en ce lieu de Meyndelem et trovasmes que le Roy y estoit arrive un peu devant nous et havoir souppe nous tirasmes devers luy, et comencasmes deviser de ces lettres pour le tirer ors de sa fantasie, et luy dis que je havoye vehu le double des lettres aud. marquis translate en Francoys, et pour ce quil mhavoit dict le jour devant quil se doubtoit que vous neussies quelque intelligence dapoinctemant ou de trennes, je luy dis quil debvoit cela ouster de sa teste, car vous jamays ne lentreprendries sans son sceu, et quil povoit asses cognestre le contraire par les dernieres lettres que vous luy havies escriptes, par lesquelles ladvertyes celon le raport du prevost de Cassel que les Francoys ne tachoient sinon de venir a quelque appoinctemant ou trefves pour entrerompre ses entreprinses, et ladvertyes de cella pour sen garder a fin quil ny fust abuse, et par aynsi quil nestoit pas vray et semblable que vous luy persuader une chosse et en fere un aultre au contraire et se tint content quant a ce poinct. Au regard de ce que le marquis disoit que vous luy havies escript je luy dis quil estoit bien possible que vous non sachiant intencion aud. Sgr. Roy, et voyant que les Francoys estoient party du pays et quilz y estoit assez gens darmes pour laffere de Gheldres, pourries havoir escript que vous ne voulies havoir plus de gens darmes, et que cella ne debvoit proceder si non pour la faulte dargent que vous cogneissies estres es pays de pardela. Mays a ce il me respondit incontinent que le marquis havoit argent et quil le prestroit bien pour un temps pour metre ses gens darmes dessus. Touchant les placars je luy dis quil faillioit que ce fust de deux chosses lune: ou que cestoient seulemant pour la seurte des marchans pour venir aux foyres, ou sil estoient aynsi que le marquis escripvoit, ils estoient passez et seellez

sans voustre sceu, et pour estre mieulx informe a la verite nous luy conselliasmes de vous escripre et envoyer le double desd. lettres du marquis et escripre aud. marquis quil y envoya vous lettres aveque le double desd. placars, et que je vous escriproye aussy a fin que vous ladvertissiez de la verite et des causes par lesqueles cela estoit faict; adhonc il dict quil estoit content escripre a vous et au marquis, et nous dict que pour ce que la contee de Bourgogne sans havoir ayde ny assistence pourroit aysemant estre destruicte, mesmemant que combien que les subiects soyent bons il ne sont pas gens de guerre et non poinct de bonne fortresses pour se garder, et sil vouloit metre forze gens darmes en la contee il la mangieroient et destruyroient il ceste cause; son intencion estoit que led. marquis aveque le comte de Fustemberg et aultres de lEmpire se deussent assembler et entrer en la champagne afin de fere retirer messire Robert de la Marchie et les aultres Francoys hors de confins de Bourgogne, et ce faict lhon pourroit apres metre icelle contee en neutralite, et a ceste fin il estoit dopinion que ancores led. marquis de Baden doset remetre dessus led. gens darmes; et celon ces paroles je cognoys bien quil desire que lesd. gens darmes soyent poyes desd. deniers dambas, et pour vous fere entrer en ceste dance, il nous ha tout jour dilaye et entretenu jusques a maintenant, et cognoys quil havoit mis grand pied et grand fondemant sur les gens dud. marquis.

Madame, il me semble que pour apaiser le Roy votre pere et pour vous excuser vous luy debves envoyer les doubles de vousd. lettres ensemble desd. placars, et informer bien a la verite et luy escripre particulieremant les causes par lesqueles cela ha este faict, et apres luy escripre que touchant lesd. gens darmes, sil veut quils soient entretenuz pour quelque sa entreprinse de la quele vous nhaviez ancores eu notice, que cest a luy a en ordoner son bon plaisir, puys que luy est le tuteur mambour et pere auquel apartient comander, et tout ce quil vous mandera vous efforceres lacomplir de votre povoir, ladvertissant quil veulliet havoir regard comant apres lesd. gens darmes se pourront poyer, et au marquis vous luy pourres escripre il en facet par lordonance du Roy tout aynsi que le Roy luy ordonera et comandera.

Ce mesme soir arriva le prevost du Nurembergh questoit alle devers les Suizes a la journee dn marquis de Rothelin, et dict que a icelle journee luy furent les ambassadeurs des Francoys qui demandoyent ayde aux Suizes pour restituer led. marquis de Rothelin comme leur bourgoys et allye en son chasteau de Joux, et led. prevost respondist quils ny debvoient doner nulle ayde ny assistence, attendu que le Roy ny havoit procede si non par justice en exequcion darrest de parlemant, et sil pretendoit que lexuquteur eust excede la forme de la sentence, le Roy luy feroit administrer bone et briefve justice, et tielemant fu faict que les Suizes ordonarent

une treuve entre led. marquis et ceulx de la conte jusques au moys de may, et ce pendant led. marquis poursuyroit son cas par justice. Il dict aussy que les Francoys requirent ausd. Suizes, puys quils ne se vouloient declairer par le roy de France, que aulmeyns ils voulsissent estre contentz que si quelcun de leurs gens vouloyent aller servir aud. roy de France de leur bon gre, quils en fussient contentz ce quils refusaient tout plat leur acorder. Ayns en la presence desd. Francoys firent fere novelles cries soubz la peyne de confiscacion de corps et biens que nuls deulx ni de leur gens deust aller servir en guerre persone quelcunque si non soubz les banieres de leur villes et cantons, et dict aussy que messire Guillaume Dispar lhavoit chargie de dire au Roy, quil tachast en quelque facon que ce fust dhavoir laliance du roy dAngleterre, et que pour ce moyen il destruyroit aysemant toute France, et quil tacha aussy de fere bien tost la guerre aux Veniciens, car toutz les Suizes le yroient servir contre lesd. Veniciens, et dict quil estoit asseure que les suizes seroient plus tost neutres que destre en ayde des Francoys contre lEmpire et quil ne failloit poinct doubter quils donissent ayde quelcunque auxd. Francoys. Aujourdy quest la vigille de la saincte Andrieu jhay este devers le Roy a la messe et ilhec il ha dict quil havoit concluz nostre despechie et quil nous en envoyeroit. Ilhec est aussy venu le donprevost, qui nhavoit pas ancores vehu le Roy puys quil estoit venu dYspruch, mays le Roy ne luy ha riens dict et luy ne si est poinct aprouchie, mays mha dict a moy quil havoit mande une cedule au Roy pour la quelle il luy escripvoit quil voulsist ou estre content quil se justiffia de ce que lhon le chargeoit ou que lhon luy donna congie et quil se tint content de ce quil sestoit mis a son debvoir, luy faisant entendre quil estoit venu en haste et que le Roy luy havoit faict dire quil le despecheroit dedans deux jours et quil havoit delibere passer pour Bourgogne a veoir ses benefices. Apres ses devises vint un consellier du Roy, nomme messire Georgie de la Tour, qui est bien grand maistre et abourda led. donprevost et luy dict quil y vouloit touchier la main pour certaynes bonnes causes. Led. don prevost linterrogua, par quelz causes led. messire Georgie luy respondist que pour ce quil estoit bon Francoys et maulvays Aleman; adhonc le donprevost luy (dict?) que pour ce que lhon y bailloit se maulvays bruyt il estoit venu seulemant pour sen justiffier et quil ne suppleoyt aultre chosse au Roy si non de vouloir estre content quil se peult justiffier et quil voulsist ouyr; led. messire Georgie luy repliqua quil consellieroit au Roy de aynsi le fere, et quant le Roy le feroit quil y vouloit amener une vinteyne des tesmoingz par lesquels toutz gens de bien il provera que led. donprevost est un traictre, et apres conselliera au Roy den fere aynsi quil apartient a un traictre, et mesmes de luy fere devorer sa persone a tenallies chaudes, et le bon don prevost ha este tout estone et nha sceu que dire;

je nestoy pas present aux paroles, mays led. messire Georgie et monsgr. de Rochandorf lhont aynsi recite, et croys que le Roy mesme luy haiet faict dire.

Messire Andrea de Burgo vous escript en chiffre tant des novelles dEspagne que de ce qui ha este traictie aveque les ambassadeurs du roy dAragon, car luy ha demene le tout, et entendres par luy tout le demene a la verite; lambassadeur de Navarre vous escript semblablemant de son cas.

Madame, pour ce que votre mandemant de tresourier de Salins nestoit poinct despechie quant je despechay la derniere poste, car il luy failloit le seau et ne voulsi poinct attendre a lendemayn pour crainte que le Roy ne changea opinion de ce quil mhavoit chargie vous escripre, et pour ce je le vous envoye maintenant aveque la lettre missive.

Ma tres redoubtee dame, vous me manderes et comanderes vous bons plaisirs pour iceulx acomplir, aydant votre Sgr. auquel je prie ma tres redoubtee dame vous doner lacomplissemant de vous tres haultz et tres nobles desirs.

Escript a Meyndelem ce penultime jour de Novembre 1507.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

---

29 Nov. 1507. Meyndelem.

(Portefeuille 2).

Le billiet que madame doibt tenir secret.

Les mots sont tielz: jusques a maintenant nhay este resolu en mon affere. Mayntenant jhay prins resolucion que je ne yray poinct pour ceste annee a Rome, car je ne veulx poinct aller prendre ma courone en armes: ayns luy veulx povoir aller en simble robe comant mes precedesseurs ont faict, et aussy je ny vouldroye pas aller sans veoir ma fillie et sans doner ordre et remede es pays dambas; je suys resolu aller fere la guerre au roy de France, et feray entrer mon armee par Luxembourg en la Champagnie et brusler et destruire tout jusques a Paris, et feray venir ma fillie et les estatz desd. pays dambas a Luxembourg et illeques doneray ordre a toutes chosses et vous veulx despechier afin que vous en alles devant, et pour ce apportes moy toutz les articles afin que je responde a tout, car ce que je pourray despechier maintenant je le despechieray et le demourant je le remetray a despechier aud. Luxembourgh.

Lettres missives.

1e decembre 1507. a Meyndelem.

(Cours et jurisdictions. Chambre des Comtes 7).

Ma tres redoubtee dame, je me recomande tres humblemant a vostre bonne grace et aussy fet monsgr. le docteur.

Madame, par la poste despechiee lundy au soir penultieme de Novrembre, vous fustes advertie bien au long de toutes chosses et de toutes novelles fors que les lettres que le Roy havoit ordone vous escripre ne furent adhonc despechiees et pour ce lhon envoye maintenant ceste poste, laquele nhay voulsu laisser courrir sans vous escripre quelque chosse de nouveau. Madame, despuys mes dernieres lettres lendemain questoit le jour de la sainct Andrieu, nous fusmes acompagner le Roy a la messe laquele fust en solempnite, luy pourtant son collier de lordre de la Thoison, les roys darmes aveque leur cottes darmes demorant de bout devant luy, et entremy eulx le herault du roy dAngleterre aveque sa cotte darmes et aux siegies du couste ou le Roy estoit ny havoit que les princes. De laultre couste a lopposite un peu plus bas, estoient les ambassadeurs dAngleterre et de Navarre, car le Roy ny voulsi poinct havoir ceulx dAragon pour eviter le debat de preceder. Et a loffrande apres le Roy allarent ces deux ambassadeurs et apres les princes qui estoient et non aultres. Apres la messe luy se veuilliant mettre a la table vindrent novelles que certains pietons que le Roy havoit envoye aux marchies dItalie, havoient passe par une montagne bien estrangie, sans estre aperceuz ny de Veniciens ny des Francoys, et havoient prins six villes sur le Po, et sestoient joinctz aveque eulx beaucoup de Italiens pour tenir icelles villes aveque les gens du Roy votre pere, et se fortiffier la dedans pour resister et a Francoys et a Veniciens, et ont la riviere du Po a leur comandemant, tiellemant que riens ne peult passer par icelle riviere allant a Venize ou venant sans parler a eulx, et dict hon que moyenant cella le Roy ha passagie franc denvoyer tant de pietons quil vouldra en Italie que ny Veniciens ny Francoys ny seroient empescher le passagie pour gens de pie, mays ancores nhatyl poinct le passagie pour les chivauchieurs. Je suys apres pour havoir les noms des villes prinses lesquels monsgr. le chancelier Suerteine nous ha promis baillier, et incontinent que je les haray les vous envoyeray.

Ce matin estoit la monseigneur le donprevost vous asseure bien pensif et faisant un ris dhoste, et me dict que monsgr. de Gurce luy havoit parle de par le Roy quil estoit content quil sen allast et quil le despechieroit le soir et quil ne vouloit poinct luy doner ceste poyne de soy justiffier icy, mays quil vous ecriproit ce que vous devries dire aud. donprevost et ce quil hauroit a fere, mays despuys

je entendiz que le Roy havoit dict quil cuydoit estre venu icy a fere ses justificacions devant ses amys lesquelz il havoit pratique et quil vouloit quil se justiffia la ou il debvoit. Et attendu quil estoit chancelier de lordre, il vouloit quil fust jugie par toutz ceulx de lordre qui estoient bien informes de ses faultes, et quil vous escriproit tout ce de quoy il estoit chargie et que chosse vous en deviez fere; et sur cella je croys que led. donprevost partira demain, et mha dict quil yra veoir son cas en la conte de Bourgongne ou il ha quelque benefice, et mha dict que si nous tardions ancores XVe jours quil seroit plus tost en Flandres que nous, mhays je doubteroye plus tost quil ne sen allasset en France.

Le Roy luy ha dict et aussy a lambassadeur de Navarre et a monsieur de Rochandorf quil ha concluz toute votre despechie, et que nous en yrons dedans deux ou troys jours et le dict a tout le monde, mays nous nen scavons ancores riens et ne nous en scavons apercevoir a la verite, quelque solicitude et diligence que nous sachions fere.

Apres disner je fuz aveque lambassadeur dAngleterre grand pieza, et me dict quil havoit novelles du roy son maistre, quil esperoit la conclusion du mariagie entre monsgr. votre nepveur et sa fillie; et adhonc je luy dis que semblablemant je nhavoye novelles de vous, et que je tenoye la chosse desia faicte, et que le Roy havoit vehu les articles et sen contentoit, et que vous en havies escript le plus affectueusemant questoit possible, et luy monstray les bons motz que se povoient montrer que vous mhaviez escript, pour luy demonstrer la grande affection que vous havies a ceste alliance, de quoy il fust bien joyeulx et dict quil vouloit advertir le Roy son maistre, de ce quil cognessoit votre bonne affection en ceste partie. Et nous estres en ces devises il me dict, quil se vouloit descovrir a moy puysquil estoit informe que estoyt de vous bons serviteurs et que vous vous fies a moy, et me dict que le Roy son maistre et toutz ceulx du pays eussent terriblemant desire que ensemble le mariagie de monsgr. votre nepveur se fust acomply le votre, disant quil scauroit bien quil vous havoit este rappourte beaucoup de maulx du Roy son maistre, que nestoient que menteries et que le Roy son maistre estoit assez cogneu par sagie et vertueux et quil havoit tant bien traictie la royne sa premiere femme que rien plus et pour ce quil estoit informe de votre sagesse et prudence et que vous esties maintenant la plus experimentee et plus renomee dame de tout le monde, cela le faisoit desirer et apeter destre joinct aveque vous, pensant que vous feriez beaucoup des biens a laugmentacion de deux maisons Et que a ceste cause les ambassadeurs de son maistre estre a Calays havoient chargie de parler de lun et de laultre, mays que du votre il havoient eu assez curte responce, de quoy il estoit desplaisant. Toutesfoys me dict que luy havoit chargie den parler au Roy votre pere et de demourer ordinairement

aveque luy et soliciter ceste matiere; adhonc je luy respondis que le Roy votre pere sans le soliciter havoit faict toute la diligence questoit possible, pour vous induyre a son mariagie et quil nhavoit poinct tenu ny a luy ny a vous conselliers que la chosse neust effect et que vous nhavies poinct eu regard aux maulvaises paroles quhavoient este rappourtees de luy, considere que tielz rapports venoient de France et du couste de madame dAngolesmes que desiroit fere laliance de sa fillie et empeschier laliance de ses deux maisons. Et quant vous eussiez eu desir de vous marier a persone du monde vous eussiez plus tost chossy le roy son maistre par sa sagiesse, prudence et vertu et pour sa haulteur et puissance que toutz aultres princes, mays que pour havoir vous este si malheureuse desia en troys mariagies et pour crainte de non retomber en la quatriesme malheur, ce que seroit aparent celon le cours de nature en faisant ce mariagie, et aussy vous voyant quasi inhabile a pourter enfans, je vous havoye toutz jours trove en propos de non vous jamays plus marier, et plus tost encline a la religion que au mariagie et que je cuydoye fermemant que sil ne fust pour fere service a messieurs vous nepveurs et pour garder et governer leurs pays vous fussies desia entree en une religion, mays que vous gagniez si bien paradis gardant les biens des pupilles et plus que destre enclouse, luy conseillant pour ses causes se depourter de la poursuite et aynsi le vouloir consellier au Roy son maistre attendu quil souffisoit assez de laliance du filz que seroit beaucoup plus durable. Et nous estre sur ces paroles, le Roy que luy havoit promis luy ballier audience, lenvoya querir et vist ses lettres et ouy la credence de sa novelle charge laquelle croys que soit de ceste matiere; mays a ce que jhay entendu le Roy ne luy ha faict nulle aultre responce, fors quil deliberra sur ce quil y havoit propose, et apres luy donera la mellieur et plus briefve responce quil pourra.

Ce soir apres soupper nous fusmes devers le Roy, et luy demandasmes de ces novelles questoient venues dItalie et quil nous voulsist nommer les villes questoient prinses, mays il nous dict que ancores ny havoit riens de faict mays luy havoit les inteligences, combien que depuys maistre Hans Renner et le chancelier nous dirent quil estoient ancores venue novelles certaines et homme expresse lequel je viz parler au Roy et disoient estre prinses, plus de dix villes et quilz se renforcoient toutz les jours et que le Roy havoit retire les lettres apres de luy et nous fust dict quil ne le vouloyt poinct que nous lentendissions. Et pensons quil ne tient cecy secret si non par crainte que vous et les pays de pardela cuydes quil vous veulliet laisser pour poursuyvir les affaires dItalie. Car sur ce propos le Roy nous dict quil havoit novelles dItalie que les Francoys abandonoient Millan pour venir en Bourgogne, et quil nestoit desia partys mille chivaulx de la fleur des Francoys questoient en chemin, et pour ce quil luy failloit pourveoir a la Bourgogne. Toutesfoys jentend quil des-

peche le duc de Bronzwich aveque aultres gensdarmes pour aller au secours desd. pietons qui sont passes et pour prendre mellieur pie en Italie, mays en cestuy endroit il se cachie de nous. Ce mesme soir le Roy nous dict que nous fussions aujourdhuy a chival a dix heures du matin pour aller aveque luy aux champs et quil nous feroit veoir la volerie et deviseroit aveque nous et puys nous yrions couchier a Englebert et nous diroit la ou le troverions lendemain, car il nous vouloit despechier, et nous montons a ceste cause maintenant a chival et verrons que se sera. Et a tant ma tres redoubtee dame, vous dis a Dieu auquel je prie vous doner lacomplissement entier de vous desirs.

Escript a Meyndelem ce premier jour de Decembre.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur.

MERCURINO GATINARA.

Lettres missives. Fol. 85.

4 Decembre 1507. a Couffepeire.

(Cours et jurisdictions Chambre des Comptes 7).

Ma tres redoubtee dame, aynsi que je vouloye cloure mes lettres du premier jour de ce moys escriptes a Meyndelem sourvint maistre Hans Renner qui dict que le Roy vouloit monter a chival, et quil ne despecheroit poinct la poste jusques a Bouclen la ou il alloit couchier et a ceste cause les hay retarde jusques a maintenant.

Le Roy monta adonques a chival et nous aussy et luy furent les ambassadeurs dAngleterre et de Navarre qui eurent beau passetemps de la volerie. Et en chemin je parloye a un Italien quhavoit les novelles dItalye pour en entendre a la verite puys que le Roy ne vouloit que nous en entendisions dailleurs, et entendiz comant il estoit vray que ces Allemans estoient passez en Italie et les havoit conduict le conte de la Mirandole qui estoit deschasse par son frere, tielemant que le frere voyant ses gens fu content remetre toutes les villes et places quil tenoit en la main du Roy votre pere et le fere jugie des differans questoient entre eulx deux freres. Et aussy les gens du Roy tiennent toutes les fortresses desdis de la Mirandole et aussi quelque villes et fortresses du Sgr. de Gonzaghe et dict ou que le Pape leur remetra Bologne es mains, afin quilz puissent tout jour havoir bone retraicte, et me dict plus que en la duchie de Milan toutes les deux bandes et mesmes ceulx qui tenoient le party de France, toutz dun comun accord estoient bons pour lEmpire et desiroient estre es mains du Roy votre pere et que les Francoys questoient la estoient en la plus grand crainte du monde et quilz havoient faict fere des pontz

sur toutes les rivieres pour sen povoir fouyr en ast et que incontinent quilz verront force gens du couste de deja ilz abondoneront la duchie de Milan et se retireront pour tenir Jennes et se fortifier par mer. Et au cas quilz voulsissent venir a la bataille contre les Allemans ou silz voulsysent entreprendre de les venir chasser de la ou ylz sont, il dict quil y ha troys aultres compagnies des aultres Alemans qui se reduiront, et les Milanoys de laultre couste leur doneront derrier que lesd. Francoys apres ne seroient maistres de sen retourner, et silz veullent demourer es villes, ils sont totelemant perdus, car le Roy votre pere haura beau se fortiffier a loysir tielemant que je espere quil en ensuyvra quelque bone chosse.

Apres que je havoye beaucoup devise aveque ce conte italien, je abourday lambassadeur dAngleterre et luy demanday sil havoit eu bone audience du Roy sur sa nouvelle chargie et quelle responce il havoit eu; adhonc il me dict quil ne me vouloit riens celer et quil havoit eu la mellieur audience du monde et havoit expose sa chargie questoit de votre cas tant seulemant, car le Roy son maistre se plaignoit de ce que par la bouchie de monsgr. le governeur de Bresse havoit este respondu a ses ambassadeurs que vous nentendyes poinct vous marier, questoit assez le metre hors despoir dacomplir ce questoit traictie et conclu entre luy et le feu roy de Castillie, votre frere. Et pour ce que luy nestoit poinct delibere de demourer sans soy marier, puys quil nhavoit que un seul filz, il prioit le Roy votre pere qui ne voulsi poinct prendre en male part sil faisoit alliance allieurs et prendroit un aultre femme, et dict que le Roy votre pere sur ce ne luy ha poinct done de responce resolue, mays luy ha dict les mellieurs paroles du monde, disant quil vouldroit bien que le Roy son maistre sceut la diligence quil ha faict jusques a present pour vous induyre a ce mariagie, ce quil nha peu fere jusques a ceste heure. Toutesfoys sil plaisoit au Roy son maistre dilayer ancores un peu de non prendre aultre alliance jusques a ce que le Roy votre pere eust acheve son entreprinse et son voyagie, il havoit bon espoir que quant il se pourroit trover aveque vous, il vous reduyroit a fere ce quil vouldroit et quil scavoit bien le moyen pour vous vaincre quant il vous pourroit parler. Et pour ce led. ambassadeur ha ancores bon espoir que la chosse viendra a effet et mha prier de my vouloir emploier de mon couste. Et cogneissant que le Roy luy en baillie et quil ha dict cecy pour lentretenir quil ne prendret aultre aliance jusques a ce quil haura faict son cas, je luy dis que sans poinct de faulte il ny havoit homme pour vous mieulx reduire que le Roy votre pere, car vous luy esties tres obeissante fillie, et ponse que vous eussiez faict veu de non plus vous marier quant vous cogneistries le vouloir du Roy votre pere estre tiel en haiant dispensation du veu, je tenoye que vous obeyries et que de mon couste je my emploieray de tout mon povoir.

Ce jour le donprevost fu despechie pour sen aller, et disoit que le Roy lhavoit despechie le mieulx du monde, et quil y havoit done plus chosses quil ne demandoit et quil y havoit done labbaye de Sainct-Claude, et au lieu des fruicts de sa abbaye que les Francoys lui havoient prins, le Roy luy donoit les prinses des biens temporelz de leveschie de Tournay estres riere (?) Flandres, mays nous entendismes apres du Roy quil nen estoit riens et quil mentoit comme un arrachieur des dens.

Quant le Roy eust beaucoup vole il donna congie aux ambassadeurs et les renvoya a Meyndelem, quilz demourissiont la jusques a ce quil les manderoit, puys appella messire Sigismonde et moy et nous dict quil sestoit desfaict de toutes ambassades pour nous despechier et que nous serions maintenant les premiers despechies et ordona que nous allissions couchier a Anglebert, car il ny havoit poinct de logis pour nous a Bouclen, ou il alloit et que lendemain il nous manderoit un messagier pour nous dire ou nous le yrions trover, mays led. messagier ne vint jusques a lendemain au soir, quil nous dict que nous deussions aller a Couffepeyre, et que la il nous vouloit despechier.

Le vendredy que fu jher troysieme de ce moys arrivasmes aud. lieu de Couffepeyre et ne fu possible parler au Roy jusques apres son souper, quil nous dict quil estoit empeschie pour ce soir, et que lendemain quest aujourdhuy nous allisions devers luy a XII heures et quil ny hauroit que nous troys pour entendre a notre despechie; la cause pour quoy il ne communiqua poinct jher au soir aveque nous cest pour la venue de don Jehan Emanuel qui arriva jher icy, et dict quil ha passe par le royaulme dAragon et par France en habit de cordieler et quant il fust a Geneve, il laissa labit de religieux et se habiglia en marchiant et illeque fu prins et ha este prisonnier cinq jours et depuys fu relaschie et sen est venu icy, je me doubte quil ne brasset ancores quelque chosse.

Nous havons trove icy que les lettres du Roy estoient despechiees pour envoyer la poste, mays il nha pas voulsu despechier sans nous lettres. Le Roy ne vous escript sinon du faict du marquis de Baden, duquel vous hay desia adverty, et aussi de son consentemant dAngleterre, auquel il ha voulsu metre la clausule dont vous hay adverty par les deux postes precedentes. Il vous renvoye aussy ancores une foy les articles des alluns aynsi quil estoient, combien quil eust permis au cardinal restraindre labsolucion de Friscobaldi a ce questoit faict au pays de pardela et acroistre le pris desd. alluns jusques a quatre livre, ce quil ha differe, combien quil donet entendre aux poursuyvans quil les vous envoyet aveque iceles addicions.

Le chancellier nous ha dict, que le Roy ha concluz se retraire en quelque petit villagie par deux ou troys jours quil ny peusset estre que nous, afin de nous povoir despechier.

Le Roy nous ha dict aussy quil vet aynsi tournant par pays afin que les Francoys ne peussent entendre de quel couste il est delibere aller, et afin de les amuser quilz ne sachient de quelz couste pourveoir et nous ha aussy dict quil est hors de doubte dhavoir guerre en Bourgongne.

Ceulx de la Lighe du bon ne sasembleront poinct a Ulme, car les deputes ont este ensemble, et ont concluz quils ne doneront poinct dayde hors des pays du Roy comprins en la ligue, ilz luy ayderont a deffendre aveque XXX^{m} hommes tant a pie que a chival. Et a tant vous dis a Dieu, ma tres redoubtee dame, au quel je prie vous donner lentier acomplissement de vous desirs.

Escript a Couffepeyre ce IIIIe jour de decembre a VIII heures du matin.

Votre tres humble et obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

Lettres missives. Fol. 104.

11 Dec. 1507 a Meininghe.

(Cours et jurisdictions. Chambre des Comptes 7).

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblement a votre bonne grace. Et aussy fet monseigneur le docteur messire Sigismond Phleugh.

Madame, par la poste despechiee le quatriesme de ce moys que fu sambedy dernier passe vous fustes advertye de toutes novelles et de tout ce questoit sourvenu ensemble de lassignacion que nous havions ce jour mesme devers le Roy pour traictier aveque luy de vous afferes, et pour ce en ensuyvant icelle assignacion nous trovasmes devers luy led. jour a XII heures et le trovasmes partissant incontinent du disner, lequel nous fist entrer en sa chambre, cuydant besogner avecque nous, mays aynsi que nous cuydions comencer, sourvint un auditeur de la Rote (?) envoye par monsgr. le cardinal de ce lieu de Meninghe, lequel entretint le Roy bien cinq heures et nous fusmes tout jour la attendantz, sans que le Roy eust jamays loysir dentendre en vous afferes; ayns puys que led. auditeur fu party, il nous fist dire que nous allissions souper et que luy feroit colacion, car il jeunoyt et apres que nous retournissions devers luy et quil parleroit a nous. Mays pour ce que nous estions aussy jeuneurs, nous attendismes la jusques a ce quil eust faict sa colacion et apres nous dict quil estoit contrainct senvenir devers le cardinal, ou que le cardinal senviendroit devers luy, et que le cardinal luy mandoit que silz ne se trovoient ensemble, tout iroit en ruine et quil estoit delibere le venir trover en ceste ville. Et a ceste cause nous ordoner que nous deussions

envoyer devant pour prendre notre logis a Meyndelem, car lendemain questoit dimenchie, il iroit aud. Meyndelem et nous yrions aveque luy, et a chival il comenceroit a deviser de notre despechie, et aud. Meyndelem, tant que nous serions la il nentendroit a aultre chosse que a nous afferes, et que sans faulte en ceste ville notre despechie seroit achievee.

Led. Dimenchie Ve de ce moys apres disner montasmes a chival et venismes aveque le Roy qui alla voulant longuemant, mays ce jour devant que nous partissions de Couffepeyre estoit arrive le paquet de votre poste despechiee le XXVIIe de Novembre et luy presentasmes vous lettres escriptes de votre main et les aultres du secretaire et luy declarasmes tout ce que vous nous escripvez tant du faict dAngleterre que des alluns et de la Consiergiery de Bins, et an chivauchiant eusmes beaucoup des devises de toutes ces matieres aveque luy.

Entre aultres chosses touchant la matiere dAngleterre, il estoit tout jour en propos quil ne feroit poinct la ratificacion sans y mettre icelle clausule de la quele luy mesmes vous ha dernieremant escript et ancores quil entendoit que nous luy prometrions a votre nom que la moytie de cent mille escuz que le roy dAngleterre presteroit, seroit mise en tresor en la main de ceulx de Malines pour lhavoir preste en quelque grand affere du pays, et que icelle somme ne seroit poinct distribuee sans son sceu et licence et que lad. ratificacion, il la envoyeroit en une boyte clouse et seellee es mayns de monsgr. de Bersele et de monsgr. de Blagissel (Blazffel?) jusques a ce que vous nous releveries de ceste promesse et disoit que cestoit pour employer icelle moytie a la conqueste de la duche de Bourgongne pour laquelle il entendoit aussy que quant il hauroit eu quelque bone victoire contre les Francoys que vous pourries induyre les subiectz de pardela, et luy doner quelque ayde pour povoir plus aysemant recovrir icelle duchie aveque les aultres membres et que sa principale intencion estoit de tendre a icelluy recovremant, et que oultre cella que ceulx du pays a cause de sa mambournye luy debvoient une somme dargent et quant luy seroit pardela quil les induyroit par bon moyen, a luy baillier quelque bonne somme pour employer a icelle emprinse de Bourgogne, et pour ce que nous luy dismes quil y havoit grandes debtes et grand chargies a suppourter a cause de la duchie de Gheldres, il nous dict quil tenoit Gheldres gaignie et quil nen faisoit poinct de doubte et quil havoit faict aveque monsgr. de Julliers, que ses gens de son ayde imperiale il les envoyeroit la et oultre plus, combien que luy ne se voulsist declairer a la guerre, quil bailleroit de ses gens a monsgr. de Cleves pour fere la guerre et poinct pour assiegier Nymeghe.

Quant nous vismes quil estoit si enclin a ce que dessus nous parlasmes entre nous deux, messire Sigismond et moy, que puys que nous ne luy povions oster de teste de metre icelle clausule en la ratificacion, quil le faillioit

reduyre a notre intencion par subtilite, ascavoir de luy persuader quil nestoit pas ancores temps maintenant de fere la ratificacion car il failloit attendre apres que le traictie seroit concluz, mays que ce pendant, afin de povoir conclure led. traictie il faillioit havoir une procuracion et un povoir a son propre et prive nom, tielz questoient les povoirs despechies par dela desquelz luy havies envoye les doubles, et que lhon luy adjoustast le povoir de lobliger a peynes pecunieres, aynsi que luy havies escript. Et que depuys apres la conclusion faicte, il pourroit fere dicelle ratificacion aynsi quil lentendoit, et que au regard de garder la moytie diceulx deniers en tresor, vous en feries aynsi que luy plairoit et que vous series bien ayse quil y eust quelque deniers prestz pour venir aux fins que Sa Maieste desire et sur ceste resolucion nous tournasmes a labourder en chivauchiant lun dun couste, laultre de laultre, et luy dismes tout ce quhavions advise entre nous en la mellieur sorte questoit possible, tiellemant quil le trova merevellieusemant bon, combien que apres que nous eussions eu icelluy povoir nous nhavions que fere de la ratificacion et dict que nous fissions fere icelluy povoir et que maistre Hans Renner havoit iceulx doubtes pour le fere.

Ce soir mesme nous fismes ordonner aud. maistre Hans Renner que incontinent que nous serions arrive aud. Meyndelem il deusset cherchier ces doubles pour despechier icelluy povoir, mays quant il eust beaucoup cherchie en toutes ses escriptures et lettres, il nous dict quil ne les havoit poinct et que le Roy ne les havoit poinct baillie. Et havons faict toutes diligence devers le Roy pour fere cherchier iceulx doubles, luy declairant que je les havoye baillie, a Cirle aveque les doubles des instructions dAngleterre et dEspagne et que le tout estoit en ung mesme paquet; toutesfoys il nous dict jher au soir quil havoit faict cherchier par toutz ces couffres et que ces doubbes ne se trovoient poinct et que je vous deusse escripre que vous envoyssiens un aultre minute dud. povoir pour le fere aynsi que nous havions conclu. Toutesfoys pour ce que je me doubtoye quil ne trovast ses excuses pour dilayer la matiere, jhay faict un aultre minute de moy mesme tant du povoir quant de la ratificacion laquelle luy hay baillie aujourdhuy pour la visiter sil sera bien a son plaisir, et ne luy hay poinct mis la clausule, quil entendoit metre, et havons parle a monsgr. de Gurce, le chancelier Suerteine et messire Paule de Lictestein, lesquelz toutz luy remonstreront que icelle clausule quil veult mestre ne vault riens et que cest pour gaster tout, et espere que toutz ensemble le reduyrons a votre desir mays ce ne sera pas si subit, de quoy vous hay voulsu advertir pour entretenir les chosses.

Au regard de la consiergerie de Bins il dict quil estoit bien raison et quil estoit content que vous en disposissiez a votre plaisir et saccorde que Hemericourt lhaye et vous en fera responce aveque les aultres articles en faisant votre despechie a laquelle summes apres.

25

Touchant les alluns il dict que vous faictes bien a fere traictier led. apoinctemant et seroit bien ayse que vous neussies desia trove un bon: car le Pape et le Cardinal le poursuyvet tant que cest maraveglie et vous asseure que vous feres bien a le fere pardela devant que le Roy votre pere soyt contrainct a le fere icy, car icy lhon ne le fera jamays si bon quil havoit este concluz, attendu les promesses que le Roy ha despuys faict au cardinal, vous advertissant que led. cardinal est le plus terriblemant marry du monde, de ce que le Roy luy ha faict escripre au Pape, quil estoit content reparer les articles de lapoinctemant, que lesdits alluns se vendroient quatre livre la chargie et que Friscobaldi ne seroit absolt si non pour ce quil havoit commis en Flandres et dict que soubz ceste promesse le Pape ha acourde quelque chosse au Roy quil neust pas acorde aultremant, et que jamays ne consentira quil se facet apoinctemant en aultre sorte. Et dict que si le Roy ne le faict aynsi quil y ha promis en la presence de monsgr. de Gurce quil escripra au Pape commant luy ha este trompe et le Pape apres, et quil pourra porter aultre dommagie au Roy quil ne cuyde, et vous asseure que je ne vis unques homme si mutine quest led. cardinal maintenant. Et pour ce me semble ferez bien a luy metre une bone fin pour obvier quil nen sortisset plus grande ordure car en tielz matieres le dernier apoinctemant est tout jour le pire. Et au regard de ceulx qui disent quil fault preferer le bien publique au particulier ils disent bien, mays il doibvent considerer que soubz couleur de vouloir fere le bien publique il ny facent un plus grand dommagie, car si le dommagie vient sur le prince il fauldra apres que les subiectz en pourtent la poyne, et me perdoneres, Madame, si je ne me puys taire, car je suys trop marry quant je voy que vous haves este abusee et que lhon vous faicts aquerir maulvais bruit et maulvaise renomee ou par avant lhavies tout jour en bonne. Et la ou lhon vous appelloit dame de justice, vous estes par pluseurs nommee dame de injustice, combien que lhon en chargie plus vous conseiliers que vous quilz vous haient conseillie et permis de aynsi fere et suys ancores plus marry de moy mesme que lhon ne men extime poinct aynsi innocent que je suys, et pour ce, Madame, vous supplie ancores une bone foy par lhoneur de Dieu que vous mettes toute poyne a y trover quelque bon apoinctemant pardela sil est possible et scay bien que vons ferez grand plaisir au Roy votre pere et sera honeur et a vous et a luy et de ce je nen diray plus.

Madame, puysque nous fusmes arrive aud. Meyndelem que fu dimenchie au soir bien tard, nous fusmes apres souper devers le Roy pour scavoir a quelle heure il vouldroit entendre a notre despechie aynsi quil nous havoit dict aux champs, et nous dict que pour ce que lheure estoit tarde il nestoit possible de besogner pour ce soir, mais que nous venissions lendemain questoit le jour de Sainct Nicolas a VII heures du matin et

que comencerions un peu besogner devant la messe et devant le disner, et que tout le jour il ne vouloit entendre a aultre affere que a notre despechie.

Led. jour de la sainct Nicolas a lheure assignee nous nous trovasmes devers luy a son lever aveque toutz nous articles sur lesquelz il debvoit respondre et comenzasmes entrer en jeu, et le premier article estoit de votre affere de Bourgongne sur lequel il nous dict que estoit bien content de le vous baillier, mays que par les statutz de lordre il estoit mestier de despechier votre cas en la presence des chivaliers de lordre et que dedans troys moys au plus tard il se troveroit devers vous et le feroit. Adhonc nous luy dismes que pour vous contenter quil despechia vous lettres et quil les nous bagliast et nous luy prometrions non le vous delivrer, jusques a ce que ceulx de lordre et ceulx du conseil assembles les hauroient aproves estre raisonables, et luy dis que lesd. lettres estoient si bien couchees et a son honeur, quil nestoit homme que ne fust dopinion que en ce faisant il faisoit grand prouffit et grand bien a monsgr. votre nepveur en asseurant le demourant, et luy dis quil debvoit considerer que si par cas de fortune estre en guerre, il morusset devant que votre cas fust despechie, quelz dangiers et inconvenians en povoient ensuyvre aynsi que je luy havoie aultres foys declaire. Mays il dict quil seroit parjure sil faisoit sans les chevaliers de lordre et quil estoit bien content de ceste heure au cas quil mourust en la guerre sans havoir despechie votre cas, il vous bailleroit la mambournye de monsgr. votre nepveu, et que pour ce moyen vous pourries fere votre cas. Nous luy replicasmes que les statutz de lordre pourroient havoir lieu en cas dalienacion, mays que en ce cas ce nestoit que une declaracion de votre droict, laquelle retournoit a grand proffit de monsgr. votre nepveur, et que touchant la mambournye si votre cas nestoit concluz devant vous renunceries a votre droict en acceptant icelle mambournye et aussy vous seroit plus dommagie que aultremant, luy supliant vous vouloir doner occaxion de estre tout jour bone fillie comant luy havies este jusques a maintenant. Adhonques il nous dict que nous laississions cest article jusques au dernier, et que nous le vuyderions apres et venissions aux aultres.

Quant nous vismes cela nous prismes le second article questoit du povoir, adhonc il nous dict pluseurs raisons par lesqueles il havoit differe vous baillier le povoir, et vint tumber sur monsgr. de Treves, et nous luy dismes les raisons par lesqueles monsgr. de Treves nestoit bon a icele chargie et quil ne seroit pas honeste, que led. monsgr. de Treves vous fust ny superieur ny aussy compagnon, car ce ne seroit pas votre honeur, et puis que vous estiez la representant sa persone, quil ne povoit mayns que de vous fere recogneistre tielle, et quil advisa si led. monsgr. de Treves estoit souffisant et y donee a lexercice ou il le vouloit metre. Adhonc il nous dict quil estoient desia neuf heures et quil failloit ouyr

la messe et puys disner, et que apres disner nous missions par escript les raisons que nous alleguions contre monsgr. de Treves et que luy metroit par escript les raisons par lesqueles il havoit differe vous baillier le povoir et que ce faict nous ferions ensemble pour besogner.

Mays cependant que nous estions a la messe et devant que aller au disner nous parlasmes aveque monsgr. de Gurce, le chancelier Suerteyne et messire Paule de Lichtsteyn, leur remonstrant les devises et disputacions quhavions eu aveque le Roy et questions bien marrys de ce quilz nous havoient donne entendre que le Roy, estoit resolu en votre cas de Bourgongne de vous baillier icelle conte par votre droit et quil ne nous presentoit que une fugitive. Et adonques ilz nous dirent que sans poinct de faulte il estoit vray que le Roy havoit este resolu aveque eulx devant que nous partissions de Yspruch de vous baillier icelle conte de Bourgongne et quilz ny scavoient poinct de changiemant, mays que le Roy faisoit pour nous essayer si nous serions contentz de cela et que nous demourissions fermes en propos que nous ne partirions poinct de luy sans havoir icelle despechie de Bourgongne, car sans poinct de faulte nous lemporterions et que eulx y tiendroient la mayn, ce quhavons delibere fere.

Au regard du povoir, il nous dirent que le Roy le vous bailleroit pourveu que monsgr. de Treves fust admys au regime de la chancelerie et quil seroit soubz vous et vous series coment representant la personne du Roy.

Sur ces paroles nous allasmes a notre logis a disner et fismes nous raisons pour escript touchant monsgr. de Treves aynsi que le Roy nous havoit ordone, et conclusmes entre nous deux plus tost consentir que monsgr. de Treves viegne que de laisser que vous nhayez le povoir, car quant vous haurez le povoir nous havons bien le moyen que led. monsgr. de Treves ne fera pas grand proffit pardela et luy donerons occaxion que de luy mesme suppliera au Roy quil sen puisset aller.

Ce faict nous retournasmes devers le Roy aveque notre escript et luy bailliasmes et luy nous baillia les raisons pour lesquelles il havoit differe vous doner led. povoir, lesquelles touchoient quelques inconvenientz qui pourroient advenir si vous governies seule a cause du mescontentemant des grandz maistres et luy havoit un article que son intencion havoit tout jour este et estoit de vous marier au fils du roy dAngleterre puys que vous ne voulies havoir le pere et que sy vous bailloyt tiel povoir il ne vous pourroit conduyre a ce mariagie. A ce luy respondismes que touchant les inconveniantz quil disoit que pourroient advenir si vous governies seule que votre intencion nestoit poinct de fere les chosses seule et ponse que vous eussiez le plus grand povoir du monde vous ne feriez riens sans le Conseil par luy ordonne, et quil estoit bien honeste que vous fussies par dessus les aultres comant representant sa personne et quil ne vous debvoit

pas doner maindre povoir et autorite quhavoit monsgr. de Chevres, et au regard du mariagie nous luy dismes que sil havoit sovenance de raisons alleguees touchant le pere elle militoient aussy touchant le filz. Et oultre plus leagie nestoit pas bien conveniant attendu que laultre nestoit que un enfant, toutesfoys que de cecy puys quil nen havoit jamays este parle, nous nen scavions pas votre vouloir. Et sil desiroit de vous induyre a cela, il debvoit plus tost oser de doulceur que de rudesse, car il vous vaincroit et gagneroit plus tost en vous bien traictant que vous tenant tielz termes. Adhonc il ne nous dict aultre chosse touchant ce mariagie mays nous respondy au demourant quil ne fust onques son opinion et vous baillier superieur ny compagnon et quil ha entendu tout jour que vous deussies estre par dessus toutz, comant representant sa personne mesme et quil entendoit seulemant que monsgr. de Treves fu superieur de gens du conseil et de la chancelerie comant representant la personne du chancelier et non aultremant vous disant que led. monsgr. de Treves estoit plus ydone et souffisant a ce quil havoit commis que nous le extimions et quil havoit la lengue Francoyse, Alemande et latine, et quil estoit aussy bien homme de guerre que un aultre et quil ne scaroit envoyer pardela homme dAlemagne qui eust si bone qualites pour fere service pardela comant led. monsgr. de Treves et nous en dict beaucoup de biens.

Quant nous entendismes son inclination nous luy dismes que les raisons que nous luy havions baille contre led. monsgr. de Treves estoient pour ce que hous cuydions que ce fut un homme non sachant le languagie non stille ny experimente non ydone a la guerre, mays puys quil havoit les qualites que luy disoit que vous series bien ayse havoir un prince tiel personagie apres de vous, pourveu que vous fussies tout jour par dessus comant representant la persone du Roy et tenant son lieu et quil vous bailla povoir par mandemant patent pour ce fere afin que vous fussies obeye de toutz et que vous le puyssies mieulx servir, adhonc il nous dict quil estoit content et quil estoit bien raison.

Et ce faict nous comenzasmes venir aux aultres articles tant du regime de lad. chancelerie de lordre du conseil des matieres des finances et toutes aultres chosses contenues en nous memoires et a toutz articles havons eu bone responce a votre honeur et notre contentemant, et de sorte que riens ne se fera ny en finances ny aillieurs sans votre sceu et chascun viendra baiser le baboin devant vous et demourasmes en ses despechies tout ce jour jusques a son souper, et apres souper jusques a la mynuyt.

Lendemain questoit le mardy VIIe de ce moys a VII heures du matin nous tournasmes devers luy, mays il voulsit ouyr la messe pour disner a VIII heures a fin quil eust tout le jour a son comandement. Et pour ce que cestoit la vigillie de la conception notre Dame et nous jeunyons, nous

le voulsimes poinct abandoner jusques apres son disner et incontinent il se retira et nous aveque luy, et fusmes depuys neuf heures du matin jusques a quatre du soir tout jour sur le bureau et despechasmes beaucoup de nous articles, et toutz ceulx qui touchent les afferes de pardela, questoient bien au nombre de XXV articles, ont este toutz despechies a votre desir et celon la forme de nous memoires, et de ce que nous havez escript reserve lestat de monsgr. votre nepveur et le rolle des benefices lesquels le Roy reserve a son advenemant pardela. Et ne resta chosse que vous touchie a vuyder si non le faict de Bourgogne, pour lequel metray toutz les cinq sens de nature pour venir a votre desir et quant je devroye ancores demourer autant que je y hay este je ne suys pas delibere men revenir sans ceste despechie et plus tost laisray retourner monsgr. le docteur tout seul aveque le demourant et attendray icy la fin sy vous ne me mandes le contraire, car je cognoys bien puys que nous havons ancre en la matiere il ne fault pas laschier prinse jusques au bout.

Ce jour quant nous eusmes conclu toutes ses matieres le Roy alla soupper et nous allasmes disner et apres incontinent nous retournasmes devers luy, et aynsi quil se retiroit a sa chambre pour parachever aveque nous de notre despechie touchant les matieres particulieres, arriva votre paquet de la poste despechiee le dernier jour de Novembre et incontinent havoir overt le paquet presentasmes vous lettres au Roy et apres havoir vehu le notres luy declarasmes ce que vous escripvies touchant la clausule quil vouloit metre a la ratificacion dAngleterre et fu esbay que vous respondissies a icelle clausule devant quil vous en eust escript, mays je luy dis que en ensuyvant ce quil me nhavoit dict et ordonne je vous en havoye escript, comant il vouloit metre celle clausule par joyeusete, mays il dict que cestoit partie en joyeusete et partye a bone sien. Toutesfoys nous y fismes les remonstrances possibles et ne nous en fict poinct de responce, mays nous dict que nous venissions a la despechie de nous aultres articles touchant les matieres particulieres et que nous despechierions bien apres cecy a loysir combien que nous luy dismes que ceste matiere requerroit bien haste.

Nous luy declarasmes aussy les deux articles de nous lettres, touchant lexploit quhavoit faict celluy homme darme de monseigneur dAymeriz contre ce XX chivaulx Gheldroys le jour de Saincte Katerine et aussy de ce quesperies bien tost havoir quelques bones novelles de Gheldres desquelles ladvertiries a diligence et vous asseure quil se baigne quant il oyt telles novelles et vous le faictes bien ayse.

Ce soir nous despachasmes quelques articles particuliers, mesmemant touchant monsgr. le conte de Montreuel, auquel il accorde doner lordre de la Thoison incontinent quil sera devers vous ce quil permest estre

au plus long dedans troys moys, et aussy touchant des articles des aultres particuliers desquelz et aussy de toutes aultres chosses que luy havez escript darticle en article, il vous fera responce par nous quant nous viendrons.

Le mercredy questoit le jour de Notre Dame VIII de ce moys nous allasmes le matin devers luy aynsi quil nous havoit ordone le soir devant, et nous dict comant le duc de Saxen lelecteur debvoit venir la et quil vouloit disner bien matin pour luy aller au devant et a fin que led. duc de Saxen peut la havoir mellieur logis il ordona que nous venissions ce jour coucher en ceste ville de Meninghe et me chargia de minuter nous instructions touchant les memoires et articles desquelz il nous havoit respondu et que lendemain au soir il seroit icy et que nous fussions prestz pour les luy monstrer, et aynsi nous veinsmes ce jour en ceste ville et comencay ce soir besogner sur icelles instructions.

Le Jeudy VIIIIe de ce moys je demoury tout le jour a besogner tiellemant que la minute de nousd. instructions fu perfaicte et le soir estre arrive le Roy aveque led. duc de Saxen que fu bien tard, nous allasmes devers luy et trouvasmes quil se vouloit metre a table et devant quil eust souppe il estoient bien dix heures et pour ce il ne fu possible riens fere ce soir. Et aussy nous dict que lendemain il yroit a la messe a la grande eglisse, et que nous yrions aveque luy a lacompagner ce que fismes aveque les aultres du conseil, et luy fu le duc de Saxen et le duc de Bronswick et deux de filz du marquis de Brandeborg questoient du couste du Roy, et a laultre couste vis a vis estoit monsgr. le cardinal faisant ces ceremonies et un peu plus bas de luy estoit lambassadeur dAragon et apres les evesques et ny fu poinct appelle celluy dAngleterre ny de Navarre pour eviter le debat de proceder.

Led. jour de Vendredy apres disner le Roy dict quil y failloit estre aveque monsgr. le cardinal pour veoir sil povoit contenter et le fist venir en la maison de la ville et furent ensemble jusques a lheure de souper, et cependant je fus tout jour a escripre sur ces minutes du povoir et de la ratification dAngleterre et aussy sur la despechie de ceste poste et despuys ce matin a VI heures jusques a vespres je nhay faict aultre chosse et vous asseure que nous ne dormons gueres et nest pas besoing aussy de dormir.

Madame, touchant les billietz que je vous hay escript il nen fault poinct fere de mencion, car le Roy ne cuyde poinct que je vous en haye adverty, et ha ancores en ses mayns la minutę que je luy havoye baillie pour visiter sil y plaisoit que je vous escripvisse en celle sorte et cognoys bien que tant pour le bon passagie que ont eu ses gens a entrer en Italie que aussy pour les pratiques du Pape et du Cardinal, il est ancores en doubte quel chemin il prendra. Toutesfoys il dict quil ne vous laisra

poinct aller que nous ne vous pourtons quelque bones novelles et que nous ne soyons informes a la verite de tout ce quil entend fere pour vous en povoir advertir seurement.

Il nous ha dict aussy quil espere havoir le roy dAragon au prouffit des pays dambas et croys que la conclusion se fera que led. roy dAragon, poyera toutz les ans les deniers que le prince de Castillie ha tout jour accoustume havoir pour lentretenemant de son estat que sont celon que jentends L^m ducatz toutz les ans et les fera delivrer en Flandres et en oultre tiendra quitte le prince et les pays dambas pour le dohaire de la reyne et fera daultre biens pour les pays de pardela, mays il nen fault riens dire jusques a ce que le traictie soit concluz afin que quelque maulvaix esperit ny mist empeschemant, combien que don Jehan Emanuel na pas a ceste heure le credit pour ce fere.

Le Roy votre pere despechiera bien tost monsgr. lEvesque de Labac pour aller en ambassade devers led. roy dAragon et vous asseure quil est bien honeste personagie et ha desia cogneissance a luy car il a este a Naples et ha aultre foys pratique lapoinctemant.

Au regard de monsgr. de Salenove pour laffere de monsgr. de Savoye devant que la poste vint il estoit desia party et ha eu bone et gracieuse responce du Roy et le Roy envoye messire Georgie de la Tour en ambassade devers mond. Sgr. de Savoye pour havoir quelques villes en ses mains pour la seurte et retraicte de ses gens qui yront a Milan et entre aultres demand Verceil et Yvrea, et envoye semblablement devers le marquis de Montferrat pour en havoir des autres.

Les ambassadeurs de monsgr. de Lorreyne, celon que jhay entendu, sont venuz pour layde imperiale que lhon demande aud. duc de Lorreyne lequel se offre de baillier layde et de aller luy mesme en persone contre le roy de France, au cas quil soit asseure que lhon nentreprendra riens sur son pays et que les aultres princes de lEmpire soyent contentz dentreprendre la guerre contre led. roy de France, aultremant quil ne se ouseroit declairer. Le Roy ha dict quil delibereroit et les entretient et a dire la verite je me doubte quil ny haie de la tromperie et quil ne viegnent par aultre chosse que poinct tater le guet et entendre ce que lhon veult fere.

Madame, vous me manderez et comanderes tout jour vous bons plaisirs pour iceulx acomplir aydant notre Sgr. auquel je prie, ma tres redoubtee dame, quil vous doint laccomplissemant de vous desirs.

Escript a Meninghe ce XIe jour de decembre a VI heures du soir.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

Lettres missives. Fol. 126—130.

le 18 Dec. 1507 a Meininghe.

(Cours et jurisdictions. Chambre des Comptes 7).

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblement a votre bonne grace et aussy faict monsgr. le docteur Phleugh, lequel perd patience de demourer si longuemant et a voue que sil en peult sortir ceste foy a son honeur, jamays ne retournera plus soliciter matiere quelcunque en la court du Roy pour la grand longueur, quil voyt en toutes chosses, mays pour fere chosse a vous agreable et pour vous fere service, il ne veult pas espargner sa poyne jusques au bout.

Madame, apres la derniere despechie de la poste par moy faicte sambedy dernier XIe de ce moys au soyr, combien que lad. poste ne partist jusque le dimenchie au matin, nous fusmes led. jour de dimenchie XII de ce moys devers le Roy pour le soliciter dicelle despechie dAngleterre et pour visiter les minutes du povoir, procuracion et ratificacion par moy minutes, luy remonstrant en la mellieur sorte que nous estoit possible que icelle clausule, quil havoit en sa teste estoit pour tout gaster et luy arguasmes tant quil nous dict quil y vouloit penser. et voyant cela nous praticasmes les troys principaulx conselliers Gurce, Suerteine et Lichtstein leur faisant les remonstrances necessaires et les priant de se vouloir employer pour le bien du Roy et des pays dambas que icelle despechie se fit a votre desir sans condicion quelcunque ce quilz nous promisrent faire et sy emploier de tout leur povoir.

Le lundy XIII nous tournasmes devers eulx pour entendre comant ilz havoient besogne devers le Roy en ceste matiere, et nous dirent comant le Roy leur en havoit parle et quilz luy havoient faictes les remonstrances necessaires pour laisser icelle condicion et quilz esperoient que le Roy complairoit a votre desir et quil seroit content de la laisser et a ceste cause nous allasmes incontinent devers le Roy, pour le soliciter de fere icelle despechie dAngleterre celon mesd. minutes, et le trovasmes si bien dispose quil nous dict quil estoit content de fere lad. despechie a votre desir et quil feroit le povoir aynsi que je lhavoye minute et la ratificacion aussy, mays quil feroit fere deux lettres de ratificacion et que lune seroit toute celon ma minute sans condition quelcunque, et laultre seroit de mesme, mays il y hauroit la clausule et condicion dedans comant il lentendoit et que lhon useroit premieremant de icelle ratificacion condicionale et si les Angloys sen contentoient, il ne fauldroit poinct monstrer laultre et au cas quilz ne se voulsissent contenter dicelle, vous ambassadeurs se ayderont de laultre questoit pure et nette, et sur icelle pourroient estre la conclusion celon les articles et advis que vous luy havies envoyez, premieremant et

sur ceste conclusion fu ordone a maistre Hans Renner de despechier iceulx mandemantz en la maniere dessusd. et nous donna heure de tourner devers luy le soir apres soupper; ce que fismes, car il nous dict que vouloit entendre a notre despechie, et demourasmes ce soir la jusques a la minuyt et respondit ce soir a toutz les articles tant de nous instructions que de toutes lettres par vous escriptes et aultres que luy havoit ordonne que nous missions en nous memoires, tiellemant quil ne nous demoura aultre chosse a despechier que votre affere de Bourgongne, ensemble de ce quil entendoit estre faict touchant monsgr. votre nepveur jusques a son advenemant. Et ordonna que je deusse couchier tout par instructions ce quil havoit despechie, celon les responces quil nous havoit donne de article en article; et que touchant le demourant il estoit delibere de nous bien despechier et quil vouldroit desia que nous fussions devers vous.

Le mardy matin, XIIIe de ce moys, je me mys bien matin et de deux heure devant jour a besogner sur nousd. instructions et memoires et apres que jhavoye escript environ quatre heures de long, me fu appourte le paquest de la poste de vous lettres despechees de Ve et VIIe de ce moys, lesquelles havoir vehuez comuniquay incontinent a monsgr. le docteur Phleugh, lequel vous asseure nest poinct marquisan et ne tend que a vous fere service aussy bien que moy. Et quant nous eusmes visite nousd. lettres pour ce questions en bon trein dhavoir bonne despechie et de toutz coustez lhon nous donoit le mellieur espoir du monde, nous fusmes de opinion que pour celle heure, nous ne devions poinct monstrer au Roy les lettres courroceuses, et fusmes toutz deux marrys de ce qu haviez prins tant de regret, mesmement pour ce que par mes lettres vous povies a ces entendre que ce courroux simule ne procedoit daultre chosse que pour vouloir fere entretenir icelles gens darmes du marquis au despens des pays dambas; et pour ce conclusmes quil estoit mieulx retenir icelles lettres et par bon moyen et doulces paroles, luy remonstrer que les chosses estoient daultre sorte que led. marquis ne luy havoit escript et aussy de luy baillier ces lettres escriptes de votre main et ladvertir a plein de ce que vous nous escripvies tant de novaulx articles questoient proposes par les ambassadeurs dAngleterre quant du faict de Gheldres et du prince dHanalt; et sur ce propos ce matin nous allasmes deves sa Maieste et ne fu possible parler a luy jusques a ce quil sorty pour aller a la messe, que je luy presentay les lettres escriptes de votre main, et incontinent entra en son oratoire et nous attendismes la jusques apres la messe, et aynsi quil havoit este tout ce matin a la despechie des gens de guerre pour envoyer aux marchies dItalie, ancores apres la messe en son oratoire et y entendit une bone piece quil ny havoit que la trinite et le chief de ses phinances; tiellemant pres de mydy devant quil en sortist et au partir de la, il alla pour se mettre a disner,

mays devant quil lava ses mains il leut ses lettres escriptes de votre main et sans nous fere nul semblant de ce que vous luy escripviez, il nous demanda si vous ne nous escripvies riens des novelles de Gheldres, et nous luy dismes comant vous nous escripvies et de laffere de Gheldres et dAngleterre et daultres chosses lesqueles luy comuniquerions apres son disner sil y plaisoit nous ouyr. Et nous dict que nous retournissions a deux heures et quil nous doneroit audience. Toutesfoys combien que nous nous trovasmes la a lheure, il ne fu possible devant soupper avoir audience car il vaqua continuelemant en ses despechies de guerre et nous remist apres souper et adhonc il nous fist entrer en son petit poyle ou estoit sa chambre et illeques fist entrer semblablemant le duc de Saxen et la trinite Gurce, Suerteine et Lichtstein et en la presence de nous six proposa comant ce troys jours passes il havot traictie aveque le cardinal et lambassadeur dAragon de lapoinctemant du Roy dAragon et des articles que lhon havoit proposes de un couste et daultre et illeques fu concluz et resolu quil estoit bien apoinctier aveque led. Roy dAragon et furent advises les articles de lapoinctemant auquelz le Roy debvoit tachier tielz ascavoir que le Roy dAragon demoureroit governeur et regent des royaulmes durant la vie de la reyne sa fillie et les subiectz desd. royaulmes jureroient non le tenir pour aultre que pour governeur et regent au prouffit de la Reyne et de monseigneur votre nepveur, leur prince, et que desmaintenant lesd. subjectz jureroient en cas de mort dud. Roy dAragon ou de lad. reyne accepter pour governeur et regent desd. royaulmes le Roy votre pere, et pour sa seurte desmaintenant led. Roy dAragon metroit en la main du Roy votre pere XII bonnes fortresses tant villes que chasteaulx pour lasseuremant de la sucsession de monsgr. votre nepveur, et feroit led. Roy dAragon seremant sur la saincte hostie de non riens fere ny attempter au preiudice de la succession de mond. Sgr. votre nepveur et led. Roy dAragon durant le temps de son governemant poyeroit icelle somme des deniers que un prince de Castillie ha tout jour accoustume prendre pour lentretenemant de son estat et tiendroit quitte monsgr. votre nepveur et les pays dambas de la chargie du douhaire de la Reyne, et fu dict que ceulx qui hauroient la chargie verroient de traictier celon ses articles, et que monsgr. le cardinal estoit bien incline aud. apoinctemant et le Roy declaira en notre presence quil estoit delibere de fere icelluy apoinctemant et quil ne tiendroit poinct a luy.

Apres ce conseil le Roy dona congie a toutz les aultres et retint seulemant monsgr. le docteur et moy et illeques luy declarasmes laffere du marquis de Baden questoit daultre sorte que luy ne lhavoit entendu et que led. marquis nhavoit escript, duquel il ne tint pas grande extime, luy declarasmes aussy laffere de Gheldres et du prince de Hanalt duquel

aussy il sen passa de legier, et apres luy declarasmes les noveaulx articles, que ceulx dAngleterre demandoient oultre ce quhavies escript premieremant et en fust un peu marry, mays apres que nous eusmes beaucoup devise, il se resolvy que si lesd. ambassadeurs dAngleterre vouloient conclure sur les premiers articles sans mettre aultre novite, il estoit content que la conclusion se fist pure et sans condicion quelcunque.

Et au cas quil voulsissent insister celon les noveaulx articles par vous dernieremant escriptz il en vouloit, lesquelles il envoye et me donna chargie de minuter icelles instructions aynsi quil les havoit devisees de bouchie et que je luy pourtasse la minute lendemain pour la visiter. Nous y parlasmes aussi ce mesme soir du faict des alluns et luy bailliasmes ladvis que ceulx du conseil de Malines havoient faict lequel il remist en la main de maistre Hans Renner pour le veoir; et me semble que si ceulx dud. conseil sceussent bien reduyre les marchans a icelluy apoinctemant, ce seroit un chief de euvre, mays je me doubte quilz ont bien sceu metre le debat, mays quilz ne scauront pas y metre apoinctemant; et pour ce que vous mescripvez quil vous semble que laffere de Hyerome Friscobaldi se debvroit mieulx pourter que lhon ne faict, je ne scay cogneistre comant vous entendes que lhon le sceut mieulx porter que de pourchasser de le fere absouldre des censures, ce questoit comprins es articles, et par nous instructions ne nous haves baillie aultre chargie que de pourchasser son absolucion a quoy havons tout jour tendu, et si vous entendes que lhon y facet aultre port ou faveur en le nous declairant nous y ferons nostre debvoir. Mays je me doubte que si lapoinctemant se laisse en cuidant le porter, que ce port luy tournera en domagie et ce sera le ruer du tout a bas. Toutesfoys je men rapourte a la saincte mere eglise.

Le mercredy XVe de ce moys allasmes et le matin et apres disner devers le Roy pour luy monstrer la minute dicelles instructions du faict dAngleterre et ne fu possible quil eust loysir dy entendre, car il fu continuelemant empeschie aveque les gens des finances pour poyer ses gens de guerre quil envoyet au quartier de Italie, mays nous remist apres son soupper et pour ce que nous jeunyons, demourasmes jusques apres son soupper; et incontinent il fist assembler le conseil pour quelque matiere de une abboye quest en question, a laquele le cardinal de Sainte Croix pretend, et apres que led. conseil fust acheve il demanda lad. minute des instructions laquele luy bailly. Et nous dict quil la visiteroit ce soir et que lendemain matin a VIII heures questoit le jeudy nous retournissions devers luy et quil nous diroit se icelles instructions estoient a son apetit ou non.

Ledit jour de jeudy XVI de ce moys pour satisfere a icelle assignacion nous fusmes devant sa chambre a VIII heures et luy fismes dire comant nous estions la, mays il nous fist dire que nous atten-

dissions, car il estoit empeschie pour ces afferes de guerre et quil y failloit premieremant despechier ses gensdarmes, et attendismes la jusques a XI heures quil sourtist pour aller a la messe, et incontinent apres la messe se mist a table et nous dict que nous retournissions a deux heures ce que fismes, et quant nous fusmes la apres que nous eusmes attendu bien deux heures, il fist appeller maistre Hans Renner et luy baillia icelle minute des instructions pour la mettre a net et luy ordona grosser la procuracion et ratificacion celon mesd. minutes, disant quil estoit delibere de despechier la poste et nous dict que nous retournissions apres souper pour ce quil vouloit tenir conseil et que icelluy tenu il parleroit ancores a nous et que luy appourtissions nous minutes de ce questoit ancores a despechier, combien quil eust desia eu icelles minutes a Yspruch, mays il disoit quil ne les trovoit pas.

Ce soir monsgr. lambassadeur dAngleterre mhavoit convoye au souper aveque luy et me demanda quelles novelles je havoye de la conclusion de nous ambassadeurs estantz a Calays et si la chosse estoit en bon trein; je luy dis que la chosse estoit bien celon les articles quhavoient este proposes au comencemant sur lesquelz le Roy havoit desia faict sa ratisficacion et que aynsi que nous la voulions envoyer estoit arrive la poste par laquelle vous escripvies de quelque noveaulx articles quilz demandoient, sur lesquelz le Roy aussi bailloit novelles instructions et condicions, et que silz vouloient conclure celon les premiers, la chosse seroit tant toust despechiee, mays silz vouloient insister sur les noveaulx ce seroit grand longueur; et pour ce quil me dict comant il vouloit despechier son roy darmes, je luy conseillay escripre quilz deussent conclure sur les premiers articles, luy demonstrant quil nestoit pas tout jour bon destre trop futil et que laliance du Roy votre pere et de ceste maison de Bourgongne luy estoit si bien seante comant la sienne a vous aultres et quil debvoit considerer que son filz en pourroit bien havoir mestier et que lhon ne debvoit pas prendre les chosses de sy pres ny demourer tout jour sur lavantagie. Adhonc il me dict que je disoye verite et quil en vouloit escripre et me semble que vous ambassadeurs remonstrent bien laffere, quilz seront plustost contentz conclure sur les premiers articles et que le traictie soit pur et net, que de venir a traictier sur les nouveaulx celon les condicions desd. instructions, et puys quilz verront le Roy votre pere qui cependant comencera a fere quelque chosse, tenerions asseuree que le Roy dAngleterre sera plus chauld dhavoir ceste aliance que vous mesme et ny fera pas tant de difficultes. Toutesfoys, devant que metre les chosses en rompture, fautes que vous ambassadeurs par bons moyens entretienent jusque a ce quilz hauront envoye la minute du traictie aynsi que les aultres le vouldroient havoir au Roy votre pere et je ne fays poinct de doubte quil ne le ratiffia plus tot que rompre.

Apres souper monsgr. le docteur et moy allasmes en court et tenu le conseil presentasmes nous minutes au roy tant du faict de Bourgongne que du povoir, luy suppliant les visiter et nous vouloir despechier bien tost ce quil promist fere, et devant que nous partismes de la fu pourte les novelles que le Roy dAragon estoit mort, lesqueles novelles havoient este escriptes de Romme a monsgr. le cardinal et escripvoient icelles estre venues dun courreur dEspagne; si aynsi est je ne scay si la mort sera proufitable ou dommagiable, considere les afferes que le Roy votre pere ha maintenant, et fu dict aussy que si le Pape entendoit que le Roy votre pere entra en Italie il y envoyeroit mille lances pour lacompagner et luy viendroit au devant jusques a Boulogne. Ce mesme jour aussy vint la novelle de la journee des Suizes qui se sont declaires expressemant vouloir servir le Roy votre pere envers toutz et contre toutz sans nul excepter reserve sil vouloit courrir sur leur pays, et iront a Milan et en France et a Venise ou la ou il les vouldra envoyer, mays il ne ont ancores declaire au quel nombre. Et a ceste cause il tiendront un aultre journee aux. roys pour declarer le nombre et disent quilz nenvoyeront poinct de gens avanturiers, mays toutz des mellieurs de leur gens et ne fauldra que havoir beaucoup dargent pour les lever.

Le vendredy que fu jher XVII de ce moys nous solicitasmes le Roy tant que nous fu possible pour ce que sentions quil estoit sur son partemant de sen retourner devers Yspruch, quil nous voulsist despechier, mays il nous fist dire par messire Paul de Lichtstein que nous serions despeches dedans troys jours et que lendemain nous fussions aux champs aveque luy, car il yroit couchier a deux lieuues dicy en un chasteau tirant contre Kempten et vouloit parler a nous et apres nous renvoieroit couchier icy, et a ceste cause nous allons monter a chival pour veoir et quil nous dira mays il me semble que ce nest pas le chemin de soy aprouchier celon le billiet que je vous escripvis. Toutesfoys de la ou il vet il pourra bien en dix ou douze jours estre la ou scavez. Il nous dict que quant nous serons ouses et esperones pour retourner devers vous quil nous dira quelque chosse de bon et nous dira la pure verite de son intencion et de ce quil ha propose fere, il ha en Tyroles lassemblee des estatz le jour des roys et cest pour le mettre aux champs contre les Veniciens pour les fere parler et dict quil est asseure de lun des deux on que les Veniciens tromperont les Francoys ou que lesd. Francoys tromperont les Veniciens. Le roy mandet a la Reyne quelle tyre contre Yspruch. Le cardinal sen vet contre Ausbourg, je ne scay ancores de quel couste lhon nous envoyera. Ma tres redoubtee dame, nous ferons le mieulx que nous sera possible, vous verres les despechies dAngleterre ensemble ce que le Roy vous escript et sil y ha quelque faulte nous en advertissant a diligence devant notre partemant, efforcerons le fere reparer, aydant notre Sgr.

auquel je prie, ma tres redoubtee dame, quil vous donne lentier accomplissemant de vous desirs.

Escript a Meininghe ce XVIII jour de Dec. a VIII heures du matin.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

Mercurino Gattinara.

Lettres missives. Fol. 136—138.

19 Decembre 1507 a Coufpeyre.

(Cours et jurisdictions. Chambre des Comptes. 7).

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblemant a votre bonne grace et aussy fet monsgr. le docteur messire Sigismond Phleugh. Madame; jher aynsi que le Roy partissoit de Meninghe pour ce quil havoit conclu de despechier la poste et les mandemantz et instructions estoient despechiez et seelles pour le faict dAngleterre, je despechay mes lettres lesquelles a huyt heures mis en la main du maistre des postes et tout incontinant montasmes a chival monsgr. le docteur et moy pour sourtir aveque le Roy; mays aynsi que le Roy monta a chival, il se advisa que oultre les instructions il vouloit escripre aux ambassadeurs estres a Calays, et pour ce ordona que la poste fu retardee jusques au soir. Ce pendant nous sourtismes aveque luy et en chivauchiant eusmes des devises asses de notre despechie, et en devisant apres beaucoup de lengagies il fu resolu que monsgr. de Treves ne viendroyt poinct par dela et que il bailleroit le povoir a vous entieremant et quil laisroit le seau en vous mains jusques a sa venue et que ce pendant le president de Flandres seroit president des requestes et proposeroit au conseil comme chief, et nous dict que nous retournissions a Meninghe pour disner et que nous demourissions la ce jour et que lendemain nous deussions venir aveque Felinghes, son tresourier, la ou il nous conduyroit et quil demoureroit la un jour pour nous despechier totelemant et quil nous diroit toutes bonnes novelles pour vous appourter, et pour comencemant il nous dict que vous hauries une trefve pour les pays dambas et que luy lhavoit sur main et que le demourant il nous diroit quant nous serions a chival prest a partir, et que nous aprestissions tout ce que touchoit a notre despechie pour despechier tout ce jour la.

Quant nous le ouysmes ainsy parler, nous luy priasmes puys quil estoit aynsi delibere de nous despechier pour ce que les clercz ne scauroient le tout despechier en un jour, quil luy pleut estre content que nous

allissions la ou il disneroit et la visiter la minute de nous instructions et de toutes responces a vous lettres afin de la povoir fere mettre a net, car a poyne un clerc le scauroit fere en un jour.

Adhonc il nous dict quil disneroit en un villagie, ou il ny havoit poinct de logis pour nous ny pour les chivaulx, mays si nous voulions aller que nous luy pourrions lisre lesd. memoires et responces ce pendant quil disneroit, et nous luy dismes quil nous failloit jeuner et que nous attendrions bien notre disner jusques au soir. Et sur ce allasmes aveque luy jusques au lieu ou il debvoit disner tout jour voulant, et aynsi quil descendist pour ce metre a disner je lisoye mesd. memoires en corrigant aynsi quil me ordonoit en disnant, tiellemant que lesd. memoires furent toutes mises a son apetit. Et incontinent il monta a chival pour aller rancontrer le cardinal qui alloit a Ausbourg et dict que nous retournissions a Meninghe et sur espoir de notre despechie je fiz que maistre Hans Renner me bailla un de ses clers pour metre a net nousd. memoires, ce que je fis fere devant que partir dud. Meninghe, mays je vous asseure que le clerc vellia toute la nuyt sans riens dormir, et nous jeunasmes jusques a cinq heures du soir et nous chivaulx aussy.

Aujourdhuy ensuyvant ce quil nous havoit ordonne pour ce que le Roy ne nous havoit pas voulsu declairer ou nous debvions aller, nous havons suyvy led. Felinghes jusques en ceste ville et havons este a chival sans descendre ny desbrider depuys XI heures du matin jusques a neuf heures du soir et si la lune ne nous eust servy, nous estions mal venuz, attenduz les maulvaiz passagies que nous havons trove en chemin, lesquelz nous ont faict mauldire cent foys et roy et dame et ancores havons eu grand poyne a entrer en la ville et nous ont fet baillie longuemant a la porte et quant havons este icy penses que nous havons trove notre soupper bien prest.

Aynsi que havons este descendu du chival mha este baillie le paquet de vous lettres despechie le XII de ce moys et incontinent les havoir vehu et comunique a monsgr. le docteur, sans fere aulcun dillay summez allez devers le Roy, lequel incontinent cest commence rire de nous de ce questions venuz de si bonne heure et messire Sigismond cest courrouce joyeusement et ha dict au Roy quil ne le suyroit plus.

Apres les risees nous luy havons declaire le contenu de vous lettres et luy mesme ha leu ce que a la fin de ma lettre est escript de votre main. Et au regard du faict dAngleterre il dict quil est resolu quil sortira son effect. Et me semble puis quilz ont le povoir ample que lhon envoye maintenant aveque la ratificacion en bone forme quelque chosse que le Roy escripvet ou bailliet instructions, au contraire ilz ne doibvent pas tarder de conclure sur les premiers articles et aussy sur les derniers si les peulent reduyre a lhonestete et pour ce que je ne scay que chosse il ha escript

en la lettre quil envoyet ausd. ambassadeurs, je seroye dopinion que vous la deussies veoir devant que la envoyer et apres leur escripre comant ilz en debvroient user.

Au regard du gentilhomme quhaves faict prendre aveque la lettre, le Roy nest bien ayse combien quil dict quil est bien asseure que cela ne procede poinct du consentemant de monsgr. de Julliers, mays pour ce quil ha este et est anchores malade il y ha de ses conseilliers qui prendent de largent de France, et donent espoir aux Francoys de conduyre ceste matiere, mays il dict que le mariagie est desia concluz aveque monsgr. de Cleves et que luy mesme pour les droitz imperiaulx luy ha baille le consentemant a ceste fin, et quant il feroit aultremant toutz ses biens reviendroient a lEmpire, et pour ce il ne se fault poinct doubter de luy, mays il est bien content que vous gardes led. gentilhomme.

Touchant le faict du marquis de Baden il attendra la responce de ceulx de lordre et du conseil. Et des lettres particulieres que vous escripves en faveur de Jehan de Bregilles et du secretaire de mons(eigneur) de Berghes, il dict quil nous fera responce demain aveque le demourant et nous ha assigne a VII du matin a estre aveque luy pour nostre despechie.

Nous summes sur ces responces revenuz soupper a XI heures et apres soupper me suys mis a escripre et ha este acheve ma lettre a une heure apres mynuyt.

Madame, vous mescripves que quelque despechie quil nous facet que je ne me mette poinct en chemin pour revenir jusques a ce que je vous haye advertye de notred. despechie, et jusques a ce que havons aultre novelles de vous, vous poves estre seure que quant vous ne me eussiez pas escript cela, je ne fusse jamays party sans havoir bonne despechie et a votre desir et je pense bien que ce que vous en escripves nest que pour metre fin au faict dAngleterre, mays puys que cela est acomply et que je vous envoye les despechies toutes bonnes touchant led. faict dAngleterre et que je ne scauroye fere les mandemantz en mellieur forme, je croys que si je puys demain havoir la despechie au demourant a mon apetit aynsi que le Roy mha promis vous ne serez pas marrie se monsgr. le docteur et moy ne mettons en chemin pour notre retour, mesmemant puys que necessite nous constrainct et que havons toutz deux nous bourses vuydees, et vous asseure que monsgr. le docteur nha pas un solz du Roy votre pere et ha despendu puys que partismes de vous bien IIII^{c} florins dor et moy plus de III^{c} et serions bien marry de retourner ancores par ce montagnes a Ynspruch mesmemant par ce temps et pour la grande charestre [1]) qui est, car je vous jure ma foy que six sepmaynes durant que nous havons demoure a Yspruch je despendoye plus de deux florins et

[1]) Aldus de vorm in het handschrift. De zin is die van het nfr. cherté = duurte.

demy par jour et si nous marchons jusques la je suys bien asseure que nous marcherons plus avant ou nous troverons ancores pis, et hay aquis ceste nuyt un si grand catar que je vous jure ma foy que je ne me treuve pas bien et ne seroit pas mon cas aller en ce poinct par ses montagnes.

Madame, soubz votre correction havont notre despechie comant je dis nous ne mettrons en chemin et viendrons par le chemin des postes a faisant seulemant troys ou quatre lieuues pour jour pour attendre si vous nous mandres aultre chosse. Et si apres ceste lettre receue entendez que non obstant toutes bonnes despechies nous demourons, vous nous pourres advertir par la poste et fere que de poste en poste lhon senquieret de nous la ou nous serons et ordoner que la bogiete nous soit delivree pour povoir regarder ce que escripres. Et si voustre plaisir sera tieľ, nous retournerons devers le Roy votre pere, et quant a moy puys que je seroye la devers vous, je seroye prest a men revenir icy, mays si vous entendes cela il vous fault envoyer de largent a toutz deux a souffisance, car je doubte quil ne nous faillit passer en Italie. Et a Dieu ma, tres redoubtee dame, qui vous doint lentier acomplissemant de vous desirs.

Escript a Couffpeyre

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

(Lettres missives). Fol. 145.

26 Decembre 1507 a Fienssen.

(Cours et juridictions. Chambre des Comptes 7).

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblemant a votre bonne grace.

Madame, le Roy ha retenu maistre Gilles van Dame, son secretaire, pour les afferes de par dela et luy en ha un article couchie en nous instructions par lesquelles le Roy ordone quil soyt entretenu a troys chivaulx, a tiel pris que lhon ha accoustume par dela baillier a ceulx qui vont dehors du pays, et mande que vous faictes quil soyt poye par la mayn du general receveur, et pour ce quil sen vient maintenant par dela aveque le congie du Roy a cause de la mort de son pere, et pourroit havoir a fere de ayde et de faveur et aussy de largent de sesd. gagies je vous supplie que en faveur de moy le veulliez havoir pour recomande, car il est homme de bien et pour vous bien servir et est bien mon amy et mha tenu bone compagnie en ce voyagie et ha bien aussy desir de vous fere service, vous advertissant que combien que le

Roy luy eust baillie loffice du greffe des finances comme tiers entre deux contendantz, neantmeyns quant je luy hay monstre de votre part que je luy poursuyvoie pour votre secretaire Marnix, il sen est voulontiers depourte par lhoneur de vous et nha poinct pourchasse dhavoir ces lettres et pour ce il est digne que vous lhayes pour recomande, de quoy vous suplie tres humblemant. Et a tant, ma tres redoubtee dame, vous dis a Dieu auquel je prie vous doner lacomplissemant de vous desirs.

Escript a Fienssen ce XXVIe jour de Decembre.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur.

MERCURINO GATTINARA.

Lettres missives. Fol. 146.

27 Decembre 1507 a Fienssen.

(Cours et jurisdictions Chambre des Comptes 7).

Ma tres redoubtee dame, je me recomande tres humblemant a votre bonne grace. Madame, par mes lettres escriptes a Menninghe le XVII et a Couffepeyre le XIIIIe de ce moys, havez peu asses entendre le demene de toutz vous afferes jusques a celle heure et mesmes du faict dAngleterre, duquel ha este envoye le povoir en si bone forme questoit possible et la ratificacion sur les premiers articles aussy et quelque limitacion que soit aux instructions et lettre missive adressantes aux ambassadeurs, me semble a votre correction que si les chosses se treuvent bien disposees que lhon doibt conclure, envoyant premierement la minute au Roy du traictie que lhon vouldra passer afin que lhon ne facet les chosses trop exorbitantes comant au votre, car il fault garder a lhoneur des deux coustes.

Madame, je vous hay escript par mes dernieres lettres que le Roy havoit promis nous despechier lendemain et quil nous havoit assigne a sept heures du matin a estre devers luy, pour conclure notred. despechie, et pour aynsi nous ne faflismes poinct a lheure assignee et lalasmes trover, et incontinent demanda que nous luy declairissions premieremant les articles particuliers qui nestoient poinct comprins en nous instructions, ce que fismes mesmemant de ce que vous haviez escript pour le faict de Jehan de Bregilles de luy baillier la place de maistre dhotel vaquant par la mort de Rodigue de Lalain et aussy de la chanonie que demande le secretaire de monsgr. de Berghes a Namur, et le Roy a accourde toutz les deux poinctz et couchie en nous instructions et me fist le tout escripre de ma main en sa presence, ensemble la despechie de quelque aultres articles questoient baillies a luy a part et apres que toutes icelles instruc-

tions furent couchees par escript celon son entendemant, il les baillia a maistre Hans Renner pour metre le tout a net, ensemble les lettres missives, quil debvoit escripre, desquelles je havoye aussy faict la minute, et ce faict il nous dict sil y restoit aultre chosse a fere pour lacomplissemant de notre despechie, et je luy respondiz que restoient les deux poinctz principaulx, ascavoir du faict de Bourgongne et du povoyr du regime et governement par dela, desquelz il havoit desia eu deux foys les minutes en ses mains, et que je luy bailleroye ancores la tierce afin quil neust poinct de poyne a cherchier les aultres minutes. Adhonc il me dict quil nhavoit pas ancores visite les aultres minutes et quil prendroit celles et les visiteroit et que apres disner nous retournissions devers luy.

Apres le disner nous retournasmes et nous fist entrer en une chambre a part la ou nous demourasmes beaucoup et quant nous eusmes beaucoup demoure il nous envoya dire que nous retournissions en notre logis jusques apres soupper, et aynsi tost que nous fusmes en notred. logis il nous envoya maistre Hans Renner apres qui nous dict comant le Roy havoit visite mes minutes tant du povoir que du faict de Bourgongne et quil y havoit ordone quil despecha le povoir et quil grossasset tout aynsi que je lhavoye minute sans y riens changier ny ouster, lequel est bien ample et souffisant autant quil est possible. Et au regard de la minute du faict de Bourgongne il y havoit ordone la me rendre, disant quil en vouloit parler plus largiemant aveque moy.

Le mesme jour, au soyr apres son soupper, retournasmes devers luy et puys quil nous eust beaucoup faict attendre en un poyle a part, il nous envoya dire que nous allissions couchier et que retournissions lendemain apres disner et quil concluroit notre despechie du ..... [1])

Lendemain questoit mardy le jour de la feste sainct Thomas, bien matin arriva le paquet de votre poste despechee du XVe de ce moys et havoir leu nous lettres ensemble les placars et aultres copies que havies envoyes, allasmes monsgr. le docteur et moy devers le Roy devant quil sortist pour aller a la messe et luy dismes ce que vous nous havies escript en luy presentant les doubles tant du faict de monsgr. de Julliers que du marquis de Baden et nous remist apres la messe pour les veoir et lacompagnasmes a la messe a chival, et este revenu il se mist a table et nous venist apres disner, et quant nous fusmes aveque luy apres disner il nous dict quil ny povoit entendre jusques apres soupper et que nous allissions au logis et deussions revenir apres soupper ce que fismes, et adhonc il se retira a part en un poyle ou il ny havoit que monsgr. le docteur et moy, et havoir leu toutz les doubles que vous havies envoye, il nous dict que au regard de monsgr. de Julliers, il my trovoit poinct de

[1]) Hier was het handschrift verminkt. Waarschijnlijk stond er „povoir".

mal, ayns quil sy trovoit son excusacion de non fere ce que les Francoys desiroient et quil ny havoit chosse quelcunque par laquelle lhon peult cogneistre que monsgr. de Julliers consentisset a ce que les Francoys traictoient ayns toutes chosses a son honeur, au regard du faict des placars et du marquis de Baden il se mit content et ne fist pas grandz parolles.

Cecy faict il nous dict que nous estions despechies de tout et que maistre Hans Renner nous baillieroit toute notre despechie pour partir lendemain questoit le mercredy, mays je luy dis quil nous failloit ancores le poinct principal du faict de Bourgongne, duquel il mhavoit renvoye la minute par maistre Hans Renner disant quil parleroit a moy et que devant que je partisse il me failloit havoir la fin de ceste matiere, adhonc il nous dict quil ne povoit despechier cestuy article sans havoir lopinion de ceulx de lordre et du conseil et quil leurs envoyeroit icelle minute que je luy havoye bailliee pour en havoir leur opinion, et a ce je luy respondiz ce que je luy havoie respondu aultre foys comant vous hay escript, luy disant que sil estoit en ceste opinion de attendre ladvis du conseil de pardela quil en feroit a son plaisir mays que je ne men yroie poinct jusques a ce quil eust eu ceste responce et faict une conclusion en ceste matiere. Alhors il dict que nous povions bien aller monsgr. le docteur et moy aveque ceste despechie et que je vous seroye bien necessaire la pour instruire ceulx du conseil de votre droict, mays je luy dis que monsgr. le docteur pourroit bien aller aveque laultre despechie et que de moy je scavoye ma chargie et que je ne povoye poinct partir sans vous advertir de la despechie et sans la conclusion de cestuy affere de Bourgongne et quil me failloit obeyr puys que je estoye serviteur, et je luy dis beaucoup de paroles, que vous nhauries poinct cause destre contente de moy si je retournoye en ceste sorte, car vous me pourries bien dire que je ne vous pourtoye poinct chosse proffitable mays toute chosses de chargie et de travail et quil ne debvoit pas cuydier que deussiez estre contente seulemant du povoir quil vous donoit pardela, car ce nestoit poinct a votre prouffit, ayns a votre grande chargie et que vous cuydies beaucoup plus fere pour luy de accepter icelle chargie quil ne cuydoit luy fere pour vous en vous bailliant tiel povoir que ne vous tourneroit que a despense et travail de la persone. Et a ceste cause je luy dis quil debvoit bien considerer que vous luy esties bonne fillie et obeissante et que vous faisies beaucoup pour luy et quil debvoit metre toute peyne a vous entretenir en ce bon vouloir et que sil se vouloit servir de vous, il vous debvoit bien traictier mesmemant la ou vous ne demandies riens du sien fors que du votre, et quil vous traictasset de sorte que vous puissies pourter les chargies de pardela, aultremant que vous series constraincte de vous en retourner sur les terres de votre douhaire pour vivre

plus a votre ayse. Et luy conseilliay et requis instantmant quil voulsit pour vous contenter fere grosser les lettres celon ma minute et les signer de sa main et que je ne les monstreroye a personne du monde que a vous et que devant quelles fussent seelles je pourchasseroye dhavoir lopinion et de ceulx de lordre et de ceulx du conseil et la luy raporteroye moy mesme afin de fere lentiere despechie en cestuy affere par bon conseil. Mays il me dict que si je vouloye quil metroit cecy en conseil pour scavoir sil me povoit aynsi baillier icelles lettres que je demandoye sans enfraindre les statutz de lordre. Mays pour ce que les statutz et ses consielliers estoient desia alles a Yspruch, quil fauldroit que je allasse, et que ce pendant messire Sigismonde yroit devers vous aveque la despechie faicte tant du povoir que des instructions et pour ce quil nhavoit poinct la lengue pour vous parler, il y baillieroit par compagnie messire Andrea de Burgo; je luy dis que jestoye content de aller a Yspruch et plus avant sil y plaisoit, mais que de fere tenir conseil seulemant sur ce poinct il me sembloit que ce nestoit pas grand chosse, mays que je luy suplioye quil voulsist fere tenir conseil pour veoir et entendre le droict que vous haves en ce que demandes et quil assembla les mellieurs clercz de toutz son conseil et quil y fist visiter toutz vous tiltres ensemble vous escriptures par moy composees et il troveroit par verite que quant vous series non pas sa fillie mays une poyre femme estrangiere, il ne vous scauroit denier ce que demandies. Toutesfoys quil en fist son bon plaisir et que je attendroye la fin et le suyroie par tout la ou luy plairoit jusques a ce que je vous hauroye du tout adverty et hauroye aultre responce de vous. Adhonc il dict quil vouloit penser celle nuyt que chosse il debvoit fere en ceste matiere et que je pensasse aussy si je men iroye aveque messire Sigismond ou non, mays je luy respondis que je havoye desia tout pense et que je ne men povoye aller aynsi, car je havoye de vous comandemant expres au contraire. Toutesfoys que je viendroye le matin pour ouyr ce que luy plairoit moy dire et comander.

Le mercredy XXIIe de ce moys au matin pour ce que le Roy estoit sur son partemant, nous allasmes devers luy et nous ordonna estre aveque les aultres conseilliers pour despechier quelques matieres que luy touchoient que gisoient en droict, ce que fismes et ce pendant il se mist a disner et havoir tenu le conseil nous attendismes tant quil eust disne, et havoir disne nous aprouchasmes monsgr. le docteur et moy pour scavoir quel chosse il havoit concluz en notre affere, et me dict que si je eusse voulsu venir aveque messire Sigismonde a tout la despechie faict il neust envoye nul aultre, car il se fioyt beaucoup en moy et que jestoye approve et experimente de longuemain, mays pour ce que messire Sigismond nhavoit poinct la lengue, il ne vouldroit que en vous exposant le contenu des instructions et mesmes de ce quil nous vouloit

dire de bouchie quil y eust aultre interprete que homme duquel il se tint bien seur et que a ceste cause il y estoit force envoyer led. messire Andrea de Burgo duquel il se fyoit asses. Et sur ces paroles il se retira en sa chambre et nous dict que attendissions au poyle, et un peu apres il fist appeller messire Sigismond et maistre Hans Renner et quant il eust parle a eulx ilz sen revindrent toutz deux devers moy et me dirent que le Roy desirasset voulontiers que je men fusse venir devers vous aveque led. messire Sigismond pour exploiter la chargie comune que nous estoit baillee par icelles instructions et quil ne metroit pas voulontiers ces matieres en aultres mains et que je pourroye bien revenir apres a soliciter led. faict de Bourgongne. Mays je leur respondiz que si pour ma venue je povoye satisfaire et au Roy et a vous je leusse voluntiers faict mays que je doubtoye que ma venue sans aultre despechie dud. cas de Bourgongne seroit pour me fere encourir indignacion de toutz deux, la votre 'premieremant pour ce que je havroye faict contre votre expres comandemant et celle du Roy pour ce que vous mescontentant de cestuy affere je me tenoye asseure que vous ne demoureriez poinct la et que vous retourneries en Savoye et que luy pourroit penser apres que je neusse este cause, et a ceste cause que je auroye mieulx demourer et vous obeir et que vous fussies contente de moy, et sy vous en devies aller comant le cuydoie, que vous allissies en mon absence que aultremant; et quant le Roy sceut que je ne changeroie poinct de propos et que jestoye ferme en mon opinion de demourer jusques au bout, il senquist terriblemant devers messire Sigismond sil scavoyt la cause pour quoy vous poursuyvies plus tost dhavoir Bourgongne que poinct des aultres pays et seigneuries et sil scavoit que vous eussies point pratique de ceste matiere aveque ceulx de lordre et du conseil de pardela et aussy sil scavoit que ceulx du pays de Bourgongne vous eussent agreable ou non, mays led. messire Sigismond luy dict que de ce il ny scauroit respondre et que cestoit de ma chargie particuliere et que sil me interroguoit je luy en diroie rondemant la verite. Adhonc il fist la division des apostres et ordonna que led. messire Sigismond alla a Ausbourg aveque la despechie questoit faicte et quil deusset attendre la jusques ce quil y envoieroit ou messire Andrea ou moy et ordonna que moy deusse venir deusse venir icy a Fienssen a fere le Noel aveque luy et ordonna que messire Andrea de Burgo et moy viendrions ensemble, ce que fismes et arrivasmes le jeudy au soir que le Roy entra et incontinant havoir soupper nous tirasmes, led. messire Andrea de Burgo et moy, devers luy et le trovasmes quil nestoit pas fort joyeulx, car il havoit adhonc receu novelles que ces pietons questoient passes en Italie sen estoyent retournez a Trent, et luy nestoit pas ayse, car il havoit mis grand espoir de ce quilz estoient aynsi passes et tenoient icelles villes

et a ceste cause il se hastoit pour se mestre en armes et leur doner secours. Toutesfoys quelque courroux quil eust, je maprouchay et luy baillay une lettre de messire Sigismond et luy priay de vouloir bien tost despechier led. messire Andrea de Burgo, afin que led. messire Sigismond neust cause dattendre longuemant, et luy print la lettre et se retira en sa chambre disant quil sen alloit adhonc besogner et dict aud. messire Andrea de Burgo que lendemain questoit la veille de Noel a VIII heures il fust au chival pour aller aux champs aveque luy et quil retourneroit a disner. Apres son disner je men ally la seulemant me monstrer et luy fere la reverence sans luy dire aultre chosse en attendant de le trover en bone lune et la survint led. messire Andrea lequel en fist autant; et incontinent que le Roy fu retire en sa chambre je abourday led. messire Andrea de Burgo pour scavoir comant il lhavoit besogne aux champs et sil seroit tantost despechie; il me dict que le Roy lhavoit en beau deduyt a la volerie et quil y havoit peu parle, mays quil y havoit dict comant il avoit besogne le soir et quil havoit mis par escript des interrogatoires beaucoup, mays il ne scavoit entendre quelz interrogatoires se fussent, toutesfoys celon les lengagies quil havoit en aveque led. messire Sigismond je croy que cest pour moy interroguer, mays je scay bien quil trovera les responces pertinentes quant il viendra a cela, car jhay desia tout en mon entendemant pour y satisfaire.

Je dis aussy aud. messire Andrea de Burgo comant jestoye adverty et estoit vray quil sen debvoit aller non seulemant pour cestuy affere mays quil debvoit passer oultre pour aller devers le roy dAngleterre; il me confessa quil estoit vray, et quil estoient desia pluseurs jours que le Roy luy en havoit parle, mays quil y havoit dict quil despecheroit a Bolzan quant il seroit en armes et quil seroit la premiere despechie que seroit faicte en son host et quil ny havoit jamays parle de luy doner aulcune chargie en Flandres. Et a ce que jhay peu cogneistre par ses paroles la chargie quil y debvoit doner vous touchiet de bien pres, combien quil ne mha pas voulsu a plein declairer le tout, mays sil vient devers vous, comant je croys, vous luy tireres bien le vers du nez, et sur ces paroles nous en retournasmes toutz deux en nous logis, chascun a escripre et besogner quelque chosse et ne vismes le Roy jusques a matines que nous y fusmes et ouysmes la messe de la mynuict.

Madame, ce que dessus ha este escript la nuyt de Noel en attendant la messe de la mynuyt au lieu de jouer, et ne parlay poinct au Roy despuys jusques apres la derniere messe, que je lacompagnay au logis et ne parlasmes que des chosses joyeuses et apres disner men retournay pour veoir quele chose il faisoit et me dict que pour lhoneur de la feste, il ne vouloit entendre a nulle chosse jusques au soir et que retournasse apres soupper, ce que je fiz, et quant je suy la luy supliay puys quil

vouloit envoyer messire Andrea de Burgo en mon lieu sur la despechie quhavoit emporte messire Sigismond a Ausbourg quil luy pleut la despechier bien tost afin que led. messire Sigismond neust cause dattendre longuemant et que les aultres chosses ne demourissiont tant en suspens et aussy quil y pleut parachever les instructions des matieres secretes lesquelles il mhavoit faict escripre de ma main devant luy, et despuys quant je luy dis que je ne povoye venir sans vous advertir il les havoit retire, et luy dis certains aultres poinctz quil debvoit escripre de sa main et de quelques lettres quil debvoit escripre a ceulx de lordre et du conseil pour visiter votre cas de Bourgongne et luy en escripre leurs advis. Et adhonques il me dict que je me trovasse le jour apres questoit hier a sa grand messe et que luy appourtasse tout ce que seroit necessaire pour la despechie dud. messire Andrea de Burgo par escript en une petite memoire et quil verroit de despechier et aussy luy faignoit de son couste de vouloir envoyer led. messire Andrea en mon lieu et scavoye bien quil nen havoit poinct de vouloir et moy faignoye aussy que jestoye bien content de demourer combien que jeusse este plus content de men povoir revenir, pourveu que la despechie fust a mon desir.

Lendemain que fust jher dimenchie XXVIe de ce moys, au matin au partir de sa messe luy baillay un billiet de tout ce que dessus ensemble la minute des lettres tielles que je les vouloye, et me dict que je ne tournasse devers luy jusques apres souper ce que je fis; et aynsi que jestoye devers luy arriva le paquet de votre poste despechiee a Malines le XX de ce moys, ensemble les advertissemantz tant de votre main que aultres touchant le faict de la guerre et nen ha riens este comunique a monsgr. le docteur, car comme dessus vous hay escript le Roy ha faict la division des apostres et ha envoye attendre a Ausbourg, combien quil ne partira de la sans moy ou sans led. messire Andrea de Burgo; et aynsi que je lisoye mon paquet, sourvint led. messire Andrea devers moy et me dict que le Roy havoit beaucoup devise aveque luy de ma despechie et quil desireroit bien que je men venisse aveque led. messire Sigismond et je luy dis quil ne tenoit que au Roy car sil me faisoit la despechie tiele que je vous puisse contenter que je seroie bien content de men revenir sans attendre aultre chosse. Adhonc led. messire Andrea me dict quil esperoit que le Roy me feroit bone despechie et que je luy remonstrasse toutz jours vous afferes de bonne sorte en le pressant un peu plus que je nhavoye faict jusques a maintenant, et luy parlant non seulemant comme serviteur votre aynscomme serviteur sien, luy declairant les inconvenians qui pourroient advenir si vous en allissies de la et que abandonissies ce governemant et que sans faulte il esperoit que je nhavroye bonne yssue et a votre desir, de quoy le remerciay de votre part.

Apres ces divises eues aveque led. messire Andrea, voyant que le Roy se vouloit retirer en sa chambre je luy presentay vous lettres et le suyvy et luy dis la substance de ce que mhavies escript et luy monstray les advertissemantz de votre main lesquelz il print en bonne part et dict quil havoit desia propose en son entendemant la plus grande part de vousd. advertissemantz et quil en fera tout aynsi que vous havez advise, et est asses content et ne faillioit pas que maistre Josse Quevin print ceste peyne, car il fauldra quil passet mainctes maulvays passagies devant quil le treuve et croys quil ne le trovera point quil ne soyt en Italie, attendu quil sen vet maintenant fere son assemblee a Bolzan pour entrer en pays celon quil dict, mays je ne puys scavoir que chosse il ha dedans le cueur, combien quil mha dict me vouloir dire la pleine verite de ce quil entend fere, mays qui ne le me dira pas jusques a ce quil me voye prest a chival pour men revenir devers vous et quil nen escripra riens ne le dira a aultre que a moy.

De lapoinctemant du Roy dAragon je treuve les chosses fort refroydees despuys que je vous en escripvis et luy ne mha pas ancores voulsu dire dont cela procede, combien quil dict quil me dira au partemant ce que nest.

Du faict dAngleterre je vous hay desia envoye les despechies par la derniere poste despechies a Couffepeyre et sil y fault quelque chosse renvoyes a diligence devant que je parte.

Touchant les pietons questoient entres en Italye il estoit verite et vous havoye desia escript les villes ou ilz estoient retraictz, non pas par noms particuliers, car le chancelier ne le me sceut doner entendre, mays je vous hays escript que cestoient les villes de ceulx de Gonzaghe et de la Mirandole. Toutesfoys quant ilz ont vehu que le Roy nenvoyoit aultre suyte apres et quilz estoient en petit nombre et ne se fioyent pas fort des Italiens, mesmes que les Francoys se aprestoient pour les venir assallir, il se sont retires doulcemant et sen sont retournes a Trent sans coup fraper et sans fere nul dommagie, de quoy le Roy ha este bien marry.

Au regard de lassemblee des estatz le Roy est dadvis que vous les faictes assembler a Gand pour pluseurs raisons et mesmes pour contenter les Flamans et pour les induyre plus aysemant a acourder quelque ayde a fin que les aultres pays les ensuyvent, et mhavoit chargie fere la minute des lettres a vous et aux estas ce que jhay faict et luy hay monstre ce matin et les hay leu cependant quil disoit et les hay trove bien et ha ordonne au secretaire les despechier. Mays pour ce que incontinent il est monte a chival pour aller chouchier a Rahut il nha este possible les despechier par ceste poste. Je suys monte a chival et suys alle grand piece aveque luy aynsi quil partoyt, pour scavoir que je havoye a fere, il me vouloit bien despechier a chival et me renvoyer

sur courroye de perles (?) et que je men allasse dicy a Ausbourg et que par la poste il me envoyeroit toute ma despechie apres, disant quil me seroit grand travail pour le suyvre par ces montagnes et quil alloit a grand diligence tielemant quil icroit en deux jours a Yspruch et quil feroit demain sept grandes lieues. Je luy dis que je ne vouloye poinct espargner ma poyne mays que les chosses fussent bien et que je vous puysse apourter chosse de quoy vous puissies estre contente et aussy que vous mhavies escript que envoyeries un aultre poste dedans deux ou troys jours, par laquelle me debvies envoyer de largent et qui me failloit le suyvre jusques adhonc et quant il me eust ouy aynsi parler, il dict que je deusse aller demain couchier a Lermes et que je le suyvisse jusques a Yspruch et que la il me despecheroit bien tost, car il ny demoureroit que deux ou troys jours pour aller a Bolzan ou il fera son assemblee, mays sil ne me despechiet a mon desir je le suyvray partout ou il ira jusques a ce quhauray aultre novelles de vous.

Madame, puys que les chosses sont allees tant avant de votre affere de Bourgongne il me samble que vous ne debvez poinct laschier prinse que vous ny faictes tout le possible, car si vous failles a ce coup vous ny retourneres jamays plus et a ceste cause me semble que vous debvez escripre une bone lettre au Roy celon la minute que je vous envoye icy enclouse a laquele ousteres et adjousteres ce que bon vous semblera, et que lenvoyes incontinent a diligence, car je ne vous hay poinct voulsu advertir plus tost esperant tout jour dhavoir quelque mellieure resolucion; et cependant que vous envoyeres ces lettres incontinent que seray a Yspruch, soliciteray les troys mignons pour me monstrer que chosse ilz scavent fere et silz me ont dict verite ou non, et feray des aultres remonstrances au Roy que jen hay pas ancores faictes lesqueles croys le moveront plus a vous accorder ce que demandes, combien que ce seront chosses pour vous en fere rire quant seray devers vous, mays il fault ensuyvir sa nature. Je vous escripray plus a plein par la poste que je despechieray a Yspruch quant envoyeray les lettres des estatz. Maintenant je vous envoye les lettres de la maison du tresourier Laurin que le Roy escript tant a luy que a ceulx des finances; toutes les aultres despechies, le povoir et instruction sont en la main de messire Sigismond, lequel a ce que je cognoys ne se metra poinct en chemin sans moy. Et a tant vous dis a Dieu, ma tres redoubtee dame, auquel je prie vous doner lentier acomplissemant de vous desirs.

Escript a Fienssen ce XXVII jour de Decembre.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

Lettres missives. Fol. 155.

30 Decembre 1507 a Yspruch

(Cours et juridictions. Chambre des Comptes 7).

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblemant a votre bone grace. Lundy dernier au soir questoit le jour des Innocens, je vous despechay la poste et vous escripviz, comant le Roy estoit party ce jour pour tirer contre Yspruch et que les lettres des estatz ne povoyent estre si subit despechiees, et a ceste cause je havoye baillie les minutes pour despechier le tout a fin denvoyer un aultre poste incontinent que serions icy. Or est il vray que le Roy le jour quil mhavoit dict quil seroit en ceste ville que fu jher vint seulemant couchier a Cirle quest a une lieuue et demye dicy et luy ha demoure aujourdhuy tout le jour et ha mande a moy questoye derrier que je deusse passer avant et venir aujourdhuy couchier en ceste ville cuydant que luy mesme y deust venir. Mays incontinent que jhay este icy, est arrive le maistre des postes qui mha dict que le Roy vouloit despechier la poste et mha appourte une lettre de maistre Jehan Boutechou si je vouloye escripre, par laquele me semble quil y ha quelque changemant en mes minutes combien quil ne me le declaire poinct mays il me escript en layr. Toutesfoys je luy hay chargie vous envoyer les doubles ce que jespere quil fera.

Madame, sil y ha changiemant je ne croy poinct que ce soyt es lettres des estatz, car ces sont toutes bonnes et a lhoneur, mays je croy que ce sera a la minute des votres, car en icelles estoit couchie un article touchant la responce des votres par lesquelles haves escript le remerciemant des offices donnes a Marnix, et despuys la derniere poste hay este adverty, que Maximilien Quarre, filz du tresourier de lordre, lequel partit de Fienssen tant et quant le Roy ha emporte la confirmacion des lettres que vous luy havies baillie de pardela sur la resignacion du filz de Jherome Laurin, combien que par nous instructions le Roy eust devant accourde de la baillier a Marnix en vous ordonant de luy fere despechier ces lettres. Et ha cecy este pratique sans me dire mot et celon que jhay entendu lhon ha prins fondemant pour ce quil disent que vous havez escript pour luy deux foys, ascavoir au comencemant et depuys que vous havies escript par maistre Charles de la Verderue haves dernieremant escript du Xe de ce moys ancores en faveur dud. Quarre, pourquoy le Roy mesmemant le voyant icy a soliciter ha este plus enclin de luy confermer.

Madame, je mefforceray de veoir ces lettres sur lesquelles ilz ont prins fondemant et ne scauroye croyre quil ny haiet de deux faultes lune ou quelles ont fourgiees et contrefaict votre signet ou quelles sont des

lettres que vous signes sans veoir, et vous prometz que lhon ne vous donet pas grand louengie icy de trover tant de vous lettres contraires, et a ceste cause nous havons un articles en nous instructions de linteligence que debves havoir ensemble. Toutesfoys quelque chosse quen soit faict, devant que je desparte je mefforceray ancores mettre les chosses en trouble pour fere que Marnix lempourte.

Le Roy doibt estre icy demain et luy estre arrive je poursuyray et cecy et votre cas principal pour lequel jhay couchie mes raisons par escript a fin de le vaincre, je croy quil ne tardera pas icy deux ou troys jours car il yra a fere son assemble pour entrer aux Itales. Et a ce que jentendz il y ha desia un grand nombre des gensdarmes aux confins et lartillierie tant et quant toute preste, pour marchier a lentree et tout le monde tient que les Francoys ne lattendront poinct.

Lhon ha faict novellemant poyemant a VI^{m} Suizes en Ausbourg et doibvent incontinent sourtir aux champs aveque les bannieres des villes, il ha aussy le conte de Hardeck qui conduict bien VI^{m} Bohemes, penses que joinct les subiectz du Roy en ces quartiers aveque les gens de lEmpire ce sera grosse armee; je voy bien quil fera une bonne poincte aux Itales, mays son entendemant est aillieurs, et les gens quil ha laisse derrier sont asses pour fere un aultre bone armee. Si je suys despechie tiellemant que je soye content de men revenir, il me dira ce quil ha en cueur pour vous en advertir de la verite car il nen veult riens escripre, mays je ne partiray poinct que je nhaye aultres novelles de vous ou que je haye toutes despechies a mon desir. Toutesfoys si votre argent ne vient devant que le Roy desmarchiet dicy, je seray atachie au clou et ne pourray party de lhostelerie jusques a ce que largent sera arrive que me seroit bien grief et me seroit et honte et domagie et aussy bien a vous que a moy, mays jhay espoir a ce que mhaves escript que ne fauldres poinct.

Cependant si les afferes dAngleterre ne sont a votre apetit et que desires dhavoir aultre povoir ou ratificacion en moy en advertissant jen feray mon depvoir, et me manderes et comanderee tout jour vous bons plaisirs pour iceulx acomplir aydant notre Sgr., auquel je prie vous doner lentier accomplissemant de vous desirs.

Escript a Yspruch, ce penultime jour de decembre

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

Lettres missives. Fol. 163.

le dernier Decembre a Yspruch.

(Cours et jurisdictions. Chambre des Compte 7—8).

Ma tres redoubtee dame, despuys mes lettres jher au soir escriptes, pour ce que le maistre des postes ha voulsu attendre que le paquet luy fut appourte icy, je my suys accourde pour veoir quel changiemant le Roy havoit faict en mes minutes, et hay trove quil ny havoit aultre changiemant que touchant Marnix de loffice de greffe et hay voulsu veoir les lettres sur lesqueles le Roy sest fonde, lesquelles sont arrivees despuys la despechie de nous instructions et sont bien affectionees et sans poinct de faulte elle sont signees de votre main, mays je croy que ce sont des lettres que vous signes sans regarder que ne vous font poinct dhoneur et pourtent domagie a vous et aux votres et a ceste cause je vous hay conseillie aultre foys que toutes les lettres que vous escripves au Roy votre pere soyent despechiees par votre secretaire et non aultre qui en tiendra le registre et qui vous pourra tout jour advertir sil y havoit quelque contrarietes, aultremant vous y seres tout jour trompee et vous sera honte et votre prudence ne sera pas en tiele reputacion quelle ha este, car je scay bien ce que jhay ouy dire de messieurs les secretaires de pardeca qui se moquent tres bien de tant de variacions et contrarietes que lhon treuvet en vous lettres et me pardonerez sil vous plait de ce que je vous en escrips ainsy, car laffection que jhay a votre honeur me constrainct de aynsi fere.

Madame, devant que la poste haiet este despechie, sont arrive vous lettres escriptes la veille de Noel, lesqueles havoir vehuës suys incontinent monte a chival pour aller jusques dehors la porte au devant du Roy qui venoit adhonc et ne suys pas alle fort avant que je lhay rencontre et en la presence de tout le monde luy hay donne les novelles de la conclusion dū mariagie et aliance de Angleterre et de toutes les ceremonies aynsi que mescripves, de quoy il en ha faict grand joye et sest monstre de en estre bien ayse en presence de toute la compagnie, et apres lhavoir accompagne en son logis suys entre tant et quant jusques a son petit poyle ou il sest deshabillie, et quant il na eu prins ses noveaulx habillemantz luy hay presente vous lettres et luy hay dict comant vous envoyeries dedans troys ou quatre jours le traictie faict pour havoir ses lettres de ratification et a ce que puys cogneistre il ny fera pas grande difficulte.

Au regard des particularites desqueles vous dictes que luy escripves pour ce que ne me declaires poinct que ce soit, je nen scauroye soliciter responce si non en general, mays de toutes aultres chosses

que sont venues a ma notice vous en haures bone responce et croys quil est si desplaisant que moy de ce que notre compagnie ha este si departye.

De ce que mescripves de damme Anne de Beaumont et de la gentdarmerie il nha este possible den parler au Roy pour ce soir et nhay voulsu plus retarder la poste mays luy parleray demain quest le premier jour de lan et par laultre poste vous advertiray de la response, si le Roy demeure icy tant que je la puisse despechier, car comant je vous hay escript en mes aultres lettres et que jescrips plus amplemant a Marnix, je ne scaroye bougier de lhostellerie sans argent et ne fault poinct demander au Roy, car a poyne en scauroit il trover pour ses gens darmes; et vous jure ma foy, madame, que je nhay pas un seul denier oultre dix florins qui seront bien peu oultre les estreines de demain et ne scay icy eschaper que je ne despende par moy, mes gens et mes chivaulx troys florins par jour, car cest le lieu plus chier ou fu onques et nous coustet un repas dhome XIII cruchiars et estre ancores mal traictie, et pour ce si vous ne menvoyes de largent, je feray mal et vous besognes et les miennes et ne me fault pas envoyer largent en papier, car se seroit trop longue chosse a luy courrir apres, et ne scauroye bougier dicy pour aller ha en fere la poursuyte, et pource me tiendres pour excuse si despuys le partemant du Roy dicy vous nhaures aultres novelles de moy, et si vous voules envoyer lettre de changie faicte le faire par le maistre des postes de par dela adressante a son nepveur icy, car ce sera plus seure et daultres lettres de changie je en hay asses, mays elle ne me servent de riens et pour ce si voules que je solicite la despechie dAngleterre et la votre envoyes moy argent a diligence plus tost que lettres.

Madame, vous me manderes et comanderes tout jour vous bons plaisirs pour iceulx acomplir de mon povoir aydant notre Sgr. auquel je prie, ma tres redoubtee dame, quil vous doint lentier acomplissemant de vous desirs.

Escript a Yspruch ce dernier jour de Decembre a la minuyt.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur.

MERCURINO GATTINARA.

1507 4 janvier a Bolzan. (Portefeuille).

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblemant a votre bone grace. Madame par la poste despechiee le dernier jour du moys, combien que elle ne partist jusques au matin du premier jour de lan, vous haves entendu en quel termes vous afferes estoient et en quelle necessite je me trovoye. Toutesfoys a tout le mal par votre honeur et myen, je men allay ce matin du novel an accompagner le Roy a la messe en sa solempnite et fiz mes estreines comme les aultres, et apres la messe le reacompagnay jusques a ce quil ne mist a la table et me donna pour estreyne un pom cyre, et ce matin luy vindrent novelles et lettres comant le Sgr. Sophy duquel vous hay aultresfoys envoye certains doubles, faisoit terrible guerre au grand Turc et quil havoit desia conquis lEmpire de Trabesonde et estoit a tout son armee a troys journees de Constantinople, et havoit desia thue deux filz du Turc et un aultre de ses filz sestoyt rebelle contre le pere et retire devers led. Sgr. Sophy, lequel se dict havoir tres grosse armee bien de II^{cm} hommes et que tout le monde le sayt pour ce quil fet touts biens comuns et quil ha propose de destruyre toutelemant la loy de Mahumet et recovrer la terre saincte de leurs mayns et beaucoup daultres chosses que seroyent longues a escripre. Ce mesme jour vindrent aussy lettres comant le roy de Pourtugal havoyr conquis novellemant une grande ysle aupres de Calicot et havoit reduict lisle de Traponde tributaire a luy baillier toutz les ans cent et cinquante mille quintaulx de cynamomy et beaucoup de bones chosses et aussy tout ce jour fu passe en joye.

Lendemain questoit dimenchie IIe de ce moys le Roy pour fuyr la presse et pour povoir besogner quelque chosse sen alla en un chasteau aupres de Halle et demoura la tout le lundy ensuyvant en besognant sur sa gensdarmerie.

Le mardy apres monsgr. le cardinal et toutz les ambassadeurs arriverent a Yspruch et incontinent quil entendist quilz debvoient venir, il se partist dud. chasteau et vint couchier a Matran a deux heures dYspruch et mescripvist que je me deusse trover ce soir la, car il vouloit parler a moy de quoy vous asseure fuy bien marry pour ce que comant vous havoye escript mhavoye poinct dargent pour poyer mon hoste. Toutesfoys a fin quil neust poinct dexcuse sur moy, et aussy pour votre honeur et mien je dis a mon hoste quil ne failloit partir a chasse, car le Roy mhavoit mande et que je ne povoye compter aveque luy pour cette heure, mays que je laisroye la deux de mes chivaulx ensemble ma grosse male. Et au surplus luy dis que pour ce que je nhavoye que des ducas, combien que je nen eusse pas un, luy faisant entendre que jen

perdroye trop a les changier a Ysprnch et que je gagneroye mieulx a les porter en ceste ville luy priay me prester un XII ou XV florins pour venir jusques icy et que a mon retour nous compterions tout ensemble ce que je luy debvoye et en seroit bien poye, de quoy mond. hoste fu bien content et me fist tres grand plaisir, et de ceste sorte je me party a troys heures apres mydy et me vins ce soir couchier aud. Matran bien tard et trovay que le Roy mhavoit faict garder le logis aveque messire Andrea de Burgo et notre soupper bien prest.

Ce soir apres le soupper allasmes, led. messire Andrea et moy, devers le Roy et nous dict que pour ce quil sen vouloit venir devers Bolzana la journee quil havoit icy des estatz de ceste contee de Tyroles quil estoit delibere de nous despechier et que nous regardissions tout ce questoit ancores a despechier, car il estoit delibere nous despechier que nous nallissions plus avant et que nous neussions plus cause de le suyvre; adhonc nous luy mismes en avant tout ce que je havoye mis par articles noveaulx tout ce que me sembloit estre ancores a despechier oultre les instructions quil havoit despechiees.

Et premieremant de vouloir declairer de bouchie son intencion touchant son voyagie et la guerre, attendu que en nous instructions il se remetoit sur ce quil nous diroit de bouchie, et adhonc il declaira quelque chosses generales en la presence de toutz deux et me dict que au matin il parleroit a moy tout seul et me diroit quelque aultre chosse.

Le matin apres questoit mercredy, il me declaira la reste et me dict beaucoup des chosses toutes bones sil les povoit conduyre a son desir lesqueles je ne vous escrips pour ceste heure, car je veulx couchier tout par memoires et les havoir signees de sa main. Je luy parlay du faict de Gheldres pour y envoyer un bon chief et metre ordre en la gens darmerie; il me dict quil estoit delibere reapeller le prince de Hanalt et quil envoyeroit pour chief le duc Henrich de Bronzwick et en voyeroit des comissaires pour mettre ordre aux gens darmes et au regard du marquis de Baden il ha cogneu sa follie et est plus courrouce contre luy et contre monsgr. de Treves qui aultremant et est content que lhon nen parle plus.

Du prest dAngleterre il metra aux instructions que riens nen sera distribue que par son ordonance et voustre et aussy des commissaires quil envoyera pour metre ordre aux gensdarmes, toutesfoys il persiste que la moyte dud. prest soyt garde pour luy par les causes que seront declairees en nousd. instructions.

Des advertissemants que vous luy havies envoye de votre main le Roy les ha agreables et dict quil en usera, quant sera temps et quil commence maintenant soy aprester pour ce faire.

Touchant levesque de Leon que donna Anna vouldroit que lhon le

fist venir pour instruire monsgr. votre nepveur, le Roy dict quil veult quil soit premieremant instruict a la lengue Allemanne, attendu quelle est plus difficile, et que apres il luy fera en peu de temps aprendre la lengue Castilliane et ne luy plait poinct la pratique de lad. donna Anna en ce cas, combien que pour satisfaire a sa requeste il en couchiera un article en nous instructions de la substanee dessusd.

Des aultres particularites desquelles vous mhaviez escript en general que je sollicitasse la responce comant vous hay escript dernieremant, je lhay solicite en general, mays il mha dict quil ne scet que cest et ne scet a cuz il ha donne vous lettres, car maistre Hans Renner estoit alle devers sa femme, et vous asseure que le Roy ha beaucoup daultres chosses en teste, et si vous meussies declaires mes lettres icelles particularites je les eusse mises par articles et eussiez en la responce comant des aultres. Ce jour apres disner le Roy partist et vint couchier a Stercin et vous asseure que nous neusmes onques la plus maulvaise journee ny plus grand froyd et la negie jusques au ventre des chivaulx. Toutesfoys nous venismes aud. Stercin et fusmes ancores messire Andrea de Burgo et moy logies ensemble. Et ce soir apres souper allasmes devers le Roy, lequel nous dict quil vouloit despechier led. messire Andrea pour sen aller a Ausbourg ou estoit messire Sigismond Phleugh, et que puys quil mestoit force attendre la despechie dAngleterre je viendroye jusques icy et que toutz deux se tireroient a Ulme et la attendroient que je allasse devers eulx aveque le demourant de la despechie et je prendroye le chemin plus droict et plus court pour les povoir reatteindre bien tost, et assigna a ceste cause led. messire Andrea de Burgo a estre devers luy le matin des roys a sept heures pour achever sa despechie dAngleterre.

Led. jour de roys bien matin a lheure assignee led. messire Andrea alla devers luy et pour ce que le Roy entendit que beaucoup des gens venoient la ce jour pour eviter la presse, incontinent havoir disne, monta a chival et vint a logier en un cloustre aupres de la cite de Brixme et fist venir aveque luy led. messire Andrea de Burgo et me dict que je demourasse a Stercin jusques a lendemain et que je pourroye venir en deux jours a Bolzan et luy seroye si tost que luy.

Ce jour apres que le Roy fu party dud. Stercin arriva un messagier de Bourgongne que maistre Loys mhavoit envoye pour troys chosses, lune pour ce quil nhavoit pas receu le mandemant adressant au tresourier de Salins et quil ne povoit recouvrer les derniers, il mha envoye une minute de mandemant tiel que led. tresourier de Salins veult havoir, lequel luy hay envoye veriffie par bontemps; laultre pour ce que monsgr. de Savoye ha faict publier un mandemant pour occuper toutes les mains mortes des pays de votre douhaire et mon frere comme votre procureur sy est oppouse, il mha envoye le double

dud. mandemant aveque lexecution et opposicion le quel je vous envoye pour vous en advertir. Et pour obvier a a tielles novites et aussy pour doner un aguillion a votre cas principal jhay remonstre le tout au Roy, luy remonstrant le grand dommagie que vous en haviez et que petit a petit lhon vous ousteroit le tout, si vous nhavies aultre chosse pour vous povoir revangier et resister, lequel me dict que je avisasse ce que lhon y povoit fere maintenant par lettres divers monsgr. de Savoye et que je fisse les minutes ce que jhay faict et hay minute tres bonnes lettres a mond. Sgr. de Savoye et aussy aux ambassadeurs du Roy qui sont devers luy pour revoquer et reparer toutes chosses attemptees contre la forme de votre apoinctemant, et envoyeray demain toutes ses lettres par la poste. Led. maistre Loys demandoit aussy remission de la ferme du greffe de Dole montant environ II^{c} LXX livres lesquelles le Roy ha este content luy quitter et remetre et luy envoyeray pareillemant son mandemant par la poste.

Nous arrivasmes en ceste ville sambedy dernier VIII de ce moys et trovay que messire Andrea nestoit pas ancores despechie, et ancores maintenant ne lest il pas. Le Roy couchia ce soir en un chasteau icy pres (?) [1]) et vint le dimenchie au matin a la messe icy et apres disner fist assembler les estatz de ceste conte aux Jacopins et voulsit que nous lalissions acompagner pour le ouyr prescher et vous asseure quil parla beaucoup de bone sorte, mays ce fust en Alleman; toutesfoys il nous declaira apres la substance, et a ce quil nous dict il havoit bien chargie sur les Francoys et Veniciens en remonstrant toutz les oultragies et toutes leurs pratiques, et requerant a ses subiects conseil et ayde et par conclusion ceste journee ha este resolue au desir du roy, quilz deffendront leur pays a leur despens et oultre cella baillieront au Roy VI^{m} pietons poyes pour six moys, et plus longuemant sil est mestier pour les employer ou contre les Francoys ou contre les Veniciens, ou en tout lieux que plaira au Roy; ceulx dAustrice en baillieront dix mille pietons et deux mille chivaulx, les Bohemes IIII^{m} et ceulx de sa maison propre seront deux mille chivaulx bien ordre, lartillerie que doibt marchier en Italie est en partye desia a Trent, et laultre partye icy toute preste a charryer.

Le cardinal et lambassadeur dAragon arrivarent mardy dernier icy et le mercredy ilz furent devers le Roy et vous asseure quilz sont bien tres toutz estonnes de laliance dAngleterre et se plaint lambassadeur dAragon de ce que lhon le faict sans advertir le Roy son maistre; toutesfoys voyant ceste alliance et voyant que le Roy votre pere marchie avant et quil bien pres aux limites d'Italie et quilz doubtent quil ne comence la guerre bien tost, ilz tachent a tour de braz de fere lapoinctemant dud. roy

1) Het handschrift was hier wat gescheurd.

dAragon. Mays le Roy les tient en lair et ha beaucoup de fantasies en sa teste et ha son esperit si esleve quil est bien difficile a lentendre. Il me declaira jher au soir comant il entend conduyre cestuy affere, mays je me doubte quil ne reduyra pas le Roy dAragon ainsy quil entend, si ce nest par moyen de quelque bone victoire contre les Francoys et vouldroye bien que vous fussiez huict jours aveque luy afin de vuyder cestuy affere.

Jher qui fut jeudy XIII de ce moys arriva votre poste despechie le IIIe ensemble la lettre de changie despechiee sur le maistres de postes de cent florins dor laquele vint bien a temps afin denvoyer a poyer mon hoste dYpruch, et vous asseure que jestoye en grand trouble et soucy de ce quelle tardoye tant car si le Roy fu party dicy jestoye affoule et neusse sceu bougier dicy, attendu que une partie de mes gens estoient a Yspruch et nhavoye plus dargent, jhay monstre icelle lettre de change au maistre des postes icy lequel mha dict quil me baillera demain cinquante florins et le demourant dedans quatre ou cinq jours.

Je presentay vous lettres escriptes de votre main au Roy lequel ne les leut poinct en ma presence et pour ce quil nestoit pas en bone lune je ne luy fis nul semblant de votre cas mesmement que je havoye desia este adverty quil alloit cherchiant quelque moyen, pour vous povoir contenter jusques a sa venue, et aussy despuys que partismes de Meininghe messire Paule de Lichtstein et monsgr. de Gurce nhavoient jamays este en court, ayns estoit tout jour demeure a Ausbourg; led. messire Paul est maintenant venu et monsgr. de Gurce lhon attend journelemant incontinent quil seront icy je feray la mellieur solicitude que me sera possible et si je ne puys porter tout ce que vous vouldries, je ne viendray pas aulmeyns sans quelque bon fruict et sans quelque bon moyen pour povoir plus honestemant entretenir votre estat et puys que cest votre plaisir incontinent que sera faute la ratificacion dAngleterre, laquelle seroit desia faicte si nous eussions eu les traicties, je hateray mon congie en la mellieur sorte que me sera possible et appourteray lad. despeche dAngleterre. Et ne vous doubtez poinct que je ne la face fere aynsi quil appartient, car je scay bien les moyens pour luy ouster toutes ses fantasies. Jhay parle au Roy pour envoyer devant messire Sigismond aveque le povoir et les instructions et led. messire Sigismond qui est marry de notre separacion, solicite tout jour par ses lettres de povoir venir devers vous, mays le Roy ny veult poinct donner congie quil viegnet sans messire Andrea ou moy et dict que led. messire Andrea partira dedans deux ou troys jours au plus tard, je luy hay parle aussy de toutes aultres chosses que mhaves escriptes dernieremant, mays il ne mha faict nulle responce, car il estoit si esleve quil ny havoit poinct le cueur mays je le reprendray un aultre foys quil sera mieulx dispouse, combien que je ne le vis onques

si pensif quil est maintenant et non sans cause. Car il ha bien a penser comant il comencera ceste dance.

Madame, vous me manderes et comanderes vous bons plaisirs pour iceulx acomplir aydant notre Sgr. auquel je prie, ma tres redoubtee dame, quil vous doint lentier acomplissemant de vous tres haultz et tres nobles desirs.

Escript a Bolzan ce XIIII jour de janvier 1508.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

---

21 janvier 1508 a Bolzan. (Portefeuille).

Ma tres redoubtee dame, je me recomande tres humblemant a votre tres bone grace. Despuys la derniere poste par moy despechiee le XIIII de ce moys par la quelle fustes advertye de tout ce questoit sourvenu devers le Roy jusques adhonc je me trovay le jour apres a sa messe, questoit le sambedy au matin XV de ce moys pour entendre quelle chosse il me diroit touchant les lettres escriptes de votre main pour votre affere particulier et aussy pour soliciter la despechie de messire Andrea de Burgo pour lenvoyer aveque monsgr. le docteur Phleug afin que vous eussies plus tost le povoyr et les instructions desia despechiees, et aussy tost quil eust ouy la messe luy mesme me demanda et me dict comant il havoit vehu vousd. lettres et que sur icelles il me diroit quelque chosse quil havoit advise et que le suyvisse en sa chambre, ce que je fiz et ny laissa entrer nully que luy et moy et la me dict comant vous havies escript pour cestuy affere de Bourgongne bien affectionemant, toutesfoys quil ny estoit possible vous baillier icelle conte de Bourgongne pour ce que par pluseurs causes quil me declaira il estoit delibere que quil seroit courone Empereur en fere un royaulme et luy joindre Ferrete et Alsace et pour moyen dicelle conte fere beaucoup daultres bonnes chosses et fortiffier les places (pour?) dicelle pour resister aux Francoys et a ce employer le revenu et en recompense es pays dambas quelque aultre seigneurie equivalente et me nomma la conte de Haynau, la quelle il vous doneroit a votre vie en la mesme sorte que vous voulies havoir Bourgongne et pour ce que je havoye entendu que cestoit une belle et bonne piece et segneurieuse et quil y ha tout plein de bonnes villes et belles residences et beaucoup de obvencions aynsi que je suys informe et que elle vault bien laultre, et aussy que je cogneissoie que le Roy le

faisoit afin de vous doner occaxion de demourer continuelemant es pays dambas et quil havoit crainte que si vous eussies Bourgongne il ne pourroit aussy bien joyr de vous je luy dis que combien que pour beaucoup de raisons vous desireries plus tost Bourgogne que Haynau, mesmemant pour assister a la preservacion de votre douhaire de Savoye et pour recovrer beaucoup des chosses du domeine alienees lesqueles ne se peulent rehavoir si non pour moyen de votre droict par lesqueles le revenu dicelle conte se fust double par votre moyen au grand proffit de monsgr. votre nepveur et pour mieulx contenter les pays et estatz de par dela qui ne tienent pas si grande extime de Bourgongne comant de Haynnau, mesmemant considerant le droict que vous pretendes en Bourgongne et non pas en Haynau, neantmeyns que je esperoye moyenant led. don vous contenter et que despuys que estre devers sa maieste je havoye solicite votre cas comant votre serviteur; neantmeyns a mon retour jen feroye devers vous pour vous contenter, comant son serviteur et non pas votre et que je ne faisoye poinct de doubte que apres les remonstrances que je vous feroye, vous series contente de ce don au lieu de laultre et je luy fiz ceste reponce afin quil neust cause de soy repentir et aussy que je consideroye bien que moyennant cela les estatz de pardela seront plus enclins a inster devers le roy pour vous a fin quil baillie Bourgongne pour retenir Haynau, et quelque chosse quen soit, en toutes facons vous nen poves tomber que debout, mays il fault tenir secret jusques a ce que la chosse soit faicte et pour cause. Les conseilliers icy conseillent plus tost au Roy de vous baillier Bourgongne et me ont dict quil esperent de le reduyre, ce que je ne croy, car le Roy mha dict et declaire quil se doubtoit que quant vous lhauriez, vous ne vous vouldries poinct condescendre a vous maryer, combien que pour non le fere reculer du bon propoz, je luy disse vous havoir tout jour ouy dire, que quant vous pourriez evidentment cogneistre que par votre mariagie vous puissies estre cause dune grande exaltacion de votre maison ou de la restauracion dicelle, vous vous monstreries tout jour tres bonne et tres obeissante fille, et quil vous reduyroit tout jours mieulx a son intencion par doulceur et vous faisant du bien que par rigueur en vous mal traictant, et scay bien quil se tiendra plus seur de vous en vous baillant Haynau quil ne fera vous baillant Bourgongne; et pour ce jhay faict la minute a son intencion sur Haynau, combien quelle est toute a votre honeur et luy sont toutes les clausules necessaires et sil y haura faulte vous vous en prendres a moy, je luy baillay jher icelle minute pour la visiter et la luy laisray veoir a son ayse sans le impourtuner puys quil est en bon propos.

Ce jour mesme que nous eusmes ces devises le Roy nous fist assembler en conseil au nombre de six jour lapoinctemant du roy dAragon et fusmes en conseil despuys disner jusques a lheure de son soupper et apres

soupper jusques a la mynuyct et illeques fu propose deux poinctz seulemant: le premier sil estoit bon apoincter aveque led. Roy dAragon ou non, et sur ce poinct apres plusieurs disputacions en un couste et daultre fu finablemant concluz dun comun accord quil estoit bon traictier led. apoinctemant; le second poinct estoit de quele sorte led. apoinctemant se debvroit traictier et qui debvroit proposer les articles, attendu que lambassadeur dAragon ne vouloit riens offrir et aussy que monsgr. le cardinal lequel solicitoit lapoinctemant nhavoit poinct de povoir; et a la perfin fu conclu que nous deussions adviser toutz les articles des quelz havoit este pourparle devant et concepvoir bons articles proffitables au Roy et a monsgr. votre nepveur et quilz seroient envoyez au Roy dAragon par monsgr. le cardinal comant tierce persone et se debateroient preablemant aveque led. cardinal lequel se dict scavoir entieremant lintencion dud. roy dAragon.

Et havons este cinq jours ensemble a ordoner ses articles lesquelz sont toutz bons et honestes et vous ne luy estes pas oubliee, je croys que la chosse sera un peu longue puys quil fault que les articles soyent envoyez en Espagne et espere que ce pendant le Roy votre pere fera tiel exploit que le roy dAragon acceptera voulontiers les articles; et ne croy poinct quil y haye aulcun difficulte, car il ny ha riens que ne soit honeste et raisonable et si le Roy votre pere fust adverty comant les afferes dEspagne se pourtent il scauroit mieulx comant se conduyre en cestuy apoinctemant, mays despuys le partemant de messire Andrea de Burgo il nen ha eu novelle quelcunque, et est bien esbhay de Glayde de Cigly qui nescript riens, ny a luy ny a vous et que lhon nha nulles novelles ny par marchians ny aultremant.

Le dimenchie XVI de ce moys le Roy alla a la messe a la grande eglisse et lallay acompagner a chival et moy estre a disner arriva votre poste despechiee le VII et VIIII de ce moys, ensemble toutz les exploitz que mhavez envoyes pour votre affere de Savoye et pour le mandemant du tresourier de Salins et aussy les minutes touchant le faict dAngleterre et visitay le tout incontinent pour povoir aller devers le Roy a luy presenter vous lettres et linformer. Ce jour mesme pour ce que devans jhavoye receu les lettres de maistre Louis aynsi que vous hay escript par la derniere poste, je debvoye despechier une poste en Bourgongne aveque le mandemant dud. tresourier de Salins et les lettres adressantes a monsgr. de Savoye, car led. mandemant estoit desia signe seelle et veriffie et les lettres de monsgr. de Savoye estoient prestes a signer. Mays incontinent que je vis vous lettres pour ce que led. mandemant ne parloit poinct en don, attendu que par avant ne men havies riens escript et quil failloit parler au Roy pour le refaire et aussy que les lettres adressantes a monsgr. de Savoye

ne contenoyent pas toutes les novites lesquelles mhaves envoye dernieremant, car maistre Loys ne men havoit pas escript si a plein et mesmes que le Roy havoit eu novelles que ses ambassadeurs estoient desia partis de monsgr. de Savoye, il me fu force cesser denvoyer icelle poste, afin de faire reparer toute la despechie et den parler au Roy bien au long et pour ce men allay devers le Roy pour y presenter vous lettres, mays il ne fu possible les presenter jusques apres souper; et incontinent quil eust veheu les votres et celles des ambassadeurs qui sont venuz dAngleterre, je luy dis de bouche tout ce que vous mhavies escript et luy monstray les motz escriptz de votre main et havoir tout vehu et ouy, il me dict que touchant votre cas de Savoye, il feroit tout ce que je deviseroye et escripvoit toutes tieles lettres que je vouldroye, mays que denvoyer devers les Suizes il nestoit poinct de ceste opinion pour ceste heure, car il remedieroit bien a votre cas sans cela et pour ce fu dadvis que pour ceste heure cestoit assez fere une bone lettre tiele que jhay devise fondee en toute rayson que ha de laigre et du doulx aynsi que verres par la copie et lenvoyer presenter par un herault qui demandera la responce et reparacion sur toutes chosses et pour eviter la despence denvoyer un herault dicy, et mesme que la chosse eust este longue, je lenvoye presentemant par la poste et escrips a maistre Loys, quil prende Bourgongne le herault qui est a Dole et quil lenvoye presenter lesd. lettres a mond. Sgr. de Savoye et le requerir de fere responce et reparacion de toutes chosses contenues en icelles lettres et si cela ne souffit je luy envoyeray les instructions bien amples sur maistre Ode des Molins et le bailly dAmont et sur chascun deulx en particulier, car il me semble que lun sera souffisant et maistre Ode sera mellieur pour ce quil est clerc et luy coucheray en icelles instructions toutz les fondemantz, et de chascun differant luy allegueray larticle de lapoinctemant ou est la resolucion, car des mains mortes il est expressemant declaire quelles sont a vous nuemant et de la premiere et seconde cogneissance tant des banneretz que daultres et aussy des cries et des composicions et pense quil haiet la grace de la poyne de sang; toutesfoys la cogneissance et la composicion est a vous et les paroles de lapoinctemant en ce sont bien clercs et des los et aultres biens vaquantz il ny ha poinct de difficulte quil ne soyent a vous reserve les biens des heregies et les protocolles qui sont expressemant reserves a monsgr., combien que maistre Loys en doset estre poye. Au regard de Surpierre, il y ha beaucop de fondemantz pour vous que ceulx de votre conseil ne ont touchie, car il ne se fault pas seulemant fonder que lad. place soit enclouse au payx de Vaulx, pour ce que le fondemant seroit debile et militeroit la responce de monsgr. de Savoye faicte aud. article, mays se fault fonder que cestoit des terres a vous donees oultre le douhaire desquelles en haves seule-

mant quitte une partye et sentend le demourant estre a vous reserve, pour ce que celon les loyz unius inclusio alternis est exclusio, et aussy du temps de lapoinctemant et devant que votre douhaire eust lieu, led. Sourpierre estoit desia incorpore aud. pays de Vaulx, et quant tout cesseroit vous ne debvies estre despossessionee sans cogneissance et ces raisons ont este mises mesmes en la lettre de monsgr. de Savoye et nhay escript au long a maistre Loys pour en advertir vous advocatz et croy que monsgr. de Savoye, quant il entendra le Roy votre pere se mettre aux champs et quil verra les lettres quil y escript, il sera plus chauld de vous contenter que vous de le poursuyvir et quant seroit mestier, puys que je seray de retour par dela je yroye bien ancores prendre ceste peyne pour vous daller poursuyvir toutes les reparacions necessaires, pourveu que pour la seurte de ma persone je y allasse de la part du Roy votre pere, mays je espere quil ne fauldra pas prendre ceste poyne et que les lettres que jenvoye, proffiteront.

Touchant votre mandemant du tresourier de Salins, le Roy ha este content que vous hayes icelle somme en don et hay faict refaire led. mandemant a votre desir, lequel jenvoye aussy presentemant a maistre Loys.

Du faict dAngleterre je espere aussy quil ny haura poinct de difficulte, mays le Roy nha pas ancores eu loysir de visiter ny les minutes ny le sommaire que je luy en hay baillie; je solicite continuelemant mays je vous asseure que le bon sire na pas une heure de repos et jhay grand pitye de luy, toutesfoys a ce que je luy en hay devise il me semble quil est en bon propoz et que tout yra bien et luy feray la plus grande diligence que me sera possible, mays comant jescripz a Marnix de si grandz matieres, les secretaires en veulent havoir quelque chosse, et aussy si je demeure ancore icy XV jours comant le Roy mha donne entendre je nhauray poinct dargent pour le retour, attendu que celluy quhaves envoye est desia despendu plus de la moitie et pour ce que escripvez que vous ne me laisres poinct havoir de disete, il me semble quil est mieulx prevenir que estre prevenu et quil sera bien que vous despechies incontinent un aultre lettre de changie ainsy que havez faict faict, a fin que apres la despechie je nhaye cause de demourer pour faulte dargent.

Des aultres articles, tant de Huchon de Guilliemet, de Jehan de Pontalier et des assignacions et aussy de la despechie de messire Sigismond, le Roy vous escript presentemant tout aynsi que jhay minute les lettres par son ordonance et par icelle cogneistres que je ne laisse riens en arriere de ce que me escripves et cogneistres aussy comant il ha bone affection de nous fere bonne despechie a votre contentemant et nous ha dict que quant serons esperones pour partir, il nous dira mervellies et mesmes a moy tiellemant que espere seray le bien venu.

Le Roy partira dicy dedans deux jours pour tirer contre Trent et dedans huict ou dis jours comencera quelque chosse de bon et espere en veoir le comencemant pour vous en rapourter vrayes novelles. Les Veniciens se preparent fort a la deffence, mays de Roverey quest la premiere place desd. Veniciens apres de Trent sont fuys hommes, femmes et enfantz aveque toutz leur biens, et le Roy ha escript aux governeurs de Verone quilz y facent aprester les logis, car il envoyera bien tost ses forriers et vous prometz quils sont en grand effroy et se doubtent autant de leurs subiectz comant du Roy; toutesfoys chascun tient que quant ils sentiront le Roy votre pere aprouchier et comancer a doner sur eulx, ils se declaireront pour luy contre France et sils le font, le Roy sera maistre de Milan et de toutes les Italis car les Francoys nattendront poinct la bataille.

Monsgr. le prince de Chimay ha faict presser le Roy par son secretaire quest icy pour luy ouctroyer le governemant de Bins que tenoit Visan, a quoy obtenir luy hay donne empeschemant, disant que le Roy le mhavoit desia accourde a votre requeste pour Hemericourt, comant se apparesoit par nous, instructions, sur quoi le Roy voulsit fere visiter nous instructions et vous lettres et fu trove quil ne faisoient mancion que de la consiergerie dud. Bins et non pas le governemant, mays je luy repliquay que cestoit une mesme chosse et puys quil havoit propouse vous baillier le pays quil debvoit cella remettre a votre dispocicion, a quoy le Roy se accourda.

Le secretaire de monsgr. le prince fu de ce adverty et me vint trover disant que monsgr. le prince havoit le don dud. governemant du temps du roy de Castillie, votre frere, et que monsgr. de Chevres havoit faict lapoinctemant entre monsgr. le prince et Hemericourt, comant il me monstra par une lettre dud. monsgr. le prince par laquele il disoit que Hemericourt estoit content de luy laisser le governemant, pourveu quil eust la consiergierie et la prevouste, et quil nhavoit prins chargie de fere que vous en escripriries au Roy pour aprover cestuy apoinctemant. Mays pour ce que vous nen havies riens escript je ne len voulsi pas croyre et hay empesche quil nen ha eu poinct des lettres. Madame, vous consideres celon les chosses pourparlees si cella sera seant et sil seroyt mellieur pour lun de vous serviteurs, attendu que cest une bonne place et aux marchies des ennemis et quant vous y havres bien consideres et comanderes comant je me doys conduyre en cestuy affere, car il me semble quil seroit beaucoup mieulx en la main de Hemericourt par plusieurs raisons; toutesfoys cest a vous a en disposer a votre bon plaisir et a moy de vous obeyr de tout mon povoir.

Ma tres redoubtee dame, je ne vous escrips pour le present aultres novelles, car les chosses sont ancores toutes en layr; toutesfoys je vous

advertiray bien tost de quelque bon comencemant. Ce pendant vous me manderes et comanderes vous bons plaisirs pour iceulx acomplir de tout mon povoir aydant notre Sgr., auquel je prie vous donner lentier accomplissemant de vous tres haultz et tres nobles desirs.

Escript a Bolzan ce XXI° jour de janvier 1508.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

---

4 fevrier 1508 a Trent. Copie 343. (Portefeuille).

Ma tres redoubtee dame, je me recomande tres humblemant a votre bone grace. Madame, despuys la derniere poste que je despechay a Bolzan le XXIe de janvyer, il ne mha este possible vous escripre jusques a present, car quelque solicitude que je fisse journelemant devers le Roy durant le temps quil ha este a Bolzan, je ne sceuz onques tant fere quil voulsit veoir un petit sommayre que je havoye faict des traictiez dAngleterre pour despechier les ratiffications celon les minutes envoyeez, ny aussy visiter la minute que je luy havoye dernieremant baillie touchant votre cas particulier celon son intencion .et ce causant les grandz afferes quil havoit jour et nuict, pour ordonner toutes les chosses de sa guerre, tielemant quil nhavoit une heure de repos et sur ma foy je havoye grand compassion de luy.

Le sambedy dernier passe XXVIIIIe de janvier, aynsi que je cuydoye vous despechier une poste et vous escripre la cause de la tardite pour non vous tenir en suspens, le Roy partist environ cinq heures du matin et le maistre des postes apres, et aussy il ne me fu possible adhonc riens despechier et vint le Roy ce jour se logier en un meschant villagie qui sapelle P(?)elter, et lendemain questoit dimenchie environ troys heures apres mydy il mescripvit que je deusse aller ancores ce soir parler aveque luy, et que en passant je deusse fere prendre mon logis a Epenam, quest un aultre villagie voisin a une lieuue, pour y retourner ancores couchier cette nuict et havoir receu ses lettres montay a chival a la plus grande diligence que me fu possible et vins aud. villagie de Pelter(?) et lassay toutz mes gens a Epenam et menay seulemant un varlet aveque moy pour garder ma beste cependant que je parleroye au Roy et trovay icelluy sire Roy qui se vouloit mettre a table pour souper et me fist baillier de sa viande pour mangier; ce pendant que luy souperoit disant quil parleroit a moy apres soupper, et quant il eust souppe il se retira

en a chambre et me fist entrer tout seul apres luy et y demorasmes jusques a dix heures de nuict et illeques fiz tant quil visita ce petit sommaire que je havoye faict des traicties dAngleterre et darticle en article me faisoit escripre sa responce sil y plaisoit ou non et se consentit a toutz les articles et du mariagie et des aliances reserve en deux poinctz, ascavoir de ballier tiel douhaire que tenoit madame Marguerite de Angleterre, car pour riens il ne se consentiroit de baillier la ville de Malines mays quil consentiroit bien et baillier aultre chosse equivalente; laultre poinct estoit touchant larticle faisant mencion des alliances faictes par le feu Roy de Castillie votre frere, car il disoit quil ne vouloit poinct conserver ce que le feu Roy son filz havoit faict et sur ses deux difficultes je luy respondis que touchant le poinct du douhaire, il pourroit bien fere la ratificacion aynsi quelle estoit minutee et que lhon pourchasseroit devant la despeche et icelles ratificacions dhavoir une contrelettre que en recompense dud. douhaire particulier il puist baillier terres et seigneuries en aultres lieux des pays de par dela equivalentes en revenu; et me sembloit que par bons moyens vous pourries bien cela conduyre devers le Roy dAngleterre et mesmes que en vous bailliant le pays quil mha declaire celon que je vous hay escript dernieremant, ce sera votre prouffit a cause des pieces quelle tenoit aud. pays, et hayant la contrelettre den povoir eschaper par aultre recompense se seroit votre prouffit et pour ce me semble que debviez tachier que cecy se face sans fere semblant, en facon quelcunque du droit que pretendez. Au regard de laultre poinct des alliances du Roy Philippe son filz et votre frere, je luy dis que larticle qui en faisoit mencion nemportoit poinct de confirmacion dicelles alliances, mays que icelluy article disoit seulemant que par les novelles alliances ne se entendisset poinct estre renunce aux vielles; et aussy je luy dis que les alliances novelles estoyent du tout conformes a icelles du Roy don Philipes et que en icelles ny havoit riens plus si non le changiemant des noms, comant il povoit veoir par les lettres des ambassadeurs et luy supliay ces chosses considerees, attendu que le terme estoit brief de fere icelles ratificacions et que se mettant aux champs devant que les despechier la chosse seroit trop longue et sans icelles ratificacions ne se povoir havoir largent pour secourir aux afferes des Gheldres et aux aultres necessites questoient par dela; et aussy laissant les chosses en lair les Francoys prendroient plus tost couragie de fere quelque entreprinse aynsi quilz havoient faict par le passe, mesmemant voyant luy se eslognier si fort des pays de pardela quil y pleut despechier icelles ratificacions en la maniere quelles estoient minutees, et que devant que les delivrer lon pourchasseroit les contrelettres comme dessus, a quoy il se accourda et me ordonna delivrer icelles minutes desd. ratifficacions pour les fere despechier. Au regard de ce cas particulier je luy fiz ce soir

veoir la minute que je havoye faicte celon son intencion et la trova a son apetit et me dict quil y plaisoit bien et quil vouloit que vous leussies de celle sorte, mays que devant que vous despecher les lettres il vouloit envoyer icelle minute a ceulx de lordre et quil leur escriproit une bonne lettre et de bon encre, de sorte quil se doubtoit poinct que vous neussies la chosse celon icelle minute, et que quant ceulx de lordre ne sy vouldroient consentir luy mesme la seroit et vous asseure que je fuy bien esbahi de le veoir si changie du propos que je vous havoye escript dernieremant et luy dis a peu des paroles quil debvoit bien penser a vous contenter. Adhonc voyant que lheure estoit tarde et quil estoient dix heures de nuyct, il me dict que je havoye ancore a fere une lieue pour moy aller couchier et me ordonna deux pour moy acompagnier a chival jusques a laultre village aveque des torchies et me dict que je deusse estre de retour le matin a huict heures et que nous parlerions plus largemant.

Et sur ce me party de luy et arrivay a mon logis que mes gens estoient couchies et ne mattendoient plus car cestoit la mynuict, et neantmeyns le matin men retournay devers le Roy a lheure assignee et trovay quil havoit pres que disner et me dict que je parleroye a luy aux champs, car il vouloit partir incontinent apres boyre et quil feroit ancores ce jour quatre lieuues et se viendroit logier a une lieuue aupres de Trente et que je demoureroye a une lieuue derriere luy pour estre mieulx logie. Et en allant par chemin je parlay a luy longuemant de votre cas et quant je vis quil estoit en propos tout jour denvoyer icelle minute a ceulx de lordre, je ne luy voulsi poinct doner occaxion dempescher plus longuemant mon retour, puys que je havoye le consentemant de la despeche dAngleterre a mon desir, mays luy dis quil estoit mieulx quil retarda denvoyer icelle minute jusques a notre retour, car adhonc ceulx de lordre pourroient mieulx estre informes de votre droict. Toutesfoys que cependant afin que vous vous puissies entretenir a luy fere service par dela, il vous debvroit fere lettres de don de une somme des deniers, que vous prendries de ces deniers dAngleterre, et me respondit quil estoit bien content et que puys que vous estes la grande capitayne de la guerre de Gheldres il estoit bien raison que vous eussies votre part des gagies, et me demanda quelle chosse me sembloit quil vous deust doner en attendant votred. despechie. Adhonc je luy respondyz que vous havies desia servy un an et plus que en chemin que par dela et que havies despendu beaucoup et estiez asses en arriere et que a mon partemant vous haviez desia emprunte bien XVIII^{m} francz et que de luy mesme debvoit vous donner tielle somme que vous puissiez survenir a vous necessites sans que aultruy luy fist le taux. Et quant il me ouyt aynsy parler, il me dict si vous havies asses de X^{m} escuz, oultre ce quil vous havoit donne desia sur

Bourgongne; je luy dis que je mefforceroye pour ceste heure de vous contenter de cela, pourveu quil ne vous abusasset poinct de la premiere despechie et quil la fist fere celon ma minute ce quil me promist acomplir. Ce mesme jour pour ce que monsgr. de Salenove estoit ancores revenu de la part de Monsgr. de Savoye et mhavoit pourte aulcunes lettres de credence aveque la communicacion de sa chargie, que contenoit en substance comant monsgr. de Savoye havoit este adverty daulcuns que le Roy votre pere vouloit baillier aux Suizes le pays de Vaud et aux Vallesiens les pays de Challays et dAouste et aussy des hommagies des gentishommes de Coconaz. Et estoit mond. Sgr. de Savoye en grand doubte de cestuy et mescripvoit bien affectueusemant my vouloit employer pour empescher que sa maieste ne fist riens a son preiudice. Je dis aud. Sgr. de Salenove quil me sembloit que mond. Sgr. de Savoye nestoit pas bien conseillie et quant il vous entretiendroit bien votre apoinctemant et vivroit bien aveque vous, il ne fauldroit poinct quil print ceste poyne ne quil fist si grande dispence denvoyer tout jour ambassades devers le Roy votre pere, car vous feries plus pour luy par une simple lettre que ne feroient toutz les ambassadeurs du monde mays quil faisoit tout le contraire et quil vous havoit faict tout plein de novites lesqueles luy monstray, et luy fiz veoir les mesmes articles de lapoinctemant et vous asseure quil fu bien marry, icelluy Sgr. de Salenove qui se monstre bien voustre serviteur dhavoir ouy tieles novelles, car celon quil me dict il cuydoit que vous eussiez tout votre cas a votre desir et afin de se monstrer mieulx votre serviteur il me promist quil seroit content, si le Roy luy en bailloit quelques instructions et fere la poursuyte devers mond. Sgr. et que il en feroit fere bonne responce et despechie, et devant que icelluy Sgr. de Salenove eust audience jen parlay au Roy afin que en luy donnant audience il luy fist quelque semblant de votre cas, ce quil fist et finablemant me donna chargie que je deusse venir en ceste ville de Trent a minuter toutes mes despechies et que je minutasse les instructions aud. Sgr. de Salenove pour votre cas tout aynsi que me sembleroit.

Et sur cella je men vins le premier jour de fevrier et ce jour ensemble, le jour de la chandeleuse, je fiz toutes mes minutes et vous prometz que je fiz bonnes instructions pour votre cas de Savoye aud. Sgr. de Salenove concernantes toutz les articles bien a plein et vous envoyeray mad. minute quant icelles instructions seront grossees et mises a net par le secretaire, ce que se fera apres que le Roy les haura vehuez. Despuys que je euz faictes mesd. minutes en ceste ville le jour apres la chandeleuse pour ce quil nestoit pas ancores novelles quil deust venir ce jour questoit jher en ceste ville, je men allay au villagie ou il estoit logie pour y monstrer mesd. minutes et les baillier au secretaire pour les fere grosser, et le trovay quil se aprestoit pour venir en ceste ville, et me dict que je deusse

retourner icy, et que je allasse après soupper le trover aveque mesd. minutes, et un peu apres il monta a chival pour sen venir icy et fu accompagne dun grand nombre de gens a chival et pietons et entra icy aveque belle compagnye ou luy havoit quatre ducz et troys marquiz et beaucoup daultres grandz maistres et capitaynes, et un peu devant luy entra bien XX pieces dartillierie oultre ce questoit entre devant.

Ce mesme jour il havoit envoye la deffiance aux Veniciens pour ce quilz sestoient declaires quilz ny doneroient poinct passagie sil vouloit aller en armes, et tant et quant il envoya certain nombre des pietons et gens a chival aux frontieres, et les Veniciens qui sont bien en grande crainte se doubtant de quelque pratique firent retirer toutes les garnisons quilz havoient aux frontieres et luy misrent daultres gens noveaulx et ont faict venir les Francoys en bon nombre bien pres de leurs limittes, et vous asseure quilz ont belle paour les un et les aultres.

Aujourdhuy quest le quatriesme de ce moys sont venus devant le chasteau en procession levesque de ceste ville ensemble tout les chanoises et religieus, apportant de soubz le pale le corps du sainct Innocent qui XXXIII ans passes fu martirize en ceste ville des Juyfz et est ancores tout entier et sa mere vivante. Et incontinent estre la procession arrivee le Roy sortist du chasteau a chival acompagne des princes et consellliers et toutz les aultres a pie, acompagnant la procession et le corps sainct jusques a la grande eglise, et illeques le Roy agenoillie et havoir faict ses oraisons se tira devers lautel visita et touchia le sainct corps, et apres se retournant devers le peuple haiantz illeques ses heraultz aveque leurs cottes darmes et le mareschal de lEmpire pourtant lespee, declaira en presence de tout le peuple que combien que par les electeurs de lEmpire il fust esleu Empereur et quil eusset peu prendre le tiltre dEmpereur esleu incontinent apres la mort de son pere, neantmeyns tendant tout jour a la coronacion, il havoit differe et que a ceste cause le roy de France havoit pourchasse de usurper icelle corone et que ancores maintenant les Francoys et Veniciens sestoyent joinctz pour luy empeschier sad. coronacion et combien quil fu delibere a layde de Dieu et de monsgr. Sainct Georgie passer oultre pour prendre sad. courone, neantmeyns afin que sil y advenoit qnelque infortune quil ne puisset venir a lad. couronacion. Et afin que par tiel infortune ne fust en luy extainct le tiltre de Empereur, il havoit propose par son honeur et le bien de toute la Germanie prendre le tiltre dEmpereur esleu, aveque le consentemant des electeurs et aultres princes de lEmpire; et illeques luy fu un de la part des electeurs et princes qui le remercia de ce quil havoit en si bonne consideracion en le priant de aynsi le fere et fu illeques cree publiquemant et a son de trompes Empereur, et fist au nom de sainct Georgie bien XX chivaliers a la croix rogie que vouerent de

passer aveque luy et havoit en cestuy acte solempnel en son col le colier de lordre dAngleterre de la Jaretiere. Et aynsi sen retourna au chasteau nomme de toutz Empereur, a protestacion neantmeyns daller prendre sa courone du Pape, sil y sera possible, et ha ordonne que en toutes ces lettres il soit nomme imperator electus, et ce mesme jour ha laisse le tiltre de Roy des Romains et ha lhon comence escripre son tiltre: Maximilianus dei gracia electus imperator semper augustus. Et pour ce luy feres plaisir que de ceste heure es lettres que despechieres pardela faictes laisser le tiltre de Roy des Romains et luy metre le tiltre dEmpereur esleu et quant vous escripres a luy vous laisres ce mot esleu et escripres seulemant au dessus: a lEmpereur mon tres redoubte Sgr. et pere. Et luy escripres quelque lettre congratulatoire du noveau tiltre, luy declairant lhavoir entendu par mes lettres car luy mha ordonne le vous escripre, et les despechies dAngleterre se feront soubs ce tiltre dEmpereur, car lhon ny ha pas ancores mis la main escripre et ha le docteur Colauer les clercs a Bolzan qui doibvent escripre. Toutesfoys il mha promis quil envoyera demain pour les fere venir et nest possible quilz soyent icy plus tost que lundy au soir; cependant je soliciteray les aultres despechies et si envoyes argent de bonne heure tant pour le docteur Collauer que pour moy, je espere partir dedans sept ou VIII jours au plus tard. LEmpereur votre pere croy partira dicy demain et ira discorrant par ses frontieres, faisant quelque venue aux Veniciens jusques a ce que toutes ses gensdarmes seront ensemble et quant le tout sera assemble ilz parleront daultre sort.

Le cardinal est demoure a Bolzan et doibt venir icy demain et est apres tout jour a son apoinctemant. Le Pape branle et nest pas maintenant si bon pour lEmpereur quil se monstroit, car il ny veult donner ayde si non a certaines condicions qui ne se peulent bien conduyre. Les ambassadeurs sont toutz demoures a Bolzan et croy quil nen viendra nulz icy pour faulte de logis. Mays devant que je partisse, je fuyz en beaucoup de devises aveque lambassadeur dAngleterre qui est tout jour a sa poursuyte, et me dict que le roy son maistre havoit eu agreable la responce de lEmpereur votre pere et quil estoit content de differer de non chierchier aultre party, jusques a ce que luy vint es pays dambas pour vous mieulx pratiquer. Toutesfoys lEmpereur votre pere mha declaire ancores depuys deux jours en za quil ne vous mariera poinct malgre vous sil ny est necessairemant contrainct quil ne se peult ressourdre par aultre voye, car en ce cas il scet bien que vous ne vouldries estre cause de sa destruction et de toute la mayson, la ou par votre moyen vous le pourries redresser et men ha si avant declaire que sil vous prend bien de ceste guerre vous estes eschapee aultremant vous en hauries ancores un assault. Combien que ancores en

ce cas il ne le feroit si non par un moyen, que son filz print votre niepce et laissa laultre, afin que apres la mort du roy vous demourissies tout jour en governement et que tout passasset par vous mayns. Neantmeyns jay tant pratique toutz les conselliers quil ny ha nul que conselliasset au roy de vous marier et suys sur une pratique que jespere devant mon partemant dicy fere une tiele inteligence que lEmpereur votre pere ne fera ny payx ny aultre chosse de votre importance sans votre conseil et que le tout passera par vous mayns et entendres le tout a mon retour et dires que je nhauray pas perdu temps.

Madame, vous me manderes et comanderes toutz jours vous bons plaisirs pour iceulx acomplir aydant notre Sgr. auquel je prie, ma tres redoubtee dame, quil vous doint lentier de vous desirs.

Escript a Trent ce IVe jour de Fevrier 1508, a la mynuict passee.

(344.)
(Portefeuille de Gattinara).

8 fevrier 1508 a Trent.

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblemant a votre bone grace. Madame, despuys que je eu delivre a la poste mes lettres escriptes du quatriesme de ce moys par lesqueles vous escripvoye que lEmpereur votre pere debvoit partir dicy lendemain ou le dimenche pour tirer contre les Veniciens, je vous adverty quil partist dicy celle mesme nuyt environ troys heures apres mynuict ensemble toutz les princes et gens darmes questoyent en ceste ville et fuy bien esbahy le matin quant lhon me dict quil estoit party et me fu dict quil havoit quelque intelligence a cause de quoy il estoit parti sy subit. Toutesfoys despuys quil fu au marches des Veniciens, il fist deffendre a toutes ses gensdarmes que nul rompist ne fist dommagie quelcunque auxd. Veniciens jusques a ce que luy le ordoneroit, mays quil se monstrissiont seulemant auxd. Veniciens et combien que ceulx de la ville de Roverey quest la premiere ville desd. Veniciens se voulsissent rendre, neantmeyns sa Maieste ne la poinct ancores volsu prendre, tant pour ce que ceulx du chasteau ne parlamentoient poinct que aussy pour quelque pratique de apoinctemant que se demeine, et a ceste cause il est demeure la en ses confins sans rien fere que seulemant se monstrer aveque ses gensdarmes tant chivaulx que pietons.

Cependant arriva le dimenchie le paquet de votre poste despechiee a Malines le XXVe de janvier, lequel ha demeure XII jours entiers devant que je lhaye eu et ainsy quil arriva le dimenche au soir je conclu de men aller au matin ensuyvant la ou estoit lEmpereur pour

ladvertir de ce que mescripvyes, mays le matin que fu lundy VII de ce moys, me fu dict quil debvoit ce jour revenir en ceste ville et pour ce je demouray pour ce jour esperant sa venue. Toutesfoys il nentra poinct la ville et passa par dehors et menvoya dire que je ne partisse poinct dicy jusques a ce quil manderoit par moy que seroit dedans troys ou quatre jours. A ceste cause jenvoyay lendemain que fu le mardy VIIIe de ce moys un de mes gens devers luy et luy escripvez la substance de ce que mhavies envoye par la poste du XXVe de janvier et luy envoyay la copie de icelles lettres que vous havies escriptes a monsgr. dIsselstein et escripviz a maistre Hans Renner de vouloir fere grosser toutes mes minutes et entendre a ma despechie.

Semblablemant jescripviz au doctor Colauer, si ses clercz estoient venuz de Bolzan quil les fist besogner a la despechie des ratifficacions dAngleterre et luy envoyay XII peaux de perchiemin pour ce quil mhavoit dict quil nen havoit poinct et luy envoyay une . . . des florins pour doner a ses clercz, pour le comencemant et luy escripviz que luy et ses clercz seroient bien contentes devant mon partemant, et cestoit en attendant que vous menvoyssiez de quoy pour ce fere aynsi que je vous havoye escript de Bolzan, car quelque despechie que je haye je ne scauroye partir sans cela.

Mon homme retourna ce mesme jour et me manda ancores lEmpereur que je ne bougiasse dicy jusques a ce quil me manderoit, car il ne povoit ancores entendre a besogner aveque moy; toutesfoys que maistre Hans Renner cependant besogneroit a la despechie de tout ce que je havoye minute tant par Savoye que par mon retour et aussy le docteur Colauer besogneroit a la despechie desd. ratificacions dAngleterre et me manda led. docteur Colauer que le clerc que debvoit besogner en cela estoit venu et quil y feroit metre la main incontinant et quil ne cesseroit jusques a ce que lesd. ratifficacions fussent entieremant despechieez, et incontinent que jhauray icelle despechie je le vous envoyeray par la poste a la plus grande diligence que soit possible.

LEmpereur votre pere est retire en un meschiant villagie a deux lieues dicy qui se apelle sainct Michel et est logie en un clostre et a poyne luy peulent logie ceulx desquelz il ha necessairemant a fere. Et est alle la pour les causes comprinses en un billiet en chiffre cy enclouz.

Madame, je feray toute la diligence que me sera possible destre bien tost despechie pour men povoir incontinent revenir et pour satisfere a votre desir et au myen et pour ce que mescripvez que vouldriez que messire Sigismond se avancasset pour estre la a la journee des estatz que sera a Gand au XXIVe de ce moys, je treuve cela impossible pour ceste heure, et me semble a votre bone corection que feriez bien prolonguer iceulx estatz jusques au XX du moys de mars, au quel jour

espere serons la toutz ensemble et haures beaucoup daultres chosses comprinses en nous instructions necessaires a proposer auxd. estatz, lesquelles esmoveront les subiectz beaucop plus a ouctroyer ce que lhon demandera.

Et aussy cependant pourra survenir quelques bones novelles de quelque bon exploit de lEmpereur votre pere, tiellemant que toutes chosses se pourront mieulx dresser a lhoneur et au prouffit; et pour ce sil est possible dentretenir les chosses jusques adhonc, je seroye dopinion que vous deussies differer icelle assemblee des estatz jusques adhonc mays si vous ne poves differer au meyns pourres prendre desmaintenant une aultre journee pour les reassembler quant nous serons de retour, afin de publier votre povoir et leur proposer les aultres chosses que haurons en chargie par nous instructions. Car le tout sera a votre honeur et les chosses sen pourteront de mieulx.

Larmee imperiale croist tout jour et vienent journelemant gensdarmes que chivaulx que pietons et force artillierie de guerre. Et mha dict lEmpereur quil ha en cestz confins IIII^{cm} bolletz de fer pour sa artillierie et IIII^{m} toneaux de pouldre de canon quest une belle municion, et sil y fust si belle municion de argent pour poyer les gens darmes se seroit pour conquester le monde; toutesfoys sil entret une foys en Italie il y ha des moyens pour havoir argent a force de toutz coustes. Lhon dict quil y ha cinq cantons des Suizes qui se mettent aux champs aveque les bannieres de leurs villes pour servir lEmpereur du couste de Milan et seront au nombre de VIII^{m} les aultres cantons demoureront neutres.

Monsgr. de Viry qui est tout jour a Constance mha escript que je vous voulsisse soliciter de luy fere responce de quelques lettres quil dict vous havoir escriptes et havoir faict escripre du roy pour luy doner les loz de une maison quil ha vendu au pays de Vaud: sil vous semble vous luy en pourres fere la responce.

Madame, en escripvant ces lettres pour vous despechier la responce est arrive ce soir le paquet par vous despechier la penultime de janvier et men partz demain bien matin pour men aller devers lEmpereur pour luy presenter mes lettres a son disner et soliciteray la responce et despechie de tout ce que mescripvez et men retourneray ancores demain souper en ceste ville, car la ny ha poinct de logis et pour ce que le maistre des postes est la despechieray la poste et luy presenteray la lettre de changie que mhaves envoye de laquele vous remercye tres humblemant, mays il sera force en partir au docteur Colauer aulmens quelque porcion.

Ma tres redoubtee dame, vous me manderes et comanderes toutz jours vous bon plaisirs pour iceulx acomplir de tout mon povoir aydant notre

Sgr. auquel je prie, ma tres redoubtee dame, quil vous doint lentier acomplissemant de vous desirs.

Escript a Trent ce soir VIIIe de fevrier 1508.

---

10 fevrier 1508. (Portefeuille de Gattinara).

Madame, je suys venu ce matin icy a sainct Michel en ensuyvant ce que je vous escripz en mes lettres et hay trove lEmpereur quhavoit tantost disne et delibere de partir pour aller a deux lieuues dicy tirant contre Bolzan et mha dict quil ne veult parler a moy jusques a ce que serons la et quil me dira beaucop de chosses. Les subiectz de Veniciens de toutes ses valees et montagnes contenantz bien XII lieuues de pays se sont de leur bon gre dones a lEmpereur et disent que sil ont un bon capitaine il se metront bien VIm combatantz ensemble et veulent estre les premiers a combatre contre iceulx Veniciens. Il nha pas voulsu metre nully dedans la ville de Roverey jusques a ce que tout soit prest pour battre le chasteau ce que sera bien tost si les Veniciens ne parlent beau. lEmpereur vous envoye lettres par son tiltre, aynsi que vous hay escript par laultre poste. Quant serons a Bolzan je soliciteray la responce de tout le demourant et croy quil me despechiera la, car jhay en chemin rencontre un que pourtoit lettres a messire Andrea de Burgo et moy afin que nous se trovissions demain devers luy et hay rancontre Austrice lherault lequel il envoye a Venise mays je nhay ancores entendu a quoy fere; jhay aussy rencontre beaucop de pietons et dartillierie et croist larmee toutz jours je vous supplie ne faictes semblant a nully de laultre billiet et pour cause, A Sainct Michel ce Xe jour de fevrier.

Je vous envoye la minute des instructions de monsgr. de Salenove touchant votre cas devers monsgr. de Savoye.

---

17 fevrier 1508 a Brixme. (Portefeuille de Gattinara).

Ma tres redoubtee dame, je me recomande tres humblemant a votre bone grace.

Madame, par mes lettres escriptes a Trent lesqueles vous furent envoyees par la poste despechiee a sainct Michel, ensemble les billietz y enclouz vous havez a plein entendu en quel terme estoient les chosses adhonc.

Apres icelle poste despechiee nous partismes ce mesme jour du dict

sainct Michel et vinsmes lendemain questoit vendredy XIe de ce moys couchier a Bolzan et je fiz toute diligence ce soyr et le sambedy ensuyvant pour parler a lEmpereur votre pere du contenu en vous lettres escriptes par les troys dernieres postes a fin de vous povoir fere responce sur toutz les articles y comprins, mays il fu tant empechie a parler au cardinal et aux ambassadeurs dAngleterre et de Navarre quil ne fu possible dentendre en ma despeche, mays me dict quil se vouloit desfere de tout le monde et quil vouloit lendemain aller en un lieu ou il me despechieroit et fist entendre aux cardinal et ambassadeurs quil vouloit tourner a Yspruch et laisser lentreprinse de la guerre et ordona que eulx deussent aller a Maran attendre la jusques a ce quilz hauroient aultres novelles de luy.

Le dimenchie XIII de ce moys, il partist et fist que toutes les gensdarmes questoient sourvenuz despuys notre partemant de Trent marchierent aud. Trent pour se assembler aux aultres et luy vint couchier ce soir a la cluse a quatre lieuues deza Bolzan et moy aveque luy et rencontrasmes ancores en chemin bien III^{c} chivaulx que conduysoit le jeusne duc de Bronzwick, entre les quelz havoit bien chivaulx bardes toutz accoustres a la mode de France et nen havons poinct vehu de si gourriers, et luy havoit son accoustremant et ses bardes sont chargie des perles et pierreries et comencent seulemant a venir ceulx de la maison qui se accoustrent a tenucee lun de laultre et chascun se veult monstrer, et vous prometz que cest une chosse bien gourriere a veoir et celon le comencemant il y haura bien troys mille deniers de la maison bien montes et bien acoustres sans ceulx de lEmpire. Et a ce que lEmpereur ma declaire il tirera avant aveque les gens quil ha de ceste heure afin de povoir induyre les adversaires a quelque bataillie et son arme se renforcera journelemant.

Le lundy XIIII de ce moys nous vinsmes en ceste cite de Brixene et sen alla lEmpereur logier en un cloustre a un quart de lieuue dicy et assigna messire Andrea de Burgo et moy a nous trover devers luy lendemain a XII heures, ce que fismes et illeques despechay une grand partye de ce que vous mhavies escript par les troys dernieres postes. Et apres que nous eusmes beaucoup devise et parle il me remist a lendemain questoit mercrèdy XVIe de ce moys a VIII heures pour despechier le demourant, et me trovay jher a lheure assignee et euz responce sur toutz les articles que vous mhavies escript par lesd. postes et me donna chargie de minuter toutes les despechies ce que je fiz et apres luy havoir monstre icelles minutes et les havoir troveez a son appetit. Il me ordona les fere grosser et les appourter aujourdhuy pour les signer et seeller, ce que jhay faict et aussy toute ma despechie est faicte reserve le cas dAngleterre auquel ha este mis un clerc qui met tant de poyne a former les lettres

quil nha pas ancores faict la moytie de lune des minutes et si je me attendoye a luy je ne partiroye de XV jours. Et a ceste cause jhay pourveu que les aultres deux minutes que restent a despechier se despechieront par deux aultres clercz qui ne feront pas si bone lettre mays despechieront plus tost, tielemant que jespere dedans quatre ou cinq jours despechier un aultre poste pour vous envoyer icelles ratificacions toutes tielles que les demandes et icelle sera la derniere poste que sera despechiee par mes mains, car incontinent apres me mettray en chemin pour venir a rendre mon debvoir a fin que moyenant les chosses que vous apporterons puissies mettre quelque bon ordre es afferes de pardela.

Madame, vous verres par les lettres que lEmpereur votre pere vous escript maintenant la responce de la pluspart des articles de ce que vous mhavez escript par les troys dernieres postes, et pour ce que moy mesme hay minute icelles lettres responsives je nen prendray poinct la poyne de vous reiterer icelles responces, mays vous escripray seulemant des articles non comprins en icelles lettres.

A scavoir touchant votre cas particulier jhay faict la remonstrance comant la piece quil vous vouloit ballier ne vault que VI^{m} L. de ordinaire, mays il mha respondu quil y ha les aydes que sont ordinaires et quil la vous fera valoir autant que les pieces que vous demandies et pour ce ne lhay voulu presser plus avant.

Touchant le mandemant des assignacions je le vous envoye despechie en bonne forme ensemble les lettres de credence a ceulx des estatz et un aultre mandemant pour sequestrer toutz les biens des Veniciens et aussy les lettres du tiltre que lhon havoit oblye envoyer par laultre poste.

Au regard du governemant de Byns, puys que vous estes dadviz quil ny haiet poinct de governeur, il vous en laisse fere et est bien content de ce quhaves pourveu Hemericourt, et quant le governemant seroit office que lhon deust ballier il vouldroit plus tost le doner a Hyerome Vent au lieu du bailliagie de Brugies quil demandoit au quel il dict quil ne pourroit venir pour les franchises.

Et du faict de la pension de madame de Ravestein lEmpereur nha voulsu en disposer jusques a ce quil fera lestat mays est bien content que dune partie dicelle pension vous en faictes un don gratuit jusques a la somme de mille florins pour une foys a madame la princesse de Chimay aynsi quil vous escript par une lettre a part et en ha couchie un article en nous instructions, et pour ce en pourres user a lintencion de sa Maieste et sera votre deschargie et seroit a ladventure mieulx entretenir la despechie jusques a notre venue car les instructions peulent aultremant que la lettre.

lEmpereur mha dict aujourdhuy beaucoup des chosses de son intencion, et mha declaire que ce que vous ha envoye lambassadeur dAragon estre

en France nest poinct chosse a quoy se failliet arrester, car ce nest pas celluy a qui ny lun ny laultre deulx se fiet pour lapoinctemant mays cest un aultre homme lequel sa Maieste mha nomme et lentendres a ma venue et les condicions seroient beaucoup meillieures et luy ha du fondemant et sont troys jours quil en ha eu une poste aveque bone responce, mays il vet attendant a veoir si la fortune luy monstrera bon visagie en ce comencemant, car sil ha quelque bon eur a lentree il ny chauldra dapoinctemant et fera guerre a tout lemonde et sil ha seulemant un passage ouvert, il tirera avant sans entendre a nulle paix et pour ce que les Veniciens se tiennent beaucoup plurs durs que les Francoys il donera sur eulx de toutz coustez, et a ceste cause sont ordonnez les gensdarmes questoient a Trent pour mettre le siegie a Roverey et pour le battre le plus fort que sera possible, et sa Maieste doibt partire demain dicy pour aller a Brunek et de la dict quil passera une maulvaise montaigne pour entrer en Gorice, que ses ennemis ne sen prendent garde, a fin de povoir gagner illeques un passagie pour marchier contre lesd. Veniciens aveque un aultre bonne bande de gensdarmes quil ha illeques toutz prestz et fera tant et quant assallir lesd. Veniciens du couste de Trente et aussy du couste de Karinthe, ou il ha semblablemant bone bande de gensdarmes, et est impossible quil ne les treuvet de quelque couste mal fourmiz, mesmemant attendu que leurs subiectz ont comunemant maulvayx couragie et chascun desire de se povoir rendre a lEmpire; et pour les mieulx mutiner lEmpereur votre pere a envoye secretemant es terres desd. Veneciens a ceulx quil cogneissoit estre ses amys bien V ou VI[c] lettres patentes quil donera tout plein de privilegies et libertes a ceulx qui esleveront en leurs terres laigle imperiale et se retireront de la tyrampnie des Veniciens en retournant a lEmpire et ces lettres seront publiees en ce mesme moment quil comencera a marchier contre lesd. Veniciens tielemant quil est a espere quelles porteront quelque bon fruict, attendu le bon vouloir que les subiectz y ont desia.

Au regard des Francoys a cause du traictie que se demaine aynsi que vous hay desia escript par mon billiet dernier ne se movera poinct ancores de guerre ny dun couste ny daultre, car il y ha espoir de quelque conclusion et Dieu veullie quelle soit bonne et que nous nhavons poinct des tromperies accoustumees. Toutesfoys il ne sy fera poinct de conclusion sans votre participacion et hay desia concluz mes intelligences de pardeca desquelles espere vous troveres bien aynsi que vous diray a ma venue mays il vous fault aussy estre secrete de votre couste, car si lesd. intelligences estoient apercevez aulcunemant ce seroit pour tout gaster. Et quant vous hauray le tout declaire espere que vous en troveres contente.

Madame, maistre Jehan Botechou substituez de maistre Hans Renner

qui est bien votre serviteur, mha prie vous escripre en sa faveur et vous recommander son cas de sa grefferie du conseil de Malines a la quelle monsgr. le president ha faict reffuz de admettre son procureur en son absence et lEmpereur ha sur ce faict une declaracion en faveur dud. Botechou. Vous feres bien lhavoir pour recomande, car il est bon fils et vous sert voluntiers en vous despechies, et puys que lEmpereur veult quil puisset commetre un aultre en son lieu le president ny doibt poinct fere de difficulte de ladmettre.

Messire Andrea de Burgo se recomandet aussy tres humblemant a votre bonne grace et se partira dicy a Ausbourg pour se joindre aveque messire Sigismond Phleug, qui est bien marry de si longue demeure, et havoir illeques led. messire Andrea despechie quelque chosse quil haura lad. affere pour cinq ou six jours, il se tireront toutz deux a Ulme ou je espere me trover plus tost que eulx et sy eulx y fussent plus tost que moy ils me attendront la.

Madame, vous me manderes et comanderes tout jour vous bons plaisirs pour iceulx acomplir aydant notre Sgr. auquel je prie, ma tres redoubtee dame, quil vous doint lentier accomplissemant de vous tres haultz et tres nobles desirs.

Escript a Brixme ce XVII jour de Fevrier 1508.

Le maistre des postes icy se plainct de ce quil nest poye, et quil y est impossible satisfere aux postiers, a cause de quoy il dict quil y conviendra lever toutes les postes despuys Constance icy que seroit maulvaise chosse pour les afferes de par dela, et dict quil est impossible que ceste chosse dure si vous ne prendes en chargie de fere poyer icelles postes aulmeyns jusques a Yspruch, et mha prie vous en escripre, et pour ce vous y pourres penser et en parler au maistre des postes de pardela pour entendre comant les chosses se pourront bien conduyre au contentemant des deux.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

---

3 mars 1508 a Inspruck. (Portefeuille de Gattinara).

Ma tres redoubtee dame, si tres humblemant que fere puys a votre bone grace me recommande. Madame par mes dernieres lettres escriptes a Brunek du XXVIIe de fevrier et a Brixme du dernier, haves a plein entendu des novelles de pardeza et en quel terme estoit notre despechie,

et par icelles fustes advertye en quelle sorte messire Andrea de Burgo et moy estions demoure derriere et comant estions delibere partir lendemain questoit le mercredy premier jour de mars pour suyvir lEmpereur votre pere.

Ce mesme jour premier de ce moys ensuyvant ce que vous havoye escript montasmes a chival messir Andrea de Burgo et moy un heure devant jour et chivauchasmes une grosse heure a tourches allumees pour ce quhavions entendu lEmpereur estre party de Stercin et nous havoit mande le suyvir a dilligence et fismes quatre grosses lieuues dAlemagne devant disner et aultres quatre apres disner sans attaindre led. Sire lEmpereur votre pere, lequel led. premier jour de ce moys vint couchier en ceste ville de Yspruch, et nous vinsmes a Steynach a troys lieuues pres, acompagnes tout jour de grosses negies descendantz continuelemant du ciel et estans en terre, et se sont les plaisirs et passetemps quhavions en Allemagne mays jhay fet veu que sy jen puys sortir une foys a mon honeur lhon me donera plus de troys coupz desperon devant que lhon me face tirer avant pour y retourner non poinct que je veullie refuser de vous fere service par tout la ou vous plaira memployer et fussetil en Turquye, mays je croys que vous troveres tout jour quelque aultre qui a ladventure vous pourra mieulx servir que moy. En ce cas combien que je soye icy le mieulx recueilly de toutes gens destouffe, que aultre estrangier quelque et mesmes de lEmpereur votre pere qui me traictet pour lhoneur de vous tres humainemant comant son prive serviteur.

Le jeudy IIe de ce moys nous fusmes a chival a laubbe du jour et vinsmes de bone heure disner en ceste ville de Yspruch et en chemin un chivaucheur qui mappourtoit le paquet de vous lettres despechees a Lovain le XXIIIe de fevrier, lequel paquet lEmpereur havoit desia ouvert et prins les lettres adressantes a luy, et incontinent que je fu arrive icy devant disner je envoyay pour entendre a quel heure luy plairoit me donner audience pour luy exposer ce que vous mhavies escript et aussy pour entendre a la despechie dAngleterre et me manda que messire Andrea de Burgo et moy nous trovissions devers luy a sept heures du soir apres son soupper, disant quil nous vouloit despechier. A ceste cause jher au soir a lheure asignee nous nous trovasmes devers sa Maieste et apres quil eust souppe et devise un peu celon sa coustume, et havoir signe quelques lettres et de secretaires, il se leva de table et appella led. messire de Andrea Burgo et moy, nous pria que nous ne le voulsissions poinct molester de notre despechie ne le destourber de ses despechies de guerre ou il estoit maintenant, nous disant quil vouloit par deux ou troys jours entendre a ses finances et a doner ordre de monter quelque novelle artillierie quil ha faict forgier, et que dimenchie prouchain et de ce moys il se partiroit deçy et en chemin il entendroit a notre

despechie sans aultre retardacion; et nous declaira quelques aultres chosses de son intencion contenues au billiet icy enclouz lequel vous supplie tenir secret aveque les aultres, car jhay ferme espoir celon le demene des afferes et celon ce que je luy en oyz deviser il fera des chosses grandes et terribles au grand honeur et prouffit de votre maison, mays il fault tenir les chosses secretes par lhon ne se apperceoyve de ses entreprinses. Madame, quant je le ouy ainsy parler et quil nous en si confindemnent declaira son cas, je luy dis que nous nestions poinct pour lempeschier ayns pour luy doner ayde et adresse pour mieulx conduyre ses afferes et que au regard de moy jestoye son serviteur tres humble et que je nestoye poinct pour mes afferes particuliers ayns pour les siens et de messeigneurs ses enffans et que cestoit a luy me comander ses bons plaisirs. Toutesfoys je luy suppliay que sil vouloit retarder le demourant que aulmeyns il voulsit signer la despechie dAngleterre et la fere seeller afin que je la puisse envoyer par la poste a diligence attendu que le temps courroit tout jour et quil y pourroit havoir du dangier si toutes les chosses nestoient acompliez en temps dehu, et que cela luy povoit beaucoup servir a ses entreprinses mesmemant pour la preservacion des pays dambas. Adhonc il me dict que je fisse que le docteur Colauer portasset icelles ratificacions quant il se retireroit en sa chambre et quil les signeroit et les feroit seeller.

Je luy dis apres comant vous mhavies escript par ceste derniere poste de lambassade que le roy de France debvoit envoyer pardela et que cestoyt une chosse dimportance que pourroit causer grand mal et doner grand empeschemant a ses entreprinses, et luy declairay le contenu de vousd. lettres touchant cestuy article puys quil ne vouloit ouyr le demourant; et quant je luy eu le tout declaire il dict quil ne croyoit poinct quils deussent venir par dela monsgr. de Ravestein ny monsgr. de Liege sans demander saulfconduyt et que sil envoyoient par dela a demander led. saulfconduict que vous havies juste cause de les remetre a lEmpereur votre pere comant principal tuteur et mambour a cuy apartient doner tielz saulfconduicts et non a aultre, et sil estoient si foulz de vouloir venir dedans les pays de pardela sans saulfconduict il ny hauroit poinct de mal de les arrester et detenir en quelque lieu, car les Francoys ont faict beaucoup pis en detenant et arrestant vous ambassadeurs haians leurs saulfconduict et pour ce tant plus licitemant et plus honestemant les pourries vous fere silz venoient la sans saulfconduict. Toutesfoys il mha dict que dedans deux ou troys jours il vous escripra luy mesme sur cecy son intencion.

Au regard de ce que luy haves escript touchant lapoinctemant des deux personagies il nha este possible maintenant den parler ny den havoir nulle responce, mays par les lettres quil vous escripvist laultre

foys de Brixme vous poves asses cogneistre quil ny fera aultre chosse que remetre le tout a vous et comant vous hay dernieremant escript il vous y fault bien aller sagemant. Toutesfoys je soliciteray den havoir la responce de ce que luy en haves escript dernieremant. Madame, en tant que touchie les instructions du Sgr. de Salenove pour votre affere de Savoye, je les hay faict voulontiers sy prolixes et declaratives de toutes chosses afin quils cogneissent mieulx leurs faultes et que monsgr. votre frere hayet meyndre excuse de vous fere la raison, car jhay voulsu que messeigneurs du conseil de par dela puissent mettre le doy dessus touts les poinctz et cogneistre leurs erreurs et ne me chault que mond. Sgr. cogneisset que cecy soyt p r o c e d e d e m o y [1]), car moy mesme luy hay escript en respondant a ce quil mhavioit mande par led. Sgr. de Salenove comant par vostre ordonance jhavoye faict les remonstrances bien au long a lEmpereur votre pere de toutes les novites faictes es Seigneuries de votre douhaire contre la forme de votre apoinctemant et les luy havoye baillie par escript, et que a ceste cause lEmpereur luy en havoit desia escript par un chivauchieur et maintenant nhavoit chargie led. Sgr. de Salenove pour soliciter les reparacions necessaires, et que sil voulut venir a ses desirs des chosses quil mhavoit faict dire par led. Sgr. de Salenove, il failloit quil vous entertenisset votred. apoinctemant en faisant les reparacions necessaires, car vous esties celle que luy povies mieulx dresser ses afferes envers lEmpereur votre pere que toutes les persones du monde et que en vous bien traictant il obtiendroit tout ce quil vouldroit, et faisant le contraire toutz ses afferes iroient a rebours et quant il men scauroit malgre il ne men chault puys que je ne fays que mon debvoir et aynsi comme aynsi je suys en sa male grace.

De la journee des estatz vous y haves prins le mellieur party, car aynsi comme aynsi nous ne scaurions estre la au temps que je vous hay escript et ne suys ancores bien asseure de notre despechie ne scay quant nous pourrons havoir notre congie pour nous mettre en chemin, et pour ce ne scay si nous pourrons estre la a la seconde assemblee desd. estatz mays lhon les pourra bien toutz jours assembler quant mestier sera. Touchant les postes comant vous hay escript aultre foys je nhay desia parle au maistre des postes icy le quel dict quil ny scauroit mettre remede et mha dict ancores aujourdhuy quil est dehu au postiers depuys Constance en za plus de XVI^{c} florins dor, et dict que sil nha argent en ceste ville il donra congie a toutz les postiers, et vouldroit bien que pour entretenir lesd. postes en a fin quilz eussent cause de fere mellieur diligence que comant vous hay desir escript vous fissies poyer aux despens des pays dambas toutes les postes jusques en ceste ville lesquelles comme

[1]) De cursiveering is van mij. Vgl. blz. 300 Noot.

il dict pourroient monter oultre ce que se poye desia par dela environ VIIII^{xx} florins du par moys, et pour ce vous luy pourres adviser et y pourveoir au mieulx que vous semblera.

Au regard du tiltre de lEmpereur votre pere, vous deves de ceste heure havoir les lettres quil vous en ha escriptes et semblablemant haves eu un mandemant comant il en uset, et pour ce que poves failler a luy fere linscription du tiltre a son desir, et desia vint jher un brief du Pape aud. Empereur votre pere ou il intitule Empereur esleu, et puys que les etrangiers le font les subiectz le doibvent bien fere.

Et tant que touche la despechie dAngleterre, jhay envoye ce matin incontinent que jhay este leve du lict devers le docteur Colauer, pour scavoir si icelles despechies estoient signees et seellees ainsy que lEmpereur mhavoit promis jher au soir, et mha envoye dire quil ny havoit ancores riens faict et que quant lEmpereur vyst si grande escripture quil fu tout esbahy disant quil nhavoit vehu que un petit sommaire de un feuilliet et quil ny sembloit possible que tout cela fust comprins en ce sommaire, combien que a la verite toute la substance y estoit. Et a ceste cause il menvoya quil vouloit ancores reveoir led. sommaire lequel luy hay baillie ce matin et trovera que led. sommaire contient darticle en article toute la substance et pour ce quil sen vet aujourdhuy a Halle pour fere finance et sera demain icy et mha ordonne de lattendre, jhay envoye un homme aveque monsgr. de Gurce qui mha promis de les fere signer ceste nuyct, et neantmeyns nhay voulsu retarder ceste poste, ayns lhay voulsu despechier afin que ne soyez en soucy, et que hayez plus sovent novelles des afferes de pardeza pour vous scavoir mieulx conduyre de pardela.

Madame, je ne vous scauroie escripre aultres novelles presentemant fors que les siegies sont ancores a Roverey et a Bottestein, et en revenant de Brixme icy havons rancontre deux grosses bombardes que lEmpereur faict conduyre pour battre led. Bottestein, esqueles luy fault bien LX chivaulx pour chascune et six aultres charriotz des instrumentz et pouldre pour icelle bombardes et quelque dix charriotz des piques longues, allebardes, colourines et harnoys pour armer des noveaulx pietons et rencontrasmes aussy beaucoup de gensdarmes chivauchieurs sen allant au siegie dud. Roverey, et vint jher au soir une espie que lEmpereur votre pere havoit envoye es terres des Veniciens, le quel dict que lesd. Veniciens sont en grand tremeur et quilz ont impose des grosses taillies aux nobles, mays au peuple il ny ont riens impose pour crainte quilz ont que en les mescontentant il pourroient pourchasser la liberte imperiale a la quele ilz sont desia fort enclins et dict que lesd. Veniciens ne ont en leur ayde des gendarmes Francoys, sinon environ troys mille hommes, car lesd. Francoys ne ousent abandoner la duchie de Milan pour les veoir secourir. Et sont venuz aussy ce matin novelles que les Suizes que lhon disoit

estre allez au service des Francoys, ny sont poinct ancores allez et que nulz des cantons ny ont voulsu envoyer leurs bannieres, et combien que aulcuns avanturiers se eussent voulsu derober pour aller servir lesd. Francoys ou les Veniciens sans le congie de leurs villes et fussent faict allez jusques a Comme pour passer en Italie, toutesfoys il ne les ont poinct laisser passer et les Francoys mesmes leur ont denye le passagie, lhon ne scet entendre a quele fin, sy ce nest ou pour ce quilz venoient sans les ensegniez de leurs villes et pour ce ilz ne les vouloient poinct accepter doubtant havoir les villes contraires ou que cest que lesd. Francoys tachient ancores dhavoir quelque apoinctemant, duquel sil y haura quelque fondemant sourvenu despuys mes dernieres lettres escriptes jen scauray la pleine verite devant notre partemant et en seres advertye a plein ensemble de toutes aultres novelles.

Madame, je vous envoye les lettres que furent oubliees quant lEmpereur partit de Brixme pour aller a Brunek, que sont credence sur vous aux estatz lesqueles vous serviront a la seconde assemblee, et les aultres adressantes a vous a la faveur de Richard Contault, votre contrerolleur, pour le premier office de recepte que vaquera par dela. Et a tant, ma tres redoubtee dame, vous dis a Dieu auquel je prie vous doner lentier de vous desirs.

Escript a Yspruch ce IIIe jour de Mars.

Ceulx de lEmpire ont faict responce quil sont contentz de continuer layde tant que luy plaira, mays il demandent accroissemant.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

---

9 Mars 1508 a Yspruch. (Portefeuille).

Ma tres redoubtee dame, je me recommande tres humblemant a voustre bone grace. Madame, par la poste despechiee vendredy dernier IIIe de ce moys fustes advertye a plein de toutes novelles questoient allors. Et mesmes comant lEmpereur votre pere estoit ce jour alle a Halle et comant je havoye envoye un homme aveque les despechies dAngleterre pour veoir de les fere signer et seeller et combien que led. sire Empereur votre pere nous eust dict quil seroit lendemain icy pour partir apres le dimenchie ensuyvant dicy, neantmeyns il demoura aud. Halle jusques le dimenchie au soir et vint icy bien tard et retint mon homme aveque toutes les despechies jusques a son retour; et quant mon homme fu revenu je trovay quil nhavoit signe que la ratificacion du traictie de mariagie et

que les aultres deux estoient ancores a signer; et me dict mond. homme que je deusse aller trover monsgr. de Gurce et que luy me declaireroit la cause pour quoi le tout nhavoit este signe et despechie de quoi me trovay bien marry doubtant quil ny eust quelque traverse ou empeschemant; toutesfoys men allay incontinent devers led. Sgr. de Gurce pour entendre que cestoit, lequel me dict que lEmpereur havoit differe de les fere signer pour ce quil vouloit que led. Sgr. de Gurce deusset tisre toutes lesd. ratificacions bien au long pour veoir si elles estoient conformes au sommaire que je luy havoie monstre et aussy quil ne vouloit poinct que je envoyasse icelles despechies par la poste mays que moy mesme les vous appourtasse quant je seroye despechie de sa Maieste, disant quil ne me povoit despechier entieremant devant XV joure, et quil nous despecheroit a Ulme, et messire Sigismonde et messire Andrea et moy; et quant je euz le tout entendu, je luy dis que si lEmpereur entendoit y proceder ainsy quil disoit autant vauldroit rompre le tout, attendu que le temps estoit si brief que sil debvoit ancores attendre XV jours a nous despechier et que nous nous les deussions appourter que demourerions aultres troys sepmaines en chemin, il seroit impossible que toutes les chosses se deussent acomplir en temps dehu, car il failloit que les ratificacions fussent envoyees en Angleterre devant que les ambassadeurs allissent la pour fere les fiancallies et que pour ce moyen non les envoyant a temps le tout demoureroit rompu et quil y havoit dangier den courrir les poynes et que ceste tardite pourroit induyre le roy dAngleterre en quelque souspecon que le feroit prendre quelque aultre intelligence aveque les Francoys. Et puys que lhon havoit mys poyne a le gagnier lhon ne le debvoit pas perdre si legieremant, et priay led. monsgr. de Gurce de votre part et pour la preservacion des pays dambas quil se voulsist de son couste employer devers lEmpereur que icelle despechie se puisset incontinent envoyer et a diligence, ce quil me promist fere, et me dict que pour ce soir je ne pourroie parler a lEmpereur car il sestoit ferme et quil ne vouloit nulluy havoir, mays que lendemain au matin deussiez aller au disner de lEmpereur et luy remonstrer de bone sorte ce que dessus, et que luy mesme sy troveroit et ayderoit pousser avant que nous fussions despechies et quil y feroit tout le possible.

Ce mesme soir vindrent novelles que le marquis de Brandebourg aveque les gens quil havoit amene pour mettre le siegie a Roverey devant que fermer led. siegie fist un tour et sen vint a un chasteau qui sapelle Castellebart auquel cestoient retires pluseurs riches paysans de ce quartier aveque toutz leurs meubles et aussy aulcuns gentishommes qui nhavoient poinct leurs places fortes et cuydant estre bien seurs aud. chasteau pour ce quil estoit assez fort et quil y havoit dedans de bonnes gens de guerre et luy havoit environ cent Espagnards, havoient illeques faict

appourter toutes leurs richesses et vaisselle, et quant led. marquis fust illeque arrive aveque ses gens et artillierie il leur fit demander a ceulx qui estoient dedans sil se vouloient rendre leurs vies et bagues saulfvez, mays il respondirent quilz se vouloient deffendre; et tout incontinent led. marquis y mist le siegie et donna ordre a lartillierie pour les battre et au bout de deux jours voyant que lhon comencoit tirer de lartillierie et quil y havoit grand puissance a lentour, ceulx questoient dedans le chasteau se voulsirent rendre mays lhon ne les voulsist poinct prendre si non a volunte et myrent le chasteau en la main dud. marquis, aveque toutz les biens questoient dedans qui furent partys entre ceulx de la compagnie dud. marquis et fu appourte lensegne de sainct Marc en ceste ville.

Et ceulx questoient dedans furent toutz faicts prisonniers pour les ransoner, et au regard des gens de guerre Espagnards il les fist toutz mettre en chemise et leur baillia a chascun un baston blanc en la main, et les fist fere le seremant quilz yroient en tiel estat au camp des Veniciens et se presenteroient an capitaine et luy ranconteroient la prinse dud. chasteau et tout le demene et que apres ils se viendroient rendre prisoniers a Trente, vous advertissant que les gens dud. marquis eurent la un bon butin, et est led. chasteau de bonne importance, car il garde deux bons passagies, lun pour empeschier quil ne viegne ny vivres ny secours a Roverey, laultre pour empeschier le passage du lac de Garde, et puys que led. marquis eust prins ce chasteau et bien guarny, il sen revint au siegie de Roverey et sont venus ce matin novelles quil ha desia abbatu deux grosses tours du chasteau dud. Roverey et espere de lhavoir bien tost, combien quil y ha dedans deux mille des mellieurs combatans quhaient les Veniciens et de ceulx es quels il se fient le plus, et sil perdent led. Roverey il seront en tiele crainte quil ny haura riens que tiegne devant lEmpereur votre pere.

Le lundy VIe de ce moys ensuyvant la conclusion de monsgr. de Gurce me trovay aveque messire Andrea de Burgo au disner de lEmpereur, et incontinent quil eust disne il se voulsit retirer en sa chambre et moy laprouchay me congratulant des bonnes novelles et apres luy voulsy comencer de parler de lad. despechie dAngleterre mays il me rompy incontinent propos disant quil havoir haste de aller adhonc despechier le duc de Bronzwich le jeusne qui ha expouse la relaixee du feu duc Sigismond, lequel il vouloit envoyer au siegie de Bouttesten et que je eusse patience jusques au soir a dix heures, et que adhonc il me vouloit ouyr. Et a ceste cause men retournay a lheure assignee et devant que je sceusse havoir audience il estoit bien la minuyt, car il havoit eu des novelles desquelles il estoit fort marry. Toutesfoys a la fin je eu audience et luy declairay tout ce que je havoye dict a monsgr. de Gurce touchant icelle despechie dAngleterre et le dangier questoit en la retarda-

cion, et quant il me eust ouy, il dict en Alleman a monsgr. de Gurce quil deust veoir aveque moy sil y havoit le dangier que je disoye pour luy rappourter, et apres il me dict que je me deusse trover aveque led. Sgr. de Gurce, et luy monstrer toutes les despechies et que lendemain il y seroit le rapport pour celon icelluy donner ordre a notre despechie, et sur ce me dict led. monsgr. de Gurce que je luy envoyasse le matin un serviteur et quil me manderoit lheure que nous pourrions estre ensemble et sur ceste conclusion men revins couchier.

Lendemain matin questoit jour de caresme prenant en ensuyvant la conclusion, jenvoiay un de mes gens devers led. Sgr. de Gurce pour scavoir lheure que nous pourrions estre ensemble et me manda que pour ce que lEmpereur vouloit partir ce jour pour aller a Cirle, il failloit quil fust devers luy jusques a son partemant, et apres quil manderoit a messire Andrea et a moy que chosse nous debvrions fere et nous signiffia comant lEmpereur demoureroit aud. Cirle deux jours encloux pour quelque despechies quil havoit a fere.

Apres que lEmpereur fu party pour aller aud. Cirle il me manda que messire Andrea et moy allissions devers luy a quatre heures apres mydy aveque toutes les despechies pour conclure ce que seroit a fere, ce que fismes, et quant fusmes devers luy led. Sgr. de Gurce nous dict comant lEmpereur luy havoit ordonne que nous demourissions icy jusques a ce que haurions aultre mandemant de luy, et que ce pendant nous luy monstrissions tout monstre a loeil darticle en article, il trova que le tout estoit conforme au petit sommaire que je havoye baille a lEmpereur et estre en la retardacion. Adhonc led. Sgr. de Gurce me dict quil estoit bien ayse dhavoir trove les chosses tout aynsy que je les havoye dictes et que lendemain matin que fu jher, il sen yroit devers lEmpereur et que jenvoyasse mon homme aveque luy ensemble toutes les despechies, et quil feroit tout le possible pour les me rappourter aujourdhuy signees et seellees et me prist que luy seroit aujourdhuy ici a mydy, et nous diroit ce que nous debvrions fere.

Ce mesme jour au matin vint les novelles comant les Francoys havoient laisse passer quatre mille des Suizes avanturiers et les havoient prins a leur souldee; toutesfoys les cantons doubtans pour ce destre envahays (?) de lEmpereur votre pere havoient prins les ambassadeurs de France qui estoient devers eulx pour ce quilz havoient suborne leur peuple et disoient que sy lesd. ambassadeurs Francoys ne faisoient retourner toutes leur gens quilz havoient faict sortir dehors du pays quilz les couperoint leur testes et que au surplus led. cantons havoient faict crier par toutz les pays que soubz poyne de rebellion chascun desd. subiectz deust retourner au pays, aultremant quilz en feroient la punicion jusques a la quatrieme generacion, et ont mande lesd. Suizes a lEmpereur votre pere quil sont deliberes de

luy tenir ce quil y ont promis a la journee de Constance, et sont lesd. Suizes en terriblemant grand crainte, mesmemant de ce quil sentent lEmpereur votre pere approuchier leurs marchies et quilz cogneissent bien fermemant que les princes de lEmpire ont fait la dent sur eulx.

Ce mesme jour jentendys les novelles desquelles lEmpereur estoit marry le soir devant quant je luy parlay questoient des gens quil havoit laisse en celle vallee de Bouttestein au nombre de XI^c ou XII^c pietons, auquelz il havoit donne leur ordre comant ilz se debvroient goverrer jusques a ce quil envoyeroit le ranfort de gens et dartillierie et leur havoit laisse quelque III^c paysans cogneissant le pays pour fere le guet es passagies ou povoyent venir les ennemis; mays iceulx pietons se tenant trop couragieux havoient donne congie auxd. III^c paysans, disant quilz feroient bien bon guet eulx mesmes, et aynsi quilz estoient en un villagie a fere bone chiere a la facon de Allemagne, lesd. XIe pietons furent advertiz quil y havoit quelque II^m et V^c pietons Veniciens qui venoient pour les assalir. Adhonc ils comancerent marchier contre lesd. pietons Veniciens pour combatre aveque eulx en un plain questoit en lad. vallee et aynsi que lesd. pietons Allemans furent en ce plain pour combatre lesd. pietons Veniciens, leur vint par derriere II^c hommes darmes et un grand nombre dEstradiotz qui les enfermaient de toutz coustes tielemant quilz ne scavoient de quel couste se deffendre, et aynsy quilz se cuydarent retirer en une petite montagnete, ils trovarent la montee si difficile a cause de la neigie quil leur fust impossible y monter, et furent contrainctz lesd. XI^c pietons combatre contre sept ou VIII^m tielemant quil en fu mort environ VII^c desd. pietons Allemans, et leur capitayne questoit un jeusne chivalier de Mattran, hardy de sa persone mays mal experimente, fu le premier thue. Mays lhon dict que a la meslee il en est mort deux foys plus des Veniciens que des Allemans, et a ce que jentendz ce ha este grande mortalite dun couste et daultre. Mays ce ha este grand cruaulte desd. Veniciens qui havoient environ II^c desd. Alemans prisoniers et les firent a toutz couper les testes et cela sera cause de la mort de beaucoup de gens, car lEmpereur havoit delibere de luy entrer comme un agneau en toute doulceur et havoit deffendu a ses gens de non fere aulcune cruaulte et maintenant il et toutz les Allemans sont bien delibere de leur fere le semblable sans havoir pitie quelcunque et sans prendre nulz prisonniers et sera une guerre bien mortelle et fort aspre. Et a ceste cause led. jour de caremeprenant partist dicy led. duc de Bronzwich, le quel ameinne VIII^m hommes au siegie dud. Bottestein, et ha aveque cella bien MV^c bons chivaulx, et ammeine force artillierie pour battre led. Bottestein. Car lEmpereur votre pere est delibere sil est possible dhavoir led. chasteau de Bottestein, car se sera la clef pour garder son pays et pour luy le passagie en Italie, et pour ce il y fera toutes extre-

mites pour lhavoir, et sy les Veniciens sy viendront froter a ceste heure ilz troveront a cuy parler.

Le mercredy premier jour de caresme qui fu jher monsgr. de Gurce sen alla a Cirle devers lEmpereur et alla aveque luy mon homme aveque les despechies dAngleterre en espor que dessus de les fere signer et seeller, et un peu apres arrivarent icy les ambassadeurs dAngleterre et de Navarre qui estoient demoures a Maran, et me dict led. ambassadeur dAngleterre quil havoit quelque lettres du roy son maistre adressantes a lEmpereur credence sur luy, et que entre aultres chosses, il luy signiffioit la poye quhavoient toutz ses subiectz des alliances et amityes conclustes a Calays, et que luy de son couste havoit faict toutes lettres obligatoires et confirmatoires en attendant que lEmpereur de son couste fist le semblable, et que les chosses fussent toutes acomplies celon les traicties, et quant led. ambassadeur dAngleterre me eust ce declaire, considere quil venoit bien a propoz pour donner un aguillion a notre despechie, sans fere semblant de riens je luy conseilliay daller ce soir devers lEmpereur pour luy expouser sa chargie, luy faisant entendre que sil attendoit le matin il ne le troveroit poinct aynsy, questoit verite et aussy en ensuyvant mon conseil il alla ce soir a Cirle, et eust audience de lEmpereur, et luy demoura jusques a la mynuict et apres pour ce quil ny havoit poinct de logis la il les fist retourner a coucher en ceste ville et leur ordonna que apres quil hauroient faict venir leurs gens questoient demoures a Maran quilz se deussent transporter a Kauffepeyre.

Aujourdhuy matin est retourne mon homme sans rappourter lesd. lettres des ratificacions que je luy havoye baillie et mha dict que led. Sgr. de Gurce les havoit retenues et quil les mappourteroit aujourdhuy a mydy toutes signees et despechiees et me diroit ce que je debvroye fere, et ou debvrions aller messire Andrea de Burgo et moy et incontinent que led. Sgr. de Gurce ha este arrive, je suys alle devers luy, et mha monstre icelles despechies dAngleterre toutes signees et seellees ainsy quil apertient, mays il mha dict que lEmpereur luy havoit ordonne les retenir apres de luy jusques a ce quil nous despechieroit du demourant, car il entendoit que nous mesmes deussions les appourter et non poinct les envoyer par les postes pour les dangiers qui pourroient estre, disant que nous y serions asses a temps pour les envoyer au roy dAngleterre au terme, et sont venuhes lesd. despechies si bien a poinct que lambassadeur dAngleterre est survenu devant que je partisse dud. monsgr. de Gurce, et luy hay faict veoir a luy mesme icelles despechies toutes signees et seellees, et led. monsgr. de Gurce et moy lhavons prie de vouloir escripre au roy son maistre la retardacion de non les envoyer par les postes a fin de les povoir envoyer plus seuremant par nous et quil ne soit poinct marry si elles ne sont la si tost quil desireroit, et me semble que vous mesme luy

pourres escripre icelle despechie estre celon que je vous hay advertye entieremant faicte a son desir et votre celon les minutes envoyees sans y rien changier et que la tardite de les envoyer le procede si non afin que nous mesmes les appourtons pour obvier aux dangiers et que puys quil ny ha rien changie vous envoyeres icelles despechies incontinent que nous serons la que sera aulmeyns XV jours devant Pasques, et tant et quant luy envoyeres les ambassadeurs pour acomplir les fianzaillies et ses festes de Pasques, et cependant me semble que vous debves a diligence escripre a lEmpereur votre pere les dangiers qui peulent survenir par ceste retardacion et lhaster le plus que vous pourres de nous despechier, combien que la retardacion de notre despechie ne procede si non pour fere icelle notre despechie plus seure et pour vous povoir par nous declairer ce quil ne ouseroit escripre ascavoir du vray fondemant de son intencion de ce quil ha propose fere, en quoy il ne peult estre bien resolu jusques a ce quil haura une responce du * F (?) et quil haura ceste novelle conclusion des-car en ce deux poinctz gist tout son fondemant, et entend quil pourra estre bien resolu pour nous despechier dedans lesd. XV jours et ha promis fere notre despeschie a Ulme et sen vet ce pendant bien pres de Ausbourg pour parler a monsgr. le duc Albert de Baviera son beau frere, et ce pendant nous partirons demain bien matin et yrons droict a Ausbourg a lever messire Sigismonde de sa prison et le fere joindre aveque nous pour nous ayder a soliciter et nous en viendrons toutz troys ensemble a presser lEmpereur jusques a ce que serons entieremant despechies. Mays puys que ma despechie est si fort retardee, je vous supplie que devant lesd. XV jour il vous plaise menvoyer de largent, car le mien est au bout et ne vous hay escript jusques a present cuydant tout jour men venir, et a vous dire la verite je cuydoye estre devers vous de ceste heure et aussy messire Andrea mhavoit dict que sil me failloit quelque chosse par chemin il me ayderoit de ce quil hauroit, mays maintenant il ha crainte luy mesme quil ny failliet largent devant quil soit la, combien que jusques a ce que vous men envoyeres, je me ayderay du sien, et pour ce vous suplie quil ny haie faulte afin que nous ne demourons empeschies lun par laultre, car vous scaves que les II^{c} florins dor que jhay eu de vous ha fally que me haient poye la despence entieremant du premier jour de lan jusques a present, et havons este continuelemant es lieux les plus charestieux dAllemagne a cause de la guerre, et pour ce vous suplie tres humblemant que vous ne me laisses poinct empeschie ancores pour ceste foys, attendu que la retardacion nest poinct pour ma faulte et que je me acquitte ainsy quest mon debvoir, et vous asseure que je ny demeure poinct par mon plaisir et sil ne fust pour vous obeir et vous fere service je neusse pas eu si longue patience.

Madame, vous me manderes et comanderes tout jour vous bons plaisirs

pour iceulx acompir aydant notre Sgr. auquel je prie, ma tres redoubtee dame, quil vous doint lentier acomplissemant de vous desirs.

Escript a Yspruch ce VIIIe jour de Mars, a la mynuict

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

---

20 mars 1508 a Ausburg. (Portefeuille).

Ma tres redoubtee dame, je me recomande tres humblemant a votre bonne grace et aussy font messire Sigismond Phleugh et messire Andrea de Burgo lesquelz sont maintenant toutz joinctz ensemble aveque moy pour soliciter notre despechie. Madame, par mes dernieres lettres je vous advertyz de tout ce quhavoit este faict touchant la despechie dAngleterre, et en quel terme les chosses estoient, et comant lEmpereur estoit resolu ne vouloir riens conclure en notred. despechie devant XVe jours et que a ceste cause je men alloye a Ausbourg pour conduyre messire Sigismond en court afin que nous ne fussions plus separes et que puissions par ensemble mieulx soliciter notred. despechie; et aussy en ensuyvant ce que je vous havoye escript nous partismes dYspruch, messire Andrea de Burgo et moy, et allasmes dAusbourg en troys jours et demy, et arrivasmes la le lundy XIIIe de ce moys, cuydant illeques trover led. messire Sigismond, mays trovasmes quil estoit de luy mesme party ce mesme jour pour soy tirer devers lEmpereur, pensant nous trover en court. Toutesfoys nous ne le suysmes pas si tost, ayns demourasmes quatre jours aud. Ausbourg, pour pourveoir a nous necessites, mesmemant pour fere des pourpoinctz et chausses que nous estoient bien necessaires, et aussi pour ce que largent nous failloit a toutz deux, et lEmpereur nous havoit ordone cent florins de drapz de soye par chascun lequel ne debvoit estre delivre par Jaques Foucher, nous allasmes pour recevoir led. drap de soye, et trovant quil estoit assez gros et ne seroit pas bien honeste a pourter en robes, et aussy pour la necessite que havions dargent nous vendismes notred. drap de soye et eusmes chascun LXX florins et aussy en perdismes chascun XXX florins afin de non demourer arrestes sur les hostelleries, et havoir ce faict nous partismes dud. Ausborg.

Vendredy dernier XVII de ce moys haiantz novelles que lEmpereur estoit a Kauffepeyre vinsmes ce jour couchier a Boucler, et le sambedy XVIII bien matin environ VIIII heures arrivasmes aud. Kauffepeyre, et illeques trovay le paquet de votre poste despechie a Gand le XIe de ce moys, lequel

lEmpereur havoit ouvert le soir devant, et havoir vehu mes lettres entendant que sa Maieste debvoit ce jour partir de la, men allay devers luy tout ouse et esperone et luy monstray les deux articles que vous mescripviez tant de la despechie dAngleterre que de lapoinctemant du roy dAragon, et vous asseure que vous lettres vindrent bien a propos, car il estoit venu un messager secret de Espagne pour troubler tout lapoinctemant, toutesfoys je espere que les chosses se dresseront a quelque bonne fin; et quant il me eust ouy il dict quil estoit delibere de nous despechier et que dedans huict jours au plus tard nour pourrions partir et que notred. despechie seroit faicte a Ulme. Toutesfoys il dict que nous le deussions suyvir ce soir a Meyndelem, et quil parleroit a moy plus a plein, et entendroit a la despechie des aultres articles que je havoye estraict des lettres es quelz il nhavoit ancores respondu, et aussy par son ordonance nous fusmes ce soir aud. Meyndelem et apres son souper ne trovasmes devers luy, mays pour ce que le conte de Fustembergh estoit venu novellemant et vouloit besogner aveque luy pour le faict de la guerre, il nous remist que nous deussions estre jher au matin a son lever et quil parleroit a nous.

Et ensuyvant son ordonance nous nous trovasmes jher matin que fu dimenchie a son lever, et luy fiz lisre quelque petites lettres que monsgr. de Berghes luy havoit escript, et en ensuyvant le vouloir dud. monsgr. de Berghes, les fiz desirer en ma presence desqueles il me remist les pieces que je apourteray a ma venue, et ce faict luy priay vouloir prendre une demye heure pour despechier ces petites chosses afin que quant il luy plairoit nous doner congie quil ne demoura riens arriere, et mesmes quil y pleust vous fere responce de ce que luy havies escript touchant lapoinctemant dud. monsgr. de Berghes et de monsgr. de Chievres. Et adhonc il me dict quil vouloit partir dud Meyndelem incontinent apres la messe, et quil yroit disner a Anglebert, et de la il nous advertiroit ou nous le troverions aujourdhuy, car il nestoit pas ancores bien resolu celon quil disoit quel chemin il debvoit tenir, et que nous ne bougissions dud. Meyndelem jusques a ce quhaurions aultres novelles de luy et aussy par son ordonance nous demourasme ce jour aud. Meyndelem, en attendant ce quil y plairoit nous mander.

Ce mesme jour il nous escripvit comant il havoit eu a ceste heure novelles de la mort du duc Albert de Baviere son beau-frere, et que a ceste cause il sen alloit a Ausbourg et que nous deussions fere diligence de nous trover la aujourdhuy, et devant que nous partissions dud. Meyndelem nous entendismes aussy de la mort du conte palatin le vieulx et de deux evesques dAllemagne desquelz nhay poinct retenu les noms.

Au surplus jhay trove que en mon absence estoit venu novelles de la mort du president de Bourgongne, et nha este escript a lEmpereur en

faveur de troys, ascavoir de maistre Jaques Buffot, de maistre Nytier (?) et de maistre Loys Marenchie, et luy fu quelcun qui entendant la novelle luy en parla en ma faveur, disant quil feroit bien me donner led. estat, mays lEmpereur luy respondist que ce nestoit pas estat pour moy et quil me feroit daultres biens et quil ne vouloit poinct que je vous abandonasse et quil aymoit mieulx mhavoir aupres de vous que de me mettre aillieurs, car il se vouloit fier en moy en toutes chosses quil hauroit a fere pardela, et par ses paroles je ne scay entendre sil me vouldra fere ou pape ou cardinal. Toutesfoys il nha ancores riens pourveu a nul des aultres, ayns ha escript pour havoir ladviz des estatz du pays et des baillyz et des conselliers, et puys que la chosse est advenue je suys delibere de luy en parler moy mesme, et luy remonstrer que cela nempeschera poinct votre service, et quil y pourra havoir du remede, faisant que le parlemant ne tiendra que troys moys de lan, aynsi que ce faisoit quant la duchie estoit unye que sera plus prouffitable au prince et au pays, et aussy faisant en mon absence un aultre des conselliers vyspresident ou faisant un second president coment est en la duchie, et sil vous pleust, madame, de me fere ce bien de luy en escripre une bonne lettre de votre main, ainsy que la scaurez bien deviser, vous me obligeries de plus en plus a vous bien et loyalement servir et ce seroit une retraicte honnorable sil mesdisoit de vous que Dieu ne veullie, car aultremant je nentendz poinct laisser ny abandoner votre service, et scay que vous luy scaures mieulx fere les persuasions necessaires pour le induyre a ce fere que je ne vous scauroye escripre.

En oultre jhay entendu que despuys mon partemant et en mon absence avant que je fusse retourne en court durant les quatre jours que jestoye demoure a Ausbourg vous ha este despechie une poste et croy que haurez estre marrye quil ny havoit poinct des mes lettres et pour ce vous suplie me tenir excuse, combien que maistre Hans Renner mha dict havoir faict mes excuses et mha declaire comant il vous ha adverty tant de la mort de ses pietons de laquelle je vous havoye desia paravant escript quant aussy de la novelle conclusion faicte aveque les Suizes laquele celon que mha dict messire Sigismond questoit present est toute bonne, car ilz ne se declairarent onques si avant comme ilz ont faict maintenant et ce ha este pour la paour quil havoient que la guerre ne vint sur eulx, car ilz renoncent toutellemant a lalliance de France et sont contentz entrer incontinent aveque le nombre de VIII^{m} combatans en la duchie de Milan et que lEmpereur leur baillie tielz gens que luy plaira par chief et sortiront aveque leurs bannieres des villes et doneront tiel ordre que nulz deulx iront du couste des enemys, et si aulcuns y sont alles ilz les feront retrayre et ne demandent a present si non le payement de un moys a quatre florins et demy par homme et est delibere lEmpereur

les poyer et les havoir ceulx de la Ligue Grise sont desia aux champs aupres de Roverey aveque le lanzequinetz. Et sont toutz ensemble XII^{m} bon pietons toutz prestz a combattre sans les chivaulx, qui sont toutz soubz la chargie du marquis de Brandebourg. Les Veniciens se sont assembles bien pres deulx en la montagne de Braconico environ VIII^{m} hommes et se fortiffient la pour attendre les Allemans lesquelz sont deliberez celon les novelles que vindrent jher de les aller combatre. Dieu leur en doint bien fere. Le duc de Bronzwick est au quartier ou les aultres ont este tuez et faict illeques son assemblee sera grande environ de Xm hommes des gens de Karinthe et se viendront joindre aveque luy les Bohemes au nombre de VI^{m} Les princes de lEmpire ont prolongue leur ayde par deux moys et croy que a ceste journee de Ulme ilz feront quelque chose de mieulx, et verrons aussy quel chosse vouldra fere la Ligue de Suave que sapelle la Ligue du bon, mays la mort du duc Albert qui estoit le principal y pourroit bien ou nuyre ou ayder.

Madame, despuys mes lettres escriptes nous havons parle a lEmpereur votre pere et lhavons trove dahed(?) et apres les devises de la mort du duc Albert de laquelle ne scavions sy nous ne debvions condouloir ou congratuler. Frapant entre les deux, il nous ha dict que lad. mort ne luy estoit poinct a prouffit, toutesfoys a la fin il nous ha declaire quil estoit superieur au governemant des enfans et quil se pourroit bien ayder deulx questoient ses nepveurs et de son sang. Et que attendu la mort du conte palatin il ny havoit nul a lEmpire que luy puisset nuyre et que doyres en avant il feroit de toutz ceulx de lEmpire a son plaisir il nous ha aussy declaire, comant il estoit adverty que lelection estoit faicte de levesque de Munstre, et estoit esleu un nepveu de monsgr. de Julliers qui sapelle Henrich des ducz de Saxen, combien que ceulx de Saxen ne le veuillient approver estre de leur raze, ayns le noment Henric duc de Loember, et pour ce tient lhon quil pourra nuyre au duc Georgie de Saxen au pays de Frixe. Mays pour ce que lEmpereur tient quil soyt toutelemant a la main de monsgr. de Julliers, et quil en pourra dispouser a son plaisir, et que cest chosse bien seante aux afferes de Gheldres aud. monsgr. de Julliers, et que maintenant est le temps de lemployer.

Au surplus il nous ha dict que demain il entendra a nous afferes et quil nous dira tout plein des bonnes novelles et des chosses que nous ne ouysmes onques et que neussions jamays creu. Et que nous ne debvrons poinct plaindre la poyne dhavoir demoure si longuemant puys que lheure est venue que povons retourner chargier de sy bonnes novelles. Mays je ne puys penser que ce peult estre sy ce nest lapoinctemant de

France, quant il nous haura declaire je vous despechieray incontinent un aultre poste, et vous advertiray de ce que se pourra escripre, reservant le demourant a notre venue, et incontinent que votre despesche sera faicte la quele il nous ha dict que sera bien tost, je vous advertiray du partemant tant et quant et feray despechier lettres excusatoires au roy dAngleterre du retardemant lesqueles vous envoyeray par la poste incontinent que haurons notre congie. Et celon la comune pensee lhon cuide plus tost quil proffitera pour ce que la tutelle des enfans sera a la main de lEmpereur par moyen de la mere, et tient lhon quil fera de cele maison tout a son plaisir, et se aydera de largent qui est, et puys que le duc Albert et le conte palatin sont mortz il ny haura poinct de resistance quil ne facet de toute la maison de Baviere a son plaisir et par consequent il ny haura nul aultre prince de lEmpire qui ouse resister a son vouloir, et par la mort de ses princes et evesques il haura grande somme dargent pour les investitures et regailles oultre la somme de L^m florins dor et mesmes du conte palatin qui est mort au ban de lEmpire.

En escripvant cestes jhay entendu les noms des aultres deux evesques mortz que je havoye oublie dessus, que sont levesque de Osemborg et levesque de Meynden, qui sont toutz tenuz prendre investiture de lEmpire.

Madame, en ensuyvant le comandemant de lEmpereur nous sumes partys aujourdhuy bien matin de Meyndelem, et sumes venus quatre lieuues dAlemagne devant disner et quatre aultres lieuues apres pour nous trover ceste nuict a Ausbourg, et combien que nous nhaions riens parle plus avant, toutesfoys je nhay poinct voulsu retarder ceste poste, afin que ne soyez en soucy de ma demeure, mays je espere dedans troys jours vous despechier un aultre poste par laquele vous advertiray plus a plein de toutes chosses, et a tant vous dis a Die, uma tres redoubtee dame, auquel je prie vous doner lacomplissemant de vous desirs.

Escript a Ausbourg, ce lundy XX de Mars

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

MERCURINO GATTINARA.

---

26 Mars 1508 a Ausbourg. (Portefeuille). (346).

Ma tres redoubtee dame, je me recomande tres humblemant a votre bonne grace et aussy font messire Sigismond et messire Andrea.

Madame, par la poste despechiee lundy dernier XXe de ce moys, vous havez este advertye bien au long en quel terme estoit notre despechie

et des novelles que occouiroient et comant lEmpereur votre pere havoit dict, quil nous diroit lendemain des novelles bien bones que nous neussions jamays creu, et pour ce en ensuyvant ce qüil nous havoit dict nous tirasmes devers luy lendemain apres son disner questoit le mardy XXIe de ce moys, et hous dict aulcunes legieres novelles par lesquelles nous cogneissions bien quil ne frapoit pas ou blanc, mays il nous dict quil nous diroit le surplus et quil nous declareroit tout plein des bones chosses quant nous serions esperones pour nous partir, et que pour le dangier il ne vouloit quil en fu riens mis par escript et que nous luy ferions le seremant de non en riens declairer si non a vous seule quant serions devers vous, et nous dict quil estoit delibere de nous despechier incontinent en ceste ville et que nous deussions toutz troys venir devers vous a toute diligence, et a ceste cause il nous remist le soir apres souper pour luy porter la memoire de tout ce que restoit a despechier a fin quil respondist darticle en article ce que je fiz, et nous fist ce soir la responce sur toutz articles qui restoient en me donna chargie minuter toutes les lettres necessaires et les luy appourter lendemain matin pour les visiter, et entre aultres chosses il accorda a Hallewin votre escuyer loffice deschevin du Franc a Brugies et a moy loffice de president du parlement de Bourgongne lequel il maccorda liberalemant sans contredicte quelcunque a une condicion que je ne vous abandoneroye poinct pour aller a deservir aud. office ,mays que je me tiendroye ordinairemant aupres de vous, et que luy commetteroit un des aultres conselliers pour exercer led office en mon lieu soubz tiltre de vispresident, et que toutes et quantes foys je me troveroye au lieu loffice se exerceroit par moy et non par aultre, de quoy fuys content et len remerciay pourveu que je eusse les gagies accoustumez ce quil maccorda, et touchant lapoinctemant de monsgr. de Berghes il vous en fet responce par escript laquele vous appourterons a notre venue et escript aud. Sgr. de Berghes.

Le mercredy matin XXII de ce moys je luy appourtay la minute desd. lettres de mond. office ensembles les aultres minutes concernantes notre despechie, et me dict que je luy laissasse le tout pour les veoir a son ayse ce que je fiz.

Ce mesme jour moy estre au disner aveque monsgr. de Gurce, me fu appourte le paquet de votre poste despechiee a Gand le XIIIIe de ce moys que nestoit que par mon cas particulier dud. office de Bourgongne et combien que sa Maieste meust desia accourde led. estat, neantmeyns je euz tres grand plaisir de vousd. lettres, mesmemant consideres que devant la reception de mes lettres par les queles vous suplioye en escripre de vous mesme sans estre de moy requise et de votre propre movemant en mon absence haves en sovenance de moy et de pourchasser mon honeur et avancement, et vous asseure que je extime dix foys plus

cela que sy vous en eussies escript apres la reception de mes lettres, et ne vous scauroye assez remercier du bon desir et affection quhaves monstre havoir a mon bien, et vous prometz que cela mest un esperon et un aguillion pour me fere croistre le courage a vous servir de bien en mieulx, et ne laissay pas pourtant de presenter vousd. lettres a lEmpereur votre pere, ayns les luy allay incontinent presenter luy disant que cestoyent lettres que vous havies escriptes seulemant pour mon cas, et que vous nhaviez despechie cette poste par aultre chosse et que combien que je me tenisse fort obligie a sa Maieste de ce quil mhavoit accourde le don dud. office sans en entendre notre requeste, neantmeyns je me tenoye semblablemant fort obligie a vous de ce que de votre propre movemant haviez en sovenance de moy a me promovoir a tiel bien et honeur et que pour ceste obligacion, je prendraye couragie de vous servir toutz deux de mieulx ce quil eust bien agreable, et me dict que ce nestoit pas le dernier bien quil me feroit, et si je perseveroye ainsy que je havoye faict jusques a present, il men feroit des plus grandz, dont le remerciay tres humblemant, car je cognessoie bien quil parloit de cueur et de une grande afection quil monstroit havoir a moy ce quil mha demonstre des paroles et deffect aynsi quentendres a ma venue.

Ce mesme jour apres son soupper nous retournasmes, led. messire Sigismond et messire Andrea et moy, devers luy pour soliciter notred. despechie et pour entendre sil havoit vehu les minutes que je luy havoye baillie le matin afin de les fere grosser et mectre a net, et aussy pour soliciter la delivrance de la despechie dAngleterre, et pour entendre de luy dont procedoit la retardacion de lad. despechie, et quant fusmes devers luy trovasmes quil nhavoit poinct ancores visite icelles minutes, car il havoit este apres le disner tout le jour sur les afferes des finances mays il promist que nous les troverions le matin visitees. Toutesfoys il voulsit ce soir parler a nous et nous declairer tout son cas et toutz ses afferes et nous dict soubs le seremans dessus declaire beaucoup de bonnes choses les queles vous declaireront a notre venue, et espere que vous vous en troveres bien joyeuse et troveres quil il haura bon moyen pour havoir Gheldres entieremant et que le apoinctemant du roy dAragon ce fera par vous mains et que vous en haures lhoneur, et en tant que touchie la despechie dAngleterre lEmpereur la delivre es mains desd. messire Sigismond et messire Andrea de Burgo et entend que eulx mesmes yront en Angleterre pour appourter lad. despechie et acomplir toutes chosses ensemble ceulx que vous deputeres par dela, mays il veult que tant et quant et devant la delivrance desd. ratificacions ce facet et acomplisset tout ensemble le prest de c^m^ escuz pour les employer aynsi que nous dirons a notred. venue que sera grand prouffit du prince votre nepveur, et quant nous haurons preschie cent ans les chosses ne ce accompliront poinct sans led. prest,

car lesd. messire Sigismond et messire Andrea sont obliges de non delivrer les lettres sans le prest, combien quil les laisseront veoir aux gens du roy dAngleterre a fin quil cogneissent que elles sont en forme dehue. A ceste cause si vous y voules havoir honeur et desires que les chosses se acomplissent, il vous fault pendant que nous serons en chemin dresser par bons moyens que vous hayes les lettres obligatoires des nobles et villes qui sont nommes a soy obligier pour led. prest, et que vous faictes aussy vous lettres obligatoires de votre couste, et lEmpereur baillera aussy promptemant les siennes en bonne forme et vous fault diligenter que cela soit tout perachever a notred. venue, et a fin que vous puissiez cecy mieulx conduyre, je vous envoye les lettres coment lEmpereur votre pere vous ordonne de aynsi le fere, declairant que par ce moyen il ne fet poinct de doubte quil nhaiet entieremant le pays de Gheldres, et quant vous nous haures ouy vous troveres quil sera vray que sera un grand desgrauemant es pays de par dela, et espere que vous vous troveres dehors de une grande poyne, et ne vous sera poinct grief dattendre la declaracion de ces chosses jusques a notred. venue, car nous havons intencion de fere tiele diligence, que nous ne tarderons poinct plus hault des X jours a estre devers vous, apres que haures receu cestes, et pour venir plus seuremant lEmpereur veult que venons par le Rin jusques a Cleves et que monsgr. de Cleves nous face conduyre en seurte jusques a Grave, et afinque le roy dAngleterre ne prendre quelque souspecon de ceste retardacion lEmpereur luy escript bonnes lettres excusatoires, les queles vous envoye pour luy mander a diligence ce pendant que serons en chemin, et son ambassadeur quest icy luy en escript semblablemant, et quant lesd. messire Sigismond et messire Andrea seront la ils feront les excusations plus amples et luy diront des nouvelles que je tiens que led. roy dAngleterre ne fera poinct de difficulte dacomplir le tout, puys que le terme seroit bien passe de VIII ou XV jours combien que jespere quil seront assez a temps.

Led. messire Andrea mha dict havoir aultres commissions particulieres des queles il dict aussy havoir le seremant de non en riens declairer jusques a ce quil sera devers vous, et adhonc lEmpereur luy ha ordonne le communiquer a vous seulemant en ma presence et non daultres et quil vous monstrera le tout. Madame, quant je seray devers vous devant que je vous haye dict tout ce que jhay a dire je nhay asses pour vous entretenir un moys entier a dire tout jour quelque chosse et ne penses poinct que je vous dise tout du premier coup, car vous ne tiendres apres compte de moy mays je vous diray tout jour quelque chosse le bon pour votre passetemps, et cogneistres par effect que ma venue icy nhaura poinct este frustratoire et que elle vous prouffitera. Et au regard de votre cas particulier vous lhaures de la sorte que je vous havoye escript de Bolzan et

ont messire Sigismonde et messire Andrea chargie de dispenser ceulx de lordre par tiels moyens que vous scaures mieulx adviser, et a ceste cause je nhay faict fere que une lettre de credence sur eulx et vous asseure que lEmpereur votre pere est en bon vouloir de vous complaire, et la retardacion nha poinct este sans cause. Vous entendres le tout a notre venue et a fin que vous ne soyes plus chargee pour le voyagie de messire Sigismond et de moy et de notre longue demoure que vous cousteroit bonne somme, jhay faict devers lEmpereur votre pere quil escript a ceulx des finances, attendu que vous haves envoye pour les afferes du prince et du pays et que luy nous ha retenu si longuemant pour y povoir mieulx pourveoir quils dosent tauxer nousd. voyagies, et nous fere despechier lettres pour en estre poyes sur le receveur general de pardela, et ce ha si faict pour votre deschargie et pour ce que je scay bien que led. messire Sigismond ne se fu pas contente sil neust este rambourse de ce quil ha despendu, car lEmpereur ny ha pas donne un solz fors quil y ha faict donner cent florins de drap de soye.

Le jeudy XXIIIe de ce moys je euz assez affere a soliciter de recovrer mes minutes de la main de lEmpereur pour les fere despechier par les secretaires, toutesfoys je lez euz incontinent apres disner et fiz tant que entre jour et nuyct joinct le vendredy au matin le tout fu grosse et mis a net, et apres vaquay tout le jour pour les fere signer ce que je fiz le soir dud. vendredy bien tard.

Le sambedy que fu jher XXVe de ce moys je fiz seeller toutes les lettres de notred. despechie et vaquay a prendre congie des ses conselliers et grandz ministres de ceste cour et quelz havoye cogneissance et accompagnay lEmpereur a la messe et a vespres et fiz ce jour le seremant de mon office en ses mains, vous advertissant que les troys jours devant sa Maieste havoir vaque a fere les obseques des mortz, ascavoir le mercredy pour le duc Albert de Baviere son beau-frere, le jeudy pour le conte palatin et le vendredy pour les gens que ont este tuez par les Veniciens.

Ce mesme jour vint la poste de Trente, par laquele lhon advertissoit que tout a cette heure que lad. poste fu despechiee les gensdarmes de lEmpereur votre pere partoient de nuict pour aller combatre les enemys; despuys nest riens venu quele chosse en soit ensuyvi, Dieu leur doint bonne fortune.

Ce mesme jour vint noveaulx ambassadeurs de Suizes qui offrent ancores beaucoup plus quilz nont faict jusques a present disant que leur alliance de France est rompue puysque les Francoys contre les promesses faictes ont subournes leurs gens et les retire hors de villes sans consentemant des cantons, et que de ceste heure ilz se sont declaires et declairent ennemis des Francoys et se offrent servir lEmpereur principalemant contre lesd. Francoys et generalemant contre les aultres ou luy

plaira et que plus est offrent de fere alliance perpetuele aveque lEmpereur votre pere non seulemant comme Empereur mays comme archiduc de Austrice pour luy et toutz ses successeurs et pour toutz les pays quils tienent, et ne fault que argent pour venir a cela a quoy tend lEmpereur de tout son povoir.

Madame, lEmpereur votre pere part aujourdhuy pour tirer au chemin de Ulme et illeques tiendra une maieste imperiale et par justice pronuncera les Veniciens estre au ban de lEmpire et induyra les princes par bons moyens a son desir et ha despechie une ambassade en Hungherie retenant lambassadeur de Hungherie icy. Lhon ha dict que le roy dAragon ha faict venir en Naples XI navires armes ou luy ha XV^{m} combatans, et les Veniciens ont voulsu entendre deulx silz venoient pour leur ayder et assister ou aultremant a quoy ilz ne se sont voulsu declairer, et a ceste cause lesd. Veniciens qui havoient un ambassadeur dud. roy dAragon auquel ilz faisoient grand honneur et le souffroient en leur conseil et le desroyoient, lhont maintenant recule et mis dehors comant haiant souspecon sur luy; vous entendres plus a plein ce mistere a notre venue.

Au surplus a fin que vous sachies mieulx comant pour usoir aux afferes je vous certiffie que lEmpereur ha ordonne et vous escript de fere delivrer a messire Sigismond Phleugh V^{c} florins dor pour fere led. voyagie dAngleterre, car il ny ha pas donne un solz et ha ordonne a messire Andrea de Burgo le poyemant de sa pension pour povoir acomplir led. voyagie, car il ny ha baillee argent que pour venir jusques a vous, et me semble madame a votre bonne correction que si vous ne voules mettre toutes chosses en rompture vous debves mettre peyne que aveque les obligacions du prest ilz haient argent pour leur voyagie et si ne poves fere aultremant, pourchasses que Jherome Friscobaldi les leur face delivrer par changie en Angleterre ou a Calays ou a Londres, et solicites les obligacions du prest a diligence, car sans cela lhon ne fet riens et si toutes chosses sont illeques prestes a notre venue lhon pourra ancores estre a temps en Angleterre pour acomplir toutes chosses.

Nous cuydions nous mettre aujourdhuy en chemin mays pour ce (que?) lheure estoit tarde quant lEmpereur est party et que havons prins congie de luy et que je havoye ancores a conclure quelque chosses aveque monsgr. de Gurce et a despechier ceste poste, a ceste cause summes demourez pour ce jour dhuy, et a layde de Dieu partirons demain toutz ensemble et sy nous ne sumez detenuz en chemin, esperons estre dumeyns a Bosleduc XV jours apres notre partemant dicy, et quant serons aud. Bosleduc courrerons la poste en charriotz jour et nuyct tant que nous vous haurons trovee, et laisrons nous chivaulx derriere.

Madame, jhay faict despechier les lettres a Monsgr. de Savoye celon votre minute, sans y riens changier et les hay baillie a maistre Hans

Renner lequel ha la chargie de despechier le chivaulcheur descuyerie pour les appourter, et a tant, ma tres redoubtee dame, vous dis a Dieu auquel je prie vous doner lentier de vous desirs.

Escript a Ausbourg ce 26 jour de mars 1508.

Hic finis postarum mearum.

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

·MERCURINO GATTINARA.

1508 (zonder datum).

Madame, tout ce que lEmpereur votre pere ha faict jusques icy et fera dicy en avant touchant ses entreprinses de ceste guerre, est tout a grand mistere et vous asseure quil ha un terrible cerveau et ceulx qui nententdent ses fins se moquent de luy, et tienent ses entreprinses estre toutes sans fondemant et luy est content de souffrir que lhon se moque pour mieulx conduyre ses afferes. Vous deves scavoir quil ha comence ceste guerre contre les Veniciens a pluseurs fins, lun pour metre ses pays confins auxd. Veniciens en necessite a fin de luy accourder plus grande ayde des gens poyes, car par avant il se rendoient difficiles et maintenant puys quils ont vehu la guerre overte et que la necessite est de se garder et deffendre, il ont accourde ceulx dAustrice X^m hommes bien poyez et ceulx de Tyroles V^m, et quant la necessite y seroit plus grande ilz supliroient jusques a X^m L; laultre fin est pour mettre lEmpire aussy en necessite de luy accourder plus grande ayde et de soy declarer contre Francoys et Veniciens leur remonstrant comant il ha voulsu passer en Italie, pour aller a sa coronacion et que Veniciens et Francoys luy ont denye le passagie et se sont joinctz pour luy empeschier et resister de faict quil ny puisset aller, et que layde quilz ont accordez nest pas assez souffisante pour les combatre toutz et tachiet de fere rompre la guerre a ceulx de lEmpire contre les Suizes, afin que si les Francoys se veullent entremetre de les deffendre que tant et quant ceulx de lEmpire haient cause dentreprendre la guerre contre France et tant et quant luy entend besogner aveque ses gens darmes tant de sa maison que de ses pays et subiectz et contre Veniciens et contre Francoys et leur faire la guerre de toutz coustes, et maintenant se trover en un quartier maintenant en laultre, tielemant que quant ilz penseront quil soyt en une emprinse il sera en laultre, et a ceste fin faignant maintenant ainsy quil ha faict declairer a monsgr. le legat et aux ambassadeurs quil venoit en ceste

ville seulemant pour donner ordre a ses finances et pour fere fondre quelque novelle artillierie. Il ha propose lundy prouchain se mettre en chemin pour sortir de ses montagnes et tirer contre Constance, et havoir tenu brief conseil aveque ceulx de lEmpire et ceulx de la Ligue de Suave pour les unanimer a layder, et de gens et dargent plus largiemant, il rompra en quelque quartier contre les Suizes, et apres troveres quil viendra au lieu du quel vous escripvez par mon premier billiet et rompra aussy la guerre en ce quartier la tielemant quil metra tout le monde en ruine. Et vous fault entendre que sil eust voulsu joindre toutes les gens darmes quil ha, et en fere une seule armee, il seroit passe en Italie a sa coronacion au despit de tout le monde, mays il ne veult pas sortir seulemant pour la coronacion mays aussy pour recovrer les chosses usurpees et a ceste cause il nentend poinct conduyre son armee soubz lestandard de lEmpire ny en ses conquestes havoir larmee imperiale, afin que lhon ne puisse dire que ce quil conquestera doset estre a lEmpire mays entend ce quil conquestestera debvoir estre a luy et a ses successeurs, et a ses fins il employera larmee imperiale contre lesd. Suizes et luy aveque les subiectz et aveque layde de la ligue de Suave, entendre aux conquestes et sur les Francoys, et sur les Veniciens, et de la maniere quil entend havoir sa coronacion vous lentendres a mon advenemant, et tiens que luy mesme le vous dira de bouche devant que soyt long temps, combien que a ceste heure il ne mha pas ancores declaire si avant, mays il mha promis que a mon partemant il dira ancores plus cleremant toute son intencion de ce quil ha propose fere. Mays je vous suplie pour lhoneur de Dieu que ces chosses soyent tenues secretes [1]).

---

[1]) Hoewel deze brief geen datum draagt, mag worden aangenomen dat hij in Januari 1508 wel geschreven zal zijn, hoogstens op een der eerste dagen van Februari. De kroning schijnt dra gehouden; Maximiliaan heeft de subsidies van Oostenrijk en Tirol ontvangen, gaat naar Constanz en van de gunstige gezindheid der Zwitsers is hij nog niet zeker. Anderzijds wordt hij in dit schrijven al keizer genoemd.

B. Briefwisseling tusschen Maximiliaan I en zijne dochter Margaretha van Oostenrijk (1507—1508).

Lettres missives, tome VI, folio 151.

Archives départementales du Nord.
10 aout 1507 Constance.

Chambre des Comptes de Lille.

Tres chiere et tres amee fille, nous avons par pluisieurs fois escript par delà que on furnist à Andrieu de Burgo nostre ambassadeur en Espaigne deniers pour son entretennement illec pour demi an avenir et qu'on le payast de ce que on lui est deu depuis le trespas de feu nostre filz le Roy de Castille que Dieu absoille, mais riens ne s'en est fait ne ensuz à cause des grans affaires esquelz les deniers de pardela sont convertis et employez et a grant paine y pevent furnir comme entendu avons; et pour ce qu'il est besoing entretenir ledit André en Espaigne pour la conduite et adresche des affaires de nostre tres chier et tres ame filz l'Archiduc et que sans deniers il n'y sauroit ne pouroit estre ne demorer, nous vous requerons bien a certes que voulliez escripre a voz trésoriers et procureurs en Espaigne que de voz deniers de pardela ilz baillent et delivrent audit de Burgo mil ducas pour sondit entretennement, lesquelz sommes contens et vous accordons desmaintenant de reprendre sur les plus près et plus apparans deniers de noz pays d'embas, si vous requérons de rechief ainsi de vouloir faire. Tres chiere et tres amee fille, nostre Seigneur soit garde de vous. Escript en nostre cite de Constance, le Xe jour d'Aoust, anno XVe et Sept.

Votre bon père MAXIMILIEN.

de Waudripont.

Lettres missives tome VI folio 262.

Sept. 1507 a Ynsbrugg.

Chambre des Comptes de Lille.

Tres chiere et tres amee fille. Nous avons receu voz lettres du XXIe d'aoust dernier passe et par icelles entendu voz advertissemens sur le contenu desquelles et mesmement a aucuns articles vous faisons responce par autres noz lettres ainsi que verrez, et sommes fort joyeulx du bon debvoir et diligence que faittes pour resister aux François noz ennemis. Si vous requerons d'y continuer tousjours du bien en mieulx, car de nostre part nous sommes bien délibérez de nous y employer a l'ayde de Dieu par façon qu'ilz ne gaingneront riens du nostre et que aurons brief d'eulx nostre raison.

Quant a la despesche que avez faicte d'envoyer requerre nostre frere le Roy d'Angleterre de vous donner par dela ayde et secours nous en sommes bien contens et desirons que l'entretenez tousjours en amitie et bénivolence envers vous et noz tres chiers et tres amez enffans, par tous les meilleurs moyens et doulces parolles que pourrez affin que a tout le moins s'il ne vous vueil faire aucune ayde ou assistence, comme creons qu'il n'en fera riens qu'il n'ait cause de soy rebeller et alyer contre nous et nosdis enffans. En qoy faisant nous ferez chose fort agreable. Tres chiere et tres amee fille, nostre Seigneur soit garde de vous.

Escript en nostre ville d'Ynsbrugg, le jour de septembre l'an XVe VII.

Votre bon père Maximilien.

Renner.

Lettres missives, tome VII, folio 142.

22 Dec. 1507 a Kaufpuren.

Chambres des Comptes de Lille.

Tres chiere et tres amee fille, nous envoyons presentement devers vous noz amez et feaulx conseilliers messire Sigismond Phlough, prevost de Misne et Mercurin de Gattinaire, vostre président de Bresse, lesquelz aviez envoyez devers nous pour les affaires de noz pays de pardela-auquelz et a nostre ame et feal consellier messire Andrieu de Burgo avons donne amples instructions, responces a tous articles tant de leur memoires que de tout lettres par vous escriptes, et autres particuliers affaires desquelz avons este requis. Et oultre leursdittes instructions leurs avons declaire de bouche nostre intencion tant du fait du Roy d'Arragon que de nostre vouaige et de ce quentendons faire touchant la guerre et

d'autres matieres concernans les affaires des pardela. Sy vous requerons le croire de ce qu'ils vous diront de nostre part et si nous les avons retenuz plus longuement que vous ne desiriez nous ne l'avons fait pour autre chose que pour vous povoir advertir a la verite de nostre resolucion et de ce qu'entendrons faire, affin que en nostre absence vous nous sceussiez comment mieulx conduire pardelà. A tant tres chiere et tres amee fille, nostre Seigneur soit garde de vous. Donne en nostre ville de Kaufpueren, le XXIIe jour de decembre l'an mil Ve et VII.

Per regem

RENNER.

Lettres missives tome VII, folio 273.

Chambre des Comptes de Lille.

Mon tres redoubte seigneur et pere, tres humblement a votre bonne grace me recommande.

Monseigneur, ayant receu voz lettres depeschees a Kauffpueren le IIIIe de ce moys et bien entendu leur contenu mesmes de ce que de vostre main y avez escript, que tiens en vostre fresche memoire, ay incontinent panse comment je pourroy mettre le contenu en icelles a bonne exequution selon vostre desir, toutesvoyes considerant en moy mesmes les affaires des pays de pardeça et la povrete de noz finances, joint le maulvais vouloir que la plus part desdis pays ont assez demonstrez au besoing avoir en telz affaires et mesmes ceulx de Flandres et d'Artois, m'a semble bien difficile et quasi impossible, et pour ce que en moy n'estoit de conduyre seule vostre emprinse de si grande importance pour austant que c'est matiere de guerre et que me sçavoye defourme de tout povoir pour y user de commandement et auctorite, feiz rassembler scy tous les seigneurs chevalliers de l'ordre et autres du pays en bon nombre pour leur communicquer et exposer le contenu de vosdittes lettres.

Lesquelz avoir ouy lesdis chevaliers ont tous unanimement et d'un commun accord este d'avys que le contenu de vosdittes lettres n'estoit pas faisable pour plusieurs bonnes et grandes raisons dont ilz ont espoir vous contenterez, et pour icelles vous exposer ensemble le vray estat et disposition des affaires de pardeça envoyent devers vous messire Josse Querin, conseiller et maistre des requestes ordinaire.

Et ny a celluy desdis seigneurs, monseigneur, que ne soit fort enclin et delibere chacun de son povoir ainsy qu'ilz ont dit vous obeyr, aydier et assister de leurs biens et personnes, mais d'entreprendre guerre

contre ung Roy de France sans le sceu et accord des estaz de tout le pays et sans estre asseurez d'avoir leur ayde et assistence cella treuvent ils mal traictable.

Lettres missives, Tome VII, fol. 193.

Chambre des Comptes de Lille.

6 février (1507 ou 1511).

Ma bonne fylle, je vous ay escrips presentement et au seigneur de Chievres tenir secretement en pratique l'aliance devers mon fylz l'archiduc Charles et la fylle de France cumme vous entenderes par mesdittes lettres. Et vous requiers de tenir la main que de ce n'y aultres choses soit traictie de par mondit fylz ny ses ambaxadeurs, chosse qu'il puisse venir au regret du Roy d'Arragon et dont il pourroit ensuir quelque haine entre eulx, mais qu'il se reigle a mon conseil se bon que je ly escrips et que yl se trouve tousjours en bonne amour envers ledit Roy et moi et vous et ly n'en aures que tous honneur et prauffit. A scet Dieu qu'il voys ayt en sa sainte gaerde, faet a Inspruke, ce VIe jour de fevrier, de la main de vostre bon pere

MAXIMILIEN.

Lettres missives, Tome VI, folio 16.

Chambre des Comptes de Lille.

18 avril 1507.

Ma bonne fylle, nous vous renvoyuns Jerôme Vent, vostre maistre d'ostel, et a a este au lieu la ou je vous au averti cumme il vous dira. Au surplus nous ly avons cherge devers vous, pour soliciter aulcuns artikles, lesquels desirons bien fort estre despeches, qui touchent a vous et nous et nos enfans bien grandement cumme deja de ses artikles en general estes enforme par le prince d'Analt Rogendorff et mestre Loys, dont nous vous requiruns que veules faire en sela extrême diligence, car France et Arragon ne dormunt pas cumme nos naturels adversaires. Escript de noste main le XVIIIe jour abrilis, l'an MV[e] VII.

M. ROM. REX.

Lettres missives no. 8 folio 4. | 29 avril 1508 a St. Wendele. | Chambre des Comptes de Lille.

Tres chiere et tres amee fille, nous nous estieumes haste de venir en nostre ville de Lucembourg a l'occasion de ce que avions entendu que messire Robert d'Aremberg faisoit quelque assemblee de gensd'armes et de aller en Liege soubz umbre que l'evesque de Liege deveroit faire son entree illec, pour avec iceulx faire quelque invasion et dommaige en noz pays de pardelà et aussi pour le commun peuple qui tiennent nostre party, les constraindre a estre Franchois. Mais pour ce que avons eu certaines nouvelles que ledit messire Robert n'est point prest a tout son assemblee, nous avons dilaye nostredit vouaige de Lucembourg et sommes en intencion de traicter et besoingner avec les princes du Rin pour obtenir d'eulx quelque bonne ayde contre les Franchois et Vénissiens.

D'autre part, combien que avions donne charge a messire Sigismond Phloug et autres noz ambassadeurs vous signiffier de prendre aucuns esleuz de tous les estaz de nos pays de pardelà et les faire venir devers nous en nostre ville de Namur le dimenche de misericordia Domini, neantmoins pour ce qu'il nous semble que par ce l'ayde des douze mil hommes pourroit par ce aucunement estre retarde et l'un empeschier l'autre, actendu aussi que nous avons entendu que les estas faisoient encoires tres grant difficulte de l'accorder, nous voulons et vous ordonnons que de ce ne faictes aucun semblant jusques a ce que la responce de l'ayde soit sur ce donnee, et quant ilz t'auront donnee demandez lesdis esleuz de tous les estaz et qu'ilz se apprestent, affin que quant nous les manderons ilz viennent devers nous. A tant tres amee fille, nostre Seigneur soit garde de vous. Donne en nostre ville de Saint-Wendle le XXIXe jour d'avril l'an mil Ve et VIII apres Pasques.

Vostre bon père Maximilien.

Renner.

Registre aux lettres missives no. 8, fol. 11. | 12 Mai 1508 a Zyberck. | Chambre des Comptes de Lille.

Tres chiere et tres amee fille, nous avons receu voz lettres du premier de ce mois faisant mencion de l'arrest que le Roy de France a fait faire sur les deniers venant de noz contez de Charolois, Noyers Chastelchinon et entendu sur ce vostre bon advis.

Surquoy, tres chiere et tres amee fille, vous advertissons que quant a l'envoy devers le Roy de France de quelque bon personnaige de par nostre tres chier et tres ame filz l'archiduc Charles pour entendre et scavoir de luy les causes dudit arrest et le requerre que en faveur de nostredit filz et de sa premiere requeste il se vueille depourter de tous telz empeschemens, ce nous plaist bien et sommes contens que y commectez tel personnaige qu'il vous semblera estre à ce souffisant.

Pareillement quant aux lettres qu'il vous semble estre expedient d'obtenir pour nostredit filz Charles dudit Roy de France touchant les greniers a seel dudit Charrolois et en ensuyvant celles que desja feu nostre tres chier et tres ame filz, le Roy de Castille que Dieu absoille, avoit de lui obtenues, nous sommes bien contens que faictes icelles lettres poursuyr ainsy que trouverez par l'advis de ceulx de nostre conseil de pardelà estre affaire pour le bien, honneur et prouffit de nous et de nostredit filz Charles.

Semblablement nous avons receu les lettres de recommandacion que nous avez escriptes touchant le bailliaige de Bruges, ausquelles le cas advenant de la vacation d'icellui nous vous ferons sur ce ample responce et scavoir nostre intencion. A tant tres chiere et tres amee fille nostre Seigneur soit garde de vous.

Donne en nostre ville de Zyberck le XIIe jour de may l'an mil V^e et VIII.

Per regem.

Botechou.

Régistre aux lettres missives no. 8. folio 76.

25 juin 1508 a Popart (= Boppart).

Chambre des Comptes de Lille.

Tres chiere et tres amee fille, nous vous avons nagueres escript par autres noz lettres que les treves sont faictes entre nous et les Venissiens et François la ou le pays de Gheldres est exclus et forcloz, don pour le gaingnier entierement avant que le Roy de France leur puisse donner, secours il nous est necessaire de nous haster, car sans nulle faulte incontinent que ledit Roy de France aura rompu l'armee qu'il a en Ytale il donra ledit secours ausdis Gheldrois tant par argent secretement que autrement.

Parquoy nous desirons bien et vous requerons que nous vueillez advertir de vostre advis sur ce ensemble de ce qu'il vous semblera en estre affaire,

affin que en ensuyvant icellui nous nous puissons tant mieulx conduire et reigler.

Et pareillement comment nous pourrons avoir ayde et assistence de ceulx de noz pays de Brabant, de Flandres et autres de pardelà pour contraindre a ceste fois lesdis Gheldrois de eulx entierement reduire a nostre subgection et obeissance.

D'autre part en toutes les nouvelles que avons eues du quartier des Venissiens, tousjours noz principaulx capitaines estans a l'encontre d'eulx nous ont adverty que durant icelle guerre il y a eu beaucop plus de gens tuez du couste desdis Venissiens que du nostre, combien qu'ilz ont gaingne sur nous par trahyson, faulsetez et autrement et le mains par force aucunes villes et chasteaulx comme nous avons nagueres escript.

En oultre, pour ce que vous nous avez adverty que le duc de Milan est alle de vie a trespas et que scaurions voulentiers si ses nouvelles continuent, nous vous requerons que nous veuillez encoires advertir de tous ce que vous en pourrez scavoir ne entendre a la verite.

Et pour le daingier que noz postes pevent avoir a present a passer le quartier de Gheldres, nous avons fait double ces presentes en substance, à celle fin que se noz autres lettres que vous escriptes de ceste matiere sont prinses en chemin que cesdittes presentes puissent venir en voz mains. A tant tres chiere et tres amee fille Nostre Seigneur soit garde de vous.

Escript en nostre ville de Popart, le XXVe jour de juing, l'an XVe VIII.

Vostre bon père MAXIMILIEN.

Renner.

Régistre aux lettres missives no. 8 folio 197.

4 octobre 1508 a Malines.

Chambre des Comptes de Lille.

Mon tres redoubte seigneur et pere, tres humblement a vostre bonne grace me recomande.

Monseigneur, ayant receu les lettres qu'il vous a pleu m'escripte responsives aux myennes ay rassemble vostre conseil pour regarder qu'estoit a faire sur le contenu de vosdittes lettres et a ledit conseil este d'avys de veoir prealablement la treve que le gentilhomme de France a apportee s'il se povoit faire.

Et suyvant ce ay fait venir devers moy ledit gentilhomme et l'ay requis me monstrer laditte treve ensemble ses instructions, ce qu'il a fait et m'a aussi baille une copie de laditte treve.

Laquelle copie j'ay fait veoir et visiter audit conseil que j'ay fait ce jord'huy notablement et en grant nombre assembler en ma presence, et icelle treve leve a este advise qu'il y avoit tant seulement deux difficultes; assavoir que monseigneur de Cleves n'y estoit comprins l'autre que pareilliement ses barons nobles et autres subjects de Gheldres tenans vostre party ny estoient denommez, au moyen de quoy seroit de besoing procurer que iceulx monseigneur de Cleves et lesdis de Gheldres tenans vostre party y fussent comprins et le conte de Hornes avec eulx. Et icelles difficultes vuydees tous ceulx dudit conseil ont d'un commun accord este d'avys que sans plus dilayer vous devez accepter laditte treve, presuppose que les condicions parvous requises ny soient contenues, car, monseigneur, il est assez notoire et si l'ay clerement entendu dudit gentilhomme que pour riens le Roy de France ne consentiroit lesdittes conditions s'il ne les avoit semblables de sa part, que seroit en ce cas plus vostre dommaige que prouffit et ne seroit treve ny abstinence de guerre. Et sans faire nulle mencion desdittes conditions, monseigneur, vous povez ainsi que bon vous semblera pourveoir et furnir voz pays de gensdarmes et autres choses necessaires sans contrevenir a laditte treve, pourveu que n'y faictes nul bloccus ou aultres nouvelles structures de guerre car ce seroit directement contrevenir a icelle treve et au contenu des lettres que avez escript audit seigneur Roy, assavoir que ne actempteriez riens de nouvelle esdis pays de Gheldres pendant ceste treve et abstinence de guerre selon que ay entendu par ledit gentilhomme de France que son maistre pour riens ne se condescendra plus avant forsque vuyder lesdittes deux difficultes dessus declairees, ay par l'advis dudit conseil dit audit gentilhomme que comprendant lesdis duc de Cleves et autres dessus nommes tenans vostre party en icelle treve, je mectrey paine a vous induyre de l'accepter en la maniere contenue en icelle.

Si nous supplie, monseigneur, de par lesdis de vostre conseil et de la myenne que considere les choses comme a present elles sont et pour le grant bien de monseigneur mon nepveu et de vos pays et subjectz vostre plaisir soit accepter icelle treve selon le contenu de la coppie d'icelle que vous envoye avec ceste, a condition neantmeins que en icelle soient comprins ledit duc de Cleves et autres nobles barons et subjects tenans vostre party comme dessus et le conte de Hornes, car telle est l'opinion de tous ceulx de vostredit conseil.

Et si ainsi ne vous plait faire, monseigneur, la chose est toutalement a ronpture et suys certaine que ledit Roy de France ny entendra plus avant, parquoy en ce cas, vous fault adviser de resister ausdit François, car ilz sont deliberez a faulte de ceste ditte trève faire le pys qu'ilz pourront contre ceste maison et aydier et assister ledit messire Charles de Gheldres de leur povoir contre nous par mer et par terre au

moyen de quoy semble a chacun de trop myeulx seroit accepter ladîtte treve que venir a tel inconvenient.

De quoy, monseigneur, vous ay bien voulu presentement avertir a ce qu'il vous plaise briefement et sans delay me faire savoir sur ce vostre resolucion, car apres cecy je ne m'en seroue plus mesler a vostre honneur ny au myen, ayns en ce cas vous remectrey la charge du tout en tout, car en matiere de guerre je ne vous seroye donner ayde ny conseil, mesmement la ou je ne voy nulles choses a ce requises promptes ny le vouloir des subjectz estre enclin a ce faire, comment assez de vous mesmes le pourrez savoir etentendre myeulx que moy.

Quant aux estax, monseigneur, aujorduy la proposition leur sera faicte et plustot ne c'est peu faire a cause de ma maladie et se perforcera l'on faire avec eulx le myeulx que sera possible jaçoit qu'il y ait peu de bon espoir et mesme a faicte de vostre presence et neantmeins du tout serez averty.

Mon tres redoubte seigneur et pere je prie a tant Nostre Seigneur qui vous doint bonne vie et longue.

Escript a Malines, ce IIIIe d'octobre XV° et VIII.

CORRIGENDA.

Bladz.	5	regel	5	van	boven	staat	1481 (N. St.), lees: 1481 (O. St.).
„	12	„	22	„	„	„	Rive, lees: Rym.
„	12	„	23	„	„	„	Copenoble, lees: Copenole.
„	13	„	8	„	onder	„	Histoire, lees: Histoire des Ducs de Bourgogne.
„	18	„	13	„	boven	„	Rin en Coppenolles, lees: Rym en Coppenole.
„	18	„	17	„	„	„	Maximiliaan, lees: Maximiliaan waren.
„	25	„	19 en 20	„	„	(en elders) staat	Ravenstein, lees: Ravestein.
„	39	„	18	„	„	staat	van Vilvoorden, lees: naar Vilvoorden.
„	45	„	2	„	onder	„	pag 49, lees: bl. 47.
„	105	„	21	„	„	„	Belgisch Museum 145, lees: Belgisch Museum IX 146.
„	154	„	4	„	„	„	Buger, lees: Bugey.
„	158	„	18	„	„	„	bladz. 48, lees: bladz. 148.
„	164	„	17	„	boven	„	Talmouth, lees: Falmouth.
„	164	„	14	„	onder	„	76, lees: I 76.
„	189	„	19	„	boven	„	Dorisolle, zie bl. 272 noot 1.
„	190	„	14	„	onder	„	Dorisolles, zie bl. 272 noot 1.
„	194	„	2	„	boven	„	Julius II; dit te lezen achter: Paus.
„	214	„	6	„	„	„	trespass, lees: trespas.
„	220	„	6	„	„	„	jadi, lees: jadis.
„	223	„	16	„	onder	„	zijne heinde en ver, lees: heinde en ver zijne.
„	242	„	1	„	„	„	Dessau, dit woord te verplaatsen naar bl. 243 regel 20 van boven, achter 1883.
„	249	„	2	„	„	„	bl. 200, lees: 195.

AUG 23 1921

VOL HARDT
EN WAECKT